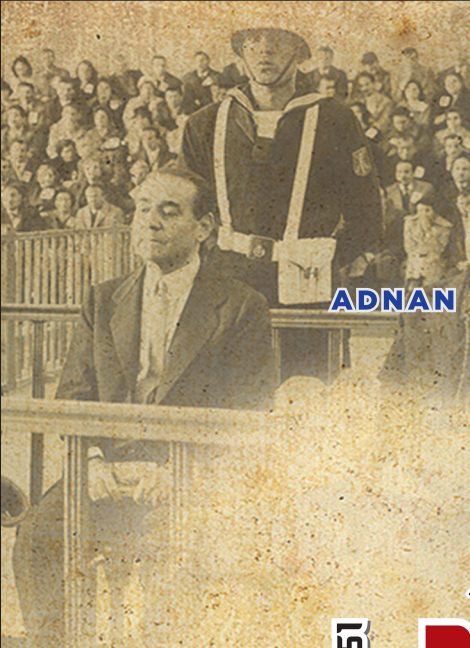

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

Gençliğin Bilgiyle Buluştuğu Üniversite

Uluslararası darbe sempozyumu

26-27-28 MAYIS 2017

"27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya"
Darbeler ve Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü

BİLDİRİ KİTABI

CİLT-3

ULUSLARARASI DARBE SEMPOZYUMU

- CİLT 3 -

EDİTÖRLER

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç.Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç.Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Arş. Gör. Ali Emre DİNGİL

Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları

Aydın, 2017

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ YAYINI: 58
Tüm hakları saklıdır.

KİTABIN ADI
ULUSLARARASI DARBE SEMPOZYUMU / CİLT 3

EDİTÖRLER
Yrd.Doç. Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç. Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Arş. Gör. Ali Emre DİNGİL

GRAFİK TASARIM
Kamil MERSİN
Emine DOĞAN
Ramazan GÜNEY

TAKIM NO : 978-975-8254-60-6 (Tk)
ISBN NO : 978-975-8254-63-7 (3.c)

Uluslararası Darbe Sempozyumu Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi **17001** nolu proje tarafından desteklenmektedir.

Kitapta yer alan yazıların ilmi ve fikri sorumluluğu yazarlarına aittir.

ADRES
Merkez Kampüsü, Kepez Mevkii Efeler / AYDIN
Tel: +90 256 218 20 00
Fax: +90 256 214 66 87

BASKI
AYDIN TUNA MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Ata Mh. 690 Sk. 2/B 09010 Efeler / AYDIN **Tel:** +90 256 231 17 77

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI
Prof. Dr. Cavit BİRCAN Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Ahmad NAHMADOV - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Birol AKGÜN - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Essam Mohamed Abdelshafy ABDELWAHAB - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK - Anka Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Milton LAHUERTA - Sao Paulo Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Rogerio Baptistini MENDES - Mackenzie Üniversitesi
Prof. Dr. Salih YILMAZ - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İNAN - Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Talip KABADAYI - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Turan GÖKÇE - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU - İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN - Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ceyhune HÜSEYNOVA - Sumqayıt Devlet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hossein Asgar POUR - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mohammed KURDI - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Eduardo S. BARCESAT - Buenos Aires Üniversitesi
Dr. Oec. Aina DOBELE - Letonya Ziraat Üniversitesi
Dr. Oec. Andra ZVIRBULE - Letonya Ziraat Üniversitesi
Eleftherios GIOVANIS - Adnan Menderes Üniversitesi
Osman SOFTIC - Bosna Hersek Boşnak Sanat ve Bilimler Akademisi
Rafael Marchesan TAUIL - Sao Carlos Federal Üniversitesi
Violeta KAMANTAUSKIEE - Kaunas Koleji

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Yrd.Doç. Dr. Mustafa ASLAN

DÜZENLEME KURULU
Yrd.Doç.Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç.Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş.Gör. Muhittin ÇEKEN
Uzm. Öncel SENCERMAN
Mustafa ALP

SEKRETERYA
İpek YÜKSEL
Sümeyra ERYILMAZ

İÇİNDEKİLER

15 TEMMUZ ASKERÎ DARBE GİRİŞİMİNDE DİN İSTİSMARI 1001
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN

HATIRA KİTAPLARI IŞIĞINDA 27 MAYIS DARBESİNİN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK SONUÇLARI 1011
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÇANDIR

12 EYLÜL 1980 DARBESİNDE BİZZAT TANIK OLDUĞUM UNUTULMAZ SEYYAR İŞKENCE ARACI : MAVİ TREN 1035
Necat ÇETİN

TÜRKİYE'DE YAŞANAN DARBELERİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİLERİ 1045
Doç.Dr.Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR
Yrd.Doç.Dr. Funda ÇONDUR

İTTİHATÇI DARBE GİRİŞİMİ: BÂB-I ÂLİ BASKINI 1067
Doç.Dr. Nevzat ARTUÇ

1960 ASKERİ MÜDAHALESİ ve İZMİR BASININDA İLK GÜNLERİ 1089
Yrd. Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA

TÜRKİYE'DE DARBE VE MUHTIRA BİLDİRİLERİNDE KULLANILAN KONULAR 1107
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

TANIKLARIN GÖZÜNDEN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİNE VE MİLLİ BİLİNCİN UYANMASINA ETKİSİ 1137
Osman KAYNAR
Şükrü SU

27 MAYIS 1960 VE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBELERİNİN MUĞLA İLİNE YANSIMALARI 1161
Prof. Dr. Bayram Akça
Okt. Osman Köse
Okt. Zeynep Özdem Köse

DİADOKHOSLAR DÖNEMİ İKTİDAR ÇEKİŞMELERİNDE ASKERİ DARBELERİN YERİ 1203
Arş. Gör. Ömer GÜNGÖRMÜŞ

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANE KOLEKSİYONUNDA YER ALAN ADNAN MENDERES VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İLE İLGİLİ BASILI VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR 1219
Uzman Özden DEMİRCİOĞLU FAYDALIGÜL

1876 DARBESİ (SULTAN ABDÜLAZİZ ÖRNEĞİ) 1231
Doç.Dr. Özgür YILDIZ

The workers party: perspectives about its foundation 1245
Rafael MARCHESAN TAUI

ESKİ YUNAN MİTOLOJİSİNDE EVREN HAKİMİYETİ: TANRILARIN İKTİDAR MÜCADELESİ 1257
Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

İSLAM TARİHİNDE İLK DARBE ve HZ.OSMAN'IN ŞEHİT EDİLMESİ 1277
Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

BİR VAİZİN DARBE PLANI VE UYGULANIŞI: PATRONA HALİL İSYANINA FARKLI BİR BAKIŞ 1309
Doç. Dr. Tanju DEMİR
Halit CABBAR

TALAT AYDEMİR KALKIŞMALARININ TÜRK BASININA YANSIMALARI VE KAMUOYU OLUŞUMU 1327
Dr. Tekin ÖNAL

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE KIBRIS TÜRK MÜCADELESİNE YANSIMALARI 1341
Prof. Dr. Ulvi KESER
Yrd. Doç. Dr. Münevver KATA

1980 DARBESİNİN YÜKSEKÖĞRETİM POLİTİKASINA YANSIMASI 1379
Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT

1980 DARBESİ'NİN 1980 KUŞAĞI ŞİİRİNE ETKİSİ 1393
Yasemin KOÇ

DARBE SONRASI YENİ İNSAN TİPİNİN MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDEKİ İZDÜŞÜMÜ 1405
Doç. Dr. Yasemin MUMCU

DARBE OLGUSUNUN TÜRK ROMANINDAKİ TEZAHÜRÜ: ÇIĞLIĞIN ARDI ÇIĞLIK 1425
Okutman Yasemin ULUTÜRK

ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ 1439
Dr. Yeşim DEMİR

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ'Nİ ANLATAN BİR ROMAN: SEVİNÇ ÇOKUM'UN KARANLIĞA DİRENEN YILDIZ'I 1463
Yusuf Can TIRAŞ
Nami ERDOĞAN

27 MAYIS DARBESİNDEN 15 TEMMUZ KALKIŞMASINA KADAR SİLAHLI KUVVETLERİN KIŞLA DIŞINDAKİ ETKİNLİĞİ 1489
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

15 TEMMUZ ASKERÎ DARBE GİRİŞİMİNDE DİN İSTİSMARI

Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN

ÖZET

Evrensel sosyal bir fenomen olarak din, tarih boyunca sosyal yaşamın yanı sıra siyasî gelişmeler üzerinde de belirleyici olmuştur. Dinin söz konusu etkisini bilen lider ve yapılar, dinle ilişkilerini canlı tutmaya, başka bir ifade ile kendilerini dinden soyutlamamaya çalışmışlardır. Çünkü din aynı zamanda kişi ve siyasal-sosyal yapıların rakiplerine karşı kullanabilecekleri en etkili araç ve meşruiyet yöntemlerinin başında gelmektedir. Bu çalışmada, 15 Temmuz 2016 yılında teşebbüs edilen askerî darbe girişiminin başlangıcı ve seyrinde dinin niçin ve nasıl kullanıldığı üzerinde durulmaktadır. Çalışma bağlamında şu tespitler yapılmaktadır: Bir, Fetö yapılanmasının lideri konumunda bulunan Fethullah Gülen, "Ben çocukluğumdan beri istihdam ediliyorum." (yani tıpkı peygamberler gibi, ilahî irade tarafından yetiştiriliyor ve yönlendiriliyorum) demek sûretiyle, Allah tarafından görevlendirildiğini belirtmiş ve böylece din bilgisi zayıf iyi niyetli insanların kendisine bağlanmalarını sağlamıştır. İki, Gülen, hareket mensuplarına sürekli "Mehdi", "Beklenen kurtarıcı salih zat", "Perşembe akşamları Hz. Peygamber'le istişare eden şahsiyet" ve "Düşünce/kararları mutlak doğru olan kişi" olarak tanıtılmıştır. Üç, adı geçen harekete dinî bir karakter kazandırmak ve daha çok ilgi çekmek için yapının başında bulunan şahıs için "Hoca efendi"; yetiştirilmek istenen insanlar için "altın nesil"; oluşturulan yapıya "hizmet"; yapının finansman ihtiyacını gi-

dermek için para toplama faaliyetine "himmet" ve mevcut hareketin kader anlayışı "tevafuk" gibi dinî literatürde önemli bir yeri bulunan kavramlar kullanılmıştır. Dört, insanların özel hayatlarına girilmesi, sınavlarda usûlsüzlüklerin yapılması, ilişkilerde takıyyenin esas alınması, emniyetçi-savcı-hâkim üçlüsüyle yapılan telefon dinlemeleri gibi gayr-ı islamî ve insanî tüm uygulamalar, dinle özdeşleştirilen yapının darbe yapabilecek konuma gelmesi için mübah olarak değerlendirilmiştir. Beş, Fetö'ye mensup askerlerin darbe teşebbüsünde bulunmalarında "Gülen seçilmiş ve kurtarıcı salih zattır; aldığı kararlar, mutlak derecede doğrudur; bu kararlara uymak dinî bir vecibedir." şeklindeki İslam dışı din anlayışı etkili olmuştur. Kısacası sözü edilen darbe teşebbüsünün oluşum ve seyrinde din güçlü bir araç olarak istismar edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: *Darbe, 15 Temmuz, din, din istismarı, toplum, siyaset.*

ABUSE OF THE RELIGION AT 15 JULY MILITARY COUP

ABSTRACT

As a universal social phenomenon religion, has been a determining factor in social development as well as political development throughout history. Religious leaders know the effect in question and structures, keeping the relationship alive listen were trying to abstract themselves from religion, in other words. Because religion is at the same time one of the most effective tools and legitimacy methods that people and political-social structures can use against their opponents. This study focuses on why and how religion was used in the beginning and course of the military coup attempt in July 15 2016. In the context of the study, the following determinations are made: One, Fethullah Gulen, who is in the position of leader of the Fetö structuring, stated that he was appointed by God with the saying "I am employed since childhood" (ie, just like prophets, raised and directed by divine will), so that religious knowledge is weak and good faith people have been connected to him. Two, Gulen, constantly "Mehdi", "Expected rescuer righteous person", "Thursday evening he speak with the Prophet" and the person whose thoughts/decisions are absolutely right". Three, "Hodja master" for the person who is at the beginning of the act to give religious character to the mentioned movement and attract more interest; the "golden generation" for people who want to be raised; the constructed structure "service"; "himmet" concepts that have an important place in religious literature such as "himmet" collecting money to save the financing needs of the public and "tevafuk" are used in and in the religious literature. Four, entering the private lives of the people, making the irregularities in examinations, all of the non-Islamic and immoral practices, such as triple phone calls, were considered to be successful on the way to achieving success with the religion. Five, Fetö's soldiers, in their attempt to strike, said, "Gülen is the chosen and savior of the righteous; İt is a religious belief to adhere to these decisions." In short, religion has been exploited as a powerful tool in the formation and prosperity of the attempted coup d'etat.

Keywords: *Coup, July 15, religion, abuse of the religion, society, politics.*

GİRİŞ

Tarih boyunca en çok istismar edilen değerlerin başında dinin geldiği söylenebilir. Çünkü din, kendisine inanan insanların istenilen şekilde düşünmelerini ve hedeflenen yönde hareket etmelerini sağlamak için başvurulabilecek en güçlü araçların/yöntemlerin başında gelmektedir. Başka bir ifade ile din, toplumun olumlu ya da olumsuz düşünmesini ve istenilen yönde hareket etmesini sağlayan oldukça işlevsel bir güce sahiptir. Marx'ın, "din afyondur" ifadesini de bu bağlamda değerlendirmek kanaatimizce doğru olacaktır.

Dinin bir istismar aracı olarak kullanılması, günümüzde de yaygın olarak devam etmektedir. Bu gün bazı kişi ve dinî yapılar hedeflerine varmak için dindarları din üzerinden yönlendirmeye ve bu yolla amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Din istismarı elbette sadece kişi ve dinî gruplar tarafından yapılmaktadır. Yaşadığımız dönemde, bir çok sözde İslam devletinin siyasal çıkarları uğruna toplumlarını din üzerinden nasıl yanlış yönlendirdiklerini ve gerektiğinde siyasal amaçlarını cihat kavramıyla kamufle edip din dışı politikalar uyguladıklarını da görmekteyiz. Kısacası din -ilahî ya da beşerî olsun fark etmez- evrensel sosyal bir fenomen olarak din, tarihin her döneminde farklı amaçlar doğrultusunda değişik şekillerde etkili bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır diyebiliriz.

Tebliğimizde, din istismarı çerçevesinde, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de teşebbüs edilen darbe girişiminde dinin nasıl istismar edildiği konusu işlenmektedir. Bu bağlamda söz konusu darbe teşebbüsünde bulunan Fetullah Gülen örgütünün (adı geçen örgüt, Türkiye Cumhuriyet Devleti tarafından Fetö olarak isimlendirilmiştir) ortaya çıkışı, yapısı, işleyişi ve darbe girişiminde bulunma sürecinde dini **n**asıl ve niçin istismar ettiği üzerinde duracağız.

FETÖ'nün Ortaya Çıkışını Hazırlayan Ortam

Fetö isimli yapının ortaya çıkışına zemin hazırlayan en önemli sebeplerin başında, bazı yönetimlerin baskıcı ve yasaklayıcı din politikasının geldiği söylenebilir. 60'lı yıllarda da devam eden söz konusu politika, halkın, bu dönemde ortaya çıkan ve dinî bir karakter taşıyan fetö'ye yönelmesini beraberinde getirmiştir. Çünkü toplumumuzun bir kısmı, etkileyici vaazlarıyla dikkat çeken, konuşmalarını âyet, hadis ve Risale-i Nurlardaki vurucu ifadelerle süsleyen yapının liderinin yanında yer alarak, dini yaşamayı ve aynı zamanda İslam'a hizmet etmeyi düşünmüştür. Kısacası fetö'nün ortaya çıkışı ve güçlü bir zemin bulmasında, baskıcı din politikasının yanı sıra, adı geçen örgütün dönemin şartlarına uygun bir din dili kullanması stratejisi etkili olmuştur.

FETÖ'nün Yapılandırılmasında Din İstismarı

Gülen'in kitapları, vaazları, yakın arkadaşlarının (ki bunların başında Gülen'in sağ kolu olarak nitelendirilen ve yaklaşık olarak 25-30 sene onun yanında kalan Hüseyin Gülerce ve Latif Erdoğan gelmektedirler) verdikleri bilgiler ve bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan rapor dikkate alındığından, Fetö, yapılanma sürecinde din ve dinî olanı şu şekilde istismar etmiştir:

Bir; örgüt liderinin -60'lı yıllardan itibaren- sevmediği ancak toplum tarafından önemli bir şahsiyet olarak görülen Said-i Nursi ve eserlerini uzun süre kullanması/istismar etmesi. Bilindiği gibi Fetullah Gülen, daha sonraki dönemlerde: "Said-i Nursi, Kürt olduğu için bir Türk olarak kendisiyle görüşmeyi gururuma yediremedim" diyecek ve ayrıca, Risale-i Nur üzerinden güçlü bir taban oluşturduktan sonra, taraftarlarına Risale-i Nur yerine kendi kitaplarını okutturacaktır.[1] Kısacası iman kurtarıcılığı ile işe başlayan, kendisine meşruiyet ve güç kazandırmak isteyen Gülen, Risale-i Nuru bir yem olarak kullanmış[2] ve dolayısıyla dinî olanı istismar etmiştir.

İki; Fetö yapılanmasının merkezinde bulunan Gülen'in, kainatın imamı, beklenen sâlih zat, gelecek mehdi ve mesih gibi sıfatlarla kutsallaştırılması. Bu sıfatların yanı sıra Gülen, Hz. Peygamberle sık sık görüşen, masum ve ilahî himayeye nâil olan dinî bir otorite olarak tanıtılmıştır.[3] Fetullah Gülen için kullanılan masumiyet ve korunmuşluk hali için Diyanet İşleri Başkanlığı aşağıdaki tespiti yapmıştır:

"Masumiyet" ve "masûniyet" kavramlarını, tek kelimeyle ifade edecek olursak "korunmuşluk" anlamına gelir. Bazı dinî grupların, önderlerine yaptıkları gibi Gülen örgütü mensupları da liderlerine âdeta peygamberlere tanınan "korunmuşluk" vasfını yüklemektedirler. Oysa "masumiyet" veya akaid metinlerinde geçtiği şekliyle "ismet" sıfatı sadece peygamberlere özgü bir sıfat olup onların görevlerini yerine getirirken Yüce Allah tarafından korunmuş olmalarını ifade eder. Bu sıfat her ne ad altında olursa olsun peygamberler dışında hiçbir kişi veya gruba verilemez."[4]

Üç; Fetö'nün, dinin kendisi olarak tanıtılması/İslam'la özdeşleştirilmesi: Örgüt mensuplarının yapıya bağlılıklarını pekiştirmek, verilen emirleri mutlak doğru olarak kabul etmelerin ve gerektiğinde her türlü fedakarlığı yapmalarını sağlamak için, Fetö yapılandırılmasında bizzat Hz. Peygamber'in be-

1 İşleri Başkanlığı, *Din İstismar Hareketi Fetö/Pdy Olağanüstü Din Şurası Kararları,* Ankara, 2016, 36.
2 Öztürk, Mustafa, *Karar Gazetesi*, 23.3.2016 tarihli sayı.
3 Keleş, Ahmet, *Feto'nun Günah Piramidi,* Destek Yayınları, İstanbul, 2016, 39-40.
4 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 40.

lirleyici olduğu anlatılmıştır. Bu bağlamda; Resulullah'ın İzmir'e sık sık gelip örgütü teftiş ettiği, cemaatin toplantılarına katıldığı ve gruba mensup bir çok insanın buna şahit olduğu, Türkçe Olimpiyatlarını seyrettiği; Hz. Hatice'nin ise Işık evlerini ziyaret ettiği, Gülen ve müntesiplerince dile getirilmiştir.[5]

Hz. Peygamber istismarının en çarpıcı **örneği** ise, örgütün televizyonunda yayınlanan Şefkat Tepe adlı dizide Resulullah'ın bir kamyon kasasına bindiğinin bir ışık hüzmesi şeklinde gösterilmiş olmasıdır. Oysa dinimize göre hangi amaçla olursa olsun, Hz. Peygamber'i tasvir eden resim ve minyatürler yapmak, onu ışık hüzmeleriyle temsil etmek caiz değildir.[6]

Dört; İslamî kavramların istismarı: Fetö'nün yapılanma sürecinde din istismarı bağlamında başvurduğu başka bir yol ise din âlimi, vaiz, imam, istişare, itaat, hocaefendi, cemaat ve himmet gibi İslamî kavramları yaygın olarak kullanmış olmasıdır. Örgüt içinde sıkça kullanılan bu kavramların anlamları kaydırılmış, gelenekteki içerikleri boşaltılmış ve farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki, sözü edilen dinî kavramlar günümüzde olumsuz çağrışımlar yaptığı ya da kirletildiği için Müslümanlar bu ve benzeri kavramları kullanamaz hâle gelmişlerdir.[7]

FETÖ'nün İşleyişinde Din İstismarı

Fetö'nün sadece yapılandırılma aşamasında değil, işleyiş aşamasında da dini olabildiğince istismar ettiği belirtilmektedir. Buna göre adı geçen örgütün işleyişinde din, şu yollarla istismar edilmiştir:

Bir; Konjonktürel Şartlara Göre Din Anlayışı ve dili oluşturma: Örgüt, 1979'daki İran Devrimi, Filistin Olayları ve ülkemizde dinî hayata yönelik baskıların toplumumuzda sebep olduğu psikolojiyi dikkate alarak, 80'li yıllara kadar radikal bir din anlayışı ve dili benimsemiştir. Bu bağlamda içkinin kötülüğüne ve başörtüsünün taviz verilemez bir değer olduğuna önemli bir vurgu yapılmıştır. Yapı, 90'lı yıllardan itibaren ise küresel çapta hareket etmeye başlayınca ılımlı bir din anlayışı ve söylem tercih etmiştir.

İki, ahlâkîlik yerine pragmatist bir yaklaşım tarzının esas alınması: "Gülen, gizli hedefini gerçekleştirebilmek[8] için, zaman ve zemine göre pragmatist bir tavır takınmış ve her ortama uygun bir duruş geliştirmiştir. Onun kırk yıllık söylem ve eylemlerine bakıldığında Sünnî, Alevî, sûfî, radikal, demokrat, laik,

5 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 44-45.
6 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 44-45.
7 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 46.
8 Keleş, Ahmet 10 Ocak 2017 tarihinde Ankara 4. Ağır Ceza Mahkemesi ifadelerinde.

anti-komünist, liberal, hümanist, diyalogçu, çağdaş, modernist, milliyetçi… diye nitelendirilebilecek değişik maskeler kullanabilmiştir.[9]

Üç; oluşturulan din anlayışı ve uygulamaları meşrulaştırmak için uygun bir fıkıh oluşturma: Örgüt, amacına ulaşmak için her yolu mübah gören bir fıkıh oluşturma yoluna gitmiştir. Oluşturulan fıkha göre "Kendini gizleme, olduğundan farklı görünme, ikiyüzlü davranma, çift dilli konuşma, takıyye gereği helal-haram gözetmeme, kod adı kullanma, bulunduğu ortamda inandığından farklı yaşama, yalan söyleme, tecessüste bulunma, mahremiyeti ihlal etme, şantaj yapma, kayırmacılık, gerektiğinde günah işleme gibi din dışı düşünce, söz ve uygulamalar meşru görülmüştür.[10]

Oysaki "İslam dini, özel hayatın gizliliği ilkesini çiğnemeyi haram kılmış; bu ilkeye uyulmadığı takdirde uhrevî bir dizi ağır yaptırım öngörmüştür. Bu kapsamda aile hayatı, mesken mahremiyeti ve özel konuşmalar özel hayat kavramı içinde yer alır.[11] Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere "…Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın…" buyrulmaktadır[12] Hz. Peygamber de: "Ey dilleri ile inanıp kalplerine iman girmeyenler! Müslümanlara eziyet etmeyin ve onların gizli taraflarını araştırmayın! Allah, Müslüman kardeşinin gizli tarafını araştıranın gizli taraflarını ortaya çıkarır ve Allah, kimin gizli tarafını ortaya çıkarırsa evinin içinde bile olsa onu rezil eder."[13] hadisi ile tecessüsün İslam'da yerinin olmadığını ve cezasız kalmayacağını dile getirmiştir."[14]

Fetö tarafından oluşturulan fıkıhta örgütün sağlıklı işlemesi çok önemsenmiştir. Örneğin adı geçen yapı; mensuplarının **ö**rgütle olan ilişkilerini devam ettirmek, bu bağlamda bunların tayin edilen yere gitmelerini, cemaatin belirlediği görevleri yapmalarını, belirlenen/tavsiye edilen kişiyle evlenmelerini, cemaat için sürekli maddî katkı sağlamalarını, elde ettikleri bilgileri ilgililere iletmelerini dinî bir görev olarak değerlendirmiştir. [15]

Dört; oluşturulan Sahabe imajı ve mensupları Sahabe ile özdeşleştirme stratejisi: Hz. Peygamber-sahabe ilişkisine değinen ve oralardan ilginç tablolar sunan Gülen, oluşturduğu yapının hızlı işlemesi için sahabeyi de istismar etmiştir: Gülen, dini, efsunlama aracı olarak kullanmakta ve bu konuda özel-

9 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 38.
10 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 61. Ayrıca bkz. Gülerce, Hüseyin, "FETÖ; fitne, yalan, inkâr ve
ihanettir", Star Gazetesi, 16.03.2017.
11 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 63.
12 Hucurat, 49/12.
13 Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-IV, İstanbul, 1992, Birr/85.
14 Buhârî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh,* I-VIII, İstanbul, 1992, Rüya/45.
15 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 46.

likle peygamberler tarihi ve siyer-i nebiyi bizzat kendi hikâyesi gibi formatlamaktadır. Bu format, Gülen'i âdeta Hz. Peygamber, takipçilerini de "ikinci kutsîler" diyerek sahabiler gibi konumlandırmaktadır. Amaç kendisine mutlak itaat edilmesini ve mensuplarının mevcut yapının menfaati için kendilerini feda etmelerini sağlamaktır.[16] Bu bağlamda yani grup mensuplarını lidere bağımlı kılma konusunda Gülen'le Hasan Sabbah arasında bir benzerlik kurulmaktadır.[17]

Beş, "Gülen'in istismar ettiği dinî hususlardan biri de bedduadır. Gülen, kendi otoritesini tanımayanlara yönelttiği beddua silahıyla bir taraftan müntesiplerini korkutup kendine bağlama hedefi güderken diğer taraftan muhataplarının maneviyatını kırmayı amaçlamıştır. Gülen, yaptığı bir bedduada, Hz. Peygamber'in müşriklere dönük kullandığı beddua ifadelerini, öfkelendiği Müslüman kesimlere yöneltmekten geri kalmamıştır. Hz. Peygamber ve ashabının en zorda kaldığı günlerde müşriklere yaptığı bedduaların, Müslümanlara yöneltilmesi dinî ilkelerle asla bağdaştırılamaz."[18]

Altı, "Gülen'in istismar ettiği bir diğer alan da fetvadır. Müntesiplerince mutlak dinî otorite olarak kabul edilmesinden istifadeyle Gülen, onların örgütsel bağlılıklarını kesintisiz sürdürmelerini temin gayesiyle geleneksel fıkıh kültüründe yer alan bazı hükümleri bağlamından ve amacından koparark tehdit vasıtası hâline getirmiştir. Örgütten ayrılmamak, tayin edilen yere gitmek, cemaatin belirlediği görevleri yapmak, belirlenen kişiyle evlenmek, sürekli maddi katkı sağlamak, elde ettiği bilgileri "abi", abla" ya da sözde "imam"a ulaştırmak için talâkı üzerine söz vermek ve diğer ağır yemin şekillerini devreye sokmak; örgüt kurallarına göre suç sayılan eylemleri cezalandırmak için verilen fetvalar burada örnek olarak zikredilebilir."[19]

16 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 45.
17 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 58-59. Ayrıca Hasan Sabbah için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Hasan
Sabbâh", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XVI, 347-350; Mustafa Öz, "Haşîşiyye", Diyanet İslam Ansiklopedisi,
XVI, 418-419.
18 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 46.
19 Diyanet İşleri Başkanlığı Şura Kararları, 46.

SONUÇ

Sonuç olarak, Evrensel sosyal bir fenomen olarak din, tarih boyunca sosyal yaşamın yanı sıra siyasî gelişmeler üzerinde de belirleyici olmuştur. Dinin söz konusu etkisinin farkında olan birçok dinî-siyasî lider ve yapılar, dinle ilişkilerini canlı tutmaya, başka bir ifade ile kendilerini dinden soyutlamamaya ve amaçlarına ulaşmak için söz konusu kurumu (din) çok farklı şekillerde istismar yoluna gitmişlerdir. Çünkü din; şahısların yanı sıra dinî, siyasal-sosyal yapıların rakiplerine karşı kullanabilecekleri en etkili araç ve meşruiyet yöntemlerinin başında gelmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi de, yapılandırılması ve işleyişinde dinin çok boyutlu olarak istismar edildiği fetö yapılanmasının bir sonucudur. Yapının mensupları, geleceğin mehdisi olarak gördükleri Gülen'in talimatı doğrultusunda hareket etmiş ve ülke yönetimini kanlı bir şekilde ele geçirmek istemişlerdir. Bunların bu şekilde hareket etmelerinde, şüphesiz liderleriyle ilgili dinî düşünceleri etkili olmuştur. Çünkü bunlar, Gülen'in ilahî emirler doğrultusunda hareket ettiği, yanılmayacağı ve onun emirlerine itaat etmenin dinî bir sorumluluk olduğuna inandırılmışlardır.

Dinin bir afyon, çatışma-ayrıştırma aracı olarak istismar edilmemesinin yanı sıra bu kutsal müessesenin İslam inancı ve topluma zarar vermemesi için bazı tedbirlerin alınması, toplumsal bütünlük ve gelecek açısından son derece önem arz etmektedir. Bunun için de şu tedbirlerin alınması, ülke olarak önceliklerimiz arasında olmalıdır diye düşünüyoruz: Sağlıklı bir din-devlet ilişkisinin nasıl olacağı üzerinde düşünülmesi ve araştırmaların yapılması. Buna bağlı olarak devletin din politikası bağlamında sağlıklı bir din eğitim-öğretim politikasının oluşturulması ve acilen uygulanması.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh,* I-VIII, İstanbul, 1992.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İstismar Hareketi Fetö/Pyd Olağanüstü Din Şurası Kararları, Ankara, 2016.

Gülerce, Hüseyin, "FETÖ; fitne, yalan, inkâr ve ihanettir", Star Gazetesi,

16.03.2017 tarihli sayı.

Keleş, Ahmet, 10 Ocak 2017 tarihinde Ankara 4. Ağır Ceza Mahkemesi ifadeleri.

Keleş, Ahmet, *Feto'nun Günah Piramidi,* Destek Yayınları, İstanbul, 2016, 39-40.

Öz, Mustafa, "Haşîşiyye", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XVI, 418-419.

Özaydın, Abdülkerim, "Hasan Sabbâh", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XVI, 347- 350.

Öztürk, Mustafa, Karar Gazetesi, 23.3.2016 tarihli sayı.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ*, Sünen*, I-IV, İstanbul, 1992.

HATIRA KİTAPLARI IŞIĞINDA 27 MAYIS DARBESİNİN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÇANDIR[1]

ÖZET

Askeri darbeler bir ülkenin savaştan sonra başına gelebilecek en kötü olaydır. Darbe yapılan ülkede ilk olacak durum büyük bir kargaşadır. Onun için darbeyi destekleyenlerin en birinci amacı da o ülkede uzun sürecek bir kargaşa ortamı oluşmasını sağlamaktır. Türkiye'ye yaşatılan bütün darbelerden sonra bu durum yaşanmış, ülke uzun süre kendine gelememiştir. En son yapılan 15 Temmuz darbe girişimini de böyle değerlendirmek gerekir.

Hatıra kitapları yaşanmış olayların birinci elden anlatıldığı kaynaklardır. Geçmişte yaşanmış olayların bizzat yaşayanlar tarafından kaleme alınması, o olayın en doğru şekilde anlaşılması için en etkili yoldur. 27 Mayıs darbesinin insanlarda bıraktığı psikolojik etki de yazılmış hatıra kitaplarında en çarpıcı şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hatıra Kitapları, 27 Mayıs Darbesi, Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti, Adnan Menderes*

1 Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi

THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL RESULTS OF 27 MAY 1960 COUP ACCORDING TO THE MEMORY BOOKS

ABSTRACT

Military Coup is the worst thing that a country would have after a war. The first thing that will happen in the country where the coup is is a great chaos. That is why the first goal of those who support the coup is to create a long chaos environment in that country. After all the coups, this situation has happened in Turkey and the country has not been able to recover for a long time. This is also necessary to evaluate the latest July 15th coup attempt.

Memory books are the sources which are telling occurred events from the first hand. It is the most effective way to be written past events happening by the people who live there, in order to get the most accurate understanding of that event. The psychological impact of the May 27 coup on humans has been described most strikingly in memory books.

Keywords: *Memory Books, May 27th Coup, Samet Ağaoğlu, Democrat Party, Adnan Menderes*

GİRİŞ

Hatıra, ansiklopedilerde "bir kimsenin içinde yaşadığı veya tanık olduğu olayları anlattığı eser"[2] veya "Bir kimsenin başından geçen ya da kendi döneminde ortaya çıkan olay ve olguları gözlemlerine ve bilgilerine dayanarak anlattığı yazı türüdür" [3] şeklinde tanımlanan hatırat, Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra gelişmiş bağımsız bir edebi türdür.

Hatıra yazma düşüncesi, insanın birikimlerini başkalarıyla paylaşma ihtiyacından doğmuştur. Geçmişi olumlu ve olumsuz taraflarıyla yeniden yaşama, güncele ve geleceğe taşıma düşüncesi insanları hatıra yazmaya yönlendirmiştir.

Hatıralar yaşanan olayların insan hafızasında bıraktığı izlerdir. Hatıra yazarı da bu izleri canlandırarak geçmişi dilde sergiler. Buna göre, geçmişe yönelmek, yaşananı değil, yaşanmışı vermek, hatırat türünün en belirgin özelliklerinden biridir.

Hatıra yazılarında yazar, kendi iç dünyasına yönelir fakat bu yönelme, dış dünyadan kopuk bir yönelme değildir. Hatırat yazarının birinci endişesi kendisini değil, yaşadıklarını anlatmaktır. Hafızasındaki izleri yoklarken bu izleri bırakan olayları ve sebeplerini hatırlamaya, nedenlerini bulmaya çalışır. Bu da onu, yaşadıklarını bütün boyutlarıyla anlatmaya yöneltir. Ancak bu anlatım belgelere dayanmadığı için her zaman objektif olmaz. Yazarın duygu ve düşünceleri de işin içine girer. Çünkü yazar, yaşadığı olayları kendi penceresinden gördüğü şekilde anlatır.

İnsanın yaşadığı olayları bir başkasına veya okur topluluğuna anlatma ihtiyacı, yazılan hatıra kitaplarına bakılarak şöyle sıralanmıştır:

1. Unutulma korkusundan kurtulmak

2. Kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olmayacağı bir gerçeği ortaya koymak

3. Yazma alışkanlığı içinde bulunmak

4. Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek

5. Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak.

2 Meydan Larousse, "Hatırat" maddesi, C. 5, Meydan Yay. İst. 1971, s. 675.
3 Emin Özdemir, "Anı ve Anı Dilimiz Üzerine" Türk Dili Anı Özel Sayısı, C. XXV, S. 246, Mart 1972, s. 398.

6. Gelecek kuşaklara bir ders vermek

7. Siyasal hasımlarını kötülemek ya da kendisini savunmak.

Hangi nedenle olursa olsun anılarını yazmanın insana dürüstlükten ayrılmama, içtenlikten uzaklaşmama gibi önemli sorumluluklar yüklediği apaçıktır."[4]

Bunlardan da anlaşılacağı gibi hatıra yazarının unutulma korkusu, gelecekle hesaplaşma düşüncesi, hasımlarını kötüleme ve kendini savunma endişesi hatırat yazılarının en önemli varoluş sebebidir. Edebiyatımızda hikâye türünde olduğu gibi hatırat türünde de birçok güzel eserler veren Ağaoğlu, bu konuda şöyle düşünür:

"Milletlerin hayatında muayyen devirlerin tarihini tespit ederken başvurulacak en sağlam vesikalardan bir kısmını da o devirde rol almış, iş görmüş veya o devri yakından yaşamış olanların hatıraları teşkil eder. Siyaset ve devlet adamlarının hatıralarını yazmaları bu bakımdan onlar için bir vazife sayılmalıdır. Muayyen devirleri idare eden psikolojik hâleti, zihni durumu, gerçek telâkkileri ancak bu hatıralar yolu ile öğrenmek mümkündür. Resmî söz ve nutukların, yapılan ilânların, önünde gözükenlerin arkasında saklı duran ihtiras ve arzular, şahsi temayüller ve nihayet yazılı vesikalara şu veya bu şekilde aksetmiş bulunan hadiselerin gerçek mahiyeti hatıralarla belli olur.[5]

Hatıra türünün önemli bir özelliği de gerçeği uygunluk ve samimiyettir. Bu iki unsurdan uzak olan bir hatıra yazısı tahmin edileceği gibi kısa ömürlü olacaktır. Hatıra yazarı; hayatını, gördüklerini ve yaşadıklarını olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi özelliği ile tarihçiye yaklaşır ama bir tarihçiden çok bir romancı gibi ferdi bir tutum içinde bulunur. Belki bu yüzden tarihten ayrılarak edebî bir tür olarak kabul edilmiştir.

Hatıralar ifade ve üslûp bakımından kendi aralarında farklılık gösterirler. Bu farklılık hatıra yazarının mesleğiyle ilgili olduğu gibi başka sebepler de olabilir. Örneğin askerî şahısların yazdıkları, belgelere dayanan, askerî birliklerin hareket planlarını içeren savaş hatıraları genelde daha sade ve objektif bir ifadeyle yazılmışlardır. Sanatçıların, özellikle edebiyatçıların hatıralarında ise kişi ve olaylarla beraber hatıra sahibinin gözlem, duygu ve sübjektif yorumları üslûba da etki eden edebî bir dille anlatılır. "Bu özellikleri dikkate alınarak genellikle bütün hatıralardan, özellikle de siyasi ağırlıkta olan hatıralardan bir belge ve objektif bilgi olarak faydalanmak için bunlara ihtiyatla yaklaşılması ve aynı konu üzerinde yazılmış olanların karşılaştırılması gerekir." [6]

4 İbrahim Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", Türk Dili Anı Özel Sayısı, s. 405.
5 Samet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları (**Önsöz), Baha Matbaası, İst. 1969, s. 11.
6 Orhan Okay, "Hatırat" TDV İslâm Ansiklopedisi. C.XVI, ss. 445-449.

Hatıra türü hakkında bu genel bilgilerden sonra, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen askeri darbenin öncesine bakmakta yarar vardır. 1923'de ilan edilen Cumhuriyet idaresinden sonra CHP Türkiye'de kurucu parti olarak demokrasi tarihimizde yerini alırken, sonrasında iki defa girişilen çok partili hayata geçiş denemesi çeşitli nedenlerle akim kalmış, çok partili hayatın gerçekleşmesi ancak II. Dünya Savaşından sonra 1946'da mümkün olmuştur.

Atatürk'ün vefatından sonra cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün, 1950'ye kadar olan iktidarı döneminde farklı bir milliyetçilik anlayışıyla din ve dil konularında halkın tepkisine neden olacak politikaları ile 1946 genel seçimlerinde uygulanan "açık oy, gizli sayım" denemesi, 1950 genel seçimlerinin büyük farkla DP'nin zaferiyle sonuçlanmasını sağlamıştır. [7]

Türk siyasetindeki bu ani değişim CHP ve ordu mensupları tarafında ciddi bir sarsıntıya yol açsa da DP iktidarının ilk yıllarındaki ekonomik başarısı ve Türk-Amerikan ilişkilerindeki kayda değer yakınlaşma muhalefetin sesini yükseltmesine engel olur. Kore savaşında ABD'nin yanında yer alan Türkiye kısa süre sonra NATO üyeliğine kabul edilir ve Türk ordusu da bu sistemin bir parçası olarak faaliyet göstermeye başlar. Ülkenin ekonomik performansı daha önce olmadığı kadar iyi seyretmektedir ve son olarak CHP döneminde mağduriyet yaşayan dini hassasiyet sahibi kitlelerin beklentisi de olsa karşılanmaya başlanmıştır.

Demokrat Parti büyük bir oy farkıyla seçilip iktidara geldikten sonra memlekette daha önce görülmemiş derecede imar faaliyetleri başlar. Nüfusun yarısından fazlasının okuma yazma bilmemesinin oluşturduğu köy ve kırsal kesimin fakir ve cahilliğinin önüne geçilir. Olumsuz şartlarda yaşayan köylü kesiminin ihtiyaçları hızla iyileştirilirken yapılan modern tarım yöntemleri ile köylü maddi bakımdan refaha kavuşturulur. Birçok yerde açılan çimento ve şeker fabrikaları bu alandaki ihtiyaçları giderirken, yeni tarım alanları ve ürün çeşidi de köylüyü daha da rahatlatır. Daha önce görmedikleri bu hizmetlerle tanışan halk ile idarenin arası gittikçe iyileşir ve halk Demokrat Parti'yi daha çok benimser.

Bu havada girilen 1954 senesindeki seçimlerde DP oy oranını ve meclisteki hâkimiyetini arttırmayı başarır ancak seçim sonrası CHP muhalefetin dozunu yükseltirken basın ve kamu bürokrasisi de DP'ye karşı direnç göstermede kendini hissettirmeye başlar. Demokrat Parti 1950 sonrası başarılı olduğu ekonomi alanındaki performansını aynı ivmeyle olmasa da devam ettirmiş ve soğuk savaş dönemi genel siyasi durumun da yardımıyla özellikle ABD'den ekonomik yardımlar almıştır. Buna rağmen ekonomide yaşanan

7 Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri -Görüp Yaşadıklarım-, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2014, s. 37.

kısmi darboğaz ve siyasi alanda yaşanan gerginlikler sebebiyle 1958'de yapılması gereken genel seçimler 1 sene öne alınır ve bu seçimlerde DP yaklaşık yüzde 10'luk bir oy kaybı yaşar. CHP ise ilk kez oylarını arttırmış ve DP ile arasındaki makası daraltmıştır. DP tek başına iktidar için yetecek milletvekili çıkarsa da arkasındaki halk desteği artık önceki yıllar kadar kuvvetli değildir.

1957 sonrasında artmaya başlayan siyasi tansiyon her iki partinin de birbirine karşı tavrını sertleştirir. Önemli bir siyaset figürü olan İsmet İnönü sandıkta DP'yi mağlup etmenin zorluğunun farkına varır ve muhalefet alanını medya, üniversiteler ve askeriye içindeki gücü ile birleştirerek genişletir. Basında ve üniversitelerde Demokrat Parti'ye karşı artan tepkiye karşı tabanını harekete geçirmeye karar veren Adnan Menderes 1958'de Manisa'da yaptığı bir konuşma ile DP'lileri "Vatan Cephesi" altında birleşmeye çağırmış, bu hamle partiler arasındaki gerginliği daha da arttırırken Menderes kendi destekçilerini kenetlemeyi başarmıştır. Bu esnada Menderes'in Londra seyahatine giderken düşen uçağından sağ kurtulması kısa süreliğine de olsa taraflar arasında bir yumuşama getirmiş ve kendi taraftarlarına moral olmuştur.

Demokrat Parti'ye karşı artan muhalefetin bir önemli sebebi de ülkenin kurucu elitinin eski güç kaynaklarını kaybetmeye başlamasıdır. DP, CHP'den kopan isimlerin başını çektiği, CHP ve bürokraside üst düzey görev yapmış siyasetçilerin yönettiği bir parti olarak kurulmuştur. Ancak Demokrat Parti iktidarının on seneye yaklaşması bürokrasi ve devlet idaresindeki CHP kökenli kadroların giderek azalmasına sebep olmuştur. Bu durum CHP'nin devletteki gücünün kırılması anlamına geliyordu. Fakat Adnan Menderes arkasındaki sandık gücü, DP yanlısı belli gazeteler ve iş adamlarının desteği ile artan CHP baskısına karşı koymaya çalışsa da askeriye, eğitim alanı ve bürokraside CHP ile rekabet edebilecek bir kadro oluşturamamıştı.

Ordu mensuplarının Demokrat Parti iktidarına bakış açısı kendi içinde farklı kaygılar barındırıyordu. Türk ordusu 1950 sonrası Amerikan ordusu ile ciddi bir yakınlaşma yaşamış, teknolojik ilerleme kaydetmiş, eğitim ve teçhizat açısından işbirliği sürekli hale getirilmişti. DP ordunun üst kademesine genelde kendileriyle uyumlu çalışan generalleri getirmişti. Lakin İnönü'ye saygı duyan ve CHP geleneğinde yetişmiş ordu mensupları arasında Demokrat Parti yönetimine karşı memnuniyetsizliğin 1954 sonrası artmaya başladığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim 27 Mayısçı subayların hatıratlarında Demokrat Parti'ye karşı olası bir hareket fikrinin ilk kez 1955 yılında konuşulmaya başlandığı not edilmektedir. Somut bir hareket haline dönüşmese de bu kıpırdanmalar 1957 seçimlerinden sonra örgütlü bir hal almaya başlamıştır.

Samet Ağaoğlu'na göre ihtilalı ayakta tutan dört ana unsur vardır yani ihtilal dört sacayağı üzerinde durmaktadır. Bunlar sırasıyla asker-sivil bürokrasi, basın ve üniversitelerdir. Bunları ayrı ayrı inceleyen yazar, asker için şunları söyler:

"Devlet yönetiminde sivil bürokrasi Tanzimat'tan bu yana belirmişken, asker bürokrasi Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan beri mevcuttu ve bu tarihi kök ona ta 1950'ye kadar süren imtiyazlı bir yer sağlamıştı. Hükümdar yeniçerilik kaldırılıncaya kadar bir numaralı yeniçeriydi. Saltanat kaldırılıncaya kadar da doğrudan doğruya başkumandandır. Padişah ve hanedanın erkekleri hep asker idiler. İmparatorlukta Batı anlamında devlet teşekkülleri kuruluncaya kadar sivil bürokrasi yoktu."[8] Askerî bürokrasinin DP iktidar oluncaya kadar her zaman imtiyazlı durumunu koruduğuna dikkat çeken yazar, bu durumun askerler arasında da çeşitli iç çekişmelere yol açtığını; Genç Subay Pilotlar Birliği ve Genç Kurmay Subaylar gibi genç subayların yaşlı generalleri devreden çıkarmak isteyen mektuplarını örnek göstererek ortaya koyar. Bu genç subaylar DP iktidarından orduda geniş bir tasfiye yapılmasını, ordunun yalnız savaş zamanlarında değil barışta da memleket yönetiminde söz sahibi olmasını istemişler, yaşlı generaller de kendilerinin sahip oldukları konumlarının değiştirilmemesini, çünkü subayların devlet memuru sayılamayacaklarını beyan etmişlerdir.

Bu isteklerin hepsini yerine getiremeyen DP iktidarı ordu üzerindeki çalışmalarını daha çok teknik konularda yoğunlaştırmış, ordu da 27 Mayıs'ı gerçekleştiren cuntacılara topluca ses çıkarmayıp askeri rejimi kabul etmek zorunda kalmıştır.

Sivil bürokrasiye gelince; bunlar askerî bürokrasiye göre hiç aktif rol almamışlar, yalnızca desteklemişlerdir. Yazar bunun sebebini şöyle açıklar. "Sivil bürokrasiyi en çok sıkan, mevcut bütün partilerin her yıl ve her yılın hemen hemen her haftasına rastlayan köylerden şehirlere kadar kongrelerinde memurlar hakkında söylenen sözleri, yine her partinin ocak idare kurulu üye ve başkanlarından derece derece il idare kurulu üye ve başkanlarına kadar hükümet makamlarının kapılarını bu siyasî sıfatları ile durmadan çalmaları, istediklerini yaptırmak için her vasıtaya başvurmaları idi. 27 Mayıs darbesinden sonra bu hali yalnız Demokrat Parti teşkilatına mal ettiler. Gerçekte ise Halk Partisi ve öteki muhalefet parti teşkilatları da aynı dalgalanmada idiler. Memurlar mahalli partileri yönetenlerin bu baskısından yoruluyor, bizar oluyordu. Bu yöneticiler de yine kendilerini aynı yollarla sıkıştıran halkın vasıtalarından başka bir şey değillerdi."[9]

Tek parti hâkimiyetinin baskısından bıkmış olan sivil bürokrasi, 1950'den sonra parti yerine halkın baskısı altına girer. Aslında bu durum de-

8 Samet Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, s. 187.
9 Samet Ağaoğlu, age. s. 219.

mokratik sistemin gereğidir fakat bu konuda biraz ileri gidilmiştir. Aynı şey bugün de geçerlidir. İşte sivil bürokrasiyi halk iradesine dayanan rejimden biraz soğutan ve 1950'de halka verdiği elini 1960'da halktan oldukça çektiren en önemli sebep budur.

Basına gelince, basın bir yandan geniş manası ile yönetici kadrodan, ama dar manası ile yönetilenden yani halktan bir parçadır. 1945 yılında açılan hürriyet kapısından yalnız demokrasi ideali ile ilgili fikirler değil, her çeşit ideolojiler geçtiler. Bu akımların kendi düşünceleri gerçekleşinceye kadar her iktidarın aleyhinde olacakları normaldi. DP iktidarının komünizm ve faşizmle mücadele etmesi üzerine bu düşünceleri savunan kalemler bütün gücüyle muhalefete geçmişlerdir.

Basının durumu ile ilgili DP milletvekili Rıfkı Salim Burçak şöyle ilginç bir hatırasını nakleder. "Başbakan, basın ile ilişkilerimizin çok düzgün olduğuna işaret ederken insanı memleket hesabına derin derin düşündüren sözler söyledi. Gazeteciler kendisine: 'Siz gazetecileri gözetin, bize yardım edin, biz yapılacak zamları ucuzluk şeklinde de göstermesini biliriz!' Bu sözleri gülerek söyleyen başbakan: Demek ki şimdiye kadar ucuzluğu pahalılık gibi gösterdiklerini de itiraf etmiş oluyorlar. Nerelerden gelip geçmişiz, artık anlayın"[10] der.

İktidarları süresince üniversitelerin gelişmesi için çalışmış ve yeni birçok üniversitenin açılmasını sağlamış olan DP, ihtilal olduğu zaman birçok doçent ve profesörlerin ihtilalcıların yanında yer almasını anlayamamıştır. Ağaoğlu üniversite hocalarının 28 Mayıs günü yani darbeden bir gün sonra yazdıkları raporla iktidarı Anayasayı ihlal etmekle suçlarken, kendilerinin yeni bir anayasa yapılması tekliflerini çok büyük bir çelişki olarak görür ve "Neden millî iradenin aleyhine çıkarak bu iradeyi parçalayan, zayıflatan yeni bir anayasanın ilk sözcüleri oldular? Sorusuyla bu çelişkiye dikkat çeker.

Askeriye içindeki hareketliliğin ilk ciddi delili 1958'de Albay Samet Kuşçu'nun yazdığı ihbar mektubu olur. Kuşçu bu mektubunda ordu içinde bir grubun iktidarı devirmek için cunta faaliyetlerinde bulunduğu, engel olunmadığı takdirde Türkiye'de askeri yönetimin iş başına geleceğini iddia ediyordu. Kuşçu'nun ihbarı Demokrat Parti cephesinde şüphe ve tedirginliğe sebep olsa da yapılan soruşturma ve yargılama sonucunda herhangi bir somut delile rastlanmadı ve Kuşçu ordudaki görevinden uzaklaştırıldı. Mektubunda ismi geçen subayların ise sadece görev yerleri değiştirildi. İlginç olan nokta mektupta ismi geçen bu subaylardan bazılarının daha sonra 27 Mayıs hareketinde yer almalarıydı.

10 Rıfkı Salim Burçak, On Yılın Anıları**,** Nurol Matbaası, Ankara 1998, s. 611.

1954'den sonra Ortadoğu'daki siyasi dengeler de değişmeye başlamıştı. 1952'de Mısır darbesi ile başlayan süreç 1954'de Suriye'deki askeri müdahale ve son olarak 1958 Irak darbesi ile devam etti. Bu durum bölgedeki güç ilişkilerini değiştirdiği gibi psikolojik olarak olası darbe teşebbüslerini de cesaretlendirici bir etki oluşturdu. Ayrıca darbeye maruz kalıp iktidarı kaybeden yönetimlerin DP ile yakın ilişkileri vardı. Bu açıdan DP hükümetinin bölgede beraber çalışabildiği siyasi yönetimlerin silah zoruyla yönetimden uzaklaştırılmış olmasının hem DP hem de muhalefetin birbirine karşı olan tavrını etkilemiştir. Aslında 27 Mayıs'ın nedenleri araştırılırken bu dış etkenlerin darbeyi hazırlayan unsurların en önemlisi olduğunu unutmamak gerekir. Dikkatli bakılırsa bu durumun bugünkü bölgesel siyasi gelişmelere çok benzediği görülecektir.

1959'dan itibaren siyasal mücadele ülkenin farklı bölgelerinde fiziksel şiddete dönüşmeye başlamıştır. Artık bazı CHP'li siyasetçiler askeriye ve gençlik üzerinden olası bir darbe atmosferi oluşturmaya çalışırken DP'liler de olayları bastırmak adına baskı ve şiddet kullanmaktan çekinmiyordu. Nitekim 18 Nisan 1960'da DP'nin kurduğu 'Tahkikat Komisyonu' ülkedeki siyasi faaliyetleri kontrolü altına almaya çalıştı ancak hemen ardından 28-29 Nisan'da İstanbul Üniversitesi öğrencileri hükümeti protesto amacıyla sokağa döküldü. Üniversitedeki akademisyenlerin de desteğiyle hükümet istifaya çağıran genç protestocular polisin sert müdahalesiyle dağıtılmış, hemen ardından olaylarda ölü ve yaralılar olduğu yalanı yayılmış, İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Bu durum üzerine Ali Fuat Başgil gibi DP'ye yakın dönemin saygın bilim adamları Adnan Menderes ile görüşüp erken seçim kararı alması tavsiyesinde bulundular. Kısmen Celal Bayar'ın direnmesi kısmen de Demokrat Parti'nin Mayıs ayında Ege'de yaptığı mitinglerde topladığı büyük kalabalıklar ile moral bulan Menderes bu seçeneği tercih etmedi. Ancak askeriye içinde ihtilal hazırlıkları yapan cunta 1960 senesiyle beraber hazırlıklarını arttırmış ve ülkedeki siyasi atmosferin giderek karmaşık hale gelmesiyle Mayıs ayında harekete geçme kararı almıştı. Cunta mensupları Mayıs ayının ikinci yarısından itibaren darbe için tespit edecekleri günü belirlemek için toplantılarını sıklaştırdılar ve 27 Mayıs tarihinde karar kıldılar.

27 Mayıs 1960 gece yarısı harekete geçen silahlı kuvvetler üyeleri Ankara ve İstanbul'da kritik merkezleri kısa sürede ele geçirdi. Sert bir direniş gösteren Celal Bayar Çankaya'daki köşkünden çıkarıldı, Eskişehir seyahatinde olan Başbakan Adnan Menderes ise Kütahya'da iken tutuklandı. Kısa sürede diğer DP yöneticileri ve üst düzey bürokratlar tevkif edilip cezaevine gönderildiler.

Hareketi planlayan subaylar kısa sürede 38 üyeden oluşan Milli Birlik Komitesi'ni (MBK) oluşturdular. Bu komitede sadece beş general yer alırken geri kalan üyeler Subay kademesinde bulunuyorlardı. Bu dağılım da 27 Mayıs hareketinin ordunun alt kademelerinden gelen bir kalkışma olduğunu teyit etmektedir. Milli Birlik Komitesi ilk iş olarak Demokrat Partili vekillerin tutuklanması ve ülkedeki kontrolün ele alınmasıyla uğraştı. Şehirlerdeki Demokrat Parti yöneticileri ve bazı gazetecilerin de gözaltına alınmasıyla devam eden bu süreç sonunda tutukluluklarına hükmedilen isimlerin Yassıada'ya nakil edilmeleriyle yeni bir boyut kazandı.

MBK üyeleri özetle iki ana gruba ayrılabilirlerdi. İdareyi kısa sürede tekrar sivil idareye teslim etme yanlıları ve iktidarda daha uzun süre kalma yanlıları. Kısa sürede geçiş isteyen isimlerin çoğu CHP'ye yakındı ve Başbakanlık görevinin bir an önce İnönü'ye verilip ordunun görevden çekilmesi taraftarıydılar. Diğer subaylar ise CHP ile daha mesafeliydiler ve idarenin hiçbir siyasi partiye verilmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Onlara göre önce bazı radikal reformlar hayata geçirilmeli, ardından kademeli bir şekilde demokrasiye geçiş yapılmalıydı.

MBK üyeleri arasındaki ihtilaf araya kişisel rekabetlerin de girmesiyle derinleşti ve komite iş yapamaz hale geldi. İki taraf da birbirlerini tehdit olarak görüyordu ve nihayetinde 13 Kasım 1960 günü 14 subay MBK'deki görevlerinden azledilerek yurtdışı görevlere gönderildiler. Bu aşamadan sonra komitedeki CHP yanlısı subaylar kontrolü ellerine aldılar ve kurucu meclis ile anayasa çalışmalarına hız verdiler. Genel seçim tarihi 1961 senesi Ekim ayı olarak belirlendi. Hazırlanan yeni anayasa da 1961 senesi Temmuz ayında halkoyuna sunuldu ve askeri yönetim iş başında olmasına rağmen ancak yüzde 65 oy oranıyla kabul edildi.

Bu dengeler arasında Adnan Menderes ve arkadaşları adil ve insan şartlardan uzak bir ortamda yargılanıyorlardı. Özellikle Demokrat Parti üst düzey yöneticileri tutuklanmalarından itibaren kaba ve uygunsuz davranışlara muhatap oldular. Mahkeme süreci boyunca kendilerini aşağılayıcı, kimi zaman şiddete varan hakaret ve tacizler ile muhatap oluyorlardı. Aileleri ile görüşmeleri kısıtlıydı, birbirleriyle de ancak izin verilen saatlerde görüşebiliyorlardı. Mahkeme heyetinin kendilerine karşı tavrı yargı teamüllerinin son derece dışındaydı. Bir seneyi aşan bir zaman devam eden bu nahoş uygulamalar tutuklu vekiller ve Adnan Menderes üzerinde fiziki ve psikolojik hasar bırakmaya başlamıştı. Nitekim Adnan Menderes vefatından kısa bir süre önce intihar teşebbüsünde bulundu.

Seçim zamanı yaklaştıkça Yassıada'daki duruşmaların da sonuna gelindi ve seçimlerden 1 ay önce 1961 Eylül ayında karar açıklandı. Adnan Menderes ve Celal Bayar dâhil 15 mahkûm idam cezasına çarptırılmıştı. Bu karar öncesi Ankara'da yoğun tartışmalar olmuştu çünkü MBK üyesi bazı subaylar, yurtdışına gönderilen 14'ler ve MBK başkanı Cemal Gürsel idam taraftarı değillerdi. Buna mukabil CHP'ye yakın bazı MBK üyeleri ve özellikle Silahlı Kuvvetler Birliği idamın konusunda geri atım atmıyorlardı. Bu karşılıklı güç mücadelesi neticesinde verilen idam kararlarının MBK tarafından onaylanması gerekiyordu. Toplanan komite üyeleri 14 karardan 10'unu affetti, ancak Adnan Menderes, Hüsnü Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ve Celal Bayar için yapılan oylamada 13'e karşı 9 oyla idam kararı çıktı. Ardından Celal Bayar'ın cezası da yaş haddinden affedildi ve yaş haddinden müebbet hapis cezasına çevrildi. 16 Eylül 1961'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hüsnü Polatkan İmralı adasından idam edildiler. Bir gün sonra da Türk siyasi tarihi açısından acı ve trajik bir tecrübe olan Adnan Menderes'in cezası infaz edildi.

İhtilal yönetiminin baskıcı idaresi yüzünden idamın toplum nezdinde nasıl karşılandığını ölçebilmek mümkün olmadı. Ancak bir ay sonraki seçimde CHP oyların yüzde 36'sını aldı ve ancak bir koalisyon hükümeti kurmayı başarabildi. MBK üyeleri doğal senatör olarak meclise girdiler ve MBK yetkisini hükümete devretti. Ancak bu durumdan tatmin olmayan SKB partileri devre dışı bırakmayı hedeflerken Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevini üstleneceğini söylemesi ile hükümete rıza gösterdi. Bu süreçte Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Ali Fuat Başgil ise aldığı ölüm tehdidiyle adaylığından geri adım atmak ve ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na seçildi.

Ancak siyasetteki bu çalkantı sona ermemişti. Silahlı Kuvvetler Birliği altında subayların cunta çalışmaları ve iktidardan talepleri devam ediyordu. Nitekim Harp Akademileri Kumandanı Talat Aydemir önderliğinde 1962 Şubat ayında yeni bir darbe girişimi yapıldı. Ancak başarısız olan bu girişimden ceza almayan Aydemir ve ekibi bir sene sonra bir başka darbe girişiminde daha bulununca tutuklandılar ve 1964 senesinde idam edildiler. 27 Mayıs'ta başlayan ordunun siyaset üzerindeki vesayeti bu aşamadan sonra bir nebze güç kaybetti ve 1965'de yapılan seçimlerde DP'nin yerine kurulan Adalet Partisi yüzde 52 oy oranıyla tek parti olarak iktidara geldi. AP'nin kazandığı seçim zaferi aradan geçen beş sene zarfında halkın çoğunluğunun askeri darbe ile kurulan bu düzenden razı olmadığının da bir işaretiydi.

Sonuç olarak, 27 Mayıs 1960 darbesi silahlı kuvvetler, siyaset ve toplum arasındaki ilişkiyi zedelemiştir. 27 Mayıs öncesi askeriye mensupları halk ile iç içe yaşıyor ve yakın bir iletişim içinde olabiliyordu. Ancak darbe sonrası askeri lojmanlar, OYAK ve diğer bazı imtiyazlar ile toplumun diğer zümrelerinden soyutlandılar. Bireyler kendi iradesi dışında güç kullanan askeri kuvvetlere karşı güven kaybı yaşarken siyasetçiler de sürekli olarak silahlı

müdahale endişesiyle çalıştılar. Diğer taraftan toplumun ve siyasetin bir kısmı da kendi isteklerini askeri kuvvetlerin desteğiyle yaptırabileceklerini gördüler ve sürekli olarak bu yolu denemeye başladılar. 1971, 1980, 1997 ve 2015'te yaşanan askeri müdahaleler bu algı ve alışkanlığın sonucu olarak planlandı. Ancak kısa yoldan kolay sonuç alma dürtüsü ile girişilen bu hareketler uzun vadede toplum ve siyaset açısından yıkıcı sonuçlar doğurdu.

27 Mayıs'ın bir diğer sorunu aydın, bürokrat ve askeri kesimlerin toplumun genelini yukarıdan baskı ve şiddet yoluyla değiştirebileceği inancıydı. Nitekim darbe sonrası bu denenmeye devam etmiş, ancak bireyler kendi rızaları dışında dikte edilen değişimi kabullenmemişti. Türkiye'nin beşeri gücüne ve kültürel mirasına yönelik herhangi bir vaadi olmayan bu hareketin kalıcı sonuçlar üretmesi çok kolay değildi. Diğer taraftan, devlet kurumları ve silahlı kuvvetler yardımıyla ortaya konan irade neticesinde toplumsal değişim belli açılardan yönlendirildi ve bunun için sivil araçlar kuvvetlendirilmeye çalışıldı.

Türkiye'yi 27 Mayıs'a götüren sebepler arasında Demokrat Partililerin de özellikle Celal Bayar önderliğinde sadece siyasi rekabet kaygısıyla hareket etmesi de önemli bir noktadır. Cumhuriyet'in kurucu kadroları ve ordu mensupları geleneksel olarak CHP'ye karşı sempatiyle bakıyorlar ve DP'nin CHP'nin temsil ettiği ideolojik amaçları terk ettiğini düşünüyorlardı. DP ise buna karşı ideolojik-fikrî bir cevap üretmemişti. Nitekim bu husus DP'ye yakın çevreler tarafından da eleştiri konusu olmuştu.

27 Mayıs'ın ardından geçen yarım yüzyılı aşkın süre zarfında ülkeyi darbeye götüren sebepleri ve hadisenin sonuçları üzerine doğru şekilde yaklaştığımızı söylemek zordur. Bu askeri darbeyi siyasi veya ideolojik açıdan bir araç olarak tek taraflı yorumlamanın herhangi bir fayda sağlaması mümkün olmaz. 27 Mayıs ve benzeri olayların sebeplerini tam olarak anlamaya çalışmadıkça benzer yönelimler silahlı veya farklı yollarla kendini tekrarlamaya devam edecektir. Bu açıdan üretilen söylemler ahlakî bir anlayış kültürü ile siyaset ve devlet kurumları arasında sağlıklı bir münasebete ihtiyaç duymaktadır.

Hatıra Kitaplarına Göre Darbenin Sosyolojik ve Psikolojik Sonuçları

Darbenin Sosyolojik Sonuçları

Öncelikle 27 Mayıs 1960 hükümet darbesi, Türkiye'de günümüze kadar devam edecek olan askeri darbeler dönemini başlatmıştır. Bu olay asker – sivil bürokrasi ve iş dünyasının bir araya gelmesiyle her an darbe yapılabileceği algısını yerleştirmiştir.

27 Mayıs darbesi ordunun hiyerarşik düzeni ile yapılmamıştır. Darbe sürecinde darbeci ordu komutanları dışında kalan subaylara genelkurmay başkanı da dâhil olmak üzere bilgi verilmemiştir. Darbe çoğunluğu yüzbaşı veya teğmen gibi düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu durum Menderes'in aldatılmasına yol açmıştır. Zira darbe yapılacağı uyarılarına karşı Genel Kurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'la görüşen Menderes, komutandan bu konuda ikna edici cevap alınca darbe ihtimalini önemsememiştir. Bu da Menderes'in en çok eleştirilen tarafı olmuştur.

DP'nin en çok oy aldığı kesim halk olduğu için kendilerini aydın olarak tanımlayan bir kısım ise halka olan öfkelerini yenemeyip köylü halka seçme ve seçilme hakkı verilmemesi gerektiği gibi fikirlerini söylemiş ve savunmuşlardır. Bu sakat anlayış geçen zaman içinde yok olmamış, maalesef de 27 Mayıs'tan günümüze kadar bu zihniyet devam etmiştir.

27 Mayıs ihtilalini yapan darbeci grup yönetime el koyduğu gün yaptığı açıklamada kısa süre sonra demokratik seçimlerin yapılacağını ve yönetimden çekileceğini söylemiştir. Fakat yeni yapılan reformlarda aksine temelli kalmayı düşünür gibi reformlar yapılmıştır. Bir kısım darbecilerin darbe konseyinin kalıcı olarak yönetime devam etmesi gerektiği fikri de yayılınca halk buna tepki göstermeye başlamıştır. Bu konu darbecilerin kendi içinde ikiye bölünmeleriyle sonuçlanmış, on dörtler diye tanımlanan ve iktidarda uzun süre kalmayı planlayan grup tasfiye edilince daha kalabalık olan diğer grup iktidarı seçimle İnönü'ye teslim etmişlerdir. Bu durum da darbenin arkasındaki gerçek desteğin nereden geldiğini göstermesi açısından ibret verici bir durumdur.

Bu dönemde siyasi iktidarsızlığın sonucu olarak bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır ki bunlardan biride ekonomideki bozulmadır. Ticari faaliyetlerin büyük oranda azalması halkı tedirgin etmeye başlamıştır. Askeri yönetimin halk tarafından tepki oklarını üzerine çekmesi günden düne artarak devam ederken taşrada da köylü halk yapılan bu uygulamalar sonucunda sessiz kalarak tepkisini göstermiştir.

Çeşitli yönleriyle ele aldığımız darbe toplumunun da gösterdiği gibi darbe ortamı iyi niyetli olsa da olmasa da toplumda bir kargaşa ortamı oluşturmuştur. İstikrarın olmaması ülke ekonomisi geride bırakmıştır. Yönetime gelenin orayı taht olarak kullanmak istemesi anlayışı, demokrasiye aykırı olmasına karşın uygulamaya geçirilmek istenmesi demokrasi açısından bir geri adım olarak nitelendirilebilir. Ayrıca sivil halkı sivil idarecilerin yönetmesi makul ve mantıklı iken silahlı güçlerin yönetimde olması halkı sindireceği, korkutacağı için toplumun yönetimde söz sahibi olmasını da engelleyecektir.

27 Mayıs askeri darbesinden sonra pek çok hatıra kitabı yazılmış, yaşananlar çeşitli bakış açılarıyla her ayrıntısına kadar ele alınarak anlatılmıştır. Dolayısıyla bu olayla ilgili neredeyse hiçbir bilinmeyen nokta kalmamıştır. Cumhuriyetten beri en çok hatıra kitabı yazılan siyasi olay 27 Mayıs darbesidir. Türk halkının ve aydınların neredeyse ikiye bölündüğü bu olay bütün ayrıntılarıyla ele alınmış ve tahlil edilmiştir.

27 Mayıs üzerine yazılmış hatıra kitaplarının yalnızca bir bölümü aşağıya çıkarılmıştır. Çeşitli kaynaklardan ve sitelerden alınan bu kitaplar hiç de azımsanacak ölçüde değildir. Bunların yalnızca bir kısmı alfabetik olarak şöyledir: Altan Öymen, *...Ve İhtilal*, Aydın Menderes, *Babam ve Ben*, Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Avni Elevli, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Ahmet Er, *27 Mayıstan 12 Eylül'e Hatıralarım*, Cemal Moray, *27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesindeki Cunta Yapılanmaları*, Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar*, Davut Dursun, *27 Mayıs Darbesi, Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Emre Okay, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları*, Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, Nejat Gülen, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Nilüfer Gürsoy, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, Numan Esin, *Bir 27 Mayısçının Anıları*, Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Osman Deniz, *Harbiyeli Aldanmaz*, Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim Fethi Gürcan*, Pakize Başaran, *Ben Yaşarken – 27 Mayıs 1960 ve Öncesi*, Recep Şükrü Apuhan, *27 Mayıstan Yassıada Mahkemelerine Menderes*, Rıfkı Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes, Marmarada Bir Ada, Hücredeki Adam*, Samet Ağaoğlu (Gülay Sarıçoban), *Yassıada, Kayseri, Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa* Selahaddin Tansel, *27 Mayıs İnkılabının Hikâyesi*, Sıtkı Ulay, *27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına*, Sinan Okuş, *Parola İnkılap*, Süleyman Kocabaş, *Menderes Dönemi ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol*, Talat Aydemir, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Ümit Özdağ, *Menderes Dönemi Ordu Siyaset İlişkileri – 27 Mayıs İhtilali*

Görüldüğü gibi hatıra yazarları arasında darbenin içinde olanlar, mağdurlar ve tarafsızlar gibi her kesimden insanlar hatıralarını yazmışlardır.

27 Mayıs'la ilgili yazılan hatıra kitapları içerik bakımından üç ayrı bakış açısıyla yazılmıştır. Bunlar:

1) İhtilali destekleyenlerin yazdıkları hatıra kitapları: Bunlar, Milli Birlik Komitesi üyeleriyle onlara çok yakın olup darbeyi destekleyen gazeteci ve yazarların kaleme aldığı hatıra kitaplarıdır. Bu kesimin yazdıkları hatıra kitaplarının amacı yaptıkları işin doğru olduğunu kamuoyuna inandırmak ve

gelecek eleştirileri azaltmaktır.

Aslında darbe yapanların bir kısmı özellikle 14'ler diye bilinenler sonradan karıştıkları bu işten sonuçlarını gördükten sonra pişmanlık duymuşlar fakat bunu açıktan ifade etmekten kaçınmışlardır. 27 Mayıs darbecileri arasından hatıralarını yayınlayanlar arasında Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Muzaffer Özdağ, Numan Esin ve Ahmet Er ilk akla gelen isimlerdir. Bunlardan başka darbeye katılanlardan hatıralarını yayınlayan başka isimler de olmuştur. Milli Birlik Komitesi'nin kendi içerisinde bölünmesiyle ortaya çıkan ve tasfiye edilerek yurt dışına gönderilen On Dörtler Grubu'ndan olan bu isimler, darbe sürecini, darbe sonrası gelişmeleri, darbeciler arasında yaşanan tartışmaları ve gelişmeleri kendi bakışıyla okuyucuya sunmuşlardır.

Bir örnek olması bakımından Ahmet Er'in şu ilginç olayı ve yorumu burada yazarın ifadeleriyle aynen alıyorum. DP milletvekili Mükerrem Sarol'un teslim alınıp merkeze götürülmesi sırasında yaşanan olay aynen şöyle cereyan eder. "… Kendisi üzgün ve sıkıntılıydı. Yüksek sesle bağırarak –peki peki geliyorum dedi. Evden ayrılacağımız sırada hanımlara dönerek, -Efendim Mükerrem Bey hukukun teminatı altındadır. Yiyecek, giyecek için muayyen gün ve saatlerde görüşmeniz için sizlere imkân sağlanacaktır dedim.

Mükerrem bey önde biz arkada merdivenden iniyorduk. Başçavuş Ali Sadi Dolaş elindeki sten tabancayı havaya kaldırarak dipçiği ile Mükerrem Bey'in sırtına vurmaya davrandı. Kendisine yapmamasını işaret ettim. Başçavuş'un bu davranışının sebebini anlayamamıştım. Daha sonra bunun sebebini bana şöyle açıkladı: Komutanım, siz kendisini vilayete en nazik bir şekilde davet ettiniz fakat o size son derece kaba bir şekilde karşılık verdi. Onun için kızdım.

Mükerrem Sarol Bey'le binadan çıkarak geldiğimiz askeri araca bindik. Hareket etmek üzereydik. Arkamızdan bir askeri araç süratle yaklaştı ve önümüze geçip durdu. İçinden üç kurmay binbaşı indi. Bize doğru yöneldiler. Biz de inerek karşı karşıya geldik. İçlerinden biri bana sordu: Bu adam kim? Cevap verdim: -Mükerrem Sarol Beyefendidir. Aynı subay -Bu herifi biz alacağız dedi.

-Mükerrem Bey'i vilayete davet görevi bize verildi dedim ise de ısrar ediyor, Bu herifi biz alacağız diyorlardı. Baktım ki iş kavgaya doğru gidiyor, -Peki dedim. Mükerrem Bey bizim arabadan indi, kolundan tutarak kendi arabalarına götürdüler ve -Geç ulan diye iteleyerek bindirdiler. Kendileri de binip Dolmabahçe'ye doğru uzaklaşıp gittiler. Bu manzarayı içim burkularak üzüntü ile seyrettikten sonra "Doğmadan ölen çocuk" diye seslendim. Maalesef ihtilal bizim düşüncemizden farklı insanların elinde katlediliyordu." [11]

11 Ahmet Er, Hatıralarım, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı

2) Demokrat Partili mağdurların yazdıkları hatıra kitapları: Bu kesimin yazdıkları hatıra kitapları, bu konuda yazılan hatıra kitaplarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunlar yalnızca Yassıada'da mahkeme edilenlerden oluşmaz, aynı zamanda eş ve çocukları ile diğer yakınları da darbenin karşısında oldukları için darbeyi eleştiren ve uğradıkları haksızlığı dile getiren eserlere imza atmışlardır.

3) Medyada ve bürokraside bulunup tarafsız olmaya çalışanların yazdığı hatıra kitapları: Bu grubun yazdığı hatıra kitapları fazla değildir. Zira 27 Mayıs askeri darbesi toplumu ciddi anlamda ikiye böldüğü için tarafsız kalan ve bu tarafsızlığını kitaplaştıran yazarlara fazla itibar edilmemiştir. Zaten bunların sayısı da oldukça azdır. Aslında yaşanan olayların objektif olarak değerlendirilmesi için böyle tarafsız yazılan hatıra kitaplarına daha fazla ihtiyaç vardır.

Hatıra kitaplarına genel olarak bakıldığında bunların yalnızca olayların birinci ağızdan anlatıldığı sübjektif eserler olduğu malumdur. Bu eserler, olaya bir şekilde şahit olanların kendi bakış açılarıyla olayı anlattıkları eserlerdir. Bunların tarih kitapları gibi tarafsız olduğunu düşünmek mümkün değildir.

27 Mayıs askeri darbesi, ülkemizde yeni oluşmaya başlayan demokratik siyasi ortamın temelden sarsılmasına, 15 Temmuz'a kadar geçen sürede askeri bürokrasinin istemediği idarecilere karşı dışarının da yardımıyla bir nevi ayaklanma alışkanlığı edinmesine neden olmuştur. Toplumda ciddi sosyolojik sorunların çıkmasına neden olan bu olay, demokrasinin yerleşmesini neredeyse elli yıl geciktirmiştir. Belki bunun etkisiyle olacak, askeriyeden uzak, sivil idareyi öne çıkaracak bir siyasi liderin çıkmaması da darbenin sosyolojik etkisi olarak değerlendirilebilir. Ekonomik ve kültürel yönden çekilen sıkıntılar ise ayrı başlıklarda incelenecek geniş konulardır.

1960 darbesi, sadece halkın oylarıyla kurulmuş bir hükümetin silah zoruyla indirilmesi değil, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi olması ve bundan sonrakilere örnek teşkil etmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu darbe, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması sürecini trajik bir şekilde kesintiye uğratmış, siyasi yapının temellerini kökünden değiştirecek yeni yapılanmaya zemin hazırlamıştır.[12]

27 Mayıs, sadece DP iktidarını yıkıp yeni bir anayasayı yürürlüğe koymamış, aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerini siyasete ve sivil idareye müdahale eden bir yapıya büründürmüştür.[13] Bundan sonraki dönemlerde askeri vesayet devam etmiş, askerin ağırlığı siyasilerin üzerinde devamlı surette his-

Yay. Ankara 2012, s. 72.

12 Davut Dursun, 27 Mayıs Darbesi Siyaset, Şehir Yay. İstanbul, 2001, s. 11.

13 Hakan Yılmaz, Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, Timaş Yay. İstanbul, 2000, s. 362.

settirilmiştir. Bunun en belirgin etkisi darbe yıldönümünün her yıl hürriyet bayramı olarak kutlanması olmuştur. Bu durum ancak 1980'de yeni bir darbenin yapılmasından sonra kaldırılmıştır. "27 Mayıs darbesi ile adeta 1950'de Demokrat Parti'nin başa gelmesinin rövanşı alınmıştır." [14]. 1961 darbesi sonrasında Anayasa ile getirilen yeni kurumlar, askeri vesayet sisteminin kurumsallaşmasını sağlamış. Anayasa ile çift meclis uygulamasına geçilmiştir.

Darbenin Psikolojik Sonuçları

Ülkemizde 27 Mayıs darbesi ile ilgili azımsanmayacak kadar yayın vardır. Bunların birçoğu lehte ve aleyhte olduğu gibi olayı anlamaya ve analiz etmeye yönelik bilimsel çalışmalar da az değildir. Bu olayların anlaşılmasında en önemli katkıyı darbelerin içinde yer almış aktörlerin kaleme aldıkları hatıraların oluşturduğunda asla şüphe yoktur. Gerçi hatıralar da sonuçta birinin bakışını ve olayları anlama çerçevesini yansıtmaktadır fakat olayın içinden birilerinin olayı anlatmaları, birçok olayın ayrıntısının nasıl cereyan ettiğinin anlaşılması bakından önemlidir.

27 Mayıs darbecileri arasından hatıralarını yayınlayanlar olmuştur. Milli Birlik Komitesi'nin kendi içerisinde bölünmesiyle ortaya çıkan ve tasfiye edilerek yurt dışına gönderilen On Dörtler Grubu'ndan olan bu isimler, darbe sürecini, darbe sonrası gelişmeleri, darbeciler arasında yaşanan tartışmaları ve gelişmeleri kendi bakışıyla okuyucuya sunmuşlardır.

Bütün bu yöndeki hatıra kitaplarının ana temasının bir tür kendini savunma psikolojisi olması ve yaptıklarının doğruluğuna olan inançlarını dile getirmeye çalışıyor olmalarını anlamak zor değildir. Adeta "evet biz bunu yaptık, yaptığımız belki iyi değildi ama bunu yapmakta haklı idik, çünkü bizi bunu yapmaya mecbur etmişlerdi, iyi niyetle yaptık…" anlamında bir tezi savunmaları ve okuyucuyu da buna inandırmak istemeleri aslında bir vicdan azabının dışa vurumudur.

Darbenin ilk gününden Yassıada mahkemelerine kadar tüm DP'lilere yapılan davranışlar, tam bir psikolojik savaş gibidir. Tutuklanma anları, adaya götürülüşleri, Harp Okulundaki toplanma ile adaya çıkartılırken erlerin hakaret dolu tavırları dünyadaki psikolojik baskının en tipik örneklerindendir. Bu kısımda hatıralardan örnekler alıp mağdurların çektikleri psikolojik baskının boyutlarını anlamaya çalışacağız.

Rıfkı Salim Burçak, hatıralarında şahit olduğu şöyle örnek bir olayı an-

14 Davut Dursun, Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2000: s. 53

latır. “Gerçekten de bazı arkadaşlarımız Harbiye kapısının önünde sille tokat dövülmüşler, pek ağır hakaretlere uğramışlardı. Bunların arasında ciddi bir ölüm tehlikesi geçirmiş olanlar da vardı. Bu ağır saldırılara maruz kalan bir arkadaşı (Samet Ağaoğlu) bu tarihten on gün sonra Harbiye’de kendisi ile karşılaştığımız zaman vücudunun, 27 Mayıs gününden kalma ağrılar ve sızılar içerisinde olduğunu anlatarak bana yaralı bacağını gösterdi”[15]

Yine aynı yazar, hatıralarında benzer bir konuyu şöyle ifade eder: “Vapura bindiğim zaman, oraya benden önce gidip oturmuş olan bakanları ve diğer arkadaşları pek perişan bir halde gördüm. Bacağından aldığı yaraları fazlaca kanayan bir bakan, (S. A.) deniz subaylarının getirdikleri pamuk ve tentürdiyotla yaralarını tedaviye çalışıyordu. Bunu gören yaralılardan bir kaçı daha bu imkândan faydalandılar. Karşımda oturan bir vali (K. E) kendini tutamayarak sessiz sessiz ağlıyordu. Vapurun manzarası yürek parçalayıcı idi. Bu vapur iki hafta kadar önce Türk devletinin başında bulunan insanları mı taşıyordu, buna nasıl inanacaktık?” [16]

Yazarın Yassıada’da mahkûmken kendilerine uygulanan sansür hakkındaki ifadeleri de ilginç bir örnektir. “Sansür, bize gelen mektuplardan zarfların üzerindeki *Sayın* kelimesini de bazen çizer, karalar veya bu kelimenin yanına kırmızı kalemle *nereden* notunu ekler veya sadece bir soru işareti koyardı. Soru işaretinin yerine bazen de *inek* veya *Çanakkale davarı* gibi yazılar yazardı.”[17] Yazar aslında durumdan şikâyetçidir ama bunu bir mizah unsuru gibi anlatmaktadır.

Yine aynı yazarın Yassıada’daki anılarından küçük ama ilginç bir bölümü daha buraya alıp bu kitabı kapatıyorum. “Yassıada’da söylemeye lüzum yoktur ki, yiyip içtiğimiz her şeyin, aldığımız her türlü ilacın bedelini biz kendimiz ödedik. Yemek masraflarımızın küçük bir kısmını biz daha adada iken istediler. Geriye kalan büyük kısmı ise Kayseri Cezaevi’nden çıktıktan sonra icra yolu ile tahsil edildi. İhtilal idaresinin lütufkârlık ettiği bir konu varsa o da bizden yatak ücreti istememiş olmasıdır.”[18] Burada anlatılan mahkûmların yediklerinin paralarının alınması konusu tarih kitaplarında pek geçmemiş, ihmal edilmiş bir konudur.

O günlerin canlı tanıklarından biri de Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy’dur. Hem babasını hem de kocasını Yassıada’ya göndermiş olan Nilüfer Hanım, bu mahkûmiyetin psikolojik baskısını en fazla üzerinde hissedenlerden biridir. O da çektiklerini kitaplaştırmış, böylece yaşadıklarını birinci elden kamuoyuna duyurma imkânı bulmuştur. Buraya onun ağzından yaşanmış bir

15 Rıfkı Salim Burçak, Yassıada ve Öncesi, Çam Matbaası, Ankara 1976, s 70.
16 age. s.120.
17 age. s.134.
18 age. s.147.

iki örnek olayı koyuyoruz.

“Bizlere ismen hakaret ve iftira edilmedik gün yoktu. Hakaretin diğer bir şekli de muayyen bir zümreye *kuyruk* demekti. Bu da daha mı az, daha mı çok suçtur tartışılacak bir husus. Kendi milletinden olanlara kuyruk diyenlerin bir eşinin tarihte mevcut olduğunu sanmıyorum” [19]

Çocuklarıyla Çeşme’de mecburi ikamete mecbur edilen Nilüfer Hanım, orada çocuklarının denize girmeleriyle ilgili şu ilginç hatırayı anlatır. “Çocukları denize girmeye müsaade ettikleri zaman bile iskelede ağır makinalı tüfekler bulunacak, bunların namluları denizde yüzen çocuklarıma çevrilecekti. Hiçbir kanuna ve insani duyguya sığmayan şartlar altında çeşitli baskılara maruz kalacaktık.”[20]

Yaşadıkları mağduriyeti birinci elden anlatan pek çok örnek vardır. Bunlar içinde en önemli hatıra yazarlarından birisi DP Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu’dur. 1946–1960 yılları arasında DP saflarında siyaset yapmış, 1950 genel seçimlerinden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar üç dönem Manisa milletvekili olmuştur. Babası Ahmet Ağaoğlu’ndan getirdiği siyasi birikimiyle iktidarda her zaman önemli bir yerde bulunmuş, darbeden sonra da edebi kişiliğinin de yardımıyla döneminin siyasi ortamını, darbe öncesi ve sonrasını anlatan dokuz esere imza atmıştır. Bunu yaparken de herhangi bir nakle gerek duymadan doğrudan yaşadıklarını anlatmıştır.

Örneğin Yassıada mahkemeleri sırasında Samet Ağaoğlu’nun başından geçen en ilginç olay, Salim Başol’a meşhur gafı söylemeğe mecbur bıraktığı savunmasıdır. Anayasayı ihlâl davasında sorgu sırası kendisine gelen Ağaoğlu;

“Neden Halk Partisi malları hakkındaki kanunu, neden Kırşehir kanununu savundun veya bunlara karşı durmadın?” sorusuna karşı:

“Şimdi ben bu teşriî işlerinden sorumlu muyum? O halde neden burada yalnızım? Kırşehir kanununa oy veren, Halk Partisi Malları Kanunu’nu savunan Fethi Çelikbaş nerede, ötekiler nerede, onların hesabını ben mi vereceğim?” diye sorar. Başol yalnız Yassıada’yı değil, 27 Mayıs’ı özetleyen ve bütün dünya hukukçularınca “tatsız gaf” diye hatırlanacak olan şu cevabı verir:

“Onu bana değil, sizi buraya tıkan kuvvete sorun”[21] Başol, bu sözü ile kedisinin bir ihtilâl mahkemesi başkanı olup, ihtilâlcilerin isteklerine boyun eğdiğini açıkça ifade etmiştir.

19 Nilüfer Gürsoy, 27 Mayıs Darbesi ve Bizler, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 132.
20 age. s. 57
21 Samet Ağaoğlu, Marmara’da Bir Ada, Baha Mat. İst. 1972, s. 65.

27 Mayıs sabahı Ankara'da Harp Okulu'na girerken kendi kendine -Acaba sağ çıkacak mıyım? Diye soran, aynı soruyu Yassıada'ya çıkarken de düşünen Samet Ağaoğlu, şimdi de bir başka yere, İmralı'ya, elleri kelepçeli olarak aynı düşüncelerle götürülür. Bir süre sonra da Kayseri Cezaevi'ne topluca gönderilirler. Burası bilhassa ilk günler oldukça sıkıntılı bir yerdir. Burada hücreye kapatılan Ağaoğlu ve arkadaşlarının kaldıkları yerler ablasının ifadesiyle iki metre boyu bir metre eni vardır. Bu hücrelerin alaturka helâları da içerdedir ve yemekler kapının altından atılmaktadır. Bu durum Samet Ağaoğlu'nun sinirlerini müthiş bozar. Kaldığı yerin tasvirini şöyle yapar: "Burası aşağı yukarı beş adım uzunluğunda, üç buçuk adım genişliğinde bir delikti. Duvarlar yerden yarıya kadar açık mavi yağlı boya ile boyanmış, üst yanı yeni badanalanmıştı. Aynı mavi renkte kapının yanında üstü açık alaturka abdest yeri, yatağın karşısında da lavabo vardı. Kerevetin başucundan iki metre yüksekte, küçük, demir parmaklıklı, dar bir pencere..."[22]

Aynı hapishanenin hamamı da benzer şekilde tasvir edilir. "İçinde aylardan beri yaşadığı hücre bölümünü de ilk defa görüyordu. Uzun, dar, pencereleri tavana yakın yer, karanlık bir koridorda yangına kilitli kapılar vardı. Her kapının üstünde de yine dışarıdan açılıp kapanan, bir el geçebilecek büyüklükte bir delik. Koridorda ıslak ayak izleri görülüyordu. Bunlar kendinden önce gidenlerin olacaktı herhalde. Koridorun sonunda sağa saparak yürüdüler. Burada da sıra ile hücreler. Son hücrenin yanındaki açık kapıdan, bir yanı tuvalet, bir yanı sadece bir duş yeri başka bir hücreye girdiler. Gardiyan; 'musluğu açınca sıcak su gelir, on dakika akar buna göre davran' diyerek kelepçelerini çıkardı; kapıyı dışarıdan kilitleyerek gitti."[23] Orada 1963 yılının sonuna kadar kalan yazar hatıralarının bir kısmını da burada kaleme almıştır.

Yassıada duruşmalarında, sanık durumunda olan DP'liler, bir yandan mahkeme heyetinin haksız suçlamalarına karşı cevap verirlerken, bir yandan da onları seyretmeye gelen kalabalık bir muhalif izleyici karşısında ezilmemeye çalışırlar. Bu seyirciler az sayıda DP'li yakınlarının yanında çoğu eski Halk Parti'li milletvekilleri, genç ve güzel bayanlar, gazeteciler, memurlar ve yüksek rütbeli subaylardır. Samet Ağaoğlu bu mahkemelerdeki atmosferi ve insanların tepkilerini şöyle ifade eder: "Orada medenî cesaretin ürperten haykırışı yanında, aşağılık duygusunun yarattığı iğrenç hıyanetten örnekler gördük. Orada korkunun insanı alçaklık uçurumuna nasıl yuvarladığını heyecanla seyrettik. Orada aynı insanın vefa, arkadaşlık uğruna başını cellâda nasıl seve seve uzattığına tüylerimiz diken diken baktık. Orada bütün gerçekleri, intikamın vahşî hırsına feda etmekten çekinmeyen kinlerle karşılaştık. Nihayet yine orada yüzlerce insanın kendilerine açılmış kurtuluş kapılarına bakmaya bile tenezzül etmeden yapılan diktatöre uşaklık ithamına karşı nasıl kaya gibi

22 Samet Ağaoğlu, Hücredeki Adam, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1964, s. 108.
23 age. s.140-141.

sertleştiğini gördük."[24]

27 Mayıs'tan yirmi gün sonra 17 Haziranda Samet Ağaoğlu Ankara'dan son kafile ile beraber Yassıada'ya getirilir. Samet Ağaoğlu'nu Salih Coşkun, Nedim Ökmen ve Ahmet Salih Korur ile birlikte üst koridorda iki buçuk metre boyunda, iki metre eninde küçük bir odaya yerleştirirler. Samet Ağaoğlu bu odada, isimleri değişse bile sayıları değişmeyen diğer üç arkadaşıyla birlikte tam iki ay dışarı çıkamaz. Ondan sonra haftada üç gün ancak yirmişer dakika dışarıda dolaşabilirler. Bu uygulama mahkemelerin başladığı güne kadar böyle devam eder. [25]

Burada 27 Mayıs ihtilalinin simgesi olan Yassıada ile ilgili Ağaoğlu şunları söyler: "Devirdiklerini ilk günlerin alev ve kasırgaları arasında yakıp boğmayan ihtilal; dehşet, heyecan ve heybetini hasmını böyle bir kayaya getirip bağlamak suretiyle ispat etmek akıllılığını hem de bir sanatkâr ustalığı ile gösterebilmişti.

Yassıada şimdi üstünde tel örgüler içine alınmış dört yüzden fazla siyaset adamı, çevresinde nöbet gezen harp gemileri, yakaları kırmızı şeritli, siyah cüppeli hâkimleri, süngülü, tüfekli, tabancalı muhafızları ile İstanbul'un geçmiş devirlerinden bir parça halinde Marmara'nın sularında yükseliyordu. Adeta, büyük bir zelzeleden sonra deniz ortasında birden meydana çıkmış bir kaya idi. Dünyanın gözleri ona çevrilmişti."[26]

Kendileri fark etmeseler de yapılan uygulamadan üst koridorda kalanların idamlık mahkûmlar olduğu bilinmektedir ve buraya uygulanan rejim Ankara tarafından belirlenmektedir. Bu rejimin onu en çok rahatsız eden tarafı, ruhlar üzerinde yaptığı psikolojik baskıdır. "Meselâ günün birinde koridorların Heybeliye bakan pencerelerini dışarıyı görmeyelim diye koyu sarı renge boyadılar. Bir başka gün kapılarımıza çengel taktılar. Bazen hazırlanın, havalandırmaya çıkılacak, diyorlar. Fakat uzun süre bekledikten sonra vazgeçiyorlardı"[27] diye anlattığı bu tür davranışları, Samet Ağaoğlu onur kırıcı bulur.

24 Samet Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, Baha Mat. İst. 1972, s. 31.
25 Muzaffer Çandır, Manisa Milletvekili, Yazar Samet Ağaoğlu'nun Hayatı, Sanatı Eserleri, Manisa Özel İdare Yayınları, Manisa 2013.
26 Samet Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, s. 3.
27 age. s. 175.

SONUÇ

Sonuç olarak 27 Mayıs ihtilali olmasaydı, Türkiye bugün sorunlarının çoğunu çözmüş, bugünkü durumundan çok daha ilerde, ileri refah düzeyini yakalamış olabilirdi. Bu müdahale yalnız devletin ekonomik gelişmesini durdurmamış; demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin genç rejimini de tahrip etmiştir. Hele Kars-Ardahan'ın Ruslara satılması, Harp Okulu öğrencilerinin imha edileceği, sayısız gencin öldürülüp cesetlerinin ortadan kaldırıldığı ve iktidarın bir soygun şebekesi haline geldiği gibi hem basında çıkan hem de resmi ağızlar tarafından söylenen haberlerin asılsızlığı, ihtilali yapanların niyetlerinin halis olmadığını göstermiştir.

27 Mayıs ihtilalinin haksız ve gereksiz olduğunun en belirgin göstergesi 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonuçlarıdır. Halk, ihtilal sabahından seçim gününe kadar yapılan hadsiz propagandalara karşı ihtilalcileri ve onların desteklediği CHP'yi haklı görmediğini bir defa daha göstermiş, cunta destekli CHP'ye ancak yüzde otuz altı gibi bir oy vererek cezalandırmıştır. 1950'deki havayı bir daha yakalayamayacaklarını çok iyi bilen DP'liler için de bu seçimin sonucu tek teselli olmuştur.

1960'tan 1980'e kadar süren bu karışıklık ortamında çeşitli dernek ve kuruluşlar eylemlerle haklarını arama yoluna gitmiş, sağ sol çatışmaları gittikçe şiddetini artırmış, İşçi Sendikaları işçilerin haklarını korumak amacıyla eylemler başlatmış, kimi örgüt ve kuruluşlar bazı siyasi partilerce de desteklenmiş ve her geçen gün ülkenin durumu daha kötüye gitmeye başlamıştır. Her gün ölü sayısının arttığı ülkede insanlar sokağa çıkmaya korkar olmuştur.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU Ahmet, Serbest Fırka Hatıraları, Baha Matbaası, İst. 1969.

AĞAOĞLU Samet, Hücredeki Adam, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1964

_____, Marmara'da Bir Ada, Baha Mat. İst. 1972

AĞAOĞYU Süreyya, Bir Ömür Böyle Geçti, İstanbul Barosu Yay. İst. 2010.

AKINCI Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, s. 55-70.

BAŞGİL Ali Fuat, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri -Görüp Yaşadıklarım-, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2014

BOZTEPE Veli (2007), 1960 ve 1980 Askeri Darbelerinin Türk Siyasal Sinemasına Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul

BURÇAK Rıfkı Salim, On Yılın Anıları, Nurol Matbaası, Ankara 1998.

_____, Yassıada ve Ötesi, Çam Matbaası, Ankara 1976.

ÇANDIR Muzaffer, Manisa Milletvekili, Yazar Samet Ağaoğlu'nun Hayatı, Sanatı, Eserleri, Manisa Özel İdare Yayınları, Manisa 2013.

_____, Türk Edebiyatında Hatıra Türü ve Samet Ağaoğlu'nun Hatıra Kitapları, Selçuk Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2001, S. 9, ss. 53-82.

DURSUN Davut, Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2000

_____, 27 Mayıs Darbesi Siyaset, Şehir Yay. İstanbul, 2001

EMİROĞLU Atiye, "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi Ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme", Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Konya 2016, S. 15 s. 1-22

ER Ahmet, Hatıralarım, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay. Ankara 2012.

ERDOĞAN Ümit. (2006), Demokrat Parti Ve 1960 İhtilali, http://www.belgeler.com

GÜRSOY (BAYAR) Nilüfer, 27 Mayıs Darbesi ve Bizler, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

KARAHAN Şirvan, *27 Mayıs Darbesi Ve Etkileri*, http://www.belgeler. com/ blg /2scg/ darbeler, E.t 09.03.2013

KARPAT Kemal, Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, Timaş Yayın-

ları, İstanbul 2011

KAYA Elif, Türk Basınında 27 Mayıs İhtilali, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 2008

KİLİ Suna, 27 MAYIS 1960 Devrimi Kurucu Meclis Ve 1960 Anayasası, Boyut kitapları, İstanbul 1998

MAZICI Nurşen, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür yayınları, İstanbul 1989

Meydan Larousse, "Hatırat" maddesi, C. 5, Meydan Yay. İst. 1971, s. 675.

NALBANTOĞLU Melek, *27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Konya Basınındaki Yansımaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.)

OKAY Orhan, "Hatırat" TDV İslâm Ansiklopedisi. C.XVI, ss. 445-449.

OLGUN İbrahim, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", Türk Dili Anı Özel Sayısı, TDK Yay. C. XXV, S. 246, Ankara Mart 1972.

ÖZDEMİR Emin, "Anı ve Anı Dilimiz Üzerine" Türk Dili Anı Özel Sayısı, C. XXV, S. 246, Ankara, Mart 1972.

YILMAZ Hakan, Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, Timaş Yay. İstanbul, 2000

27 Mayıs Raporu, http://dosyalar. hurriyet.com.tr/ haber _resim_3/27 _mayis_ raporu, pdf, (E.T 03,/09/2013)

12 EYLÜL 1980 DARBESİNDE BİZZAT TANIK OLDUĞUM UNUTULMAZ SEYYAR İŞKENCE ARACI : MAVİ TREN

Necat ÇETİN

ÖZET

12 Eylül 1980 askeri darbesinde 17 yaşında Torbalı'da lise son sınıfta okuyan bir öğrenci idim. Darbe olduğunda Torbalı merkez Tepeköy mahallesinde ikamet ediyorduk. Ama aynı yıl babamlar ilçeye 20 km uzaklıkta bulunan köyümüze (Ormanköy) göç ettiler. Hafta içi dedemlerle kalırken hafta sonları köye gidiyordum. Bir süre sonra şahıslarda bulunan ruhsatsız yivli silahlar cami avlularına veya muhtarlık dairelerinden açık bırakılan pencereden daire için atılmak suretiyle silahlar toplanmaya başladı. Köy ve mahalle Muhtarları sabahlara kadar muhtarlık daireleri içinde adeta silah nöbeti tutuyor, o gece atılan silahlar ertesi gün gelen jandarma/polis ekibine tutanakla teslim ediliyordu. Bu teslim sırasında tutanağa silahın markası, durumu, seri numarası gibi özel bilgileri de yazıyordu. Silaha meraklı bir millet olduğumuz için bu işlemler sırasında köyden pek çok kişi orada hazır bulunuyordu. Bu dönemde halk arasında "Mavi tren" olarak isimlendirilen bir ekip ortaya çıktı. Sıkıyönetim komutanlığı emrine giren İzmir Emniyet Müdürlüğü silah masasına bağlı üç emniyet mensubu ve sıkıyönetim jandarma silah masasından üç kişiden oluşan toplam altı kişilk ekip akşamları ortaya çıkmakta, ellerindeki listeye göre köylerden adam toplamaya başlamakta, kendilerine ulaşan ihbarlara göre doğru veya eksik bilgili kişiler evlerinden alarak halk arasında mavi tren diye

bilinen 1975 model mavi renkli Ford marka dolmuşa bindirilirdi. Tabi bindirilesiye kadar yenen dayak dibçik hakaret ise adeta normal sayılıyordu. Bütün bu insanlık dışı olayklar alenen hatta ailesinin eşinin çocuklarının gözü önünde olurdu. Çünkü askeri darbe zamanıydı ve hiçbir hakkın yoktu. İnsan olman dahi adeta suçtu. 20 kişilik yolcu dolmuşuna en az otuz kişi bindirilir, o köyden ayrıldığında köy dışında tenha bir yerde tekrar sorgulama başlar, dayaktan işkenceden yükselen feryatlar dağları inletirdi. Köylerde gece köye giren bir araç ışığı görüldüğünde köy kahvelerinin çok kısa süre içersinde boşladığını , hemen hemen herkesin sokak aralarındaki köşe başlarına saklandığını, gelen araç eğer mavi tren olarak adlandırılan araç değilse tekrar kahveye toplanıldığını pek çok kez tanık olmuşumdur.Babamın silahı yoktu.Ama cami hoparlöründen söz konusu ekip kendilerine ulaşan asılsız ihbara göre babamdan silah isteniyordu. Babam seri numarası yazılı bir silahı el altından 10 dekar karşılığı satın alıp mavi trenle tanışmak istemiyordu. Sabahlara kadar evden yolu seyreder, eğer gece farı açık bir araç köye geliyorsa kendisini alacaklarına inanır, psikolojisi bozuk olurdu. Çünkü arkadaşları bu ekipte insanlık dışı işlem görmüş ve çekilen acı ve ızdırapları dinlemişti. Ekip tarafından gözaltına alınanları arayıp sormaya giden insanlarda dayaktan hakaretten nasibini alıyordu. Askeri darbede insanın ne hakkı ne de vicdanı vardı. Mavi tren 12 Eylül darbesinin darbenin insanların en derin hafızlarına işlemiş bir korku aracı idi. Bu gün dahi kimsenin konuşmadığı ya da konuşmak istemediği bir acı hatıra olarak durmaktadır. Darbeyi yaşayanlar bilir. Bu çalışmada Torbalı ve köylerinde 12 Eylül darbesinin acı hatırası olan mavi tren ile ilgili derlenen anlatımlar tanık olduğum olaylarla ilgili olarak verilmeye çalışılacaktır. En kötü demokratik rejim en iyi askeri rejimden iyidir. Demokrasiden kesinlikle vazgeçilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: *12 Eylül darbesi, Askeri darbe, İşkence, İnsan hakları ihlali, Kaba dayak*

THE BLUE TRAIN: THE MOBILE TORTURE VEHICLE ON 12TH. SEPTEMBER , 1980: MY OWN WITNESS

ABSTRACT

I was a high school student when the 12th . September stroke occured. I was only 17 years old . We were staying at Tepeköy district in Torbalı. But that year we moved to Ormanköy, 20km away from Torbalı. I was staying in my grandparents' house on weekdays but at weekends I was going to my village Ormanköy. After sometime many grooved guns and pistols were left in the courtyards of mosques and near somewhere the chief of vilages or districts.The chiefs collected those guns and handed over them to gendarme or police by signing the signed proceedigs the next day.As we love guns and pistols alot of people were watching these events curiously. During these events a team, named BLUE TRAIN(Mavi tren), occured. Three members from martial low headquarters and the police directorship three members from gendarme weopon department.Totally six people collected suspicious men from their houses and put them in a dolmuş produced in 1975 blue colored Ford.People colled that dolmuş.BLUE TRAIN(Mavi tren). They were put to this dolmuş by force.These things happened in public, even in front of their children and wives.Because of the pressure of stroke noone had no chance to speak or to react.It was a also crime to be a human being 30 people were put to that dolmuş ,although the capacity for 20 passengers and brought to a desolate place and they were intorrogated hardly.
I witnessed many times that the peasants dissappeared when they saw the headlights of a car . But when they understood that it wasn't the BLUE TRAIN(-Mavi tren) they came out again and continued to talk in the cafe houses . My father didn't have a weapon . But the men in the BLUE TARIN(Mavi tren) asked my father to give his weapon after a trigling denuncitaion . My Father didn't want to get on that car because of that he wanted to sell some of his arable field and to buy a pistol and wanted to give this pistol to the bad men . Every night he couldn't sleep well because when he heard a noise or saw a light he became nervous and thougt they came to bring him.He listened many stories of torture so he wanted to stay with us .The BLUE TRAIN(Mavi tren) on 12th september.1980 was the worst thing in the memories of people.During the military strokes people had no rights to travel to talk to buy something etc. The people who lived the strokes they know what it was .In this work I tried to give some information about the 12 th september stroke in Torbalı and in its villages. The worst democratic regime is better than the best military regime. We shouldn't cease from democrocy…

Keywords: *The 12th September stroke torture, The disobeying at human rights, rude beating.*

GİRİŞ

Halkın "**Mavi tren**" olarak adlandırdığı Ford dolmuşunun temsili fotoğrafıdır

68 Kuşağı ve Sonrası

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1968 yılından itibaren üniversitelerde bir kargaşa yaşanmıştır. Ülke bir süre sonra anarşi ve terör ortamı ile tanışmış, acı olaylar yaşanmaya başlamıştır. Hemen hemen hergün yaşanan olaylar halkta devlete olan bir güvensizlik yaratmış, insanlar yavaş yavaş gizlice kanunlara aykırı olarak silahlanmaya başlamıştır. Halkın silahlanmasında sadece terör olayları etkili değildir. Halkın silaha merakı , özellikle köylerde silahla düğünlerde üstünlük ve gösteriş merakı da etkili olmuştur.

Silah ve Mermi Satıcıları

Ekonominin arz talep işleyişi beraberinde silah ve mermi satıcılarını da getirmişti. Bunlar hemen hemen her köyde vardı.Torbalı köylerinde hatırladığım kadar: Hortunadan(Yazıbaşı) Ayı Mehmet, Çapaktan Faik Ege, Arslanlardan Koca Yusuf, Cumalıdan muhtar kalaycı Ahmet, Çakallardan Çambaz

Hüseyin bunlardan bazıları idi. Bunlar sürekli köyleri dolaşırlar el altından halka silah ve mermi satarlardı.Hele bir köy düğününde binlerce mermi havaya atılırdı.

1978-80 Döneminde Devletin Önlemleri (İstihbarat ve Bilgi Toplama)

Herkes devletin bir şey yapmadığına inanıyordu. Halbuki öyle olmadığı 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ortaya çıktı. Devletin kurumları köylerdeki halkın silahlanmasını takip etme girişimleri oluyordu. Köylere değişik şekilde eleman gönderme olmuş. Bunlar madenci veya defineci gibi köylere dolaşıyorlardı. Bunlar sonradan ortaya çıktı. Bilgi toplama tüm hızıyla devam etmekteydi. Kolay para kazanma düşüncesinde olanlar dışarıdan gelen bu kişilere her türlü yardımı yapıyorlardı. Tabi bu arada kimin hangi marka silahı olduğu da kayıtlara giriyordu. Tabi bunlar sonradan anlaşılacaktır.

12 Eylül 1980

12 Eylül 1980 günü asker yönetime el koydu. Sokaklarda askerler gezmeye ve sokağa çıkma yasağı yaşandı. Darbenin olması ve düdüğün çalınması ile her şey durdu. Ne terör kaldı ne de siyasilerin çekişmesi.

İhtilal Denilen Şey Ne ki!

17 yaşında lise son sınıfa giden bir genç olarak hatırladığım sokağa çıkma yasagı var. Darbenin veya ihtilalin ne olduğunu dahi bilmiyoruz. Bildiğim tek şey babamın bizi evde tutma gayreti. Çünkü onlar 27 Mayıs ihtilalini yaşamışlar. Deneyimliler. Bizim bildiğimiz bir onbaşının dahi tüm köyü aşağıya yani ilçeye götürme yetkisinin olduğu.

Milli Güvenlik Kurulu Kararı

Bir süre sonra geçmişi her ne olursa olsun ruhsatsız silahların toplanması konusunda milli güvenlik kurulu kararı yayınlandı. Silahın geçmişinin her ne olursa olsun tüm ateşli silahlar muhtarlıklar ve cami avlularında toplanacaktır.

Silahların Toplanması

Köylere ilçenin garnizon komutanı rütbesindeki subaylar dolaşmaya başladı. Kahvelerde yaptıkları konuşmalarda silahların en kısa sürede atılması başlarının ağrımaması için bunun gerekli olduğunu anlatıyorlardı. Kısa süre içersinde cami ve muhtarlıkta açık bırakılan pencereden atılmak suretiyle her türlü ateşli ve ateşsiz silahlar toplanmaya başladı. Atılan silahlar tutanakla alınıyordu. Özellikle silah markası ve seri numarası çok önemliydi.

Mavi Trenin Ortaya Çıkması

Mavi tren aslında 1975 model bir FORD dolmuştu. 12 kişilik bir yolcu dolmuşuydu. Rengi mavi olduğu için halk mavi tren demişti. 12 kişilik dolmuşa bazen 30 kişi bindirilip alıp götürülüyordu. Mavi ternin gidiş bileti vardı. Ama dönüş bileti adeta yoktu.

6 Kişilik Bir Ekip

Mavi tren herkesin korkulu rüyası. Mavi trene binen işkence görmeden gelemiyordu geriye. Müthiş bir korku seli vardı insanlarda. Ekip 3 polis ve 3 jandarma astsubayı veya uzman çavuştan oluşmaktaydı. Hele Pancar karakol komutanı Hamido en namlısıydı. Adı Hamit çavuş olmasına rağmen eşkıya Hamido olarak bilinirdi. Acımasız adam dövmekten zevk alan ruh hastası tip. Hamido dendi mi ortalıkta kimse kalmazdı. Götürülecek kişi sayısı aşırı çoksa açık kasa kamyonlara yada varsa köyde otobüse dolduruluyordu. Bizim köy tarafında Dağtekke köyünden Şahlıların hasan şahin'in kamyonu çok kişiyi kasasına doldurup İzmir'e götürmüştü.Bu ekip halka korku salmak için aniden bir yerde ortaya çıkar gözüne kestirdikleri bir kişiyi ölümüne döver ortada bırakırdı. Yapılan insanlık dışı muamele bire bin katılarak halk arasında yayılırdı.

Tespit Edilen Ekip

Başkomiser Aziz Bulut (Uzun boylu sürekli pardesülü ve gözlüklü. Bakışı insanın derinine iniyor) Evren ve Şahinkaya paşa tarafından tam yetkili görevlendirildiklerini anlatıyor. Dokunulmazlar. Polis memuru Mersinli Ahmet ,Macır sarı polis Sedat(Öldürülmüş) ve Hamido. Şuan hepsi ölü.

Mavi Tren Ekibi

Ortaya çıkışı:18 Eylül 1981. İzmir emniyet müdürlüğü silah masası ekibi olarak biliniyor. Uygulamaları ile etrafta korku saçıyorlar. Tam yetkili. Kim oldukları bilinmiyor. 2 şubeden oldukları söyleniyor. Sorgulamalar Tepecik karakolunda yapılıyor.

Toplanan İnsanlar

Gözaltı süresi 3 ay. Daha araca binince dayak faslı başlıyor. Nerde olduğu hiç fark etmiyor. Her türlü işkence serbest. İşkencede ölenler gömülmesi için gelip bırakılıyor. Dönenler insanlıktan çıkmış şekilde geliyorlar.

Gelirler ve götürürlerdi…Insanlar dert anlatma vakitlerinin kendilerine gelmesini beklerler; aylarca, yıllarca mahkemeye çıkarılma sırasını iple çekerlerdi… O zamanda hukuk vardı…Bazıları işkenceyi ve dayağı sineye çekip, kodeslerde ömür eritmemenin yaşattığı 'yarabbi şükürlerle' evlerine dönerlerdi…

Ekip Hakkında İddialar

İyi silahları ayırıyorlar, el altından tekrar satıyorlar, özellikle durumu iyi olanlarla silah çıkartma iddiası ve el altından satış yapılıyor.

İşkenceler

Anlatımlardan işkence şekiller ide ortaya çıkmaktadır.

- Kaba dayak (en ucuzu)
- Kelepçeyle duvara asmalar
- Paçaları bağlayıp pantalona pisletmeler
- Dübüre kola şişesi sokma
- Kızlığı copla bozma
- Kafayı mengeneye sıkıştırma
- Her bilmiyorum da erkeklik torbasına (testislere) 100 gram ilave etme
- Elektrik verme

Gece Köye Giren Araçlar

Araç ışığını görenler 2 dakikada kahveler dağılır. İnsanlar kaçışır. Yakalananlara meydanda dayak. Hakaret ailesi önünde. Muhtar ve azalar hazırol da bekler.

İhbarlar

Asılsız ihbarlar aldı başını gitmekte. Kimin kimle derdi varsa ihbarla intikam almaya başladı. İhbarla gözaltına alınan kişileri aranamaz. Arayanlarda içeri alınır. Silah ve mermi teslim anonsları. Babamın korkuları

Yaşanan Travmalar

Babamın sabahlara kadar evin damın üzerinde beklemesi. Çünkü babamın silahı olmadığı halde cami hoparlöründen sürekli slahını teslim etmesi için anons yapılırdı. Babam seri numarası yazılı bir silah için 10 dönüm zeytinlik vermek istiyordu. Yeter ki silah bulsun. Herkesin gölgesinde korktuğu bir dönem. Bizlerin gördüğümüz ve duyduğumuz işkenceleri babamızda uygulanacak olması. Travma travma

Mavi Tren Ekibinin Tasfiyesi

Mavi tren ekibi hakkında sıkıyönetim komutanlıklarına çok şikayet gitmişti. İlçe jandarmaya Mahmut Aksoy astsubayın atanması ile her şey değişti. Mahmut astsubay dürüst birisiydi. Emekli olunca Torbalı'ya yerleşti. Uzun yıllar komşumuz oldu. Bu konuları kendisi ile çok görüşmüştüm. Ekibi sorumluluk sınırlarına sokmasını yasaklaması ile mavi tern sonlandırıldı.

Darbelenmiş Hayatlar

- Hala travma
- Travma
- En kötü rejim askeri rejimden iyidir
- Demokrasiden kesinlikle vaz geçmemek lazım
- Adalet her zaman herkes her yerde lazım

KAYNAKÇA

2017 yılı Ocak-Şubat-Mart aylarında Torbalı köylerinde yaklaşık o dönemi yaşamış veya tanık olmuş kişilerle yapılan görüşmeler. Tanıklar isimlerinin belirtilmemesi şartı ile bilgi verdikleri için kaynak kişilerin isimleri burada belirtilmemiştir. Tüm görüşme kayıtları kendi kişisel arşivimde bulunmaktadır.

Ali Şanlı ile 3 Şubat 2017 tarihinde Torbalı Ayrancılar'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

1940 doğumlu can Boysan'la Torbalı Tepeköy Mah. Yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

1949 doğumlu Celal Şensoy'la Torbalı Ormanköy'de yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Enver Şahin ile Torbalı Dağtekke köyünde yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Fahrettin Ünal ile 26 Şubat 2017 tarihinde Döğerlik köyünde yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Mustafa Ege ile 11 Mart 2017 tarihinde Torbalıda yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Faruk Filiz ile Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Fikret hançer ile Torbalı Dirmil Köyünde yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Hasan Şurgun Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Hayati Saydam Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Hüseyin Bardakçı Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

İbrahim Kılıç Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Musa pınar Menderes Tekeli'de yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Mustafa Kayval Menderes Tekeli'de yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Mustafa Kütük Torbalı Döğerlik köyünde yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Nazmi Aydın Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Osman Kocagöbek Menderes Tekeli'de yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Ramazan Özkasap Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Ramazan Öztürk Torbalı'da yapılan görüşme. Necat Çetin arşivi ses kaydı.

Mehmet Ergün http://www.buyuktorbali.com/bin-kere-evet/21 Temmuz 2010

Nadi Öztüfekçi, Yaşanmışlıklar ışığında 12 Eylül akıl tutukluluğu... İzmir'de gençlik gözaltıları, Marmara yerel haber, 14.09.2013

TÜRKİYE'DE YAŞANAN DARBELERİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİLERİ

Doç.Dr.Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR
Yrd.Doç.Dr. Funda ÇONDUR

ÖZET

Fiyat istikrarı, tam istihdam, ekonomik büyüme ve ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması ekonomi politikalarının temel amaçları olarak sayılır. Bu amaçlar politika yapıcılar tarafından ortaya konulmakta ve hükümetler aracılığıyla yürütülmektedir. Ekonomi ve siyaset birbirleri ile iç içedir. Ülkelerin makroekonomik göstergelerinin iyileştirilmelerinde ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ekonomik ve siyasal istikrar önem taşımaktadır. Ülke ekonomileri siyasal kararlardan, askeri kurumların ülke yönetimine müdahalelerinden kurumlar arası çatışmalardan ve terörden etkilenmektedirler. Ordu siyaset ilişkisi ve siyasete yapılan doğrudan ya da dolaylı askeri müdahale ve darbelerle siyasal istikrarsızlık sorunu arasında bir ilişki ve etkilenme vardır. Ekonomik istikrarsızlıklar siyasi istikrarsızlığa yol açtığı gibi siyasi istikrarsızlıklar da ekonomik istikrarsızlıkları doğurmaktadır.

Darbelerin ekonomi üzerine etkisi konusunda yapılan çalışmaların birçoğu siyasal istikrarsızlık ekonomi ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Siyasal istikrarsızlık ayaklanma, darbe, iç savaş, terör, rejimin sürekliliği ve yönetimlerdeki değişim sıklığı gibi birçok olguyu kapsayan daha genel bir kavramdır.

Anayasal olmayan yollarla iktidara gelme veya iktidardan uzaklaşma girişimleri olan darbeler ise siyasal istikrarsızlığa yol açan olgulardan sadece biridir.

Darbeler ekonomilerin iç ve dış piyasalardaki durumlarını, üretim süreçleri ve yatırım kararlarını, istihdam ve işsizlik oranlarını, ekonomik büyümelerini ve sağlanan büyümenin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Darbe dönemlerinde yükselen faiz oranları nedeniyle borçlanmanın maliyeti artmaktadır. Döviz kurlarının da yükselmesi ulusal paranın değerini düşürmektedir. Yükselen döviz kurları ile birlikte dışa bağımlı olan sektörlerde hammadde ihtiyacından kaynaklanan maliyetler artmaktadır. İthalatın artması dış açıkların artmasına net ihracatın bundan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ülkeler uluslararası piyasalardaki rekabet avantajlarını yitirmektedirler. Bu gelişmelerden ülkelerin borç yapıları da olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye'nin siyasi tarihi darbeler, muhtıralar açısından oldukça zengindir. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 1960, 1971, 1980, 1997 ve 2007 yıllarında askeri darbe ve muhtıralarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan darbeler demokrasiye müdahale olmasının yanı sıra ekonomik olarak da zarar vermiştir.

Bu çalışmada TÜİK ve Merkez Bankası'ndan elde edilecek verilerle temel bazı makroekonomik göstergelerdeki değişimlere ilişkin durum analizi yapılacaktır. Bu amaçla enflasyon, istihdam ve işsizlik, ekonomik büyüme, faiz oranları ve döviz kurlarının değişimi, yatırımlar, yabancı sermaye hareketleri, dış ticaret dengesi, iç ve dış borçlar yıllar itibarıyla incelenecek ve darbelerin bu değişkenler üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Darbe, Makroekonomik Göstergeler*

THE EFFECTS OF THE COUPS IN TURKEY ON THE MACRO-ECONOMIC INDICATORS

ABSTRACT

Ensuring price stability, full employment, economic growth and the balance of payments is considered as the main objectives of economic policies. These aims are put forward by policymakers and are carried out by governments. Economy and politics are intertwined with each other. Economic and political stability is important for the improvement and sustainability of macroeconomic indicators of countries. The country's economies are influenced by political decisions, military institutions' interventions to governance of the country, andinter-institutional conflicts and terrorism. There is a relationship and influence between the relationship of military and politics, and the direct or indirect military intervention made in politics and the problem of political instability.

Economic instabilities lead to political instability, and political instabilities cause economic instability.

Many of thestudies on the influence on economics of the military coup focus on political instability and economic relations. Political instability is a more general concept that encompasses many phenomena such as insurgency, coups, civilwar, terrorism, the continuity of the regime, and the frequency of change in governance. Coups that are impulsive attempts to come to power or to move away from power by non-constitutional mean sare only one of the event sleading to political instability.

Coups affect the conditions of a country in domestic and external market, production processes and investment decisions, employment and unemployment rates, economic growth and the sustainability of growth of a country. Due to rising interest rates during the coup era, the cost of borrowing increases. Therise in exchange rates also reduces the value of the national currency. With rising exchange rates, the costs arising from rawmateria lrequirements are increasing in sectors that are dependent on foreign sources. The increase in imports causes the increase in external deficits and adversely affects net exports. Countries are losing their competitive advantage in international markets. These developments negatively affect the debt structure of the countries.

The political history of Turkey is very rich in terms of military coups and memorandum. In the political history of the Republic of Turkey in 1960, 1971, 1980, 1997 and 2007, it was confronted with military coups and memorandum. Albeit the coup has been an intervention the democracy, it has also harmed economically.

In this study, a situation analysis will be made regarding the changes in basic macroeconomic indicators given by TURKSTAT and the Central Bank. For this purpose, inflation, employment and unemployment, economic growth, changes in interest rates and exchange rates, investments, foreign capital movements, foreign trade balance, domestic and foreign debts will be examined in years and impacts on these variables will be tried to be revealed.

Keywords: *Coup, Macroeconomic Indicators*

GİRİŞ

Demokrasi, üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı, halk tarafından yönetimdir. Abraham Lincoln demokrasiyi halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi olarak tanımlamaktadır. Demokrasi, özgürlükle ilgili fikirler ve ilkeler bütünüdür. Demokrasi özgürlüklerin kurumsallaşmasıdır. Bu nedenle herhangi bir toplumun, doğru anlamda demokratik olarak adlandırılabilmesi için anayasal yönetimin, insan haklarının ve kanun önünde eşitliğin sağlanmış olması gerekmektedir.[1]

Ekonomik küreselleşmenin sonucu olarak artan ekonomik ve sosyal entegrasyon, güçlenen siyasal etkileşim ve demokrasiye ilişkin uzlaşıya rağmen ülkeler askeri darbelerle karşılaşmaktadır. Bir ülkede yaşanan iç ve dış istikrarsızlıklar, sosyal, ekonomik ve politik sorunlar askeri darbelerin nedeni olabilmektedir. Darbeler ve müdahaleler özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanamaması, gelir düzeylerinin düşüklüğü ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler ülkelerde ekonomik ve sosyal sıkıntılara yol açmaktadır. Artan toplumsal huzursuzluk ve tepkiler darbelerle sonuçlanabilmektedir. Oysa yüksek gelir düzeyine sahip gelişmiş ülkelerde gelir dağılımında bir bozukluk olsa bile toplumsal huzursuzluklar daha düşük seviyede kalmaktadır. Bu durum ekonomik sorunlar nedeniyle gelişmiş ülkelerde darbe yaşanma olasılığını azaltmaktadır.[2]

Uluslararası alanda 1950 yılından 2017 yılına kadar 94 devlette 232 darbe girişimi olmuş ve bunların yaklaşık dörtte biri seçilmiş hükümetlerin devrilmesi ile sonuçlanmıştır. Latin Amerika, Afrika ve Asya'da, daha ziyade ekonomik ve siyasal yapı ve kurumları tam olarak oluşmamış veya gelişmemiş ülkelerde askeri darbeler çok daha sık görülmektedir. Darbelerin temel sebepleri üzerine geliştirilen ekonomik teorilerde vurgulanan ana fikir kötü ekonomik performansın önemli ölçüde darbe riskini artırdığı yönündendir.[3]

Darbelerin ekonomik etkileri ile ilgili literatürün temel bulgularından birisi, askeri vesayetin varlığının uzun dönemde bu ülkelerde kişi başına geliri azalttığı yönündedir. Askeri vesayetteki derinleşme ile kişi başına gelirdeki azalma arasında yüksek bir korelasyon gözlenmektedir. Vesayetin darbeye dönüşmesi durumunda ise, kişi başına gelirde, iktisatçıların uzun dönemli resesyon adını verdikleri, kalıcı nitelikli azalma/uzun dönem değerinin altında

1 Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, (2012), TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Kasım 2012, s:61

2 Demiriz M., 2011, Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s:18

3 Ünay S. ve Dilek Ş., 2017, 15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politiği, SETA, Sayı: 184, s:11

kalma durumu ortaya çıkmaktadır. Makroekonomik bulgular, ayrıca, askeri vesayet ve rejimlerin, önemli sosyo-ekonomik problemler olan enflasyonu ve işsizliği artırdığına işaret etmektedir. Askeri vesayet ve rejimlerin, daha az belirgin olan, ancak ülkelerin uzun dönem yatırılabilir kaynakları ve böylece üretim kapasiteleri üzerinde oldukça büyük bir olumsuz bir etki yaratan yönü iç ve dış borçlarda ortaya çıkan artışlardır.[4]

Darbe ve siyasal istikrarsızlıklar nedenleri ve sonuçları bakımından ekonomi biliminin inceleme alanına girmektedir. Toplumda ağır travma yaratan bu tür istikrarsızlık ortamları iyimser beklentileri bir anda değiştirerek korkuya, paniğe, irrasyonel ve spekülatif davranışlara yol açmaktadır. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının olumsuz değerlendirmeleri uluslararası finansal piyasalarda tedirginliğe yol açarak ekonominin kırılganlığını artırmaktadır. Darbe ve siyasal istikrarsızlıklar kamu kesimi sosyal ve ekonomik dengelerinde bozulmaya yol açmaktadır. Kamu kesimindeki bozulma; kaynakların israf edilmesi ve ekonomik büyümenin ve yaşam standartlarında gelişmenin sağlanamaması sonucunu doğurmakta, kamu kurumlarının itibarını zedelemekte, bu kurumların etkin bir şekilde çalışmasını engellemektedir.[5]

Türkiye'de demokrasi ilk olarak 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen asker darbe ile kesintiye uğratılmıştır. Demokrasiye vurulan darbeler 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi, 27 Nisan 2008 E-muhtırası ile devam etmiştir. Son olarak 15 Temmuz 2016'da başarısız bir darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada askeri darbe ve muhtıralar öncesi ve sonrası makroekonomik göstergelerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Askeri Darbe ve Muhtıra Kavramları

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te darbe "Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" olarak tanımlanmaktadır.

Muhtıra ise Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te "Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, nota." olarak tanımlanmaktadır.

4 Öztürkler, H., 2016, "Darbeler ve Ekonomi", Ortadoğu Analiz, 8(76), s:79

5 Gültekin, S., 2016, "Darbe Girişiminin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri", 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Darbeler ve Tepkiler Bildiriler Kitabı, Giresun Üniversitesi İİBF s:408

Devlete ait resmi askeri kurumlara mensup kişi ya da kişilerin herhangi bir zaman belirtmeden gizli plan ve programlar yaparak anayasal olmayan yollarla iktidarda bulunan hükümeti devirmesi ve iktidara el koymasına askeri darbe denir. Askeri darbeler, bir ülke yönetiminin ülkeyi yönetemeyecek duruma gelmesinin ardından o ülke ordusu tarafından ülke yönetimine el konulması ile gerçekleşir. Darbenin ardından mevcut yönetim yıkılır, iktidar sahipleri makamlarından indirilir ve tutuklanır. Ülke yönetimine bir süreliğine de olsa askeri yönetim geçer. Mevcut anayasa kaldırılır ve yerine yeni anayasa yapılması için çalışmalara başlanır. Askeri darbeler genel itibariyle şiddet unsuru kullanılarak yapılır. Darbeye karşı duran kişi ve kurumlar ağır cezalara çarptırılır.

Literatür

Darbeler ülkelerin refah ve kalkınma süreçlerini olumsuz etkilemektedirler. Literatürde darbelerin refaha, ekonomik büyüme ve gelişmişlik düzeylerine etkilerini araştıran çalışmalar yer almaktadır.

Acemoğlu ve Robinson (2001) çalışmalarında Batı Avrupa ve Latin Amerika'nın deneyimlerinden esinlenerek bir siyasal geçiş teorisi geliştirmiştir. Demokratik olmayan toplumlar zengin bir elit tarafından yönetilmektedir. Başlangıçta yoksun bırakılan yoksullar, özellikle durgunluk dönemlerinde fırsat maliyeti düşük olduğundan, devrimle tehdit ederek iktidara başkaldırabilirler. Devrim tehdidi seçkinleri demokratikleştirmeye zorlayabilir. Eşit olmayan toplumların demokrasiyi sağlamlaştırma olasılıkları düşüktür ve bu nedenle rejimler arasında sallanmaya ve önemli finansal dalgalanmalara maruz kalabilirler. Nitekim çalışma Brezilya, Şili ve Arjantin'de sırasıyla 1964, 1973 ve 1976 yıllarında yaşanan durgunluk dönemlerinde darbelerin gerçekleşme ihtimallerinin artma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.[6]

Ibrahim (2009) çalışmasında Pakistan'da 1951-1998 yılları arasında gerçekleşen beş darbe girişiminin ekonomik boyutlarını GSYH, kişi başına gelir, savunma harcamaları ve ihracat olmak üzere dört ekonomik göstergeyle test etmiştir. Analiz sonucunda bu değişkenlere ilişkin oranların düşük olduğu dönemlerde darbe ihtimalinin arttırmakta olduğunu saptamıştır.[7]

Dağdemir ve Küçükkalay (1999) çalışmalarında, 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleştirilen askeri müdahalelerin ekonomik boyutunu incelenmişlerdir. Çalışmalarında, müdahale dönemlerinin öncesi ve sonrası dikkate alınarak ekonomik açıdan karşılaştırma yapılmıştır. 1960 ve 1980 askeri müdahalelerinin her ikisinde de ekonominin yön değişimi söz konusudur. Nitekim 1960'da liberal söylem müdahale ile birlikte yerini planlı bir kalkınma stratejisine terk ederken; 1980'de ise liberal söylem ve piyasa ekonomisi yeniden dünya ekonomisine eklemlenme çabaları doğrultusunda yükselen değer haline gelmiştir.[8]

Demir ve Üzümcü (2002) ara rejimlerin nedenlerini inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'de yaşanan darbeleri doğuran temel faktörleri demokratik siyasi kültürün zayıflığı, Atatürk ilke ve devrimlerinden sapma eğilimleri, sivil yönetimlerin başarısızlıkları, sağlıksız ordu-sivil yönetim ilişkileri ve dış etkenler olmak üzere beş grupta toplamaktadır.[9]

Akıncı'nın (2013) çalışmasında 12 Eylül Askeri Darbesini, 28 Şubat Postmodern Darbesi ve 2008 E-muhtırası irdelenerek, darbe ve muhtıraların nedenleri ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Akıncı (2014), çalışmasında askeri darbe geleneğini, 1960 ve 1971müdahalelerini içine alacak bir şekilde irdelemiş ve bu müdahalelerde Türk siyasal kültürünün de önemli bir payı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Siyasal kültürün demokrasiyi içselleştirmemiş olmasının sorunun temelini oluşturduğunu savunmuştur.[10]

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

1950-1960 yılları arasında uygulanan iktisat politikaları önceki dönemlerde uygulanan devletçi müdahaleci iktisat politikalarından farklılıklar göstermektedir. 1950 seçimleriyle iktidar olan Demokrat Parti (DP) Hükümeti devletin ekonomik hayata müdahalesini azaltan, ekonomideki rolünü daraltan ve ekonomik kalkınmayı özel kesimi geliştirilerek sağlamayı hedefleyen politikaları uygulamaya koymuştur. Ekonomide serbestliği arttırmak amacıyla ithalat serbestleştirilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, banka kredi faizleri düşürülerek özel sektörün kredi kullanımı artırılmaya çalışılmıştır. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu değiştirilerek daha liberal bir mevzuat oluşturulmaya çalışılmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesi hedeflenmiş ancak bu konuda hiçbir

6 Acemoğlu D. and Robinson J. (2001), "A Theory of Political Transitions" *The American Economic Review* Vol. 91, No. 4

7 Ibrahim A., (2009), Quarding the State or Protecting the Economy? The Economic Factors of Pakistan's Military Coups, LSE Development Studies Institute Working Paper Series, No: 09-92

8 Dağdemir Ö. ve Küçükkalay A. M. (1999), "Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları Ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3

9 Demir O. ve Üzümcü A. (2002), "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", G.Ü.İİBF Dergisi, 1/2002

10 Akıncı, A. (2013), "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", Trakya Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi, Aralık 2013, Cilt:15, Sayı:2

uygulama yapılamamıştır. 1954 yılından sonra ise kamu kesiminin ekonomideki fonksiyonlarını KİT aracılığı ile sürdürmek amacıyla KİT'lerin sermayeleri arttırılmış ve yeni KİT'ler kurulmuştur. Bu dönemde özel girişimciliğe dayalı serbest piyasa ekonomisi kurma ve devletin ekonomideki ağırlığını azaltılmak istenmiştir. Ancak 3-4 yıllık liberal ekonomi politikası uygulamasından sonra ekonomi istikrarsızlığa sürüklenmiştir.[11]

Bu dönemde genişletici para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Uygulanan genişletici para ve maliye politikası enflasyonist baskı yaratmıştır. 1950-1953 döneminde yılda ortalama %11.5 büyüyen ekonomi 1954 yılında küçülmüş ve ithalatta gerçekleştirilen liberalizasyon sonucunda ülkenin döviz harcamalarında üç yılda 6 kata varan artışlar yaşanmıştı. Mevcut iktidar ekonomik büyümede ortaya çıkan yavaşlamayı hızlandırabilmek amacıyla enflasyonist finansman politikasına yönelince ödemeler dengesi problemlerine ilave olarak ülke enflasyon sorunu ile de karşı karşıya kalmıştır. 1950-1953 döneminde yılda ortalama %5 artan fiyatlar 1954-1957 döneminde yılda ortalama %17 oranında artmıştır. 1958 yılına gelindiğinde döviz darboğazı artmış ithalata çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Siyasi otorite ekonomide yaşanan kargaşa ve derinleşen bunalım karşısında daha önce sözü edilen Milli Koruma Kanunu'nu yeniden uygulamaya koymuş ancak bu türden polisiye tedbirler çözüm olmayınca IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda 4 Ağustos 1958'de istikrar programı ortaya konulmuştur. Merkez Bankası kredilerine üst sınır getirilirken kredilerin tahsisine de kısıtlamalar konmuştur. Banka kredileri dondurulmuştur. Kamu harcamalarında ciddi kısıntılar gündeme gelmiştir. Fiyat kontrolleri kaldırılmış ve KİT ürünlerine %200'e varan zamlar yapılmıştır. Döviz alış ve satışlarında prim uygulamasına geçilmiştir. İthalatta liberasyona dönük önlemlerin alınması karara bağlanmıştır. TL %236 oranında devalüe edilerek 1$=2,80TL'den 1$=9,00 TL'ye düşürülmüştür. İzlenecek para ve maliye politikaları ile ekonomide ciddi bir daralma öngörülmüştür.[12]

1958 istikrar önlemlerinin sorunlara kalıcı çözümler getirememesi ülkede siyasi bir kaosa neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. 27 Mayıs'ı hazırlayan ekonomik, sosyal ve siyasal bir çok neden sayılmakla birlikte içinden çıkılmaz hal alan ekonomik nedenlerin bunların başında gelmektedir.

1958 istikrar önlemlerinin sorunlara kalıcı çözümler getirememesi ülkede siyasi bir kaosa neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. 27 Mayıs'ı hazırlayan ekonomik, sosyal ve siyasal bir çok neden sayılmakla birlikte içinden çıkılmaz hal alan ekonomik nedenlerin bunların başında gelmektedir.

11 Öçal, T., 2005, Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınevi, Ankara s:45-48
12 AÖF, 1999, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi s: 281

1954 yılında başlayan dış tıkanma ve göreli durgunluk konjonktürüne karşılık uygulanan istikrar ve uyum politikaları 1961 yılında son bulmuştur. 1962 yılı sonrası iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur. 1963 yılından itibaren başlayan planlama yöntemleri ve plan uygulaması yatırım politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. 1962-1976 dönemi planların uygulandığı bir dönemdir. Birinci beş yıllık plan diğerlerinden farklıdır. Birinci Beş Yıllık Plan, büyümenin sürükleyici gücü olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini görmektedir. Sarı plan olarak nitelendirilen İkinci Beş Yıllık Plan ve aynı yaklaşımı sürdüren Üçüncü Plan özel birikimi yaygın teşvik ve sübvansiyonlarla ön plana çıkarmaktadır. Kamu kesimini esas olarak özel kesimi destekleyici bir işlevle sınırlamıştır. Sosyal hedefleri giderek arka plana kaydırmıştır.[13]

1960'lı yıllar dış ticaret rejiminin sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalarla yürütüldüğü bir dönemdir. Söz konusu dış açıkların uzunca bir süre sürdürülebilmesinde en önemli etken işçi dövizleridir. 1970 yılına gelindiğinde ekonomide döviz tıkanıklığı belirginleşmiş ihracatta yaşanılan tıkanıklığın da etkisi ile yeni dış borçlanma olanaklarının yaratılması zorunlu hale gelmiştir. Bu istikrarsızlık sürecinde ekonomide iç dengesizliğe ilişkin bir belirti bulunmamaktadır. 1965 yılı sonrası dönemde fiyatlarda ılımlı bir artış eğilimi (ortalama%6) sözkonusu iken aynı dönemde GSMH'da yılda ortalama %6 civarında artmaktadır. Bu dönem alınan istikrar önlemleri ekonomiye taze dış kaynak girişini sağlamaya yöneliktir. Alınan kararlar: TL %67 oranında devalüe edilmiştir. İthalatta liberasyona gidilmesi kararı alınmıştır. Mevduat ve kredi faiz oranları arttırılmıştır. Merkez bankası kredilerinde belli limitlere uyulacağı taahhüt edilmiştir. Yeni vergilerin (işletme vergisi, emlak vergisi, spor vergisi, gibi) uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. KİT ürünlerinde yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. [14]

13 Boratav, K., 2007, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, İmge Kitabevi, Ankara s:127
14 AÖF, a.g.e. s: 282-283

Tablo 1: 27 Mayıs 1960 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSMH ($)	Bütçe Dengesi/ GSMH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/ dolar	İç Borç /GSMH
1957	23,2	2,8	7,8	86,9	415	-0,14	5	2,80	11
1958	14,1	2,9	4,5	78,4	481	0,05	5	2,80	12
1959	19,5	2,9	4,1	75,3	583	0,25	5	2,80	10
1960	3,9	3,1	3,4	68,6	359	-0,09	6,5	4,74	10
1961	4,3	3,4	2,0	68,0	194	-0,47	6	9,04	12
1962	9,5	3,4	6,2	61,3	220	0,17	6	9,04	17
1963	5,7	3,4	9,7	53,5	249	0,25	6	9,04	13

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1'de 27 Mayıs 1960 askeri darbe öncesi ve sonrasında makroekonomik durumu ortaya koymak üzere bazı göstergeler ele alınmıştır. Bu seçilen makroekonomik göstergelerle ilgili dönemde reel ekonomi, fiyatlar, faiz, bütçe, borç durumu, ödemeler dengesine ilişkin durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1960 yılına gelinirken makroekonomik göstergelerdeki bozulmalar dikkat çekmektedir. Enflasyon ve işsizlik oranı artma eğilimindeyken büyüme hızının giderek düştüğü ihracatın ithalatı karşılama oranının düştüğü gözlenmektedir. 1957'deki bütçe açığı uygulanan daraltıcı ekonomi politikaları sonucu giderilmektedir. 1960 sonrası uygulanan politikalar enflasyonla mücadelede başarılı olurken ekonomik büyümedeki yavaşlama ve işsizlik artışı devam etmiştir. Planlı ekonomi uygulamalarının başarısı 1963'den itibaren büyüme hızındaki artışı gerçekleştirmiştir. Mevduat faiz oranlarındaki artış tasarruf eğilimini arttırmaya yöneliktir. Devalüasyonlar nedeniyle döviz kurlarındaki artış ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası

Türkiye demokratik yaşamına 12 Mart 1971 günü bir muhtıra müdahalesi olmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genel Kurmay Başkanı muhtıra metnini okumuştur. Muhtıra metninde ülkenin içine düştüğü anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk ortamının Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından oluşturulacak partiler üstü bir meclis ile çözülmesinin gerekliliği ve bu nedenle TC'ni korumak ve kollamak amacıyla TSK'nın idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı olduğunu ifade edilmiştir.

Türkiye 1970'li yılların ortalarından itibaren istikrar içinde kalkınma modelinden uzaklaşmaya başlamıştır. 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol şokları sonucu petrol fiyatlarının 5 kat artmasına rağmen başlangıçta bu artışlar tüketiciye yansıtılmamış bu durum hazineye ciddi yük getirmiştir. Kıbrıs Barış Harekatının sonrasında getirilen Amerikan ambargosunun yüklediği fatura da eklendiğinde Türkiye'nin kısa vadeli borçları hızla artmıştır. Bu durum fiyatların artması yönünde ciddi baskı oluşturmuştur. Merkez Bankası kaynaklarının yoğun olarak kullanılması sonucunda fiyat üzerinde artış baskısı oluşmuştur. Türkiye bu yıllarda terör sorunu ile de karşı karşıyadır. Ülkede yokluk, karaborsa ve kuyruk dönemi başlamıştır. İki ayrı istikrar programı uygulama konulmuş ancak her ikisi de uygulanamamıştır.[15]

Türkiye 1975-1977 yılları arsında diğer gelişmekte olan ülkelerle birlikte uluslararası bankaların sundukları fonları kullanmıştır. İhracatı artırmak için hiçbir çaba gösterilmemiştir. 1977 yılında borç ödeyemez duruma düşerken 1978-1979 yıllarını yeni dış kaynak arama ve borç erteleme çabalarıyla geçirmiştir. 1979 yılı sonunda dış ticaret darboğazından kaynaklanan darlıkların yarattığı iç baskılar ve borç ödeyememenin getirdiği dış baskılar doruğa ulaşmıştır. Bir yandan ekonomisini içe dönük bir yapıda geliştirerek hızlı kalkınma olanaklarını zorlayan diğer yandan demokrasisini yaşatmaya çalışan Türkiye 1980 yılında her iki sürecinde tıkandığı bir noktaya gelmiştir.[16]

1977-1979 yıllarında ekonomik göstergeler bozulmuştur. 1980 yılına gelindiğinde ülke sadece ekonomik değil siyasi bunalıma da sürüklenmiştir. 1977-1979 krizi ile 1980 şok tedavisi (24 Ocak Kararları) ve 12 Eylül Askeri darbesi ile son bulmuş ve ekonomi 1981 yılında yeni bir düzenleme biçimine geçmiştir.[17]

15 AÖF, a.g.e. s:283
16 AÖF, a.g.e. s:286
17 Boratav, a.g.e.s:140

Tablo 2: 12 Mart 1971 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSMH ($)	Bütçe Dengesi/GSMH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/dolar	İç Borç /GSMH	Net Dış Borç stoku /GSYH
1968	4,8	5,2	6,7	64,9	537	-0,53	6	9,04	18,3	8,32
1969	7,4	5,9	4,1	67,0	586	-1,28	6	9,04	18,1	8,31
1970	9,0	6,4	3,2	62,0	538	0,14	9,00	14,85	16,8	9,94
1971	17,5	6,8	5,6	57,8	476	-3,29	9,00	14,0	15,3	12,62
1972	11,3	6,3	7,4	56,6	591	-0,15	9,00	14,0	13,7	10,43
1973	21,8	6,8	3,3	63,1	734	-0,71	7,00	14,0	12,4	9,49
1974	28,4	7,3	5,6	40,6	979	-0,91	9,00	13,88	10,0	7,59

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2'de sunulan 12 Mart 1971 Muhtırası öncesi ve sonrasında makroekonomik göstergelere ilişkin olarak şu değerlendirmeler yapılabilir. 12 Mart 1971 öncesinde GSYH deflatörü ve işsizlik oranlarında bozulmalar başlamıştır. Kişi başına düşen gelir azalmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı düşerken, faiz oranları ve döviz kurları yükselmiştir. BU durum net dış borç stokunun GSYH'ya oranını yükseltmiştir. Genellikle askeri darbe ve muhtıraların gerçekleştiği dönemler öncesinde bu göstergelerde olumsuzluklar yaşanmaktadır. Muhtıra sonrası göstergelerdeki bozulma devam etmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ekonomik büyüme hızının yavaşlaması ve enflasyondaki hızlı artışın en önemli nedenleri olmuştur.

12 Eylül 1980 Askeri Darbe

12 Mart 1971 tarihinde verilen muhtıra ile başlayıp 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar geçen süreç Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan giderek çıkmaza sürüklendiği bir dönemdir. Bu zaman dilimi içerisinde meydana gelen gelişmeler 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin köklerini teşkil etmektedirler.

24 Ocak 1980, Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. 1970'lerin sonunda giderek derinleşen ve ödemeler dengesi krizi şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz sonrası politika uygulayıcıları bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmışlardır. 1980 sonrası dönem içe dönük ve ithal ikameci büyüme staratejisinden dışa dönük büyüme staratejisine ve serbest piyasa mekanizmasına geçiş için ilk adımların atıldığı yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programı ile öncelikle ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, kaybolan uluslararası kredibilitenin yeniden kazanılması, enflasyonun düşürülmesi ve kıtlıkların giderilmesi hedeflenmiştir. 1980-1983 döneminde askeri hükümet yönetiminin de etkisiyle uygulanan politikalar sonucunda enflasyon hızla düşmüş dış borçların yeniden düzenlenmesi ve sağlanan yeni dış kaynak ile ödemeler dengesi iyileşmiştir. 1980-1985 dönemi dışa dönük büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur.[18]

1983-1987 döneminde uygulanan genişletici para ve maliye politikaları ekonomide uzun vadede istikrarın bozulmasına yol açmıştır. Yetersiz büyüme oranları, artan işsizlik, yükselen kamu açıkları ve sürekli büyüyen dış borçlar nedeni ile 1988 yılında ekonomik kriz yaşanmıştır.

Tablo 3: 12 Eylül 1980 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSMH ($)	Bütçe Dengesi/ GSMH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/dolar	İç Borç /GSMH	Net Dış Borç stoku/ GSYH
1977	23,7	10,0	3,4	30,2	1467	-4,62	9,00	18,09	9	7,87
1978	46,7	10,1	1,5	49,7	1567	-1,85	12,00	24,63	9	10,10
1979	75,7	8,9	-0,6	44,6	1877	-2,74	20,00	35,21	8	12,10
1980	88,1	8,3	-2,4	36,8	1539	-3,1	33,00	77,54	13,6	19,34
1981	44,1	7,3	4,9	52,6	1570	-1.5	35,00	112,20	12,4	20,21
1982	28,2	7,2	3,6	65,0	1375	-1.5	50,00	156,27	12,6	25,06
1983	26,3	7,9	5,0	62,0	1264	-2.2	45,00	230,33	22,8	31,80

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

18 Öçal, a.g.e. s: 182-183

1960'lardan itibaren uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerini 1980 kararları ile ihracata dönük sanayileşme politikaları almıştır. Bu kararlarla başlayan liberalizasyon sürecinin bir sonucu olarak döviz kurları ve faiz oranları hızla artmıştır. İhracattaki artışla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir. 1980'lere kadar daralan ve negatif büyüme oranlarının görüldüğü ekonomik büyüme hızı ve kişi başına gelir artmıştır. 1980 sonrası Özal Hükümetlerinin genişletici para ve maliye politikası uygulamaları iç ve dış borç stokunun milli gelirdeki payını artırmıştır.

24 Ocak 1980 istikrar önlemlerinden sonra 1990 yılında körfez savaşının başlaması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılması para ve maliye politikasında gevşemeye yol açmıştır. Özellikle seçim ekonomisi uygulamaları sonucunda fiyatların arttırılması, kamu kesimi ücretlerine yüksek zamların yapılması kamu kesimi açıklarının artmasına neden olmuştur. Kamu kesimi borçlanma gereği 1990'ların başından itibaren %10'un altına düşürülememiş ve 1993 yılında %14.2 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Yükselen faiz oranları ve fiyatlar ve hızla değerlenen TL'ye bağlı olarak sıcak para akışı artmıştır. Siyasi otoritenin faiz oranlarını yapay olarak aşağıya çekme operasyonuna bağlı olarak rating kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş ve hızlı bir sıcak para çıkışı olmuştur. Yaşanan finansal panik faiz oranlarında ve döviz kurlarında dalgalanmalara neden olmuştur.

Bu ortamda 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar kararlarını yürürlüğe koymak zorunlu olmuştur. Alınan kararlarla TL yaklaşık %40 oranında devalüe edilmiştir. Bir defalık ek vergiler (Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif vergisi, Ek Taşıt Vergisi) getirilmiştir. Hazinenin merkez bankasından kullandığı kısa vadeli avans bütçe ödenek artışının %12'si ile sınırlandırılmıştır. KİT ürünlerine %100'e varan zamlar yapılmıştır. Tasarruf mevduatının tamamı devlet güvencesi altına alınmıştır.

5 Nisan kararları ile getirilen yapısal düzenlemeler temelinde yatan KİT'lerin özelleştirilmesiyle bu kuruluşlarda istihdamın rasyonalizasyonu konusunda ciddi adımlar atılmamış, sosyal güvenlik kuruluşlarında reform adına hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Bu nedenle uygulanan istikrar programının çok kısa vadedeki hedeflerini kısmen gerçekleştirdiği, ancak başta enflasyon ve yapısal dönüşüm olmak üzere kısa ve uzun vadedeki hedeflerini gerçekleştirme konusunda başarısız olduğu söylenebilir.[19]

19 AÖF, a.g.e. s: 288-289

28 Şubat 1997 Postmodern Darbe

28 Şubat 1997'de ordu siyasete doğrudan müdahale yerine 12 Mart 1971 Muhtırasına benzer biçimde bir MGK bildirisi yayımlamıştır. Cumhuriyet rejiminin önündeki en büyük tehdit olarak "irtica" gösterilmiştir. 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısı sonunda yayımlanan bildiri esasen Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifasını hedeflemiştir ve alınması istenen önlemler toplumdaki İslami hassasiyeti yüksek kesimlerin özgürlüklerini kısıtlamaya yöneliktir.[20]

28 Şubat sürecinin "postmodern darbe" olarak adlandırılmasının nedeni, askerin silah kullanma yoluna gitmeden, toplumsal katmanları harekete geçirerek hükümetin değişmesini sağlamış olmasıdır. Bir başka ifadeyle asker geleneksel askeri imkânları kullanmadan ve doğrudan yönetimi ele almadan yönetimin değişmesini ve istediği değişikliklerin siyasiler vasıtasıyla yapılmasını sağlamıştır.[21]

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra 2001-2004 yılları arsında uygulanan güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ekonomide yeniden yapılandırma sürecini başlatarak ekonomiyi krize karşı koruyan istikrarlı bir büyüme stratejisini hedeflemiştir. Aslında bu program 1999 yılı sonunda IMF ile yapılan ve yürürlüğe konulan StandBy anlaşmasının uzanan bir çizgisidir. Yeni programın ana amacı, ekonomik istikrarı sağlayarak sürdürülebilir bir büyüme sürecine kavuşmaktır. Sıkı para ve sıkı maliye politikalarının uygulanması, iktisadi etkinliği arttırmaya ve bankacılık ve kamu finansmanı alanlarındaki yapısal problemleri çözmeye yönelik yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve sosyal diyaloğun güçlendirilmesi programın yapı taşlarıdır.[22]

2008 yılana kadar harcama azaltıcı politikaların yanısıra büyük çapta gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları hükümetin temel politikaları arasındadır. 2008 yılında küresel krizin etkisiyle vergi gelirlerinde düşüş yaşanırken aynı zamanda krizi hafifleten genişletici maliye politikaları da kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmıştır.

20 Ünay ve Dilek, a.g.e. s: 16
21 Öcal, a.g.e. s: 15
22 Günal, M., 2012, Para banka ve Finansal Sistemler, Ankara, s: 376

Tablo 4: 28 Şubat 1997 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSMH ($)	Bütçe Dengesi/ GSYH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/dolar	İç Borç /GSMH	Net Dış Borç stoku/ GSYH
1994	106,5	8,3	-5,5	77,8	2184	-2,9	95,60	38418	20,6	26,6
1995	87,2	7,3	7,2	60,6	2759	-3,0	91,30	59501	17,3	21,1
1996	77,8	6,3	7,0	53,2	2928	-6,2	93,80	106682	19,0	19,6
1997	81,5	7,2	7,5	54,1	3079	-5,8	96,60	203700	19,4	20,2
1998	75,7	6,7	3,1	58,7	3255	-5,5	95,50	300000	19,7	22,0
1999	54,2	7,4	-3,4	65,4	2879	-8,9	46,70	417000	29,3	24,7
2000	49,2	6,5	6,8	51,0	2965	-8,2	45,60	687000	29,0	28,9

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

28 Şubat 1997 Postmodern darbe öncesinde 1994 yılında bankacılık sektöründe kriz yaşanmış ve sonrasında 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Tablo 4'de yer alan 1994 yılına ilişkin makroekonomik göstergeler incelendiğinde tüm göstergelerde olumsuz yönde artışların olduğu görülmektedir. İstikrar tedbirleri ile birlikte 1995 yılında 1994 yılına göre nispeten iyileşmeler söz konusudur. Ancak yeterli değildir. Postmodern darbe sonrası dünyada yaşanan ekonomik krizlerin de etkisi ile makroekonomik göstergelerdeki bozulma ve olumsuzluklar devam etmiştir.

27 Nisan 2007 E-Muhtırası

27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yapılan sert açıklama ile asker bir kez daha siyasete müdahale etmiş ve bu açıklama sonradan "27 Nisan" e-muhtırası olarak adlandırılmıştır.

2001 yılı sonrasında alınan önlemler ve uygulanan politikalar ekonomiyi iyiye götürürken 2008 yılındaki küresel kriz ekonominin önemli ölçüde daralmasına yol açmıştır. Krizin finans sektörü üzerindeki etkileri reel sektöre de yansımıştır. 2008 sonrası ekonomideki negatif büyüme daha sonra alınan

önlemlerin neticesi yüksek büyüme oranları olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5: 27 Nisan 2007 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSYH ($)	Bütçe Dengesi/ GSYH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/dolar	İç Borç /GSYH	Net Dış Borç stoku/ GSYH
2005	7,1	10,6	8,4	62,9	7036	-1,1	20,38	1,34	38,53	19,8
2006	9,3	10,2	6,9	61,3	7597	-0,6	23,72	1,41	33,84	19,8
2007	6,2	10,3	4,7	63,1	9247	-1,6	21,03	1,16	30,91	19,8
2008	12,0	11,0	0,7	65,4	10444	-1,8	25,68	1,53	29,70	19,5
2009	5,3	14,0	-4,8	72,5	8561	-5,5	15,67	1,49	35,56	22,6
2010	5,7	11,9	9,2	61,4	10003	-3,6	12,98	1,54	32,73	22,4
2011	8,6	9,8	8,8	56,0	10428	-1,4	15,90	1,77	28,4	21,9

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

27 Nisan 2007 E-Muhtıra öncesi dönem değerlendirildiğinde 2000 sonrası enflasyonla mücadelede elde edilen başarının işsizlikle mücadelede sağlanamadığı görülmektedir. 2007 yılına kadar sürdürülmüş olan yüksek faiz düşük kur politikasının bir sonucu olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. 2008 Küresel ekonomik krizinin etkisiyle ekonomi daralırken bunun bir sonucu olarak enflasyon ve işsizlik oranları artmıştır. Bütçe açıkları artarak devam etmiştir.

15 Temmuz 2015 Darbe Girişimi

15 Temmuz 2016 Cuma gecesi, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından tasarlanıp hayata geçirilen başarısız bir askeri darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz kalkışması daha önce yaşanan darbelerden farklılık göstermektedir. Öncelikle bu kalkışma emir komuta zinciri dışında ortaya çıkmıştır ve darbe girişimi silahlı kuvvetler içerisinde destek bulamamıştır. Darbe girişiminin bastırılmasında silahlı kuvvetlerin içinde demokrasiyi

özümsemiş vatansever askerler önemli görev üstlenmiştir. Ancak, 15 Temmuz gecesinin seyrini değiştiren en önemli unsur Türk halkının darbecilere karşı direnişidir.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 yaşanan darbe girişimi, küresel piyasalara son derece entegre olduğu bir dönemde küresel fonların yön değiştirmesine neden olmuştur. Küresel piyasalardan kısa vadeli yabancı sermaye döviz olarak gelmekte, Merkez Bankası tarafından satın alınarak ulusal paraya dönüşmekte, Merkez Bankası rezervlerine giren bu dövizler karşılığında ulusal para basmaktadır. Kısa vadeli yabancı sermaye girişleri, kronik dış ticaret açığı olan ülkemizde Merkez Bankası rezervlerindeki artışın da kaynağını oluşturmaktadır. Darbe girişimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler nedeniyle Türkiye hakkında risk algısı artınca, kısa vadeli yabancı sermaye çıkış yönünde harekete geçmiştir. Darbe girişimi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin CDS (Credit Default Swap) primi, darbe girişimi sonrası ülke riskinde artışa paralel şekilde yükselmiştir. Bu prim artışı uluslararası piyasalardan borçlanmanın maliyetini, dolayısıyla ülkenin dış borç yükünü artırmıştır.[23]

Darbe girişiminin ardından uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Standard&Poor's, Moody'sve Fitch'in Türkiye'nin kredi notu hakkında yaptığı açıklamalar kuruluşların olumsuz bir tavır takındığını göstermektedir. Fitch, darbe girişiminin Türkiye'de siyasi riskleri artırdığı ve Türk hükümetinin vereceği tepkilerin not değerlendirmesinde etkili olacağı açıklamasını yaparken; S&P siyasi ortamı gerekçe göstererek Türkiye'nin notunu düşürmüştür. Moody's Türkiye'yi yatırım yapılabilir seviyedeki kredi notunu düşürmekle tehdit etmesiyle darbe girişiminin bir diğer küresel ayağı olduğunu göstermiştir.[24]

Tablo 6: Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi

	15 Temmuz	18 Temmuz	19 Temmuz	20 Temmuz	21 Temmuz
BIST 100	82,825	81,110	78,338	74,903	72,255
DOLAR/TL	2,89	3,01	3,05	3,06	3,07
EURO/TL	3,21	3,33	3,36	3,37	3,38

Kaynak: Bloomberg HT aktaran Karagöl, 2016. s.3.

15 Temmuz'dan çıkarılacak birçok önemli dersler bulunmaktadır. Fırsat eşitliğine dayanan ve liyakati esas alan bir kamu hizmeti anlayışının yapılandırılması; eğitim sisteminin fırsat eşitliğini hayata geçirecek şekilde yeniden düzenlenmesi; yalnızca halka güvenilmesi ve patronaja dayalı tüm yolların tıkanmasının zorunluluğu; devlet ile sivil toplum ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve bu ilişkinin felsefi temelinin ve kurumsal boyutunun üzerinde bir görüş birliği sağlanmasının gerekliliği ortaya çıkan en önemli sonuçlardır.[25]

23 Gültekin, a.g.e. s: 310

24 Karagöl, E. T. (2016), "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi", SETA Perspektif, Sayı:139, s: 3

Tablo 7: 15 Temmuz 2015 Öncesi ve Sonrası Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH deflatörü	İşsizlik Oranı	GSYH Büyüme Hızı 1998 bazlı	İhracat/ İthalat	Kişi Başına GSMH ($)	Bütçe Dengesi/ GSYH	Mevduat Faiz Oran	Döviz Kuru TL/dolar	İç Borç /GSYH	Net Dış Borç stoku/ GSYH
2012	6,9	9,2	2,1	64,5	10499	-1,5	16,35	1,75	27,3	21,8
2013	6,2	9,7	4,2	60,3	10807	-1,2	15,76	2,14	26,6	24,2
2014	8,5	9,9	3,0	65,1	12112	-1,1	16,77	2,33	24	26,2
2015	7,4	10,3	4,0	69,4	11014	-1,0	14,91	2,92	23	29,3
2016	7,6	10,9	3,2	71,8	10650	-1,1	14,61	3,52	20	29,5

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TBB ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Tablo 7'de 15 Temmuz 2015 öncesi ve sonrasında seçilen makroekonomik göstergelerin durumu verilmiştir. 2008 krizinden sonra uygulanan genişletici ekonomi politikalarının sonucu olarak işsizlik oranı %9-10 bandına çekilmiştir. Yüksek faiz düşük kur uygulaması devam etmiştir. 2015 darbe girişimi sonrası belirsizliğin artması nedeniyle döviz kuru yükselmeye başlamış ve 2015 yılında 2,92 olan TL/dolar paritesi 2016 yılında 3,52 TL/dolar olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızındaki yavaşlama ve işsizlik oranındaki artış darbe girişiminin ekonomiye olumsuz yansımalarını göstermektedir.

25 Alkan, H. (2016), "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar" Biliğ, Sayı:79

SONUÇ

Bu çalışmada enflasyon, istihdam ve işsizlik, ekonomik büyüme, faiz oranları ve döviz kurlarının değişimi, dış ticaret dengesi, iç ve dış borçlar gibi makro ekonomik göstergelerin darbeler öncesi ve sonrasındaki yıllar itibarıyla incelenerek, darbelerin bu değişkenler üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkiye'de darbe dönemlerine ilişkin tablo analizlerinin sonuçları darbelerin ekonomik etkileri ile ilgili literatürün temel bulgularıyla örtüşmektedir. Darbeler kişi başına geliri azaltmakta; enflasyonu ve işsizliği artırmaktadır. İç ve dış borçlarda ortaya çıkan artışlar ülkenin uzun dönem dengelerini olumsuz etkilemektedir.

Ekonomik istikrar siyaset kurumundan, yargısal kararlardan ve askeri birimlerin davranış ve bildirilerinden etkilenmektedir. Bu nedenle daha iyi bir ekonomik performans için barış ve huzur ortamını sağlayacak, darbe ve darbe teşebbüslerini önleyecek hukuki düzenlemelerin yapılması en az iktisadi unsurlar kadar önemlidir. Doğal felaketlerin dışında bir ülkenin başına gelebilecek en büyük felaket anarşi, terör ve askeri darbelerdir. Bunları önleyecek hukuksal tedbirler alınmalıdır. Her kurum ve kuruluş kendi asli fonksiyonlarını en iyi şekilde yerine getirme çabası içinde olmalıdır. Bu kurum ve kuruluşlar birbirlerinin görev alanlarına saygı göstermeli ve müdahale etmemelidir. Kurumlar arası çatışmalar yerine kurumlar arası işbirlikleri özendirilmelidir. Siyasal anlamda muhalif partiler yıkıcı değil yapıcı bir rekabet anlayışı içeren stratejiler geliştirmelidirler.[26]

26 Özsağır, A. (2013), "Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Gaziantep Üniversitesi, Journal of Social Sciences, 12(4), s: 771

KAYNAKÇA

Acemoğlu D. and Robinson J. (2001), "A Theory of Political Transitions" *The American Economic Review* Vol. 91, No. 4, s. 938-963.

Akıncı, A. (2013), "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", Trakya Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi, Aralık 2013, Cilt:15, Sayı:2, s.39-58.

Akıncı, A. (2014), "Türkiye'nin darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, Nisan 2014, 9(1), s.55-72.

Alkan, H. (2016), "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar" Biliğ, Sayı:79, s.253-272.

AÖF, 1999, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi

Boratav, K., 2007, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, İmge Kitabevi, Ankara.

Dağdemir Ö. ve Küçükkalay A. M. (1999), "Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları Ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, s.121-138.

Demir O. ve Üzümcü A. (2002), "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", G.Ü.İİBF Dergisi, 1/2002, s.155-182.

Demiriz M., 2011, Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Dünya Bankası, www.worldbank.org

Gültekin, S., 2016, "Darbe Girişiminin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri", 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Darbeler ve Tepkiler Bildiriler Kitabı, Giresun Üniversitesi İİBF s.308-323.

Günal, M., 2012, Para banka ve Finansal Sistemler, Ankara

Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr

Ibrahim A., (2009), Quarding the State or Protecting the Economy? The Economic Factors of Pakistan's Military Coups, LSE Development Studies Institute Working Paper Series, No: 09-92

Kalkınma Bakanlığı, www.kalkınma.gov.tr

Karagöl, E. T. (2016), "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi", SETA Perspektif, Sayı:139, s.1-4.

Maliye Bakanlığı, www.maliye.gov.tr

Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, (2012), "TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Kasım 2012, s.1-1404.

Öçal, T., 2005, Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınevi, Ankara

Özsağır, A. (2013), "Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Gaziantep Üniversitesi, Journal of Social Sciences, 12(4), s.759-773.

Öztürkler, H., 2016, "Darbeler ve Ekonomi", Ortadoğu Analiz, 8(76), s.78-79.

TBB, www.tbb.org.tr

TCMB, www.tcmb.gov.tr

TÜİK, www.tuik.gov.tr

Ünay S. ve Dilek Ş., 2017, 15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politiği, SETA, Sayı: 184.

İTTİHATÇI DARBE GİRİŞİMİ: BÂB-I ÂLİ BASKINI[1]

Doç.Dr. Nevzat ARTUÇ

ÖZET

lttihat ve Terakki Cemiyeti, Gazi Ahmet Muhtar Pa*şa* Hükümeti'nin iş ba*şın*a gelmesiyle iktidardan d*üş*m*üş* ve büy*ük* bask*ıla*ra maruz kalmıştır. Bu-baskılar Kamil Pa*şa* Hükümeti d*ö*neminde devam etmiştir. *İ*ttihat*çılar*, Talat Bey'in önerisiyle hem bu baskı/ara kar*şı k*oyabilmek, hem de yeniden iktidarı ele geçirebilmek amacıyla 23 Ocak 1913 'te Bâb-ı Âli Baskını'nı ger*çe*kleştirmişler ve bu tarihten itibaren yakla*şık b*eş y*ıl iktidarda k*almışlardır. Bâb-ı Âli Baskın*ı*'nı gerçekleştirenler aynı zamanda iktidar*ı* da devraldıkları için olay*ın* aydınlatılmas*ın*a yarayacak belge bırakmamaya özen göstermişler, bu amaçla basına sans*ür u*ygulatmaktan bile kaçın*m*am*ışl*ard*ır*. Bâb-ı *Â*li Baskını, *İttih*at*çıl*ar iktidardan d*üş*tükten sonra yeniden gündeme getirilmiş, ancak delil yetersizli*ğ*inden her hangi bir sonuca ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bâb- Âli, Talat Bey, Enver Bey, Cemal Paşa, Nazım Paşa, Mahmud Şevket Paşa.*

1 Bu çalışma, 13 yıl önce kaleme almış olduğum "Bir Darbenin Gerçek Öyküsü: 1913 Bâb-ı Âli Baskını", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 10, Yıl: 2004, s. 61–78 başlıklı makalemin yeniden gözden geçirilip genişletilmesi ve düzenlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

COUP ATTEMPT BY UNIONİST: BÂB-I ÂLİ BASKINI

ABSTRACT

Committee of Union and Progressive (CUP) were over thrown from government and subjected to a great pressure due to the fact that the cabinet of Gazı Ahmet Muhtar Pasha had came to power. This pressure als o continued during the period of cabinet of Kamil Pasha. They raided Sublime Porte on 23 rd January 1913 in order that they could both resist this pressure and came by the power at the same time. So, they made a special effort not to leave any documents that could clarify the event. Moreover, the censorship being supplemented on press be brought up to the public after CUP had been overthrownfrom the government. However, it could not result a conclusion because of inadequate proofs.

Keywords: *Sublime Porte, Talat Bey, Enver Bey, Cemal Pasha, Nazım Pahsa, Mahmud Şevket Pasha.*

GİRİŞ

Darbe, darbecilik insanlık tarihinin en eski zamanlarından günümüze değin farklı kültür ve coğrafyalarda, farklı isim ve yöntemlerle ortaya çıkmış bir olgudur. Meseleye insanoğlunun bitmek tükenmek bilmeyen iktidar hırsının ve devlet içindeki üstünlük mücadelesinin sonucu olarak bakmak kavram karmaşalarının önünü alacaktır. Darbecilik, haklı-haksız tartışmasından ziyade, devlette güçlü olan ile olmayanın mücadelesi şeklinde algılanmalıdır. Dolayısıyla tarih boyunca genellikle devlet görevlileri ve silahlı kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbeciler, başarılı olmak için mutlaka iktidardaki yöneticileri öldürmek zorunda kalmışlardır. Ancak darbe başarısız olduğu takdirde, darbeciler mutlaka ölümle cezalandırılmışlardır.

Osmanlı Tarihi'nde darbeler, merkezde rakipsiz bir askeri güç olmaları nedeniyle genelde yeniçeriler tarafından tertip edilmiştir. Siyasette umduğunu bulamayan devlet görevlileri ile birlikte karşı konulamaz bir güç haline gelen Yeniçeriler, darbelerin adeta baş aktörü olmuşlardır. Sultan II. Osman ve III. Selim'in tahttan indirilmeleri hadiseleri, yeniçeri darbelerine en güzel örnektir. Ağabeyi IV. Mustafa'nın emriyle öldürülmekten son anda kurtulan II. Mahmud'un, 1808'de ayanlar ile imzalamış olduğu Sened-i İttifak, anayasal metin olmasından ziyade yeniçerilerden gelecek darbe korkusunun ne boyutlara ulaştığı ve devletin çaresizlikten ayanlardan medet umar bir hale geldiğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Osmanlı Tarihi'nin en yenilikçi Padişahları arasında gösterilen II. Mahmud'un, reformlarına 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra başlamış olması boşuna değildir. Ancak yeniçerilerin kaldırılması, darbe teşebbüslerini sonlandırmamıştır. Takip eden yıllarda ortaya çıkan yeni güç odakları, yeniçerilerin tarihi görevini üstlenmekte gecikmemişlerdir. Bunlar arasında zikredebileceğimiz Yeni Osmanlıların ve İttihatçıların darbe teşebbüslerinin arkasında silahlı kuvvetlerdeki uzantılarının olduğu unutulmamalıdır. Yeniçerilik resmen kalkmış olsa bile, silahlı kuvvetlerin devletteki darbe geleneği maalesef günümüze kadar devam etmiştir.

Sultan Abdülmecid'i ve Hükümeti ortadan kaldırmaya yönelik tasarlanan ancak uygulamaya konulamayan 1859 Kule Vakası da açıkça bir darbe girişimidir. Takip eden yıllarda Yeni Osmanlıların, Meşrutiyet idaresinin tesisi için Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip, daha sonra da öldürmüş olmaları darbe geleneğinin devamıdır. Nihayet anaysal-parlamenter sistemle tanıştığımız II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sultan II. Abdülhamd'in 31 Mart Vakası bahanesiyle tahttan indirilmiş olması da açıkça darbedir. İttihatçılar tarafından 1913'te gerçekleştirilen Bâb-ı Âli Baskını, takip eden aylarda muhalefet tarafından tertiplenen Taklib-i Hükümet Teşebbüsü ve Mahmud Şevket Paşa Suikasti darbe geleneğini devam ettiğini göstermiştir.

İlginçtir ki Bâb-ı Âli Baskını gibi yakın tarihimizin bu kadar önemli olgusu, 2004 yılında yayınlamış olduğumuz makale dışında herhangi bir akademik çalışmanın konusu olmamıştır. Aradan geçen on üç yıla rağmen konuyla ilgili ciddi bilimsel çalışmaların yapılamamış olması düşündürücüdür. Ahmet Kuyaş'ın baskın olayının 100. Yılı münasebetiyle *NTV Tarih Dergisi*'nde kaleme almış olduğu "Darbelerin Miladı Bâb-ı Âli Baskını" başlıklı makalesi akademik kaygılardan ve yeni bilgiler ortaya koymaktan uzaktır. Yakın tarihimizin en önemli olaylarının başında gelen Bâb-ı Âli Baskın'ının 2000 li yılların başında kaleme aldığımız makalemizden çok daha geniş bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi gerekirdi. Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenen *Darbe Sempozyumu* vesilesiyle Bâb-ı Âli Baskını ile ilgili Türkiye'de hala en geniş kapsamlı çalışma olma özelliğini taşıyan makalemizi, daha önceki baskıda bulunmayan geniş bir kaynakça ile, yeniden ele alıp genişlettik.

A- Bâb-ı Âli Baskını'na Neden Olan Siyasal Gelişmeler

Bâb-ı Âli kelime olarak yüce-yüksek kapı anlamına gelmektedir. Halk dilinde *Paşa Kapısı* olarak da bilinir. *Paşa Sarayı*, *Bâb-ı* Âsafi*, Sadrazam Kapı*sı, *Vezir Kapısı* ve bazen de sadece *Kapı* ibaresi Bâb-ı Âli'yi ifade eden terimler olarak kullanılmışlardır. Osmanlı Tarihi'nde XVII. Yüzyıl ortalarına kadar sadrazamların kendine mahsus daireleri yoktu. Bu nedenle sadarete tayin olanlar, saraya yakın konakların birine yerleşirlerdi. İşte Bâb-ı Âli binası önceleri, eski sadrazamlardan Halil Paşa'nın kullandığı bir konaktı. Derviş Mehmet Paşa'nın 1654 yılında sadarete gelmesiyle birlikte, söz konusu konak yenilenerek, tamir edilerek ve yeri az çok değiştirilerek XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar Sadrazamlara mahsus saray olarak kullanıldı. I. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla ile birlikte Bâb-ı Âli kelimesi, yalnızca Osmanlı Hükümeti'ni ifade eden bir terim olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Yabancı devletler, Osmanlı Devleti ile yapmış oldukları tüm yazışmalarda *Bâb-ı Âli* yerine *Sublime Porte* kelimesini kullanmışlardır. Bâb-ı Âli binası, halen İstanbul Valiliği olarak hizmet vermektedir[2].

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Büyük Kabine'nin iş başına gelmesiyle iktidardan düşerek büyük bir güç kaybına uğramıştı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın istifası üzerine 30 Ekim 1912'de dördüncü kez sadrazamlığa getirilen Kamil Paşa tamamen İttihatçı karşıtı bir tutum sergilemişti. Zira Aralık ayı başlarında önce Cemal Bey, ardından ise Talat Bey'in tutuklanarak sorgulanmaları, İttihatçı kadrolara yönelik olumsuz tutumun en bariz göstergesi olmuştur[3]. Tutuklananlardan Cemal Bey, Birinci Balkan Savaşı sırasında Konya Redif Fırkası Kumandanı iken kolera hastalığına yakalanmış ve tedavi amacıyla İstanbul'a getirilmişti. Onun, hastalığı henüz tam olarak iyileşmeden tutuklanmış olması, Kamil Paşa Hükümeti'nin İttihatçı kadrolara karşı olan nefretin uzandığı boyutları gözler önüne sermektedir[4]. Hükümet'in söz konusu uygulamaları basında da geniş yer bulmuş ve bir kısım yazar tarafından eleştirilmiştir. Bunlar arasında en tanınmış simalardan biri olan Yunus Nadi Bey, Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ndeki köşesinde Hükümet'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı uyguladığı yıldırma siyasetini eleştirerek, Cemal ve Talat Beylerin tevkif edilmelerinin haksız bir uygulama olduğunu savunmuş, İttihatçı kadrolara yönelik tutuklamaların Darülfünun öğrencilerinin nümayişi ile ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını ve Talat Bey gibi vatanperverliğinden şüphe edilemeyecek şahısların hainlikle suçlanmasının yakışıksız olduğunu vurgulamıştır[5].

Baskın olayından çok az bir süre önce yapılan Meclis-i Vûkelâ toplantısında Dâhiliye Nazırı Reşid Bey, ülke genelindeki bütün siyasi kulüplerin kapatılması için geçici bir kanun hazırlanmasını teklif etmişti. Kamil Paşa, Nazım Paşa, Arif Hikmet Paşa ve Gabriel Noradonkiyan Efendi gibi Hükümet'in önde gelen isimleri teklife olumlu bakarlarken, Şeyhülislam Cemalettin Efendi vilayetlerden gelecek olan belgelerin dikkate alınması gereğine işaret ederek, daha temkinli olunmasını istemişti. Tam bu sırada Trabzon Valiliği'nden darbe hazırlıklarıyla ilgili evrakların bulunduğuna dair bir telgraf gönderilmesi, üzerine, Dâhiliye Nezareti hemen harekete geçti[6]. Merkez-i Umumi dışında, İstanbul'daki bütün İttihat ve Terakki şubeleri birer birer kapatılmaya başlandı. İsmail Canbolat da dahil önde gelen İttihatçılar'dan bir kısmının evlerine baskınlar düzenlendi. Süleyman Nazif de dahil yakalananlar Bekir Ağa bölüğüne götürülerek hapse atıldı. Tutuklama olaylarına gerekçe olarak, İttihatçıların Balkan Savaşları sırasında askerleri Hükümet aleyhine kışkırtmaları gösterildi[7]. Hükümet'in hışmından Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları da

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 349–367; Osman Ergin, "Asırlar Boyunca İmparatorluğu idare Eden Bâb-ı Âli", *Tarih Dünyası*, 15 Ağustos 1950, s. 386–394; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s.72, 541-542.

3 "Cemal Beyin Tevkifi", *Tasvir-i Efkâr*, 610, 23 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912), s. 3

4 "Cemal Beyin Tevkifi", *Tasvir-i Efkâr*, 610, 23 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912), s. 3

5 "Tevkifat-ı Siyasiye Meselesi", *Tasvir-i Efkâr*, 611, 8 Kanun-ı evvel 1328 (8 Aralık 1912), s. 1. Buna karşılık Cemil Topuzlu hatıralarında, Ekim ayı içerisinde meydana gelen öğrenci nümayişinin bizzat Talat ve Hallaçyan tarafından organize edildiğini iddia etmiştir. Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II/4, TTK Basım Evi, Ankara 1991, s. 243.

6 Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, C. III, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 148–151; Ali Canip Yöntem, "Bâb-ı Âli Baskını'nın Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, C. II, Sa. 26, İstanbul 1962, s. 387–388; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul 1990, s. 197; Şehbenderzade Filibeli Ahmet, *Muhalefetin İflası İtilaf ve Hürriyet Fırkası* (Sad. Ahmet Eryüksel), İstanbul 1991, s. 19–20.

7 İ. Hami Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, C. IV, s. 397; Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 148-150.

nasibini aldı. Bu durum, Kamil Paşa ile İtilafçılar arasındaki ilişkilerin kopmasına sebep oldu. Bunun üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mevcut Hükümet'in devrilmesine ve Nazım Paşa başkanlığında yeni bir Hükümet kurulmasına karar vermiştir. Hatta söz konusu fırka yöneticileri düşünülen muhtemel darbenin 25 Ocak 1913 Cumartesi günü yapılmasını da karara bağlamışlardı[8].

Merkezde durum böyle iken, Balkan savaşlarında yaşanan felaketin sonuçları da yavaş yavaş hissedilmeye başlanıyordu. Osmanlı Orduları, 31 Ekim 1912'deki Lüleburgaz yenilgisinin ardından, Çatalca hattına kadar geri çekilmek zorunda kalmışlardı[9]. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa[10], artık siyasal bir çözüm yolu bulunmasının zaruri olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bu doğrultuda, 3 Aralık'ta Bulgaristan ile mütareke imzalanmış, on üç gün kadar sonra ise Londra'da Balkan Barış Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda büyük devletler, Osmanlı Devleti'ne Edirne ve Adalar konusunda direnmekten vazgeçilmesini tavsiye eden ortak imzalı bir nota vermişlerdir[11]. Edirne meselesinin milli haysiyeti kurtaracak bir şekilde çözülmesini arzu eden Bâb-ı Âli ise, 22 Ocak 1913'te hazırlamış olduğu cevabi notada Edirne'nin bağımsızlığını, büyük devletlerin onayı ile kendileri tarafından bir vali atanmasını, meclis idare azalarının ahali tarafından seçilmesini, bütçe açıklarının Türk hazinesince kapatılmasını, Meşihat tarafından kadı tayin edilmesini, dini ve milli bayramların eskisi gibi kutlanmaya devam edilmesini talep etmiştir[12]. Ancak, bu notanın hiçbir yaptırımı ve ciddiyeti olmamıştır. Dolayısıyla İttihatçıların, Edirne'nin elden çıkmakta olduğu şeklindeki eleştirileri pek de haksız sayılmamalıdır[13]. Ayrıca Balkanlar'dan

8 İttihatçılar bu durumdan haberdar olunca, kendilerinin yapacağı baskın tarihini daha öne almak zorunda kalmışlardı. Ahmet Hilmi, *a.g.e.*, s. 20,73; Birinci, *a.g.e.*, s. 197-198; Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 155; T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 308.

9 Lüleburgaz savaşları ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, *a.g.e.*, C. II/2, s. 37-86.

10 Nazım Paşa, ilk kez Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırı olmuştur. BOA, *DUİT*, 4/11–1, 9 Temmuz 328/7 Şaban 330 (22 Temmuz 1912). İkinci kez 22 Temmuz 1912'deki Kamil Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırı olarak yer almıştır. BOA, *DUİT*, 4/11–1, lef. 2, 9 Temmuz 1328.

11 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara 1998, s. 310–315.

12 Danişment, *a.g.e.*, C. IV, s. 398-399. Bayur, söz konusu notanın gönderilmediğini ve aslının İttihatçılar tarafından yok edilmiş olduğunu iddia etmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 290.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Çavuşoğlu, "Benim Gördüğüm Bâb-ı Âli Baskını", *Yakın Tarihimiz*, C. I, Sa. 7, İstanbul 1962, s. 196; Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 1-12; S. Nafiz Tansu, İttihat ve Terakki İçinde Dönenler (Anlatan: Galip Vardar), İstanbul 1960, s. 106; Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü (1908-1918)* (Yayına Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul 1989, s.121; Yöntem, *a.g.m.*, s. 387; Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak yay., İstanbul 1995, s. 150–151; Feroz Ahmad, İttihatçılıktan *Kemalizme* (Çev. Fatmagül Berktay Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 153; Akşin, *a.g.e.*, s. 317. Şeyhülislam Cemalettin Efendi, İ. Hami Danişment ve Y. Hikmet Bayur, İttihatçıların Edirne meselesini abartarak kendilerine malzeme sağladıklarını iddia etmişlerdir. Şeyhülislam Cemalettin Efendi, *Siyasi Hatıralar* (Sad. Ziyaeddin Engin), İstanbul 1978, s. 116-117; İ. Hami Danişment, *a.g.e.*, C. IV, s. 399; Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 290.

14 Mevlanzâde Rıfat, İttihat ve Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü, (Yayına Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 1993, s.76.

15 A. Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basım Evi, Ankara 1984, s. 77; Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 158; Amca, *a.g.e.*, s. 121.

16 Ahmet Hilmi, *a.g.e.*, s. 73. Nazım ve Kamil Paşalar arasındaki dostluk oldukça eskiye dayanmaktaydı. Nitekim Kamil Paşa, 1908 yılındaki üçüncü Sadrazamlığı döneminde Nazım Paşa'yı Harbiye Nazırı yapmak istemiş, ancak muhalefetin baskısı nedeniyle bundan vazgeçmişti. Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 128.

17 Akşin, *a.g.e.*, s. 318. Mesela, baskın olayından birkaç gün önce İstanbul muhafızı Memduh Paşa, koruyucu tedbirler almak istemişse de Nazım Paşa: *Birkaç güne kadar sadrazam olacağım. Bu tedbirlere asla hacet kalmayacaktır*! Sözleriyle niyetini açıkça belli etmişti. Ahmet Hilmi, *a.g.e.*, s. 20.

18 Nazım Paşa, 31 Mart Olayı sırasında Hareket Ordusu'na karşı çıkmış, bunun sonucunda da Mahmut Şevket Paşa tarafından göz hapsinde tutulmuştu. Sonradan Hareket Ordusu'na katılmak istediyse de, kendisine yüz verilmemişti. Bu olay, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bakış açısnı değiştirmesine neden olmuştur. Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları*, (Giriş: İsmail Arar), İstanbul 1986, s. 153; H. Ziya Uşaklıgil, *Saray ve* Ötesi *Son Hatıralar*, İstanbul 1965, s. 325; Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 129-130. Said Paşa Hükümeti'nin son zamanlarında, Harbiye Nazırlığı için İttihatçılar ile görüşmelerde bulunan Nazım Paşa, amacına ulaşamayınca onların aleyhine dönmüş ve iktidardan düşmelerinde büyük rol oynamıştı. Akşin, *a.g.e.*, s. 317-318.

19 Amca, *a.g.e.*, s. 121. Nazım Paşa, bu yakınlaşma sonucunda Cemal Bey'in İstanbul Menzil Müfettişliği'ne, Enver Bey'in ise Hurşit Paşa'nın kurmay başkanlığına atanmalarını sağlamıştır. Bayur, *a.g.e*, C. II/IV, s. 274. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Fuad Türkgeldi, Nazım Paşa'nın Talat Bey ile görüştüğünü doğrulamışlardır. H. Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar* (Yayına Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 247; Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 80. Hatta Talat Bey, Avrupa'daki İttihatçı arkadaşlarına yazmış olduğu, 14 Ocak 1913 tarihli mektubunda, görüşme teklifinin kendilerinden değil bizzat Nazım Paşa'dan geldiğini özellikle belirtmiştir. Buna karşılık dönemin Dâhiliye Nazırı Ahmet Reşid Bey ise hatıralarında, İttihatçıların Nazım Paşa'ya yakınlaşma gayreti içinde olduklarını iddia etmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 277-278.

20 Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 158.

gelen muhacirlere gerekli ihtimamın gösterilmemesi, memur maaşlarının ödenmemesi gibi sorunların da, kamuoyunun Hükümet aleyhine dönmesinde etkili olmuştur[14]. Öte yandan Hükümet üyeleri arasında da tam bir birlik tesis edilemiyordu. Dâhiliye Nazırı Reşid Bey'in, Nazım Paşa ve Gabriel Efendi ile; Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin ise, Arif Hikmet Paşa ile araları açıktı[15]. Sadrazam Kamil Paşa ise, Balkan Savaşları'nın bütün faturasını Nazım Paşa'ya yükleyerek kendisini kurtarma gayreti içine girmişti[16]. Buna karşılık Nazım Paşa, kayınpederi meşhur Âli Paşa'nın *Sadrazam olur*! sözlerinin tesiriyle gözünü Kamil Paşa'nın koltuğuna dikmişti[17]. Bu tutkusu sebebiyle daha önceden arasının açık olduğu[18] İttihatçılar ile yeniden yakınlaşmaya başladı[19]. Bu amaçla bizzat Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısına giderek görüşmelerde dahi bulundu[20]. Görüşmeler ortaya çıkınca Kamil Paşa'dan çekine-

rek İttihat ve Terakki ile olan ilişkilerini yalanlamak zorunda kaldı[21]. Nazım Paşa, amacına ulaşabilmek için bir yandan da Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile görüşmelerde bulunuyordu[22]. Onun bu ikili tutumu, Bâb-ı'Âli Baskını için elverişli bir ortam sağlıyordu[23].

B- Bâb-ı Âli Baskını'nın Gerçekleştirilmesi

Bâb-ı Âli'yi basarak Kamil Paşa Hükümeti'ni devirmek fikri ilk kez Talat Bey tarafından ortaya atılmıştır[24]. Bu yüzden Talat Bey, Sait Halim Paşa ile birlikte Nazım Paşa'yı evinde ziyaret etmiş ve yeni bir kabine kurulması yönündeki düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Buna karşın Nazım Paşa, Talat Bey'in ortaya attığı darbe fikrine pek de sıcak bakmamıştır[25]. Bu yüzden Talat Bey, daha sonra Mahmut Şevket ve İzzet Paşalar ile görüşmelerde bulunmuş, fakat yine tatmin edici bir sonuç elde edememiştir[26]. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa'yı ikna edebilmek için, kendisine yakın olan Mithat Şükrü Bey'i gönderilmiştir. Mahmut Şevket Paşa, ilk ziyarette darbe sözünü ciddiye almamış, bunu Enver Bey'in çocukluğuna yormuştu[27]. Ancak Mithat Şükrü, ikinci ziyaretinde amacına ulaşmıştır. İkna edilen Mahmut Şevket Paşa'nın tek şartı, Talat ve Hacı Adil Beylerin kurulacak yeni kabinede yer almamaları olmuştur[28]. Öte yandan İttihatçılar, her ihtimale karşı Ahmet İzzet Paşa'ya da sadrazamlık teklif etmişler fakat bu teklif onun tarafından kabul

21 M. Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi ve Yakub Cemil Niçin Öldürüldü?*, C. II, İstanbul 1975, s. 392. Kamil Paşa, bu yüzden neredeyse Nazım Paşa'yı kabineden ihraç edecekti. Ahmet Hilmi, *a.g.e.*, s. 72-73; Yalçın, *a.g.e.*, s. 247. Enver Bey, 31 Aralık 1912 tarihli mektubunda Hükümet'in Nazım Paşa'dan rahatsızlık duyduğunu açıkça dile getirmiştir. Mektubun aslı için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yayınları, İstanbul 1989, s. 217.

22 Bayar, *a.g.e.*, C. III, s. 158.

23 Akşin, *a.g.e.*, s. 317.

24 Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II/4, s. 272; Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Ankara 1995, s. 238, 259; Ahmad, İttihat ve Terakki, s. 198; Akşin, *a.g.e.*, s. 321; Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 17. İttihat ve Terakki'nin önemli fedailerinden Yakup Cemil ise, baskın fikrinin kendisi tarafından ortaya atıldığını, hatta bu amaçla Ömer Naci, Hakkı ve Mustafa Necib ile birlikte Meserret Oteli'nde bir toplantı bile yaptıklarını iddia etmiştir. Esatlı, *a.g.e.*, C. II, s. 575.

25 Talat Bey, 14 Ocak 1913 tarihli mektubunda Nazım Paşa'nın ancak zaruret doğarsa Hükümet'in devrilmesinden yana olduğunu belirtmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 277-278. Benzer iddialar için bkz. Alan Palmer, *Osmanlı Devleti Bir Çöküşün yeni Tarihi (Son Üç Yüz Yıl)*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 221.

26 Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 274-281.

27 Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 20.

28 Ziya Şakir, *Mahmud Şevket Paşa*, İstanbul 1944, s. 108-109; Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 247-248.

edilmemiştir[29]. Bu durum, Talat Bey tarafından 14 Ocak 1913 tarihli bir mektupla[30] Avrupa'da sürgünde bulunan arkadaşlarına (Hakkı, Cavid ve Hüseyin Cahit Beylere) bildirilmiş ve darbe fikri son çare olarak kabul edilecek bir formül olarak benimsenmiştir[31].

Yaşanan olumsuzluklara rağmen Talat Bey, darbeden yana olan tavrından bir an olsun vazgeçmemiştir. Bu amaçla, İstanbul'daki arkadaşlarıyla Beşezâde Emin Bey'in evinde on günlük arayla iki toplantı düzenlemiştir. Cemal, Sait Halim, Hacı Adil, Ziya (Gökalp), İsmail Hakkı, Fethi, Mithat Şükrü, Dr. Nazım, Kara Kemal ve Mustafa Necip'in katıldığı ilk toplantı 7 Ocak'ta gerçekleştirilmiştir. Enver Bey, İzmit'te teftiş görevinde bulunduğu için toplantıya katılamamıştır[32]. Toplantı sonucunda baskın fikri ağırlık kazanmışken, Fethi Bey Hükümet'in barışı imzalayıp Edirne'yi kaybetmekle zaten güşeceğini, bu nedenle darbe fikrinden uzaklaşıp, meşru zeminlerde mücadele edilmesini savunmuş ve Talat Bey ile anlaşmazlığa düşmüştür. Sonuç olarak Talat Bey, Enver Bey olmadan bu işin yürümeyeceğini anlamıştır[33].

Bunun üzerine 17 Ocak'ta, yine aynı evde ve Enver Bey'in de katıldığı ikinci bir toplantıda baskın kararının alınmasını sağlamıştır[34]. Söz konusu karara göre, baskının, 23 Ocak 1913 Perşembe günü öğleden sonra saat 15.00'da yapılması planlanmıştı. Öngörülen plan gereğince kırk-elli kişilik bir grup Sirkeci kahvelerinde ve Meserret Oteli'nin altında tertibat alacak, Enver Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi binasından yanında Sapancalı Hakkı, Yakup Cemil ve Mustafa Necip olduğu halde at üstünde talimden dönüyormuş havası vererek, ağır ağır yokuştan aşağı inecekti. Ömer Naci, Nafia Nezareti'nin balkonundan halka hitap edecek, Azmi Bey ise, Polis Müdürlüğü'ne giderek görevi devralacaktı. Bu sırada Kara Kemal, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'ne el koyacak, Talat Bey ise, Bâb-ı Âli'nin önünde

29 Şakir, *a.g.e.*, s. 108.

30 Söz konusu mektubun altında Talat Bey tarafından 7/14 Kanun-ı Sânî 1328(20/27 Ocak 1913) tarihi verilmiştir. Oysaki baskın 23 Ocak'ta gerçekleştirilmiştir. Aydemir, bunun bir şifre olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Ş. Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. III, İstanbul 1992, s. 59. Bayur ise, söz konusu mektubun, 14 Ocak 1913 tarihli olduğunu iddia etmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/IV, s. 277, 281. İçeriğinden anladığımız kadarıyla, Talat Bey'in mektubunun Beşezâde Emin Bey'in evinde 7 Ocak'ta yapılan ilk toplantı ile baskın kararının alındığı 17 Ocak tarihli ikinci toplantı arasında yazılmış olduğunu söyleyebiliriz.

31 Talat Bey'in mektubunun tam metni için bkz Aydemir, *a.g.e.*, C. III, s. 55-59.

32 A. Bedevi Kuran, İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 1945, s. 319; Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 18; Tansu, *a.g.e.*, s. 106; Aydemir, *a.g.e.,* C. II. s. 382; Çavdar, *a.g.e.*, s. 244.

33 Tansu, *a.g.e.*, s. 107; Akşin, *a.g.e.*, s. 321-322; Çavdar, *a.g.e.*, s. 244.

34 Fethi Bey, protesto amacıyla ikinci toplantıya katılmayarak Gelibolu'ya dönmüştür. Celal Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 18. Bayur, İttihatçıların, büyük devletlerin, 17 Ocak 1913 tarihli notasından sonra baskın kararı aldıklarını iddia etmiş, ancak kesin bir tarih vermekten kaçınmıştır. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 281.

hazır bulunacaktı. Bâb-ı Âli'ye yalnızca Enver Bey, yanında Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı ve Mustafa Necip olduğu halde girecek ve mümkün olduğu kadar kan dökmemeğe gayret gösterilecekti[35]. Üyelerin yeni Hükümeti kimin kuracağı yönündeki tereddütleri üzerine Talat Bey söz alarak *Mahmut Şevket Paşa* demiş ve kafalardaki soru işaretlerini ortadan kaldırmıştır. Nitekim Mithat Şükrü Bleda, toplantıdan hemen sonra Üsküdar'da Mahmut Şevket Paşa'nın evine gitmiş ve durumdan kendisini haberdar etmiştir. Mahmut Şevket Paşa, hareketin başarısından şüphe ettiğini söyleyince Mithat Şükrü Bey: *Hiçbir şeyin tesadüfe bırakılmadığını* ifade ederek teminat vermiştir[36].

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri söz konusu plan çerçevesinde son hazırlıklarını yaparlarken, Kamil Paşa Hükümeti büyük devletlerin daha önce verilmiş notasına cevap hazırlamakla meşguldü. İttihatçıların baskın hazırlıkları bir takım çevreler tarafından mevcut Hükümet üyelerine iletilmiş olmasına rağmen, durum ilgililer tarafından pek de ciddiye alınmamıştı. Daha doğrusu, Nazım Paşa başta olmak üzere, Hükümet üyelerinin büyük çoğunluğu böyle bir darbe girişimine cüret edilebileceğine hiç ihtimal vermemişlerdi[37].

Bâb-ı Âli Baskını, tam planlandığı gibi, 23 Ocak 1913 Perşembe günü başlamıştır. İttihatçılar, Cemal Bey'in Nur-u Osmaniye'deki Menzil Müfettişliği dairesinde toplanmışlardı. Burası adeta Bâb-ı Âli Baskını'nın karargâhı durumuna gelmişti[38]. Cemal Bey, öğleden sonra bir Arap atına binerek Bâb-ı Âli'nin arka sokaklarını dolaşmış, alınan önlemleri büyük bir titizlikle yerinde kontrol etmiş[39] ve bir müddet sonra arkadaşlarıyla birlikte Mazulin Kahvesi önünde mola vermişti. Tam bu sırada Talat Bey, elleri paltosunda olduğu halde arkadaşlarının yanına gelmiş ve Cemal Bey ile bazı işaretleşmelerde bulunmuştur[40]. Bu sırada Cemal Bey'in Şeref Sokağı'ndaki dairesinde bulunan Enver Bey ise, saat 15.00 sularında Bâb-ı Âli'ye doğru harekete geçmiştir[41].

35 Tansu, *a.g.e.*, s. 108-109.

36 Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 19-21.

37 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 284-285; Rıfat, *a.g.e.*, s. 78; Kuran, *a.g.e.*, s. 318.

38 Behçet Cemal, "Başlarken", *Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Hatıralar,* (Tamamlayan ve Tertipleyen Behçet Cemal), Selek yay., İstanbul 1959, s. 18; Soner Yalçın, *Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul 2004, s. 132.

39 Mevlanzâde Rıfat, Cemal Bey'in bu hareketlerine bizzat şahit olduğunu söylemiştir. Rıfat, *a.g.e.*, s. 79.

40 Cemal Bey, bir süre sonra İstanbul Muhafızlığı'na giderek işleri devralmıştır. Rıfat, *a.g.e.*, s. 80.

41 Celal Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 22. Cemal Kutay, Enver Beyin arkadaşlarına kesinlikle silah kullanılmaması yönünde talimat verdiğini belirtmektedir. Cemal Kutay, *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, C. XVI, İstanbul 1983, s. 9965. Nitekim Enver Bey'in, 25 Ocak 1913 tarihli mektubunda: *Kan dökmek planda yoktu*! Şeklindeki sözleri de Kutay'ın iddialarını doğrulamaktadır. Söz konusu mektubun tam metni için bkz. Hanioğlu, *a.g.e.*, s. 225.

Nafia Nezareti önünde bulunan Ömer Naci Bey, Enver Bey Bâb-ı Âli önüne gelir gelmez, orada toplanmış kalabalığa hararetli ve hamasi bir konuşma yapmaya başladı[42]. Kısa bir süre sonra Enver, Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı, Mustafa Necip ve Hilmi, onların arkasından Talat ve Mithat Şükrü Beyler Bâb-ı Âli binasına girdiler. Çıkan kargaşalık üzerine, Sadaret Yaveri Nafiz Bey ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey ihtilalcilere engel olmaya çalışmışlar, fakat başarılı olamayarak öldürülmüşlerdir. Bu çatışmada, İttihatçılardan Mustafa Necip vurularak hayatını kaybetmiştir. Silah sesleri üzerine odasından dışarıya çıkan Nazım Paşa büyük bir öfkeyle: *Pez… Siz beni aldattınız, bana verdiğiniz söz böyle miydi?* diyerek olaya karşı tepkisini dile getirmiştir[43]. Enver Bey, Nazım Paşa'ya amaçlarını anlatmaya çalışırken, Yakup Cemil ani ve tamamen şahsi bir hareketle Paşayı vurmuştur. Zira İttihatçıların baskın planlamasında Nazım Paşa'nın öldürülmesi öngörülmemişti[44].

Olay yerine gelen Talat Bey, Enver Bey'i yanına alarak Sadrazam Kamil Paşa'nın odasına gitmiş ve ondan Hükümet'in derhal istifasını istedi. Bunun üzerine Kamil Paşa, fazla direnmeden derhal istifa mektubunu yazmak zorunda kaldı[45]. Enver Bey, Kamil Paşa'nın istifa mektubunu alarak derhal

42 Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 22-23. Ömer Naci, İttihat ve Terakki'nin ilk üyelerindendir. Asker olmasının yanı sıra, yazar ve çok iyi bir hatipti. Birinci Dünya Savaşı sırasında, İran cephesinde ölmüştür. Mezarı Kerkük'tedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, Ömer Naci, İstanbul 1992. Ömer Naci Bey hararetle konuşma yaparken, yanında ünlü romancı Ömer Seyfettin Bey de bulunmaktaydı. Yalçın, *a.g.e.*, s. 134-135. Bâb-ı Âli Baskını, L'illustration muhabirleri tarafından da yakından takip edilmiş ve olay günü toplanan kalabalığın fotoğrafları bu dergide yayınlanmıştır. *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913), s. 86-87.

43 Nazım Paşa, meşru yollarla sadrazam olmak istemişti. İttihatçılara kızmasının en önemli nedeni buydu. Cemal Kutay, *a.g.e.*, C. XVI, s. 9954; Amca, *a.g.e.*, s. 122; Palmer, *a.g.e.*, s. 221; Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 24-25. Mevlanzade Rıfat'a göre, Nazım Paşa'nın bu kızgın sözlerine Mustafa Necib: *Cemiyet tarafından senin hayatına son verilip, idamına hükmedilmiştir...*! Şeklinde mukabele etmiştir. Rıfat, *a.g.e.*, s. 82-83.

44 Bayur, Nazım Paşa'nın vurulmasının önceden planlandığını iddia etmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 282. Ancak, gerek Enver Bey'in 10, 24, 25 ve 28 Ocak 1913 tarihli mektuplarında ve gerekse Talat Bey'in, 14 Ocak 1913 tarihli mektubunda, Nazım Paşa hakkında ölüm kararı alındığına dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Hanioğlu, *a.g.e.*, s. 220-226. A. Fuat Türkgeldi, olaydan sonra Enver Bey'in kendisine: *Bizim maksadımız Nazım Paşayı vurmak değildi, bir yanlışlık eseri olarak vuruldu*" dediğini söylemiştir. Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 79. Ayrıca, Yakup Cemil de hatıralarında Nazım Paşayı o anki durum gereğince öldürdüğünü, hatta Enver Bey'in kendisine: *Ne yaptın Yakup Cemil, buna ne lüzum vardı*! Diye sitem ettiğini söylemiştir. Yakup Cemil'in torunundan nakleden Soner Yalçın, *a.g.e.*, s. 137-138. Yine olayın tanıklarından ve baskın sonrasında Nafia Nazırlığı'na getirilmiş olan Besarya Efendi, baskın sırasında Nazım Paşa'nın öldürülmesi gibi bir planlarının olmadığını söylemiştir. Hikmet Münir, "Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Nafia Nazırı Nikola Batzarya", *Yedigün*, Sa. 268, 26 Nisan 1938, s. 15.

45 Kamil Paşa'nın istifa mektubunun tam metni için bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 79; Ş. Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, C. II, s. 387. Ahmet Kuyaş da söz konusu istifa mektubunu ya-

Saray'a götürmüştür[46]. Bu sırada telefonla Mahmut Şevket Paşanın yaverine ulaşan Enver Bey, Paşa'nın zaman kaybetmeksizin Saray'a gelmesini istemiştir. Haberi alan Mahmut Şevket Paşa, durumdan oldukça memnun olmuştur[47]. Kısa bir süre sonra Enver Bey, Padişah V. Mehmed Reşad'ın huzuruna çıkarak, Kamil Paşa'nın istifa mektubunu iletti. Kamil Paşa Hükümeti'nden memnun olmadığı bilinen Padişah, istifayı kabul etmiş ve Mahmut Şevket Paşa'yı yeni Hükümeti kurmakla görevlendirmiştir[48].

Enver Bey ve Mahmut Şevket Paşa, 24 Ocak 1913 sabahı, bir otomobille Bâb-ı Âli'ye geldiler. Burada yerli ve yabancı basın mensuplarıyla fotoğraf makineleri olmaksızın bir bilgilendirme toplantısı yaptılar. Bu önlemdeki esas amaç, baskın anında öldürülen ve hala Bâb-ı Âli'deki büyük salonda bulunan Nazım Paşa ve yaverlerinin cesetlerinin görüntülenmesini engellemekti. Saat 11 sularında Enver Bey ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'na giden Mahmut Şevket Paşa, Padişah'tan sadaret mührünü teslim aldı. Bu esnada selamlıkta bulunan Enver Bey ise, İngiliz Askeri Ataşesi Binbaşı Tyrell ve gazeteci Georges Remond ile ayaküstü bir görüşme yapmış ve bu kısa görüşmede olayın haklılığını ifade etmeye çalışmıştır. Söz konusu görüşme Avrupa kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Nitekim Avrup'da o dönemin en önemli yayın organları arasında bulunan *L'illustration Dergisi*, görüşme anını kapak yapmış, G. Remond'un hem Enver Bey, hem de Bâb-ı Âli Baskını ile ilgili uzunca makalelerini yayınlamıştır[49]. Sadaret mührünü alan Mahmut Şevket Paşa, saat 15.00'te yeniden Bâb-ı Âli'ye giderek, yeni kabine üyelerinin ve yabancı elçilerin huzurunda düzenlenen devir teslim törenine katılmış, ardından da halkın alkışları arasında Bâb-ı Âli'den ayrılmıştır. Ayrılış esnasında halk arasında küçük de olsa bir homurtu olduğunu bildiren Georges Remond, bu hadiseyi, İstanbul halkının hiç darbe görmemiş olmasına bağlamıştır[50].

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, ölen Nazım Paşa ve yaverleri için 25

yınlamıştır. Ahmet Kuyaş, "Darbelerin Miladı Bâb-ı Âli Baskını", *NTV Tarih*, Sa. 48, Ocak 2013, s. 35. Baskının süresi hakkında değişik görüşler bulunmakla birlikte olayın kahramanı Enver Bey, baskının on beş dakika içinde olup bittiğini söylemiştir. M. Şükrü Hanioğlu, *a.g.e.*, s. 225. L'illustration Dergisi'nde de, Kamil Paşa'nın saat 15.30'da devrildiği bilgisi bulunmaktadır. *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913), s. 80.

46 Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 78.

47 Şakir, *a.g.e.*, s. 111.

48 Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 34; Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 19. Tevfik Çavdar, Bâb-ı Âli Baskını'nın başarıya ulaşmasında İttihat ve Terakki'nin ülke genelindeki örgütünün sağlamlığının ve başta Talat, Enver ve Cemal Beyler olmak üzere lider sınıfının gözüpekliliğinin önemli rol oynadığını belirtmektedir. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839–1950)*, İmge Yayınları, İstanbul 1995, s. 127.

49 *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913), s. 79–87.

50 Georges Remond, "Lendemaın De Coup D'Etat: Enver Bey Au Selamlık", *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913), s. 81.

Ocak'ta oldukça görkemli bir cenaze töreni hazırlattı[51]. Merasim işleriyle de bizzat İstanbul Muhafızı Cemal Beyi görevlendirdi. Merasime İstanbul'da bulunan bütün askeri erkân, kabine üyeleri, mülkiye memurları ve yabancı devletlerin askeri ataşeleri katılmıştır. Tören sırasında Fransız Askeri Ataşesi Binbaşı Maucorps'a yaklaşan Cemal Bey, baskınla ilgili şu ilginç değerlendirmede bulunmuştur: "*Bakınız aziz dostum! Bu cenazenin yegâne mesulü siz Avrupalılarsınız. Miskinlik ve esaretten kurtulup, insan gibi yaşamak için mücadele sahasına atılmış olan Türk Milleti hakkında irtikap ettiğiniz haksızlıklar bu cenazeye sebep olmuştur. Daha bunun gibi nice cenazeler takip edeceğinize ve belki yarin benim cenazemin arkasından yürüyeceğinize emin olunuz* [52]!"

C- Bâb-ı Âli Baskını'na İlişkin İddialar ve Avrupa'daki Yankıları

Bâb-ı Âli Baskını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin icraatları arasında en çok tartışılan konu olma özelliğini bugün bile muhafaza etmektedir. Bunun asıl nedeni, baskında aktif rol oynayan kadronun aynı zamanda iktidarı da devralmış olmasıdır. Dolayısıyla, olaya ışık tutacak belge ve bilgilerin de mevcut kadro tarafından tahrif ve imha edilmiş olma ihtimali kaçınılmazdır. Sınırlı sayıdaki belgelerde ise olay, oldukça yüzeysel ve taraflı bir şekilde aktarılmış görünmektedir. Konuyla ilgili olarak Atase Arşivi'nde ele geçirilen resmi bir belge, Bâb-ı Âli Baskını'nı: "*Halktan binlerce kişinin katıldığı bir nümayiş ve faili meçhul bir cinayet*[53]"olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan basına uygulanan sansür nedeniyle baskın, ertesi günkü gazetelerde gayet doğal bir hadise görünümünde tasvir edilmiştir[54]. Öyle ki, 24 Ocak 1913 tarihli Sabah gazetesi Bâb-ı Âli Baskını'nı şu cümlelerle halka duyurmuştur: *Kamil Paşanın ayrılışı ve durumun açıklanması gerekmez önemine dayanarak, sadrazamlık makamı Mahmut Şevket Paşa'ya yöneltilmiştir*[55].

51 Oysa yeni Hükümet aynı hassasiyeti Paşa'nın ailesine göstermemiştir. Öyle ki, Nazım Paşa'nın kızları Azra ve Atiye olaydan birkaç hafta sonra İstanbul Muhafızlığı'na başvurarak, babalarının Erzincan'da ikamete memur olduğu tarihten iade-i rütbe tarihine kadar olan altı senelik maaşının tesviyesini talep etmişlerdir. 25 Şubat 1913 de toplanan Meclis-i Vükelâ, onların bu isteğini kanunen imkân olmadığını gerekçe göstererek reddetmiştir. BOA, *M.V.*, 174/85, 12 Şubat 1328 (25 Şubat 1913).

52 Cemal Paşa, Hatıralar (Tamamlayan ve Tertipleyen Behçet Cemal), Selek Yayınları, İstanbul 1959, s. 21.

53 *ATASE Arşivi*, K. 96, D. 6, Ek-V'den nakleden Şerafettin Turan, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Ordu-Yönetim İlişkileri", *2. Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1985, s. 77.

54 Konuya ilişkin olarak bkz. İkdam, 5719–5726, 24–31 Ocak 1913; *Tanin*, 1503–1510, 24–31 Ocak 1913.

55 H.Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s. 248. Ayrıca bkz. İkdam, 5719-5726, 24-31 Ocak 1913; *Tanin*, 1503-1510, 24-31 Ocak 1913.

Bâb-ı Âli Baskını'nda Talat Bey'den sonra en etkili kişi olarak görünen Enver Bey, darbenin ertesi günü İttihatçı liderlere yakınlığıyla tanınan *L'iIllustration Dergisi*'nin İstanbul Muhabiri *Georges Remond*'a vermiş olduğu demeçte şahsi ve keyfi bir iş yapmadıklarını, aksine baskını halkın isteği ve arzusuyla gerçekleştirdiklerini iddia etmiştir[56].

Konu hakkında herkesten daha fazla bilgiye sahip olduğunu iddia eden Celal Bayar, Bâb-ı Âli Baskını'nın milletin ve devletin menfaatleri uğruna yapıldığını, darbeyi gerçekleştirenlerin hukukun temel ilkelerinden ayrılmadıkları gibi, insanlık ve adalet prensiplerine de sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını iddia etmiştir[57]. Benzer şekilde Halil Menteşe, Bâb-ı Âli Baskını'nın son derece haklı gerekçelere dayandığını, eğer darbe yapılmamış olsaydı, Bulgarların Tekirdağ'da kalacaklarını ve Rusların 1914 Şubat'ında İstanbul'a gireceklerini iddia etmiştir[58]. Galib Vardar da, Halil Menteşe ile aynı görüşte olup, Bâb-ı Âli Baskını'nın asla bir zorbalık olayı olmadığını iddia etmiştir[59].

Öte yandan devrilen hükümetin lideri Kamil Paşa, Bâb-ı Âli Baskını'nı cinayetle neticelenen adi bir zorbalık, Enver ve Talat Beyleri de bu olayın başlıca müsebbipleri olarak göstermiştir. Ayrıca, baskını düzenleyen kişilerin, ertesi günkü İrade-i Seniyye ile affedilmelerinin, Nazım Paşa ve yaverlerinin kanlarının yerde kalmasına sebep olduğunu iddia etmiştir[60]. Aynı şekilde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalif tavırlarıyla bilinen Mevlanzâde Rıfat Bey, Bâb-ı Âli Baskını'nı *Cinayetle neticelenmiş bir eşkıyalık hareketi ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa nezdinde itibarının düşürülmesi*" olarak değerlendirmiştir[61]. Yine uzun yıllar İstanbul'da bulunan Sir Edwin Pears, baskını; *Enver Bey'in çok çirkin bir komplosu ve ona duyulan güvenin zedelenmesi* olarak değerlendirmiştir[62]. Ahmet Bedevi Kuran da, *Komitecilik zihniyetinin bir şaheseri*! Sözleriyle Bâb-ı Âli Baskını'nı ağır bir dille eleştirmiştir[63]. Ayrıca, Bayur ve Danişment gibi tarihçiler de Bâb-ı Âli Baskını'nı oldukça sert biçimde eleştirmişlerdir[64].

Yargılamalar öncesinde yerli basında, baskının sorumluları olarak Enver, Cemal ve Talat Paşalar gösterilmiştir. Binaenaleyh, 7 Nisan 1919 tarihli *Cadı Gazetesi*'nde, Enver, Cemal ve Talat Paşalar cehennem zebanileri olarak

56 Remond, *a.g.m.*, s. 81.
57 Bayar, *a.g.e.*, C. IV, s. 41, 46-47.
58 Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları*, (Giriş: İsmail Arar), İstanbul 1986, s. 157.
59 Tansu, *a.g.e.*, s. 105. Benzer görüşler için ayrıca bkz. Kazım Nami Duru, İttihat ve Terakki Hatıralarım, İstanbul 1957, s. 53-55.
60 Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 292.
61 Rıfat, *a.g.e.*, s. 77.
62 Sir Edwin Pears, *Fourty Years in Constantinople (1873–1915)*, London 1916, s. 331–332.
63 Kuran, *a.g.e.*, s. 320.
64 Bayur, *a.g.e.*, C. II/4, s. 280-282; Danişment, *a.g.e.*, c. IV, s. 397-400.

tasvir edilmişlerdir. Cadı, iddiasında daha da ileri giderek sözü edilen üç paşanın, Bâb-ı Âli Baskını sırasında öldürülen Nazım Paşa'nın katilleri olduklarını savunmuştur[65].

Bâb-ı Âli Baskını'nda yabancı devletler ne derece etkin rol oynamışlardır? Bu konuda kesin deliller olmamakla birlikte, bazı iddialar bulunmaktadır. En çarpıcı iddia ise Jehuda Wallach tarafından ortaya atılmıştır. Alman askeri arşivlerinde yaptığı çalışmalar ışığında Wallach, Bâb-ı Âli Baskını'nın İngiltere ve Almanya arasındaki mücadeleden kaynaklandığını iddia etmiştir. Wallach iddialarına delil olarak, darbenin lideri Enver Bey'in Alman yanlısı, buna karşılık darbeye maruz kalan hükümetin lideri Kamil Paşa'nın ise, tanınmış bir İngiliz taraftarı ve baskın sırasında öldürülen Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın da Alman aleyhtarı olarak tanınmalarını göstermektedir[66]. Buradan hareketle Wallach, Almanya'nın Bâb-ı Âli Baskını'ndan kârlı çıkan taraf olduğunu öne sürmektedir[67]. Gerçekten de Bâb-ı Âli Baskını, İngiltere ve Fransa'da hiç de hoş karşılanmamıştır. Nitekim Paris Sefiri Refet Paşa'nın, 27 Ocak 1913'te İstanbul'a göndermiş olduğu şu telgraf durumu gayet açık bir şekilde gözler önüne sermektedir: İstanbul'da pek çok kişinin tevkif edilmesi ve bunların içinde bazı zevat-ı *marufenin bulunması, eski hükümet erkânının mahkemeye sevki ve benzeri haberler, Avrupa'da efkâr-ı umumiye'yi aleyhimize çeviriyor. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında İngiltere ve Fransa'da aleyhte bir tutum alınmasına neden oluyor. Bu nedenle, içerde asayişi sağlayarak bu tür şiddet hareketlerinden kaçınılması ve düvel-i muazzamanın karşımıza alınmaması gerekmektedir. Öyle ki, burada Nazım Paşa'nın Enver Bey tarafından vurulduğu konuşuluyor. Bu şayialar derhal tekzip edilmeli*[68].

Aynı şekilde Lahey Sefareti'nden gelen, 6 Şubat 1913 tarihli telgrafnamede, baskın olayının Avrupa'da hiç de hoş karşılanmadığı, hatta Nazım Paşa'nın öldürülmesi üzerine Çatalca'daki Osmanlı ordusunda kargaşalıklar çıktığı yönünde söylentiler ortaya atılmıştır. Hariciye Nezareti, Avrupa kamuoyunda dolaşan bu tür iddiaların aslının olmadığını ve çıkan haberlerin kesinlikle yalan olduğunu belirtmek zorunda kalmıştır[69].

65 BOA, *DH. KMS*, 51–1/64, lef. 3, 23 Receb 1337(24 Nisan 1919); *Cadı*, 21, 6 Receb 1337(7 Nisan 1919), s. 1–2.
66 Nazım Paşa, daha Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda Alman subaylarının görev yapmasına karşı çıkmış, Almanya'nın tepkisini çekmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi* (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1985, s. 97–102.
67 Wallach, *a.g.e.*, s. 127.
68 BOA, *HR. SYS*, 1856/3, lef. 60, 61, 27 Kânun-ı sâni 1913(9 Şubat 1913). Ayrıca bkz. Cemal Kutay, *1913'te Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*, İstanbul 1962, s. 72. Buna karşılık Tanin Gazetesi, 1 Şubat 1913'te Budapeşte Hiralp Gazetesi'nin Enver Bey hakkında övgü dolu sözlerini yayınlayarak İttihatçılar üzerindeki olumsuz havayı dağıtmak istemiştir. H. Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s. 256.
69 BOA, *HR. SYS*, 1856/3, lef 105, 6 Şubat 1913.

D-Bâb-ı Âli Baskını'nın Tekrar Gündeme Getirilmesi ve Yargılanma Süreci

Bâb-ı Âli Baskını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidardan düşmesinin ardından yeniden gündeme getirilmiş ve Tevfik Paşa Hükümeti döneminde konuyla ilgili bir soruşturma açılmış ve daha sonra ele geçirilebilen sanıkların yargılanmasına başlanmıştır. Yargılama sırasındaki iddialara göre Esad Efendi, baskın sırasında arkadaşı Ziya Efendi ile birlikte görevli bulunduğu telefon santralini kilitlemiş ve olası bir haberleşme trafiğini engellemiştir. Buna istinaden mahkeme, Bâb-ı Âli Baskını'nda aktif rol oynadığına kanaat getirdiği Esad Efendi'yi önce ilk görev yeri Kastamonu'ya sürgüne göndermiş, daha sonra da azline karar vermiştir. Ancak bu karar, muhtemelen delil yetersizliğinden kısa bir süre sonra iptal edilmiştir. Söz konusu mahkeme, yapılan sorgulamaların ardından Ziya Efendi'nin de kanuna aykırı halinin bulunmadığına kanaat getirerek serbest bırakılmasına karar vermiştir[70]. Bunun yanı sıra telgraf memurları arasında da konuya ilişkin ihmal ve yardımları tespit edilen dönemin telgraf müdürü Sadık ve yardımcısı Hilmi Beyler hakkında ayrı bir soruşturma başlatılmıştır[71]. Ancak, Bâb-ı Âli Baskın'ıyla ilgili nihai karar Enver, Cemal ve Talat Paşaların 27 Nisan-5 Temmuz 1919'da tarihleri arasında yapılan gıyabi yargılanmaları sırasında verilmiştir[72]. Söz konusu mahkemede Bâb-ı Âli Baskını'nı üç liderin organize etmiş olduğu kanaatine varılmış, "… *Cebir ve zor ile* şekl-*i hükümeti tagyir eylemek*" suçu sabit görülmüş ve buna istinaden ceza kanunnamesinin kırk beşinci maddesinin birinci fırkası ile elli beşinci maddesi gereğince adı geçen Paşaların gıyaben idamlarına karar verilmiştir[73].

SONUÇ

Yukarıda geniş bir şekilde ele alıp incelediğimiz bilgi ve belgelerden hareketle, Bâb-ı Âli Baskını ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1-Bâb-ı Âli Baskını muhalefete düşen İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yeniden iktidar olabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Baskına gerekçe olarak, Edirne'nin işgalden kurtarılması gösterilmiştir. Bu tarihten itibaren yaklaşık beş yıl sürecek olan İttihat ve Terakki'nin tam iktidar dönemi başlamıştır.

2- Bâb-ı Âli Baskını fikri ilk kez Talat Bey tarafından Beşezade Emin Bey'in Vefa'daki evinde 7 Ocak 1913'de ortaya atılmış, 17 Ocak'ta yine Talat Bey'in çabaları ve Enver Bey'in desteğiyle karara bağlanmıştır.

3- Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın öldürülmesi önceden planlanmamıştır.

4- Bâb-ı Âli Baskını, Almanya tarafından memnuniyetle, Fransa ve İngiltere tarafından ise, büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Gerçekten de bu hadisenin ardından yeni hükümet Almanya ile daha çok yakınlaşmış ve Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş Alman askeri nüfuzu altına girdiği gözlenmiştir.

5- Bâb-ı Âli Baskını, İttihatçılar tarafından halk hareketi olarak gösterilmeye çalışılmışsa da bir hükümet darbesinden öteye geçememiştir.

6- Bâb-ı Âli Baskını sonrasında Türk basınına sansür uygulanmıştır. Bu sebeple baskının detaylarına ancak Fransız Gazeteci Georges Remond'un, L'illustration Dergisi'nde neşrettiği yazı ve fotoğraflarıyla ulaşılmaya çalışılmıştır.

7- Bâb-ı Âli Baskını, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidardan düştükten sonra yeniden gündeme getirilmiştir. Ancak delil yetersizliğinden dolayı istenilen sonuçlara ulaşılamamış ve sadece birkaç memura sürgün, yurt dışında bulunan Enver, Talat ve Cemal Paşalara da gıyabi idam cezası vermekle yetinilmiştir.

70 BOA, *DH. KMS*, 51–1/64, lef. 2, 23 Receb 1337 (24 Nisan 1919).
71 BOA, *DH. KMS*, 51–1/64, lef. 1, 16 Nisan 1335 (16 Şubat 1919).
72 Ayrıntılı bilgi için bkz. *Vakit*, 540, 29 Nisan 1919; BOA, *DUİT*, 4/16–10, 13 Temmuz 1335 (13 Temmuz 1919).
73 BOA, *HR. HMŞ. İŞO*, 108/8, lef. 2/1, Temmuz 1918.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DUİT, 4/11–1.

M.V, 174/85,

HR. SYS, 1856/3,

DH. KMS, 51–1/64,

HR. HMŞ. İŞO, 108/8,

GAZETE VE DERGİLER

İkdam, Tanin, Vakit, Cadı, L'illustration.

Araştırma-İnceleme ve Hatıralar

AHMAD, Feroz. İttihat ve Terakki, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yay., İstanbul 1995.

_____, İttihatçılıktan *Kemalizme,* (Çev. Fatmagül Berktay Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

AKŞİN, Sina *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara 1998.

AMCA, Hasan. *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü (1908-1918)* (Yayına Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul 1989.

ARTUÇ, Nevzat. "Bir Darbenin Gerçek Öyküsü: 1913 Bâb-ı Âli Baskını", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 10, Yıl: 2004, s. 61–78.

AYDEMİR, Ş. Süreyya. *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. II, III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

BAYAR, Celal *Ben De Yazdım*, C. III, IV, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1997.

BAYUR; Y. Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. C. II/2, II/4, TTK Basım Evi, Ankara 1991.

BEHÇET CEMAL, "Başlarken", *Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Hatıralar,* (Tamamlayan ve Tertipleyen Behçet Cemal), Selek yay., İstanbul 1959, s. 10-18.

BİRİNCİ, Ali. *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul 1990.

DANİŞMENT, İ. Hami. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV, İstanbul 1972.

CEMAL PAŞA, Hatıralar (Tamamlayan ve Tertipleyen Behçet Cemal), Selek Yayınları, İstanbul 1959.

ÇAVDAR, Tevfik. *Talat Paşa*, Ankara 1995

_____*; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839–1950)*, İmge Yayınları, İstanbul 1995, s. 127.

ÇAVUŞOĞLU, Şeref. "Benim Gördüğüm Bâb-ı Âli Baskını", *Yakın Tarihimiz*, C. I, Sa. 7, İstanbul 1962, s. 196

DURU, Kazım Nami. İttihat ve Terakki Hatıralarım, İstanbul 1957.

ERGİN, Osman. "Asırlar Boyunca İmparatorluğu idare Eden Bâb-ı Âli", *Tarih Dünyası*, 15 Ağustos 1950, s. 386–394.

ESATLI, M. Ragıp. İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi ve *Yakub Cemil Niçin Öldürüldü?*, C. II, İstanbul 1975.

HANİOĞLU, M. Şükrü. *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yayınları, İstanbul 1989.

KURAN, A. Bedevi. İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 1945.

KUTAY, Cemal. *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, C. XVI, İstanbul 1983.

_____, *1913'te Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*, İstanbul 1962.

KUYAŞ, Ahmet. "Darbelerin Miladı Bâb-ı Âli Baskını", NTV Tarih, Sa. 48, Ocak 2013, s. 26-35.

MENTEŞE, Halil. *Halil Menteşe'nin Anıları*, (Giriş: İsmail Arar), İstanbul 1986.

MEVLANZÂDE RIFAT, İttihat ve Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü, (Yayına Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 1993.

MÜNİR, Hikmet. "Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Nafia Nazırı Nikola Batzarya", *Yedigün*, Sa. 268, 26 Nisan 1938, s. 14-16.

NADİ, Yunus "Cemal Beyin Tevkifi", *Tasvir-i Efkâr*, 610, 23 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912), s. 3.

_____, "Tevkifat-ı Siyasiye Meselesi", *Tasvir-i Efkâr*, 611, 8 Kanun-ı evvel 1328 (8 Aralık 1912), s. 1

PALMER, Alan *Osmanlı Devleti Bir Çöküşün yeni Tarihi (Son Üç Yüz Yıl)*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

PEARS, Sir Edwin. *Fourty Years in Constantinople (1873–1915)*, London 1916.

REMOND, Georges. "Lendemaın De Coup D'Etat: Enver Bey Au Selamlık", *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913), s. 81.

ŞAKİR, Ziya. *Mahmud Şevket Paşa*, İstanbul 1944.

ŞEHBENDERZADE FİLİBELİ AHMET, *Muhalefetin İflası İtilaf ve Hürriyet Fırkası* (Sad. Ahmet Eryüksel), İstanbul 1991.

ŞEYHÜLİSLAM CEMALETTİN EFENDİ, *Siyasi Hatıralar* (Sad. Ziyaeddin Engin), İstanbul 1978.

TANSU, S. Nafiz. İttihat ve Terakki İçinde Dönenler (Anlatan: Galip Vardar), İstanbul 1960.

TUNAYA, T. Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler,* C. I, İletişim Yay, İstanbul 2000.

TURAN, Şerafettin "İkinci Meşrutiyet Döneminde Ordu-Yönetim İlişkileri", *2. Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1985, s. 77.

TÜRKGELDİ, A. Fuat. *Görüp İşittiklerim*, TTK Basım Evi, Ankara 1984.

UŞAKLIGIL, H. Ziya *Saray ve* Ötesi *Son Hatıralar*, İstanbul 1965.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988.

ÜNAL, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.

YALÇIN, H. Cahit. *Siyasal Anılar* (Yayına Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

YALÇIN, Soner. *Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul 2004.

WALLACH, Jehuda L. *Bir Askeri Yardımın Anatomisi* (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1985.

YÖNTEM, Ali Canip. "Bâb-ı Âli Baskını'nın Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, C. II, Sa. 26, İstanbul 1962, s. 387-389.

Ekler

Ek–1 Bâb-ı Âli Baskını'nın ertesi günü, Bâb-ı Âli önünde toplanan kalabalık. *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913).

Ek–2 Bâb-ı Âli Baskını'nın ertesi günü Enver Bey (ortadaki), İngiliz Ataşesi Binbaşı Tyrell (solda) ve Fransız Gazeteci George Remond (sağda) ile görüşürken. Georges Remond, "Lendemaın De Coup D'Etat: Enver Bey Au Selamlık", *L'illustration*, 3649, 1 Fevrier 1913(1 Şubat 1913).

1960 ASKERİ MÜDAHALESİ ve İZMİR BASININDA İLK GÜNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA[1]

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonunda iç ve dış gelişmelerin etkisiyle Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçilmiştir. Bu süreçte 18 Temmuz 1945'de Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı kurulan ilk siyasi parti olmuştur. Hem iktidar partisi hem de halk tarafından fazla ilgi görmeyen bu partiden sonra 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar liderliğinde kurulan Demokrat Parti ise yıldızı parlayan parti olmuştur.

Celal Bayar'ın tarihi kişiliğinin de etkisiyle yeni parti hızla teşkilatlanmasını sağlamıştır. Bu gelişim Cumhuriyet Halk Partisi'ni telaşlandırmış ve bir sene sonra yapılması gereken genel seçimler öne çekilerek baskın bir seçim kararı almıştır. 21 Temmuz 1946'da gerçekleşen ve siyasi hayatımıza "Hileli Seçim" olarak geçen bu seçimde Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak çıkarak iktidarını dört yıl daha sağlamışsa da bu seçimlerde uygulananlar Demokrat Parti'nin Anadolu'da daha da büyümesine neden olmuştur.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan ve "Beyaz İhtilal" olarak adlandırılan seçimlerde Demokrat Parti birinci parti olarak çıkmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yirmi yedi yıllık kesintisiz iktidarı sona ermiştir.

1 İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tarih Bölümü

Yeni dönemde Cumhuriyet Halk Partisi ana muhalefet partisi olarak parlamentodaki yerini alırken Demokrat Parti de 1954 ve 1957 yıllarında yapılan seçimleri kazanmak suretiyle iktidarını sürdürmüştür. Bu dönemde gerek iç politikada gerekse dış politikada meydana gelen gelişmeler karşısında ülkede mevcut siyasi ortam oldukça gerilmiş, 1957 seçimlerinden sonra bu gerginlik daha da artarak devam etmiştir.

Demokrat Parti hükümetlerinin görev yaptığı bu on yıllık dönem (1950-1960), 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile sona ermiştir. Milli Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koymuş ve Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel komitenin başına geçmiştir. Ardından anayasa ve parlamento feshedilmiş ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere bütün Demokrat Partililer tutuklanmışlardır. Cumhuriyet tarihimizde darbe sonrasında yaşanan gelişmelerden dolayı bu süreç ayrı bir yer teşkil etmektedir.

Çalışmamızda 27 Mayıs askeri müdahalesinin hemen ertesindeki gelişmeler İzmir basınında darbenin öncesi ve sonrasıyla incelenerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, 27 Mayıs, İzmir, Basın, Milli Birlik Komitesi*

THE FIRST DAYS OF THE REVOLUTION OF 1960s ON THE PRESS OF İZMİR

ABSTRACT

At the end of World War II, multi-party political life was passed in Turkey with the influence of internal and external developments. In this process, the National Development Party established on July 18, 1945 under the chairmanship of Nuri Demirağ became the first political party against the CHP. Neither the ruling party nor the public did not show much interest to the Party, then on January 7, 1946, the Democratic Party, which was formed under the leadership of Celal Bayar, became a star-sparkling party.

With the influence of Celal Bayar's historical personality, he also ensured the rapid organization of the new party. This development has spurred

the CHP, and the general elections that have to be held a year later have been taken to the forefront, leading to a rapid election decision. CHP took place as the first party in this election, which took place on July 21, 1946 and was called "Fraudulent Election" in political life. The Political Power has been able to secure another four years, but the ones applied in these elections have caused the Democratic Party to further develop in Anatolia. In the elections held on May 14, 1950, called the "White Revolution", the Democratic Party emerged as the first party and put an end to the twenty-seven year uninterrupted power of the Republican People's Party.

In the new era, the Republican People's Party took its place in parliament as the main opposition party. The Democratic Party maintained its power by winning elections held in 1954 and 1957. In this period, the political environment in the country was greatly strained in the face of domestic politics and foreign policy developments. After the elections in 1957, this tension continued to increase.

The ten-year period (1950-1960) of the Democratic Party government was ended by a military coup dated May 27, 1960. The National Unity Committee took over the administration on behalf of the Turkish Armed Forces, and Commander of the Land Forces, Cemal Gürsel, headed the committee. Then the constitution and the parliament were annulled and All the Democratic Parties, including President Celal Bayar, The Turkish National Assembly Chairperson Refik Koraltan and Prime Minister Adnan Menderes were arrested. This process is a separate place because of the developments in our republic after the coup.

In our research, developments immediately following the May 27 coup will be evaluated in the Izmir press before and after.

Keywords: *Democratic Party, the May 27, İzmir, Press, National Unity Committee*

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyetinde çok partili siyasi hayata geçiş ilk olarak Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kurulması ile olmuştur. Fakat bu parti kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili siyasi hayat tekrar denenmiştir. Bu süreçte üçüncü deneme İkinci Dünya savaşı sonrasında olmuştur. Savaş sonrasında ilk kurulan parti Milli Kalkınma Partisi olsa da, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti hızla gelişmesiyle yıldızı parlayan olmuştur. 1950 seçimleri sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıl süren iktidarının sona ermesiyle Demokrat Parti iktidar olmuş ve 1960 ihtilaline kadar iktidarını sürdürerek[2] Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem sadece iktidarda kaldığı on yıllık zaman dilimiyle sınırlı kalmamış kendisinden sonraki Türk siyasal hayatına da damgasını vuran bir parti olmuştur. Bu süreçte her ne kadar zaman zaman meydana gelen gelişmeler partiler arasında gerginliklere sebep olsa da çok partili hayatın sürdürülmesi mümkün olabilmiştir. Burada Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun süren iktidar döneminden sonra hitabeti güçlü Adnan Menderes'in liderliğinde Demokrat Partiye karşı tavrı, diğer yandan Demokrat Partinin Cumhuriyet Halk Partisi ve İnönü'ye karşı genel tutumu dikkat çekicidir. *"Yeter söz milletin"* sloganı ile yola çıkan Demokrat Parti, uzun yıllar iktidar olan ve İkinci Dünya Savaşı döneminde yönetimin başında olan Cumhuriyet Halk Partisine karşı oldukça etkili bir muhalefet yürütmüştür.

1950 yılında yapılan seçimlerden başarı ile çıkan Demokrat Parti iktidara gelirken, 1960 yılına kadar iki kez yenilenen seçimlerde de galibiyet Demokrat Parti'nin olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasındaki çok partili siyasi hayata geçiş "engelsiz ve sıkıntısız" olarak değerlendirilmektedir[3]. Bu dönem Türkiye için gerek iç gerekse dış meselelerde oldukça önemli gelişmelerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Özellikle Demokrat Parti iktidarının son günlerinde meydana gelen olaylar ayrıca dikkat çekmektedir.

27 Mayıs 1960 Öncesi Gelişen Olaylar ve İzmir Basını

1957 seçimleri sonrasında muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ile iktidarda olan Demokrat Parti arasında ilişkiler daha da gerilmiş ve giderek şiddetlenmiştir. Başbakan Menderes'in ise mevcut durum karşısında izlediği politika muhalefet tarafından *"ülkeyi diktatörlüğe götürdüğünün bir delili olarak"*[4] değerlendirilmiştir. Menderes'in İngiltere seyahati sırasında geçirdiği uçak kazasından sonra toplumda ılımlı bir hava mevcut iken muhalefet partileri Demokrat Parti karşısında iş birliği yolunu tercih etmişler, İktidar partisi ise Vatan Cephesini kurmuştur.

28 Nisan 1959 tarihinde Cumhuriyet Halk Partililerin *"Büyük Taarruz"* olarak isimlendirdikleri Ege gezisinin ilk durağı olarak simgesel bir biçimde İnönü'nün Yunan generali Trikopis'i esir ettiği Uşak seçilmişti. Fakat Uşak İstasyonunda toplanan Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'liler arasında yaşanan arbede sonucunda İnönü'nün başına bir taş isabet etmiştir. Bunun üzerine İnönü Demokrat Parti'lilerin üzerine yürüyerek beraberindekilere yol açmak suretiyle Cumhuriyet Halk Partisi kafilesi şehirden ayrılmıştır[5]. Şevket Süreyya Aydemir, Uşak'ta meydana gelen olaylar ile ilgili olarak; *"Bu olup bitenler, öyle görünüyor ki, iktidarın lehinde değildir."* değerlendirmesinde bulunarak gelişmelerden iktidarın sorumlu olduğu ifade etmektedir[6]. Daha sonra Manisa'ya gelen İnönü burada sert bir konuşma yapmıştır. İzmir'e geçildikten sonra devam eden gergin hava İnönü'nün buradan İstanbul'a geçmesiyle daha da gergin gelişmelere sahne olmuştur. İnönü, Topkapı'da otomobilinde iken bir grubun saldırısına uğramış ancak bir binbaşının olaya müdahalesi ile İnönü'nün arabasına yol açılabilmiştir. İnönü Ankara'ya geldiğinde de huzursuzluk devam etmekteydi[7].

İnönü'nün Kayseri seyahatinde de devam eden huzursuzlukla ilgili haber gazetede; *"İktidar, İnönü'nün Kayseri'ye gitmesine mani olamadı."*[8] başlığı ile verilmiştir. *"İsmet Paşa'nın bulunduğu tren, Kayseri'ye 45 kilometre yakın bir istasyonda, zabıta kuvvetleri tarafından 3,5 saat yolundan alıkonuldu."*[9] Kayseri'de meydana gelen olaylar *"sonun başlangıcını tayin eden olaylar"* olarak değerlendirilmiştir[10].

28 Nisan İstanbul'da, 29 Nisan'da ise Ankara'da öğrencilerin Menderes Hükümetine karşı protestoları yaşanmış, 21 Mayıs'ta ise Harp Okulu öğrencileri İktidara karşı yürümüşlerdir. Menderes ise güven duyduğu halkı ile görüşmek amacı ile yurt içi geziyi tercih etmiştir[11].

Başbakan Menderes mevcut gelişmeleri ; "*Memleketimizde bütün hükümet çalışmaları en hayırlı, en verimli şekilde devam eder, iktisadi kalkınmamıza yepyeni bir hız ve genişlikle devam olunur, imar faaliyetleri vatanın en*

2 Filiz Çolak, " Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti", *Türkler,* C.16, Ankara 2002, s.782
3 Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Ankara 1993, s. 364
4 İslam Ansiklopedisi, Menderes, Adnan - Şaban Sitembölükbaşı, C. 29, s.127
5 Ayrıntılı bilgi için bakınız; Mehmet Karayaman, İsmet İnönü'nün Uşakta Taşlanması Olayının İç Yüzü, İstanbul 2013
6 Şevket Süreyya Aydemir, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli,1999, s.284
7 Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara 1998, s.225-227
8 3 Nisan 1960, Demokrat İzmir, s.1
9 3 Nisan 1960, Demokrat İzmir, s.1
10 Cem Eroğul, a.g.e. s.233
11 İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s.127

uzak köşelerine kadar yayılırken, memleketin başına bir gaile açmak bir musibet getirmek teşebbüsleri ile karşılaşıldı"[12] cümleleri ile değerlendirmekte idi.

Darbe öncesi sürecin İzmir gazetelerindeki yansımalarında mevcut iktidarın muhalefet eleştirileri karşısındaki tutumunu görülmektedir. Burada Menderes'in açıklamalarında gelişmelere sebep olarak gösterilmek istenenlerin hepsinin yalan ve iftiradan ibaret olduğu, tek ve hakiki hedefin her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek olduğu vurgulanırken *"işte mesele bu"* [13] denilmektedir. Başbakan Menderes'in gündemdeki gelişmeler üzerine; *"bugün vazife almışçasına, sözüm ona, ihtilalci edasıyla ortada görülenlerin kimler tarafından idare olunduğunu söylemeğe ve ne maksatla takip edilmekte bulunduğuna dair deliller göstermeğe ihtiyaç var mı*?" sorusunu yöneltmektedir. Başbakan Menderes, halktan *"bunları kimler tertip etti, kimler idare ediyor. Bütün bunların bu tertiplerin maksadı nedir"*[14] sorusunu sormalarını istemektedir ve bu soruların cevaplarını vicdanlarında bulabileceklerini belirtmektedir. O güne kadarki manevi zararın yanında, memlekette bir asayiş ve nizam yokmuş gibi gösterilmeye çalışılmasına ve bu çalkantılara son verileceğini ifade etmektedir.

Mayıs ayı başında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında mecliste tartışmalar yaşanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekili Avni Doğan Meclis müzakerelerine yayın yasağı konulamayacağını savunmuştur. Durumu ise; *"Büyük Millet Meclisinde Millet arasına perde gerilemez"* şeklinde nitelemiştir. Diğer yandan Demokrat Parti'li Baha Akşit Cumhuriyet Halk Partisi'nin Meclis'e saygı göstermediğini ifade etmiştir[15].

14 Mayıs 1960 tarihinde İzmir ve bütün Ege'nin Başbakanı beklediği duyurulmaktadır. Adnan Menderes Demirköprü Barajı'nın açılışı için Salihli'ye gelecektir[16]. 160 yabancı gazetecinin İzmir'e geleceği haber verilirken, devamında yapılan hazırlıklardan anlaşıldığı üzere Demokrat Parti'nin merasimlere resmen katılmayacağı ve hiçbir parti flama ve dövizinin merasim alanında bulunmayacağı bildirilmektedir. Ayrıca kiralanmadık hiçbir kayık ve motor kalmadığı bilgisi de paylaşılmaktadır[17].

Başbakan Menderes İzmir'de yaptığı konuşmada; *"Neden dürüst seçim yapamayacakmışız veya zamanında seçim yapamayacak mışız? Kim uydurmuş bunları? Bunlar uydurulacak ki, arkasından asma kesme, başlarını ko-*

12 2 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s,1
13 2 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1
14 2 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1
15 5 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1
16 Türkan Başyiğit, "Demirköprü Barajı'nın Kurulması", *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri*, C.1, Salihli Belediyesi, 2013, s.397
17 14 Mayıs 1960, Ege Ekspres, , s.1- s.7

paracağız edebiyatına girişilecek" diyerek, sözlerinin devamında *"millet hayatında bunlar geçirilmesi mukadder bir takım arızalardan ve geçirilecek bir taşlı ve dikenli yollardan ibaret sayılmak lazım gelir. Bu geçitten geçeceğiz ve bu arızaları da süratle bertaraf edeceğiz ve bunları yaparken milli bünyenin mümkün olduğu kadar az zararla işin içinden çıkmasına büyük bir dikkat sarf edeceğiz"* [18] açıklamasında bulunmuş olsa da, kısa bir süre sonra gelişmeler burada ifade edilenlerden farklı olacaktır. Menderes'in konuşmasından manşetlere taşınan *"Bitsin artık bu fesat"* cümlesi olmakla birlikte, meydana gelen gelişmeler oldukça sancılı olacaktır.

16 Mayıs 1960 Ege Ekspres

Başbakan Bergama ve Manisa'da iki konuşma yaparak "*İyi bilmek lazımdır ki, memlekette sokaktan iktidara gelmek usulü ve yolu tamamen kapanmıştır"* [19] demiştir. Geceyi Manisa'da geçiren Menderes'in programı dâhilinde Demirköprü Barajını hizmete açacağı bildirilmektedir.

18 16 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.7
19 18 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1

19 Mayıs 1960 Ege Ekspres

Menderes, 1950'de başka türlü seçim yapmak imkânı kalmadığını, milletin iradesi ile iktidara gelindiğini ve bu irade ile Başvekil olduğunu belirterek *"seçimden başka hiçbir kuvvet bizi yerimizden oynatamaz. Ayak patırtısı ile bir avuç çocuğun sokak toplantıları devam ederse, hatırlatayım ki, çok fena akıbetler kendilerini beklemektedir."*[20] Başbakan Menderes'in konuşmasında ifade edilen *"fena akıbetler"* bir süre sonra maalesef yaşanan olacaktır.

27 Mayıs 1960 öncesinde meydana gelen önemli gelişmelerden bir diğeri de; Cumhuriyet Halk Partisi ve basının faaliyetlerini denetlemek amacı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tahkikat komisyonunun kurulması olmuştur.

26 Mayıs tarihli haberde; *"Tahkikat Komisyonu, Mesaisini bitirdi"* başlığını taşımakta ve Tahkikat Komisyonunun üç ay olarak belirlenen görev süresine rağmen bir ayda işini bitirdiğini kaydedilmektedir. Bu noktayı vurgulamaktaki maksadın ise; *"Tahkikat Komisyonu hakkında koparılmış olan gürültülerle, yapılmış olan asılsız ve esassız"* bunca menfi propagandaların, hakikatle hiçbir alakası bulunmadığı hususu belirtilmektedir. *"Tahkikat Komisyonunun, bir fevkalade mahkeme vasıf ve salahiyetini haiz olduğu, bunun kanunsuz bir baskı yapmak maksadı ile kurulmuş olduğu yolundaki tahripçi propagandaların ne derecelere kadar asılsız olduğu işte, şimdi meydana çıkmış bulunuyor. Komisyon, üç ayda değil, 1 ayda işini bitirdi. Bir mahkeme, fevkalade bir mahkeme olmadığı hususu da işte şimdi apaçık bir hakikat olarak meydana çıkmıştır."*[21] Burada görüldüğü gibi 27 Mayıs'ın hemen öncesinde gazete haberinde de vurgulandığı üzere son günlerdeki gerginlik sebebi olan konular arasında olan Tahkikat Komisyonu meselesinde geri adım atılacaktı. Fakat kısa bir süre sonra askeri müdahale gerçekleşecekti.

Başbakan Menderes'in Eskişehir'e gelişi ve basına yansıması 27 Mayıs'ın hemen öncesinde gerçekleşmesinden dolayı ayrıca önem taşımaktadır. Başbakan Menderes Eskişehir konuşmasında son dönem olaylarına değinerek gelişmeleri "*Sebep?*" sorusunu yöneltmek suretiyle şu şekilde değerlendirmiştir; *"Nitekim bütün ayaklanmalara sebep olarak, milletin itimadını ve muhabbetini haiz olmak dursun, halkın nefretini kazanmış ve biran evvel milletçe bertaraf edilmesi, adeta, bir milli arzu haline gelmiş bir iktidar olarak gösterilmek istenmesine rağmen, Demokrat Parti iktidarının bunun tam tersine olarak milletin vicdanında nasıl derin bir muhabbet ve itimat ile kök salmış olduğunu işte, bu muhteşem ve heybetli manzaramız kati olarak göstermektedir."*[22]

20 18 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.7
21 26 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.7
22 26 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1

Konuşmasının devamında da yurdun her yerinin *"aynı itimadı, aynı muhabbeti"* göstereceğinden şüphe duymadığını ifade etmektedir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından süregelen gelişmeler Başbakan Menderes'in ifadelerinde yer bulan beklentilerinin aksine olacaktır.

27 Mayıs 1960 ve Sonrasında İzmir Gazeteleri

27 Mayıs 1960 tarihinde Ege Ekspres gazetesinin başlığı; *"Başvekilin Son Konuşması İyi Karşılandı"* [23] şeklinde verilmiş ancak Başbakan Menderes'in halka yaptığı son konuşma olmuştur.

27 Mayıs 1960 Ege Ekspres

27 Mayıs askeri müdahalesinin karargâhı Kara Harp Okulu, Karargâh komutanı ise Cemal Madanoğlu idi. Son hazırlıkların tamamlanmasının ardından *"neredeyse hiçbir pürüzle"* karşılaşılmaksızın müdahale gerçekleştirilmişti[24]. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından halka yapılan duyuru ile ilgili yapılan değerlendirmede; *"Duyuru hem söyledikleriyle hem de söylemedikleriyle önemliydi. İç kargaşayı önleme ve siyasi kördüğümü çözme gereğine işaret edilerek darbe haklı gösteriliyordu. Diğer yanda, özel olarak Menderes'i demokrasi dışı davranmakla ya da Atatürk devrimini zayıflatmaya çalışmakla suçlanıyordu. Kasten orduyu parti mücadelesinin dışında tutmaya ve alabildiğince erken seçimlere girmeye çalışıyordu. Darbeyi hazırlayanlardan pek çoğunun önerdiği siyasette ve toplumda radikal reformlara hiç değinilmiyordu. Yine de, 17 aylık askeri yönetim süresince bu sorunlar, sert*

23 27 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1
24 Doğan Ayaz, Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, İstanbul 2002, s. 130

tartışmaların konusu olacaktı."[25] denilmektedir.

27 Mayıs Askeri müdahalesi; 28 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat İzmir *"Kahraman Ordumuzun Müdahalesi Zaruri İdi"* [26], Yeni Asır "*Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi ele aldı"*[27], Ege Ekspres ise *"Türk Silahlı Kuvvetleri Devlet İdaresini Ele Aldı"*[28] olarak verilmiştir. Burada Yeni Asır ve Ege Ekspres gazetelerinin mevcut durumu duyurmayı tercih ederken Demokrat İzmir gazetesinin ise müdahaleyi zaruri olarak görmesi dikkat çekmektedir.

Teşekkül eden Milli Birlik Komitesinin
Reisi ve Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı
ORGNL. CEMAL GURSEL'IN
TURK MILLETINE HITABESI

28 Mayıs 1960 Yeni Asır

Bu günlere tanıklık etmiş olan Orhan Erkanlı 27 Mayıs sabah saatlerinde yaşananları anlatırken mevcut tutuklamaları ve gelişmeleri insan avına benzetmektedir. Bu süreçteki olayları aktarırken; *"Tabii bu arada şahsi kin ve hesaplar birinci rolü oynamış*" ifadelerine yer vermektedir[29].

Askeri müdahalenin bir gün sonrasında, Ankara'dan İzmir'e gelen Mil-

25 William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Türkçesi: Ahmet Fethi, İstanbul 1996, s.109
26 28 Mayıs 1960, Demokrat İzmir, s.1
27 28 Mayıs 1960, Yeni Asır, s.1
28 28 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.1
29 Orhan Erkanlı, Anılar…Sorunlar…Sorumlular, İstanbul 1972, s.77

li Birlik Komitesinden Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı'nın yaptığı açıklamada; *"Harekâtın hiçbir parti ile alakası yoktur. Harekâtı tanzim edenler asker olarak doğmuş, asker olarak öleceklerdir. Harekât durduktan sonra dahi politika işlerinde yer almamakta da yeminlidirler. Bu harekâtın gayesi, anayasanın ruhunu hâkim kılmaktır".* Memleketin içine düştüğü durumun sebebi olarak ise, çok partili siyasi hayata geçildiğinden beri "*müesseselerin demokratik esaslara göre işleyecek şekilde kurulmamasından kaynaklandığını"* ifadeleri yer almaktadır[30].

İSTANBULDA DA HALKIN, ORDUMUZA HARARETLI GÖSTERİLERİ DEVAM ETMEKTEDİR. YUKARIDA: ORDU MENSUPLARINI 3 GÜN İÇİN ÜCRETSİZ TAŞIYACAĞI İLÂN EDİLEN BİR TAKSİ GÖRÜLÜYOR.

30 Mayıs 1960 Yeni Asır

Yeni anayasa ile ilgili haberde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarının isimlerine ve hazırladıkları rapora yer verilmektedir*; "Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir. Devlet, hukuk, adalet, ahlak, amme menfaati ve amme haklarını koruması gereken siyasi kudret mateessüf aylardan, hatta senelerden beri nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatini temsil maddi bir kuvvet haline gelmiştir."* [31]

Daha sonraki günlerde yer verilen haberler arasında dikkat çeken bir noktada ise çalışmaları devam eden anayasa üzerine Sıddık Sami Onar'ın değerlendirmesidir. *"Hazırlanmakta olan anayasa bizim ilk anayasamızdır. Zira ilk anayasa tercüme olduğundan uzun ömürlü olamamıştır. İkincisi ise*

30 28 Mayıs 1960, Yeni Asır, s.1
31 29 Mayıs 1960, Yeni Asır, s.4

milli mücadele esnasında hazırlandığından normal zamanların anayasası olmaktan uzaktı. Temenni ederim ki, bu anayasa millete mal edilen ve her fert bunun müdafii olsun."[32] Sıddık Sami Onar'ın geçmiş anayasalar ile ilgili değerlendirmesi ve hazırlanacak olan anayasayı *"bizim ilk anayasamız"* olarak nitelendirmesi ayrıca dikkat çekicidir.

Orgeneral Cemal Gürsel'in Türk Milletine hitabı; *"Bana inanınız ve güveniniz. Asla diktatörlük hevesinde değilim"* [33] şeklindedir. Burada seçimlerin en kısa zamanda yapılarak, modern ve demokratik bir anayasa ile devam edileceğinin vurgulanmaktadır.

Harekâtın gerekçesi ile ilgili olarak Milli Birlik Komitesinin açıklamasında; *"Türkiye'de demokratik hayatın son aylar içerisinde bir çıkmaza girdiği görülmüştür. Biz, hiçbir şahsi ihtirasın esiri olmadan, sadece milletin arzusunu yerine getirmek için harekete geçtik*." [34] ifadelerine yer verilmektedir. *"Bu sabahki hareketi nasıl izah edersiniz?"* sorusuna ise verilen cevap, *"Bir memlekette mevcut anayasa yürürlükte bulunan idare tarafından çiğnenirse, o idarenin meşruiyeti şüpheye düşer. Onun, biz; uzun zamandan beri ihlal edildiğine şahit olduk."* şeklindedir. Hemen ertesi gün yeni hükümetin kurulduğu bildirilmekte ve hükümeti oluşturanların listesi yer almakta ve ayrıca "Şehrimizde tevkif edilen kimse yok" denilmektedir. Gazete haberlerinde askeri müdahalenin gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir. *Şevket Süreyya Aydemir de 27 Mayıs 1960 darbesini "beklenen ihtilal olmuştu"* [35] *şeklinde ifade etmektedir.*

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında yayınlanan mesajlarda müdahale sonrasında basına yansıyan yaklaşımlardan Milli Türk Talebe Birliğinin mesajında; *"Büyük Milletimizin, inkılapçı Türk gençliğinin ve şanlı ordusunun kademe kademe mücadelesi ile elde edilen bu mutlu gün hepimize kutlu olsun. Bahtiyarız ki tarihte bir devri kapayıp, bir yeni devri açan millet çocukları olarak dünya demokrasi tarihine, kansız ihtilal yaratan tek millet olmak vasfını ekledik."*[36] denilmektedir.

Demokrat İzmir gazetesinde *"Günün İlhamları"* isimli köşede ise *"Mayıs Sülükleri"* başlığı ile yer verilen yazıda; *"Mayıs ayında geldiler, mayıs ayında gittiler... Fakat dünkü gazetelerde, içlerinden birinin eşine ait çantada çıkan hazinenin listesini okuyunca bir defa daha anlayıp inandım ki, bu Mayıs sülükleri, aradan geçen on sene içinde bu fukara milleti pek fena emmişler…*"[37]

32 31 Mayıs 1960, Demokrat İzmir, s.4; 31 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.7
33 28 Mayıs 1960, Yeni Asır, s.1
34 28 Mayıs 1960, Yeni Asır, s.2
35 Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı?, İstanbul 2001, s.430
36 29 Mayıs 1960, Ege Ekspres, s.2
37 31 Mayıs 1960, Demokrat İzmir, s. 2

DÜŞENLER, DÜŞÜRENLERİN ELİNDE...

4 Haziran 1960 Demokrat İzmir

27 Mayıs öncesinde İstanbul'da hayatını kaybedenler ile ilgili olarak ise; Yeni Asır Gazetesinde hürriyet şehitlerinin *"muazzam törenle İstanbul'dan Ankara'ya uğurlandığı"*[38] ve Anıtkabir yanında defnedileceği bildirilmektedir. Bir gün sonraki baskısında da Ankara'daki törenin fotoğrafları paylaşılmaktadır.

Gazete haberlerinin bir diğer konusu ise İçişleri Bakanı Namık Gedik'in İntiharı üzerinedir. Konu ile ilgili olarak *"N. Gedik intihardan evvel ne demiş?"*[39] sorusuna yer verilerek cevap olarak *"ben suçluyum, ben suçluyum"*, *"bizi tarih yazacak"* dediği yazılmıştır. İçişleri Bakanının intiharının hemen ardından bu cümlelerin yazılmış olması pek çok gelişmede gördüğümüz üzere durumun olağan üstünlüğünü bir kez daha ortaya koymaktadır.

Konu ile ilgili incelediğimiz gazetelerde yurtdışı temsilciliklerinden gelen haberlerde 27 Mayıs'ın Türkiye dışında algılanışı hakkında da fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin Londra gazetelerinden yapılan alıntılara yer verilen haberde; gelişmeler ile ilgili "*Londra Basınındaki akisleri devam ediyor"* denilmekte, Londra gazetelerinin o günkü baş makalelerini Türkiye'ye ayırdıklarını ve özellikle Liberal Guardian gazetesindeki yazının dikkat çektiği vurgulanmakta ve yazıdan yapılan alıntıda; "*Sabık iktidar, sadece halkın sevgisini kaybetmekle kalmamış, Atatürk'ün Türkiye'yi kendi tasarladığı emellere göre idare etmelerini, bıraktığı gençliğin itimadını kaybetmiştir. Bu*

38 10 Haziran 1960, Yeni Asır, s.1
39 1 Haziran 1960, Ege Ekspres, s.1

çevreler, memleketin gençleridir. Bilhassa ordudur. Her iki çevrenin de, Türk halkı nazarında bir kıymeti vardır. Atatürk memleketini esaretten kurtarırken, elinde Türk ordusu vardı ve bu ordu vasıtasıyla Millete Birliğini ve yaşama iradesini bulma imkânını sağladı. Başladığı işi, tamamlamak üzere ümit bağladığı kimselerde memleketin gençleridir. İşte, Menderes ve Bayar'ın tehlikeye soktukları şey, Atatürk'ün gençliğe olan bu emanetidir. Menderes ve Hükümetini deviren, Atatürk mefkûresinin Türk halkı tarafından bir gerçek olarak benimsenmiş oluşudur."[40] *şeklindedir*.

Kahire'de yayınlanan *"El Ahbar"* gazetesinde Ahmet Bahattin imzası ile çıkan haberde; Menderes'in kendi düşüşünü kendisinin hazırladığı ve bunun ordu vasıtasıyla gerçekleşeceğinin aşikâr olduğu belirtilmektedir. Yazının devamında ise Türkiye'de son dönem gelişmeleri "*Menderes'in düşüşü, kolay izah edilebilir"*[41] şeklinde yorumlanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri basınından haberlere yer verilerek yapılan alıntılarda; hükümeti kontrolleri altına alan Türk Silahlı Kuvvetlerinin *"Atatürk ruhuna göre hareket ettiğini"* ve harekâtın hemen akabinde *"bütün dış ve iç siyaset mevzusunda memnuniyet verici ve tatminkâr beyanatlarda bulunulduğuna işaret etmektedirler."*[42] denilmekte ve Amerikan gazetelerinin makalelerinde bu hareketin Türkiye'nin milli ve demokratik gelişmesinde *"ileriye doğru bir adım"* olacağı değerlendirmelerine yer verilmektedir.

Christian Science Monitor gazetesinden yapılan alıntıda; *"Türk demokrasisinin Ankara'daki Parlamentoda ekseriyet istibdadına meydan okuyacak çapta olmamasına üzülünebilir. Fakat bu üzüntü karşısında Türkiye'de ordunun Atlantik ittifakları sahasında olduğu gibi Türk hudutları içinde de kendisini hürriyetin bir vasıtası telakki ettiğini ve bunu da muhakkak ispat edeceğini düşünmek lazımdır."* [43] değerlendirmesinde bulunulmaktadır.

Washington Star gazetesinde Costantine Brown'ın kaleme aldığı yazıda; *"Durum tamiri imkânsız bir hale geldiği zaman Menderes, yavaşlamak yerine, bir diktatör gibi hareket ederek memleketteki karışıklığın doğurabileceği tehlikeleri nazarı itibara almamıştır"*[44] demekte ve son dönem gelişmeleri karşısında Başbakan Menderes'in izlediği tutum değerlendirilmektedir.

İzmir Basın*ın*da yer alan makalelerden *"Birlikteki Kuvvet"* başlığını taşıyan yazıda; "*Kahraman ordumuzun büyük sükûnet, vakarla başardığı milli inkılap hareketinin dünyada uyandırdığı hayranlık devam ediyor. İstisnasız*

40 1 Haziran 1960, Yeni Asır, s.4
41 3 Haziran 1960, Yeni Asır, s.3
42 5 Haziran 1960, Yeni Asır, s.2
43 5 Haziran 1960, Yeni Asır, s.2
44 5 Haziran 1960, Yeni Asır, s.2

bütün dünya gazetelerinin neşriyatı, elde ettiğimiz neticenin azametini belirtecek mahiyettedir. Şimdi bu cihanşümul hayranlığı Kurtuluş Savaşından sonra kazanılan ilahi zafere benzetilebilir."[45] Müdahale *"Benzersiz Devrim"* olarak nitelenmekte ve devamında*; "Benzeri hiçbir yerde görülmemiş bir devrim içindeyiz. Yılların tozları altında ilgili bakışlara ibret alınmamış ciltlerini sunan Türk ve Şark tarihinin en bahtiyar yaprakları yazılmakta."*[46] denilmektedir.

Milli Birlik Komitesinin göreve başlamadan önce ve ayrılacakları zaman mal varlığı beyanında bulunulması esası kabul edildiği bildirilirken konu ile ilgili yapılan değerlendirmede; *"ahlak vasıflarına, devlet hizmetinde geçecek iffet sağlamlıklarına bundan daha açık delil olur mu? Bir şu, alt edilmiş ve geçmişleri lekeli devlet adamlarının devrini düşünün; bir de bunları! ..."*[47] ifadelerine yer verilmektedir.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin İzmir basınındaki yansımalar*ın*da Demokrat Partinin önde gelenlerinin aleyhinde pek çok yazıya yer verilmektedir. Fakat bu haberlerin yanı sıra; *"Tarihin en büyük medeniyetlerine sahne olan bu topraklar üzerinde yaşamak bahtiyarlığına sahip bir milletin yarınları daima aydın olacaktır, daima güneşli olacaktır. Bizi, medeniyet dünyası, gerçek varlığımızın tanrısal cevherleriyle daha iyi görecek, daha iyi tanıyacaktır."*[48] denilmek suretiyle topluma gelecek günlere dair umut vadeden ifadeler de yer almaktadır.

SONUÇ

Demokrat Parti 1950 seçimleri ile çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından iktidara gelmişti. Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar ve Başbakan olarak Adnan Menderes'in görev yaptığı ve 1954 ve 1957 seçimlerinde de iktidar olduğu dönem 1960 yılına, askeri müdahaleye kadar sürmüştür. Çok partili siyasi hayata geçildiğinden itibaren özellikle iki parti arasındaki ilişkiler çoğu zaman gerginlik içerisindedir. 27 Mayıs 1960 tarihinden hemen önce de İzmir gazetelerinde Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ilişkilerin gerginliği görülmektedir. Darbenin öncesinde basında Başbakan Menderes'in Ege gezisine geniş yer verilmektedir. Fakat özellikle Eskişehir konuşmasından sonra Ege Ekspres gazetesinin doğal olarak Başbakanın konuşmasını "*son*" konuşma şeklinde nitelerken gerçekte de bu konuşması halka yaptığı son konuşma olmuştur.

45 Şevket Bilgin, "Birlikteki Kuvvet", 1 Haziran 1960, Yeni Asır, s.1
46 Rüştü Şardağ, "Benzersiz Devrim", 12 Haziran 1960, Ege Ekspres, s.1
47 Rüştü Şardağ, "Hesaba Davet", 13 Haziran 1960, Ege Ekspres, s.2
48 5 Haziran 1960, Yeni Asır, s.1

27 Mayıs darbesinin ardından ise Demokrat İzmir müdahaleyi "*zaruri*" görürken, Yeni Asır ve Ege Ekspres gazeteleri daha ılımlı ifade tercih ederek "*Türk Silahlı Kuvvetleri Devlet İdaresini Ele Aldı"* şeklinde duyurmuştur. Bunların yanı sıra 27 Mayıs sonrasında yayınlanan tebliğlerin yanında yapılan şenlikler, kutlamalar ve yayınlanan mesajlar gazetelerde yerini almıştır.

Çalışmamızda 27 Mayıs darbesinin yabancı basındaki yansımaları İzmir gazetelerinin yer verdiği kadarı ile değinilmiştir. Bu yazılarda da İzmir basınında olduğu gibi darbeyi destekleyen haberler mevcuttur.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi öncesinde ve sonrasında meydana gelen olaylar yakın tarihin gelişmeleri içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Süreli yayınlar

Demokrat İzmir 1960

Ege Ekspres 1960

Yeni Asır 1960

Kitaplar

Ayaz Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İstanbul 2002.

Aydemir, Şevket Süreyya, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli, 1999.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı?,* İstanbul 2001.

Mehmet Karayaman, İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İç Yüzü, İstanbul 2013.

Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Ankara 1993.

Eroğul Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara 1998.

Orhan Erkanlı, *Anılar… Sorunlar… Sorumlular,* İstanbul 1972.

William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset,* Türkçesi: Ahmet Fethi, İstanbul 1996.

Makaleler

Başyiğit Türkan, "Demirköprü Barajı'nın Kurulması", *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri,* C. 1, Salihli Belediyesi, 2013, ss.397-412

Çolak Filiz, " Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti", *Türkler,* C.16, Ankara 2002, s.774-782.

Sitembölükbaşı Şaban**,** Menderes, Adnan, İslam Ansiklopedisi, C. 29, İstanbul 2014, ss. 125-128.

Bilgin Şevket, "Birlikteki Kuvvet", 1 Haziran 1960, Yeni Asır.

Şardağ Rüştü, "Benzersiz Devrim", 12 Haziran 1960, Ege Ekspres.

Şardağ Rüştü, "Hesaba Davet", 13 Haziran 1960, Ege Ekspres.

TÜRKİYE'DE DARBE VE MUHTIRA BİLDİRİLERİNDE KULLANILAN KONULAR

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

ÖZET

Türk siyasal hayatında darbeler ve muhtıralar, Türkiye'yi uzaktan yönetmenin bir kumanda aracı olmuştur. Darbeler ve muhtıralar, yönetimde vesayet sisteminin doğmasını ve devamını sağlamıştır. Ordu-siyaset ilişkileri; ordunun sivil yöneticilerin başına sopayı vurması, kurtarıcı subayların / halaskâran-ı zabitanın milleti kurtarması ve ordunun yönetimi devralması ile sonuçlanmıştır. Vatanını en çok ve özden sevenleri belirleme makamının ordu olması, güven anketlerinde en çok güvenilen kurum olarak sunulması, yönetime el koymayı, ordu için bir hak haline dönüştürmüştür. Yapılan darbe ve yayınlanan muhtıra bildirilerinde darbelerin Atatürk adına yapılması, yurtta sulh temasının işlenmesi ve yapılan her şeyin demokrasi adına yapıldığının ifade edilmesi çok dikkat çekicidir.

Modern demokratik devletlerde görülmeyen ve tartışılmayan darbe ve muhtıra mantığı, Türk toplumunda toplumsal bir taban bulmuş gibidir. Çünkü bütün darbeleri ve muhtıraları destekleyen bir kitlenin varlığı, inkâr edilemez bir gerçektir. İşte bu çalışmada, Türk toplumunda bir toplumsal temel oluşturulmasında darbecilerin kullandığı ve darbe bildirilerine yansıyan konu ve temalar incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Darbe, Atatürk, ordu, asker, yönetim, muhtıra, demokrasi.*

THE SUBJECTS THAT ARE INCLUDED IN MILITARY COUP AND MEMORANDUM STATEMENTS IN TURKEY

ABSTRACT

Inthepolitical life of Turkey, military coups and memorandum shave always been the instruments to control this country from a distance. Military coups and memorandum shaveen abled the birth and maintenance of the custody system in administration. The relations between the army and thepolitician shave resulted in theknock-out of the civil administrators by the army, the community being saved by there scue officers (Halâskâr Zâbitân), and the take-over of the administration by the army. The army has become the one to decide on wholoves the homeland the mostand the mostsincerely, and been presented as the mosttrust worthy institution in confidence surveys, and this situation has made it a natural right for them to seize the control of the country. It is very remarkable that the military coups are made and memorandum statements are published on behalf of Atatürk, the statement shave the theme of "Peace at home, peace in the world", and claim that everything is done forthesake of democracy.

While modern democratic states do not have a reason ingor discussion about coups and memorandums, they seem to have a social foundation in Turkish community. This results from the fact that there obviously is a mass of people who support all coups and memorandums. Accordingly, this study has made an attempt to analyze the subjects and themes that coup-plottersused to create a social basis in the Turkish community, which are also reflected on coup memorandums.

Keywords: *Administration, army, Atatürk, coup, democracy, memorandum, soldier*

GİRİŞ

Darbe;bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya yönetimi devirme işine[1] denir. Yani yasal ve meşru hükümeti zor kullanarak değiştirmektir. Devlet organları olan yasama, yürütme ve yargıdan yürütmenin değiştirilmesi konusunda zor kullanılmasıdır.

Yukarıdaki tanıma uygun olarak gerçekleşen ilk darbe 23 Ocak 1913'te gerçekleşen Bâb-ı Âli Baskını'dır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980'de fiilen darbeler gerçekleşmiştir. 28 Şubat 1997'de post-modern bir darbe yapılmıştır. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te Albay Talat Aydemir'in, 15 Temmuz 2016'da FETÖ'nün darbe girişimleri yaşanmıştır. Ayrıca hükümete, 12 Mart 1971'de muhtıra ve 28 Nisan 2007'de e-muhtıra verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ve 1960-2016 yılları arasında yaşanan bu sekiz darbe, Türk siyasi hayatının kesilmesine, siyasi geleneklerin oluşmasının engellenmesine, maddi ve manevi olarak Türk halkının cezalandırılmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası itibarının düşmesine ortam hazırlamıştır. Bu hareketleri yapan, kendilerini "kurtarıcı" olarak gören, yürütmeyi değiştiren veya istifaya zorlayan darbeciler, yaptıkları işi halka kabul ettirebilmek ve dış dünya ile ilişkilerin devamını sağlayabilmek için hareketlerinin manifestosu niteliğinde bildiriler yayınlamışlardır. Kanun dışı, hukuka aykırı, demokrasiye karşı, insan haklarına sığmayan ve Atatürk'ün siyasal felsefesine ters olan hareketlerine gerekçe ve mazeret üretmeye çalışmışlardır. Albay Talat Aydemir böyle bir açıklamayı yayınlayamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti, bu darbelerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bedellerini çok ağır ödemiştir. Darbe ve muhtıra bildirilerinde sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarla ilgili doğrudan ifadeler bulmak mümkündür. Çünkü ifade edilenler, darbeyi yapanların ideolojisini ortaya koymaktadır. Onun için bu çalışmada, darbe ve muhtıra bildirileri incelenmiş, darbecilerin gerekçeleri, ideolojileri ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

1. Darbelerin Sebepleri

Darbe bildirileri incelendiğinde; halkı yönlendirmek, yaptıkları eyleme mazeret üretmek, kamuoyu tepkisini önlemek, uluslararası ilişkilerde zora düşmemek için gösterdikleri sebepler şöyle sıralanabilir:

1 Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts &arama=kelime&guid=TDK.GTS.59819c8753cac2.49184450, (Erişim Tarihi: 02.08.2017).

Tablo 1: Darbe bildiri metinlerinde, darbe için gösterilen gerekçeler

	Konu	1960	1971	1980	1997	2007	2016
1	Demokrasinin içine düştüğü buhran ve demokrasinin işlememesi	X	X	X	X	X	X
2	Kardeş kavgası	X	X	X			X
3	Partilerin uzlaşmaz tutumu	X		X			
4	Hükümetlerin hatalı icraatları	X	X	X	X	X	X
5	Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefinden uzaklaşılması		X		X	X	
6	Anayasanın öngördüğü reformların yapılmaması		X				
7	Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin tehlikeye düşmesi		X	X	X	X	X
8	Devlet organları arasında çatışma olması			X			
9	Yıkıcı ve bölücü mihrakların ve ideolojilerin faaliyetleri			X	X	X	X
10	Can ve mal güvenliğinin tehlikeye düşmesi			X			
11	İrticai ve sapık ideolojilerin bütün kurumlara girmesi			X	X	X	X
12	Devletin acze düşürülmesi			X	X		X
13	Atatürkçülüğün tehlikeye düşmesi	X	X	X	X		
14	Demokratik, laik, sosyal, hukuk devletinin tehlikeye düşmesi				X	X	X
15	Türkiye'nin dış itibarının düşürülmesi				X		X
16	Milli bayramlara alternatif kutlamalar oluşturulması					X	
17	Din duygularının istismarı ve devlete meydan okunması			X		X	
18	TSK dahil devlet kurumlarının ideolojik bir şekilde dizayn edilmesi						X
19	Cumhurbaşkanının gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunması						X
20	Yolsuzluk ve hırsızlıkların artması						X

2. Darbecilerin Aldıkları Önlemler

Bütün darbeciler, hiçbir partiye, şahsa veya zümreye karşı olmadıklarını ifade ederek söze başlamışlardır. Bildirilerde; her vatandaşa kanunlara ve hukuk kurallarına göre davranılacağı belirtilmişse de darbe dönemlerinde her türlü ayrım, işkence ve hukuksuzluğun yapıldığı uygulamalarında görülmektedir. Buna rağmen bildiri metinlerinde, ülkede yapay olarak oluşturulan sorunların çözümü için yapılacak ve alınacak önlemlerin sıralandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Darbe bildiri metinlerinde, Türkiye'nin sorunlarına üretilen çözümler ve kamuoyuna verilen mesajlar.

	Konu	1960	1971	1980	1997	2007	2016
1	Darbe, hiçbir partiye, şahsa veya zümreye karşı değildir.	X	X	X	X	X	X
2	Her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir.	X	X	X	X	X	X
3	Yurtta sulh, cihanda sulh prensibine göre hareket edilecektir	X		X			X
4	BM ve NATO'ya sadık kalınacaktır.	X		X			X
5	Bütün üzüntü ve ümitsizlikler giderilecek		X				
6	Kardeş kavgası önlenecek		X	X	X		X
7	Atatürkçülük hâkim kılınacak		X	X	X	X	X
8	TSK; İç Hizmet Kanunu'nun kendisine verdiği, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yapmaktadır.		X	X			
9	Ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak			X	X	X	X
10	Devlet otoritesini kurmak		X	X			X
11	Demokrasiye işlerlik kazandırmak	X	X	X	X	X	X
12	Parlamentoyu kapatmak, sokağa çıkmayı yasaklamak ve ülkede sıkıyönetim ilan etmek	X		X			X
13	Cumhuriyetin laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkelerini korumak			X	X	X	X
14	Türkiye'yi çağdaşlaştırmak			X	X	X	X
15	Türkiye'nin dış itibarını yükseltmek				X	X	X
16	677 Sayılı Yasa ile kapatılmış olan tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son vermek				X		
17	TSK'ye aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek				X		
18	Din istismarını önlemek				X	X	
19	Milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek						X
20	Temel evrensel insan haklarını hâkim kılmak						X
21	En kısa zamanda anayasa hazırlamak ve yeni sistem kurulana kadar yönetime el koymak	X		X			X

3. Bildiri Metinlerinin İncelenmesi

3.1. Selamlama İfadeleri

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin bildirisi "*Sevgili Vatandaşlar*", 12 Eylül 1980 Darbesi'nin bildirisi "*Yüce Türk Milleti*", 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin bildirisi "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Değerli Vatandaşları*", diye başlamaktadır. Bu selamlama ifadelerinin ilk ikisinde bildiriyi yayınlayanlar kendilerini Türk milletinden veya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul ederken, 15 Temmuz bildirisini yayınlayanlar, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Değerli Vatandaşları*" diyerek, kendilerini Türk milletinden ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olarak kabul etmediklerini zımnen belirtmişler, Türk milletini, dışarıdan birileri olarak selamlamışlardır. Diğer bildiri metinlerinde selamlama ifadesi bulunmamaktadır.

3.2. Demokrasi Vurgusu

Bütün bildiri metinlerinde demokrasiye sahip çıkmak ve demokrasiyi içine düştüğü çıkmazdan kurtarmanın hedeflendiği vurgulanmıştır. Türk milletini ikna etmenin ilk yolu olarak demokrasi vurgusu seçilmiştir. 1960 Darbesi bildirisinde "*Demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla*" denilmektedir.

Yani sorun; fiiliyatta varlığından bahsedilen bir bunalımın, gerçekte CHP destekli üniversite hocaları, gazeteciler ve subayların büyük oranda abartısı neticesinde suni olarak meydana getirilen bir demokrasi bunalımı şeklinde sunulmasıdır.[2]

12 Mart 1971 Muhtırası'nda, "*anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir*, diyerek demokrasi vurgusu yapılmaktadır. 1980 Darbesi bildirisinde, "*demokratik düzenin işlemesine mâni olan sebepleri ortadan kaldırmak*", hedefi gösterilmektedir. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu bildirisinde, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolundaki demokratik sistem içinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarından kesinlikle taviz verilmemesi gerektiği*", vurgulanarak, iktidarın demokrasiden uzaklaştığı belirtilmektedir. 27 Nisan 2007 e-Muhtırasında, **"***Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği"* konusuna dikkat çekilmektedir. 15 Temmuz bildirisinde, "*laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek*", için darbenin yapıldığı açıklanmaktadır.

Darbeyi yapanlar, demokrasiye sahip çıkmak için darbe yaptıklarını belirterek aslında çok büyük bir çelişkiye düşmüşlerdir. Çünkü darbenin kendisi, bizzat demokrasi dışı bir uygulamadır. Demokratik düzenin bütün kurumlarını işlemez hale getirerek, TBMM'yi kapatarak, Türk milletinin oyları ile seçilen hükümeti görevden alarak, milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldırarak, sıkıyönetim ilan ederek, sokağa çıkmayı yasaklayarak, seyahat hürriyetini engelleyerek, demokrasinin vaz geçilmez unsuru olan siyasal partileri kapatarak, Türkiye'de siyasal geleneklerin oluşmasını engelleyerek, ekonomiye vurulan darbelerle milletin geleceğini ipotek altına alarak demokrasinin getirilemeyeceği açıktır. Fakat halkın gözünü boyamak için demokrasiden yana görünmeyi, yaptıkları hukuksuzluğa mazeret olarak sunmuşlardır.

3.3. Kardeş Kavgası

1960 Darbesi bildirisinde, "*kardeş kavgasına meydan vermemek";* 12 Mart bildirisinde, "*Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş*"; 12 Eylül bildirisinde, "*Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir*," denilmektedir.

İşçilerin aşırı politize olmaları, sermayenin gelişimini engellemeleri, işverenlerin farklı fraksiyonlarla birlikte hareket edip uzlaşmaz bir tutum sergilemeleri, öğrencilerin devlet karşıtı eylemlerin içine sürüklenmesi, kardeş kavgası kavramı içinde yapılan hazırlıklardandır.[3]

28 Şubat bildirisinde, "*güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı*", "*Anayasa ile Türk Milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler*", "güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı"; 27 Nisan e-Muhtırasında, "*Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar*

2 Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2014, Cilt 9, Sayı-1, s.60.

3 Pınar Kaya Özçelik, "12 Eylül'ü Anlamak", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66-1, s.76

içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği"; 15 Temmuz bildirisinde, "*Siyasi idarenin aldığı hatalı kararlarla mücadeleden geri durduğu terör tırmanarak birçok masum vatandaşımızın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlilerimizin hayatına mal olduğu*" ve "*Vatana ihanet içerisinde bulunan tüm kişi ve kuruluşların en kısa zamanda ulusumuz adına hakkaniyet ve adaletle karar vermeye yetkili mahkemeler önünde hesap vermesi temin edileceği*", belirtilerek ülkede bir kardeş kavgasının varlığına ve vatan hainlerinin bulunduğuna kanıt getirilmeye çalışılmıştır. Siyasi partiler arasındaki uzlaşmaz tutumlar da kardeş kavgasının bir başka görüntüsü olarak sunulmuştur.

İşçilerin aşırı politize olmaları, sermayenin gelişimini engellemeleri, işverenlerin farklı fraksiyonlarla birlikte hareket edip uzlaşmaz bir tutum sergilemeleri, öğrencilerin devlet karşıtı eylemlerin içine sürüklenmesi, kardeş kavgası kavramı içinde yapılan hazırlıklardandır.

Böylece darbeyi yapanlar, darbeye milleti hazırlamak, şartları olgunlaştırmak ve ölümü gösterip sıtmaya razı etmek için kardeş kavgasını bizzat teşvik ettiklerini gizlemek derdine düşmüşlerdir. Darbeye giden yolda darbeci askerler, siyasal iktidarların verdikleri emirleri uygulamamışlar, sıkı yönetim *dönemlerinde bile olaylara müdahalede bulunmamışlar, kardeş kavgasını çeşitli güçler aracılığı ile provoke etmişlerdir. Bütün bunları yapmamış ve sütten çıkmış ak kaşık gibi bildiri metinlerini hazırlamışlardır.*

3.4. Atatürkçülük Vurgusu

Darbecilerin, darbelerine meşruiyet kazandırmak için arkasına sığındıkları unsurlardan biri de Atatürkçülük ve Atatürk İlke ve İnkılapları olmuştur. 27 Mayıs bildirisinde, "*Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır*"; 12 Mart bildirisinde, "*Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak*"; 12 Eylül bildirisinde, "*Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek*"; 28 Şubat bildirisinde, "*Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına sadık*" olmak; 27 Nisan bildirisinde, "*Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, 'Ne mutlu Türküm diyene!' anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır*"; 15 Temmuz bildirisinde, "*Yüce Atatürk'ün önderliğinde milletimizin olağanüstü fedakârlıklarla kurduğu ve bugünlere getirdiği cumhuriyetimizin*" denilerek, darbeyi yapanlar, yaptıkları darbeyi Atatürk ve Atatürkçülük adına yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadeleriyle darbeciler, Atatürk'ü darbeci gibi göstermişler, O'nun cumhuriyet ve demokrasiye bağlılığını görmezden gelmişler ve böylece Atatürk'e büyük bir hakarette bulunmuşlardır.

Halbuki Mustafa Kemal, ordunun siyasetten arındırılması ve siyasetin sivilleşmesi için çaba harcamıştır. Mustafa Kemal, Balkan Savaşları dönemindeki İttihat ve Terakki idaresinin uygulamalarını, ordu – siyaset ilişkilerinin acı bir sonucu olarak algılamıştır. 31 Mart 1909'dan sonra ordunu siyasetten elini çekmesini istemiştir. Hatta bunu, "*Ordu muhakkak ve derhal siyasetten çekilmelidir. Aksi takdirde bir güç olmak özelliğini kaybedecektir. Bu ise memleket için felaket olacaktır*", diyerek kesin bir dille ifade etmiştir. Mustafa Kemal, ordunun siyasetten çekilmesini ve partinin hükümet sorumluluğunu almasını istemiştir.[4]

1923 seçimleri öncesindeki düzenlemeler, 19 Aralık 1923'teki ordu mensuplarından istifa etmeyenlerin veya emekli olmayanların TBMM üyeliğine seçilemeyeceklerini belirten Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 4. maddesinin ordu komutanlarından, ya ordu komutanlığını ya da milletvekilliğini seçmelerini istemesi, 1924 Anayasası ile Başkomutanlığın düzenlenmesi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâlet'inin başkanlığa dönüştürülmesi ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin bakanlar kurulu dışında tutulması, Atatürk'ün orduyu siyaset dışı bir konumda konumlandırdığının kanıtıdır.[5]

3.5. Yurtta Sulh Dünyada Sulh

27 Mayıs bildirisinde, "*Düşüncemiz Yurtta sulh, cihanda sulhtur*" denilmektedir. 15 Temmuz bildirisinde, "*Devletin yönetimi, teşkil edilen yurtta sulh konseyi tarafından deruhte edilecektir" ve "Hiçbir ayrım yapılmaksızın tüm vatandaşlarımızın ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, evrensel temel hak ve hürriyeti yurtta sulh konseyinin teminatı altındadır.*

Yurtta sulh konseyi üniter devlet yapısı içinde dil, din, etnik köken ayrımı yapmaksızın toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir anayasa hazırlanmasını en kısa zamanda sağlayacaktır.

Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır" diye belirtilmektedir.

12 Mart ve 15 Temmuz bildirisinin en temel dayanaklarından birisi olarak, Yurtta Sulh Cihanda Sulh vurgusu yer almaktadır. Halbuki darbe, demokrasi ve hukuk dışı bir uygulama olarak hem yurt içinde ve hem de uluslararası

4 Bekir Tünay, "Mustafa Kemal ve İttihat ve Terakki", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, s.249, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Bekir-T%C3%9CNAY-Mustafa-Kemal-ve-%C4%B0ttihat-ve-Terakki.pdf (Erişim Tarihi: 04.08.2017)

5 Oya Çitçi, "Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938", TODAİ Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı 4, Aralık 2006, s.32-33 (ss.17-44)

alanda barışın gerçekleşmesinin karşısındaki en büyük engeldir. Darbeler sonrasında yaşanan tutuklamalar, haksız yargılamalar, işkence ve insan hakları ihlalleri, iç barışı tamamen yok etmiştir. Böylece milletin devletine karşı güveni yok edilmiştir.

Öte yandan darbelerin, arkasındaki güçlerin anladığı ve işine geldiği şekildeki uluslararası barışa hizmet ettiği söylenebilir. Çünkü darbeler, emperyalizmin ülkeler içine uzanan zehirli kollarıdır. Darbeler, egemen güçlerin kurdukları dünya düzenine karşı çıkan ülkeleri, dizayn etme araçlarıdır.

3.6. Yolsuzluk ve Hırsızlıkların Artması

12 Mart Muhtırasında, "*Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş*"; 15 Temmuz bildirisinde, "*Bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış*" ve "*milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek*", ifadeleri yer almaktadır. Bu iki bildiride toplumsal güven noktalarına dokunulmuş, kamuoyu desteği bu yolla alınmaya çalışılmıştır.

3.7. Hukuk Devleti İlkesinden Uzaklaşma

27 Mayıs bildirisinde, "*Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir*", denilirken darbe sonrası bireyler arasında ayrım yapılmayacağı, darbenin CHP yararına yapılmadığı, Türk milletinin tamamı düşünülerek yapıldığı fikri verilmeye *çalışılmıştır.* Halbuki darbe sonrası görevden alınanlar ve göreve atananlar dikkate alındığında, bu güvencenin sözden öteye geçmediği görülmektedir.

28 Şubat bildirisinde de aynı mantık devam ettirilmiştir. "*Anayasa ile Türk Milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler*", "*Anayasanın tanımladığı, Cumhuriyetin laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı*", "*Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri*", "*Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vaz geçilemeyeceği yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağ dışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı*", "*Türkiye Cumhuriyetinin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu*", "*toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesinin önlenmesi*" gerektiği belirtilmiştir. Laiklik ve hukuk devleti vurgusu, daha çok 28 Şubat bildirisinde dikkat çekmektedir.

1982 Anayasası'nın kabulünden beri MGK'nın varlığının anti demokratik olduğunu iddia ederek eleştirenler bile hukuk devleti anlayışı dışına çıkmışlar, bu süreçte hükümetleri denetleyecek bir organ haline gelmesini alkışlamaya başlamışlardır.[6] Hukuk devleti ilkesinden uzaklaşma iddiasını ortaya koyanlar, bizzat kendileri hukuk devleti anlayışını ihlal etmişlerdir.

15 Temmuz bildirisi de bu konuda diğerlerinden geri değildir. "*Hükümet yetkilileri tarafından; temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırıldığı*" belirtilmiştir. "*Hukuk sistemi işlemez hale getirildiği*" ifade edilmiştir. "*Hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak*" ve "*laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek*" görevini Yurtta Sulh Konseyi'nin üslendiği açıklanmıştır.

Darbeciler, kendilerini ve yaptıklarını hukuki bir zemine oturtma ihtiyacı hissetmişlerdir. Ya da kamuoyunu böyle ikna etmeye çalışmışlardır. Halbuki darbe bildirilerinde esas alınan anayasalar, bizzat darbeciler tarafından uygulamadan kaldırılmıştır. İktidarları, anayasayı ihlal etmekle ve anayasanın emirlerini yerine getirmemekle suçlayan darbeciler, anayasaları tamamen uygulamadan kaldırmışlardır. Anayasayı ihlal suçunun çok daha ötesinde bir suç işlemişler, anayasaları uygulamadan kaldırmışlardır.

3.8. Laiklikten Uzaklaşma

28 Şubat, 27 Nisan ve 15 Temmuz darbe bildirilerinde en fazla dikkat çeken konulardan birisi de laiklik konusudur. 28 Şubat bildirisinde, "*Anayasa ile Türk Milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetlere*" dikkat çekilmiştir. "*Anayasanın tanımladığı, Cumhuriyetin laik demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı*", "*Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bö-*

6 Abdulvahap Akıncı, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2013, Cilt 15, Sayı 2, s. 47.

lücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri, Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu" vurgusu yapılmıştır. Laikliğin her türlü tartışmanın üstünde tutulması ve büyük bir titizlikle korunması gerektiği üzerinde durulmuştur.

27 Nisan bildirisinde; Ankara'da 23 Nisan'da Kuran okuma yarışması düzenlenmesi, 22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da, Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulması, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği iddiası, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylemesi, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulu'nda kadınlara yönelik dini söyleşi yapılması eleştirilmektedir. Bu tür girişimlerin Malatya'daki Zirve Kitabevi baskını gibi olayların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacağı belirtilmektedir. Hâlbuki konu, bildiride de belirtildiği gibi idari ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile Milli Eğitimi ilgilendirmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevi, ülke savunması ile ilgili plan ve projeler üretmek ve uygulamaktır. Bildiri metnini hazırlayan darbeciler, kendilerini ilgilendirmeyen konulara karışmakta bir sakınca görmemişlerdir. Türk Silahlı Kuvvetlerinden ülke savunması ile ilgili silah, cephane ve savunma sistemlerinin üretilmesi ile ilgili proje ve planlar ortaya koyması beklenirdi. Onlar, yönetenlerin niyetlerini sorgulamaya kalkmışlar ve seçimle iş başına gelenlerin ellerinden ülke yönetimini almakla tehdit etmişlerdir. Şöyle ki:

"Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir." "*Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edildiği*"; "*Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerektiği*" üzerine basa basa belirtilmiştir.

15 Temmuz bildirisinde de "*cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tara-*

fından; temel hak ve hürriyetlerin zedelendiği, kuvvetler ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeninin fiilen ortadan kaldırıldığı" iddia edilmiştir. Doğal olarak "*laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek" görevini de bu darbeciler yüklenmiştir. "Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi, ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır*," denilerek, sivil siyasi hayata tekrar ne zaman dönüleceği konusunda açık bir taahhütten kaçınmışlardır. Bu da darbecilerin, uzun bir süre yönetimi ellerinde tutmak niyetinde olduklarını göstermektedir.

3.9. Uluslararası İtibarın Düşmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış itibarını yeniden sağlamak ifadesi ilk defa 28 Şubat bildirisinde yer bulmuştur. Bu, "*Türkiye'nin 1997 yılı içinde AB'ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli hedef olarak sürdürdüğü ve böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak Türkiye'nin yurt dışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği*" şeklinde ifade edilmiştir.

"15 Temmuz bildirisinde ise "*Devletimiz; uluslararası ortamda hak ettiği itibarini yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği, korkuya dayalı otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir*," denilerek tam bir suçlama ve kesin bir dil kullanılmıştır. Bu itibarı tekrar geri kazanmak görevini de darbeyi yapanlar üslenmişlerdir. Darbeciler, kendilerini büyük ve ulu görevlerin insanı, adanmış şahsiyetler olarak sunmuşlardır. Hâlbuki darbelerin kendisi, otokratik *yönetimlerdir. Darbeler, emperyalist olmayan demokratik dünyanın hoş karşılamayacağı uygulamalardır.*

3.10. Uluslararası Örgütlere Bağlılık

27 Mayısçılar "*Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz, Yurtta sulh, cihanda sulhtur*", diyerek kendilerine darbe görevini verenlere selam çakmışlardır. Aynı selam duruşunu 15 Temmuzcular da göstermişlerdir. "*Yurtta Sulh Konseyi, BM-NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır*." Bu ifadeler, darbenin dış bağlantısına işaret etmektedir. Bu teşkilatların çıkarlarının zedelenmeyeceğinin garantisi olarak bildiri metinlerinde yerini almıştır.

3.11. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunulması

27 Mayıs bildirisinde, "*Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır,*" denilirken, *el koyma* yerine *ele alma* ifadesinin tercih edildiğine dikkat edilmelidir. *El koymak*, hukuksuz bir işlemi çağrıştırdığı için *ele almak* deyimi kullanılmıştır. Fakat 12 Eylül ve 15 Temmuz bildirilerinde "el koyma" ifadesi kullanılmıştır. Onların hukuk gibi bir dertleri olmadığı anlaşılmaktadır. Hukuku, isteklerine göre eğip bükmüşlerdir. Ayrıca hangi kelime kullanılmış olursa olsun darbelerin, hukuki bir dayanağı yoktur. Darbeler, hukuksuz işlemlerdir.

12 Mart bildirisinde, "*Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır*," denilirken, yapılan işlemin yasal dayanağının varlığına işaret edilmeye çalışılmıştır. Yasal dayanak uydurma çabasına girilmiştir. Hâlbuki ordu, iliklerine kadar politize olmuş bir durumdaydı. Darbenin de asıl nedeni bu politikaya bulaşmışlıktı.[7]

Aynı şekilde yasal dayanak bulma girişimi 12 Eylül bildirisinde de vardır. "*Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur*." Bununla da kalınmamış, vatandaşların darbecilere güvenmeleri beklenmiştir. "*Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim*."

28 Şubat bildirisinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir savunması da görülmektedir. "İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır." Ayrıca TSK'den atılanların başka kurumlara alınmaması konusunda hükümet uyarılmaktadır. "*TSK'ye aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanması*" önerilmektedir.

27 Nisan bildirisinde de "*Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savu-*

7 Cengiz Sunay, "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Süleyman Demirel", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, Cilt 7, Sayı 12, s.29

nucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir." Bu ifade ile de darbe tehdidini açıkça savurmuştur. "*Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.*" Burada da darbeye hem bir yasal dayanak arayışı ve hem de darbe tehdidinin bir kez daha yenilenişi görülmektedir.

Türkiye'de askerin darbe yapmasının önkoşulları sağlanamadığı için, her ne kadar askerin içerisindeki bazı gruplar darbe planları yapmış olsa da darbenin gerçekleşmeyeceğini görünce, işi muhtıraya çevirmişlerdir.[8]

15 Temmuz bildirisinde, "*Türk Silahlı Kuvvetleri dahil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik saiklerle dizayn edilmeye başlandığı ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirildiği*" iddia edilmektedir. Bu yüzden Türk Silahlı Kuvvetleri;

"- vatanın bölünmez bütünlüğünü, milletin ve devletin bekasını devam ettirmek,

- cumhuriyetimizin kazanımlarının karşı karşıya kaldığı tehlikeleri bertaraf etmek,

- hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak,

- milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek,

- terörizm ve terörün her türlüsü ile etkin mücadele yolunu açmak,

- temel evrensel insan haklarını, mezhep ve etnisite ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarımız için geçerli kılmak,

- laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek,

- devletimizin ve milletimizin kaybedilen uluslararası itibarını yeniden kazanmak", için yönetime el koyduğunu belirtmiştir.

8 Abdulvahap Akıncı, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2013, Cilt 15, Sayı 2, s. 53.

3.12. Cumhurbaşkanı'nın İhanetle Suçlanması

Sadece 15 Temmuz bildirisinde yer alan şu ifadeler çok dikkat çekicidir: "*Gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tarafından; temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır.*

Devletimiz; uluslararası ortamda hak ettiği itibarını yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği, korkuya dayalı otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir.

Siyasi idarenin aldığı hatalı kararlarla mücadeleden geri durduğu terör tırmanarak birçok masum vatandaşımızın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlilerimizin hayatına mal olmuştur.

Bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış, ülke sathında, bununla mücadele edecek hukuk sistemi işlemez hale getirilmiştir."

Yani Cumhurbaşkanı, gaflet, dalalet ve hatta hıyanetle suçlanmış, kuvvetler ayrılığını ve devlet düzenini bozduğu, diktatörce bir yönetim uyguladığı, terörle mücadele etmediği, çözüm sürecinin yanlış olduğu, hırsızlık ve yolsuzluk yaptığı, hırsızlık ve yolsuzluk yapanlara göz yumduğu belirtilmiştir. Böylece 17-25 Aralık 2013 operasyonlarına atıfta bulunulmuştur. Bütün bunların sorumlusu olarak da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan gösterilmiştir.

SONUÇ

Darbe bildirilerine bir selamlama ifadesiyle başlandığı ve bildirilerin *kamuoyuna saygıyla duyurulur veya bilgilerinize* ifadeleriyle tamamlandığı söylenebilir. Kardeş kavgası, demokrasiden uzaklaşma, hükümetlerin Atatürk'ün veya anayasaların öngördüğü reformları yapmaması, devletin temel değerleri olan laik, sosyal, hukuk devleti ilkelerinden sapma, *üniter* devlet yapısının tehlikeye düşmesi, devletin uluslararası itibarının düşürülmesi, yolsuzluk ve hırsızlıkların artması, devlet organlarının ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin irticai amaçlar doğrultusunda dizayn edilmeye çalışılması, Atatürkçülükten sapma gibi nedenler ileri sürülerek Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup çeşitli gruplar tarafından hükümetlere karşı darbe yapılmıştır.

Bu nedenlerin birçoğu darbeciler tarafından hazırlanmış, şartların olgunlaşması için beklenmiş, iç ve dış konjonktür uygun olduğunda darbe gerçekleştirilmiştir. Darbe bildirilerinin temel hedefinin iç kamuoyu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da nedeni darbeye meşruiyet ve hukuki bir dayanak kazandırma çabasıdır. Aslında bu çabanın pek bir önemi de yoktur. Darbe yapılmıştır. Darbecinin elinde silah vardır. Bu silah halka çevrilmiştir. 15 Temmuz'a kadar halk, darbecilerin karşısında boynunu bükmek zorunda kalmıştır. Fakat 15 Temmuz'da ilk defa direnmeyi seçmiş ve bu defa halk başarılı olmuştur.

Darbeciler, darbelerini dış bağlantılarla yaptıkları için dış dünyadan olumsuz bir tepki almamışlar. Onlara selam çaktıklarında, aferin, bile almışlardır.

Darbelerin bildiri metinleri, darbecilerin ideolojisini ve halka bakışını vermesi açısından önemlidir. 27 Mayıs 1960'tan 15 Temmuz 2016'ya kadar darbe metinleri gelişerek gelmiştir. Bu yüzden en kapsamlısı ve en çok kafa yorularak hazırlanmış olanı 15 Temmuz bildirisidir.

KAYNAKÇA

Abdulvahap Akıncı, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2014, Cilt 9, Sayı-1, ss.55-72.

Abdulvahap Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2013, Cilt 15, Sayı 2, ss.39-58.

Bekir Tünay, “Mustafa Kemal ve İttihat ve Terakki”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, s.249, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Bekir-T%-C3%9CNAY-Mustafa-Kemal-ve-%C4%B0ttihat-ve-Terakki.pdf (Erişim Tarihi: 04.08.2017)

Cengiz Sunay, “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Süleyman Demirel”, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, Cilt 7, Sayı 12.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1980, Cilt 1, 1. Birleşim, 1. Oturum.https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf, (Erişim Tarihi: 04.08.2017).

Milli Güvenlik Kurulu,http://www.mgk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 01.03.1997).

Oya Çitçi, “Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938”, TODAİ Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı 4, Aralık 2006, ss.17-44.

Pınar Kaya Özçelik, “12 Eylül’ü Anlamak”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66-1.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.org.tr/index. php?option.com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59819c-8753cac2.49184450, (Erişim Tarihi: 02.08.2017).

Ekler

1960 Darbesi Bildirisi

“Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk’ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO’ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’tur.”

12 Mart 1971 Muhtırası (Dört İmzalı Muhtıra)

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu’nun imzasını taşıyan muhtıra şu maddelerden oluşmuştur:

1- Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yur-

dumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize.

12 Eylül 1980 Darbesi Bildirisi[9]

Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve hainçe, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmiş-

9 Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1980, Cilt 1, 1. Birleşim, 1. Oturum, s.4. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf, (Erişim Tarihi: 04.08.2017).

lerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekatın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mâni olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.

Kenan EVREN

Orgeneral Genelkurmay ve

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi

1. Milli Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 günü sayın Cumhurbaşkanı Başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri ve Başbakan Yardımcısı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Kurulu Sekreterinin iştirakleriyle Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkünde aylık olağan toplantısını yapmıştır.

2. Kurulun bu toplantısında; bölücü terörle mücadelede şimdiye kadar alınan tedbirler ve elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu mücadelenin, devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın, devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahede edilmiştir Elde edilen bu sonuçların bundan sonra huzur ve güvenliğe, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansıması için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dahilinde süratle yürürlüğe konulması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Alınacak olan bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilmesi bakımından halen 9 ilde devam etmekte olan Olağanüstü Hal uygulamasının 30 Mart 1997 tarihinden itibaren 4 ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

3. Toplantıda Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan'la ilişkilerle ilgili durum değerlendirmesi yapılmış, bu konuda Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

4. Toplantıda bilhassa Anayasa ile Türk Milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler gözden geçirilmiş,

* Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolundaki demokratik sistem içinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarından kesinlikle taviz verilmemesi gerektiği,

* Anayasanın tanımladığı, Cumhuriyetin laik demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı,

* Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri,

* Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,

* Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal, hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vaz geçilemeyeceği yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağ dışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle

bağdaşmayacağı,

* Türkiye'nin 1997 yılı içinde AB'ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli hedef olarak sürdürdüğü ve böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak Türkiye'nin yurt dışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'ye yarardan çok zarar verdiği,

* Açıklanan bu esaslar aksine davranışların toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş, bu konuda alınacak, ele alınması gereken tedbirlerin Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 Tarih ve 406 Sayılı Kararına

Ek-A (Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler)

1. Anayasamızda Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayrım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2. Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3. Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtta uygulamaya konulmalı.

b) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler ya-

pılmalıdır.

4. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, Milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5. Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6. Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7. İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8. İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasa dışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'den ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkân verilmemelidir.

9. TSK'ye aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10. Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlayamıyoruz.

11. Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetleri, yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12. T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademede kesin önlemler alınmalıdır.

13. Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağ dışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mâni olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14. Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15. Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mâni olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16. Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17. Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18. Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve ATATÜRK aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 Sayılı Kanun'un istismar edilmesine fırsat verilmemelidir. (http://www.mgk.gov.tr)

27 Nisan 2007 E-Muhtırası Tam Metni

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü

eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya

çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

15 Temmuz Darbe Girişimi Bildirisinin Tam Metni

Türkiye cumhuriyetinin değerli vatandaşları,

Sistematik bir şekilde sürdürülen anayasa ve kanun ihlalleri; devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından önemli bir tehdit haline gelmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri dahil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik saiklerle dizayn edilmeye başlanmış ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirilmiştir.

Gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tarafından; temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler

ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Devletimiz; uluslararası ortamda hak ettiği itibarini yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği, korkuya dayalı otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir.

Siyasi idarenin aldığı hatalı kararlarla mücadeleden geri durduğu terör tırmanarak birçok masum vatandaşımızın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlilerimizin hayatına mal olmuştur.

Bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış, ülke sathında bununla mücadele edecek hukuk sistemi işlemez hale getirilmiştir.

Bu ahval ve şerait altında, yüce Atatürk'ün önderliğinde milletimizin olağanüstü fedakarlıklarla kurduğu ve bugünlere getirdiği cumhuriyetimizin koruyucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden hareketle;

- vatanın bölünmez bütünlüğünü, milletin ve devletin bekasını devam ettirmek,

- cumhuriyetimizin kazanımlarının karşı karşıya kaldığı tehlikeleri bertaraf etmek,

- hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak,

- milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek,

- terörizm ve terörün her türlüsü ile etkin mücadele yolunu açmak,

- temel evrensel insan haklarını, mezhep ve etnisite ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarımız için geçerli kılmak,

- laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek,

- devletimizin ve milletimizin kaybedilen uluslararası itibarını yeniden kazanmak,

- uluslararası ortamda barış, istikrar ve huzurun temini için daha güçlü bir ilişki ve iş birliğini tesis etmek maksadıyla yönetime el koymuştur.

Devletin yönetimi, teşkil edilen yurtta sulh konseyi tarafından deruhte edilecektir.

Yurtta sulh konseyi, BM-NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır.

Meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidara görevden el çektirilmiştir. Vatana ihanet içerisinde bulunan tüm kişi ve kuruluşların en kısa zamanda ulusumuz adına hakkaniyet ve adaletle karar vermeye yetkili mahkemeler önünde hesap vermesi temin edilecektir.

Tüm yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.

İkinci bir duyuruya kadar sokağa çıkma yasağı uygulanacaktır. Vatandaşlarımızın kendi güvenlikleri için bu yasağa hassasiyetle uymaları önem arz etmektedir.

Havaalanları, sınır kapıları ve limanlardan yurt dışına çıkışlara yönelik ilave tedbirler getirilmiştir.

Devlet düzeninin en kısa zamanda tesis ve idamesi için her türlü tedbir alınmış ve uygulanmaktadır. Hiçbir vatandaşımızın zarar görmesine müsaade edilmeyecek, kamu düzeninin bozulmasına fırsat verilmeyecektir.

Hiçbir ayrım yapılmaksızın tüm vatandaşlarımızın ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, evrensel temel hak ve hürriyeti yurtta sulh konseyinin teminatı altındadır.

Yurtta sulh konseyi, *üniter* devlet yapısı içinde dil, din, etnik köken ayrımı yapmaksızın toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir anayasa hazırlanmasını en kısa zamanda sağlayacaktır.

Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır.

Tüm vatandaşlarımıza saygıyla duyurulur.

TANIKLARIN GÖZÜNDEN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİNE VE MİLLİ BİLİNCİN UYANMASINA ETKİSİ

Osman KAYNAR[1]
Şükrü SU[2]

ÖZET

Türkiye'de I. Meşrutiyetle birlikte yerleşmeye başlayan demokrasi kültürü, önündeki en büyük engellerden olan askerî müdahaleler nedeniyle bir türlü istenilen düzeye ulaşamamıştır. Sivil siyaset alanını daraltan ve milli iradeyi rafa kaldıran bu girişimlerden bazıları başarıya ulaşmış, bazıları ise yalnızca hükümete yapılan bir uyarı olmakla kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet tarihimiz boyunca neredeyse her on yılda bir darbe ve muhtıralarla sekteye uğratılan demokrasimizin son olarak maruz kaldığı 15 Temmuz 2016 darbe girişimini tanıkların gözünden irdeleyerek, diğer darbelerde görülmeyen ve insanları darbeye karşı koymaya sevk eden duygu ve düşüncenin ne olduğunu, sonuçları açısından ise bu darbe girişiminin demokrasimizin yerleşmesine ve milli bilincin uyanmasına etkisini ortaya koymak olacaktır.

1 Uzm. Tarih Öğretmeni, Yüksel Bahadır Alaylı Bilim ve Sanat Merkezi, kaynar42@gmail.com
2 Tarih Öğretmeni, Kaman Bilim ve Sanat Merkezi, shukru_su@hotmail.com

Tanıklarla yapılan görüşmelerde insanların o gece sokağa çıkma motivasyonları özelde farklılık gösterse de genel olarak demokrasiye sahip çıkma, vatanın birliği ve bütünlüğünün tehlikeye girecek olması, dini ve milli duygular, Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısı, önceki darbelerin insanların zihninde oluşturduğu negatif darbe algısı gibi nedenlerin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Tüm bu bulgulardan hareketle; 15 Temmuz darbe girişiminin, demokrasinin kazanımlarının korunmasına ve farklı düşüncedeki insanların da içinde olduğu milli birlik ruhunun uyanmasına katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Darbe girişimi sonrasında 7 Ağustos'ta İstanbul Yenikapı'da farklı etnik kimlik ve siyasi düşüncedeki insanların katılımı ile yapılan miting milli birliği taçlandıran çok önemli bir anlaşma sembolü olmuştur. Bu durum 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye'deki toplumsal ayrıştırmaları azalttığı, birlik ve beraberlik duygusunu artırdığı, milletimizi vatan sevgisi ve demokrasi bilinci etrafında birleştirdiğine kanıt olarak gösterilebilir.

Anahtar kelimeler: *15 Temmuz Darbe Girişimi, Askeri Darbeler, Ordu-Siyaset İlişkisi, Demokrasi*

FROM THE EYES OF THE WITNESSES THE EFFECT OF 15 JULY ON THE SETTLEMENT OF DEMOCRACY AND AWAKENING NATIONAL CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

Starting to settle with the First Constitutional Era, the culture of democracy in Turkey did not reach any desired level due to the military interventions which are the biggest obstacles in front of this. Some of these initiatives, which narrowed the field of civilian politics and abandoned the national will, have succeeded, while others have remained as a warning to the government.

The purpose of this study is to examine from the eyes of the witnesses the 15 July coup attempt which lastly our democracy, interrupted with coups and memorandums in almost every past decade, exposed. As for the results, the effects of the coup on the settlement of our democracy and on the awakening of national consciousness will be presented.

Although the motivations of people to go out on the streets that day are different in the interviews, protecting the democracy, the unity of the homeland and the integrity of the country which was in danger, the religious and national sentiments, the call of our President Mr. Recep Tayyip Erdoğan and the negative impacts of the previous coups in the minds of the people have been found to be effective. With all these findings, the result of the July 15 coup attempt contributed to the preservation of democratic achievements and to the awakening of the spirit of national unity in which different people were involved. After the coup attempt, on August 7th in Istanbul Yenikapı, a rally was held with the participation of people from different ethnic identities and political ideas, and it became a very important symbol of a treaty crowning the national unity. This can be seen as evidence that the July 15 coup attempt has reduced social separations in Turkey, increased unity and solidarity, and unified nationalism around homeland love and democracy consciousness.

Keywords: *The July 15 coup attempt, Military coups, Military-Politics Relationship, Democracy*

GİRİŞ

Modern insanın bugün ulaştığı ve toplumsal sorunların çözümünde ideal bir yönetim anlayışı olarak kabul edilen demokrasi, Eski Yunandan günümüze kadar, toplumsal farklılıklarla birlikte değişerek ve gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Aynı sürecin Türk Demokrasi Tarihi açısından da geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devletinde halkın yönetime katılması yönünde atılan ilk adım olan Meşrutiyetin ilanı aynı zamanda demokrasi tarihimiz adına da önemli bir dönüm noktasıdır. Hazırlanan Kanun-i Esasi ile ilk defa hak ve özgürlüklerden bahsedilmiş, üyelerini halkın seçeceği meclis açılmıştır. Özellikle demokrasi taraftarları arasında büyük heyecan yaratan bu gelişmeler zaman zaman sekteye uğrasa da Cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra hazırlanan Anayasada hâkimiyet kayıtsız şartsız millete verilerek halkın iradesi ilk defa yönetimde bu kadar etkili olmuştur. Demokrat Partinin (DP) kurulmasıyla birlikte Türkiye ilk defa çok partili hayata geçmiştir. Türk Demokrasisinin farklı fikirlerle zenginleşmeye başladığı bu dönem, aynı zamanda demokrasiyi kesintiye uğratan darbeler sürecinin de başlangıcı olmuştur.

Ülkemizde demokrasinin yerleşmesinin önündeki en büyük engellerden olan askerî müdahaleler, tarih boyunca kimi zaman ordunun kurumsal olarak, kimi zaman ise bazı yüksek rütbeli subayların kendi başlarına inisiyatif alarak sivil yönetime el koyma girişimleri olarak vuku bulmuştur. Bunlardan bazıları başarıya ulaşmış, bazıları ise yalnızca hükümete yapılan bir uyarı olmakla kalmıştır. Kuruluşundan günümüze kadar yaklaşık bir asırlık süre içerisinde, çok sayıda darbe girişimine maruz kalan ülkemizde sivil siyaset askerler tarafından kontrol edilen gerektiğinde sınırları belirlenen bir alan olmanın ötesine geçememiştir. Bazılarında başarıya ulaşan bu girişimler ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda ağır bedeller ödemesine neden olmuştur.

Cumhuriyet tarihinde 27 Mayıs'la başlayan darbeler süreci, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül darbesi, 28 Şubat Post Modern Darbesi, 27 Nisan e-Muhtırası ve son olarak 15 Temmuz darbe teşebbüsü ile ülkemizde yerleşmeye çalışan demokrasi anlayışını belirli aralıklarla sekteye uğratmıştır. Ancak bu darbe teşebbüsleri içerisinde 15 Temmuzu diğerlerinden ayırmak gerekir. Zira 15 Temmuz darbe girişiminde diğer darbe girişimlerinde yaşanmayan gelişmeler yaşanmış, silahlı kuvvetlerin tüm kaynakları kullanılarak halkın büyük kayıplar vermesine neden olunmuştur. Ancak diğer darbe girişimlerinde görmeye pek alışık olmadığımız bir kararlılık ve cesaret örneği sergilenerek halk kendi seçtiği siyasi iradenin yanında yer alarak demokrasiye ve vatanın bütünlüğüne sahip çıkmıştır.

Bu çalışma ile 15 Temmuz darbe girişiminde yaşanan gelişmelerin bizzat olayın içinde bulunan tanıkların gözünden ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmamıza başlarken öncelikle konumuzla alakalı kaynakları taradık. Ayrıca, 15 Temmuzda darbeye karşı sokaklara çıkan tanıklarla röportajlar yaparak buradan elde ettiğimiz bulgular ve taradığımız eserlerden elde ettiğimiz bilgilerle bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Yaptığımız çalışma neticesinde, Osmanlıdan günümüze ülkemizde yaşanan darbelerin demokrasinin yerleşmesine, insan hak ve hürriyetlerinin gelişmesine büyük zararlar verdiği görülmüştür. Bununla birlikte 15 Temmuz darbe girişiminin diğer darbelerden farklı olduğu, sonuçları açısından ülkemizde demokrasinin yerleşmesine ve milli bilincin uyanmasına etkide bulunduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve bu konuda çalışma yapmak isteyenlere yol göstereceği umulmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Darbeler, ülkelerin demokrasi gelişimini doğrudan etkileyen önemli olaylardır. Dolayısıyla bir ülkenin gelişmesini yavaşlatan, ekonomik, sosyal ve siyasi olarak zarar görmesine neden olan bu tür gelişmeler tam olarak ortaya konulmadığı sürece benzer sıkıntıların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu konuda yapılacak araştırmalar, demokrasinin bir yaşam biçimi haline gelmesinde, milli bilincin gelişmesinde ve darbe girişimlerinin tekrar etmemesinde taraflara önemli veriler sunacaktır.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişiminin demokrasinin yerleşmesine ve milli bilincin uyanmasına etkisini tanıkların gözünden irdeleyerek araştırmak ve ortaya koymak olacaktır.

Cumhuriyet dönemi darbeler tarihi, 27 Mayıs askeri darbesiyle başlayıp 15 Temmuz darbe girişimine kadar devam eden süreci içine alır. 15 Temmuz öncesi yaşanan darbelerin ve muhtıraların nedenleri sonuçları ve demokrasiye etkileri konusunda bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ancak 15 Temmuz darbe girişimi ve bunun demokrasinin yerleşmesine ve milli bilincin oluşmasına etkisi konusunda henüz bir araştırma yapılmamış olması, bizi bu konuda araştırma yapmaya yöneltmiştir. Ayrıca araştırmamız, 15 Temmuz darbe girişimini tanıkların gözünden ortaya koyacak olması bakımından da önemli bir çalışma olacaktır.

15 Temmuz darbe girişiminin demokrasinin yerleşmesinde ve milli bilincin uyanmasında etkisi olmuş mudur? Probleminin cevabına ulaşmak için oluşturulan bazı alt problemler ise şunlardır;

15 Temmuz darbe girişiminde insanların sokağa çıkma motivasyonu neydi?

15 Temmuz darbe girişimi insanların demokrasiye bakışını ve vatan sevgisini etkilemiş midir?

Yöntem

Bilimsel bir araştırma sürecinde, karşılaşılan soruların yanıtlarına ulaşmak için kullanılan araçlardan biri de yöntemdir.[3] Araştırmacı, problemi çözmek için izleyeceği "yolu" ve kullanacağı teknikleri ayrıntıları ile planlamak zorundadır. O kadar ki, bir başka araştırmacı, o planı anlayıp uygulayabilsin ve araştırmacının yapmak istedikleri ile aynı şeyleri yapabilsin[4]. Bu açıdan araştırmanın yöntemi güvenirliği açısından da son derece önemlidir.

Araştırma modeli, araştırma amacına uygun ve ekonomik olarak, verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesidir. Bu koşulların düzenlenmesi uygulanan tarama modeli, geçmişte var olan bir durumu olduğu şekliyle kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışır.[5] Araştırmamızda, doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için betimsel araştırma modellerinden tarama yöntemi kullanılarak gerekli verilere ulaşılmış ve içerik analizi tekniği ile veriler sunulmuştur.

Türkiye'de Darbeler Tarihine Kısa Bir Bakış

Türkiye'de demokrasinin kalıcı olarak yerleşmesini engelleyen, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi birçok alanda zarar görmesine yol açan ara rejimleri daha iyi anlamak için Osmanlının son döneminde yaşanan asker-siyaset ilişkilerine ve darbelere bakmak gerekir. Dolayısıyla, Türk ordusunun siyasal sisteme olan etkisini Cumhuriyet sonrası ortaya çıkan yeni bir olguymuş gibi sunmak, durumun doğru analiz edilmesini engeller.

Her ne kadar yeni kurulmuş olan Cumhuriyet, Osmanlı Devleti ile olan bütün bağını inkâr etme yoluna gitse ve yine her ne kadar Osmanlı devlet ve yönetim yapısını eleştirse de, uygulamada Osmanlı'nın bir devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Her şeyden önce bürokratik yapı ve zihniyet olarak Osmanlı'nın mirasını devam ettirmektedir.[6] Bu açıdan, Cumhuriyet sonrası

3 Abdurrahman Tanrıöğen, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık, 2011, s. 65.
4 Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara 2007, s.75.
5 Karasar, a.g.e., s.77.
6 Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Etki-

yaşanan darbelerin psikolojik arka planında tarihsel bilinçaltını göz ardı etmemek gerekir.

Osmanlı Devleti'nin çözülüş sürecine girmesiyle birlikte ordunun önceki dönemlerden farklı olarak toprakları koruma ve padişahın bu topraklara hükmetmesinde anahtar rol oynama işlevini yitirdiği bilinmektedir. Zayıflayan siyasal otoriteye koşut olarak, orduda siyasallaşmanın vücut bulduğu ve klasik dönemde padişahın otoritesine tabi olan ordunun bu konumundan sıyrıldığı ifade edilmektedir. Yönetime karşı muhalefetini yoğunlaştığı yıllarda ise yeniçeri saflarındaki isyanlar, padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açmıştır. Modernleşmenin başlatıldığı kurum olan ordunun, Osmanlı'da bir orta sınıf (burjuvazi) yokluğunun da etkisiyle anayasanın ilanı ve meşrutiyetin ilanında öncülük ettiği, Cumhuriyet'in ilanında etkin bir rol üstlendiği ve kurucu ideoloji olan Kemalizm'in asli taşıyıcısı olduğu bilinmektedir.[7] Ordunun siyasi alanlarda bu derece ön planda olması, kendisini toplumu dizayn etme konusunda da etkin ve yetkin olarak görmesine neden olmuştur.

Askerin yönetime müdahalesi II. Meşrutiyeti istisna tutarsak hiçbir zaman sistemi değiştirmeye dönük olmamıştır. Askeri vesayetin zaman içerisinde aşamalı olarak daha etkin bir şekilde kurumsallaşması, askerin siviller üzerindeki etkisini artırarak devam ettirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sistem üzerinde kurduğu bu denetim mekanizmalarına rağmen işler tam arzuladıkları gibi gitmemiş ve her 10 yılda bir müdahale etme durumunda kalmışlardır. Bu müdahalelerin gerekçeleri farklı olsa da yöntemleri benzerdir. Siyasi iradenin alaşağı edilmesiyle başlayan darbe süreçleri, sivil siyasetin askeri cuntaların arzuları doğrultusunda yeniden dizayn edilmesinden sonra sonlandırılabilmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulur kurulmaz ordu-sivil yönetim iç içeliğinin tarihi derin izlerinin bir anda silinmesi beklenmemelidir. Üstelik Kurtluş Savaşı bir asker olan Atatürk'ün başkomutanlığında ve diğer askerlerin önderliğinde kazanılmıştır. Bundan dolayı Türk Ordusu, İç Hizmet Kanun'unu gerekçe göstererek her daim kendisini Türkiye Cumhuriyeti'ni korumakla ve kollamakla görevli görmektedir.

Kısaca belirtmeye çalıştığımız tarihsel süreçte ordu neredeyse on yılda bir sivil yönetime müdahele ederek üklenin demokratik, siyasi, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesini sekteye uğratmıştır. Şimdi Cumhuriyet tarihinde yaşanan bu darbelere ve darbe girişimlerine kısaca göz atalım.

si", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s.95.
7 Begüm Burak, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkisi", Hıstory Studıes, C.3, S.1, 2011, s.46

27 Mayıs 1960 Darbesi; 27 Mayıs Darbesi, 1913'te gerçekleştirilen Bab-ı Âli Baskını'ndan sonraki ikinci darbe; modern Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk darbedir. Dönemin genelkurmay başkanı da dâhil 200'den fazla general, cumhurbaşkanı ve başbakan, yönetime el koyan askeri grup tarafından tutuklanmıştır. Bir grup subay tarafından organize edilen darbe, orduda belli bir emir komuta zinciri içinde yapılmamıştır. Darbenin nedeninin Menderes hükümetinin uygulamaları ve çıkardığı yasalar olduğu, cunta yönetimi tarafından ileri sürülmüştür. Milli Birlik Komitesi; darbeyi, kardeş kavgasına son vermek ve laiklik ilkesine aykırı uygulamaları durdurmak için yaptığını ileri sürmüştür. Ayrıca kimi subaylar Demokrat Parti iktidarının Kemalist ve laik rejimi tehdit ettiğini düşünmekteydi. Darbe sonrası Türkiye uzun yıllar ekonomik dar boğazda kalmıştır.[8] 1960 darbesi, sadece halkın oylarıyla kurulmuş bir hükümetin silah zoruyla indirilmesi değil, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi olması ve bundan sonrakilere örnek teşkil etmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu darbe, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması sürecini trajik bir şekilde kesintiye uğratmış, siyasi yapının temellerini kökünden değiştirecek yeni yapılanmaya zemin hazırlamıştır.[9]

1971 Muhtırası; Fiili bir darbe olmasa bile mevcut hükümetin istifası ve yerine askeri destekli teknokratlar hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanan 12 Mart muhtırası, siyasal bölünmenin zirve yaptığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Artan çatışmalar ve grevlerle başlayan süreç, 1960 darbesinin öngördüğü reformların yapılmadığını düşünen radikal subayların fiili darbesini önlemek için TSK'nın komuta kademesi üç maddelik bir muhtıra yayınlamıştır. Mecliste de okutulan bu muhtıranın ardından ülkenin yönetimi dolaylı olarak TSK'nın eline geçmiştir.[10]

12 Mart 1971 muhtırasıyla, ordu, parlamentoyu ve cumhurbaşkanını saf dışı bırakmamış, doğrudan olmasa bile sivil idareye dolaylı olarak müdahale etmiştir. Ordu, ülkede asayişi sağlayamadığı gerekçesiyle Demirel hükümetini istifaya zorlamış, yerine "partiler üstü" hükümet kurdurarak ülkedeki asayişi yeniden temin etmeye çalışmıştır. Yetmişli yıllarda Türk toplumunda yaşanan hızlı değişim sürecinin sosyo-ekonomik yapıda meydana getirdiği

8 Hüseyin Koçak, "Türkiye'de Son Altmış Yılda Yaşanan Darbelerin Sosyolojik Analizi" Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, 2016, s.55-59.

9 Atiye Emiroğlu, "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, Sayı 15, s.1-22.

10 Yusuf Devran, Ö.Faruk Özcan, "1960'tan 2016'ya Askeri Darbe Ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler." İnif e- dergi, s.7-20 (Erişim Tarihi:20/12/2016)

değişikliklerle köylerden şehir merkezlerine akan yığınların yükselen taleplerinin karşılanamamasının sistem üzerinde yarattığı baskılar ve çözümsüzlüklerin de önemli etkileri olduğu kabul edilmelidir. Milli güvenlik sorunlarının yanında uluslararası sistemde gözlemlenen değişikliklerin sebep olduğu küresel ve bölgesel düzeydeki güvenlik sorunları ile istikrarsızlıklar da siyaset üzerinde krizi derinleştirme hususunda önemli etkilere yol açmıştır. Tüm darbelerde olduğu gibi, demokratik siyasi iradeye karşı yapılan 1971 muhtırası, halk tarafından hiç hoş karşılanmamıştır.[11]

12 Eylül 1980 Darbesi; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 günü emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahaledir. 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü açık müdahalesidir. Bu müdahale ile Süleyman Demirel'in Başbakan'ı olduğu hükümet görevden alındı, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedildi, 1961 Anayasası kaldırıldı, bütün derneklerin faaliyetleri de durduruldu. Parti liderleri önce askeri üslerde gözetim altında tutuldu, ardından yargılandı. Darbeden sonra 1982 Anayasası hazırlanarak, 1983 yılında siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmiştir.

12 Eylül öncesi ülkede ciddi bir güvenlik sorunu vardı. 12 Eylül öncesi dönemde askerin Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde kendine verilmiş olan geniş yetkiler ile ülkedeki kaosu ve terörü bitirememiş olması ve darbe sonrasında terörün birden bitmesi üzerinde de tartışmalar yapılmaktadır. Askerin bilinçli olarak terör eylemlerini bitirmeyerek yönetimi ele almanın gerekçesini oluşturduğu iddia edilmektedir. Dikkat çekici bir durumdur ki, darbeyle birlikte bütün bu terör olayları birden sona ermiştir. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de gerçekleşen darbeler sadece iç dinamiklerle açıklanamamaktadır.

NATO'nun güney kanadının en önemli üyelerinden olan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı özellikle ABD tarafından gözlenmekteydi. 1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi, ardından aynı yıl içinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'nin ABD politikaları için istikrarlı hale gelmesi önem kazandı. Türkiye'nin Batı nezdinde güvenlik açısından önemi artmıştır. Batı'nın Türkiye'den taleplerine seçilmiş hükümetlerin cevap vermeleri mümkün olmamıştır. Dolayısıyla askeri darbe sonucunda beklentilere dönük iş birliğinin sağlanması daha mümkün olabilir diye düşünülmüştür. Amerika'nın "bizim çocuklar" diye nitelendirdiği darbecilerin, darbe için nereden emir ve icazet aldığı da gayet açıktır. Ayrıca darbe-

11 Kocak, a.g.m., s.55-59.

den hemen sonra Türkiye'ye dış yardımların akması da bir göstergedir.[12]

12 Eylül 1980 darbesi özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan siyasi ekonomik sorunların hiçbirine çözüm bulunamaması nedeniyle halk tarafından belirli oranda destek görmüştür. Özellikle toplumsal çatışmalar mezhep çatışmalar ve siyasal cinayetlerin yol açtığı kriz ortamında millet bir nevi askerin gelip olaya müdahale etmesini beklemiştir. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken darbeyi meşrulaştırmamak için olaylara müdahale edilmemesi ve birçok insanın boş yere cinayetlere kurban gitmesi olmuştur. Bir başka yönüyle bakılınca 1960 darbesi ilerici 1980 darbesi gerici olarak nitelendirilmesine karşın ülke yönetimdeki bütün sorunların siviller tarafından çözülmesi gerektiği ve askerlerin asli görevleri olan ülkeye karşı yapılabilecek dış tehditleri engelleme görevine dönmeleri gerektiği unutulmamalıdır. Askeri müdahaleler nedeni ne olursa olsun hiçbir zaman sivil bir yönetimden daha iyi olamaz. Her şeyden önce; en kötü sivil yönetimin askeri yönetimden daha iyi olduğu ön kabulü gereklidir.[13]

28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi; 18 maddelik Milli Güvenlik Konseyi bildirisine imza atmak istemeyen dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan askerlerle çatışmak yerine başbakanlığı bırakmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak, serbest seçimlerle iş başına gelen dönemin koalisyon hükümeti (Refah Yol) görevi bırakmak zorunda kaldı. Ülkede yaklaşık 5 yıl sivil görünümlü askeri yapı hâkim olmuştur. Demokrasi, insan hakları ve özgürlükler adına çok geriye gidildi. Hukuk hiçe sayılmış, hukuk adına son derece siyasi kararlara imzalar atılmıştır. Çok sayıda yurttaş devleti ile kavgalı hale getirilmiştir.[14]

27 Nisan e-Muhtırası; 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'ndan basına geçilen açıklamada, kurumun resmi internet sitesine bir açıklama konulacağı bildirilmiş ve kamuoyu heyecanla bu açıklamayı beklemeye başlamıştı. Nitekim saat 23:17 sularında tarihe e-muhtıra bildirisi olarak geçen metin internetten yayınlandı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt tarafından kaleme alındığı daha sonra öğrenilen bu açıklama, Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması nedeniyle özellikle Ak Partili bir politikacının cumhurbaşkanlığına seçilmesinin engel-

12 Kocak, a.g.m., s.55-59.
13 Kocak, a.g.m., s.55-59.
14 Kocak, a.g.m., s.55-59.

lenmesini ve hükümetin toplumun talepleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bir takım icraatlarının önüne geçilmesini amaçlıyordu. İktidar bildiriye, TSK'nın da beklemediği şekilde, çok sert bir cevap verdi. Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek 28 Nisan 2007 tarihinde, yani olaydan bir gün sonra saat 15:15'te basının karşısına geçerek adeta hükümetin e-muhtıraya karşı manifestosunu açıkladı. Çiçek, "*Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur."* diyerek hükümet olarak bildiriyi reddettiklerini dile getirdi. Çiçek'in açıkladığı bu metin aynı zamanda Türkiye'de askeri vesayetin bittiğinin ifadesiydi.[15]

15 Temmuz Darbe Girişimi

15 Temmuz Darbe Girişimi Öncesi

2007 e-Muhtırasından yaklaşık on yıl sonra, Türkiye yeni bir müdahaleyle yüz yüze geldi. 15 Temmuz akşamı, köprülerin, kavşakların havaalanlarının askerler tarafından tutulmaya başlandığı haberleri gelmeye başladığında, yine de pek çok kişi ilk anda bunun bir darbe girişimi olabileceğini düşünmedi. Çünkü Türkiye'de kapsamlı bir ordu reformu gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen, darbeler devrinin geçtiğini düşünenler de çoktu.

Bir darbeyi meşrulaştırmak için bahane olarak kullanılabilecek koşulların hiçbiri 15 Temmuz'da mevcut değildi. Türkiye ekonomik olarak gelişiyordu ve ülkeyi 2002'den beri tek başına iktidar olmayı başaran bir partinin temsil ettiği siyasi istikrar vardı. Ak Parti ve Erdoğan'ın otoriteleştiğine dair eleştiriler vardı, ama Türkiye'nin nasıl bir baskıcı devlet pratiğini geride bıraktığını bilenler, özellikle batı basınında fazlasıyla abartılı bir biçimde yansıma bulan bu eleştirilerin bir darbe gerekçesi olamayacağını takdir ediyorlardı.[16]

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından Gülen örgütü, Balkanlar'da ve Orta Asya'da yeni kurulan devletlerde okullar kurmaya başlamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal ve hükümet dış politikada bir yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyeti olarak gördüğü bu okulların açılmasını

15 Devran Özcan, a.g.m., s.7-20.
16 Bekir Berat Özipek, 15 Temmuz Darbe Girişimi Nedir?, Uzun Gecenin Kısa Tarihi, Editörler: Bekir Berat Özipek, Yasemin Abayhan, ,Ankara, 2016, s.15.

desteklemiştir. 1997 yılında dinler arası diyalog adı altında kiliselerle iletişim kurmaya başlamışlardır. 1994 seçimlerinde Refah Partisi'nin ve İslamcılığın yükselmesiyle beraber Fethullah Gülen de yükselmiştir. Fakat kendisini, radikal olarak tanımladığı Refah Partisi'nin karşısında olan, ılımlı bir İslam yorumu olarak göstermiş ve bu konumlanma üzerinden Türkiye'de bazı çevrelerden ve Batı'dan destek bulmuştur. Toplumun değişik kesimlerinden birçok insan söz konusu döneme kadar irticacı, gerici olarak gördüğü F. Gülen'i Refah Partisi karşısında bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır. Gülen ve ekibi Erbakan ve İslamcı çizginin ortaya koyduğu yerli İslami yaklaşımlara karşı alternatif "ılımlı İslam" kavramını piyasaya sokmuş ve bu yaklaşımın Kemalist-Laik Türkiye ile hiçbir kavgasının olmadığını her fırsatta dile getirerek esas hedefini perdelemiştir.[17]

27 Nisan 2007'de TSK tarafından yayımlanan e-muhtıra sonrasında ve 14 Mart 2008'de AK Parti'nin kapatılması girişimlerinde, devletin vesayet sistemiyle mücadelesine destek verme görüntüsü altında Gülen ve takipçileri, devletin stratejik kurumlarına sızmışlardır. Bu dönemde emniyet, ordu ve yargıda örgütlü bir şekilde güçlendiler. Ilımlı İslam'ın süvarileri olarak kendilerini tanımlayan bu ekip özgüven zehirlenmesi ile, AK Parti iktidarının vesayetle mücadele politikasını manipüle ederek, Balyoz ve Ergenekon davalarını kendi amaçlarına ulaşmak için kullandılar.[18] Özellikle 2012'de ülkenin istihbarat teşkilatını hedef alan "MİT Krizi", ardından "Yolsuzluk" suçlamasıyla hükümetin bazı bakanlarını ve onlar üzerinden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı hedef alan 2013'teki "17-25 Aralık Operasyonları", bu cemaatin hükümetle bir iktidar kavgasına girebilecek bir güce dönüştüğünü göstermişti.[19]

Yaklaşık kırk yıllık bir sürede çeşitli dini söylemleri kullanarak gizli hedefler içinde devletin tüm kurumlarına sızan bu örgütün (FETÖ) amaçlarını gerçekleştirmek için en önemsediği kurumlardan birinin, silahlı gücü elinde bulunduran TSK olduğu gelinen süreçte daha net ortaya çıktı. Cemaatten terör örgütüne yaşanan metamorfozda Türkiye'deki İslami hareketler içerisinde ortaya çıkışından itibaren farklı bir konumda olmuştur. Diğer dini örgütlenmelerle ilişkilerini hep sınırlı tutmuştur. Hiyerarşiyi, örgütlü olmayı ve başkalarının yaşamını kendi örgütsel amaçlarına feda edebilmeyi başaran bu hareket, zaman içerisinde büyük bir insan, bağlantı ve finans temerküzünü gerçekleştirmiştir.[20]

Sonuç olarak, gelinen noktada 15 Temmuz darbe girişimi ve öncesinde yaşanan gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Gülen örgütünün zamanla

17 Nebi Miş, Serdar Gülener, İpek Coşkun, Hazal Duran, M. Erkut Ayvaz, 15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması, Seta Yayınları İstanbul, 2016, s.13.
18 Nebi Miş ve diğerleri, a.g.e., s.12.
19 Özipek ve Abayhan, a.g.e., s.21.
20 Özipek ve Abayhan, a.g.e., s.11

tamamen istihbari, adli ve operasyonel bir boyuta dönüştüğünü ve bununda Türkiye'nin geniş toplum kesimleri tarafından geç de olsa anlaşıldığını söyleyebiliriz.

15 Temmuz Darbe Girişimi

Türkiye'de askeri vesayetin sona erdiği ve artık askeri darbe yapılamayacağı fikri, 27 Nisan e-muhtırasının sonuçlarıyla birlikte belirli ölçüde kabul görmüştü. Ancak 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleştirilen darbe girişimi bu kanaatin doğru olmadığını ortaya koymuştur. O gece yaşananlar Türkiye'nin darbe geleneğinde birçok açıdan ilklerin yaşanacağı yeni bir süreci de başlatmıştır.

15 Temmuz saat 22.00'de İstanbul'da Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprülerinin askerler tarafından kapatılması, Ankara'da genelkurmay binasından silah seslerinin duyulması ve her iki şehirde jetlerin alçak uçuş yapmaya başlaması adı konamayan belirsiz bir gerginlik ve karmaşaya sebep olmuştu. Bu olağan dışılığa rağmen ilk aşamada hiç kimse bunun bir tür "darbe" girişimi olduğunu tahmin etmemişti. Henüz bir saat geçmeden devletin kendi silahlarıyla kuşanmış asker kıyafetli kişiler sokaklarda, jetlerse gökyüzünde daha fazla belirmeye başlamış ve bunun "askeri bir darbe girişimi" olabileceği ihtimalleri daha fazla öne çıkmıştı. Bu arada sosyal medyada yükselen söylentilerle birlikte televizyon kanalları da neler olduğunu anlamaya çalışmıştı. Saatler 23.00'ü gösterdiğinde televizyon kanalının canlı yayınlarına bağlanan Başbakan Binali Yıldırım bunun TSK içerisinde bir grubun kalkışması, ama emir komuta zinciri olmaksızın yürütülen kanunsuz bir kalkışma olduğunu ifade etmesi, darbe girişimin hükümet tarafından önceden bilindiği yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Başbakan, "Bu girişime asla izin verilmeyecektir. Bunu yapanlar en ağır şekilde bedelini ödeyeceklerdir."[21] diyerek darbeye karşı kararlı bir duruş sergilemiştir. 24.00'te güvenlik kaynakları tarafından yapılan açıklamalarla bu darbe girişiminin ordu içerisinde yuvalanan FETÖ ya da diğer ifadeyle PDY (Paralel Devlet Yapılanması) mensuplarınca gerçekleştirildiği bildirilmiştir.[22]

İstanbul'da köprülerin tutulduğu saatlerde Ankara'da da hareketli dakikalar yaşanmaya başlamıştı. TRT Ankara stüdyolarına baskın düzenleyen darbeci askerlerin saat 00.13'te haber spikerine zorla okuttukları ve Yurtta Sulh Konseyi (YSK) adlı cunta tarafından hazırlanan bildiri pek çok vatandaş için bilinen bir içeriğe sahipti. 1960 ve 1980 darbelerinde olduğu gibi darbe-

21 Kazım Yurdakul, Milletin Darbesi 15 Temmuz, İstanbul, 2016, s.87.
22 Sertaç Timur Demir, 15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya, Seta Araştırmaları, Ağustos 2016, Sayı 161, s.9.

ciler yine Atatürk'ün kurduğu rejimin tehlikeye düşmüş olduğunu, ülkeyi kurtarmak amacıyla demokrasiye müdahale edildiğini, uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş taahhütlere bağlı kalınacağını, yeni bir anayasa hazırlık sürecinin başlatılacağını ve bu amaçlarla ülke genelinde sıkıyönetim ilan edildiğini, ikinci bir emre kadar yine ülke genelinde sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini açıkladılar. Bu bilindik ifadeler birçok insan için yeni bir karanlık dönemin başlangıcı anlamına gelmekteydi.[23]

Bu girişim kendinden öncekilerle karşılaştırma yapılacak olursa, 27 Mayıs hareketinin başarısızlığa uğramış halidir, denilebilir. Şekil itibari ile bir cunta hareketidir, emir komuta darbesi değildir. Bu şekliyle bir kadro hareketi niteliğine daha haizdir. 15 Temmuz, bir darbe girişimidir, ancak bu tam anlamıyla bir askeri darbe değildir, çünkü örgütün içinde sadece askerler bulunmamaktadır. Kadro hareketi dememizin sebebi de budur. Askerleri de içine alan ve yönlendiren sivil bir kadro söz konusudur. Olay gecesi bir askeri üste yakalanan bir öğretim üyesi bu durumun somut delillerinden biridir ve sayısız sivil üst kadro elemanından bahsedilmektedir. Bu nedenle 15 Temmuz kalkışması sivil bir merkezden ve sivil yardımcı unsurlarca yönetilen ve örgüt içindeki askerleri kullanarak gerçekleşen bir darbe girişimidir.[24]

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası

15 Temmuz, Türkiye'de halkın devreye girerek kendi kaderine sahip çıkması anlamında bir dönüm noktası olmuştur. Darbeye karşı verilen kollektif mücadele, bütün siyasi karşıtlıklara rağmen seçilmiş siyasetçilerinin yönetme hakkına ilişkin bir sosyal mutabakatın varlığını göstererek demokratik bilinci ve siyaset kurumunu güçlendirmiştir. 15 Temmuz gecesi bombalanmasına rağmen farklı siyasi partilerden milletvekillerinin parlamentoyu terk etmeden direnmeyi tercih etmiş olmaları; sonrasında dört siyasi partinin, darbeye karşı ortak deklarasyona imza atmaları, yaşanan bütün sorunlara rağmen sivil bir birlikte yaşama kültürünün ve birlikte yaşamanın gerektirdiği ahlaki kuralların varlığını kanıtlamıştır.[25]

15 Temmuz darbe girişimi, kültürel, siyasal ve sosyolojik anlamda önemli düzeyde yeni olgu ve iklimin ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Öncelikle darbe girişiminin yarattığı tehdit, farklı siyasi görüşleri ve dolayısıyla siyasi partileri asgari müştereklerde bir araya gelmeye zorlamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye toplumunu yeni bir siyasal kültür iklimine yöneltmiştir. Bu gelişmeler bağlamında siyasal kültürde yaşananlar, yeni siyasal algılamaları ve davranma biçimlerini ortaya çıkarmış, zayıf ya da belirsiz olanların bir kısmını da güçlendirmiştir.

15 Temmuz sonrası Türk toplumunun "biz"e daha farklı anlam atfettiği ve bu güvenin siyasilerin diline yansıdığı ve onlar tarafından "15 Temmuz Ruhu" olarak adlandırıldığı görülmektedir.[26] Bu ruhun bir ürünü olarak da demokrasi nöbetlerinin geniş kitlelerin katılımı ile ülkenin tüm sathına yayılması, ileride demokrasi kültürünün yaygınlaşmasında ve geniş halk kitlelerince benimsenmesinde önemli bir rol üstlenmiş olacaktır.

Bulgular ve Yorum

Bulgu, ham verilerin işlenmesi, çözümlenmesi ve içsel olarak yorumlanması ile elde edilen bilgidir. Bu yönü ile bulgu, amaçlar doğrultusunda yapılan aramadan sonra, problem çözümüne "ışık" tutucu nitelikteki bilgilerdir.[27]

Araştırmamızın konusunu oluşturan "Tanıkların gözünden 15 Temmuz darbe girişimin demokrasinin yerleşmesine ve milli bilincin uyanmasına etkisi" ile ilgili yapılan literatür taramasından ve tanıklarla yapılan röportajlardan elde edilen veriler sonucunda alt problemlere ışık tutacak şu bulgulara ulaşılmıştır:

Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

15 Temmuz'da Sokağa Çıkma Motivasyonu

15 Temmuz akşamında hareketlenmelerin başladığı akşam saat 20.00 sularından itibaren pek çok insanda başta bir kafa karışıklığı yaşanmıştır. Özellikle Ankara'da yaşayanlar yakın mesafeden uçuşlara başta anlam verememiş, İstanbul'da köprülerin kapatılması ise muhtemel bir terör saldırısını akıllara getirmiştir. Birçok kişi başka bir ülke tarafından ülkenin bir saldırı altında olduğunu düşünmüş, darbe fikri ilk etapta çok az sayıda kişinin aklına gelmiştir. Yaşanan kafa karışıklığının ardından medyadan ve sosyal medya üzerinden alınan haberler neticesinde darbe girişimini öğrenen insanların büyük çoğunluğu sokağa çıkmışlardır. Araştırmamızla ilgili olarak 15 Tem-

23 Haluk Alkan, "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", Bilig, Güz 2016, Sayı 79, s.253-272

24 Yüksel YILDIRIM, "Kemal Tahir'de Kadro, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları Perspektifinden 15 Temmuz Girişimi", Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Bartın, Yaz 2016, s.104.

25 Özipek ve Abayhan, a.g.e., s.29

26 Özipek ve Abayhan, a.g.e., s.29

27 Karasar, a.g.e., s.247.

muz tanıkları ile yaptığımız röportajda sorduğumuz;

Soru: Sizi 15 Temmuz akşamı darbeye karşı harekete geçiren duygu ve düşünce neydi?

Sorusuna Konya'da ikamet eden ve o gece Ankara'ya giden 15 Temmuz darbe girişimi tanığı ve gazisi Halit Şener şöyle cevap vermiştir; "*Bize küçükken dini ve milli duygularımızı iyi aşıladılar. Vatan sevgisi imandandır. Müslümanlığın bir diğer adı da sadece kendin için değil, başkaları için de yaşamaktır. Yani bir düşünün, kim başkası için canını feda eder? bizde feda edip, şehit olacaksın, Allah'ın en sevdiği, en yüksek makam. Biz bunlarla büyüdük. Biz 15 Temmuz'da çok güzel bir sınav verdi."*[28]

Darbe girişiminin olduğu gece kendisini tankların önüne atarak tankların ilerlemesini engelleyen 15 Temmuz tanığı Metin Doğan ise; *"Vicdanımdı. Milli iradenin üstünde küçük bir azınlık gelip irade koyacaktı. Vicdanımdan dolayı darbeye karşı sokağa çıktım. Tüm vicdanlı insanların aynı şeyi düşündüğüne inanıyorum."*[29]

15 Temmuz darbe girişimi gecesi elinde bayrağı ile tanların önüne geçen Yaşar Yaldız'da; "*Vatanımı milletimi satmaktan, çocuklar bu olayı idrak ettiğinde baba sen de o gün bizimle oturuyordun demelerinden, onların karşısına çıkıp bu hesabı verememekten ve Allah'ın karşısına çıktığımızda şehitlerimize bir cevap verememekten, yüzümün önüme eğilmesinden korktuğum için karşı çıktım."*[30]

15 Temmuz gecesi oturduğu binadaki komşularını kamyonuna bindirerek darbeye karşı boğaz köprüsüne giden Şerife Boz ise; *"Benim için vatan bir ana bir baba, bir namus. Biz Osmanlı torunlarıyız. Zoruma gitti eğer ben o gece evde kalsaydım vatanıma hainlik etmiş olurdum. O gece kalktım köprünün kalabalıklığını, askeri araçları gördüm. Eşime söyledim. Eşim hemen gitti. Sayın Cumhurbaşkanımızın çağrısı üzerine çocuklarımı torunlarımı, apartmandaki herkesi alarak tekbir eşliğinde köprüye kadar gittim."*[31] diyerek cevap vermişlerdir.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında SETA tarafından yapılan "*15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması"* kapsamında tanıklarla yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgulardan bazıları şunlardır. Tanıkların ifadesi insanların o gece darbeye karşı sokağa çıkma motivasyonlarını

28 Şener Halit, Röportaj, Konya, Kasım, 2016.
29 Doğan Metin, Röportaj, Konya , Kasım, 2016.
30 Yaldız Yaşar, Röportaj, Konya , Kasım, 2016
31 Boz Şerife, Röportaj, Konya , Kasım, 2016,

ortaya koymaktadır.

"*"Ülkem için çıktım, çocuklarım için çıktım. Valla Cumhurbaşkanı'mızın konuşmasından sonra yani çıkmak gerekiyordu başka bir ilgisi yok, çıkmam gerekiyordu."*

""Ezan sesi. Sala okunduğu için sokağa çıktım. Çünkü zamansız salanın cihat anlamı taşıdığını biliyorum. İnternet kafede oyun oynuyordum ve ezanı duyduğum gibi oyunu kapattım sokağa çıktım. Başta haberim olmadı bu yaşananlardan. Vatan elden gidiyor diye düşündüm ve sokağa çıktı."

"Mağduriyet hissi… Gelecek kaygısı… 80 darbesinin acı hatırası… Darbe karşıtlığı… Bu olaylar olmadan çok önce eşimle konuşup birbirimize darbeye karşı birlikte direneceğimize *dair söz verdik. Darbe teşebbüsü esnasında da tereddüt etmeden Erdoğan'ın çağrısından önce sokağa çıktık."*[32]

Tanıkların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o gece insanların sokağa çıkma motivasyonları, özelde farklılık gösterse de genel olarak demokrasiye sahip çıkma, vatanın birliği ve bütünlüğünün tehlikeye girecek olması, cumhurbaşkanının çağrısı, önceki darbelerin insanların zihninde oluşturduğu negatif darbe pratiği gibi nedenlerin etkili olduğunu göstermektedir.

İkinci Alt Probleme Ait Bulgular

15 Temmuz Demokrasi Bilinci ve Milli Birlik Ruhu

15 Temmuz darbe girişimi kültürel, siyasal ve sosyolojik anlamda önemli düzeyde yeni olgu ve iklimin ortaya çıkmasına da imkân tanımıştır. Öncelikle darbe girişiminin yarattığı tehdit, farklı siyasi görüşleri ve dolayısıyla siyasi partileri asgari müştereklerde bir araya gelmeye zorlamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye toplumunu yeni bir siyasal kültür iklimine yöneltmiştir. Bu gelişmeler bağlamında siyasal kültürde yaşananlar, yeni siyasal algılamaları ve davranma biçimlerini ortaya çıkarmış, zayıf ya da belirsiz olanların bir kısmını da güçlendirmiştir. Toplumsal dayanışma ruhunun güçlenmesi ve kutuplaşmanın zayıflaması, 15 Temmuz sürecinin belirginleştirdiği siyasal tutumlarda biridir. Toplumsal kesimler ve siyasal partilerde görülen bu tavır değişikliği, belirli konularda ortak tavır geliştirme davranışını temin etmiştir.[33]

15 Temmuz darbe girişiminde, Laik-Dindar, Sağcı-solcu, Sünni-Alevi gibi kutuplaşmalar rafa kaldırılmış ve ayrılıkçı Kürt hareketi dışında tüm

32 Miş ve diğerleri, a.g.e., s.32-34
33 Mehmet Karakaş, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Sosyolojisi Üzerine", Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, Sayı 57, Temmuz/Ağustos/ Eylül, 2016, s.6.

Türkiye yekvücut olarak hareket etmiştir. Sonrasında ise tüm ülke 7 Ağustos Ruhu'nu ortaya koymuştur. 7 Ağustos Mitingi, Türkiye'nin yaklaşık % 90'ını temsil eden ve Türk ulusal kimliğinin uyanışının simgesi niteliğinde olan çok önemli bir tarihsel kırılma noktası olmuştur.[34]

Günler içinde farklı toplum kesimlerinin, meslek mensuplarının ve tanınmış isimlerin de katılımıyla gerilimden çok şenlikli bir kutlamaya dönüşen demokrasi nöbetleri, 7 Ağustos'taki siyasi liderlerin ortak katılımıyla, demokrasiye ve milli birliğe sahip çıkan insanların bir araya geldiği büyük bir mitingle tamamlanmıştır. Bu konu hakkında 15 Temmuz tanıklarıyla yaptığımız röportajda, kendilerine sorulan;

Soru: 15 Temmuz Darbe girişimi demokrasiye bakışınızı ve vatan sevginizi nasıl etkiledi?

Sorusuna, 15 Temmuz darbe girişimi tanığı ve gazisi Halit Şener (2016) şöyle cevap vermiştir; "*Tabii ki etkiledi. Bir kitapta okudum. Japonlar çocukları önce Hiroşima'ya sonra da en hızlı trenlerin üretildiği yerlere götürürlermiş o günlerden bugünlere geldik diye. 15 Temmuz manevi olarak çok etkiledi tüm ülkeyi. Millet kendi özüne döndü. Bir ayrışma vardı, bunu giderdi."*

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Metin Doğan (2016) ise; "*Ben bu zamana kadar hayatım boyunca hiç oy kullanmamıştım. Ama şimdi heyecanla seçimleri bekliyorum. Bir kişinin oyu neyi değiştirir diye düşünüyordum. Büyük konuşmamak gerekiyormuş. Bir kişi neyi değiştirecek diye düşünürken Allah birçok şeyi değiştirecek bir güç verdi bana."*

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Yaşar Yaldız (2016) ise; "*Güçlü olanlar, elinde silahı topu tüfeği uçağı olanlar değildi. Güçlü olan, o gece kalbinde imanı olan Türk milletiydi. Türk milleti bu olayda üzerine düşeni kendisine, geçmişine, geleceğine yakışır bir şekilde yaptı. Biz bu olayın görünen kısmındaki kahramanlarız. Bir de görünmeyen kısmı var. Asıl kahramanlar bu vatana aslan gibi şehitler yetiştiren anne-babalardır. Tankın önüne geçtim. Sırtımı vatan toprağına yasladım, gönlümü de Allah'a bağlayarak hiç bir korku hissetmeden tankların önüne kendimi attım. Ben şuna inanıyorum; vatanını canından annesinden, babasından çok seven bu vatan evlatlarının bizim yaptığımız bu mücadelenin çok çok daha iyisini her zaman yapacaktır. Çünkü milletimiz uyanmıştır."*

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Şerife Boz (2016) ise; "*Vatan sevgisi imandadır derler. Çocuklarımla korkmadan cihada gider gibi şükrederek gittim.*" demişlerdir.

Araştırmamızın ikinci alt problemine ait bulgularda, 15 Temmuz darbe girişiminin insanların unutulmaya yüz tutmuş milli değerlerini hatırlamalarına, demokrasinin öneminin farkına varmalarına neden olduğunu, insanlardaki vatan ve millet sevgisinin uyanmasında ve tezahür etmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca aynı alt probleme yönelik sorulan;

Soru: Tekrar benzer bir durum yaşansa tavrınız nasıl olur?

Sorusuna, 15 Temmuz darbe girişimi gazisi Halit Şener (2016) şöyle cevap vermiştir; "*Ben tekrar giderdim. Ama silah sıkanlara sormak lazım, tekrar böyle yapabilecekler mi diye. Çünkü biz 15 Temmuz'da silahsız savunduk vatanı. Bir dahakinde silahla savunacağız. Bir dahaki sefere millet müsamaha göstermeyecek. Bu yüzden artık kimse cesaret edemez Allah'ın izniyle."*

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Metin Doğan (2016) ise; "*O gece herkes şoktaydı, kimse ne yapacağını bilmiyordu. Ama artık herkes bilinçlendi. Bir daha böyle bir şey yaşanırsa herkesin aynı davranışı tekrar yapacağını düşünüyorum."*

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Yaşar Yaldız (2016) ise; "*Gösterdiğimiz direnişle bir daha yaşanacağını düşünmüyorum. Yaşanırsa da tüm milletçe Allah'ın bize vermiş olduğu imanla tekrar aynı duruşu sergileyeceğimizi düşünüyorum.*"

15 Temmuz darbe girişimi tanığı Şerife Boz (2016) ise; "*Vatanını milletini bayrağını ezanını seven Anadolu kadınıyım. Yine olsa yine giderim. "* demişlerdir.

Araştırmamızın ikinci alt probleminin diğer bulgularında ise; benzer bir durumunda aynı kararlılıkla ve aynı duygularla hareket edeceklerini belirtmeleri, demokrasiyi daha fazla içselleştirdiklerini göstermektedir. Ayrıca bu darbe girişiminin insanların vatan, millet ve bayrak konusunda daha hassas olmalarını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, 15 Temmuz darbe girişimi, demokrasinin kazanımlarının korunmasına ve farklı düşüncedeki insanların da içinde olduğu milli birlik ruhunun uyanmasına katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.

34 Bilal Karabulut, "15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz", Bilig, 2016, Sayı 179, s.1-22.

Söz konusu darbe girişimi, tüm darbeler zincirinin son ve en çarpıcı örneğini oluşturmuştur. 15 Temmuz darbe kalkışması kendine has bir darbe olarak tarihe geçmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmiş dönemlerde yaşamış olduğu ve karşı karşıya kaldığı darbelerin birçoğundan farklı olarak sivil halkın üzerine acımasızca bombalar atılmış, halk tanklarla ezilmiş ve silahlar sıkılmıştır. Araştırmamızın hazırlandığı an itibariyle darbe girişimi sonucunda 179 sivil, 62 polis ve 5 asker olmak üzere toplam 247 kişi yaşamını yitirirken 1540 kişi de yaralanmıştır.

15 Temmuz akşamında hareketlenmelerin başladığı akşam saat 20.00 sularından itibaren pek çok insanda başta bir kafa karışıklığı yaşanmışsa da medyadan ve sosyal medya üzerinden alınan haberler neticesinde bir darbe girişimi olduğunu öğrenen insanların büyük çoğunluğu sokağa çıkmışlardır. Sokağa çıkarken insanların ruh halinde öne çıkan unsurlar öfke, korku, coşku, özgüven ve belirsizlik üzerinedir. Gecenin ilerleyen saatlerinde ise insanların nispeten rahatladığı ve ülkenin kurtarılmasında pay sahibi olduklarını düşündüğü için özgüvenlerinin arttığı görülmüştür.

Ayrıca, 15 Temmuz darbe girişiminde darbeye karşı sokağa çıkan tanıklarla yaptığımız röportajlardan elde ettiğimiz bilgilere göre, dini ve milli duygular, vatan sevgisi, milli iradeye sahip çıkma isteği, vatanına karşı olanlar karşısında sessiz kalmasının vebalini çocuklarına anlatamayacağı gibi düşünceler, insanların darbeye karşı sokağa çıkmalarını motive ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yine bu konuda SETA (2016) tarafından yapılan "15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması'nda mülakat yapılan katılımcıların yaklaşık dörtte üçü darbe girişimine tepki göstermek için 15 Temmuz gecesi sokağa çıktığını belirtmiştir. Sokağa çıkma kararında o gece etkili olan üç olayı,

- TRT'deki darbe bildirisi

- Erdoğan'ın canlı yayında halkı sokağa çağırması

- Camilerden sala okunması olduğunu belirtmişlerdir.

15 Temmuzda gerçekleştirilen darbe girişiminin başarısız olmasında kuşkusuz Türk toplumunun destansı direnişi, emniyetin ve MİT'in olağanüstü savaşı, TSK içindeki milli unsurların direnci, medyanın, siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin topyekûn çabası önemli olmuştur.. Ancak tüm bu çabaların sonuç vermesinde Erdoğan'ın siyasi liderliğinin payı büyük önem arz etmektedir. İlki 15 Temmuz'da darbe girişiminin haber alınmasının ardından Erdoğan'ın halkı havaalanlarına ve meydanlara çıkmaya

görüntülü olarak davet etmesiydi. Erdoğan'ın çağrısıyla insanların meydanlara akın ederek mücadeleyi başlatmasıyla darbecilere karşı psikolojik üstünlük sağlandı. Ayrıca gece boyunca tüm camilerden sala ve ezan okutulması gibi taktik hamleler, toplum için meselenin bir kurtuluş mücadelesi olarak algılanmasını sağlamıştır.

15 Temmuz gecesinde başta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kararlı tavrı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanan milletvekillerinin partiler üstü mutabakatı, bu kurumlara meşruiyetini veren Türk milletinin sabaha kadar süren direnişi darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasının temel, belki de yegâne nedeni olmuştur. Bu direniş yalnızca demokrasi tarihimiz açısından parlak, yeni bir sayfanın açılmasına kapı aralamamış, aynı zamanda Türkiye'de asker-devlet, darbeler-demokrasi ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına yönelik analitik yaklaşımların geliştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Araştırmamızda 15 Temmuz darbe girişimi tanıklarından Metin Doğan (2016) tarafından; "*Şimdiye kadar hiçbir seçimde oy kullanmadığını söylemesi, bu olaydan sonra bir kişinin neleri değiştirebileceğini gördüğünü belirtmesi ve seçimleri heyecanla beklediğini"* ifade etmesi 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında insanların demokrasinin kazanımlarının ve seçilmiş siyasi iradenin öneminin farkına vardıklarını göstermektedir. Bu düşünce aynı zamanda ülkemizde demokrasi bilincinin yerleşmesine önemli katkı sağladığını göstermektedir.

Bununla birlikte 15 Temmuzun diğer tanığı Halit Şener'in (2016); "*15 Temmuz darbe girişiminin manevi olarak ülkeyi çok etkilediğini söylemesi ve bu olayın ayrışmaları giderdiğini ve milleti kendi özüne döndürdüğünü belirtmesi",* istenmeyen bir olayın demokrasinin uyanmasına milli bilincin uyanmasına doğrudan katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Araştırmamızda tanıklarla yapılan röportajda Allah korusun benzer bir girişim olursa tavrınız nasıl olur? Sorusuna böyle bir olaya bir daha asla ihtimal vermediklerini belirttikten sonra benzer bir durum yaşanması halinde, bütün tanıkların milletin yine müsamaha göstermeyeceğini söyleyerek aynı duruşu sergileyeceklerini belirtmeleri, bundan sonrada insanların kendi iradesine, siyasi otoriteye ve demokrasiye sahip çıkacaklarını ortaya koymaktadır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında 7 Ağustos'ta İstanbul Yenikapı'da farklı etnik kimlik ve siyasi düşüncedeki insanların katılımı ile yapılan miting milli birliği taçlandıran çok önemli bir mutabakat sembolü olmuştur. Ayrıca bu konuda yapılan diğer araştırmalarda göstermiştir ki, 15 Temmuz darbe girişimi ülkemizdeki toplumsal ayrıştırmaları azaltmış milletimizi vatan sevgisi ve demokrasi bilinci etrafında birleştirmiştir.

Araştırmamızın sonunda elde ettiğimiz veriler ve bulgulardan, 15 Temmuz darbe girişimin insanların demokrasiyi daha fazla benimsemelerine neden olduğu, insanlardaki vatan ve bayrak sevgisini artırdığı, milli birliğin geliştirilmesine katkıda bulunduğu göstermiştir.

Son olarak söylenebilir ki, 15 Temmuz gecesi ve sonrasında yaşananlar ülkede birlik ve beraberlik anlamında tükenmeye yüz tutan umutları yeniden yeşertmiştir. Ortak acıların ve sevinçlerin artık kalmadığının düşünüldüğü bir dönemde, tüm insanları milletçe yeniden ortak bir paydada birleştirmiştir.

KAYNAKÇA

Akıncı, A. (2013). Türkiye'de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi. Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, Sakarya.

Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. *Bilig*, Güz, Sayı: 79, s.253-272.

Burak, B. (2016). Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. History Studies, Cilt:3, http://www.historystudies.net/dergiayrinti/osmanlidan-gunumuze-ordu-siyaset-iliskileri_213, (Erişim Tarihi: 12.11.2016).

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayını.

Demir, S. T. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya. Seta Araştırmaları, Ağustos, Sayı:161, https://www.setav.org/15-temmuz-darbe-girisiminde-medya/ (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

Devran Yusuf ve Özcan Ö. F. (2016). "1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler Ve İdeolojiler". İnif e-Dergi, s.7-20, http://www.dergipark.ulakbim.gov.tr/inifedergi/index, (Erişim Tarihi: 20/11/2016).

Emiroğlu, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:15, s. 1-22.

Karabulut, B. (2016). 15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz. Bilig, S. 179.

Karakaş, M. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Sosyolojisi Üzerine. Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, S. 57, Temmuz/Ağustos/Eylül

Karasar, N. (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara.

Koçak, H. (2016). Türkiye'de Son Altmış Yılda Yaşanan Darbelerin Sosyolojik Analizi. Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, Isparta.

MİŞ, N., Gülener, S., Coşkun, İ., Duran, H., Ayvaz, M. E. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması. SETA, S. 68, İstanbul.

Özipek, B. B., Abayhan, Y. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi En Uzun Gecenin Kısa Tarihi, Ankara.

Yıldırım, Y. (2016). Kemal Tahir'de Kadro, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları Perspektifinden 15 Temmuz Girişimi. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1.

Yurdakul, K. (2016). Milletin Destanı 15 Temmuz, İstanbul.

Kaynak Kişiler

BOZ Şerife; Röportaj, Konya 04.11.2016

DOĞAN Metin; Röportaj, Konya 04.11.2016

ŞENER Halit; Röportaj, Konya 04.11.2016

YALDIZ, Yaşar; Röportaj, Konya 04.11.2016

27 MAYIS 1960 VE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBELERİNİN MUĞLA İLİNE YANSIMALARI

Prof. Dr. Bayram Akça
Okt. Osman Köse
Okt. Zeynep Özdem Köse
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ilk askeri darbesini 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşamıştır. Bu askeri müdahale sonunda 10 yıl iktidarda kalmış olan Demokrat Parti kapatılmış, Başbakan Adnan Menderes ve çalışma arkadaşları idam edilmiştir. Türkiye Devleti yirmi yıl sonra, 12 Eylül 1980 tarihinde bir kez daha bir askeri darbe ile karşı karşıya kalmıştır. Bu darbenin sonrasında partilerin kapatılması, yeni bir anayasanın hazırlanması, yeni kurumların oluşması, ülkenin toplumsal, siyasal değişimler yaşaması, bugün dahi tartışılan bir sürecin ve sonuçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Askeri darbelerin gerçekleşmesinde birçok iç ve dış nedenler vardır. Gerek nedenleri ve gerekse sosyal, siyasi, ekonomik sonuçları itibarıyla birçok gelişmeyi beraberinde getirdiği için ülkenin en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Darbeler ülkenin demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiş ve ordu içerisindeki darbe yanlısı kişi ve gruplar orduyu çıkarlarına hizmet eden bir yapıya dönüştürmeye çalışmışlardır.

Bu noktalardan hareketle bu çalışmada amaç, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinin Muğla ilindeki yansımalarını, darbe öncesi ve sonrası Muğla ilinde yaşanan gelişmeleri ortaya koymaya çalışmaktır. Bu araştırma için ana kaynak olarak ise Muğla ilinde yayın yapan çeşitli yerel gazetelerden ve Cumhuriyet Arşivi'ndeki bazı arşiv vesikalarından istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Muğla, darbe, gazete, arşiv, parti.*

REFLECTIONS OF THE MILITARY COUPS OF 27 MAY 1960 and 12 SEPTEMBER 1980 IN MUGLA PROVINCE

ABSTRACT

The state of the Republic of Turkey experienced the first military coup in 27 May 1960. Democrat Party governed the country for 10 years at the end of the military coup was closed, Adnan Menderes the Prime Minister and his colleagues were got hanged. The state of Turkey encountered another military coup twenty years later on September 12, 1980. This coup caused closing of the political parties, preparation of a new constitution, formation of new institutions, social and political changes in the country, and occurrence of a new processes and consequences criticized even today.

There are many external and internal reasons in realization of the military coups. As it brings many consequences in terms of its reasons and social, political, economical results, it became one of the most-debated subjects in the country. The coups affected the democratization process of the country negatively and the pro-coup individuals and groups in the army attempted to transform the army to a structure serving their benefits.

The aim of this study, starting from such points, is to reveal the reflections of the Military Coups of 27 May 1960 and 12 September 1980 in Mugla province, developments in Mugla province before and after the coups. The main references to be used for this study shall be the local newspapers publishing in Mugla province and some archive documents in the archive of Cumhuriyet.

Keywords: *Muğla, coup, newspaper, archive, party.*

GİRİŞ

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Ve Sonrasında Muğla'da Siyasi Durum

Türk siyasi hayatında 27 Mayıs 1960 sabahı TSK iktidara el koymuştur. Türkiye radyodan yapılan anonslarla ordunun yönetime el koyduğu sözleriyle uyanmıştır. Radyodan şu anons yapılmıştır:[1]

*"Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk silahlı kuvvetleri Türk vatandaşlarını radyolarının başı*na davet e*der. Sevgili vatandaşlar: Türk silahlı kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini almıştır. Bu hareket silahlı kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde, kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükun* içinde bulunmaları, resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun, hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz."

Darbe, en yüksek rütbelisi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin gerçekleştirilmesine neden olan etkenlerden birisi de CHP lideri ismet İnönü ve DP lideri Adnan Menderes'in ortamı geren, kışkırtıcı sayılabilecek konuşmalarıdır. Menderes'in DP'li milletvekillerine hitaben: 'siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz', 'orduyu yedek subaylarla bile idare edebilirim', 'odunu aday göstersem milletvekili seçilir' sözlerine karşılık, İsmet İnönü'nün: 'çareler tükenince ihtilal mübah olur', 'sizi ben bile kurtaramam' gibi sözleri, zaten bir hareketlilik içerisinde olan orduda itici bir unsur olmuştur.[2]

Darbeden sonra özellikle öğrenciler ve aydınlar arasında sevinç çığlıkları atılmış, gösteriler düzenlenmiş, kutlamalar yapılmıştır. DP'yi en çok destekleyen halk ise durumu sessizlikle karşılamış, olayların gelişimini izlemeye başlamıştır.[3]

Darbe Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in idamı ve birçok kişinin tutuklanmasıyla neticelenmiştir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden hemen sonra 3 Haziran'da tüm Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da DP'nin bütün ocakları kapatılarak evrak ve emvaline el konulmuştur. 22 Haziran 1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile bütün Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da bütün siyasi partilerin ocak, bucak, ilçe ve il teşkilatları kapatılmıştır.[4]

1 Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı,** İstanbul, 1993, s. 116.
2 Tevfik Subaşı, Bir Arpa Boyu, İstanbul, 2004, s. 17.
3 Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** Ankara, Nisan 2004, s. 13, 14.
4 Bayram Akça, **Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Ankara, 2002, s.110.

Bakanlar Kurulu, 22 Haziran 1960 tarihinde saat 9.30'da toplanmış ve toplantı saat 13.00'a kadar devam etmiştir. Toplantıda siyasi partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını kaldırarak bunların yalnız il ve ilçelerdeki teşkilatlarının muhafaza olunmasını sağlayan geçici kanun müzakere edilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Fehmi Yavuz valiliklere gönderdiği bir genelgede 27 Mayıs İhtilali'nin bütün vatandaşlara anlatılmasını istemiştir. Bakan, özellikle öğretmenlerin içinde bulundukları durumu dikkate alarak, yerlerini boş bırakmamalarını istemiştir. Ayrıca halka inkılapları anlatmak ve köylüyü aydınlatmak üzere köylere gidecek üniversiteli gençlere her türlü yardımın yapılacağını bildirmiştir.

Yine aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı tüm müftülüklere gönderdiği yazıda, *27 Mayıs inkılabının taşıdığı büyük mananın halka ve köylüye kâfi derecede ve açık bir ifade ile vaizlerin vaazlarında, hatiplerin hutbelerinde ayet ve hadislere istinaden anlatılmasını*, istemiştir. Mezkûr tamimlerde, *gerekenlerin yerine getirilmesinin dikkat ve hassasiyetle takip edilmesi* de belirtilmiştir. *Kendi bölgelerinde ve müftülük camiası içinde inkılabın ruh ve manasına aykırı mahiyetteki davranışlardan müftülerin de sorumlu bulundukları* belirtilmiştir.

Yukarıda bahsedilen tamimler üzerine ne gibi bir faaliyette bulunulup ne netice alındığının, vaiz ve hatiplerin bu mevzudaki faaliyetlerinin (faaliyetin mahiyeti ve kimler tarafından ne yapıldığını isim zikredilerek belirten) bir raporla bildirilmesi istenmektedir. Bundan sonra bu hususta yapılacak işler için hazırlanacak program en geç 20 Ekim 1960 tarihinde başkanlıkta bulunmak üzere gönderilecek ve keyfiyet ilgililere önemle duyurulacaktır.[5]

Diyanet İşleri Başkanlığı imzalı yazılar tüm müftülüklere gönderilmiştir. Ayriyeten Diyanet İşleri Başkanının tüm müftülüklere özel bir mektubu olmuştur. Burada özetle, *27 Mayıs Askeri Darbesi'nin bir inkılap olduğu, kıymet ve manasının halka anlatılması gerektiği, teşkilatın bunu bu güne kadar iyi yaptığı ve devam etmesi gerektiği, inkılabın dini bakımdan kıymet ve manasını belirtmenin bu teşkilata ait olduğu* belirtilmiştir. *Bugün yurdun en ücra köşelerine kadar idareyi fiilen ele alıp milli menfaatleri korumak için var kuvvetiyle çalışan hükümete destek olmanın dini bir vecibe teşkil ettiğini, aksine hareket eylemenin dünya ve ahirette mesuliyet ve hüsranı mucip olacağını ve bunun vaizler tarafından halka anlatılması gerektiği* ifade edilmiştir.[6]

Devrim Gazetesi'ndeki haberlere göre, 2 Haziran 1960 günü Muğla'da saat 17.00'de toplanan halk 27 Mayıs inkılabını büyük bir coşkuyla karşılamış ve sempati tezahüratında bulunmuşlardır.[7]

5 **BCA**, 051.33.4.33.29.
6 **BCA**, 051.33.4.32.29.
7 **Muğla,** 2,3 Haziran 1960.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra Muğla'ya Binbaşı Selahattin Kürşad vali olarak atanmış ve bu haber Muğla Gazetesi'nde şöyle duyurulmuştur: " Şanlı ordumuzun idareyi ele alması üzerine mülki idarede de yeni tayinler yapılmıştır. Şehrimize Garnizon Kumandanımız Binbaşı Selahattin Kürşad v*ali olarak atanmıştır".*[8]

Darbe sonrası ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Milli Birlik Komitesi tarafından vatandaşlardan hazineye yardım kararı alınmıştır. Bu çerçevede vatandaşlar altınlarını hazineye yardım amaçlı olarak yatırmışlardır. Muğla Şehir Defterdarlığı da hazineye yapılan bu bağışlarla ilgili bilgiler vermektedir.[9]

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, feshedilen parlamentonun görevlerini bir süre için Milli Birlik Komitesi devralmıştır. Bundan sonraki ilk adım, yeni bir anayasa ile seçim kanunu hazırlayıp, en kısa zamanda seçimlere gidilmesini sağlayacak bir kurucu meclis oluşturmaktır. 13 Aralık 1960 tarihinde 158 Sayılı Kanun ile Kurucu Meclis oluşturulmuş, ardından da anayasa ve seçim kanunu ile ilgili komisyonlar kurulmuştur.[10] Haberlere göre ülkenin askeri yönetim altına alınması halk tarafından hoşnut karşılanmış ve şehirde huzur sağlandığı için büyük sevinç yaşanmıştır.

Darbeden sonra oluşturulan Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmuştur. Temsilci üyelerin seçimi için kurumların ve örgütlerin temsilci göndermeleri gerekmektedir. İllerden temsilciler seçilip Ankara'ya gönderilmiştir. Her ilde olduğu gibi Muğla ilinde de temsilci seçimleri yapılmıştır. Muğla ilinde Kurucu Meclis'e gidecek il temsilcisi olarak 28 Aralık 1960 Çarşamba günü Halk Eğitim Merkezi'nde bütün kazalardan gelen delegelerin katılımı ile yapılan seçimlerde Ethem Serim, Şevket Ilgaz, Mehmet Aydınlı aday olarak gösterilmiştir. 114 delegenin katıldığı oylamada Ethem Serim 89 oy ile Kurucu Meclis üyesi olarak seçilmiştir.[11] Yapılan seçimde delege olarak; Turan Şahin, Fevzi Özer, Faruk Aksoy, Nuri Öncüer, Selehattin Sepil, Mustafa Öner, Osman Köseoğlu, Yılmaz Ercan, Sami Karasulu, Necip Şenel gibi kişiler seçilmiştir.

Kurucu Meclis 7 Ocak 1961 Cuma günü Ankara'da açılmıştır ve Muğla ilini temsil edecek kişi Etem Serim'dir.

27 Mayıs Darbesi sonrası oluşturulan Kurucu Meclis'in İkinci Cumhuriyet olarak gösterildiği görülmektedir. Muğla ilinde yayın yapan Devrim Gazetesi'nin "*Milletimizin Büyük Günü*, *Kurucu Meclis Dün Açıldı ve 2. Cumhuriyet'in Temeli Atıldı"* şeklinde haber yaptığı görülmektedir. Yine

8 **Muğla,** 2 Haziran 1960
9 **Muğla,** 16 Haziran 1960
10 Çavdar, **a.g.e.,** s. 18.
11 **Devrim,** 29 Aralık 1960.

"Şehrimizde 2. Cumhuriyet Kutlandı" şeklinde 7 Ocak 1961 tarihindeki haberde şehrin baştan sona bayraklarla süslendiği, günle ilgili törenler yapıldığı, halkın çok kalabalık olduğu, konuşmalar yapıldığı ve bayram havası içinde geçtiği bildirilmektedir.

27 Mayıs Askeri Darbesi'nin gerçekleşmesinden sonra farklı uygulamalarla birlikte yine Devrim Gazetesi'nin 30 Temmuz 1961 tarihinde vermiş olduğu bir haber şöyledir: *"Marmaris'in Çubuk Köyü'nden karayolları köprü yapımında çalışan Ali Cevdet isminde bir şahıs 27 Mayıs inkılabını kötülemiş, devlet başkanımız Cemal Gürsel ve İsmet İnönü hakkında hakaretvari konuştuğundan dolayı ifadesi alınıp tutuklanmıştır*."[12]

Yine 13 Ocak 1961 tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre siyasi partilerin kurulmalarına izin verilmiştir. Fakat belli kurallara ve tüzüklere göre hareket etme zorunluğu getirilmiştir.[13]

Milli Birlik Komitesi İkinci Başkanı Cemal Madanoğlu 21 Mart 1961 günü Muğla iline bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Daha önce de vazife yaptığı bu şehirde bulunan arkadaşları ile görüşmüş ve İl Temsilcisi Ethem Serim'in evinde bir yemek yemiştir.[14]

Siyasi partilerin kurulmasına izin verildikten sonra Muğla'da siyasi anlamda hareketlenmeler başlamıştır. Partilerin çeşitli temsilcileri ile gelerek partini il teşkilatının kurulmasında çalışmalar yapmışlardır. CKMP'ye mensup Tevfik Güner ve Kamil Başaran isimli iki partili Muğla'ya gelerek Madenci Hamza Sadi Özbek'in yazıhanesinde, CHMP Eski Başkanı Hulisi Türer ve şehirde tanınmış siyasi kişilerle toplanmışlardır.[15]

Yeni Türkiye Partisi'nin Muğla'da kurulmasıyla ilgili olarak YTP mensubu iki şahıs Muğla'ya gelmişler, tanınmış avukat ve tüccarlarla görüşmeler yapmışlardır. Akşam Şehir Kulübü Lokantası'nda düzenlenen yemekte Avukat Mesut Savran, Avukat Mehmet Şerefli, Mehmet Kökçü hazır bulunmuşlardır. İlde partinin kimler vasıtasıyla kurulacağı henüz netlik kazanmamıştır.[16]

1.1. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Muğla Teşkilatı'nın Oluşumu

Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olan AP, Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur. Parti ülke geneli örgütlenme

12 **Devrim,** 30 Temmuz 1961.
13 **Devrim,** 14 Ocak 1961.
14 **Devrim,** 22 Mart 1961.
15 **Devrim,** 25 Ocak 1961
16 **Devrim,** 24 Mart 1961.

çalışmalarına hızlı şekilde başlamıştır. Buna bağlı olarak partinin Muğla il teşkilatı da Denizli'den Muğla'ya gelen Emekli Tümgeneral Necmi Ökten ve İzmir avukatlarından Kadri Özek, Adalet Partisi Muğla Müteşebbis Heyeti'ni kurmuşlar ve hususi dilekçe ile vilayete bildirmişlerdir. Partinin kurucuları tamamen münfesih Demokrat Partililerden teşekkül etmiştir. Bu isimler Fehmi Savran, Mehmet Yalın, Mehmet Kökçü, Halil Tolga, Mehmet Şahbudak, Ahmet Özer, İlhan Tekinalp, Memduh Özsoy'dan oluşmuştur. Parti merkezi olarak Osman Çetin Hanı'nda bir oda gösterilmiştir.[17]

Köyceğiz AP İlçe Teşkilatı 5 Mayıs 1961 tarihinde kurulmuştur. Başkanlığa Avukat Mehmet Menteşelioğlu seçilmiştir.

CHP de Muğla ilinde faaliyete geçmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Haftada 3-4 kez toplantılar yapılarak örgütlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte geçmişte başka partiler de görev almış, isimler CHP saflarına geçmeye başlamışlardır. CKMP Başkanı Hulusi Türer, DP İlçe Başkanı Raif Ağaoğlu yeni siyasi devrede CHP saflarında yer alacaklarını açıklamışlardır.[18] Ardından kadın kolları ve il gençlik kolları teşkilatları kurulmuştur.

1.2. 1961 Anayasa Referandumu ve Muğla

Ülkemizde Cumhuriyet dönemi içinde, birincisi 9 Temmuz 1961, ikincisi 7 Kasım 1982 tarihinde olmak üzere iki kez Anayasa halk oylaması; birincisi 6 Eylül 1987, ikincisi 25 Eylül 1988, üçüncüsü 21 Ekim 2007, dördüncüsü 12 Eylül 2010 ve son olarak da 16 Nisan 2017 tarihinde olmak üzere beş kez de Anayasa değişikliği ile ilgili halk oylaması yapılmıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi Cumhuriyet döneminin ilk darbesi olması, ardından gelen diğer darbelere örnek teşkil etmesi, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1924 Anayasası'yla oluşturulan devlet düzenini tamamen değiştirerek getirdiği 1961 Anayasası'yla yeni bir devlet düzeni oluşturması, siyasal iktidarın kullanılmasını yeni esaslara bağlaması, yeni yapı ve kurumları sisteme dahil etmesi açısından önemini ve tesirini hala devam ettiren bir olay olmuştur. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde seçmenlerin oylarıyla barışçı yolla iktidara gelen kadro, 10 yıl sonra, silahlı kuvvetler içerisinde bir grup subayın gerçekleştirdiği bir darbeyle uzaklaştırılmış, henüz yeşermekte olan demokrasi büyük bir yara almıştır. Bazı partilerin ve toplum kesimlerinin darbecilerle beraber hareket etmeleri olayı asıl önemli kılan gelişme olmuştur.[19]

17 **Devrim,** 13 Nisan 1961.
18 **Devrim,** 18 Nisan 1961.
19 Serkan Kumlu, **Atatürk** Dönemi Sonrası Türkiy**e Cumhuriyeti'nde Meydana Gelen Darbeler**, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Askeri darbe sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde bir ilk yaşanmış, Başbakan Adnan Menderes, çalışma arkadaşları Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişlerdir.

Anayasa Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiş, devlet başkanı sıfatını taşıyan Milli Birlik Komitesi başkanı tarafından yayınlandıktan sonra 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuştur. Bir kısım hükümleri o tarihte, bütünü ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçildiği tarih olan 15 Ekim 1961'de yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen bu anayasa, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" başlığını almıştır.

Tablo 1: 9 Temmuz 1961 Yılında Yapılan Halk Oylaması Türkiye Geneli Sonuçları[20]

Yıl	1961	
Sandık Sayısı	56.049	
Seçmen Sayısı	12.747.901	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	10.321.111	
Katılım Oranı	% 81.0	
Geçersiz Oy	39.075	% 0.4
Geçerli Oy	10.282.036	% 99.6
Evet Oyu	6.348.092	% 61.7
Hayır Oyu	3.933.944	% 38.3

Aslında bu oylama darbeden sonra Türk halkının siyasal açıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsattır. Halk oylamasında 27 Mayıs güçleri beklenmedik ciddi bir darbe yemiştir. Çünkü oranlara bakıldığı zaman % 38.3 hayır oyu oldukça yüksek bir orandır. Bu, hiçbir örgütlenmesi olmadığı halde Menderes taraftarı seçmenin büyük ölçüde aleyhte oy verdiğini göstermektedir. DP'nin 1960 öncesinde çok güçlü olduğu 11 vilayette ret oyu verilmesi bunu doğrulamaktadır.

9 Temmuz 1961 yılında yapılan halk oylamasında % 81'lik bir katılım sağlanmış ve % 61.7 oy oranı ile yeni Anayasa halk tarafından kabul edilmiştir.

Ülke genelinde bu sonuçlar alınmışken Muğla ilinde de halk oylaması sonuçları şu şekilde sonuçlanmıştır.

Enstitüsü, Niğde, 2009. s. 57.

20 Türkiye İstatistik Kurumu, **Halk Oylaması Sonuçları,** Ankara,2008, s. 2.

Tablo 2: Muğla İli Geneli 9 Temmuz 1961 Halk Oylaması Sonuçları[21]

Yıl	1961	
Sandık Sayısı	580	
Seçmen Sayısı	151.312	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	112.510	
Katılım Oranı	% 74.4	
Geçersiz Oy	773	% 0.7
Geçerli Oy	111.737	% 99.3
Evet Oyu	56.744	% 50.8
Hayır Oyu	54.993	% 49.2

Muğla ilinde halk oylaması oldukça heyecanlı geçmiş ve çok az bir farkla evet oyu galip gelmiştir. Ülke genelinde katılım oranı % 81 iken bu oran Muğla'da % 74.4 olarak gerçekleşmiştir. Yine evet oyu ülke genelinde % 61.7 iken bu oran Muğla'da % 50.8 olmuştur. Tablodan anlaşılacağı üzere hayır oy oranı % 49.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre yapılan halk oylaması Muğla ilinde az bir farkla kabul edilmiştir.

21 Türkiye İstatistik Kurumu, **a.g.e.,** s. 6. (*Tablolar tarafımızdan oluşturulmuştur.)*

Tablo 3: Muğla İli Merkez ve İlçeleri 9 Temmuz 1961 Halk Oylaması Sonuçları[22]

İlçeler	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Geçerli Oy	Katılım Oranı %	Evet Oyu Sayısı ve Yüzdesi	Hayır Oyu Sayısı ve Yüzdesi
Merkez	24 364	16 262	16 236	66.7	9072 55.97	7164 44.1
Bodrum	13 275	10 044	10 004	75.7	3410 34.1	6594 65.9
Datça	3 404	2 930	2 920	86.1	1165 39.9	1755 60.1
Fethiye	32 156	22 873	22 766	71.1	9231 40.5	13535 59.5
Köyceğiz	14 601	10 640	10 577	72.9	6626 62.6	3951 37.4
Marmaris	6 396	4 823	4 788	75.4	3645 76.1	1143 23.9
Milas	31 927	25 697	25 263	80.5	13461 53.3	11802 46.7
Ula	7 595	5 257	5 246	69.2	3021 57.6	2225 42.4
Yatağan	17 594	13 984	13 937	79.5	7113 51.0	6824 49.0

1961 yılında yapılan halk oylamasında Muğla'dan yaklaşık % 75'lik bir katılım olmuş ve oylama kazalar dâhil herhangi bir hadise olmadan neticelenmiştir.[23]

Muğla merkez ve ilçeler dahil olmak üzere en fazla katılım % 86.1 ile Datça ilçesinde olmuştur. En az katılım oranı ise % 69.9. ile Ula'da olmuştur. Evet oyu sayısının en fazla olduğu yer % 76.1 ile Marmaris ilçesi olurken, en az evet oy oranının % 34.1 ile Bodrum olduğu görülmüştür. Hayır oy oranına bakıldığında % 65.9 ile Bodrum ilk sırada yer almıştır. En az hayır oyu ise % 23.9 ile Marmaris ilçesinde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre; Muğla'da halk oylaması katılım oranı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. "Evet" ve "Hayır" oranlarına bakılacak olunursa çok az bir farkla yeni Anayasanın kabulü için evet oyu fazla çıkmıştır.

22 Türkiye İstatistik Kurumu, **a.g.e.,** s. 227.
23 **Devrim,** 10 Temmuz 1961.

1.3. 1961 Seçimleri ve Muğla

Ocak 1961'de yeni anayasa ve seçim yasasını hazırlamak için Rauf Orbay başkanlığında çalışmaya başlayan Kurucu Meclis'ten yaklaşık bir ay sonra siyasi parti faaliyetlerine izin verilmiştir. Darbeden sonra siyasi yaşamlarına devam eden CHP, CKMP'nin yanı sıra çok sayıda yeni partinin siyasi hayata katıldığı görülmüştür.

MBK'nın 13 sayılı bildirisi ile faaliyetleri yasaklanan siyasal partilerin seçimlere hazırlık yapabilmeleri için faaliyete geçmelerine izin verilmiştir. Bu bildirinin ilanından sonra, varlıklarını koruyan CHP, CKMP, Birlik Partisi ve Sosyalist Parti siyasal çalışmalarına bıraktıkları yerden devam etmişlerdir. DP kapatılmış olduğu için o kesimde bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla 11 Şubat 1961'de Ragıp Gümüşpala başkanlığında Adalet Partisi (AP) kurulmuştur.[24] Bundan iki gün sonra 13 Şubat 1961'de yine DP'nin mirasına oynayan bir başka parti, Ekrem Alican'ın başkanlığında kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP)'dir. Aynı gün bir başka önemli gelişme daha olmuştur. 1960'lı yıllarda Türk siyasi yaşamına yeni bir boyut getiren bir sol parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP), Kemal Türkler ve Rıza Kuas'ın da aralarında bulunduğu bir grup sendikacı tarafından kurulmuştur.[25]

2. 12 Eylül 1980 Darbesi Ve Sonrası Muğla'da Siyasi Durum

12 Eylül 1980 Darbesi, Türk silahlı kuvvetlerinin, 12 Eylül 1980 günü emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahaledir.

Terörün, sağ ve sol grupların birbirlerine karşı işledikleri cinayetlerin toplumun tanınmış simalarına yönelmesi ve belli bir aşamadan sonra kitleselleşmesi tüm toplum kesimlerinde ciddi bir kaygıya ve korkuya yol açmıştı. Bütün çabalara rağmen terörün kontrol altına alınamaması ve her geçen gün tırmanışını sürdürmesi hükümetin ve genelde siyasetin tam bir acizliğini ortaya koymaktaydı.[26]

19-26 Aralık 1978 tarihinde Kahramanmaraş'ta patlak veren Alevi-Sünni çatışmasında toplam 108 vatandaşın hayatlarını kaybetmeleri sorunun vardığı düzeyi göstermesinin ötesinde tüm toplum kesimlerinde gelecek ve güvenlikle ilgili ciddi bir kaygıya yol açtı. Olaylar karşısında çaresiz kalan

24 Ayrıntılı bilgi için bkz. Filiz Demirci Güler, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde bir Örnek Olay Adalet Partisi,** Ankara, 2003, s.
25 İhsan Karlı, **1946- 2007 Türk Basınında Milletvekili Genel Seçimleri,** [Yayınlanmamış Doktora Tezi] , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 86.
26 Davut Dursun, **12 Eylül Darbesi**, *'Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler'*, Ocak 2005, İstanbul, s. 7.

Başbakan Ecevit, istemeyerek de olsa, 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesine razı olmak zorunda kalmıştı.[27] Yine 1 Şubat 1979 günü Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi olayları daha da karmaşık bir hale getirmişti. Ülkede gençlik örgütleri arasındaki gruplaşmalar, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaşanan hareketlilikle birlikte değerlendirildiğinde durum hiç de iç açıcı durmuyordu.

6 Nisan 1980 günü, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi dolmuş ve yerine TBMM tarafından yeni bir cumhurbaşkanı bir türlü seçilememişti. 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanları yedi yıllık bir süre için TBMM tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun müspet oyu ile seçilmekteydi.[28]

Görüldüğü gibi 12 Eylül Darbesi'ne varan süreçte yetmişlerdeki Türk siyasetinin en belirgin niteliği; istikrarsızlık, belirsizlik, bölünmüşlük ve diyalogsuzluktu. 1973'ten 1980'e kadar yedi yılda yedi hükümetin görev yapmasına tanık olunan bir siyasal sistemde istikrar ve güçlü bir hükümet yapısının oluşmasını beklemek gerçekten zordu. Ortalama ömrü bir yıl devam eden hükümetlerin başarısız ve istikrarsız yönetimleri toplum sorunlarının çığ gibi artmasına, hiçbir sorunun çözülememesine, toplum nezdinde siyasetin inandırıcılığını ve meşruiyetini yitirmesine sebep olmuş ve demokrasinin çöküşüne şahit olunmuştu.[29] Ülke genelinde asayiş olaylarının ciddi şekilde bozulması, özellikle basında işlenişi dikkat çekicidir. O dönemde gazetelerde olaylar şu şekilde verilmektedir:[30]

-Demirel'in 170 günlük iktidarında 1361 kişi öldü. (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1980)

-Dünkü olaylarda 11 kişi öldürüldü. (Tercüman, 3 Haziran 1980)

-5 kentteki olaylarda 1'i polis 6 kişi can verdi. (Milliyet, 10 Temmuz 1980)

-Anarşi dün 23 can aldı. (Hürriyet, 2 Ağustos 1980)

-Saldırılarda dün de 12 yurttaş öldürüldü. (Cumhuriyet 4 Eylül 1980)

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenen Evren 1979 yılının ilk yarısında özellikle Güneydoğu'da artan terör ve anarşi olayları nedeniyle vatandaşlardan ve silahlı kuvvetler içerisinden çok sayıda mektup aldığını, çok sayıda

27 Dursun, **a.g.e.,** s. 43.
28 Dursun, **a.g.e.,** s. 51.
29 Kumlu, **a.g.e.,** s. 96.
30 Kumlu, **a.g.e.,** s. 86.

milletvekili ve senatörün hükümetin olayların üstesinden gelemeyeceği yönünde fikirler dile getirdiklerini, kendisinin ise bir müdahaleyi şimdilik düşünmediğini ve bıçak kemiğe dayanmadan yapılacak bir müdahalenin yurda yarardan çok zarar vereceğine inandığını söylemiştir.[31]

Nisan 1980'de görevi biten Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durum darbe hazırlığı yapan silahlı kuvvetlerin gerekçelerine önemli bir fırsat vermiştir. 4 Haziran 1980 tarihinde darbeye ilişkin Bayrak Harekât Emri'nin Evren'e teslim edildiği, ayın ortalarına doğru harekâta son şeklinin verildiği, müdahale tarihi olarak da 11 Temmuz 1980 gününün belirlendiği ve 3 Temmuz günü Bayrak Harekât Emri'nin özel kuryelerle ordu ve kolordu komutanlıklarıyla sıkıyönetim komutanlıklarına ulaştırılmaya başlandığı bilinmektedir. Ancak 3 Temmuz'da MSP'nin AP'ye güvenoyu vermesi ve 214'e karşılık 227 oyla hükümetin güven tazelemesi hesapları alt üst etmiştir. Meclisten güvenoyu almış bir hükümeti devirecek bir müdahaleyi içte ve dışta anlatmanın zorluğu dikkate alınarak müdahalenin tehir edilmesi yoluna gidilmiştir.[32]

Darbeye ilişkin son hazırlıklar 26 Ağustos'taki komutanlar toplantısında değerlendirilmiştir. Toplantıda yeni tarih olarak 12 Eylül 1980 günü belirlenmiştir. Müdahale tarihi kararlaştırılıp hazırlıklar buna göre sürdürülürken meydana gelen iki önemli gelişme darbe için ek gerekçeler sunmuştur. Bunlardan biri Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'nin MSP'nin verdiği gensoruyla bakanlıktan düşürülmesidir. Diğer bir gelişme ise bu olaydan bir gün sonra Konya'da MSP tarafından organize edilen Kudüs'ü Kurtarma Mitingi ve bu mitingde yaşanan gelişmelerdir. Mitingde açılan pankartlar, atılan sloganlar ve yapılan konuşmalar Cumhuriyet'e karşı bir girişim olarak değerlendirilmiş, özellikle İstiklal Marşı söylenirken bir gurubun ayağa kalkmayıp protesto etmesi toplumda infial yaratmıştır.[33]

12 Eylül 1980 tarihinde saat 04.00'da TRT radyolarında okunmaya başlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi ile tüm dünya ordunun idareye el koyduğunu öğrenmiştir.[34] *Yüce Türk Milleti* hitabıyla başlayan bildiri, içinde bulunulan durumu özetliyor ve silahlı kuvvetlerin son çare olarak ülke yönetimine bütünüyle el koyduğunu duyuruyordu. Kenan Evren imzalı bu bildirinin bir bölümü şu şekildedir:[35]

"Yüce Türk Milleti:

31 Kenan Evren, **Zorlu Yıllarım 1**, İstanbul, 1994, s. 66.
32 Kumlu, **a.g.e.,** s. 90.
33 Dursun, **a.g.e.,** s. 76.
34 Bülent Tanör ,**12 Eylül Rejimi (1980 – 1983)** , 'Yakınçağ Türkiye Tarihi', C.2, İstanbul, 2007, s.31.
35 Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, C. 1, B. 1, s, 4, (19 Eylül 1980). Ayrıntılı bilgi

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masun köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti :

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yenide tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir, yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05:00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur."

Bu bildiri ile 1961 Anayasası ile kurulan İkinci Cumhuriyet Rejimi'ne son verilmiş ve Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır.[36]

2.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Muğla'ya Yansımaları

Ülke genelinde yaşanan gelişmeler üzüntü içinde takip edilirken halk içinde şiddet olaylarının artması, olayların boyutunun iç savaşa doğru gitmesi endişesi tüm ülkeyi sarmıştır. Yurdun her köşesinde yaşanan acı olaylar, Muğla'da yayın yapan gazetelerde, en çok öğrenci eylemleri ile ele alınmıştır. 12 Eylül Darbesi'ne giden süreçte ülkenin kan gölüne döndüğü, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olaylar manşetlerde bildirilmiştir. 25

için bkz. s. 1-15.

36 Zurcher, E.Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İstanbul, 2002, s. 405.

Ocak 1977'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi Baki Ünlü otobüs durağında beklerken tabanca ile vurularak öldürülmüştür.[37] Bir yıl sonra aynı gün ve aynı ayda 25 Ocak 1978'de Ege Üniversitesi Diş Hekimliği son sınıf öğrencisi Mustafa Sarı, Bornova'da otobüs durağında vurulmuştur. Cenazeler Muğla'da kaldırılmıştır. Bu üzücü olay, *Mustafa Sarı 26 bin Muğlalının sel gibi akan gözyaşları arasında toprağa verildi,* şeklinde manşetten verilmiştir. [38] Bu cenazeler şehirde oldukça üzüntü yaratmıştır.

Ülkede cinayetlerin ardı arkası kesilmemiş; Dalaman-Kapıkargın kana bulanmış, Ula'da Mehmet Karaduman öldürülmüştür. Yaşanan bu kötü hava devam etmiş, Muğla'ya haber bu defa Ankara'dan gelmiştir. Ankara Sanat Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi Muğlalı Emin Arslan 20 Ocak 1980 tarihinde Ankara'da öldürülmüştür. Bu ölüm de Muğla'da çok büyük tepkiyle karşılanmış, cenaze oldukça büyük bir kalabalıkla kaldırılmıştır. Cenaze töreninde konuşan bir gencin, *Emin'e kan vermek için hastaneye giden arkadaşlarının tutuklandıklarını*, söylemesi halkı şok içinde bırakmıştır. Emin Arslan'ın defnedilmesi haberi, *20 Ocak 1980 Tarihinde Öldürülen Muğlalı Emin Arslan Hazin Bir Törenle Toprağa Verildi*[39]*,* şeklinde gazetede yerini almıştır.

Bu dönemde Muğla'da yayın yapan Devrim Gazetesi'nin manşetleri yaşanan sıkıntıları göstermesi açısından önemlidir:[40]

-Turgut Reis Lisesi'nde Karşıt Görüşlü Öğrenciler Çatıştı.(Devrim 20 Ocak 1978)

-Öğrencilerin Boykot Kararı Alması Üzerine Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Süresiz Kapatıldı.(Devrim 19 Haziran 1978)

-Tabakhane'de Sağ Ve Sol Gruplar Arası Çıkan Çatışmada 4 Kişi Yaralandı.(Devrim 28 Ağustos 1979)

-Terör İlçelerimize De Sızdı Fethiye'de Bir Lise Öğrencisi Kurşunlandı.(Devrim 26 Ekim 1979)

-Fethiye'de Bir Köy Basıldı.(Devrim 17 Kasım 1979)

-Önceki Gece Şehrimiz Bomba Sesi İle İrkildi. Girgin İşhanı Bombalandı.(Devrim 29 Kasım 1979)

-AP Milas İlçe Binasına Dinamit atıldı.(Devrim 8 Mart 1980

37 Ali Abbas Çınar, **50.Yılında Devrim Gazetesi ve Devrim'de Muğla,** Muğla, 2010, s.181.

38 **Devrim,** 28 Ocak 1978.

39 **Devrim,** 25 Ocak 1980.

40 Çınar, **a.g.e.,** s. 183.

-Muğla AP İlçe Merkez Binası Bombalandı.(Devrim 8 Mayıs 1980)

-Geçen Hafta İlimizde 43 İlkokul Öğretmeni Açığa Alındı.(Devrim 9 Haziran 1980)

-Fethiye'de Silahlı Saldırılar Sürüyor. CHP İlçe Başkanı Ve Daimi Encümen Üyesi Tutuklandı.(Devrim 24 Haziran 1980)

-Eski Başbakanlardan Nihat Erim Öldürüldü .(Devrim 21 Temmuz 1980)

-Hamle Gazetesi Binasına Dün Gece Bomba Atıldı.(Devrim 23 Temmuz 1980)

-AP Fethiye Eski İlçe Başkanı Çetin Ergen Öldürüldü.(Devrim 18 Ağustos 1980)

-Yatağan Kaymakamı Ünal Cengiz Ve Eski CHP İlçe Başkanı Hamdi Önal'ın Otomobillerine Konan Bombalar Patlamadan İmha Edildiler. (Devrim 29 Nisan 1980)

Görüldüğü üzere Muğla ilinde de oldukça sıkıntılı günler ardı ardına yaşanmaya devam etmiştir. Özellikle bu süreçte yaşanan gelişmeler askeri darbenin hazırlayıcısı olacak ve yaşanan olaylar bu süreci hızlandıracaktır.

12 Eylül Darbesi'ni Muğla'da gazeteler, *Türk Silahlı Kuvvetleri Yönetimi Bütünüyle Ele Aldı,* şeklinde haber yapmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edildiği üzere Muğla da sıkıyönetim sürecine girmiştir. Bu durum 19 Temmuz 1984 tarihinde sona erecektir.[41]

Muğla ilinde yaşanan bir başka ilginç gelişme Muğla AP Milletvekili Zeyyat Mandalinci'nin AP'den istifa etmesidir. Mandalinci 1950-1960 DP'den Muğla milletvekilliği yapmış, ilin önde gelen isimlerinden olmuştur. 1953 yılında Ticaret Vekilliği yapmıştır. AP döneminde ön saflarda bulunan Mandalinci, son zamanlarda AP'nin izlediği politikalara karşı çıkmış ve istifa gerekçesinde bunu belirtmiştir.[42]

2.2. Askeri Yönetim ve Muğla

12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbe sonrası bütün siyasi partiler kapanmış ve siyasetçilere siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Bu şartlarda 1983

41 **Devrim,** 20 Nisan 1984.
42 **Devrim,** 22 Nisan 1980.

yılında yapılacak genel seçimlere, askeri yönetimin izin verdiği siyasi partiler ve yeni siyasi liderler katılabilecektir. Muhafazakâr, sağ ve milliyetçi sağ partilerin seçimlere katılmalarına izin verilmemiştir. Bu görüşte olan kişiler, 1983 genel seçimlerine katılmalarına izin verilen ve merkez sağ eğilimli Anavatan Partisi (ANAP) ile Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) çatısı altında toplanmışlardır.

Muğla'da, 17 Eylül Çarşamba gecesi, faaliyet gösteren siyasi partilerin il ve ilçe başkanlıkları sıkıyönetim tarafından aranmıştır. CHP'deki arama saat 21:00'da başlamış ve durum sıkıyönetim yetkilileri, MİT yetkilileri, Emniyet yetkilileri ile CHP il ve merkez ilçe başkanlıklarına tebliğ edilmiştir. İl Başkanı Tufan Doğu, İlçe Başkanı Ünal Türkeş ilgililerle beraber parti binasına gelmişlerdir. Yetkililer ellerindeki tüm makbuz, girdi, çıktı, muhasebe ve karar defterlerini, yazışma dosyalarını, kitapları, broşürleri, mühürleri eksiksiz ibraz etmişleridir. Parti binasında vurucu, kesici alet-edevat olup olmadığı da kontrol edilmiştir Tüm evraklar incelendikten sonra mühürlenmiş ve parti içindeki çelik kasaya konulmuştur. Parti giriş binası mühürlenmiştir. Daha sonra yine AP, MSP, TİKP, TSİP, TİP ve merkezi Yeşilyurt'ta bulunan MHP binalarında aynı işlem uygulanmıştır. Mühürlerin yeni anayasanın kabulünden sonra hazırlanacak partiler ve seçim kanunu yasalarının yürürlüğe girişinden sonra kaldırılacağı belirtilmiştir.[43]

Muğla'da darbe sonrası parti ileri gelenleri beş gün evlerinde gözetim altında tutulmuşlardır. 12 Eylül Cuma günü yapılan askeri harekât sonrası emniyet gerekçesi ile evlerinde gözetim altında tutulan Belediye Başkanı Erman Şahin, CHP İl Başkanı Tufan Doğu, AP İl Başkanı Latif Sakıcı, AP İlçe Başkanı Cavit Karagöz, AP İl İkinci Başkanı Ünal Toksöz, MSP İl Başkanı Turan Doğan, TİKP İl Başkanı Adil Aslan beş günlük sürenin ardından serbest bırakılmışlardır.[44]

Sıkıyönetim komutanlığı kararı ile mühürlenen Muğla Belediyesi 18 Eylül tarihinde tekrar açılmıştır. Muğla Belediye Başkanı Erman Şahin görevden alınıp yerine sıkıyönetim komutanlığı kararı ile İl Defterdarı Ali Göker getirilmiştir. Başkan vekilliğini ise il imar müdürü yürütmüştür.

Yaşanan süreçte Türkiye'nin parti liderleri Çanakkale'nin Gelibolu İlçesi Hamzaköy Askeri Dinlenme Tesisleri'nde gözetim altına alınmıştır. Bülent Ulusu başbakanlığa getirilmiştir. Millî Güvenlik Konseyi tarafından Danışma Meclisi Muğla Üyeliği'ne Mehmet Kanat atanmıştır.[45]

43 **Devrim,** 17 Eylül 1980.
44 **Devrim,** 17 Eylül 1980.
45 Çınar, **a.g.e.,** s. 184.

Muğla'da çıkan, CHP'nin yarı resmi yayın organı olarak bilinen Devrim Gazetesi, Hamzaköy'de gözetim altında tutulan CHP lideri Bülent Ecevit ile temas kurma yollarını aramış, CHP Merkez İlçe Başkanı Ünal Türkeş, Bülent Ecevit ile telefon görüşmesi yapabilmiştir. Bu görüşmeler gazeteden manşet olarak verilmiştir. Haber şu şekilde halka duyurulmuştur: "CHP lideri Bülent Ecevit gazetemiz aracılığı ile tüm Muğlalılara ve CHP'lilere selam ve saygılarını gönderdi, Bülent Ecevit'ten mesaj var".

Muğlalıların ilgisinden memnun kalan Ecevit, Ünal Türkeş'e bir telgraf göndermiştir:[46]

"Sayın Ünal Türkeş,

CHP Merkez İlçe Başkanı

İyi dilekleriniz için size ve Muğlalı arkadaşlarımıza teşekkür ederim. Ulusumuzun özgürlük, demokrasi ve barış içinde esenliğe kavuşmasını dilerim. Size ve Muğlalı arkadaşlarımıza insanca ve hakça bir düzen uğrundaki çalışmalarınızda başarılar dilerim. Saygılar, sevgiler sunarım.

Bülent Ecevit"

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel bir ay gözetim altında tutulduktan sonra serbest bırakılmışlardır. MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise Çeşme açıklarındaki Uzun Ada'da gözetim altında tutulmuştur. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş yine Uzun Ada'ya gönderilmiş, daha sonra ise iki lider de Ankara Mamak Askeri Cezaevi'ne nakledilmişlerdir.[47]

12 Eylül Askeri Darbesi kendini hissettirmeye başlamış ve pek çok insan tutuklanmıştır. Sıkıyönetime gelen imzasız mektuplar tutuklamalar için yeterli görülmüştür. Muğla ilinde de bazı gelişmeler yaşanmış ve gazeteye yansımıştır:

"-Muğla'da Yasa Dışı Örgüt Avı / Merkez İlçede Son 10 Günde Yapılan Operasyonlarda 40 Kişi Yakalandı Bunlardan 9'u Serbest Bırakıldı. 31'i Mahkemece Tutuklandı. (Devrim 3 Şubat 1981)

-Fethiye'de Süleymancılık Yapan 15 Kişi Yakalandı.(Devrim 10 Ocak 1981)

-Ula Kozlukuyu Köyü'nde Süleymancılık Tarikatına Mensup 17 Kişi Ayin Yaparken Yakalandılar.(Devrim 23 Temmuz 1981)

46 Çınar, **a.g.e.,** s. 185.
47 Zurcher, **a.g.e.,** s. 450.

-Burdur Spor Maçından Dönen Kafileyi 4.5 Saat Alıkoyan Jandarma Astsubayı Milli Güvenlik Konseyi'ne Şikayet Edildi.(Devrim 10 Nisan 1981)

12 Eylül Darbesi'ni protesto etme amaçlı olarak Bülent Ecevit CHP Genel Başkanlığı'ndan çekilmiştir. Bu gelişme CHP Muğla Teşkilatı tarafından üzüntü ile karşılanmıştır.[48]

2.3. 1982 Anayasa Referandumu ve Muğla

Türkiye siyasi tarihinde ikinci kez bir anayasanın halkoyuna sunulması için sandık başına gitmiştir. Bu referandum, 1980 askeri müdahalesinin ardından hazırlanan 1982 Anayasası için 7 Kasım 1982'de yapılmıştır. Halkoylamasına, 18 milyon 885 bin 488 seçmen katılmıştır. 1982 Anayasası, sonuçların açıklanmasıyla 9 Kasım 1982'de yürürlüğe girmiştir. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Anayasa Referandumu Muğla ilinde de heyecanla karşılanmış, referandum herhangi bir sorun yaşanmadan gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4: 7 Kasım 1982 Yılında Yapılan Halk Oylaması Türkiye Geneli Sonuçları[49]

Yıl	1982	
Sandık Sayısı	82.489	
Seçmen Sayısı	20.690.914	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	18.885.488	
Katılım Oranı	% 91.37	
Geçersiz Oy	43.498	% 0.2
Geçerli Oy	18.841.990	% 99.8
Evet Oyu	17.215.559	% 91.4
Hayır Oyu	1.626.431	% 8.6

Yapılan halk oylamasında katılım oranı oldukça yüksek olmuştur. Bu yıla kadar yapılan seçimler de dahil böyle bir katılım oranı görülmemiştir. 1961 Halk Oylaması'nda katılım oranı %81 olarak gerçekleşmişti. Bu sonuç oldukça şaşırtıcı olmuştu.7 Kasım 1982 günü yapılan anayasa oylamasında ise sandığa giden seçmenlerin % 91.37'sinin "evet" oyu kullanması 12 Eylül Rejimi için çok önemli bir gelişme olmuştur. Kimsenin beklemediği bu kadar yüksek kabul oyu ile seçmenler iki sorunu çözüme kavuşturmuşlardır. Birisi Türkiye yeni bir anayasaya kavuşmuştur. Diğeri ise anayasanın kabulü ile

48 Çınar, **a.g.e.,** s. 185.
49 Türkiye İstatistik Kurumu, **Halk Oylaması Sonuçları,** Ankara, 2008, s. 2.

birlikte Kenan Evren Türkiye'nin 7. cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Kenan Evren'in cumhurbaşkanı seçimi için ayrı bir sandık kurulmamış, anayasaya "evet" oyu verenlerin aynı zamanda Evren'in cumhurbaşkanlığına da "evet" oyu verdiği kabul edilmiştir.[50]

Ülke genelinde bu sonuçlar alınmışken Muğla ilinde de halk oylaması sonuçları şu şekilde sonuçlanmıştır.

Tablo 5: Muğla İli Geneli 7 Kasım 1982 Halk Oylaması Sonuçları[51]

Yıl	1982	
Sandık Sayısı	847	
Seçmen Sayısı	233.134	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	221. 620	
Katılım Oranı	% 95.1	
Geçersiz Oy	652	% 0.3
Geçerli Oy	220.968	% 99.7
Evet Oyu	204.757	% 92.7
Hayır Oyu	16.211	% 7.3

Muğla ilinde halk oylaması herhangi bir sorun yaşanmadan gerçekleşmiştir. Hatta çok yoğun bir katılım yaşanmıştır. Katılım oranı % 95.1'dir Evet diyenlerin oranı % 92.7'dir Türkiye geneli katılım oranının üzerinde bir katılım yaşanmıştır. 1961 yılında yapılan halk oylamasında katılım oranı % 74.4 olarak gerçekleşmişti. 1980 Askeri Darbesi sonrası halkın ilk kez sandıklara gittiği bir siyasi gelişme olan bu referandum, sonuçları itibarıyla yeni bir cumhurbaşkanını da belirlemiştir.

50 Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, *'Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler'*, İstanbul, 2003, s. 115.

51 Türkiye İstatistik Kurumu, **Halk Oylaması Sonuçları,** s. 6.

Tablo 6: Muğla İli Merkez ve İlçeleri 1982 Halk Oylaması Sonuçları[52]

İlçeler	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı %	Evet Oyu Sayısı ve Yüzdesi	Hayır Oyu Sayısı ve Yüzdesi
Merkez	35 240	33 031	93.7	29 974 91.0	2 952 9.0
Bodrum	19 472	18 401	94.5	17 442 95.0	911 5.0
Datça	4 713	4 401	93.4	4 002 91.2	385 8.8
Fethiye	49 925	47 584	95.3	44 561 93.9	2 896 6.1
Köyceğiz	30 616	29 066	94.9	26 227 90.6	2 729 9.4
Marmaris	10 790	9 912	91.9	9 123 92.2	771 7.8
Milas	47 051	44 926	95.5	42 101 93.9	2 714 6.1
Ula	10 489	10 060	95.9	9 318 92.9	712 7.1
Yatağan	25 367	24 239	95.6	22 009 91.1	2 141 8.9

Halk oylaması sonuçlarına göre katılım oranının en yüksek olduğu ilçe Ula ilçesi olmuştur. En az katılım oranına sahip ilçe ise Marmaris'tir. Evet oyu oranı en yüksek ilçe Bodrum, hayır oranının en fazla olduğu ilçe ise Köyceğiz olmuştur.

Türkiye ortalamasının üzerinde bir katılım oranı gerçekleşmiştir. Muğla ilinde Anayasa oylaması büyük bir dikkat ile takip edilmiştir. İlde toplam seçmen sayısının 233.134 olduğu, seçim saatinin saat sekizde başlayıp on dokuzda biteceği ilgili kurumlar tarafından halka duyurulmuştur. Yine seçim sonuçları ilgili gazeteler tarafından halka duyurularak beklenen bir netice olduğu yorumları yapılmıştır. Muğla merkezde 45 sandıkta oy kullanılmış ve 32.926 geçerli oy çıkmıştır. Sonuçlara göre hem anayasa kabul edilmiş hem de Kenan Evren Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olmuştur.[53]

2.4. 1982 Anayasa Referandumu Sonrası Yaşanan Siyasi Gelişmeler, Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve Özallı Yıllar

1980 sonrası Türkiye'de yaşana siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel değişimler dünyada yaşanan gelişmelerle benzer özellikler taşımaktadır. 12 Eylül 1980 Darbesi daha önceki darbeden farklı özellikler taşımaktadır. Aske-

52 Türkiye İstatistik Kurumu, **Halk Oylaması Sonuçları,** s. 185.

53 **Devrim**, 9 Kasım 1982.

ri yönetim tarafından oluşturulan Konsey 16 Ekim 198'de Türkiye'de faaliyet gösteren siyasi partileri kapatmıştır. Bu partiler arasında CHP, AP gibi partiler dahi vardır. Parti liderlerine siyaset yasağı getirilmiştir.

Böyle bir ortamda 12 Eylül döneminin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ANAP'ı 20 Mayıs 1983'te kurmuştur. Turgut Özal 1983 Türkiye'sinin şartlarını ve toplumsal özlemlerini çok iyi analiz etmiştir. Bu süreç Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. MGK Başkanı Kenan Evren MDP'nin ileride yapılacak seçimde iktidara geleceğine kesin gözüyle bakmakta, ikinci parti olan Halkçı Parti'nin dışında ANAP'ı buçuk parti olarak değerlendirmektedir.[54] Parti Özal'ın hemen hemen tek başına kurduğu bir partidir. Kurucu üye bulmakta çok zorlanmıştır. Turgut Özal çok farklı bir ortamda ortaya çıkmış ve her kesimden düşüncenin ortak noktada buluştuğu bir siyasi parti kurmuştur.[55]

Anavatan Partisi Muğla İl Örgütü'nü kurmak üzere Muğlalı Orman Mühendisi Alaattin Arpat'ı görevlendirmiştir. İzmir'de Genel Başkan Turgut Özal ile görüşsen Arpat, bu görevi üstlenmiştir. İl örgütü kuruluş çalışmalarında Muğla orman başmüdürlerinden Ahmet Altıntaş Ali Rıza Bozüyük ve Şükrü Zeybek bulunmaktadır.[56]

2.5. Muğla'ya Yapılan Siyasi Ziyaretler ve Siyasi Partilerin Kurulma Çalışmaları

16 Haziran 1983 tarihinde Yatağan Termik Santrali, Başbakan Bülent Ulusu'nun katılımı ile açılmıştır. Bülent Ulusu açılış konuşmasında şunları söylemiştir: *Sevgili Vatandaşlarım, Aziz Yatağanlılar, 21 Temmuz 1981 tarihinde yurdumuzun bu güzel köşesinde santralin 3.ünitesinin temellerini atmıştık. Daha önce birinci ünitesinin açılışı nedeni ile aranızda bulunmuştum, bu gün de 2. ünitesinin açılışında aranızdayım. Muğla ilimiz tabii zenginlikleri ve güzellikleri, tarihi zenginlikleri ile önemli bir şehrimizdir. Linyit yataklarının önemli bir kısmı bu ilimizde bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal alanda gelişmelerin temel şartlarından biri enerji varlığıdır. Bunun için yerli kaynaklara dayalı enerji üretimi için yoğun gayret sarf ediyoruz Önümüzdeki yıllarda arka arkaya devreye girecek olan termik ve hidroelektrik santrallerle bunu büyük oranda gerçekleştireceğiz. Yine ayrıca planlama safhasında bulunan nükleer enerji santrali de programımız kapsamında bulunmaktadır*[57].

54 Karlı, **a.g.e.**, s. 194.
55 Ayrıntılı bilgi için bakınız. Anavatan Partisi Programı, 6 Kasım 1983,Seçim Beyannamesi.
56 **Devrim,** 28 Temmuz 1983.
57 **Devrim,** 16 Haziran 1983.

24 Haziran 1983 tarihinde Milliyetçi Demokrasi Partisi Muğla İl Örgütü kurulmuştur. Başkan Bülent Önüaçan (Tüccar), İkinci Başkan Kemal Tütüncüoğlu, Sekreter Seyfi Terzibaşıoğlu, Üyeler Mehmet Erol, Nail Baş, Müberra Şahan, Kamuran Soytürk,Ali Sağlam, Onur Doğruel, Yavuz Bektaş'tır. Merkez İlçe Yönetimi'ne ise Gazeteci Hüseyin Nizamoğlu getirilmiştir.[58]

Doğru Yol Partisi Muğla il ve merkez ilçe örgütleri 21 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur. Kurucu İl Başkanı Erkan Sökmen, Başkan Yardımcısı Selçuk Çağlayan, üyeler Mustafa Uçkaç, Ömer Toksöz, Taşkın Bilginer, Meral Engin, Mehmet Altaş, Hayri Madanoğlu, Esat Aydın'dan oluşmuştur. Merkez İlçe Örgütü Başkanı ise Nejdet Canser'dir.[59]

DYP ilçe örgütleri kurulması aşamasında Köyceğiz İlçe Örgütü Başkanı Ferruh Sevinçer, Yatağan İlçe Örgütü Başkanı Ömer Erkul, Datça İlçe Örgütü Başkanı Mustafa Özer olmuşlardır.[60]

Sosyal Demokrasi Partisi İl Örgütü 23 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur.İl Başkanı Orhan Çakır (Gazeteci), üyeler Hüseyin Öz, Ali Rıza Yıldırım, Onur Özer, Günay Toprak, Namık Kemal Konuk, Şevki Besi'den oluşmuştur.[61]

13 Ağustos 1983 tarihinde Muğla Anavatan Partisi İl Örgütü'nün açılışı ANAP Genel Başkanı Turgut Özal tarafından yapılmıştır. Aydın'dan Muğla iline gelen Özal, Kurşunlu Camii'nde Cuma namazını kıldıktan sonra İsmet İnönü Caddesi'ndeki il binasına gelmiştir. Saat 16:00'da kurban kesilerek başlanan törende İl Başkanı Alattin Arpat'ın konuşmasının ardından Turgut Özal kurdeleyi keserek açılışı yapmıştır. Özal yaptığı konuşmada, *örgütlü il sayısının 42'ye ulaştığını ve 50 ilde barajı aştıklarını, ülkenin her on yılda bir sıkıntıya düşme nedeni olan kavga esasına dayalı bir siyaset uygulanamayacağını, seçilecek kimselerin aklı başında insanlar olması gerektiğini, başka yerde akıllıların üstte akılsızların altta olduğunu kendilerinde ise akılsızların üstte akıllıların altta olduğunu, kavga düzeninden çıkıldığı takdirde güzel günlerin geleceğini,* belirtmiştir. Konuşmasının sonunda, *Muğla'nın cennet gibi bir yer olduğunu ve bir turizm merkezi olması gerektiğini* söylemiştir.[62] Konuşmasının ardından saat 17.30'da şehirden ayrılmıştır.

25 Ağustos 1983 tarihinde Halkçı Parti Muğla il ve ilçe örgütleri kurulmuştur. İl Başkanı Selahattin Baba (Avukat), Sekreter Nevzat Sarıçoban, Sayman Zekai Çakmak, Üyeler İffet İnan, Behzat Fidan, İdris Gürpınar, Ali

58 **Devrim,** 24 Haziran 1983.
59 **Devrim,** 23 Temmuz 1983.
60 **Devrim,** 1 Ağustos 1983.
61 **Devrim,** 26 Temmuz 1983
62 **Devrim,** 13 Ağustos 1983.

Giray, Memiş Öztürk, Süleyman Gökcan'dan oluşmaktadır.[63] Daha sonra il başkanının istifa etmesi üzerine il başkanlığına Gazi Çakır getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren 9 Ekim 1983 tarihinde Muğla iline ziyarette bulunmuştur. Konsey üyeleri ile Muğla'ya gelen Evren, Cumhuriyet Meydanı'nda yaptığı konuşmada, *seçimlere %90 üzerinde katılım beklediğini, 6 Kasım seçimlerinde oyları iptal ettirmek ve boş oy verdirmek için sinsice planlar yapılmakta olduğunu, bunların komünist oyunları olduğunu, bunlara halkın inanmaması ve alet olmaması gerektiğini,* söylemiştir. Sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: "*Anayasa oylamalarında sırasında sinsice sürdürülen fesatlıkların ve yalan makinalarının bu seçimler dede olacağına muhakkak gözüyle bakıyoruz. Sizleri seçimlere katılmamaya ve katılsanız dahi oy pusulalarını boş atamaya ve oy pusulalarının birkaç yerine birden evet mührü vardırarak oyu geçersiz saydırmaya çalışacaklardır. Bazı yörelerde şöyle havadisler geliyor. Milletin bize olan sevgisini biliyorlar ya diyorlarmış ki eğer MGK'nın ayrılmasını istemiyorsanız, iş basında kalmasını arzu ediyorsanız oy pusulasını boş atın. Eğer böyle çok %50 'nin altında oy çıkarsa veya %50 civarında bu MGK gitmez, tekrar iş başında kalır gibi böyle fesatça, haince laflar dolaşıyor etrafta bunlara inanmayınız. Bizim karşımızda olanlarda muhakkak var onlara da şöyle söylüyorlar. Eğer askerlerden kurtulmak istiyorsanız filan partiye oy verin o partiye oy verirseniz askerden kurtulursunuz gibi çirkin maksatlı, haince propaganda yapıyorlar. Bunlar komünist oyunlarıdır, bunlara inanmayınız bu gibi oyunlara alet olmayınız."* [64] diyerek sözlerini tamamlamış ve halka önemli konularda açıklamalar yapmıştır.

SONUÇ

1960 ve 1982 Askeri darbeleri tüm Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da darbe öncesi ve sonrasında yaşanan hadiselerle etkili olmuştur. Askeri darbeler Muğla ilinde de yakından takip edilmiştir. Bu konuda gerek gazetelerde gerekse arşiv kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. 1960 darbesine giden süreçte Muğla'yı temsil eden Demokrat Partili milletvekillerinin ve bakan statüsünde kişilerin varlığı Muğla'yı önemli kılmaktadır. Askeri darbenin gerçekleşmesiyle birlikte yaşanan gelişmelerin Muğla'ya yansımaları da önemlidir.

1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş ve Türkiye çok partili siyasi hayata geçmeyi başarmıştır. 1950–1960 yılları arası 10 yıllık bir DP iktidarı söz konusudur. Bu süre içerisinde üç genel seçim, iki yerel seçim ve bir de ara seçim yapılmıştır. Bu seçim dönemlerinde, tüm ülke genelinde olduğu gibi Muğla ili de DP'nin yanında yer almış ve DP'ye ciddi destek vermiştir.

63 **Devrim,** 24 Ağustos 1983.
64 **Milliyet**, 9 Ekim 1983.

Demokrat Partililer bu desteğe karşılık Muğla iline sık sık ziyaretler yaparak ve Muğla milletvekillerinden bazılarına bakanlık görevi vererek Muğla'yı ödüllendirmişlerdir.

Muğla ili siyasi hayatta oldukça aktiftir. Ülke genelinde yaşanan olayları ciddiyetle takip eden ve hemen tepki veren bir yapıya sahiptir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası Muğla ilinde çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Gelişmeler Türkiye geneliyle ciddi bir biçimde benzerlik taşımaktadır. TV, radyo gibi iletişim araçlarının olmadığı ya da yaygınlaşmadığı bu dönemlerde ülkede yaşanan gelişmelere paralel sonuçlar alınması ilginçtir. 1960 tarihinden 12 Eylül 1980 tarihine kadar geçen sürede Türkiye'de bir referandum, beş genel seçim ve dört yerel seçim gerçekleşmiştir. Seçim sonuçları Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında Muğla'da sonuçların farklı olduğu görülmemektedir. Özellikle seçimler öncesi ve sonrası itibarıyla Muğla ili hareketli günler yaşamış, gerek milletvekili adayları gerekse partilerin seçim çalışmaları sürecinde yaşananlar ilgiyle takip edilmiş ve parti genel başkanları Muğla iline ayrı bir önem vermişlerdir. Yine bu süre içerisinde görev yapan milletvekillerinin özgeçmişlerine bakıldığı zaman eğitimli ve şehirde sevilen isimlerden oldukları görülmektedir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sürecinde tüm ülke ile beraber Muğla ilinde de hareketli ve sıkıntılı günler yaşanmıştır. İncelenilen dönemin gazetelerinde Muğla il ve ilçelerindeki karışıklıklar, cinayetler, öğrenci olayları ve siyasi çekişmelerin hat safhaya ulaştığı ve toplumsal bir gerginliğin olduğu gözlenmektedir. İncelenilen dönemde, özellikle darbeye giden süreçte, birçok önemli olayların olduğu görülmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin adeta bir kurtarıcı gibi olduğu ile ilgili haberler ve yorumlar yapılmıştır. Askeri darbenin ardından tüm ülkede olduğu gibi Muğla ilinde de sıkıyönetim ilan edilmiş ve siyasi partilerin il ve ilçe teşkilatlarına mühür vurulmuştur. Yine darbe sonrası Muğla iline önemli ziyaretler gerçekleşmiş ve bu surette bir düzen tesis edilmeye çalışılmıştır.

Muğla Türkiye'nin batıya dönük bir turizm bölgesidir. Farklı görüşte çeşitli insanlar mevcuttur. Verimli arazileri vardır. İki havaalanına sahiptir. Bu konumu çeşitli siyasi ziyaretlere açık bir halde olmasını sağlamıştır. İlk kadın vali Muğla'ya tayin edildiği gibi ilk kadın başbakan da bu bölgeden çıkmıştır. Yapılan seçimler, siyasi ziyaretler, halk oylamaları halkın siyasi olaylara karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Muğla ili Türk siyasi hayatında önemli bir şehir olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 051.33.4.33.29.

BCA, 051.33.4.32.29.

2. Gazeteler

Devrim, (1960, 1961, 1978, 1980, 1982, 1983)

Milliyet, (1983)

Muğla, (1960)

3. Kitaplar

AKÇA, Bayram; **Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı,** Remzi Kitapevi, 5. Basım, İstanbul,1993.

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

ÇINAR, Ali Abbas **50. Yılında Devrim Gazetesi ve Devrim'de Muğla,** Devrim Matbaası, Muğla, 2010.

DURSUN, Davut; **12 Eylül Darbesi**, **'**Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler', Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.

EVREN, Kenan; **Zorlu Yıllarım 1**, Milliyet Yayınları, İstanbul,1994.

KARLI, İhsan; **1946- 2007 Türk Basınında Milletvekili Genel Seçimleri,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, [Yayınlanmamış Doktora Tezi] İstanbul, 2009.

KUMLU, Serkan; **Atatürk Dönemi Sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde Meydana Gelen Darbeler**, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi],Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2009.

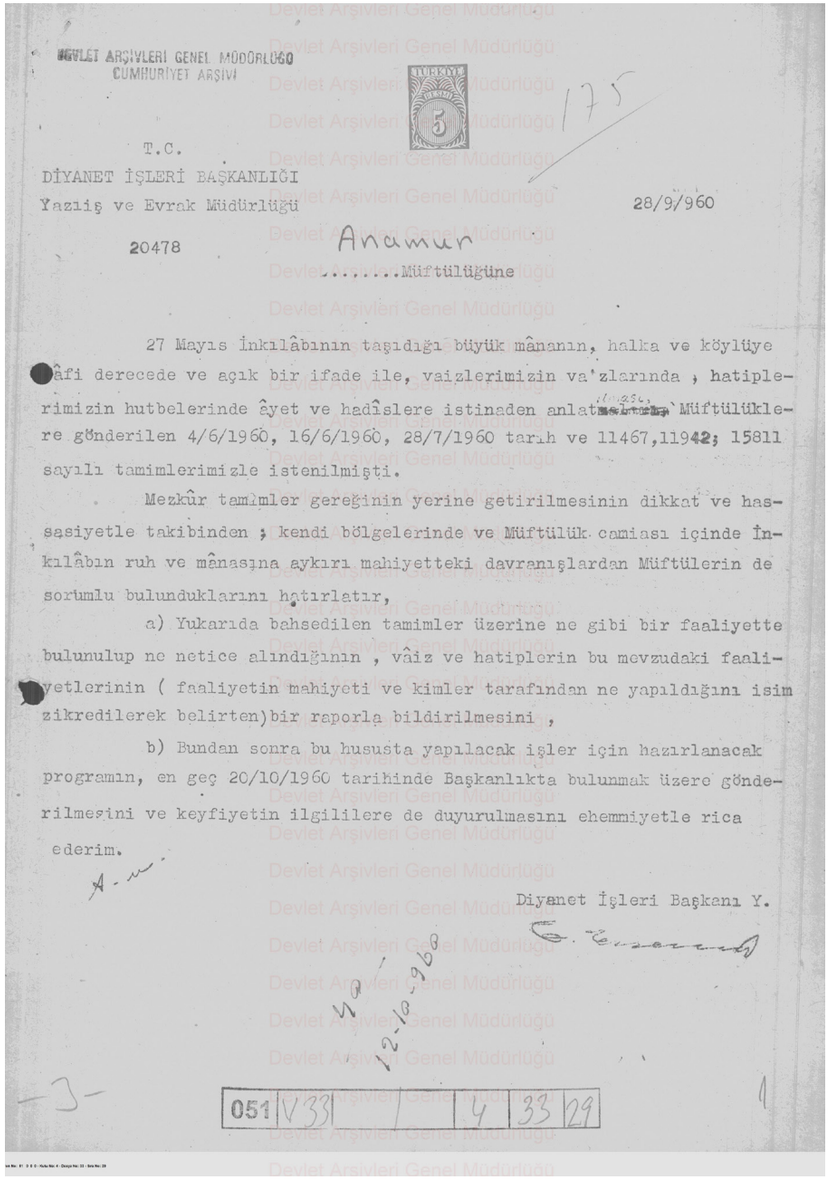
SUBAŞI, Tevfik; **Bir Arpa Boyu,** Karakutu yayınları, İstanbul, 2004.

TANÖR, Bülent ; **12 Eylül Rejimi (1980-1983)**, 'Yakınçağ Türkiye Tarihi', C.2, İstanbul, 2007.

Türkiye İstatistik Kurumu; **Halk Oylaması Sonuçları (1961,1982,1987,1988,2007), Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008.**

ZURCHER, E.Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ek 1: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'nca müftülüklere gönderilen yazı (BCA 51.V33.0.0.4.33.29.)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T.C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Yazıiş ve Evrak Müdürlüğü

20478

28/9/960

Anamur
.....Müftülüğüne

27 Mayıs İnkılâbının taşıdığı büyük mânanın, halka ve köylüye âfi derecede ve açık bir ifade ile, vaizlerimizin va'zlarında , hatiplerimizin hutbelerinde âyet ve hadîslere istinaden anlatılması Müftülüklere gönderilen 4/6/1960, 16/6/1960, 28/7/1960 tarih ve 11467,11942; 15811 sayılı tamimlerimizle istenilmişti.

Mezkûr tamimler gereğinin yerine getirilmesinin dikkat ve hassasiyetle takibinden ; kendi bölgelerinde ve Müftülük camiası içinde İnkılâbın ruh ve mânasına aykırı mahiyetteki davranışlardan Müftülerin de sorumlu bulunduklarını hatırlatır,

a) Yukarıda bahsedilen tamimler üzerine ne gibi bir faaliyette bulunulup ne netice alındığının , vâiz ve hatiplerin bu mevzudaki faaliyetlerinin (faaliyetin mahiyeti ve kimler tarafından ne yapıldığını isim zikredilerek belirten)bir raporla bildirilmesini ,

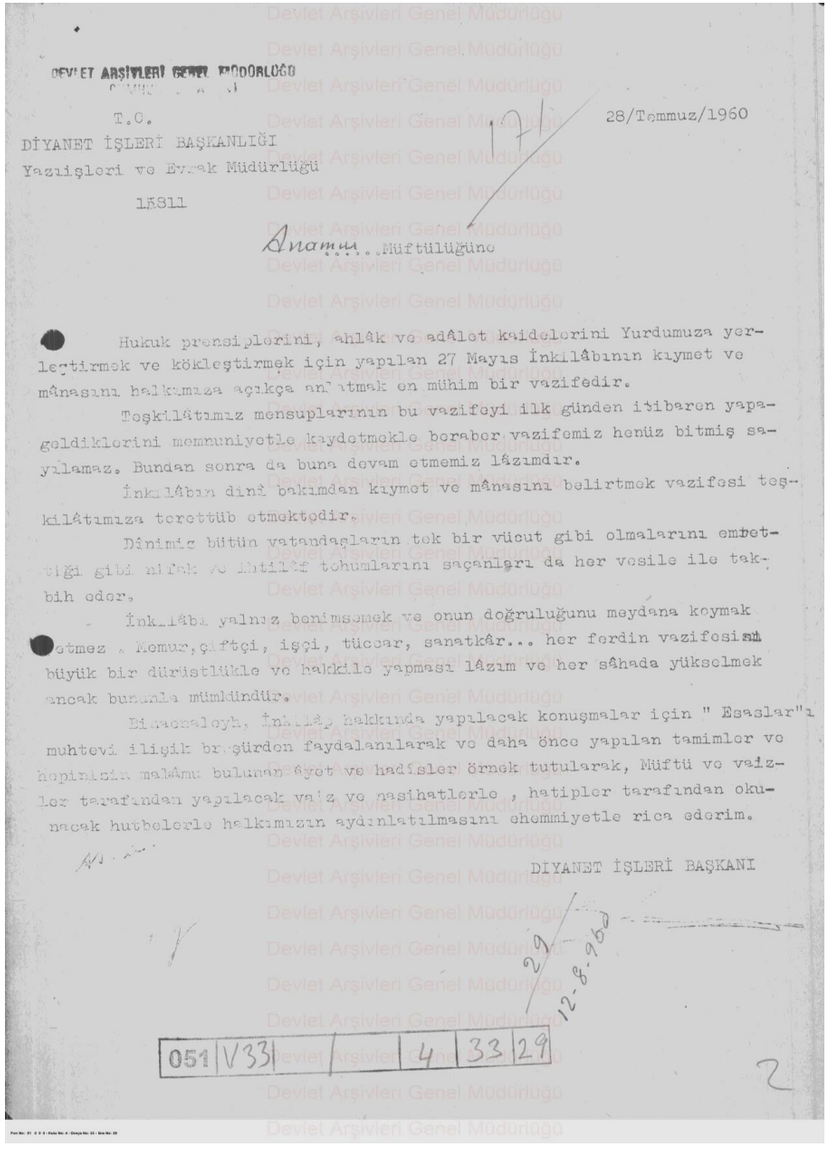
b) Bundan sonra bu hususta yapılacak işler için hazırlanacak programın, en geç 20/10/1960 tarihinde Başkanlıkta bulunmak üzere gönderilmesini ve keyfiyetin ilgililere de duyurulmasını ehemmiyetle rica ederim.

Diyanet İşleri Başkanı Y.

12-10-960

051 V33 4 33 29

Ek 1 /1: (BCA 51.V33.0.0.4.33.29.)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Yazıişleri ve Evrak Müdürlüğü

15811

28/Temmuz/1960

Anamur Müftülüğüne

Hukuk prensiplerini, ahlâk ve adâlet kaidelerini Yurdumuza yerleştirmek ve kökleştirmek için yapılan 27 Mayıs İnkılâbının kıymet ve mânasını halkımıza açıkça anlatmak en mühim bir vazifedir.

Teşkilâtımız mensuplarının bu vazifeyi ilk günden itibaren yapageldiklerini memnuniyetle kaydetmekle beraber vazifemiz henüz bitmiş sayılamaz. Bundan sonra da buna devam etmemiz lâzımdır.

İnkılâbın dinî bakımdan kıymet ve mânasını belirtmek vazifesi teşkilâtımıza tevettüb etmektedir.

Dînimiz bütün vatandaşların tek bir vücut gibi olmalarını emretdiği gibi nifak ve ihtilâf tohumlarını saçanları da her vesile ile takbih eder.

İnkılâba yalnız benimsemek ve onun doğruluğunu meydana koymak değil, memur,çiftçi, işçi, tüccar, sanatkâr... her ferdin vazifesini büyük bir dürüstlükle ve hakkıla yapması lâzım ve her sâhada yükselmek ancak bununla mümkündür.

Binaenaleyh, İnkılâp hakkında yapılacak konuşmalar için " Esaslar"a muhtevi ilişik broşürden faydalanılarak ve daha önce yapılan tamimler ve hepimizin malûmu bulunan âyet ve hadisler örnek tutularak, Müftü ve vaizler tarafından yapılacak vaiz ve nasihatlerle , hatipler tarafından okunacak hutbelerle halkımızın aydınlatılmasını ehemmiyetle rica ederim.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANI

29/12-8-960

051 V33 4 33 29

Ek 2: Muğla valisinin 4 Mayıs 1960 tarihinde Muğla'da yayın yapan Muğla'da Halk Gazetesi'nin devamlı surette iktidarı hedef tutar yayınlar yaptığı ile ilgili Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği resmi evrak ve gazetenin örnek nüshaları (BCA 10.09.472.1364.4)

T. C.
MUĞLA VİLAYETİ
Emniyet Müdürlüğü

4/Mayıs/1960

Şube	Dosya	Numara
I		1171-Özel

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kaydırıldı

Dahiliye Vekâletine

ZATA MAHSUS

22/4/1960 Tarih ve I/399 Sayılı kapalı tel emirleri karşılığıdır.

Vilayetimiz dahilinde çıkan Mevkutelerin 1957 Seçimlerinden bu yana olan Kollekşiyonları tetkik edilmiş, bu mevkutelerden 1/Ocak/1959 - 7/Eylul/1959 Tarihleri arasında haftalık olarak intişar edip 34.üncü sayısından sonra faaliyetini durduran " MUĞLADA HALK" Gazetesinin neşriyatı iktidarı devamlı olarak hedef tutar mahiyette bulunmakla bu gazetenin 31. Nüshası aynen ilişik olarak sunulmuştur.

Saygile arzederim.

Muğla Valisi
Sıtat Kaya AYMAN

128913

-7 Mayıs 1960

31

23

010	09			472	BBH	4

230

Fon No: 10 9 0 0 - Kutu No: 472 - Dosya No: 1364 - Sıra No: 4

Ek 3: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile ilgili (Muğla 28 Mayıs 1960)

Nüshası 10 Koruştur

MUĞLA
Muğlada çıkar günlük siyasi gazetedir

Cumartesi 28 Mayıs 1960
Yıl : 9
Sayı : 2520

ORDU IDAREYI ELE ALDI

Milli Birlik Komitesi ve Türk Silâhlı Kuvvetleri Başkumandanı Orgeneral Cemal Gürsel dün radyo ile Türk millete hitab etti

Milli Birlik Komitesi tarafından yayınlanan tebliğleri veriyoruz

CEMAL GÜRSEL'İN BEYANATI

Ankara, (Hususi) — Milli Birlik Komite başkanı ve Türk silâhlı kuvvetleri başkomutanı Orgeneral Cemal Gürsel, dün, Ankara, İstanbul ve İzmir radyolariyle Türk milletine hitap etmiştir.

Orgeneral Cemal Gürsel ezcümle şöyle demektedir:

«Aziz Türk milleti;

Bir aydanberi cereyan eden ve memleketi sürekle korkunç bubrana sürükleyen hâdiselerin farkındasınız. Bu gidişin memleketi kaotik bir kardeş kavgasına götürmekte olduğunu her aklı başında vatandaşın takdir ettiğine kanim.

Dünya ahvalinin her gün biraz daha kötüye giderken istikrâr politika hırsı yüzünden maalesef ve mânen kötüye sürüklenmesi, vicdan sahibi bütün vatandaşları dilhun etmektedir.

Bu hal nereye kadar gidecek; bu feci âkibeti hissiz ve alâkasız seyirci mi kalmak lazım?»

Milli Komite Başkanı sözlerine devamla, kendisinin hükümet ileri gelenleriyle evvelce görüştüğünü ve bu zevatın yeğne çıkar yolu gösterdiğini belirtmiş ve fakat, gözlerini politika hırsı bürüyen bu zevatın, idareyi zorla yürütmek sevdasına kapılmış olduklarına üzerek, bu hırsta böyle bir idarenin ve böyle bir hareketin olamıyacağını, Türk milletinin his siz bir sürü olmadığını kaydetmiştir.

Bundan sonra Cemal Gürsel, devletin idaresine el koyduğunu, bütün emellerin, süratle bu memlekette demokratik bir nizam kurmak olduğunu, asla bir diktatörlük kurmak heveslerinde bulunmadığını belirterek, bu işe şebbüsü baltalamaya kalkışacak olanlara asla müsamaha gösterilmiyeceğini bildirmiştir.

Bundan bir ay kadar önce tahkikat komisyonunun faaliyete geçmesi ile birlikte başlıyan vahim hâdiseler nihayet bir sonuca bağlanmış ve evvelki gece yarısı hava ve deniz kuvvetlerinin iştirakiyle ordu birlikleri hâdiselere müdahale ederek idareyi ele almıştır. Bu arada teşkilâtı cemiyetlan Milli Birlik Komitesi tebliğlerini yayınlamaya başlamıştır. Milli Birlik komitesi başkanlığını ve aynı zamanda Türk silâhlı kuvvetleri başkumandanlığını eskî kara kuvvetleri kumandanı Cemal Gürsel deruhte etmiştir.

Milli Birlik komitesi tarafından yayınlanmış olan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı tebliğlerde sırasiyle durum Türk milleti ve dünya umumi efkârına bildirilmiştir. Bu arada tebliğlerde bilhassa hükümet tarafından yapılmış bulunan bütün anlaşmaların ve dostluk paktlarının aynen muhafaza edileceği ve bu arada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları beyannamesi esaslarına bağlayan rayet edileceği bildirilmekte, NATO ve CENTO anlaşmalarına tam müsaiyle sadık kalınacağı beyan edilmiştir. Bu arada, yine bu tebliğlerden anlaşıldığına göre, Reisicumhur, Meclis, CHP ve kabineye dahil zevat ile gerekiyorsa başkanı ile Ankara orfi idare kumandanının emniyet altına alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bir yurt dışına çıkmış bulunan Başvekil Menderes ile Maliye Vekili Polatkan gezisinden geri çevrilerek Ankara'da emniyet altına alınmışlardır. 7 numaralı ve mütakip tebliğleri de diğer sütunlarımıza aynen almış bulunmaktayız. Bu arada Türk silâhlı kuvvetleri başkumandanı ve Milli Birlik Komitesi başkanı orgeneral Cemal Gürsel saat 16 da radyolardan Türk milletine bir beyanat verecek durumu açıklamıştır. Cemal Gürselin yapmış olduğu beyanatı da diğer sütunlarımızda bulacaksınız.

★

MİLLİ BİRLİK KOMİTESİNİN 7 NUMARALI TEBLİĞİ

Bale ne zaman ve nasıl doğdu?

Balenin ne zaman nerede ve ne şekilde doğduğunu katı olarak söylemeğe imkân yoktur. Ancak merasim katı olarak ifade etmek mümkündür ki, tarihi 14 asrı mümkündür ki, tarihi 14 asrı bevetine girmiş bulunmaktadır.

Hakikaten son yıllarda bütün dünyada baleye karşı gösterilen ilâka son derece artmış ve bu sada çalışmaları hayrete düşürmüş ir. Eskiden sadece sanat severlerin ilgilerine inhisar eden Bale, günümüzde zengin fakir her tür zümrenin ilgilenmeğe başladığı ipüler bir eğlence haline gelmeğ başlamıştır.

Baleyi burada kısaca tarife çalıştan sonra onun doğuş günlerine inelim.

Bale, özel talim ve terbiye görmüş kimselerin herhangi bir mevzuğ veya hissi dans ve mimikler ifade etmesi şeklinde tarif edilebilecek bu tiyatro gösterisidir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi balenin ne zaman doğduğunu bu olarak ifade etmek imkânsızdır. Ancak 14 ve 15 nci Asırlarda İngiliz sarayındaki Merasim ve maskeli dansçılar tarafından çeşitli şekillerde oynanmış olan balelerin en güzelleri muhakkak ki Rönesans, İtalyasında yapılanları idi.

İkinci hami ile evlenerek Fransa sarayına gelen güzel dalyan prensesi Catherine De Medici bu gösterileri Frans sarayına da soktu.

Aygı tarihlerde İngiltereninin müsikiyi seven kralı 8. Hanrinin de Sarayında Maskeli gösterilen ya pılıyordu. Hatta daha sonra bu gösterilerin senaryoları devrin meşhur şairlerinden Ben jonson ve Thomas Champion'a yazdırılmaya başlandı.

Bu tezahürden sonra Balenin İtalyada doğduğu Fransa yolu ile En gütereye geçtiği söylenebilir. Ancak sonra muhakkakiır ki, Fransız opera ve balesi ingiliz mukallidinden son derecede faydalanmıştır.

Bale bundan sonra şekillenmeğe başladı. İlk olarak Fransada önce münferit gösterile yapan dansçıların son olarak finalde müşterek bir gösteri yapmaları adeti yerleşti.

Bale artistleri 13 Lonis zamanında garip kılıklara girmeğe başladılar. Zamanla bale bu saray eğlencesi olmaktan çıkmağa başlamış ve halka mal olmuştur

Ek 4: Yassıda soruşturmalarına ışık tutacağı düşüncesiyle Milaslı iş adamlarından Cevdet Altındağ'ın araştırmalar neticesinde bulduğu bir gazeteyi Yüksek Adalet Divanı Başsavcılığı'na göndermesiyle ilgili dilekçe ve gazete eki (BCA 010.09.219.678.2.)

CEVDET VE ESAT ALTINDAĞ
OTO MALZEMELERİ VE PİRELLİ LASTİKLERİ ACENTESİ
Ticaret Kayıt No. 690 Cumhuriyet Caddesi No. 4
Sicil No. 245
Telefon No. 100
Telgraf : ALTINDAĞ
MİLAS

24:5:1961

YÜKSEK ADALET DİVANI SAYIN
BAŞSAVCILIĞINA

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ — YASSIADA —
İSTANBUL

Yüce divanınızda görülmekte olan vatan cephesi davasında düşüklerin birbirlerinden farklılaşmaları ve adnan menderesin bu cephe ile alakaları yokmuş gibi davranışları düşük Muğla millet vekili kurşun a karşı tarafından vatan cephesi lehalimiz açılışında söylenen sözlerin görülmekte olan davaya ışık tutacağı mülahazası ile çok aramalardan sonra elde ettiğimiz gazeteyi ekli olarak sunuyoruz.Hürmetlerimizle.
ALLAH Sizleri Vesizler gibi adalet bekçilerini daima
TÜRK Milletimin Temiz Mümyesinden eksik etmesin Allaha emanet olunuz.
Bu vesile ile Yüceadivan Üyelerimin Kurban bayramlarını kutlulamayı bir vazife biliriz Saygılarımızla.

Cevdet Altındağ

T. C.
Yüksek Adalet Divanı
Başsavcılığı
817

Vatan Cephesi

110 | 09 | 219 | 678 | 2

Fon No: 10 9 0 0 - Kutu No: 219 - Dosya No: 678 - Sıra No: 2

Ek 5: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin yıl dönümü ile ilgili haber (Devrim 29 Mayıs 1961)

Devrim
HALKIN SESİDİR
Günlük Müstakil Siyasi Sabah Gazetesi
Yeni Türkiye hükümetinin öz cevheri milli hakimiyettir. Milletin kayıtsız ve şartsız hakimiyetidir.
K. ATATÜRK
1 Sayı : 154 — 29/Mayıs/1961 Pazartesi — Fiatı : 15 Kuruştur

27 Mayıs Devrimi ve önemi

Hilmi BAYDUR

Bu günlerde huzur ve gönül rahatlığı içinde 27 Mayıs Devriminin birinci yılını kutladık. Bütün memlekete şümul ve dünya umumi efkârında derin izler bırakan bu çok önemli hadisenin önü sürülmeli siyaset hayatımızda meşale olmasını can ve dilerim.

Canlı ve dinamik milletlerin hayatı devrimler ve reformlar mecmuasıdır. Durgun sular gibi ye şimdi durmaz ve daima nehirler ve seller gibi ileriye doğru akarlar. Önlerine sed gererek akıntılarına mani olunamaz. Ancak akıntılarına ehliyetli ellerle iyi mecra verilir. Hareketli ve canlı milletlerin hayatı da böyledir. Daima ileriye doğ ru bir hamle halindedir. Onu ölçemek ve mani olmak değil makul bir veche vermek lâzımdır.

Tanzimattan beri siyasi ve içtimai hayatımız bazan yavaş ve bazan seri ilerleme ve oluş halindedir. Tanzimatı-hayriye, genç Osmanlılar hareketi, ikinci meşrutiyet inkılâpları siyasi ve içtimai hayatımızda yapılmış mühim hamlelerdir. Cumhuriyet devrinde Büyük Atatürk'ün rehberliğiyle en mühim inkılâplar yapılmış ve Türk milletinin maddi ve manevi hayatına yenilik ve canlılık temin edilmiştir. Milletlerin tarihi devamlı inkılâp zinciri olduğuna nazaran zamanın icabına göre yenilerinin ilâvesi ve eklenmesi icap edeceğinde. Bu ihtiyaç ve zarureti vaktinde sezen Sayın İnönü ve C.H.P. 1946 da ileri demokrasi devrinin açtı. 1946 ile 1950 arası bir gelişme devri oldu. Demokrasinin ve muhtelif parti hayatının ileri ve yeni bir hayat tarzı olduğu ve milli birliği muhafaza yolunda büyük mesai sarf edildi. 1950 de en büyük iyi niyetlerle yapılan seçimde millet iradesine saygı gösterilerek iktidar D.P. ye devredildi.

Kısa bir müddet sonra yeni iktidar verdiği sözden dönerek tamamiyle makus yol tuttu. Yeni seçim kanununu kendi düşüncesine göre değiştirdi. Birer kültür merkezi olan Halk evlerini kapattı. Milliyet hukukuna tecavüz ve Anayasayı ihlâl ederek C.H.P. yi zayıf düşürmek maksadiyle elinden mallarını aldı. Basını görülmedik kayıtlar altına koyarak yarım asırlık yazı hayatı olan hür fikriyat mücahidi gazetecileri hapse attırdı. İnsan haklarını hiçe saydı. Düştüğü gaflet yüzünden kanlı hadiselere sebeb oldu. Umumi efkârı kaybettiğinin ve müşteri vicdanı incittiğinin farkında değildi. Artık daha fazla tahammül edilemezdi. Kanlı ordumuz bir sene evvel bugün 27 Mayıs

devamı 4 de

27 MAYIS 1960

İnkılâbı I. Yıldönümü Şehrimizde Coşkun Bir Tezahüratla Kutlandı

İnkılâbın 1. yıldönümü olan 27 mayıs bayramı şehrimizde büyük bir merasimle kutlanmıştır. Bu mutlu günde şehrin her tarafı payraklarla süslenmiş ve büyük bezler üzerine yazılmış, dövizler asılmıştır.

Sabahın erken saatlerinden itibaren Atatürk amtı etrafındaki meydanda halk toplanmağa başlamıştır. Halkın, bütün okulların ve kurumların da hazır bulunduğu halde merasim saat 10.30 da kız talebeler den hazırlanmış bir grup tarafından söylenen İstiklâl marşı ile başlamıştır. Vali vekili, Garnizon komutanı ve Milli eğitim müdürünün mektepler, halkın bayramları kutlamalarını müteakip, çelenkler Atatürk anıtına konularak Atatürkün manevi huzurunda bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. Öğretmen ve öğrenciler tarafından Türklük, Atatürk ve 27 mayıs inkılâbını canlandıran şiirler okunmuş konuşmalar yapılmış erkek ve kız öğrenciler tarafından marşlar söylenmiştir.

Bundan sonra okullar ve mehter takımının resmi geçiti yapılmış merasime saat 12,30 da son verilmiştir. öğleden sonra halk eğitim merkezinden de hoperlörler vasıtası ile yayınlar yapılmıştır. saat 17.00 sıralarında Türk hava kurumuna ait bir uçak şehrimiz üzerinden alçak bir uçuşla İnkılâp ve türklük vecibelerini belirten beyannameler atmıştır.

Gece fener alayı tertip edilmiş, şehrin muhtelif yerlerinden fişenkler atılarak Atatürk anıtı etrafında meş'aleler yakılmış iki saatta bir değişen izciler nöbet beklemiş ve halk saat 24 e kadar her iki bayramı birden kutlamışlardır. Ayrıca Korulukta öğretmenler tarafından bir gardenparti tertip edilmiştir.

CHP.de bir Kasım Gülek meselesi yoktur

(Yardım.H.A.) Ankara: Tanin gazetesinin bir yazarı ve yazı işleri müdürü hakkında hükümetçe alınan bir karar bazı gazetelerde ve yeni kurulan partilerde C.H.P. aleyhinde bir propaganda vesilesi yapılmıştır Partinin eski Genel Sekreteri Kasım Gülek'in adı geçen gazetenin sahibi oluşu ve Gülek'in büyük bir vatandaş kitlesi tarafın-

Devamı 4 de

Anayasa kabul edildi

26 Mayıs 1961 Cuma günü Temsilciler Meclisi 2. Cumhuriyetin Yeni Anayasasını 2 müstenkif ve 261 mübet oyla kabul etmiş 27 Mayıs Cumartesi gününde Temsilciler Meclisinde büyük bir merasim yapılmıştır.

Merasimde söz alan Sayın Devlet Reisimiz Temsilciler Meclisinin çalışmalarını övmüş ve yeni Anayasanın Türk Milletine hayırlı ve uğurlu olması temennisin de bulunmuştur.

Yeni Anayasanın Referanduma ne zaman sunulacağı henüz belli değildir.

Ek 6: 1961 Halk Oylaması (Devrim 9 Temmuz 1961)

Devrim

HALKIN SESİDİR
Günlük Siyasi Sabah Gazetesi

Yeni Türkiye hükümetinin öz cevheri milli hakimiyettir. Milletin kayıtsız ve şartsız hakimiyetidir.
K. ATATÜRK

Yıl: 1 Sayı : 190 — 9/Temmuz/1961 Pazar — Fiatı : 15 Kuruştur

ANAYASA

Halk Oyuna Sunuldu

Bu gün saat (5.00) den itibaren akşam saat (19.00) a kadar seçmen vatandaşlar Anayasa için oyunu kullanacaktır. Bütün sandıklar mahalline konmuş, sandık başlarında vazifeliler erkenden yerlerini almış olacaklardır.

Seçmen kartı olmayan veya yanlış olanlar nüfus kağıdı ya hut sandık başı vazifelilerinden iki kişinin şahadetiyle oylarını kullanabileceklerdir.

İştirakin %80 i aşacağı tahmin olunmaktadır.

Millet, bu gün 27 Mayıs kahramanlarını tekrar minnet ve şükranla anacaklardır.

Gazetemiz, Halk oyunun Milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını diler.

Biz ve siz

Avukat Lütfi Sağlat

Demokrasiye yönelmiş Milletlerde dile en uygun gelen ve en çok kullanılan şu iki kelime vardır: Biz ve siz.

Büyük Türkiyemizde ve onun kıymetli halkında da bu iki kelime oldukça tasnimüm etmiş ve halkımızın dilinde hakiki yerini bulmuştur.

Bir Millette bu iki kelime ve bilhassa sonuncu ne kadar çok kullanılırsa o Milletin içtimai seviyesi de o kadar yükselmiş ve demokrasiye o kadar yaklaşılmış olur.

Kıymetinin anlaşılabilmesi için misal vererek yazalım.

Bir hak veya menfaatte üç kişi arasında tevzi düşünülse benden evvel Biz veya Siz diyebilmemek, nadir bir ihtimal olmak muhtaç üç kişiden birine verilmek gerektiğinde ben yerine Biz veya Siz diyebiliyor ve gösterilen lütfe muhatap olan sahsta hayır bana değil Siz diyebiliyorsa memleketin arzulanan bir ahlak ve terbiye numunesi seviyesi ve hakiki demokrasiye yaklaşılmış demek olur.

Milletlerin umumi terbiye ve ahlaklarına istikamet veren bu iki kelimenin bünyelerinde samimi olarak yerleşmiş olmasını candan dileriz ve ümit ederiz.

Onun için Milletçe önden evvel Biz ve Biz ve evvel Siz kelimelerini

Şehrimiz Çocuk Yetiştirme Yurdundaki Sünnet Töreni

Dün saat 17.00 de şehrimiz çocuk bakım ve yetiştirme yurdunda kimsesiz ve korunmağa muhtaç çocukları sünnet etmek için bir tören yapılmıştır.

Törende Milli eğitim md. Daire md.leri öğretmenler ve kalabalık bir halk topluluğu hazır bulunmuşlardır.

Törene katılan misafirler bu, şefkate muhtaç yavrulara çeşitli ve çok değerli armağanlar vermek suretiyle onları sevindirmişlerdir.

İran Şahı, Kuveyt Emirine Özel Bir Mesaj Gönderiyor

KAHİRE, Kahire radyosunun Kuveyt radyosundan naklen verdiği bir habere göre, İran Dışişleri Bakanı Kuveyt emrine gönderdiği bir telgrafta, İran Ayan Meclisi başkanının yönetimindeki bir heyetin Kuveyt'in bağımsızlığa kavuşması münasebetiyle cumartesi günü Kuveyte gelceceğini bildirmiştir.

İran Ayan Meclisi başkanı, İran şahının

C. H. P. İl Gençlik kolu kongresi

Yeni Haber aldığımıza göre 18 Temmuz 1961 salı günü yapılacağını bildirdiğimiz Muğla C.H.P. il gençlik kolu kongresi 16 Temmuz 1961 pazar günü yapılmak üzere öne alınmıştır. Bu kongreye temsilciler meclisi üyelerinin ve merkezden de iki kişinin iştirak edeceği bildirilmektedir.

SURİYE HUDUDUNDA ARAPLAR ATEŞ AÇTI

Ankara — Türk - Suriye sınırında Birleşik Arap Cumhuriyeti muhafızları dün akşam 10 Türkün üzerine yaylım ateş açmışlardır. Ansızın yapılan yaylım ateşi sırasında şatkına dönen Türklerden Mustafa emin Ömer kaçarken mayın tarlası na düşerek parçalanıp

Eğitime hizmet için yarım milyon bağış

Antalya — Şehrimizde eğitim enstitüsü açılması için İbrahim Gürtekin ve Ali çeken adlarındaki iki hayır sever tarafından Milli Eğitim Müdürlüğüne yarım milyon lira kıymetinde 50 dekarlık bir arsa tebrru edilmiştir.

Cezayirde Son Durum

Cezayir—Düngece 21.15 22.35 (mahallî saat ara sında cezayir şehrinin muhtelif bölgelerinde 7 plâstik bomba patlatılmıştır. Bir Avrupalı ve bir de Müslüman olmak üzere iki kişi yaralanmış ayrıca maddi hasar tesbit olunmuştur.

Öte yandan Oran şehrinde sokağa çıkma yasağı saatlarında 3 plâstik bombanın infilâkı önemli hasara sebebiyet vermiştir.

SABAH KEYFİ

Halk Oyu!

Bütün dünyanın gözü, kulağı bu gün tekrar Milletimize çevrilmiş bulunmaktadır..

Büyük Atatürk, Anıt kabirden başını kaldırıp aziz Milletini selâmlıyor.

Bu büyük günde Milleti ile gurur duymayan tek Türk mevcut değildir. Ata'mın o berrak ve tiz sesi bu sabah tekrar yükseliyor;

Ne mutlu Türküm diyene!..

Ek 7: 12 Askeri darbesi ile ilgili haber (Devrim 13 Eylül 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

13 EYLÜL 1980 CUMARTESİ

Yıl: 30 SAYI: 6783 — GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ

Silahlı Kuvvetler yönetimi bütünüyle ele aldı

Demirel, Ecevit ve Erbakan göz altında, Türkeş kaçtı

Parlamentolerin siyasi görüşlerinden dolayı hiçbir kovuşturmaya tabi tutulmıyacakları, ancak

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren'in Türkiye Radyo ve Televizyonlarından yayınlanan bildirisine göre en kısa zamanda Bakanlar Kurulu oluşturulacak ve yürütmenin aksamaması sağlanacaktır.

Anayasa, seçim ve partiler kanunları yeniden ele alınacak ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değiştirilecektir. Bundan sonra seçimlere gidilecek ve seçimlerden önce siyasi faaliyetler için yeterli süre tanınacaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan emniyet gerekçesi ile göz altında ikamete alınmışlardır. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş de aynı şekilde ikametine alınmak istenmişse de evinde bulunamamış ve hemen teslim olması için Sıkıyönetim Komutanlığınca bildiri yayınlanmıştır.

boğulmaki idareye karşı çıktıkları takdirde hakkında da takibata geçileceği bildirilmiştir.

Genel Kurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren

Harekatın dıştaki yankıları

Alman Dışişleri Bakanı Genscher «Türkiye'deki kötü gidiş için önlemler alınacağını düşünüyorduk. Ancak önlemlerin askeri bir harekat sonucu değil, demokratik yollardan alınacağına ümidimiz vardı.» dedi.

NATO yetkilileri açıklamalarında : «Bu defaki darbenin sonunda da yönetimin sivillere terk edilmesi temenninde bulunuyoruz. İstikrarlı bir Türkiye Batı İttifakı için daima gereklidir» de diler.

Amerika Başkanı Carter, arada 7 saat fark olduğundan, olayı tiyatro seyrederken öğrendi. Amerikan AP Ajansı, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in çok liberal görüşlü ve olumlu bir kişi olduğunu belirtti.

Yunan basını, haberi ikinci baskı ile yorumsuz duyurdu.

Sovyet TASS Ajansıda haberi yorumsuz verdi.

Ortak pazar, yayınladığı bildiri ile «Türkiye de insan haklarına saygılı ve en kısa zamanda demokratik kuruluşların yeniden işlerlik kazanacağı umudundayız.» denildi.

Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Denktaş, Kenan Evren'e gönderdiği mesajda «Tarihi karar olumsuzluğa hayırlı olsun» dedi.

Fransız AFP Ajansı : «Erbakan'ın dini devlet kurma çabaları ve Türkeş'in politikası askerleri endişelendirmekteydi.» diyo yayın yaptı.

Muğla'da durum

Hareket ilkinde sakin ve olumlu karşılanmıştır. Halkın emirlere

Kayıp Lider Alpaslan Türkeş

MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş dün diğer liderlerle birlikte evinde aranır bulunamadı. Fakülte gazetesine göre Türkeş hareketin başlamasından bir gün önce Almanya'ya kaçtı. Bir başka habere göre Yeşgat'ta bir evde yakalandı. Muğlada yayılan söylentiye göre de 65—357 plakalı otomobille Yaşar Okuyan'la birlikte bu taraflarda aranıyor.

İmizde sokağa çıkma yasağı 20.00-06.00 arasında

Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı bildiriye göre İlimizde sokağa çıkma yasağı yalnız saat 20.00-06.00 arasındadır.

Diğer saatlerde halk serbest olacaktır. Her türlü işini görebilecektir.

NAYDIN

Düdük ötü
Oyun bitti

M. K.

Ek 8: Muğlada'ki Parti Binalarının Aranması (Devrim 19 Eylül 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

SAHİBİ H. NURİ ÖNCÜER
SORUMLU MÜDÜR NADİRE İKİZ
Telefonlar : 1032-1412
Devrim Basın Ahlak Yasasına Uyar

19 EYLÜL 1980 CUMA

Vol. 20 SAYI: 6788
GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ
Kurşunlu Caddesi 19/A—MUĞLA

YORUM

SEN...

(ÜNAL TÜRKEŞ)

Muğla'daki parti binaları arandı, bina, evrak ve defterler mühürlendi

17 Eylül çarşamba gecesi Muğla'da faaliyet gösteren siyasal partilerin il ve ilçe başkanlıkları sıkıyönetim tarafından arandı. Aramalarda herhangi bir suç unsuru bulunamadı.

CHP deki arama saat 21.00 de başladı. Sıkıyönetim ilgilileri, MİT yetkilileri ve Emniyet Müdürlüğü siyasi şube yetkililerinin de hazır bulunduğu bir ekiple CHP İl ve Merkez İlçe Başkanlıklarına durum aynı gece tebliğ edildi. CHP İl Başkanı Tufan Doğu ve Merkez İlçe Başkanı Ünal Türkeş ilgililerle beraber parti binasına gittiler. Her iki parti başkanı elleriyle mevcut tüm girdi-çıktı makbuzlarını, muhasebe ve karar defterlerini yazışma dosyalarını, kitaplarını, broşürlerini ve mühürlerini eksiksiz ibraz ettiler. Parti binasında vurucu ve kesici alet-edevat olup olmadığı da araştırıldı. Aramada suç teşkil edecek hiçbirşey bulunamadı. Neticedetüm evrak, defter, değerli basım ve mühürler, zarflar ve paketler içine alınarak mühürlendi ve parti çelik dolabına konularak muhafaza altına alındı. Parti bina kapısında mühürlenerek kapatıldı. Aramatarama saat 23.00 de sona erdi. Aynı arama AP, MSP, TİKP, TSİP, TİP binalarıyla merkezi Yeşilyurt Bucağında olan MHP binalarında da devam edildi. Aynı şekilde bu parti evrakları ve binaları mühürlendi.

Mühürlerin yeni Anayasanın kabulünden sonra hazırlanacak partiler ve seçim yasalarının yürürlüğe girişinden sonra sökülceği belirtiliyor.

Milli Güvenlik Konseyi Başkan ve Üyeleri törenle and içtiler

Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri dün saat 16.00 da Türkiye Büyük Millet Meclisi Tören Salonunda törenle ant içtiler.

Türkiye Radyo ve Televizyonlarından yayınlanan ant içme töreninde ilk defa Devlet Başkanı Genel Kurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren daha sonra sırasiyle Konsey Üyeleri Org. Nuretin Ersin, Org. Tahsin Şahinkaya, Oramiral Nejat Tümer ve Org. Sedat Celasun ant içtiler. Devlet Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri ant içme töreninden sonra orada bulunan devlet erkanı ve generallerin tebriklerini kabul ettiler.

Şehir Kulübü açıldı

12 Eylül Askeri Harekatından sonra bütün dernekler Sıkıyönetim'in bildirisiüzerine mühürlenmiş ve faaliyetleri durdurulmuştur.

Bu günleden olarak kapatılan Muğla Şehir Kulübü, Sıkı Yönetim Komutanlığının müsaadesiyle öncekiğün yeniden açılmış ve hizmete girmiştir.

Fransız karması..

14-15 Haziran tarihlerinde Le Mans'da yapılan 24 saatlik yarışın sonunda Fransız sürücü Jean Rondeau ve yardımcı sürücü Jean-Pierre Jaus saud zaferlerini bir şişe şampanya ile kutlamakta lar.

Irzına geçildikten sonra bıçaklanarak çalılığa atılan kız ateşe verildi

Geçtiğimiz pazartesi günü Fethiye ilçesine bağlı Kayacık köyünde tüyler ürpertici bir olay meydana gelmiştir. Yaralı olarak delillerini ortadan kaldırmak için de bölgeyi ateşe vermişlerdir.

ÜNAYDIN

Ek 9: Siyasilerin serbest bırakılması (Devrim 17 Eylül 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

SAHİBİ H. NURİ ÖNCÜER
SORUMLU MÜDÜR NADİRE İKİZ
Telefonlar : 1032-1412
Devrim Basın Ahlak Yasasına Uyar

17 EYLÜL 1980 ÇARŞAMBA

Vol. 20 SAYI: 6786
GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ
Kurşunlu Caddesi 19/A—MUĞLA

YORUM

27 Mayıs 12 Mart 12 Eylül

(ÜNAL TÜRKEŞ)

Evlerinde gözetim altında tutulan Belediye Başkanı ve siyasi parti başkanları serbest bırakıldı

12 Eylül cuma günü yapılan askeri harekat sonunda sonuçlanan gerçekleşen evlerinde gözetim altına alınan Belediye Başkanı Erman Şahin, CHP İl Başkanı Tufan Doğu, AP İl Başkanı Latif Sakız, AP İlçe Başkanı Cavit Karadöz, AP İl binası Başkanı Dr. Ünal Tokuz, MSP İl Başkanı Turan Doğan, TİKP İl Başkanı Adil Aslan di'n sabahtan itibaren ser best bırakılmışlardır.

MHP İl Başkanı olarak bilinen Mustafa Gir gin kendisinin İl Başkanı olmadığını söylemekte ise de resmi kayıtlarda bu görevde gözükmektedir.

Bodrum'da esrarla yakalanan Alman turist tutuklandı

Geçtiğimiz pazar gü nü saat 24.00 sıralarında Bodrum ilçesine bağlı Ortakent köyü Yalı mevkiinde ikamet eden Alman turist Gerhard Schunk (26) adındaki şahsın çantasında yapılan aramada 5 paket 24-600 santigramlik esrar bulunmuştur.

Esrarla birlikte Adalete teslim edilen Alman turist tutuklanmıştır.

MHP Genel Merkezi arandı

Türk Silahlı Kuvvetleri tüm yurtta yönetimi ele almasından hemen sonra geçtiğimiz Cuma sabahı Bahçelievler 3. caddede bulunan MHP Genel Merkezi çok ayrıntılı bir biçimde aranmıştır. Bu konuda edinilen bilgilere göre MHP Genel Merkezinin bodrum katlarında tüfek, tabanca, uzaktan kumandalı patlayıcı madde gibi suç unsurları ele geçirilmiştir. Ayrıca yine söz konusu genel merkezde, üzerlerinde DEV-GENÇ ve DEV-YOL yazılı para makbuzları ile üzerlerinde sloganlar ya zılı pankart ve afişler ele geçirilmiştir.

Öte yandan MHP Genel Merkezinde bulunan tüm dosyalara ve belgelere güvenlik güçleri tarafından el konulmuş ve bunlar incelenmek amacıyla götürülmüştür.

Eski Muğla Valisi Özer Türk

Özer Türk Turizm Bakanı mı oluyor!

Bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre Muğla eski Valilerinden Özer Türk öncekiğün sabah erken saatlarda Ankara'dan telefonla aranmıştır.

Özer Türk'ün Ankaradan idari çevrelerden aranışı bazı kesimlerce kendisinin Turizm Bakanlığına getirileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Özer Türk halen İzmir'de bulunmaktadır.

Evinin bahçesinde ölü olarak bulundu

Geçtiğimiz cumartesi günü Gökova köyünde arkadaşları ile birlikte evinin bahçesinde geç saatlere kadar içki içen Ahmet Sazaklıoğlu (56) adındaki şahıs sabahleyin karısı tarafından bahçede ölü olarak bulunmuş ve jandarmaya bildirilmiştir.

Ahmet Sazaklıoğlu'nun tabanca ile öldürüldüğü saptanmıştır.

Olay hakkında gerekli soruşturma sürdürülmektedir.

Hamzaköy Kamp Komutanı, Ecevit ve Demirel'e eşleriyle birlikte çay daveti verdi

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve eşlerinin gözetim altında bulundurulduğu Hamzaköy Askeri Kampının Komutanı Korgeneral Hüsnü Çelikler, öncekiğün sev sahibinin sıfatıyla liderlere ve eşlerine bir ikindi çayı vermiştir.

«Samimi bir tanışma ve sohbete şeklinde geçen çaya, Kamp Komutanı Korgeneral Çelikler ile eşi Demirel ile Nazmiye Demirel ve Ecevit ile eşi Rahşan Ecevit katılmışlardır. Herhangi bir siyasi konuşmanın yapılmadığı çayın Kamp Komutanı'nca, «Bir sahibinin misafirleri ve aileleriyle birlikte samimi şekilde sohbet etmesi» amacıyla

ÖZÜR

Gazetemizin dünkü sayısı Sıkıyönetimi Komutanlığınca konulan sansür sonucu dağıtımı yapılamamıştır.

Özür dileriz.

GÜNAYDIN

Artık kimse şikayet etmeyecek «TV de bana az zaman ayrıldı» diye.

M. K.

Ek 10: 12 Eylül sürecine giderken yaşanan gelişmeler (Devrim 15 Ağustos 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

15 AĞUSTOS 1980 CUMA

GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ

Kurşunlu Caddesi 19/A—MUĞLA

Elektrik çarpmasından bir genç öldü

AP Fethiye eski ilçe Başkanı Çetin Ergen öldürüldü

Yunan menşeli eşya kaçıran şahıs yakalandı

2 kişi tabanca ve bıçakla yaralandı

Her mevsim için uygun..

Bodrum ve Marmaris bayramda turist akınına uğradı

İdari aramalar sıklaştırıldı

Libya'dan dönen İzzet Şahin hemşehrilerinin bayramını kutluyor

Le Monde: «Türk siyasileri anlaşmayı beceremiyorlar»

GÜNAYDIN

M. K.

Ek 11: 12 Eylül sürecine giderken yaşanan gelişmeler (Devrim 23 Temmuz 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

7 TEMMUZ 1980 PAZARTESİ

GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ

Kurşunlu Caddesi 19/A MUĞLA

Öğretmen Türkay Yücak ile öğrenci Ayhan Önmez silah, mermi ve dinamitle Marmaris'de yakalandı

1979 yılında Muğla'da kimler ne kadar vergi ödedi

Yatağan Orman İşletmesi Ülkücü'lerin yuvası mı oluyor?

Tekel ürünleri Fethiye'de karaborsaya düştü

Yeni bir atılım

Ek-12: 12 Eylül sürecine giderken yaşanan gelişmeler (Devrim 8 Mayıs 1980)

Devrim

HALKIN SESİDİR

SAHİBİ H. NURİ ÖNCÜER — SORUMLU MÜDÜR NADİRE İKİZ — Telefonlar : 1032-1412 — Devrim Basın Anadolu Yayınına Üyedir

8 MAYIS 1980 PERŞEMBE

No: 20 SAYI: 6676 — GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ — Kurşunlu Caddesi 19/A—MUĞLA

Muğla AP İlçe Merkez Binası bombalandı

Dünkü gece İlçe Kurtuluş Caddesinde bulunan Muğla AP İlçe binası kimliği belirsiz kişiler tarafından bombalanmıştır.

6 Mayıs olayları nedeniyle sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı Muğla'da önceki gün gündüz Saburhane'de bazı gruplar kısa yürüyüş düzenlemişler ve slogan atmışlardır.

Olay yerine emniyet ekiplerinin gelmesi üzerine grup ara sokaklardan kaçmayı başarmıştır.

Gece saat 21.10 sıralarında ise AP Merkez İlçe Binasında patlama meydana gelmiştir.

Kimliği belirsiz kişiler tarafından binanın kapısına konulan patlayıcı maddenin patlaması sonucu binanın camları ile kapı ve pencereleri kırılmıştır.

C. Savcılığı olayla ilgili tahkikata başlamıştır.

Su kuyusuna düşerek boğuldu

Bucağına bağlı Gölmen köyünde Salih Batak (4) adlı bir çocuk evlerinin avlusunda oynarken bir ara dengesini kaybederek su kuyusuna düşmüş ve boğularak ölmüştür.

Dalaman Açık Tarım Cezaevinden 1 kişi kaçtı

Önceki gün Dalaman Açık Tarım Cezaevinden bir mahkumun kaçtığı öğrenilmiştir.

Sık sık firar olaylarına sahne olan Dalaman Açık Tarım Cezaevinden önceki gün adam öldürme suçundan 10 sene 8 ay ağır hapis cezasına hükümlü olan Arif Erem'in (30) firar ettiği yoklama sonucu öğrenilmiştir.

Kaçan hükümlünün yakalanılmasına çalışılmaktadır.

Tabanca ile yakalandı

Fethiye (Özel) — Fethiye'nin Günlükbaşı Bucağında yapılan genel aramalarda bir kişi tabanca ile yakalanmıştır.

Arama sırasında aynı köyden Hüseyin Hancıoğlu (57) adlı şahsın üzerinde Fransız Ordu tabanca ile 4 adet fişek ele geçirilmiştir.

Hüseyin Hancıoğlu suç aleti ile birlikte adliyeye sevk edilmiş ve ilk sorgusundan sonra tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir.

Çay ücretini ödemeyince dayak yedi

Yatağan (Özel) — Önceki gün saat 17.00 sıralarında Yatağan ilçesinde bir işçi kahvede içtiği çayın soğuk olması nedeniyle ücretini ödememiş ve kahveci tarafından dövülmüştür.

Termik Santralında çalışan Aydın Sarı (29) adlı bir işçi arkadaşlarıyla birlikte Tokuhz kahvesine gidip çay içmeye başlamışlardır. Çayın soğuk olduğunu hatırlatan Aydın Sarı, çay ücretini ödemeyeceğini belirtmesi üzerine kahvede çalışan Aydemir Tavuk chirlemesh sandalye ile başından yaralamıştır.

Borç erteleme görüşmesi bugün Paris'te başlıyor

Türkiye ile OECD ülkeleri arasında imzalanması öngörülen borç erteleme anlaşmasının tek tek düzeydeki toplantılarının bugün Paris'te başlaması beklenmektedir. Ancak bu toplantılarda ülkemizin OECD ülkelerine birikmiş bulunan borç miktarı üzerinde görüşmeler yapılacak ve «Borç tabloların» belirlenmesine çalışılacaktır. Başka bir deyişle borç ertelemeleri konusunda karar alınacak toplantı önümüzdeki haftalarda 1947 ile bir anlaşmaya varılmasından sonra ayrıca düzenlenecektir.

Bugün yapılması beklenen toplantıda Türkiye'nin dış borçları konusunda herhangi bir karar alınmayacaktır. Toplantıya ilgili kuruluşlardan alt düzeyde yetkililer katılacaktır.

Yatağan'da altı yere patlayıcı madde atıldı

Yatağan (Özel) — Yatağan ilçesinde dün gece saat 02.50 sıralarında altı yere patlayıcı madde atılmış ve geniş çapta hasar meydana gelmiştir. Patlama sonucu can kaybı olmamıştır.

Yatağan Emniyet ekibinin bu konuda soruşturmayı derinleştirdiği ve suçluların yakalanılmasına çalışıldığı öğrenilmiştir.

Bu konuda ayrıntılı bilgi yarın okuyucularımıza sunulacaktır.

Ula'da bir kişi arkadaşını öldürdü

Önceki gün Ula ilçesine bağlı Kuyra Köyünde meydana gelen olayda bir kişi kazaen arkadaşını tabanca ile öldürmüştür.

Olay önceki gün saat 11.00 sıralarında meydana gelmiştir. Hüsamettin Köseli adlı şahıs, aynı evde oturduğu arkadaşı Ramazan Gökdelik ile sohbet ederken bir ara elinde oynamakta olduğu 7.65 mm çapında Çekoslovak yapımı tabanca aniden patlamıştır. Patlama sonucu Ramazan Gökdelik (30) başından vurulmuş ve olay yerinde can vermiştir.

Olaydan sonra Hüsamettin Köseli suç aleti ile yakalanıp adliyeye sevkedilmiştir.

TRT, özel Ramazan programı hazırladı

TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu, önceki gün bir açıklama yaparak «Ramazan ayı boyunca vatandaşlara dini bilgi veren ve onların geleneksel eğlence ihtiyaçlarını karşılayan programların hazırlanacağını söylemiştir.

«Eğlence programlarında geçmişte zaman zaman karşılaşılan ve dini duygularımızı rencide eden hususlara bu yıl yer verilmeyeceğini» anlatan Kasaroğlu, «Ramazan ayında hazırlanan bir programla diğer İslâm ülkelerinde Ramazan'ın nasıl yaşandığı belgesel biçimde sunulacaktır» demiştir.

Kendi hafif ama...

...dalaman da hafif helium gazıyla doldurulan hava gemisine (zeppelin) bu kez helikopterler taşıdı. Söz konusu hafif hava gemisine 160 tona kadar yük kaldırabiliyor.

Özellikle orman yangınları için gerekli ağır kaldırabilmesini yapan hava gemisinin yapımı Aydın'da faaliyet gösteren Havacılık Sanayii tarafından geliştirilmektedir.

AYDIN

Çine yayıf kondüsyonla bizimle yarışa katılacak.

Başkanı seçiminde daha üçüncü tur

M.K.

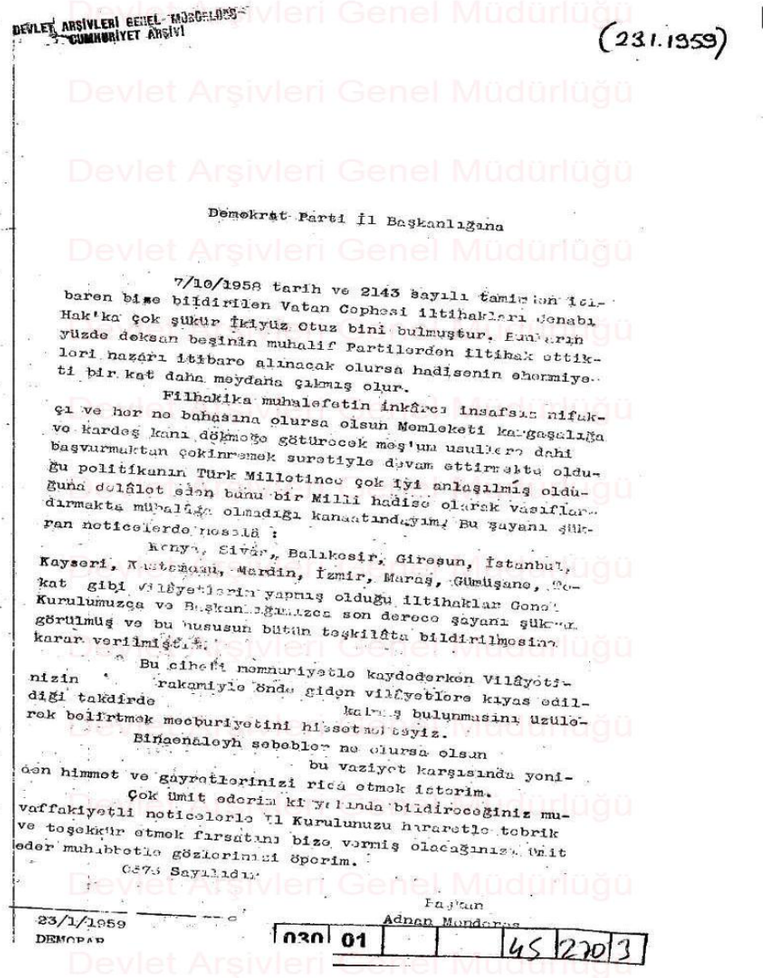
Satılık Ev

...rbayezit Mahallesi Hekim...
...ağında (çarşı merkezine ...
...re mesafede) bahçeli ek...
...lıktır.
Müracaat Devrim Gazetesi Tel: 1032

...atılık oturma odası takımı

(İskandinav tipi)
3 kişilik 1 adet kanepe
...ılınca yatak oluyor)
...oltuk ve 3 adet sepha...
...aret yeni vaziyette ol...
...odası takımı uygun fi...
...atılıktır.
Müracaat: Devrim Gazetesi Tel: 1032

Ek-13: Adnan Menderes'in 1959'da DP il başkanlıklarına gönderdiği yazı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(23.1.1959)

Demokrat Parti İl Başkanlığına

7/10/1958 tarih ve 2143 sayılı tamim...baren bize bildirilen Vatan Cephesi iltihakları cenabı Hak'ka çok şükür İkiyüz Otuz bini bulmuştur. Bunların yüzde doksan beşinin muhalif Partilerden iltihak ettikleri nazarı itibare alınacak olursa hadisenin ehemmiyeti bir kat daha meydana çıkmış olur.

Filhakika muhalefetin inkârcı insafsız nifakçı ve her ne bahasına olursa olsun Memleketi karışıklığa ve kardeş kanı dökmeğe götürecek meş'um usullere dahi başvurmaktan çekinmemek suretiyle devam ettirmekte olduğu politikanın Türk Milletince çok iyi anlaşılmış olduğuna delâlet eden bunu bir Milli hadise olarak vasıflandırmakta mübalâğa olmadığı kanaatındayım. Bu şayanı şükran neticelerde nasıl ;

Konya, Sivas, Balıkesir, Giresun, İstanbul, Kayseri, Kastamonu, Mardin, İzmir, Maraş, Gümüşane, ...kat gibi vilâyetlerin yapmış olduğu iltihaklar Cenah Kurulumuzca ve Başkanlığımızca son derece şayanı şükran görülmüş ve bu hususun bütün teşkilâta bildirilmesine karar verilmişti.

Bu cihetle memuriyetle kaydederken vilâyetinizin ...rakamiyle önde giden vilâyetlere kıyas edildiği takdirde ...kalmış bulunmasını üzülerek belirtmek mecburiyetini hissetmekteyiz.

Binaenaleyh sebebler ne olursa olsun bu vaziyet karşısında yonden himmet ve gayretlerinizi rica etmek isterim.

Çok ümit ederim ki yakında bildireceğiniz muvaffakiyetli neticelerle Ul Kurulunuzu hararetle tebrik ve teşekkür etmek fırsatını bize vermiş olacağınız ümit eder muhabbetle gözlerinizi öperim.

0575 Sayılıdır.

Fahrân
Adnan Menderes

23/1/1959
DEMOPAR

030 | 01 | | | 45 | 270 | 3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 45 - Dosya No: 270 - Sıra No: 3

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 2 -

duymakta olduğumuzu her zaman ve her fırsatta kendilerine ihsas ve ifade etmeyi zevkli bir vazife olarak ifa etmelerini bütün arkadaşlarımdan bilhassa rica ederim.

Diğer taraftan ilk kuruluşundanberi pek çokları ile beraber çalışmış olduğumuz Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisine mensup arkadaşlarımızdan artık hadiselerin gereği gibi inkişaf etmesiyle hakikatların ap açık ortaya çıkması üzerine eski partisine iltihak etmiş olanlarla keza bize iltihak arzusunu gösteren diğer muhterem azasına teşekkür hisleriyle bağlandığımı sizlere karşı bir defa daha ifade etmekten büyük bir memnuniyet duymakteyim. Siz arkadaşlarımın da son davet ve ricamız üzerine vatanperverane hislerle partimize yeni katılmış veya katılacak olan arkadaşlarımızı memnunluk ve teşekkür hisleriyle karşılamayı severek yerine getirilecek bir vazife sayacaklarından eminim.

2- İl İdare Heyetlerine arz etmekte olduğum bu his ve düşüncelerimizin ocaklara kadar duyurulmasını hassaten rica eder, muhabbetle gözlerinizi öperim.
2143 sayılıdır.

7/10/958
DEMOPAR

Başkan
Adnan Menderes

030 | 01 | | | 45 | 270 | 3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 45 - Dosya No: 270 - Sıra No: 3

DİADOKHOSLAR DÖNEMİ İKTİDAR ÇEKİŞMELERİNDE ASKERİ DARBELERİN YERİ

Arş. Gör. Ömer GÜNGÖRMÜŞ

ÖZET

Askeri yapı, modern öncesi uygarlıkların genelinde olduğu gibi Eski Hellen dünyasında da devlet içindeki az sayıda örgütlü kurumdan biriydi. Hellen dünyasının uç bölgelerindeki toplumlarında ve bunlardan biri olan Makedonia Krallığı'nda ise yöneticinin gücü doğrudan orduya dayanıyor ve yeni yöneticinin belirlenmesi ordunun seçimi ya da onayı ile yapılıyordu. Büyük İskenderin Anadolu ve Doğu Akdeniz üzerinden Asya içlerine kadar yürüttüğü yaklaşık on yıllık seferler dizisi de ordunun siyasi bir yapı olarak kimliğini pekiştirmiş, siyasi ve askeri karar alma süreçlerinin önemli bir parçasına dönüşmesine neden olmuştu. İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan yeni kralın belirlenmesi sürecinde ordunun etkin rol alması, sahip olduğu geleneksel yetkiler kadar bu son dönemde kazandığı kimlik duygusu ile de ilgiliydi. Böylece, asıl Makedonia ülkesi ile Yunan anakarası ve eski Pers İmparatorluğu toprakları üzerinde dağılmış bulunan Makedon orduları, Diadokhoslar (Ardıllar) olarak anılan İskender'in generalleri arasında geçen yaklaşık yarım yüzyıllık güç mücadelesi boyunca neredeyse her zaman tek belirleyici unsur oldular.

Bu çalışma, modern bir kavram olarak darbenin, Diadokhoslar'ın siyasal ve askeri eylemlerini ne ölçüde tanımlayabileceğini ve Argead Hanesi'nin

siyasal haklarını gasp ederek Hellenistik Krallıklar'ın temellerini atan generallerin aldıkları siyasal ünvanların geleneksel Makedon anlayışı ve İskender sonrasının değişen koşulları içinde hangi yasal gerekçelere dayandırılabileceğini açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Diadokhoslar, darbe, Seleukos Nikator, Antigonos Monophtalmos, Kassandros.*

PLACE OF THE MILITARY COUPS IN THE POWER STRUGGLES OF THE AGE OF THE DIADOCHOI

ABSTRACT

Military structure, as in the most of the pre-modern civilizations, was among the few organized institutions within the states of the Ancient Greek World. In the communities that were situated in the fringes of the Greek world and as one of them, in the Kingdom of Macedonia power of the ruler was directly based on the army and appointment of the new ruler was accomplished with the choice or sanction of the army. Military expeditions of Alexander the Great which were extended from Anatolia and Eastern Mediterranean to the inner regions of Asia for about a decade, enhanced the identity of the army as a political structure and transformed it to an important player within the political and military decision-making processes. Its active role during the succession disputes that emerged immediately after the death of Alexander the Great was about this identity consciousness that it gained as well as its traditional capacity. In this way, Macedonian armies that were scattered among the lands of Macedonian heartlands, Greece and the realm of former Persian Empire, became almost the sole determinant during the power struggles between the Alexander's generals who were called as the Diadochoi (Successors) for a half century.

This study, aims to explain in what extend the modern notion of coup can explain the political and military activities of the Diadochoi or which legal justifications from the traditional Macedonian understanding and the changing conditions of the post-Alexandrean era can be proposed for the titles that were assumed by the Successors who usurped the political rights of the Argead House and founded the Hellenistic Kingdoms.

Keywords: *Diadochoi, coup, Seleucus Nicator, Antigonus the One-Eyed, Cassander.*

GİRİŞ

Diadokhos terimi, Büyük İskender'in ölümünün ardından Makedonia Krallığı'nın yönetiminde söz sahibi olan ardılları ya da haleflerini tanımlamak için kullanılır. Diadokhoslar Dönemi ise krallığın önde gelen devlet adamları ve askerleri olan Antigonos, Antipatros, Kassandros, Krateros, Lysimakhos, Perdikkas, Ptolemaios, Seleukos ve Eumenes arasında yaşanan askeri ve siyasal çekişmelerin gerçekleştiği yaklaşık kırk yıllık bir zaman dilimini tanımlamaktadır. Hellenistik Dönem'in ilk aşaması olan bu alt dönem, İskender'in 323 yılında ölümü ile başlayıp son hayatta kalan son Diadokhos olan Seleukos Nikator'un (I. Seleukos) 281 yılında öldürülmesi ile sona ermiştir.

Diadokhos adlandırması, İskender'in komutanlarının onun ölümünün hemen ardından kral olarak kendisinin yerini doğrudan almaya kalkıştıkları şeklinde bir izlenim yaratabilir. Ancak başlangıçta İskender'in hayatta kalan son akrabası olan üvey kardeşi Arrhidaeos ile henüz doğmamış olan oğlu IV. Aleksandros ortak kral ilan edilmişlerdi.[1] Bu nedenle İskender sonrası dönemin ilk yıllarında herhangi bir komutanın, en azından hukuksal olarak, İskender'in ardılı olması söz konusu değildi. Bununla birlikte, zihinsel engelli Arrhidaeos ve henüz bir bebek olan IV. Aleksandros kendi başlarına yönetim işinin üstesinden gelebilecek durumda olmadıklarından ülkenin naiplik idaresi altında ve komutanların eliyle yönetilmeleri de kaçınılmazdı. Dolayısıyla komutanlar, İskender'in ölümünün hemen ardından başlamak üzere ülkenin yönetiminde başlıca söz sahibi taraf oldular ve ülkenin idari birimleri olan satraplıkların yönetimini üstlenerek yetki ve yönetimi de aralarında paylaştılar.[2] Bu nedenle zaman içinde gelişen ya da ortaya çıkan siyasal hırslarının ve İskender'in hemen ardından ülke yönetiminde sahip oldukları yetkilerin sonucu olarak Büyük İskender'in Ardılları (Diadokhoi) olarak adlandırılmaları anlaşılır ve kabul edilebilir bir tanımlamadır.

Modern bir terim olan darbe ya da askeri darbe kavramlarının Diadokhosların arasındaki mücadeleler esnasında yaşanan bazı gelişmeleri tanımlamada ne dereceye kadar kullanılabileceği konusunda farklı bakış açıları söz konusu olabilir.[3] Darbe terimi modern anlamda; iktidarın hükümetin elinden zor kullanılarak, ani ve yasal olmayan yöntemlerle alınması olarak tanımlanacak olursa ve söz konusu eylemin askeri güce dayanılarak gerçekleştirilmesi de askeri darbe olarak adlandırılırsa, bu dönemde girişilen çok az eylem gerçek anlamda bir darbedir. Diğer yandan ele alınan dönem boyunca dönemin önde gelen kişiliklerinin izledikleri siyasetin ve geliştirdikleri söylemlerin çoğunlukla yasal dayanaktan yoksun olduğu ancak askeri güce daya-

1 Diod. 18.2.4.
2 Justin XIII.4.
3 Bu noktada sempozyum sırasında yapmış olduğu değerli katkılar için Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya'ya teşekkür etmek isterim.

nılarak yürütüldükleri de bir gerçektir.

Diadokhoslar, yaklaşık kırk yıl boyunca sürekli olarak değişen ittifaklar çerçevesinde birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler sırasında askeri, siyasal, ekonomik ve diplomatik manevraların yanında suikastlar, taraf değiştirmeler ve akla gelebilecek başka birçok çeşit hileye daha başvurulmuştur. Bu nedenle, çalışmanın konusu çerçevesinde yasallığı açısından ele alınabilecek birçok olay bulunmaktadır. Ancak bu çalışma, sadece Argeadai hanesinin siyasal haklarına karşı yasal olmayan eylemleri ele almayı amaçlamaktadır. İskender'in yasal ardıllarının ortadan kaldırılması sonrası dönemde Diadokhoslar'ın kendi aralarındaki mücadeleleri, iktidarlarına yönelik tehditler ve yaşanan iktidar gaspları çalışma konusunun dışında tutulmuştur.

Yasallık Sorunu

Diadokhoslar Dönemi boyunca komutanlar ve diğer önde gelen kişilikler, haklarını ve sahip oldukları konumların yasal dayanaklarını yorumlamada sıklıkla kendi anlayışlarına göre geliştirdikleri ilkelere sığındılar. Diğer yandan başka ana karakterlerin üstlenebilecekleri görev ve yetkileri açıkça tanımadıklarını göstermekten de çekinmediler. Böyle davranmalarının en önemli nedeni elbette adı geçen karakterlerin kendi hırsları ve art niyetleriydi. Ancak Makedonia Krallığı'nın ve İskender'in kurmuş olduğu "Asya Krallığı'nın" belirli bir devlet örgütlenmesinden yoksun olması ve İskender'in ölmeden önce yerine geçecek gerçek bir varis bırakmada ya da en azından sağlıklı bir yöntemle bir vekil belirlemede başarısız olması, taraflara aradıkları dayanakları bulma ya da uydurma konusunda kolaylık sağlamaktaydı.

Yine de İskender öldüğünde komutanlar ve ordu, kralın yerine kimin geçeceği konusunun çözüme kavuşturulmasında geleneksel Makedon yöntemlerini takip ettiler. Bu nedenle dönemin önde gelen kişiliklerinin eylemlerinin yasal olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine karar verirken geleneksel uygulamalara bakılabilir. Ancak haklı ya da haksız gerekçelerle geliştirilmiş yorumların da Makedon gelenekleri ya da hukuk anlayışına dayandırılabildiği de unutulmamalıdır.

Makedonia Krallığı'nı Doğu Akdeniz'in egemen gücü haline getiren II. Philippos ve III. Aleksandros, ülkeyi üç yüzyıldır yöneten Argeadai Hanedanı'nın üyesiydiler. Dolayısıyla İskender öldüğünde yerine geçecek kralın Argeadai hanesinden olması gerekiyordu. Yeni kralın mutlaka bir önceki kralın oğlu olması gerektiği yönünde bir kural yoktu (II. Philippos tahtı babasından devralmış değildi) ancak İskender gibi bir kralın oğlu, babasının yerine geçerken çok az kişi itiraz edebilirdi. Elbette İskender'in oğlu ile ilgili öne

sürülebilecek sorunlar da vardı. Öncelikle yeni kralın kim olacağı ile ilgili Babil'de yapılan toplantılar sırasında bu çocuk doğmuş değildi ve onun kral olması gerektiğini savunanların durumu çocuğun erkek olacağı beklentisine dayandığı için cılız kalmaktaydı. Ayrıca bu çocuğun kral olmasına açıktan karşı çıkanlar da vardı. Meleagros'un daha ilk toplantıda dile getirdiği gibi bu çocuk İskender'in olduğu kadar aynı zamanda Doğulu bir annenin de oğlu olacaktı ve birçok Makedonialı için yenip egemenlik altına aldıkları toplumlardan gelen bir kral tarafından yönetilmek kabul edilemez bir durumdu. Ptolemaios'un önerdiği orta yola göre ise İskender'in ardından bırakmış olduğu krallık, İskender'in boş tahtı ile simgelenen manevi huzurunda toplanacak ve gerekli kararları alacak olan bir kurul tarafından yönetilmeliydi.[4]

İskender'in oğlunun taht üzerindeki hakkının sorgulanması kabul edilemez gibi görünse de, yeni kralın belirlenmesi ve onaylanması geleneksel olarak Makedon ordusunun görev ve yetkisi olarak kabul ediliyordu. Ayrıca Babil toplantılarında ilke olarak Argeadai hanesinden birinin kral olmasını öngörmeyen bütün önerilere şu ya da bu şekilde karşı çıkılmıştı. Dolayısıyla başlangıçta herkes Makedon devlet geleneğine uygun yasal bir tavır takınmış durumdaydı. Ancak Diadokhoslar arasındaki mücadeleler esnasında Argeadai hanesinin yönetimi zamanla sembolik bir ilkeye dönüşmüş, sıklıkla propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve nihayet bütünüyle sona ermiştir.[5] Buna karşın Hellenistik Dönem'in geri kalanı boyunca varlığını sürdürecek olan üç hanedan (Antigonoslar, Ptolemaioslar ve Seleukoslar) ortaya çıkmıştır. Bunların yanında kendilerini kral ilan eden başka komutanlar da bulunmaktadır (en başta Lysimakhos ve Kassandros). Bu komutanlar kendilerini kral ilan ederken ihtiyaç duydukları yasal zemini öyle ya da böyle oluşturdular. Ancak hiçbirinin yasal dayanağı yönetimi sona eren Argeadai hanesi kadar güçlü değildi. Buna karşın başarılı olmalarının nedeni, Argeadai hanesi temsilcilerinin sahip olmadığı askeri güce sahip olmaları ve kendilerine yasal bir dayanak sağlayacak propagandayı oluştururken bir yandan da askeri güçlerine dayanmalarıdır.

Babil görüşmelerinde varılan uzlaşma sonucu, II. Philippos'un oğlu ve İskender'in de üvey kardeşi olan zihinsel engelli Arrhidaeos ile İskender'in henüz doğmamış olan ve daha sonra IV. Aleksandros adını alan oğlu ortak kral ilan edilince, devletin en azından IV. Aleksandros yetişkin yaşa gelene kadar naiplik kurumu ile yönetilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Diadokhoslar arasında yaşanacak olan güç mücadelesine yol açan en önemli etken de söz konusu naiplik yönetimi oldu. İskender ölmeden önce hükümdarlık yüzüğünü, yedi kişilik Muhafız Bölüğü'nün bir üyesi olan ve komuta sıralamasında

4 Justin XIII.2.

5 İskender'in Antipatros tarafından zehirletildiği iddiası da aynı şekilde Antipatros'a karşı düşünülmüş bir propaganda girişimi olabilir. Arr. *Anab.* XXVII.

İskender'den sonra ikinci sırada gelen Perdikkas'a vermişti. Perdikkas, bu durumdan güç alarak ve aynı zamanda Antipatros ve Krateros gibi iki güçlü olası rakibin yokluğundan da yararlanmak amacıyla çabucak bir toplantı düzenledi. Kral adayı olarak Arrhidaeos'un ciddi bir seçenek olarak değerlendirilmediği bu ilk oturum sonucunda da Perdikkas ve Leonnatos'un henüz doğmamış olan çocuğun naipleri olarak Asya'yı yönetmelerine, Antipatros ve Krateros'un da benzer şekilde Avrupa'nın muhafızları olmalarına karar verildi.[6] Birden fazla baş arasında kimin daha üstün olduğu konusunun belirsiz kaldığı böyle sağlıksız bir orta yolun seçilmesi, herkesin kabul edebileceği bir çözüm bulma çabasından kaynaklanıyordu. En başta, her kim olursa olsun, yalnız bir kişinin naipliğine karşı çıkan Meleagros gibi birçok insan vardı. Ayrıca Perdikkas, İskender'in önde gelen komutanlarının mümkün olduğunca hepsini memnun edecek ve kendi üstünlüğüne karşı çıkmalarını engelleyecek bir şekilde davranmak istemiş ya da kendisini böyle davranmak zorunda hissetmişti. Ancak sonuçta ortaya çıkan görüntü, kendini yeterince güçlü hisseden herkesin, gerektiğinde Perdikkas'ın üstünlüğünü tanımadığını açıkça belli edebileceği bir yetki karmaşası halini aldı.[7]

Makedon geleneğine göre bir kral, ölen bir önceki kralın cenaze törenini tamamlayarak gerçek anlamda onun yerini almış olurdu. Bu anlamda Perdikkas, yeni kralların naipleri olarak İskender'in cenaze işlemlerinin sorumluluğunu üzerine almış ve İskender'in cenazesini, geleneksel kral mezarlarının bulunduğu Aigai'ye defnedilmek üzere Babil'den Makedonia'ya göndermişti. Ancak satrap olarak görevlendirilmiş olduğu Mısır'ı bağımsız bir tür krallığa dönüştüren Ptolemaios, kuzey Suriye'de cenaze alayının yolunu değiştirdi. İskender'in Mısır'da bulunduğu sırada ziyaret ettiği Ammon kehanet merkezine gömülmek istediğini ileri sürerek kralın cenazesini Mısır'a götürdü ve önce Memphis'e, on yıl kadar bir süre sonra da İskenderiye'ye defnetti.[8]

Perdikkas, her ne kadar yeni kralların naibi olsa da, krallığı kendi adına üstlenmeyi daha en başında aklından geçirmiş olabilir. II. Philippos gibi o da naipliği kral olmadan önce bir adım olarak görmüş olmalıdır. Argeadai hanesinden olmasa bile, sonuçta o da Yukarı Makedonia prensliklerinden birinin eski krallarının soyundan geliyordu ve İskender'in ölümünden sonra Babil'deki ilk görüşmelerde kral olması bile gündeme gelmişti.[9] İskender'in kız kardeşi Kleopatra ile evlenme girişimi de bu niyetinin bir göstergesi olarak okunabilir.[10] Bu anlamda İskender'in cenaze törenini, kendi krallığı için

6 Justin XIII.2.
7 Rostovtzeff 1941, 4.
8 Diod. 18.26.3-28.6.
9 Perdikkas'a krallık önerildiğini ileri süren tek kaynak Curtius'un anlatımıdır ve bunun Roma döneminde geliştirilmiş bir kurgu olduğu ileri sürülmektedir. Romm 2011, 40.
10 Diod. 18.23.1-3.

önemli bir yasal zemin oluşturma aracı olarak görmüş olmalıdır. Ancak bu ayrıcalık İskender'in cenazesi söz konusu olduğunda Ptolemaios tarafından kullanılmıştır. İskender'in kardeşi ve oğlunun cenaze törenleri de aynı amaçla Makedonia tahtının daha sonraki gasıpları tarafından değerlendirilmiştir.

İskender öldüğünde yerine geçecek kralın Argeadai hanesinden olması gerektiği herkes tarafından kabul edilen bir ilke gibi görünse de sonuçta önde gelen Diadokhoslar kral olma girişiminde bulunmuşlar ve bazıları da bu unvanı almışlardır. Makedonia tahtına geçme hakkı geleneksel olarak Argeadai hanesine aitti ancak yukarıda Perdikkas ile ilgili olarak bahsedildiği gibi Makedonialı başka kraliyet hanelerinden gelmekte olan Diadokhoslar da vardı. Ayrıca Argead hanesinden bir kadınla evlenerek de krallık iddiasına yasal bir dayanak getirmek mümkün olabilirdi. Bunun yanında II. Philippos'un gayrimeşru oğlu olduğunu iddia eden Ptolemaios gibi daha söylenti temelli yasal dayanak kazanma yöntemlerine başvuranlar da olmuştur.

Diadokhoslar iktidar ile ilgili iddialarını bütünüyle askeri güçleri üzerine kurmuşlardır ve bir satrap ya da kral olarak yönetim üzerindeki haklarını, yönettikleri toprakları mızrakla kazanmış (*doriktetos chora*) olmalarından kaynaklanan haklarına dayandırmışlardır. Bu nedenle, İskender'in ardında bıraktığı krallığın Makedonia dışında kalan kısımları üzerinde krallık ilan eden Diadokhoslar'ın kendilerini bir şekilde Argeadai hanesine bağlamaları gerekli değildi. Ancak kral unvanını almayı hak ettiklerinin gösterilmesi gerekiyordu. Kral unvanını ilk alan Antigonos için en önemli dayanak, (elbette öncelikli olarak IV. Aleksandros'un öldürülmüş olması ve dolayısıyla Argead hanesini devam ettirecek başka bir erkek üyenin kalmamış olmasıydı) Ptolemaios'un donanmasına karşı 306 yılında Kıbrıs-Salamis açıklarında kazanılan büyük deniz savaşıydı. Diğer kral adayları da benzer şekilde kazandıkları büyük bir askeri başarının ardından, (Makedon geleneğine uygun olarak) komutaları altındaki orduları tarafından kral ilan edilmişlerdir. Ancak yine de askeri gücün söylem ile desteklenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ptolemaios'un örneğine ek olarak bu konuda en ilginç iddia, annesinin Apollon tarafından hamile bırakıldığını ileri süren Seleukos'a aittir. Yasallık kazanma ile ilgili bütün bu çabalar, insanların, hatta daha dar bir ifade ile askerlerin aklında oluşabilecek sorulara cevap üretmeye yönelik girişimlerdir.

Darbeler ve Askeri Güce Dayanarak Gerçekleştirilen Müdahaleler

Büyük İskender'in ölümünün hemen ardından Diadokhoslar arasında baş gösteren anlaşmazlıklar, başlangıçta İskender'in yerine kimin geçeceği konusundaki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktaydı. Ancak aradan geçen yirmi yılın sonunda güç mücadelesi çok farklı bir boyuta ulaşmış durumdaydı.

Argeadai hanesi artık Makedonia tahtından tamamen uzaklaştırılmıştı. İskender sonrası dönemin başında kurulan düzene şeklini veren Diadokhoslar'ın birçoğu artık yoktu. Babil'de yapılan ilk düzenlemenin tepe yöneticileri olarak belirlenen dört komutan –Perdikkas ve Leonnatos ile Antipatros ve Krateros– daha ilk on yıl sona ermeden ölmüştü ve bunlardan sadece Antipatros'un ölümü yaşlılık gibi barışçıl bir nedene dayanıyordu. Babil'de satrap olarak atanan komutanların bir çoğu, en başta Kardialı Eumenes olmak üzere, yaşanan mücadeleler sırasında ölmüş ve aradan çekilmişlerdi. Söz konusu mücadeleri sağ atlatmayı başaran Diadokhoslar yönetimleri altındaki bölgelerde kral ilan edilmişlerdi. Antigonos Anadolu ve Suriye'de, Kassandros Makedonia'da, Lysimakhos Thrakia'da Ptolemaios Mısır'da ve Seleukos da kabaca Doğu'da hüküm sürmekteydi. M.Ö. 4. yüzyıl sona ererken Doğu Akdeniz genelindeki siyasal sınırlar, Pers İmparatorluğu'nun son yüzyılında ve hatta İskender'in kısa yönetimi sırasında bile geçerli olan yarı siyasal yarı coğrafi bölünmelere benzemeye başlamışlardı.[11]

İskender'in ölümünden yirmi yıl sonra kurulmuş olan düzen, bir plan olarak Babil görüşmelerinde sunulmuş olsa, çok büyük tepki uyandırır ve teklif sahibinin hayatını kaybetmesine bile neden olabilirdi. Aradan geçen yirmi yılın sonunda kurulmuş olan düzen Babil'de izlenen normlara göre yasadışı olsa da, bunu sorgulayabilecek kimse kalmamıştı. Kısa bir sürenin sonunda böylesine keskin bir anlayış değişimini açıklayabilecek birden çok etmen sıralanabilir. İlk olarak hayatta kalan Diadokhoslar da yukarıda belirtildiği gibi kendileri için elverişli yasallık iddiaları geliştirmekten geri durmadılar. Ayrıca bunlara öncelikle sahip oldukları askeri güç ile dayanak sağladılar. En önemlisi ise, siyasal durumun değişmesine yol açan bütün hukuksuz eylemlere en azından sessiz kalarak şu ya da bu şekilde katkıda bulundular. Diadokhoslar'ın kendilerinden başka yeni düzenin koşullarına karşı çıkabilecek kimse yoktu ancak suç ortakları olarak hiç biri bir diğerini suçlayabilecek durumda değildi.

Babil'de yapılan ilk toplantıdan Argeadai hanesinin yönetimden tamamen uzaklaştırılmasına kadar geçen süre içinde gerçekleşen ve bir şekilde darbe olarak tanımlanabilecek dört ayrı olay söz konusudur. Bunlar, Meleagros'un önderlik ettiği piyade isyanı, Perdikkas'a karşı düzenlenen suikast, Philippos Arrhidaeos'un öldürülmesi ile nihayet IV. Aleksandros'un yönetimden uzaklaştırılması ve daha sonra öldürülmesidir. İlk iki olay Babil paylaşımının kurduğu düzenin ne kadar sağlıksız olduğunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla komutanların birçoğu kendilerini getirilen düzene uymak zorunda görmemişlerdir. Böylece cesaret edebilen herkesin dilediği gibi bu düzene meydan okuyabileceği yönünde bir anlayış doğmuştur. Doğrudan Argeadai hanesine karşı eylemler olarak görülebilecek olan son iki olay ise, bu

11 Waterfield 2011, 7.

hanedanın tamamen sona ermesine ve daha sonra Diadokhoslar'ın kendilerini kral ilan etmelerine neden olmuştur.

Meleagros ve Piyade İsyanı

İskender'in ölümünün hemen ardından Perdikkas öncülüğünde toplanan ilk kurulda, İskender'in ardından kimin kral olacağı sorunu görüşüldü ve ortaya atılan farklı görüşlere karşın, Perdikkas'ın önerdiği plan kabul edildi. Bu plana göre, İskender'in Baktrialı hamile eşi Roksane'nin (Rauxsnaka) doğum yapması beklenecek, çocuk erkek doğması halinde kral ilan edilecek ve Perdikkas ile Leonnatos kralın naipleri olarak görev yapacaklardı. Alınan karar uyarınca toplantıya katılanlar ve daha sonra atlı birlikler yeni yönetime bağlılıklarını sundular.[12]

Makedon ordusundaki piyade ve atlı ayrımı, ekonomik ve toplumsal bir sınıf ayrımına dayanmaktaydı. Ekonomik ve toplumsal bakımdan daha üstün bir konumda bulunan atlılar (*hetairoi*), İskender'in, Doğulu ve Batılı unsurların ortaklaşa yönettikleri bir imparatorluk kurma düşüncesini benimsemeye, çiftçi sınıfından gelen piyadelere (*phalanks*) göre daha yatkındı. Dolayısıyla Doğulu bir annenin oğlu olarak doğacak olan yeni kral ile ilgili sorunları yoktu. Ancak piyadeler, II. Philippos'un oğlu olan ve onların gözünde gerçek Argeadai kanını temsil eden Arrhidaeos'un kral olmasını istiyordu. Her ne kadar bu kral adayı zihinsel engelli olsa da konuşma becerisi ile bedensel yetileri açısından yeterince iyi bir durumdaydı ve İskender öldüğü sırada Babil'de bulunuyordu.[13]

Piyadeler, olasılıkla Perdikkas'ın toplamış olduğu kurulda yapılan görüşmelerin gidişatından haberdar oldukları için alınacak kararın kendi istedikleri yönde olmayacağını önceden tahmin etmişlerdi. Bu nedenle Arrhidaeos, karar daha piyadelere bildirilmeden, III. Philippos adıyla kral ilan edildi. Diğer yandan Perdikkas, alınan kararın piyadelere bildirilmesi işi için, piyade komutanları Meleagros ve Attalos'u görevlendirmişti. Meleagros, piyadeler arasında sevilen bir komutandı ve olasılıkla Perdikkas'ın bu görevi ona vermesinin nedeni de buydu. Ancak Meleagros'un askerler arasında sevilmesinin nedeni de İskender'in Doğu ve Batı halklarını birleştirme planına karşı onlarla aynı düşüncede olmasıydı. Bu nedenle, Meleagros piyade kampına gittiğinde verilen kararı bildirmek yerine onların geliştirdikleri çözüme uymaya karar verdi. Piyadelerin desteği ile Philippos Arrhidaeos kral yapılabilirse, Meleagros da şimdi Perdikkas'ın işgal ettiği konuma sahip olabilirdi.[14]

12 Justin XII.2.
13 Diod. 18.2.2.
14 Diod. 18.2.3; Justin XIII.3.

Böylece daha İskender'in ölümünden bir gün sonra Meleagros'un önderliğinde saraya doğru yürüyen piyadeler Perdikkas ve destekçilerini sarayı terketmeye zorladılar. Her ne kadar Perdikkas ve destek aldığı atlı sınıfı önce saraydan sonra da kentten ayrılmak zorunda kalmışsa da tam anlamıyla ezilmiş ve devre dışı bırakılmış değildi. Yine de Meleagros ve piyadeler yönetimi zor kullanarak ele geçirmişler ve Philippos Arrhidaeos'un kral olduğu yeni bir hükümet kurmuşlardı.

Perdikkas ise kendisine bağlı kalan komutanlar ve atlılar ile kenti dış dünyadan soyutlayarak bir tür kuşatma altına aldı. Bu nedenle zor durumda kalan Meleagros, tarafsız bir duruş sergileyen Eumenes'in de girişimleriyle Perdikkas ile bir anlaşmaya vardı. Anlaşma ile hem Philippos Arrhidaeos'un hem de doğduğunda IV. Aleksandros adını alacak olan çocuğun ortak krallar olarak ülkeyi yönetmesi karara bağlandı. Daha önce yapılan toplantıda belirlenen dörtlü kurulun yönetimde kalması yalnızca Perdikkas'ın yardımcısı olarak görevlendirilen Leonnatos'un yerine Meleagros'un getirilmesi kabul edildi.[15] Yönetimin yerleşmesinden sonra Perdikkas, önce piyadeler arasında elebaşı olarak gördüğü 30 ya da 300 isyancıyı kent dışında düzenlenen bir tören sırasında tutuklattı ve ibret olması açısından fillere çiğneterek cezalandırdı.[16] Çok geçmeden Meleagros'un kendisini de ihanet suçlamasıyla tutuklanıp idam edildi.[17] Böylece Meleagros'un başına geçmiş olduğu piyade isyanı, Philippos Arrhidaeos'un ortak kral ilan edilmesi dışında bir başarı kaydedemeden ezilmiş oldu.

Uygulanış tarzı ve askeri güce dayanması açısından Meleagros'un önderlik ettiği isyan tam anlamıyla bir darbeydi. Belli bir grup, hükümeti belirlemek üzere kendi siyasi iradesini ani ve zor kullanmaya dayalı bir eylemle karşı tarafa dayatmış oluyordu. Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi Makedonia geleneğine göre yeni kralın belirlenmesi süreci, Makedon ordusunun temsil ettiği halk meclisi onayıyla tamamlanmış oluyordu. Dolayısıyla Makedon ordusu, daha doğrusu bu ordunun piyade kanadı, Perdikkas'ın ısrarı ile kurulmuş olan düzeni henüz tanımamış olduğundan ona bağlılık gösterme zorunluluğunda da değildi. Ayrıca Arrhidaeos gibi geleneksel Argeadai hanesinden bir adayı, yeni kralın belirlenmesindeki geleneksel rolüne dayanarak kral ederek yasal görevini yerine getirdiği bile ileri sürülebilirdi. Yalnızca Meleagros'un, daha önceden bağlılığını bildirdiği ve bu nedenle bağlılık göstermek zorunda olduğu bir yönetime karşı harekete geçerek bir suç işlediği kabul edilebilirdi.

15 Justin XIII.4.
16 Diod. 18.4.7, cezalandırılan asker sayısını 30 olarak verirken; Curt. 10.9.18'e göre bu sayı 300'dür. Bkz. Arr. *FGrH*, 156.1.4.
17 Diod. 18. 4.7; 12.1.

Perdikkas Suikastı

Perdikkas tarafından Babil'de yapılan düzenlemelerin en zayıf yanları, hiçbirinde Antipatros, Krateros ve Antigonos gibi üç önemli komutanın katkısının ya da onayının bulunmayışıydı. Antipatros, önde gelen komutanlar arasında en yaşlısı olarak II. Philippos zamanından beri kralın vekili olarak görev yapmaktaydı ve İskender de Asya Seferine çıkarken Makedonia'nın ve Yunanistan'ın yönetimini ona bırakmıştı. Antigonos, Anadolu Makedonia egemenliğine girdikten sonra Phrygia satrabı olarak atanmış ve bir anlamda Antipatros'un Makedonia'da yerine getirdiği görevin bir benzerini Anadolu'da üstlenmiş ayrıca İskender Doğu'ya ilerledikçe Makedonia ile arasındaki ikmal hattının devamlılığını sağlamıştı. Babil'deki düzenlemeler yapıldığı sırada Kilikia'da bulunan Krateros ise, ölümünden kısa bir süre önce İskender tarafından on bin kadar deneyimli askeri Makedonia'ya götürmek ve naip olarak Antipatros'un yerini almak üzere görevlendirilmişti.[18]

Babil Paylaşımı olarak bilinen ve genel olarak satraplık yönetimlerine yapılan atamalarla ilgili olan düzenlemeler, Antigonos'un Phrygia satraplığını onaylamış, Antigonos ve Krateros'un da krallığın dört üst yöneticilerinden ikisi olarak Avrupa'daki toprakları yönetmelerini öngörmüştü. Diğer önde gelen komutanlar da krallık genelindeki çeşitli satraplıkların yönetimine atanmışlardı.[19] Büyük olasılıkla Perdikkas, bütün bu görevlendirmeleri, başında olduğu düzene karşı diğer komutanlardan gelebilecek itirazları engellemek adına planlamıştı.

Satraplık dağılımında belki de en önemli pay Mısır'ı alan Ptolemaios'a düşmüştü ve Ptolemaios neredeyse ilk günden satraplığını bağımsız bir kral gibi yönetmeye başladı.[20] Kısa sürede, yukarıda adı geçen üç önemli komutan ile Ptolemaios arasında, Perdikkas yönetimine karşı açıkça cephe alan bir ittifak ortaya çıktı. Perdikkas, Kappadokia satraplığına atanmış bulunan Eumenes'i Antipatros ve Krateros'a karşı savaşmakla görevlendirip kendisi de Ptolemaios'a saldırmak üzere 320 yılında Mısır'a ilerledi.[21] Büyük olasılıkla niyeti, Ptolemaios'u satraplıktan almak, Makedonia'ya gönderilirken Ptolemaios tarafından Mısır'a yönlendirilmiş olan İskender'in cenazesini alarak yola devam edip Makedonia'ya ulaşmak ve cenazenin defin işlemlerini tamamlamaktı. Her iki Kral ile Babil'de kalmış olan Makedon ordusu ve İskender tarafından Hindistandan getirilen savaş filleri de beraberindeydi. Ayrıca Krateros'un Kilikia'da bırakmış olduğu üç bin kişilik seçkin Gümüş Kalkanlı (*Argyraspides*) birliğini de ordusuna katmıştı.[22]

18 Diod. 18.4.1.
19 Satraplıkların dağılımı ile ilgili olarak bkz: Diod. 18.3.1; Justin XIII.4.
20 Diod. 18.14.1; Rostovtzeff 1941, 5.
21 Diod.18.25.4-6; 29.1.
22 Romm 2011, 152.

Ptolemaios'un Perdikkas ve beraberindeki ordu karşısında hiçbir şansı olmasa da Nil'in geçilmesini engelleyerek Mısır'ın işgaline direnme olanağı vardı. Perdikkas'ın birkaç geçiş denemesi başarısız olunca da askerler arasındaki hoşnutsuzluk arttı. Bu koşullar altında, Gümüş Kalkanlılar birliğinin komutanı Antigenes ile İskenderin eski muhafızlarından Peithon önderliğinde, aralarında Seleukos'un da bulunduğu bir grup subay, toplantı bahanesi ile çadırına girerek Perdikkas'ı öldürdüler.[23]

Perdikkas'ın naip olarak otoritesi, Babil Paylaşımı'nda alınan kararlar kadar, hükümdarlık yüzüğünün kendisine verilmiş olmasına da dayanıyordu. İskender'in bu tercihi, Babil düzenlemelerinde hiçbir payı olmayan Antipatros, Antigonos ve Krateros için bile yeterli olmalıydı. Diğer bir ifade ile Perdikkas'ın konumu, sadece Babil'de bulunmuş olan Ptolemaios için değil, bu üç komutan için de yeterince yasal bir zemine dayanmaktaydı. Dolayısıyla Perdikkas karşıtı ittifakın tavrı açık bir isyan niteliği taşımaktadır. Perdikkas'ın emrindeki subaylar tarafından öldürülmesi ise söz konusu eylemin bir darbe olarak adlandırılmasına olanak sağlayabilir. Ptolemaios'un, olaydan bir gün sonra, yapılan eylemin sorumlularından biri olmadığını onaylatmak üzere ordu kampına gelmesi de en azından suikast girişiminden haberdar olduğunu göstermektedir.

Philippos Arrhidaeos'un Öldürülmesi

Perdikkas'ın öldürülmesinin ardından 321 yılında Suriye'de Triparedeisos'ta toplanan ordu meclisi, Antipatros'u *epimeletes autokrator* olarak atamış, kralların naipliğini de ona bırakmıştı. Böylece IV. Aleksandros ile annesi Roksane ve III. Philippos Arhidaeus ile karısı Adea Eurydike Antipatros'un beraberinde Makedonia'ya getirildiler.[24] Antipatros 319 yılında ölmeden önce, yerine güvendiği adamlardan biri olan Polyperkhon'un getirilmesini vasiyet etmişti.[25] Öldüğünde bu isteği yerine getirilince, en başta oğlu Kassandros ile Triparadeisos düzenlemelerinin en güçlü adam haline getirdiği Antigonos bu kararı hoşnutsuzlukla karşıladılar. Sahip olduğu konumun yasallığına karşın, otoritesini dayatacak güçten yoksun olan Polyperkhon, hem İskender'in annesi Olympias'ı Makedonia'ya davet ederek[26], hem de Perdikkas'ın öldürülmesinden beri kanun kaçağı olarak kabul edilen Eumenes'e Antigonos'un görevini teklif ederek kendisine destek sağlamaya çalıştı.[27]

23 Perdikkas'ın Mısır seferinin ayrıntıları ve öldürülmesihakkında bkz. Diod. 18.33.1-.36.5
24 Diod. 18.39.27.
25 Diod. 18.48.4.
26 Diod. 18. 49.4-57.2.
27 Diod. 18. 57.3-4.

IV. Aleksandros ve III. Philippos Arrhidaeos, her ne kadar Babil Paylaşımı'ndan beri ortak krallar olarak yönetimi paylaşıyor olsalar da, Argeadai hanesinin iki ayrı kolunu temsil ediyorlardı. Biri bebek diğeri de zekâ engelli olduğu için aralarında bir sorun yaşanması olası değildi ancak Arrhidaeos'un karısı Adea, daha Perdikkas'ın öldürülmesinin hemen ardından kocasının naipliğini ele geçirme konusunda ne kadar istekli olduğunu göstermeye başlamıştı. Eğer Olympias, Polyperkhon'un daveti üzerine Makedonia'ya gelerek torununun koruyuculuğunu üstlenecek olursa, krallar adına yapılan ama kadınlar tarafından yürütülen bir hanedan mücadelesi başlayabilirdi.

Olympias, torunu IV. Aleksandros'un koruyuculuğunu üstlenmek üzere Makedonia'ya ilk davet edildiğinde, Antipatros'un oğlu Kassandros nedeniyle tereddüt etmişti. Ancak 318 yılında, Kassandros'un Peloponnesos'ta bulunduğu bir sırada Aleksandros ile annesi Roksane de beraberinde olmak üzere Makedonia'ya geldi. Başlangıçta genel bir destek kazanmış görünen Olympias, kendisine karşı çıkan Adea ile kral Arrhidaeus'u ele geçirdi ve onları destekleyen herkesle birlikte idam ettirdi.[28]

Kraliyet ailesi içinde bir mücadele olarak gerçekleşse de bu olay yasal iki kraldan birinin öldürülmesi ile sonuçlanmış ve ordunun ve halkın desteğinin Olympias'tan Kassandros'a kaymasına yol açmıştır. Bu değişiklik ise Yunanistan'dan güçlü bir ordu ile dönen Kassandros'un Olympias'a karşı sert bir tavır takınabilmesine olanak tanımıştır. Pydna'da kuşatılan Olympias, açlık nedeniyle teslim olduktan sonra Kassandros'un emriyle, kurbanlarının yakınlarının elinde öldürülmüştür.[29]

IV. Aleksandros'un Yönetimden Uzaklaştırılması ve Öldürülmesi

Kassandros'un Makedonia'ya gelerek Olympias'ı ele geçirmesi ve Polyperkhon'un da ülkeyi terk etmesi üzerine hayatta kalan tek kral olan Aleksandros ve annesi Roksane, Kassandros'un esirleri durumuna düşmüşlerdi. IV. Aleksandros ve annesini Amphipolis'te göz hapsinde tutarak yasal kralın yönetim hakkını elinden alan Kassandros, İskender'in Doğulu bir kadından doğan oğlunu, gerçek Argeadai hanesinin bir temsilcisi olarak kabul etmeyenler arasındaydı. Babil'de piyadeler tarafından dile getirilen bu anlayışı benimseyen insanlar, Philippos Arrhidaeos gibi doğrudan II. Philippos'un soyundan gelen bir kralın gerçek yasal kral olduğuna inanmayı tercih ediyorlardı. Philippos Arrhidaeos öldürülmüş olsa da II. Philippos'un kızı ve hanesinin son temsilcisi Thessalonike hala hayattaydı ve Kassandros bu soyun tek yasal

28 Diod. 19.11.1-8; Justin XIV.5.
29 Diod. 19.35.4-36.6; 49.1-51-5; Justin XIV.6.

kralı olarak tanınmak için onunla evlenebilirdi.[30]

İskender'in ölümünün ardından başlayan mücadeleler, beş yıl gibi kısa bir sürede çok derin anlayış değişikliklerine yol açmıştı. Artık Argeadai hanesinin yasal yönetim hakkı aslında kimsenin önemsemediği, yalnızca siyasal argüman olarak zaman zaman başvurulan bir kurala dönüşmüştü. Antigonos, Anadolu'ya geçerek hizmetine giren Polyperkhon'un kral naipliği görevini kendisine devretmesi üzerine Hellespontos'u geçerek Aleksandros'u Makedonia tahtına yeniden çıkarmaya yemin etmişti.[31] Ancak belli ki asıl amacı o sırada savaşmakta olduğu Kassandros'u krallığın düşmanı olarak gösterecek bir bahane bulmaktı. 311 yılında Antigonos ile Kassandros'un da aralarında bulunduğu diğer Diadokhoslar arasında yapılan anlaşmada Aleksandros'un yetişkinliğe erişir erişmez kral olması gerektiği üzerinde bir kez daha anlaşmaya varıldı ancak Kral'ın ve annesinin yine Kassandros'un gözetimi altında bırakılması, hiç kimsenin bu konuyla gerçekten ilgilenmediğini göstermektedir. Bu nedenle IV. Aleksandros, krallığı kendi adına üstlenebileceği yaşa gelemeden, Kassandros'un emriyle öldürüldüğünde hayatta kalan komutanlardan hiç birinin bu durumu sorun etmemesi şaşırtıcı değildir.

SONUÇ

Diadokhoslar Dönemi, Argeadai hanesinin Makedon Krallığı ya da son halini aldığı şekliyle "Asya Krallığı" üzerinde sahip olduğu yasal yönetme hakkının gasp edildiği ve kalıcı olsun ya da olmasın yeni hanedanların kurulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde geleneksel ve yasal ilkelere çoğunlukla propaganda amacıyla başvurulmuş ve egemenler tarafından kendi çıkarlarına uygun oldukları sürece kullanılmışlardır. Bu süreçte yalnızca gerçekten askeri gücü bulunan taraflar, gerçek birer yönetici ya da daha doğrusu bir kral olarak ortaya çıkabilmişlerdir. Kısacası bu dönem, kimin haklı olduğunu yerleşmiş kurallardan çok askeri kuvvetin belirlediği bir dönem olmuştur.

İskender'in ölümüyle birlikte ardında bıraktığı geniş krallık ciddi bir siyasal çözümsüzlük durumunda kalmıştı. Çok kısa bir sürede geniş sınırlara ulaşan bir krallığın aniden yetkin bir kraldan yoksun kalması, devlet otoritesinin birbirlerini eşitleri olarak gören komutanlar arasında paylaştırılması sonucunu doğurmuştur. Komutanlar ise sahip oldukları yetkileri ve üst yönetime karşı sorumluluklarını yasal dayanaklardan çok kendi yargılarına göre belirlemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle devlet otoritesinin belirli bir düzene konulmasına yönelik bütün düzenlemeler sürekli direnişlerle aşındırılmıştır. Dolayısıyla atanan krallar gibi naiplerin üstünlüğü de sözde ve görüntüde kal-

30 Diod. 19.52.1; Justin XIV.6.
31 Justin XV.1.

mıştır. Bu süreçte en belirleyici kurum olması beklenen ordunun da zamanla yerleşik ilkelerden uzaklaşması sonucu mücadelenin seyri yasal hakların sahiplerinin aleyhine gelişmiş ve askeri gücü elinde tutmayı başarabilen komutanların lehine sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Antik Yazarlar

Arr. *Anab.* Arrianos, *Aleksandrou Anabasis,* (*Arrian,* I - II, ed & trans. P. A. Brunt), Loeb, Cambridge 1976-1983.

Diod. Diodoros Sikeliotes, *Bibliotheke Historike,* (*Diodorus of Sicily*, ed & transl. T. E. Page), Loeb, London, 1947.

Justin. Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi,* (*Justin, Cornelius Nepos and Etropius,* ed & transl. J. S. Watson), London, 1853.

Modern Kaynaklar

Romm 2011. J. Romm, *Ghost on the Throne: The Death of Alexander the Great and the War for Crown and Empire,* New York 2011.

Rostovtzeff 1941. M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World-V 1,* Oxford, 1941.

Waterfield 2011. R. Waterfield, *Dividing the Spoils: The War for Alexander the Great's Empire,* Oxford, 2011.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANE KOLEKSİYONUNDA YER ALAN ADNAN MENDERES VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İLE İLGİLİ BASILI VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Uzman Özden DEMİRCİOĞLU FAYDALIGÜL

ÖZET

Bu çalışmada, üniversite kütüphanelerinin üniversite için önemi tartışılarak, bir araştırma kütüphanesi olarak Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanenin araştırmacılarına yönelik verdiği hizmetler tanıtılmıştır. Aynı zamanda araştırmacılarına hizmet etmek amacıyla gerek satın aldığı gerek abone olduğu basılı ve elektronik koleksiyonlarının değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken üniversitesinin de adını taşıdığı "Adnan Menderes" ve "demokrat parti" dönemine ilişkin basılı ve elektronik kaynakların koleksiyondaki konumları ve durumları incelenmiştir. Buna göre, Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanede "Adnan Menderes" adı altında bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu koleksiyonda Adnan Menderes, Demokrat Parti, 1950-1961 dönemini kapsayan basılı kitaplar, tezler ve CD, CD-Rom formatındaki görsel-İşitsel kaynaklar yer almaktadır. Koleksiyonda 461 materyal bulunmakta olup merkez kütüphanenin OPAC (Online Public Access Catalog) kataloğundan araştırmacıların erişimine açıktır. Yine kütüphanenin abone olduğu online veri tabanları aracılığıyla Demokrat Parti ve Adnan

Menderes dönemi ile ilgili 2.965 e-makale, 877 e-kitap, 401 uluslararası diğer üniversitelerde yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezi araştırmacıların erişimine açıktır. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı aynı zamanda bu yıl içinde, Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığı'nın kayıtlarından elde edilen 1950-1959 yıllarına ait dijitalleştirilmiş 54,489 kaydın yer aldığı, koleksiyonu satın alarak kendi koleksiyonuna katmıştır. Böylelikle, bu alanda en geniş basılı, elektronik ve dijital koleksiyona sahip olma ve araştırmacıların hizmetine sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Adnan Menderes, Demokrat Parti, Adnan Menderes Üniversitesi, Araştırma Kütüphaneleri, Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphane, Basılı Kaynaklar, Elektronik Kaynaklar.*

PRINTED AND ELECTRONIC SOURCES AT ADNAN MENDERES UNIVERSITY CENTRAL LIBRARY COLLECTION RELATED TO ADNAN MENDERES AND DEMOCRAT PARTY

ABSTRACT

In general, universities are institutions that make contributions to the scientific and cultural development of their country and region. Universities have some basic missions like doing research, produce publications after a research, interpreting the knowledge , which is emerged as a result of a research, and announcing both this information and the publication produced to the public, making students acquire lifelong behaviours to learn new information and doing research. They require powerful libraries to fulfill these tasks.

University libraries are units which support their universities in order for them to provide education and fulfill their basic functions like doing research. For this reason, university libraries, which serve as reseach libraries, are in charge of meeting information and document needs of researchers and this institution. Therefore, university libraries are important means in realising the objectives of the universities they serve.

As a research library, Adnan Menderes University Central Library aimed at providing basic information sources related to the objectives of the university in order to support research and education activities.

The library provides services such as notifying new sources, providing education on how to attain and use the sources in order for both researchers and students to get maximum benefits from these sources.

In this study, as a research library, Adnan Menderes University Central Library's services related to its researchers are introduced by discussing the importance of university libraries for universities. Also, an evaluation of both purchased and subscribed printed/electronic collections ,which are aimed at serving its researchers, are made. While making evaluation, positions and conditions of printed and electronic sources concerning the period of "Adnan Menderes" and "Democratical Party" which gave the university its name are studied. According to this, a collection was created by the name of "Adnan Menderes" at Adnan Menderes University Central Library. In this collection, printed books, theses, audio-visual CDs and CD-ROM sources take place covering the period of Adnan Menderes and Democratical Party between the years 1950-1961. In the collection, there are 461 materials which are open to the access of researchers from OPAC (Online Public Access Catalog) of the central library. Besides, 2965 e-articles, 877 e-books, 401 master's and Ph.D. theses written at other international universities related to Democratical Party and Adnan Menderes period are open to the access of researchers via the database that the library has subscription. The Department of Library and Documentation purchased the collection in which 54489 digitized records obtained from the U.S. Ministry of Foreign Affairs take place relating to the years 1950-1959 in this year. Thus, it is aimed at having the most extensive printed, electronic and digital collection and putting this collection into service for researchers.

Keywords: *Adnan Menderes, Democratical Party, Adnan Menderes University, Research Libraries, Adnan Menderes University Central Library, Printed Sources, Electronic Sources.*

GİRİŞ

Genel olarak üniversiteler, bulundukları bölgenin ve ülkenin bilimsel ve kültürel gelişimine katkıda bulunan kurumlardır. Üniversitenin araştırma yapma ve araştırma sonucu yayın üretme, üretilen yayın ve yapılan araştırma sonucu ortaya çıkan bilgiyi yorumlama ve topluma duyurma, öğrencilere ömür boyu sürecek yeni bilgi edinme ve araştırma yapma alışkanlığı kazandırma gibi temel görevler vardır. Bu görevlerini yerine getirebilmeleri için ise güçlü bir kütüphaneye gereksinimleri vardır. Üniversite kütüphaneleri, üniversitelerin eğitim-öğretimi gerçekleştirme ve araştırma işlevleri gibi temel görevlerini yerine getirebilmelerini sağlamak için bünyesinde bulunduğu üniversiteleri destekleyen birimlerdir.

Bir araştırma kütüphanesi olarak Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, öncelikle üniversitenin araştırma ve eğitim faaliyetlerini desteklemek için üniversitenin amacına yönelik temel bilgi kaynaklarını sağlamayı hedef edinmiştir. Gerek araştırmacıların gerek öğrencilerin bu kaynaklardan maksimum düzeyde fayda sağlaması için bu kaynaklardan haberdar etme, nasıl ulaşabileceğine yönelik eğitim verme ve kullandırma gibi kütüphanecilik hizmetlerini de yerine getirmektedir.

Üniversite ve Üniversite Kütüphanesi

Modern üniversitenin ilk örneği 1088 yılında İtalya'da kurulan Bologna Üniversitesi olarak kabul edilse de, tarihte ilk yüksek öğretim eğitimi veren kurum M.Ö. 387 yılında Platon tarafından Atina'da kurulan "Akademia"dır[1]. Günümüzde, "Üniversiteler, bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte yüksek okul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan yüksek öğretim kurumlarıdır. Bilim üreten ve yayan bu kurumlar; düşünce zenginliğini sağlayan güçlerdir. Bu güçler toplumlarındaki bireyleri bilgili ve düşünür kılma, düşünce yoksulluğundan ve köleliğinden kurtarma, toplumla bütünleşme yükümlülüğünü de üstlenmişlerdir"[2]

Çakın üniversitelerin amaçlarını dört grupta toplamaktadır[3];

1 **The World Book Encyclopedia**, Vol, 6, Chicago: Field Enterprises Educational Corporation, 1968, s. 68

2 Ender Bilar, "Üniversitelerin Toplumla Bütünleşmesinde Üniversite Kütüphanelerinin Rolü," **21. Yüzyılda Üniversite Kütüphanelerimiz Sempozyumu Bildirileri,** 22-24 Ekim 1998,Trakya Üniversitesi, Edirne, 1998, s.1.

3 İrfan Çakın, "Üniversite-Kütüphane İlişkisi", **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, 32/2 (1983), s.61.

Teknik ve bilimsel bilgi düzeyini geliştirmek,

Toplumun gereksinim duyduğu alanlarda yüksek düzeyde kalifiye eleman yetiştirmek,

Öğrencilerin entellektüel gücünü ve kültürünü arttırarak, onların özgür düşünceli, araştırıcı ve yaratıcı niteliklere sahip kişiler olarak yetişmesini sağlamak,

Hizmetinde bulunduğu toplumun ortak kültür ve standardını yükseltmektir.

Gerek belirtilen bu amaçlar, gerekse *2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nda*[4] belirlenen amaçları doğrultusunda, üniversitelerin yerine getirmesi gereken görevleri şöyle ifade edilebilir, eğitim, araştırma yapma ve araştırma sonucu yayın üretme, üretilen yayın ve yapılan araştırma sonucu ortaya çıkan bilgiyi yorumlama ve topluma duyurma, öğrencilere ömür boyu sürecek yeni bilgi edinme ve araştırma yapma alışkanlığı kazandırma gibi temel görevleri vardır.

Üniversiteler, kendilerinden beklenilen görevlerini yerine getirebilmek için, bilgiye, bilgi kaynaklarına dolayısıyla kütüphaneye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yüzdendir ki, üniversite kütüphaneleri ilk üniversitelerin oluşumundan başlayarak üniversite yapılanması içinde hep yer almıştır. Üniversite kütüphaneleri, üniversitelerin eğitim-öğretimi gerçekleştirme ve araştırma işlevleri gibi temel görevlerini yerine getirebilmelerini sağlamak için bünyesinde bulunduğu üniversiteleri destekleyen birimlerdir. Bu nedenle, üniversite kütüphaneleri, bir araştırma kütüphanesi olarak hizmet verdiği kurumun ve bu kurumdaki araştırmacıların bilgi ve belge alanındaki ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür ve üniversitelerin gelişimini desteklemektedir. Dolayısıyla üniversite kütüphaneleri hizmetinde bulunduğu kurumun amaçlarını gerçekleştirmede önemli bir araçtır.

Üniversite kütüphaneleri sadece kurumuna değil aynı zamanda bulundukları bölgelerde ön plana çıkmış olan endüstriyel, ekonomik ve kültürel gelişime ışık tutacak araştırmalara bilimsel destek vermekle de sorumludurlar[5]. Bu nedenle çağdaş bilgi teknolojileri ile donatılmış, standartlara uygun olarak bütçesi ve personel sayısı yeterli olan bir araştırma kütüphanesi sadece bünyesinde bulunduğu üniversitenin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine

4 Yükseköğretim Kanunu, *http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+sayılı%20Yükseköğretim+Kanunu/* (ET: 13.03.2017).

5 Burcu Bulut, Avrupa Birliğine Entegrasyonda Üniversite Kütüphaneleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 14.

destek vermekle kalmaz, dolaylı olarak bulunduğu ilin bilimsel ve teknolojik kalkınmasına da hizmet eder. Çünkü üniversiteler bulunduğu ilin birincil bilimsel ve ar-ge merkezleridir. Bir üniversite bölgenin ve ülkenin kalkınmasına en büyük katkıyı ürettiği bilim ve araştırma faaliyetleri ile gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetleri gerçekleştirebilmesi için araştırmacıların ulaşabileceği ulusal ve uluslararası bilimsel kaynaklar üniversite kütüphaneleri tarafından sağlanmaktadır. Güçlü bir üniversite kütüphanesi, güçlü üniversite ve güçlü bir il demektir.

Bu yazılanlar çerçevesinde üniversite ve kütüphane arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilebilir; "birinin bilgiye ve dolayısıyla bilgi kaynaklarına olan bağımlılığı, diğerinin ise bilginin sağlandığı, düzenlendiği ve kullanıma sunulduğu yer olması"dır[6].

Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphane ve Hizmetleri

1993 yılında kurulan Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı oluşturmuş olduğu Misyon ve Vizyonunda üniversitenin amaç, hedeflerini ve araştırma faaliyetlerini gerçekleştirmede bilgi hizmetleri aracılığıyla katkıda bulunmaktadır[7]. Bir araştırma kütüphanesi olarak yerine getirdiğimiz hizmetlerimiz ve faaliyet alanlarımız şöyledir;

Üniversitemizin eğitim ve öğretim faaliyetlerini desteklemek amacıyla basılı ve elektronik bilgi kaynaklarını sağlamak,

Üniversitemizin bilgi ihtiyaçlarına yanıt vermek,

Güncel ve bilimsel bilgiye hızlı kolay şekilde ulaşımı sağlamak için gerekli çalışmaları yapmak,

Koleksiyonda yer alan kitapların ödünç verme işlemlerini yapmak,

Yurt içi ve yurt dışı yayın istekleri karşılamak,

Kütüphaneler arası işbirliğini geliştirmek,

Kullanıcı eğitimini gerçekleştirmek amacıyla bilgi okuryazarlığı ve araştırma teknikleri eğitimini vermek,

6 Age, s.18.

7 Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphane, Adnan Menderes Üniversitesi, http://www.idari.adu.edu.tr/db/kutuphane/, (ET:20.03.2017).

Üniversitemiz akademik personelinin yapmış olduğu yayınların açık erişimini sağlamak,

Kitap raflarının yerleştirilmesi ve düzenli tutulmasını sağlamak,

Görme engelliler için kütüphane hizmeti vermek,

Elektronik ortamda uluslararası standartlara göre kataloglama ve sınıflama yapmak,

Yeni gelen yayınları duyurmak.

Bir araştırma kütüphanesi olarak Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, öncelikle üniversitenin araştırma ve eğitim faaliyetlerini desteklemek için üniversitenin amacına yönelik temel bilgi kaynaklarını sağlamayı hedef edinmiştir. Gerek araştırmacıların gerek öğrencilerin bu kaynaklardan maksimum düzeyde fayda sağlaması için bu kaynaklardan haberdar etme, nasıl ulaşabileceğine yönelik eğitim verme ve kullandırma gibi kütüphanecilik hizmetlerini de yerine getirmektedir. Rutin olarak verilen kütüphanecilik hizmetlerinin yanı sıra araştırmacılarımızın araştırmalarını desteklemek ve toplumun, hizmet verilen bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak projelerin ortaya çıkmasını sağlamak için kurumumuzu desteklemekte ve yönlendirmekteyiz.

Araştırma sonucu veya bir proje sonucu üretilip yayınlanan bilgi artık bireysel bilgi değildir, toplumsal bilgi haline dönmüştür. Bu toplumsal bilgiyi bünyesinde bulunduran ve araştırmacılarının kullanımına açan, erişmesini sağlayan üniversite kütüphaneleri yeni toplumsal bilgilerin oluşumuna, aynı zamanda bölgenin ve ülkenin kalkınmasına sürekli bu döngü ile katkıda bulunmaktadır. Bu döngüden hareketle araştırmacılarımızın ve bölgenin kalkınması için basılı ve elektronik koleksiyonumuzu araştırmacılarımızın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmek durumundayız.

Kaynak türüne göre koleksiyonumuzun 2017 yılı itibariyle niceliksel durumu şöyledir;

Basılı kitap : 66.610

Elektronik kitaplar : 190.995

Basılı Tez: 2.204 (Üniversitemizde yapılmış olan)

Elektronik Tez: 2.300.000

Basılı Süreli Yayın Aboneliği : 287

Elektronik Süreli Yayın Aboneliği : 37.534

Elektronik veri tabanları : 45

Kitap dışı materyaller: 2.317

"Adnan Menderes" ve "Demokrat Parti" Dönemine İlişkin Koleksiyonumuzda Yer Alan Basılı ve Elektronik Kaynaklarımız

Bu çalışma kapsamında üniversitemizin adını taşıdığı merhum başbakan "Adnan Menderes", "Demokrat Parti" ve etkin olduğu döneme ilişkin basılı ve elektronik kaynakların koleksiyondaki konumları ve durumları incelenmiştir.

Basılı Koleksiyon

Buna göre, Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanede "Adnan Menderes" adı altında bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu koleksiyonun temeli "Adnan Menderes Arşivi" çalışmalarına dayanmaktadır. 2010 yılında başlatılan bu arşiv koleksiyonu oluşturulurken merhum başbakan Adnan Menderes ve dönemi hakkında elde edilebilir tüm materyallerin sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın başladığı dönemde yapılan tarama sonucunda YÖK Dokümantasyon Tez Merkezi'nde saptanan 122 adet tezin elektronik kopyaları CD formatında sağlanmıştır. Kitapevleri, yayınevleri ve sahaflarda yer alan satın alınabilir durumda olan tüm yayınlar sağlanmıştır. Kütüphane Otomasyon Sistemi" üzerinde "Adnan Menderes Kitaplığı" kataloglama ve sınıflama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile söz konusu materyaller, sorgulanabilir hale getirilmiştir. Bu koleksiyonda Adnan Menderes, Demokrat Parti, 1950-1961 dönemini kapsayan basılı kitaplar, tezler ve CD, CD-Rom formatındaki görsel-İşitsel kaynaklar yer almaktadır. Koleksiyonda şu an için 461 materyal bulunmakta olup merkez kütüphanenin OPAC (Online Public Access Catalog) kataloğundan araştırmacıların erişimine açıktır.

Elektronik Koleksiyon

Elektronik kaynaklar araştırma kütüphaneleri için en kullanışlı kaynak türüdür. Zaman, mekan ve kullanıcı kısıtlılığı olmaması açısından basılı kaynaklara oranla daha çok tercih edilmektedir. Kullanıcılar gereksinim duydukları bilgilere dünyanın neresinde olursa olsun doğrudan erişebilmektedirler[8].

8 Robert Wilensky, *UC Berkeley's Digital Library Project*, Communications of the ACM, 38/4(1995), s. 60.

Akademik bir kütüphane olarak hem mekanla sınırlı kalmamak hem araştırmacılarımızın bilgiye erişim kolaylığı sağlamak amacıyla elektronik koleksiyonumuzu geliştirme ve güçlendirmeyi tercih etmekteyiz.

Yine, kütüphanenin abone olduğu online veri tabanları aracılığıyla Demokrat Parti ve Adnan Menderes dönemi ile ilgili 2.965 e-makale, 877 e-kitap, 401 uluslararası diğer üniversitelerde yapılmış olan elektronik yüksek lisans ve doktora tezi araştırmacıların erişimine açıktır. Belirlenen anahtar kelimeler ile taramaların yapıldığı veri tabanları uluslararası, hakemli ve alanında otorite kabul edilen yayınevlerinin yayınlarını kapsayan veri tabanlarıdır. Tarama yapılırken daha çok sosyal bilimler alanında yayın kapsayan veri tabanları tercih edilmiştir.

Taramanın yapıldığı süreli yayın bazında yayın kapsayan veri tabanları şöyledir; EBSCO, Emerald, İdealOnline, JSTOR, Oxford, SOBİAD, Oxford Journals Online, ABI/Inform Complete, Web of Science, Taylor&Francis, SpringerLink'dir.

Taramanın yapıldığı e-kitap bazında yayın kapsayan veri tabanları; E-book Central, HiperKitap, Springer-Nature E-Books

Taramanın yapıldığı E-tez bazında yayın kapsayan veri tabanı ise Proquest Dissertation & Theses Abstract veri tabanıdır.

Dijital Koleksiyon

Bilgileri elektronik olarak depolama maliyeti düştükçe daha fazla sayıda belge elektronik ortama aktarılmaktadır. Elektronik ortama aktarılan bu belgelere geleneksel erişim noktalarının yanı sıra (yazar adı, kitap adı gibi) daha gelişmiş tekniklerle (anahtar sözcükle arama, tam metin arama gibi) de erişim sağlanabilmektedir[9]. Böylece orijinal belge zarar görmeden korunabilmekte hem de daha çok araştırmacıya ulaşmaktadır. Özellikle arşiv çalışması yapanlar, tarihçiler ve tarihsel çalışma yapan araştırmacılar için dijital koleksiyonlar çok değerlidir.

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı aynı zamanda bu yıl içinde, Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığı'nın kayıtlarından elde edilen 1950-1959 yıllarına ait dijitalleştirilmiş 54,489 kaydın yer aldığı, "Democracy in Turkey" koleksiyonunu satın alarak araştırmacılarının erişimi-

9 Yaşar Tonta, Internet, *Elektronik Kütüphaneler ve Bilgi Erişim*, Türk Kütüphaneciliği, 10/3 (1996) s. 218.

ne açmıştır. Bu dijital koleksiyonda, demokratikleşme sürecinde Türkiye'nin sosyol, kültürel, ekonomik ve siyasi yaşamına ışık tutan, Adnan Menderes ve Demokrat Parti dönemini kapsayan belgeler yer almaktadır. Aynı zamanda bu koleksiyon, dönemin Türkiyesi'nin iç meselelerine ışık tutmaktadır. Siyasi, hükümete ait ve askeri olaylarında olduğu kadar ekonomik ve sosyal meseleleri hakkında binlerce sayfa bilgi içermektedir.

SONUÇ

Üniversiteler temel görevlerini gerçekleştirmek için bilgiye ve bilgi kaynaklarına her dönem ihtiyaç duymaktadırlar. Günümüzün teknolojik koşulları ile bilgi kaynakları format değiştirse de bilinçli bir plan ve program doğrultusunda araştırmacılar için bu bilgi kaynakları sağlanmalı, organize edilmeli ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır. Bu durum kaçınılmaz bir biçimde üniversitelerin nitelikli bir araştırma kütüphanesine sahip olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda üniversiteler, sağlıklı bir bilimsel alt yapıya sahip olmak için kütüphaneleri ile sürekli olarak iş birliği içinde olmalıdır. Çünkü bilimsel çalışmalar için, gelişmeleri yakından takip edebilmek için, gerektiğinde geriye dönük araştırmalar için yapılan tüm çalışmalarda kütüphanelerin basılı, teknoloji tabanlı koleksiyonlarına ve bilgi erişim sistemlerine ihtiyaç vardır.

Bir araştırma kütüphanesi olarak kütüphanemiz araştırmacılarına bu amaçlar için destek olmakla birlikte başka misyonlarını da yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığımız, "Adnan Menderes" ve "Demokrat Parti" dönemi ile ilgili basılı, elektronik ve dijital arşiv kaynaklarını bünyesinde barındırarak bu alanda en geniş koleksiyona sahip olmayı ve araştırmacıların hizmetine sunmayı amaç edinmiştir.

KAYNAKÇA

Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphane, Adnan Menderes Üniversitesi, http://www.idari.adu.edu.tr/db/kutuphane/, (ET:20.03.2017).

BİLAR, Ender, "Üniversitelerin toplumla bütünleşmesinde üniversite kütüphanelerinin Rolü", 21. Yüzyılda Üniversite Kütüphanelerimiz Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 1998,Trakya Üniversitesi, Edirne, 1998, s.1-5.

BULUT Burcu, Avrupa Birliğine Entegrasyonda Üniversite Kütüphaneleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

ÇAKIN İrfan, Üniversite-Kütüphane İlişkisi, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 32/2, 1983, s.61-64.

The World Book Encyclopedia, Vol, 6, Chicago: Field Enterprises Educational Corporation, 1968, s.68

TONTA Yaşar, "Internet, Elektronik Kütüphaneler ve Bilgi Erişim, Türk Kütüphaneciliği, 10/3 (1996) s. 215-230.

WILENSKY Robert, "UC Berkeley's Digital Library Project", Communications of the ACM, 38/4 (1995), s. 60.

Yükseköğretim Kanunu, http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+sayılı %20Yükseköğretim+Kanunu/ (ET: 13.03.2017).

1876 DARBESİ (SULTAN ABDÜLAZİZ ÖRNEĞİ)

Doç.Dr. Özgür YILDIZ

ÖZET

Sultan Abdülaziz Han; Mithat Paşa, Hüseyin Avni, Mütercim Mehmed Rüştü Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi'nin ve önceden elde ettikleri altmış kadar yandaşlarının tertip ettiği bir darbe neticesi 30 Mayıs 1876 günü tahttan indirilmiş ve dört gün sonra da öldürülmüştür. Sultan Abdülaziz Han, yukarıda zikredilen dört kişinin şahsî kin ve garezleri ve bazı yabancı devletlerin işe el ataması ve yardımları nedeniyle yapılan bir darbe neticesinde tahtından indirilmiştir.

Hüseyin Avni Paşa önceden, talim için Suriye'den getirttiği askerlerin, kışlalarda yer açılana kadar saray bahçesinde kalması için sultandan izin almıştır. Süleyman Paşa, hal' gecesi bu askerler ile 300 Harbiye öğrencisine, padişaha bir suikast yapılmak istendiğini, yarın bu hususta erkenden tedbir alınacağını, verilecek emirlere aynen uymaları gerektiğini, kimsenin giriş-çıkışına müsaade etmemelerini ve bunun padişahın emri olduğunu söylemişti. Kurulan tertip neticesinde Hüseyin Avni paşa harekete geçmiş ve darbenin ateşleyicisi olmuştur. Yapılacak her durum ayrıntıları ile planlanmıştır. Özellikle saraya giriş ve çıkışların kapatılması padişahın elini kolunu bağlamıştır.

Yapılan darbe neticesinde Sultan Abdülaziz haremleriyle birlikte yağmur altında kayıklara bindirilerek Topkapı Sarayına getirilmiştir. Yağmurda

ıslanan kıyafetlerini dâhil değiştirmesine izin vermeden onu boş bir odada bekletmişlerdir. Bir süre sonra III. Selim'in öldürüldüğü daireye yerleştirilmiştir. Tabii ki de bu oda özel seçilmiştir. Aynı sahne II. Mahmut tahta geçmeden önce bir daha yaşanmıştır. III. Selim büyük mücadele vermesine rağmen burada boğularak öldürülmüştür. Sultan Abdülaziz yeğeni V. Murad Han'a bir mektup yazmıştır. Öncelikle onu tebrik etmiş ve bir ricada bulunarak Topkapı Sarayı'ndan başka bir yere yerleştirilmek istediğini belirtmiştir. Birkaç gün sonra Sultan Abdülaziz ve haremi kendi yaptırdığı Feriye Sarayı'na nakledilmişlerdir. Burada Sultan'a bakılmadığı aç bırakıldığı söylenmektedir. Tahttan indirildikten 4 gün sonra Sultan Abdülaziz odasında iki bileğindeki derin kesiklerle bağlı olarak ölmüş bir şekilde bulunmuştur. Darbenin sonucu üzücü olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen ve Osmanlı hanedanından 32. Padişah Abdülaziz'in öldürülmesiyle sonuçlanan üzücü hadise darbe kavramına geçmişteki içeriği ve günümüze yansıması açısından çeşitli anlamlar yüklemektedir. Çalışmada tarama modeli ile elde edilecek tetkik eserler ve dönemle ilgili kaynaklar vasıtasıyla bilgi verilmeye çalışılacaktır. Darbenin şekli ve yapısı detaylı incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma; tarihteki darbelere örnek vermek, 1876 darbesinin sonucunda oluşan ve Abdülaziz'in ölümüyle neticelenen olaylar zincirini tekrar hatırlamak-hatırlatmak ve geleceğe ışık tutmak maksadıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : *1-Abdülaziz 2- Osmanlı 3- 1876, 4- Darbe 5- Tarih*

THE COUP OF 1876 (SULTAN ABDULAZİZ EXAMPLE)

ABSTRACT

Sultan Abdulaziz Han was dethroned on May 30, 1876 after a coup organized by Mithat Pasha, Hüseyin Avni, Interpreter Mehmed Rüştü Pasha and Şeyhülislâm (Shaykh al-Islam) Hasan Hayrullah Effendi and sixty other people whose support they acquired before the coup, and four days later he was killed. Sultan Abdülaziz Han was dethroned by a coup organized on the personal grudges and malice of the four people mentioned above and the help and involvement of some foreign states.

Hüseyin Avni Pasha had previously received permission from the Sultan to allow the soldiers he brought from Syria to reside in the palace garden for training until there are vacancies in the barracks. On the event night, Süleyman Pasha said to these soldiers and 300 Military College students that some people wanted to assassinate the sultan, that some precautions are to be taken in this matter the following day, that they should show full respect for the orders, that no one should be allowed entrance and exit and that this is the order of the sultan. As a result of the conspiracy, Hüseyin Avni pasha made a move and became the igniter of the coup. Everything to be done had been planned in details. Especially forbidding entrances to and exits from the palace tied the sultan's hands.

As a result of the coup, Sultan Abdülaziz was put on the boats under rain together with his harem and brought to the Topkapi Palace. They kept him in an empty room without even allowing him to change his wet clothes. After a while he was placed in the apartment where the third Selim was murdered. Of course this room was specially chosen. The same scene was experienced again before the second Mahmut ascended the throne. The Third Selim was strangled and murdered here, although he struggled against it a lot. Sultan Abdulaziz wrote a letter to his nephew the fifth Murad Han. First, he congratulated him and asked to be placed somewhere else than the Topkapi Palace. A few days later, Sultan Abdulaziz and his harem were transferred to the Feriye Palace, which he built himself. According to the rumours, the Sultan was not well looked after here and he was left hungry. Four days after he was dethroned, Sultan Abdulaziz was found dead due to deep cuts in his two wrists in his chamber. The end of the coup was saddening.

The sorrowful event, which took place in the last quarter of the 19th century and resulted in the murder of the sultan Abdulaziz, the 32nd Sultan from the Ottoman dynasty, attributed various meanings to the concept of coup in terms of its past content and its reflections on today. In the study, information will be given through the survey works to be obtained by the screening model and sources related to the period. The shape and structure of the coup will be examined in detail.

This study was prepared with the aim of providing examples on the past coups, remembering/ reminding the chain of events that took place as a result of the 1876 coup and that resulted with the murder of Abdulaziz and shedding light on the future.

Keywords: *1- Abdülaziz 2- Ottoman 3- 1876 4- Coup 5- Hıstory*

GİRİŞ

Abdülaziz, 1861-1876 tarihleri arasında hüküm süren Osmanlı padişahıdır. II. Mahmud'un oğlu ve Abdülmecid'in kardeşidir. Annesi Pertevniyal Vâlide Sultan'dır. 7/8 Şubat 1830 gecesi doğmuştur. Kardeşi Abdülmecid'in saltanatı süresince oldukça serbest bir hayat yaşamış ve özel eğitim görmüştür. Yeniçeri baskısının artık olmadığı süreçte özgür ve rahat yetişmiştir. Akşehirli Hasan Fehmi Efendi'den Arap dili ve edebiyatı dersleri almıştır. Neyzen ve bestekâr Yûsuf Paşa'dan musiki dersleri almıştır. Aynı zamanda sporla da ilgilenmiştir. Kurbağalıdere'deki köşkünde ava gitmek, güreşmek, yüzmek ve cirit atmak gibi faaliyetlerle meşgul olmuştur. İçki ve sefahatten hoşlanmayan ve sade bir hayat yaşayan Abdülaziz, veliahtlığı döneminde halkın sevgisini kazanmıştır. Güçlü, sağlıklı ve gösterişli yapısı, halkın kendisine duyduğu güveni arttırmıştır.[1]

Abdülaziz'in, kardeşinin ölümü üzerine 25 Haziran 1861'de tahta çıkmıştır. Abdülaziz'in tahta çıktığı dönemde Osmanlı Devleti'nin durumu içte ve dışta son derece karışıktı. Mali sıkıntılar halkı canından bezdirmişti.[2] Avrupa Devletleri karışık durumu değerlendirmekte ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için fırsat kollamaktaydı. Sultan Abdülaziz devrinde Avrupalı devletlere karşı dengeleri korumaya yönelik barışçıl bir politika takip edilmiştir ve bu devir Karadağ, Girit, Tunus, Yemen ve bazı bölgelerdeki iç isyanlar dışında, dış siyaset açısından barış devri olarak Osmanlı tarihindeki yerini almıştır.[3]

Sultan Abdülaziz dönemi sosyal ve siyasî hayatı değiştirecek pek çok önemli değişikliklerin yapıldığı bir devirdir. Döneminde şehzadeler serbest bir şekilde hayatlarını sürdürmüştür. Kara ve deniz ordusunda ıslahatlar yapılmış ve döneminin güçlü devletleriyle baş edebilecek konuma getirilmiştir. Basın sektöründe önemli gelişmeler olmuş, özel gazete ve dergilerin sayısı artmıştır. Kahvehane ve tiyatro binalarının çoğalmış, kulüp ve balolar sosyal hayatta yaygınlaşmıştır. Saltanatı boyunca her sınıftan insanlarla bir araya gelmiş memleketin çeşitli vilayetlerine geziler düzenlemiş, farklı farklı camilerde namazlara iştirak etmiş, dönemin gazetelerinde buyruklarını yayınlatmış, tekke ve zaviyeleri imar ettirmiş, türbeler, camiler, mektepler inşa etmiş, devrin ilim ve sanat adamlarını desteklemiştir.[4]

1 "Abdülaziz", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, s.179.

2 Andreas David Mordtmann, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999, s.11.

3 Uğur Ünal, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)** , Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2006, s.25

4 Hüseyin Dikme , *"Osmanlı'da Halkla İlişkiler Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 21, s. 295,296.

Abdülaziz tahta çıkar çıkmaz, harcamalara kısıtlamalar getirmiştir. Saray masraflarını kısmıştır. Bu kemer sıkma politikası bir müddet devam ettirilse de, Osmanlı sarayı alıştığı lüks yaşama geri dönmüştür. Sultan Aziz, devlet teşkilatında köklü reformlar yapmıştır. Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçiş yapılmış, eğitim kurumlarının sayısı artırılmış ve eğitimde köklü reformlar yapılmıştır. Adalet alanında önemli değişikliklere imza atmıştır. Şurayı Devlet, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Divan-ı Muhasebat, Sultan Aziz zamanında kurulmuştur. Askeri harcamalara en fazla pay ayrılan dönemlerden biri Abdülaziz`in dönemidir. Sultan Aziz, dünyanın en güçlü donanmalarından birini kurmuştur. Bin kilometrelik demiryolu inşaatı ve telgraf şebekesinin genişletilmesi de dönemin dikkat çeken yatırımları arasındadır. Bunun yanında Ziraatın gelişmesine katkıda bulunmuş, Dokuma sanayi ve Maden sanayinin geliştirmiştir.[5]

Abdülaziz, 30 Mayıs 1876`da tahttan indirilmiştir. Beş gün sonra Ortaköy`deki Feriye Dairesi`nde bilekleri kesik olarak bulunmuştur. Abdülaziz'i ölüme götüren olayların nedeni Osmanlı Devleti ve Abdülaziz'e karşı yapılan darbedir.

Darbenin Sebepleri ve Öne Çıkan Kişiler

Yukarıda da bahsedildiği gibi Sultan Abdülaziz döneminde hemen her alanda yenilikler yapılmıştır. Özellikle kara ve deniz ordusunun güçlenmesi çevrede rahatsızlıklar uyandırmıştır. Zırhlı gemilerin yapılması ve Dünya'da hatırı sayılır bir donanmanın olması büyük güçleri devreye sokmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya bu gelişmelerden rahatsız olmuştur.

İngiltere; güçlenen donanamadan rahatsızdı çünkü Uzakdoğu'daki sömürgeleri tehdit altına girebilirdi. Bu nedenle Şehzade Murat'ın padişah, Mithat Paşa'nın sadrazam ve Hüseyin Avni Paşa'nın da ordunun başına geçmesini istiyordu. Meşruti yönetimin kendisi açısından daha avantajlı olduğunu düşünen İngiltere darbecilere destek vermiştir. **Rusya;** Osmanlı'nın güçlenmesini istemiyordu çünkü Kırım'ın Osmanlı Devleti tarafından geri alınabileceği korkusunu yaşıyordu.

Darbede öne çıkan isimler ise; erkân-ı erbaa (dört kişi) diye adlandırılan Mithat Paşa, Hüseyin Avni, Mütercim Mehmed Rüştü Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi'dir. Serasker Hüseyin Avni Paşa Sultan Abdülaziz'e karşı intikam hırsıyla doluydu. Isparta'ya sürülmesinin intikamını almak istiyordu. Bu dört kişi darbeyi planlayan ve uygulayan kişilerdi.[6]

5 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** VII. Cilt, TTK, Ankara 1995, s.152-273.

6 Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri**

Darbenin baş ismi Hüseyin Avni Paşadır. 1821 yılında Isparta'da doğan Hüseyin Avni Paşa Gelendost'ta köy okulundan sonra Eğridir Medresesinde okudu. 1836 yılında İstanbul'a geldiğinde 15 yaşında idi. 1837 yılında Harbiye'ye girdi. 28 yaşında harp akademisinden mezun oldu. 1852 yılında Binbaşı oldu.1858 yılında Mekteb-i Harbiye komutanı oldu. 1863 yılında Müşir (mareşal) oldu. 1869 yılında Serasker (Savunma Bakanı) olarak kabineye girdi. Siyasete karışıp emrindeki subayları ve beğenmediği generalleri emekliye ayırdığı için 8 Eylül 1871'de Seraskerlikten azledildi. Rütbesi ve nişanı alınıp Isparta'ya sürüldü. Sultan Abdülaziz'e sönmez bir kin beslemeye başladı.

Darbeden sorumlu ikinci kişi Mithat Paşadır. Mithat Paşa 1822 yılında Kasım ayında İstanbul'da doğmuştur. Çeşitli memurluklarda çalıştı. Şam ve Kastamonu Valiliğinde kâtiplik yaptı. 1850 Ocak ayında Sadaret Mektubi Kaleminde çalışmaya başladı. Rumeli'de müfettişlik görevinde bulundu. 1864 yılında Tuna Valiliğine getirildi. Tuna Valiliğinde harikalar yarattı ve şöhreti Avrupa'ya yayıldı. Tuna'yı Avrupa şehirlerinden üstün hale getirdi.1868'de Şurayı Devleti açtı. Ali Paşa merkezdeki çalışmalarından memnun olmayınca 1869 yılında Mithat Paşa'yı Bağdat'a Vali yaparak İstanbul'dan uzaklaştırdı. Ardından istifa etti. İstanbul'da Abdüllaziz'le görüşüp Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın yolsuzluklarını anlattı. Ve kendisi nazarlığından daha kötü bir iş yaptığı Sadrazamlığa getirtildi. Bu görevde sadece 2 ay 19 gün kalabildi. Mithat paşa Şehzade Murat ve İngilizler tarafından çok seviliyordu.

Mütercim Rüşdü Paşa darbe 'den sorumlu diğer bir isimdir. 1811 yılında Sinop'ta doğmuştur. İstanbul'da eğitimini yapmıştır. Tophane'deki subay okulundan mezun oldu. Çok iyi Arapça, Farsça ve Fransızca biliyordu. Padişahın kurduğu askeri okullar için çok sayıda kitap çevirdi. Bun nedenle "mütercim" olarak adlandırıldı. 1839 yılında Albay, 1847'de Müşir oldu.1851 yılında Serasker oldu. 1853 yılında istifa etti. 1876 yılında 4. defa sadrazam oldu. Menfaatlerine düşkün ve entrikacı olduğu için eyleme katılmıştı.

Hasan Hayrullah Efendi eylemin 4 numaralı ve sonuncu büyük şahsiyetidir. 1834 yılında doğmuştur. Sesinin güzelliği nedeniyle şöhret yapmıştır. Sulatan Abdülaziz tahta geçince sarayın birinci imamı oldu. Padişahın Mısır ve Avrupa seyahatlerine katıldı. 40 yaşında şeyhülislam oldu. Bu görevde 38 gün kaldı. Padişah kendisini temsil edemediği düşüncesiyle onu görevden aldı. Bu olaydan sonara Hayrullah Efendi Abdülaziz'e büyük bir kin beslemeye başladı.[7]

Darbeyi planlayanlar bu dört kişidir. Uygulayan ise Süleyman Paşa'dır. Süleyman Paşa 1838 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1859 yılında harbiyeyi

İsyanlar ve Darbeler, Yeditepe yayınları, İstanbul 2010, s.276.

7 Yılmaz Öztuna, **Bir Darbenin Anatomisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s.20-40.

bitirmiştir. 1867'de Girit isyanını bastırmıştır. 1876'da Ferik (Tümgeneral) olmuştur. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve öldürülmesinde rol oynamıştır.[8]

Darbe Planının Uygulanması

Dış borçların artması ve ekonominin kötüye gitmesi, Balkanlar'da çıkan ayaklanmalar. Abdülaziz'e karşı olanları sevindiriyordu. Halktan şikâyetlerin yükselmesi darbecilerin işine geliyordu. Mahmud Nedim Paşa'yı sadâretten uzaklaştırmak ve iktidarı ele geçirmek isteyen Midhat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın da etkisiyle İstanbul'daki medrese talebeleri ayaklandı.[9] Göstericiler şeyhülislâm ve sadrazamın azlini istiyordu. Fatih, Bayezid ve Süleymaniye medreselerindeki talebeler derslerini paydos ederek ayaklandılar.[10] Maksatlarını şöyle ifade ettiler: *"Devlet ve memleketin hukuk ve istiklâli çiğnendiği bir zamanda derslerle uğraşmak hamiyet ve diyanet şiarı değildir. Her tarafta İslamlar, Hristiyanların tahkirlerine ve eziyetlerine zebun oluyor. Buna sebep olan büyükleri ortadan kaldırmak şer'an cümlemize vazife borcudur"* talebelerin isyanı sonra halktan bazılarının da katılmasıyla kontrol edilmez hal aldı. Kalabalık Bab-ı Ali önüne gelerek "*sadrazam ve Şeyh-ül İslam istemiyoruz*" diye bağırdılar. Sadrazam Mahmud Nedim paşa talebelerin gelmesinden önce Bab-ı Ali'den kaçtı.[11]

Sonuçta, Sultan Abdülaziz, darbeyi gerçekleştirecek olan kadroyu göreve getirmek zorunda kalmıştır. Sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşa'yı, Seraskerliğe de Hüseyin Avni Paşa'yı, Şeyhülislamlığa da Hoca Hayrullah Efendi'yi, Mithat Paşa'yı da hükümet üyeliğine tayin etmiştir. 11 Mayıs'ta gerçekleşen bu kabine değişikliğinden sonra Cuntacılar başa geçmiş oluyordu. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kini daha da büyüyordu. Seraskerliğe geçtikten 18 gün sonra saltanat darbesi yapmaya karar verdi. Hal'e bir kaç gün kala, Avni Paşa sonradan serasker olan Askerî Şura başkanı müşir Redif Paşa'yı da ikna etmiş O da Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa'yı elde etmiştir.

Darbe 31 Mayıs'ta yapılacaktı. Yalnız Süleyman Paşa'nın ısrarı üzerine darbe bir gün öncesine 30 Mayıs tarihine alındı. Mütercim Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Hoca Hayrullah Efendi ve Mithat Paşa darbenin öğle vakti yapılmasında ısrar ettiler. Çünkü o sırada dördü kabine toplantısında buluna-

8 Süleyman Paşa, Sir Henry Elliot, **Emperyalizmin Hükümet Darbesi**, (Çev: Faruk Yılmaz), Berikan Yayınevi, 2007 Ankara, s. 35.

9 Ali Akyıldız, "*Mahmud Nedim Paşa*", DİA XXVII, Ankara 2003, s. 375.

10 Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul 1340, s192.

11 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VII. Cilt**, TTK, Ankara 1995, s. 102.

caktı. Darbe başarılamazsa kendi şahıslarını kurtarmamak istiyorlardı. Süleyman paşa öğlen bu işin olmayacağına onları ikna etti. Eylemi Süleyman Paşa yapacağı için tümü onun dediklerini kabul ettiler. Süleyman Paşa 300 Harbiye talebesi ve İstanbul'a yeni gelen Türkçe bilmeyen Suriyeli Arap bölükleri ile Dolma Bahçe Sarayına geldi. *Bu askerlere düşmana karşı padişahı korumak için sarayın muhasara edileceğini söylemişti.*

Bu sırada, Mütercim Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Hoca Hayrullah Efendi ve Mithat Paşa Hüseyin Avni Paşa'nın Kuzguncukta bulunan yalısında toplanmışlardı. Donanma Komutanı Amiral Arif paşa önemli zırhlı gemileri Dolma Bahçe Sarayına getirmişti. Donama Komutanı da askerlerine padişahı suikasttan korumak için buraya geldiklerini söylüyordu. Asker tam manasıyla kandırılmıştı. [12]

Ahmet Cevdet Paşa "hal" olayını kendi cümleleriyle şöyle aktarmaktadır: [13]" *Cumâde'l Ulânın yedinci gecesi Mekteb-i Harbiye talebesi silahlandırılarak akdemce Dersaadet'e gelmiş olan Suriye Redif taburlarıyla diğer bir mikdar asker dahi celb olunarak, cümlesi redif paşa kumandası altında oldukları halde Saray-ı humayun'a karşu toplar ta'biye ve Donanama-yı Humayundan sandallar tertip ile bahren dahi saray-ı Humayun'u abluka etmişler. Ve mekatip-i Askeriye Nazırı Süleyman Paşa, Muarad Efendi dariesine varıp anı saraydan ihraç ile vakt-ı fecirde İstanbul tarafında geçirüp Bab-ı Seraskeriye getürmüş ve erkenden Namık Paşa ve şerif Abdülmuttalip Efendi gibi ba'zı zevat dahi Bab-ı seraskeri'ye davet olnmuş ve İstanbul'da keyfiyet şâyi olarak resm-i bey'atin icrası için Bab-ı seraskeri'ye gitmişler.*

..... Saray-ı Humayun halkı hab-ı gaflete dalmağla bu vukuattan birisinin haberi olmayup, ortalık ağarmaya başlayınca Saray-ı Humayun'un mahsur olduğunu ve Murad Efendi'nin dairesinden alınup götürtüldüğünü öğrenmekle beraber, süfün-i Hümayun donanup toplar atılmağla başlayınca, iş işden geçmiş olduğunu anlamışlar ve Sultan Abdülaziz Han hazretleriyle daire-i mahsusası halkı leb-beste-i hayret olup kalmışlar"

Tarih 30 Mayıs 1876'yı gösterdiğinde Harbiye Mektebi Kumandanı yanındaki askerlerle beraber Dolma Bahçe Sarayı'na gelmişler ve Sultan Abdülaziz'i tahtından indirip bütün şahsi servetini yağma etmişlerdir. 101 pare top atışıyla Sultan değişikliğini İstanbul halkına duyurmuşlardır.[14] Artık Osmanlı tahtında V. Murad Han vardır.

Süleyman Paşa ve Redif Paşa Abdülaziz'e "hal " edildiğini bildiriyordu. Dolmabahçe'den Abdülaziz'in yanına istediği kadar hizmetçi alıp gitmesi, hayatının emniyette olduğu bildiriliyordu. Saraydan çıkmamakta direnirse zor kullanılacaktı. Darbeciler bu durum memleketin selameti içindir diye bildiriyorlardı.[15] Süleyman Paşa eserinde Hal olayını şöyle bildiriyordu:[16]

" Sultan Abdülaziz saraydan çıkacağı sırada, Süleyman Paşa'nın sarayın kapısına koyduğu beş altı nefer, karakolun çavuşu, Paşa'ya gelir, bir temenna eder ve:

- Abdülaziz Efendi şimdi çıkacak imiş, çıkarken biz ne muamelede bulunacağız?"

Der. Süleyman paşa dahi latife kabilinden olarak:

Siz ne yapmak istiyorsunuz?

Diye sual eder. Çavuş cevaben:

Ne emrederseniz onu yapmak istiyoruz. Demesi üzerine paşa:

"Çıkarken hazır durup önünüze bakınız. Sakın başınızı kaldırıp yüzüne bakmayınız, gayet riayetli davranınız. Şayet size bir şey sual ederse cevap vermeyiniz. Her ne muamele ederse etsin yine siz önünüze bakınız. Hatta içinizden birinizi vurup öldürse bile bakileriniz yine riayette kusur etmeyiniz!" Diye tembih eyledi."

Süleyman Paşa'nın eserinde belirtiği üzere herhangi bir olay ve karşı duruş olmadan Abdülaziz olayı kabullendi. Ardından Padişah haremleriyle birlikte yağmur altında kayıklara bindirilerek Topkapı sarayına getirilmiştir. Yağmurda ıslanan kıyafetlerini dâhil değiştirmesine izin vermeden onu boş bir odada bekletmişlerdir. Bir süre sonra III. Selim'in öldürüldüğü daireye yerleştirilmiştir. Hüseyin Avni paşa bunu özellikle yapmıştır. Gururlu ve hisli bir kişi olan Sultan Abdülaziz, Topkapı Sarayı'na ihtilalciler tarafından öldürülmek için getirildiğine inanıyordu. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kendisine karşı beslediği korkunç kinin daha da pekiştiğine inanıyordu. Öldürülme korkusunu bir türlü üzerinden atamıyordu. Annesi Pertevniyal Valide Sultan'a ; "*Beni Sultan Selim gibi burada bitirmek isterler. Bundan sonra benim haytam fitne sebebidir. Bana bir parça zehir bulamaz mısınız?"* Diyordu.[17]

12 Yılmaz Öztuna, **Bir Darbenin Anatomisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s.49-70.
13 Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s.230-232
14 Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340, s.194.
15 Süleyman Kocabaş, **Sultan Abdülaziz ve I. Meşrutiyet**, Vatan Yayınları, İstanbul 2001, s. 198.
16 Süleyman Paşa, Sir Henry Elliot, **Emperyalizmin Hükümet Darbesi**, (Çev: Faruk Yılmaz), Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s.93,94.
17 Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler,** Yeditepe yayınları, İstanbul 2010, s. 257,258.

Bu nedenle Sultan Abdülaziz, yeğeni V. Murad Han'a bir mektup yazmış, evvela onu tebrik etmiş ve bir ricada bulunarak Topkapı Sarayı'ndan başka bir yere yerleştirilmek istediğini belirtmiştir. Birkaç gün sonra Sultan Abdülaziz ve haremi kendi yaptırdığı Feriye Sarayı'na nakledilmişlerdir. Tahttan indirildikten 4 gün sonra Sultan Abdülaziz odasında iki bileğindeki derin kesiklerle bağlı olarak ölmüş bir şekilde bulunmuştur. Adli tıp raporu düzenlenmesi için Hüseyin Avni Paşa doktorlara baskı yapmıştır. Fakat Dönemin ünlü Doktorlarından Marko Paşa bu raporu imzalamamıştır. Diğer doktorlarda imzalamak istememiştir. Çünkü Hüseyin Avni Paşa sonradan yapılan Yıldız Mahkemesi belgelerinde belirtildiği gibi sultan Abdülaziz'i planlı bir şekilde öldürmüştür. Osmanoğulları'nın yaptığı şahitliklerde de Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğü ve sonra cebren ailesinin elinden cenazenin alınıp Hüseyin Avni Paşa tarafından karakola naklettirildiği ve olayın örtbas edilmeye çalışıldığı bildirilmiştir.[18] Doktorlar Sultan Abdülaziz'in sadece kollarını muayene edebilmiştir. 19 doktor imzasıyla Hüseyin Avni bir rapor düzenletmiştir. Sonra Sultanın cesedi Topkapı Sarayına nakledilip yıkandıktan sonra alelacele Sultan Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir.[19]

Darbenin İntikamı Çerkes Hasan Vakası

Çerkes Hasan Bey Bahriye Mektebi'nde başladığı tahsilini Harbiye Mektebi'nde tamamlayarak, olaydan dört sene evvel mülazım rütbesiyle mezun olmuştur. Sultan Abdülaziz'in büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaverliğine tayin edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildikten beş gün sonra, 1876 Haziran'ındaki feci ölümü özellikle kendi yakınlarını çok üzmüştü. Bunlardan birisi de Çerkes Hasan Bey'di. Hasan Bey, Sultan Abdülaziz'in bir darbeyle tahttan indirilmesi ve ölümünde birinci derecede rol oynayan Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya karşı bir intikam hırsına kapılmıştı. Hüseyin Avni Paşa'nın, Hasan Bey'i kendisi için tehlikeli addedip, Bağdat'taki altıncı orduya gitmesini istemesi de intikam hırsının önemli sebeplerindendi. [20]

Çerkes Hasan Olayı şu şekilde gelişmiştir: "*Hasan Bey, Hüseyin Avni Bey'in o gece Mithat Paşa'nın konağında kabine toplantısında bulunduğunu öğrenince kayıkla Sirkeci'ye geçmiş, sonra bir at kiralayarak Mithat Paşa'nın Beyazıt'taki konağına gelmişti. Bu sırada üzerinde 4-5 revolverle bir kama vardır.*

18 Yılmaz Öztuna, **Bir Darbenin Anatomisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s.71-224.
19 Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler,** Yeditepe yayınları, İstanbul 2010, s. 260.
20 Süleyman Kani İrtem, **Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli**, Temel Yayınları, İstanbul 2004, s.335,336.

O günlerde ağır iç ve dış sorunları ve taht değişikliği meselesi olduğundan bakanların her gece bir konakta toplandıkları, olay gecesi de Mithat Paşa konağında oldukları anlaşılmıştı. Toplantıda Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Hariciye Nazırı Raşid Paşa, Kaptan-ı Derya Kayserili Ahmet Paşa, Maarif Nazırı Ahmet Cevdet Paşa, Defter-i Hakani Nazırı Yusuf Paşa, Şuaray-ı Devlet Reisi Mithat Paşa, Amedci Mahmud Celaleddin Paşa, Sadaret mektupçusu Memduh Bey, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi ve diğer bazı kimseler dâhil olmak üzere on üç kişi vardı.

Çerkes Hasan da konağa gelerek ikinci kata çıkmış orada bulunan ağalara bir tezkere getirdiğini söyleyerek şüphe uyandırmadan merdivenlerden çıkmıştır.

Hasan Bey kapı aralığından baktığı sırada paşaların nerelerde oturduklarını görmüş ve kapı önündeki hademeyi aşağıdan yaver çağırtmaya göndererek bir elinde kama bir elinde revolver olduğu halde birden bire içeri dalmıştır.

"Davranmayın!" hitabıyla mecliste hazır bulunanları tehdit etmiştir. Önce Hüseyin Avni paşa'nın üzerine bir kurşun sıkmıştır. Hüseyin Avni paşa midesinin üstünden iki kurşun yemiştir. Diğer meclis üyelerinden bazıları kaçmıştır.

Kaptan-ı Derya Kayserili Ahmet Paşa, arkasından yaklaşarak Hasan Bey'in kollarını yakalamış bu fırsat ile Sadaret mektupçusu Memduh Bey sofaya, Mithat Paşa ve Rıza Paşa harem tarafına kaçmış, Yusuf ve Cevdet Paşalar da Sadrazam Rüştü Paşa ile birlikte yanda bulunan küçük bir odaya savuşmuştur.

Herkes böylece bir tarafa kaçarken, odada Kayserili Ahmet Paşa, mücadelesine devam etmiş, Hasan Bey elindeki kamasıyla Kayserilinin parmaklarını ve kulaklarını doğramaya başlayınca yorulan Kayserili Ahmet Paşa, son bir hamle ile Hasan'ı sofaya çekip arkasından bir tekme atmış ve diğer vekillerin saklandığı odaya kaçmıştır. Bu sırada yaralı olan Hüseyin Avni Paşa'nın can acısıyla bulunduğu yerden kalkarak sofaya kadar gelip yere düştüğünü gören Çerkes Hasan, üzerine atlamış ve delik deşik ederek kama ile ağzını kulaklarına kadar açmıştır. İfadesinde " vurduğunu zannettiği" ve odada sandalye üzerinde baygın halde bulunan Raşid Paşa'yı da göğsünden vurarak, kama ile gırtlağını kesmiştir."[21]

Sonuç olarak Çerkes Hasan Abdülaziz'in intikamını almış 5 kişiyi öldürmüş 8 kişiyi yaralamıştır. Böylelikle darbeci paşa Hüseyin Avni öldürülmüştür. Olayı gerçekleştiren Çerkes Hasan'da idam edilmiştir.

21 Süleyman Kani İrtem, **Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli**, Temel Yayınları, İstanbul 2004, s.336-339.

SONUÇ

30 Mayıs 1876 olayı tam manasıyla bir darbedir. 63 kişilik bir Cuntanın gerçekleştirmiş olduğu olaydır. Darbeyi planlayan Hüseyin Avni Paşadır. Uygulayan ise 38 yaşındaki Süleyman paşadır. Darbeyi yapan Askerler kandırılmıştır. Askerler Padişahı suikasttan koruduklarını zannetmektedirler. Darbe padişaha karşıdır. Ama hükümete karşı değildir. Çünkü darbecilerin hepsi Hükümet üyeleridir. Darbe şahsi kin, nefret ve iktidar hırsına dayanmaktadır. Darbeye İngiltere açık olarak destek vermiştir. İngiliz Elçisi Eliot Darbeden bir gün önce darbenin yapılacağını bilmektedir. Darbecilerin yaptıkları bu olaylar sonradan gelen II. Abdülhamid ve yöneticilere ders niteliğindedir.

KAYNAKÇA

AFYONCU Erhan, ÖNAL Ahmet, DEMİR Uğur, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler,** Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.

Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

AKYILDIZ Ali, "*Mahmud Nedim Paşa*", DİA XXVII, Ankara 2003.

DİKME Hüseyin*, "Osmanlı'da Halkla İlişkiler Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 21, s. 293-305.

İRTEM Süleyman Kani, **Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli**, Temel Yayınları, İstanbul 2004.

KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi,** VII. Cilt, TTK, Ankara 1995.

KOCABAŞ Süleyman, **Sultan Abdülaziz ve I. Meşrutiyet**, Vatan Yayınları, İstanbul 2001.

MORDTMANN Andreas David, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999.

ÖZTUNA Yılmaz, **Bir Darbenin Anatomisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.

Süleyman Paşa, Sir Henry Elliot, **Emperyalizmin Hükümet Darbesi**, (Çev: Faruk Yılmaz), Berikan Yayınevi, 2007 Ankara.

ŞEREF Abdurrahman, **Tarih Musahabeleri**, İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul 1340.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 1.

ÜNAL Uğur , **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2006.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

THE WORKERS PARTY: PERSPECTIVES ABOUT ITS FOUNDATION[1]

Rafael MARCHESAN TAUI

INTRODUCTION

This paper was originally conceived as a bibliographical review on academic papers, namely Ph. D thesis and Master dissertations, on the changes the Workers Party underwent from its foundation to current days. However, the concept has proven itself as not feasible because, despite the large amount of research on the Workers Party changes, the metamorphosis suffered or carried out by the party was not conducted univocally nor took place within the same arenas. In other words, such papers examine changed in the party's internal organization, such as in Amaral (2010) and Hunter (2010), as changes in the ideology, such as in Coelho (2005), and including papers that try to contextualize the party into several theoretical models, such as in Ribeiro (2008).

Furthermore, research was developed and papers were written in different moments and about changes related to other periods, which would make harder to conduct a consistent analysis. We would not be able to take the same perspective to assess and compare, if applicable, papers that have investigated the Workers Party internal organization changes, program arenas and electoral strategy between 1989 and 2009, such as in Hunter (2010) and research

1 This research is granted by the São Paulo Research Foundation –FAPESP (Process n° 2014/10284-9)

conducted about the party's ideological changes from 1987 to 1991, such as in Silva (2012).

For this reason, we have decided to follow a different rationale, which has become our object for this paper and relates to a bibliographical review to allow the understanding of how the WP was founded and how such process was developed into the different researches about the party. Despite the similarity in different papers, we will try to evidence the assumptions that have considered the universally accepted thesis that the Workers Party was founded upon the triad of players from the new trade unions, Catholic communities (congregated around the Liberation Theology), members from the intelligentsia and "illustrated actors" from the São Paulo's mid-class (artists, thinkers, writers and so on), under a leftist ideology guided by socialist and democratic ideals[2] – and finally, as a historical-political consequence of the end of the hardest period of the military regime.

We will proceed to a reflection exercise that may contribute to the apprehension of the Workers Party foundation phenomenon by taking into consideration the different aspects of its foundation. Albeit this paper is more of a "revisionist" exercise of thinking about the investigations carried out on the Workers Party, as previously said, having no original character *per se*, we will try to "get some benefit" from revisiting and comparing how the Workers Party foundation, its internal organization, its players and main constitutive elements emerged during the last stages of the Brazilian military rule between 1979 and 1980.

Different Methods to Apprehend the Workers Party Foundation

Although, there is a certain consensus about the Workers Party foundation and constitution; about the main players that contributed to the formation; about the historical context that would have determined its foundation; and about the ideologies the party has been founded upon, we have found some controversy by performing a brief walk through portions of the academic bibliography that is being developed about the party. Proceeding to the reflection about the changes the Workers Party underwent is no simple enterprise, as well as to investigate its formation. We may think about some elements that constituted the party by separating them into external and internal constitution factors/elements.

It is known that the foundation of the Workers Party is unique in Brazilian politics. As for external factors, there is some agreement on the idea that

2 These "ideals" will be the object of a brief reflection afterwards.

the party was formed from historical, economic, political and social contexts different from how the parties were founded in the first Republic (1889 – to say the least). The singularity can be seen in the political arena by the re-democratization context after 1964; in the economical arena, by the end of the "Economic Miracle" and the acute financial crises that would fuel worker strikes from the end of the 60s and 1978 and the strengthening of unions; in the social arena, the modernization/industrialization/urbanization process through which Brazil was going through and the emergence of new players in politics, that would contribute to weaken clientelist/rural oligarchies typical of parties founded before the Workers Party.

In the Workers Party's internal formation process, different aspects also make difficult a single perspective to understand the party's constitution, starting from the multiple players that have founded the party. As previously said, despite the belief that the party was mainly founded by blue-collars, members of the Catholic Church and intellectuals, by conducting a detailed analysis we can see that in addition of such players, others have joined the party's constitution project, including progressive businessmen, self-employed professionals unhappy with the Brazilian politics and congressmen that had lost faith in the negotiations for the democratic transition, leaving MDB (the main opposition party then) by not agreeing with the guidelines adopted by the movement and by considering the party as too much lax with the "absurdities" committed during military rule. Those unhappy also included mid-class individuals discontent with populist political arrangements between society's upper echelon, relegating the mid-class and the poorest layers of society a mere supporting role on politics. Internally, it is hard to understand from a single perspective the main elements that made the Workers Party to be seen as a unique experience in Brazilian politics.

Some investigations contribute with this attempt to understand the party's internal arena by analyzing the organization's program content soon after its foundation, the party's specific dynamics, its organizational structure, the party's main guidance and their decisions at a national, state and city level, their decision-making rules and other factors. (MENEGUELLO, 1987; RIBEIRO, 2008; HUNTER, 2010; AMARAL, 2010)

Research and thesis are being developed about the Workers Party in different research institutes and universities. Approach perspectives are increasing and diversifying. Research is not conducted only in Political Science institutes and departments, but also in History, Sociology and even in Economics institutes, such as in Souza (2004).

In addition, approach perspectives on the party assume the most diffe-

rent shades. Albeit this paper focuses on better understanding how the Workers Party was founded, it is important to review from which perspectives such foundation has been reviewed. No other party – except maybe MDB/PMDB, which has a broad bibliography, although disconnected and dispersed in different research about the 1985/1986 democratic transition – has reached the number of academic research on the Workers Party.[3]

Different rationales for papers about the party are found in thesis and dissertations, from the singularity of the party's foundation as the first people party founded in Brazil, as maintained by Meneguello (1987), to the relevance of the historical moment of its foundation, as in César (1995) to the relevance of theoretical-ideological elements that have characterized the party's foundation, as in Coelho (2005).

We will adopt papers of Meneguello (1987) and Keck (1991) as privileged source of information on the Workers Party foundation. The rationale for such choices comes from a critical reason: academic research's interpretation perspectives on the Workers Party has been changing according to stages the party has been through since its foundation. Meneguello's work is developed only seven years after the party's foundation and Keck's investigation took place eleven years after. Both papers try to capture the Workers Party foundation singularity. By carrying out a bibliographical research on the party, we realized that approaches after these two papers have not focused on the foundation but on the party's changes.

Some historical events that have contributed with the changes to the party's "ideological", internal organization and agenda are known. Our list may include links to the end of the Cold War and the Berlin Wall fall, consequently affecting socialist projects trying to be established all over the world. In addition, one must consider the changes to the Brazilian politics arising from the transition to democracy that ended up neutralizing "enemies" from the radical left. Such process forced the Workers Party to prioritize electoral and party disputes by the end of the 80s. These two elements led the Workers Party

3 We have found 14 academic papers (thesis and dissertations) having the Workers Party as specific object of investigation. From this number, we have not considered books that are not academic research, such as Secco (2012) and Gadotti;Pereira (1989) – about the party nor works specific about Lula administration. Furthermore, the bibliographic research was limited by external factors that made the investigation about the party impossible, and the USP's professor and employee strike made such limitation even worse, once a material amount of research could only be physically accessed in the FFLCH – USP library, which was closed during our research period due to the strike. Thus, our research relied on Works found in the IFCH - UNICAMP, FCLAR - UNESP (campi Marília and Araraquara), PPGPOL – UFSCAR databases, CAPES's thesis bank and other databases found on the Internet.

to material changes and such metamorphosis replaced foundation elements as the focus of research.

Some examples of works about the Workers Party transformations were developed by César (1995), Souza (2004), Coelho (2005), Lopes (2009), Maciel (2009) and Silva (2012). All these works relate to the changes to the Workers Party as a party that had as initial project to implement a socialist regime in Brazil – with all nuances and lack of clarity from the party members about the resistance against Socialism theoretical-ideological concepts in Brazil[4] – and morphed over time into a party more focused on democratic ideas that was gaining traction in the country through debates on Eurocommunism than on classist concerns announced in the party's foundation project.

In addition to research that point to party's metamorphosis from such standpoint, other papers focus on the changes from an institutional perspective, such as in Hunter (2010) and Amaral (2010). Both authors join historical institutionalism perspectives with rational choice interpretative bias to try to understand how the party's internal organization changed over time.

Through the "methodologies above", both papers tried to understand how the party was influenced by the partisan political arena, being carried to the pragmatic *realpolitik* disputes and how the party managed to maintain some internal characteristics that are essential to its foundation since the end of the 70s. Hunter (2010) tried to understand how the party's radical agenda has been softened, endorsed and adopted over time an agenda with a distinct character, connected to electoral strategies related to the so-called "catchall" political parties and thus increasing the party's appeal to the Brazilian voter. At the same time, the author tried to understand how such "hardening" and changes to the party's internal processes, aiming to win more votes, were accepted and how the party managed to go on with the characteristics of a "leftist" mass party.

Amaral (2010) proceeded to a party investigation between 1995 and 2009 about the party's connection with the society, the changes to militancy, the effects of change to the leadership selection process over the party's members, changes to the party's internal divisions, the party's leadership recruitment elements, and the ideological divergences between the multiple groups within the party.

4 Such differences may be seen in the documents produced in congresses, meetings and seminars conducted by the party between the foundation years and the end of the 80s, as well as in the first issues of the Teoria e Debate (Theory and Debate) magazine (published by the Workers Party since 1987) and in the first issues of the party's journal published from 1982.

On the party's foundation, – which has constituted just a fraction of his investigation –, Amaral resourced to analyses from Meneguello (1987) and Keck (1991) to indicate that the main players in charge of forming the party originated from movements such as the New Union, social efforts connected to community leaders from the Catholic Church group favorable to the Liberation Theology and leftist congressmen from the Brazilian Democratic Movement (MDB for its initials in Portuguese), in addition to intellectuals, members from leftist organizations and militants from urban popular movements.

In addition, the author has confirmed the previous author's assumption that the Workers Party foundation was a novelty in the Brazilian partisan arena, not aligned to any ideological matrix from parties before it and strongly maintaining the classist aspect of its political agenda, albeit without clearly defined concepts on Socialism and Democracy. According to Amaral, the Workers Party have always ensured participation on the party's decision-making processes to all members, which was previously denied by the former Brazilian "conservative politics". The symbol of such participation would be demonstrated, according to the researcher, by the party's attempts to nurture groups to strengthen the participative democracy by creating Base Core Groups.

Two "Universal" Theses and one "Synthesis"

The articles mentioned above are not so detailed as Meneguello (1987) and Keck (1991) are in relation to the singular aspects in the party's foundation, such as the three players that conducted its foundation or to the aspects that united different historical and political elements in the formation of a party upon its bases and organizational structures, comprised of workers and blue-collars[5]

Meneguello was one of the first authors to develop academic research on the Workers Party. Her thesis consists of an attempt to understand the party's formation. According to her, the organization arose to the public stage to implement a singular political agenda, with the intention to break from the party organization patterns then known in Brazil. In her work, Meneguello tried to understand the party's internal organization model, political agenda, singularity in the Brazilian partisan scene, the formation of the party's leaders, and then proceeds to classify the party in Duverger's mass party theoretical model.

5 The Master dissertation by Barbosa (2007) focused on the role by the Catholic left in the Workers Party formation, however going beyond a party's foundation analysis per se, the researcher focused on how the players formed and developed this group, which was constituted through ecclesiastical movements and the Liberation Theology.

In the second part of her work, Meneguello analyzed 1982 elections from data related to the city of São Paulo. Her investigation included the Workers Party's constituency in the state of São Paulo, a profile of the party's sympathizers and finally, their ideological structures. Meneguello's work approached the issue of the Workers Party foundation by defining it as an institution arising from the 1964 Military Rule distension, strengthened by a critical event: the appearance of a new political representation player, organized around the association of sectors from the modern industrial blue-collars and urban popular movements. (MENEGUELLO, 1987)

On her turn, Keck (1989) announced the formation of the Workers Party as a political anomaly. According to the author, this is because the party's constitution aimed for a connection between a controversial historical context, such as the transition to democracy, and the formation of a singular political party relying on the massive numbers of a blue-collar class from the New Union movement. Furthermore, according to Keck, despite being a "blue-collar party", the Workers Party was not aligned to the Soviet's Socialism model nor to the social-democracy standard as forged in European countries. In addition to that, the party's singularity was represented by breaking from rationale of conservative parties that have ruled the Brazilian partisan stage for so long. According to the author, the Workers Party may be seen as a real alternative of a party that is able to aggregate the masses politically excluded and without social-economic wherewithal.

According to Keck, for the first time in Brazil a party could claim to solidly represent the working class and to carry out a political agenda supporting such representation. The paper also plays with the difference between the Workers Party and other "leftist" parties, such as the Brazilian Communist Party and the Brazilian Labor Party, which has always relied in the State structures to survive the partisan stage. The Workers Party independence and autonomy are raised by the author as the main elements setting the party apart, allowing the masses to claim changes irrespective of deals entered with conservative state structures that dominate Brazilian politics in the republican period.

The author has attributed the Workers Party "survival" success to a certain ambiguity that characterizes the party. Within the uncertainties of the transition to democracy, the party would have succeeded by keeping both the characteristics of a party – as a political institution – and the aspects of a social movement. The author argues that both sides would have ensured the party's continuity. In the first case, institutionalization, despite being a disturbance in an arbitrary regime, with ill-defined rules, contributed by strengthening the organization in the "official" field of partisan politics. In the second case, the social movement aspect would strengthen the party by connecting the organi-

zation to the blue-collar movements that allowed the party to be independent to voters that would weaken the party due to its low institutionalization level.

For this reason, proceeding to a high-level simplification on the Workers Party's foundation, we can say that it has constituted in a singular party, appearing as an appealing novelty in the Brazilian partisan stage, not aligned to any ideological matrix of any party before it, which allowed the Workers Party to own a high level of autonomy and independence, as well as a solid class representation. It can be concluded, therefore, that in relation to ideology, the party was not aligned to the Soviet's Socialism model nor to the Social-Democracy nurtured in Europe. It also can be said that the arising of the party was free of deals entered with conservative state structures that dominate the Brazilian politics and the logic of conservative parties that have dominated the Brazilian partisan stage for so long.

From a historical standpoint, the party would be formed from the 1964 Military Regime distention process and from the social deployments nurtured by the rising of a new political player of class representation, organized around sectors from the modern blue-collar sector and from urbanization and migration movements to the large cities.

In relation to the main players responsible for the party's foundation, we can mention members from the New Union movement, the growing blue-collar sector, members from community leadership connected to the Catholic Church and linked to the Liberation Theology, and congressmen from the Brazilian Democratic Movement (MDB) party, as well as by intellectuals, members from leftist organizations, militants from the new popular urban movements, businessmen with a progressive view on Brazilian economic and political development, self-employed professionals unhappy with how politics was conducted in Brazil, fractions of the Brazilian mid-class and a small portion of the poorer population that still represented a supporting role in politics.

Internally, the party would have founded with a well-defined government agenda, a solid structure ensuring internal and organizational discipline, overarching decision power and influence from the party's bureaucracy members, namely those belonging to the national chair and the executive committee. This party bureaucracy would have well-defined rules and would be aligned to typical aspects of democratic centralism. The party would also rely internally on a consistent social base that related to the several players outside the organization. Finally, the party's foundation shall be related to the efforts of increasing popular participation in the political-electoral arena and the attempts to fight corruption in the Brazilian political stage.

From the criticism to populism to the Workers Party construction[6]

We deem relevant to connect the investigations performed about the Workers Party formation after its constitution with assumptions and interpretation elaborated by intellectuals that researched the political era that preceded the party's formation. Francisco Weffort is key to this aspect, as he has investigated and formulated papers about this object and participated in the Workers Party foundation and constitution in 1979/1980.

His interpretation on populism, union movements and the rise of new political players represent a wealth of information that opens the possibility of a conversation with the "universal theses" presented in this paper. In our view, it would not be too much to say that Weffort theses about populism and the role of unions – in which he heralds the rise of a new political class through the industrial modernization and urbanization processes – have presented a "ex-ante" explanation of sorts about the Workers Party.

We could even reflect upon how his interpretation of the political and social-economical context of the time have constituted as "theoretical-ideological substrate" that would be able to contribute within the sphere of ideas with the aggregation of different sectors from society around a political project that had as main project to break from the capitalist production mode without fight democratic principles – being recovered from 1964 – accepted by the Brazilian society, which would have set the Workers Party foundation apart from most radical left parties formation in other countries.

This way – paraphrasing Singer (2012) – Weffort would be a hidden debater of sorts, helping to shed lights on how the Workers Party was formed not through theses formulated after the party's appearance, but by reading made by the intellectual in 1968, as some kind of harbinger/diagnosis of the Brazilian political stage. There is no doubt that academic papers, theses and dissertations support the apprehension of the Workers Party rise and its internal organization methods, operational model in the electoral stage, changes to its agenda, its paradoxes between the ideas of Socialism and Democracy during its history (1979/1980 -2014), however the visits to classic intellectuals that lived through party's formation era – both intellectuals and *realpolitik* players within the party – also contribute a great deal to the understanding important elements of constitution and formation of this political organization.

6 The title is a nod to the work of Raul Pont, Da crítica ao populismo à construção do PT (From criticism to populism to the Workers Party construction). Porto Alegre: Seriema, 1985. 180p. Although we have had not access to the book for the reasons above, we consider the relationship made by the author between populism and the Workers Party formation very applicable with the party's formation reality.

According to Weffort (1991) himself, the Workers Party would not have risen from any well-defined theoretical concept but from a pragmatic intuition that has revealed itself theoretically consistent. In this point, there are obstacles to the apprehension of the party formation phenomenon. Due its plural constitution – from the authors standpoint made up of its historical context, political stage and theories and ideologies that have substantiated and constituted the party – it is a complex task to define a central axis through which we could say that the party's conformation has come from.

BIBLIOGRAPHY

AMARAL, O.M.E. As transformações na organização do PT entre 1995 e 2009 [**The transformations in the Workers' Party organization between 1995 and 2009]**, tese de doutorado, Ciência Política, Unicamp, SP, 2010

BARBOSA, I. A. A esquerda católica na formação do PT **[The influence of the left Catholic Church in the PT's formation]**, Mestrado em Ciências Sociais, UNESP, SP, 2007

BILBAO, L. PT Brasil una respuesta latinoamericana al desafio imperialista **[PT Brazil: a latin american answer to the imperialista challenge]**. Argentina Búsqueda, 1990. 122p

CÉSAR, B.T. verso, reverso, transverso: O PT e a democracia no Brasil **[Reverse, transverse. The PT and democracy in Brazil]** doutorado em Sociologia, UNICAMP, SP, 1995

COELHO, E. Uma esquerda para o capital crise do Marxismo e mudanças nos projetos políticos dos grupos dirigentes do PT (1979-1998) **[A left for the Capital crisis of Marxism and changes in the political projects of the PT's steering groups (1979-1998)]**, dout. em História, UFF, RJ, 2005

GADOTTI, Moacir; PEREIRA, Otaviano. Pra que PT?: origem, projeto e consolidação do Partido dos Trabalhadores. **[Why PT?: origin, project and consolidation of the Workers' Party]** São Paulo: Cortez, 1989. 370p.

GUIMARÃES, J.R Claro enigma o PT e a tradição socialista **[Clear enigma the PT and the socialist tradition]**, dissertação de mestrado em Ciências Sociais, Unicamp, SP, 1990

HUNTER, W. **The transformation of the Workers Party in Brazi**l, 1989-2009, Cambridge University Press, Texas, 2010

KECK, M.E. PT A lógica da diferença: O Partido dos Trabalhadores na construção da democracia brasileira **[The logic of difference The Workers' Party in the construction of Brazilian democracy]**. Ed. Ática, SP, 1991

LOPES, W. Da negação à integração: Um estudo da trajetória política do PT (1979 - 2002) **[From Denial to Integration: A Study of PT's political trajectory (1979 - 2002)]**, PUC, SP, 2009

LUSTOSA, R. O Canto da sereia de um partido **[The song of the mermaid of a Party]**, Centro de Documentação e Memória Fundação Maurício Grabois, Ed. 19, 1990 – Disponível em: http://grabois.org.br/portal/cdm/revista.int.php?id_sessao=50&id_publicacao=110&id_indice=337

MACIEL, E.M.F. Caminhos e descaminhos de um pensar plural: o pensamento político do PT **[Paths and mispaths of a plural thinking: the PT political thinking]**, UFC, CE, 2009

MELO, P.V.T.P. Resenha de VILA, M.A. ANGELO, V.A. O Partido dos Trabalhadores e a política brasileira (1980 - 2006) **[The Workers Party and the Brazilian politics (1980 - 2006)]** , EDUFSCAR, SP, 2009

MENEGOZZO, C.H.M. Partido dos Trabalhadores: Bibliografia comentada (1978 - 2002) **[Workers' Party: Commented bibliography (1978 - 2002)]**, Fundação Perseu Abramo, SP, 2013

MENEGUELLO, R. PT Inovação no sistema partidário brasileiro **[PT innovation in the Brazilian Party System]**. mestrado em Ciência Política, UNICAMP, SP, 1987

NOVAES, C. A. M. PT Dilemas da burocratização [Bureaucratization Dilemmas]. **Novos Estudos Cebrap**, SP, 1993

OLIVEIRA, Isabel Ribeiro de. Trabalho e política: as origens do Partido dos Trabalhadores **[Work and politics: the origins of the Workers' Party]**. Rio de Janeiro: Vozes, 1988. 144p.

PONT, Raul. Da crítica ao populismo à construção do PT **[From the critique of populism to the construction of the PT]**. Porto Alegre: Seriema, 1985. 180p.

POSADAS, J. Brasil do golpe de 64 à formação do PT **[Brazil: from the coup of 64 to the formation of the PT]**. São Paulo Ciência, Cultura e Política, 1990. 402p

RIBEIRO, P.J.F. Dos Sindicatos ao Governo A organização do PT de 1980 a 2005 **[From Trade Unions to Government: The PT organization from 1980 to 2005]**, tese de doutorado em Ciência Política, UFSCAR, SP, 2008

SADER, E. SILVERSTEIN, K. **Without fear of being happy Lula, the Workers Party and Brazil**. Inglaterra; Estados Unidos da América Verso, 1991

SILVA, F.H.G. Democracia e socialismo nos debates do Partido dos Trabalhadores (1987-1991) **[Democracy and Socialism in the Debates of the Workers' Party (1987-1991)]**, PUC, SP, 2012

SINGER, A. Os sentidos do lulismo reforma gradual e pacto conservador **[The senses of Lullism gradual reform and conservative pact]**, Cia. das Letras, SP, 2012

SOUZA, L.M. Crônica de um partido não anunciado programa e governos do PT entre 1979-2000 **[Chronicle of an unannounced party: PT program and governments between 1979-2000]**, tese de doutorado, UNICAMP, Instituto de Economia,SP, 2004

WEFFORT, F. Debate: Que PT é este? [Which PT is this?] IN: **Teoria e Debate** n. 4 – Revista do Diretório Regional do PT-SP, SP, 1988

ESKİ YUNAN MİTOLOJİSİNDE EVREN HAKİMİYETİ: TANRILARIN İKTİDAR MÜCADELESİ

Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

ÖZET

Bilimin olmadığı yerde ve toplumlarda evreni, doğayı, yaşamı ve insanı anlamada, bunların nasıl oluştuğunu veya yaratıldığını kavramada güçlükler çekilmiş, toplumlar kendilerine göre mitolojik söylemler geliştirerek bu tür evrensel olayları açıklamaya çalışmıştır.

Bu bildiride, yaşadığımız coğrafya olan Anadolu ve Ege Havzası'nda bizlerden binlerce yıl önce uygarlık kuran eski toplumların inanç sistemi genel hatlarıyla ele alınmış, evreni yöneten unsurları açıklamada nasıl bir yöntem izledikleri üzerinde durulmuştur.

Eski Yunan mitlerinin önemli tanrılarından olan ve birbirlerini devirerek yönetimi ele geçirdiğine inanılan Uranos, Kronos, Zeus özelinde tanrıların iktidar mücadelesi ve evren hakimiyeti anlatılmış, bu tanrılara yüklenen anlamlara dair değerlendirmeler yapılmıştır. Eski Çağ toplumlarının bakış açısını daha iyi anlamak adına, Mezopotamya ve Anadolu kökenli Anu, Kumarbi, Teşup gibi tanrıların benzer özellikler taşıyan mitleri karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eski Yunan Dini, Mitoloji, Tanrı, Evren, Tanrısal Erk*

THE COSMIC DOMINATION IN THE ANCIENT GREEK MYTHOLOGY: THE POWER STRUGGLE OF GODS

ABSTRACT

Without science, there had been difficulties in understanding the universe, nature, life, and humans and how they originated or created. Societies had tried to explain such cosmic phenomena by developing unique mythological stories.

In this study, the belief systems of ancient societies which settled on Anatolia and Aegean region, were discussed in general terms. The methods which they followed in order to explain the facts that govern the cosmos were defined.

The power struggle amongst the gods and their cosmic domination was explained; characterised by the gods of Ancient Greek myths Uranos, Kronos and Zeus, who seised power by overthrowing each other. The significance that had been put upon these gods was interpreted. To better understand the viewpoint of ancient societies, the Mesopotamian and Anatolian gods of Anu, Kumarbi and Teshub were analysed. The myths of these gods were examined comparatively.

Keyword: *Ancient Greek Religion, Mythology, Theos, Cosmos, Divine Power*

GİRİŞ

Mit ve Bilim

Bilimin gelişmediği eski toplumlarda mitler; doğayı, evreni, yaşamı, yani insana, hayata dair bilinen ne varsa, her şeyi açıklamaya çalışır, sorulara cevap verir[1]. Bilimin olmadığı toplumlarda her türlü olgu mitler ile açıklanır.

Mit kelimesinin kökeni Yunanca Mythos=μύθος kelimesine dayanmakta olup, Yunancada mithos kelimesinin anlamı ise, "Söylenen Söz" ya da "Duyulan Söz" demektir[2]. Eski söylenceleri, nesiller boyunca insanlar birbirine sözlü olarak aktararak, yani önceki kuşakların söyledikleri rivayet edilerek[3], bu söylencelerin mit haline gelmesi sağlanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, mitlerin rivayet yoluyla kabullenilmesi sonucunda eski toplumların inanç dünyası şekillenmiştir. Dolayısıyla eski toplumlar evrene, doğaya, insana dair bilinmeyen sorulara cevaplar ararken, atalarından duyduklarıyla, yani rivayet edilen sözlere inanarak ya da mitleri referans alarak olayları anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Günümüzde mitin yerini bilim almış, evreni, doğayı, yaşamı, yani insana ve hayata dair her şeyi bilim açıklamaya çalışır.

Bu çalışmada ise bugün modern bilimin bizlere açıklamaya çalıştığı evrenin oluşumuna dair antik Yunan toplumundaki mitsel bakış açısı ele alınıp, ne gibi mitsel inançlara sahip oldukları irdelenmiştir. Antik Yunan mitolojisinde yer alan evrenin yaratılış miti üzerinde değerlendirmeler yapılmış, mitlerde geçen tanrıların kendi aralarında yaptıkları güç mücadeleleri ele alınmıştır.

Ayrıca, bugün bizlere ev sahipliği eden Batı Anadolu'da günümüzden yaklaşık 2700-2800 yıl önce yaşamış olan Hesiodos[4] ve Homeros[5] gibi ozanların anlatılarında geçen bu mitlerin, Ege Havzası'nda son şeklini almış olması ve kökenleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu mitlere kökenlik eden ve benzer özellikler taşıyan Anadolu ve Mezopotamya mitleri de bu çalışmada yer almış, yakın coğrafyanın ürünleri olan bu benzer mitsel anlatıların içerikleri kısaca vurgulanmış, tanrıların isimleri anılmıştır.

Bu makalenin bir diğer odak noktası ise *antropomorfik*[6] anlatımlardır.

1 Rosenberg 2006, 17-19.
2 Batuk 2009, 28.
3 Arapça kökenli rivayet kelimesinin Türkçe kelime karşılığı "söylenti" olup, sözlü olarak aktarmak, nakletmek, bildirmek anlamına gelir. Bkz. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 1998, 1862. Bu söylenceler, zamanla da yazılı hale getirilerek günümüze kadar ulaşmıştır.
4 Hesiodos, *Erga Kai Hemerai*; Hesiodos, *Theogonia*.
5 Homeros, *Ilias*; Homeros, *Odysseia*.
6 *Antropomorfizm*: İnsan biçimcilik, insana özgü davranışların, düşüncelerin ve diğer vasıfların başka bir varlığa atfedilmesidir. Canlı veya cansız varlıkların ya da kutsal

Tanrıların da tıpkı insanlar gibi, benzer şekilde davranışlara, duygu ve düşüncelere sahip olduğu düşünülerek, bunun mitlere yansıtılması irdelenmiştir. Dolayısıyla, eski toplumlar, kendi yaşamlarından, insani ilişkilerinden bildikleri yöntemleri, tanrılara yükleyip, evreni anlamlandırmaya çalışmıştır. Öte yandan, ilkel toplum yapısının bir yansıması olarak, bireylerin ve toplumların, kendi davranış ve düşüncelerini meşrulaştırmak için ya da insani zaaflarına kılıf olarak kullanmak için bu mitleri inanç adı altında kutsal sayıp, kabul etmesi üzerinde durulmuştur.

Antik Çağda Evren Kavramı, Mitsel ve Bilimsel Bakış

Eski Yunanlılar evreni, "Kosmos=κόσμος"[7] olarak adlandırmışlar, yer, gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar, doğa gibi unsurların ve insanın yaşadığı çevresindeki olguların hepsini evrenin yani kozmosun bir parçası olarak görmüşlerdir[8]. Bütün bu unsurları kapsayan ve bunların işleyişini ifade eden "Kosmos" kelimesinin Türkçe karşılığı ise "Düzen" demektir[9]. Dolayısıyla, Antik Yunanlar, güneşin, ayın, yıldızların, doğanın, yerin, göğün, hayatın, yaşamın, kısacası görüp, bildikleri her şeyin bir düzen, nizam içinde işlediğini düşünmüşler, bu sistemli işleyişi de "Düzen" yani "Kosmos" şeklinde ifade etmişlerdir.

Antik Çağ'da evrenin, doğanın oluşumuyla ilgili mitsel bir anlayış hakimdi, dolayısıyla da insanlar, evrenin yaradılışına ve işleyişine dair bir takım mitsel inançlara sahipti. Kısaca bir örnekle açıklamak gerekirse, mitolojik bir varlık olan Atlas'ın gök kubbeyi sırtında taşıdığına inanılıyordu[10] (**Resim 1**). Antik Çağ'da evrene ve doğaya karşı mitsel bakış yanında, bilimsel yaklaşımlarda vardır[11]. Örneğin, Pythagorascı (Pisagor) öğretide dünyanın yuvarlak olduğu ileri sürülmüş[12], matematikçi-astronom Eratosthenes dünyanın çevresini neredeyse, bugün bilinen değerlere yakın bir şekilde doğru ölçmüştür[13].

varlıkların ve kavramların, insani unsurlar kullanılarak anlatılması, tasvir edilmesidir.

7 Brande 1847, 290; Coles 1999, 150; Preus 2015, 105-106.

8 Lopez-Ruiz 2010, 143.

9 Sunar 1973, 14, 34, 38, 43, 116, 125.

10 Homeros, *Odysseia* I.52; Hesiodos, *Theogonia* 515-520; Grimal 1997, 110-111; Rosenberg 2006, 35.

11 Mit ve bilim üzerine değerlendirmeler için bkz. Batuk 2009, 30-32.

12 Diogenes Laertios, VIII.1.25.

13 Vitruvius, I.6.9; Plinius, II.112.

Resim 1. MÖ 470-460 arasına tarihlenen Olympia Zeus Tapınağı'na ait bir metop sahnesinde Gök kubbeyi sırtında taşıyan Atlas ve Herakles miti konu edilmiştir. (Carpenter 2002, 131-132, Fig. 209)

Antropomorfik Anlatım

Antik Dönem insanları, yer, gök, zaman, gündüz, gece gibi kozmik süreçlerin oluşumunu ise, tanrıların evlenmesi, doğumları, kendi aralarında yaptıkları egemenlik ve güç mücadelesi şeklinde açıklamaya çalışmışlar ve bunları tasvir ederken, kendi bildikleri yaşam tarzlarına yakın şekilde, tasvir etmişlerdir[14]. Düşüncenin ve bilimin gelişmediği toplumlarda, aklın çözemediği, analiz edemediği olaylar ve olgular tasvir edilirken, hikayeleştirilip anlatılırken, somut anlatım yolu kullanılmıştır. Yani, tanrılar insan gibi düşünülerek, kadın, erkek, baba, anne gibi sosyal hayattan roller biçilerek, insanlara özgü davranışlar sergiledikleri düşünülmüş, antropomorfik anlatımlarla konuların daha net anlaşılması sağlanmıştır. Eski Yunanlar da yer, gök, zaman, gündüz gibi evrensel olguları birer tanrı gibi düşünmüş, evren hakimiyeti için, tanrıların birbirlerini devirerek, yönetimi ele geçirdiğine inanmışlardır. Kozmik süreçleri tanrıların iktidar mücadelesi olarak algılamışlardır.

14 Graf 1996, 141, 169. Mitolojik konuların tasvirleri için ayrıca bkz. Carpenter 2002.

Evrenin Yaradılışı ve 1. Kuşak Tanrı-Kral URANOS

Yunan mitolojisine göre evren[15] yani bilinen bu düzen oluşmadan önce ilk başta Khaos=Χάος vardı[16], Bu ortam, uçsuz bucaksız sonsuz, esneyen boşluk, hiçlik olarak tarif edilmiştir[17]. Khaos'tan "her şeyin sarsılmaz temeli" Gaia=Γαῖα ortaya çıkmış, Gaia=Toprak Ana'dır ve evrensel bir öğe olarak toprağı, yeri simgeler, böylece Gaia=Yer, Toprak Ana ilk yaratılan varlık olmuştur[18]. Gaia=Toprak Ana, *parthenogenesis*[19] ilkesine göre, kendi kendine doğurarak Uranos=Οὐράνος, yani göğü yarattı, kendisini her yandan kaplasın, örtsün diye[20]. Gaia=Toprak Ana, Uranos=Gök Tanrı'ya hayat verir ve böylece evrenin ana unsurları oluşur[21].

Gaia=Toprak Ana ile Uranos=Gök Tanrı-Gök Baba birleşip, kucaklaşır[22]. Evrenin ilk kralı Uranos=Gök Tanrı-Gök Baba olur[23]. Eski Yunanlar, ataerkil toplum anlayışı çerçevesinde, kendi aile ve toplum yapılarını göz önüne alarak, bir kadın ve erkekten oluşan bir aile yapısı var ise, bu ailenin yöneticisi, erkek olur mantığıyla, yani klasik bir ataerkil yaşam tarzıyla olaya yaklaşmışlar. Böylece evrendeki bu ilk ailenin reisinin de Uranos=Gök Baba olduğunu, evrenin yöneticisi, ilk kral olduğunu düşünmüşlerdir.

Gaia=Toprak Ana, Uranos=Gök Tanrı-Gök Baba ile birlikte olur ve bu krala çocuklar doğurur[24] (**Resim 2**), altı kız, altı erkekten oluşan bu çocuklara Yunan mitolojisinde "Titanlar" denilmektedir[25]. Titanlar evreni düzenleyen unsurlar olarak yorumlanabilir. Erkek Titanlar; Okeanos=Okyanus, Koios=Akıl, Hyperion=Gözlem, Iapetos=Dikkat, Krios=Kural[26], Kronos=Zaman'dır[27].

15 Yunan mitolojisinde evrenin yaradılışına dair farklı mitler olmakla birlikte bu çalışmada Hesiodos'un anlatımı baz alınmıştır. Bu yaradılış mitleri ve aralarındaki küçük farklılıklar hakkında bkz. Graves 2012, 27-38.
16 Hesiodos, *Theogonia* 116; Pausanias, IX.27.2.
17 Can 1970, 5-6; Grimal 1997, 379; Estin-Laporte 2003, 95, 122; Erhat 2004, 172-173; Rosenberg 2006, 34.
18 Liddell-Scott 1846, 282; Rose 2004, 14; Littleton 2005, 541-544; Rosenberg 2006, 31; Graves 2012, 33.
19 Park 2014, 261-283.
20 Hesiodos, *Theogonia* 125-128.
21 Liddell-Scott 1846, 1068; Grimal 1997, 585-586.
22 Hesiodos, *Theogonia* 133; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.1.
23 Grimal 1997, 586-587; Rose 2004, 15; Graves 2012, 33.
24 Hesiodos, *Theogonia* 133; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.3.
25 Grimal 1997, 407, 805-806; Estin-Laporte 2003, 96, 122; Erhat 2004, 286-287; Rosenberg 2006, 33.
26 Hesiodos'un *Theogonia*sında geçmemekle birlikte, Apollodoros Krios=Kural'ı da bu erkek çocuklar arasında göstermektedir. Bkz. Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.3.
27 Çeşitli araştırmacılar Titan Kronos'un hangi kavramı temsil eden bir tanrı olduğunun bilinmediğini dile getirmiş ve "Zaman" kavramı yakıştırmasının zorlama olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bkz. Grimal 1997, 408; Erhat 2004, 182. Ancak, Antik yazarlar

Dişi Titanlar ise; Theia=Görüntü, Rhea=Bereket-Doğurganlık, Themis=Adalet, Mnemosyne=Hafıza, Phoebe=Parıltı, Tethys=Deniz'dir[28].

Resim 2. Sentinum'da bir Roma villasından bulunmuş MS 3. yy.a ait bir mozaik üzerinde Gaia, Uranos ve çocukları betimlenmiştir. (Cartwright–Gonzalez 2016, 70, Fig. 1)

Evrenin Düzenleyicileri Titanlar ve 2. Kuşak Tanrı-Kral KRONOS

Uranos=Gök Tanrı ile Gaia=Toprak Ana'nın en önemli çocuğu, en küçük çocukları Kronos=Κρόνος'tur[29]. Yunan mitolojisinde Uranos=Gök Tanrı ile Gaia=Toprak Ana'nın, evreni düzenleyen çocukları yani titanlar arasında yer alan Kronos=Zaman en önemli yeri almıştır.

Uranos=Gök Tanrı, doğan çocuklarını, karısı Gaia=Toprak Ana'nın bağrına geri yollar, yani onları yerin altına iter, bu nedenle karısı Gaia=Toprak Ana'ya acılar çektirir[30]. Gaia bu acılara dayanamaz ve çocuklarından yardım ister, diğer çocuklar babalarından korktukları için, annelerine yardım etmez,

Pindaros ve Cicero, eserlerinde, bu tanrının "Zaman" ile ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Bkz. Pindaros, *Olympionikai* II.12-17, X.49-55; Cicero, *De Natura Deorum* II.64. Kronos'un temsil ettiği kavramlar ve "Zaman" ile ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz; Liddell-Scott 1846, 802; Leeming 2005, 233; Graves 2012, 42; Bongiovanni 2014, 1-71; Versnel 2014, 121-152.
28 Hesiodos'un *Theogonia*sında geçmemekle birlikte, Apollodoros Dione'yi de bu kız çocuklarından birisi olarak göstermiştir. Bkz. Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.3. Dione için ayrıca bkz. Grimal 1997, 156.
29 Hesiodos, *Theogonia* 137.
30 Agizza 2001, 18; Littleton 2005, 541-544.

en küçük çocuk olan Kronos=Zaman, annesine yardım etmeye karar verir[31]. Annesi Gaia=Toprak Ana'yı korumak için babası Uranos= Gök Tanrı'ya isyan eder.

Kronos=Zaman, bir orak ile babası Uranos=Gök Tanrı'nın hayalarını kesip, koparıyor hadım ederek, onu yeniyor ve böylece babasını güçten, iktidardan düşürüyor[32]. Erkeklik organını kesip, güçten, kuvvetten düşürerek, yani zoraki güç kullanarak babasının iktidarını bitirmiş oldu.

Kronos=Zaman, hayatın süresi, ritmi olarak evrenin yeni hakimi oluyor[33]. Evren, düzen yani kozmosun yaradılış sürecinde ilk başta Uranos=Gök Tanrı ilk kral yönetici tanrı iken, erkekliğini bitiren, onu iktidardan düşüren en küçük oğlu Titan Kronos=Zaman evrenin yeni kralı yöneticisi olur.

Gücü zorla ele geçirmek, önceki baba kralı tahtan indirmek, onu iktidardan düşürmek gibi kavramlar, erkeklik simgesi kabul edilen hayaların kesilerek iğdiş edilmesi gibi düşünülmüştür. Bugün bizlerin siyaset konularında sıklıkla kullandığımız "iktidar olma", "iktidardan düşürme" gibi siyasi kavramlar, ataerkil toplumlarda "erkeğin gücü", "erkeğin hayaları" gibi kavramlara kadar uzanır[34]. Erkeğin hayalarını kesmek, onun gücünü bitirmek gibi sembolik anlatımlar ise, ataerkil düzende aile içinde erkeğin reisliğini, devlet geleneğinde tahtını veya iktidarını yitirmesini simgelemektedir. Tanrılar arası saltanat mücadelelerinde ise, erkekliğini kaybettiği için artık tanrıların kralı olamamak ya da evreni yöneten baş tanrı gibi yüce yöneticiliklerin son bulması anlamı taşımaktadır.

Kronos=Zaman'ın, babasının hayalarını kesip, yeri ve göğü birbirinden ayırarak her şeyin hakimi=yöneticisi olduğu[35] yönündeki bu anlatımla, sanki, evrenin ana unsurları olan yer ve gök oluştu, daha sonra, zaman çalışmaya, evreni yönetmeye başladı denilmek istenmiştir.

Kronos=Zaman kardeşi Rhea=Bereket-Doğurganlık ile evlenir, bu evlilikten ileride insanların tanrısı olacak olan 3. kuşak tanrılar, yani evrenin yöneticisi olacak tanrılar Zeus ve kardeşleri doğacaktır[36]. Kronos=Zaman ile Rhea=Bereket-Doğurganlık'ın evliliği yaşama, hayata dair her şeyin olgunlaşması gibi bir yoruma yol açmaktadır. Çünkü gerek Antik Dönem'de, gerekse günümüzde, herhangi bir şeyin olgunlaşması, elverişli hale gelmesi, zamana ve bereketli bir şekilde ortaya çıkmasına yani doğmasına bağlıdır. Doğanın

31 Bonnefoy 1992, 75; Estin-Laporte 2003, 122; Graves 2012, 41.
32 Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.4; Burkert 1982, 21-22; Bonnefoy 1992, 75-76; Graf 1996, 80; Grimal 1997, 407, 586; Agizza 2001, 18-19; Rosenberg 2006, 36; Graves 2012, 42; Versnel 2014, 122.
33 Rosenberg 2006, 36.
34 Caldwell 1990, 350-351, 362-363; Mondi 1990, 155-156, 170, 175, 192-194.
35 Versnel 2014, 123.
36 Can 1970, 7-9; Graf 1996, 81; Rose 2004, 37; Payment 2005, 17-18; Versnel 2014, 122.

temel yasalarından birisi olarak kabul edilen bu ilke, bir kişinin, nesnenin ya da olgunun nihayete ermesi için temel unsurlardır. Zamana bağlı olarak, doğmak, gelişmek, olgunlaşmak belki bereketli ya da verimli olmak gibi süreçsel olgular bu temel ilkede şekillenir. Antik Yunan toplumu da, doğayı, düzeni yani kısaca kozmosu gözlemlerken, bu temel ilkenin farkına varmış olmalı, evreni yönetecek tanrılar olan Zeus ve kardeşlerinin anne ve babası olarak düşünmüşlerdir. Bereket ve Zaman insanlığın ve doğanın büyük tanrıları gibi görülmüştür.

Evrenin Yönetici Tanrıları: 3. Kuşak Tanrı-Kral ZEUS

Kronos=Zaman ile Rhea=Bereket-Doğurganlık'ın üç kız, üç erkek çocuğu olur, kızlar; Hestia, Demeter ve Hera, erkekler ise; Hades, Poseidon ve Zeus'tur[37]. Kronos'un babası Uranos, kendisine, bir gün oğlu tarafından tahtan indirileceğini söylemişti, bunun üzerine, Kronos, kendisinin babasına yaptığı gibi, bir gün çocuklarının da büyüyüp, kendisine isyan etmelerinden çekindiği için, çocukları doğar doğmaz, bunları yutmaya başlamış[38]. Karısı Rhea en küçük çocukları Zeus'u doğuracağı zaman, Kronos bu çocuğu da yutmasın diye, Girit Adası'na gidip, çocuğu doğurur ve nymphelere emanet ederek orada bir mağarada saklar[39]. Daha sonra, kocasını kandırarak, ona beze sarılı bir taş verip, Zeus'un yerine bu taşı yutmasını sağlamıştır[40] (**Resim 3**).

37 Homeros, *Ilias* XV.187-199; Hesiodos, *Theogonia* 450-459; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.5-6.
38 Hesiodos, *Theogonia* 460-465; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.5; Graf 1996, 81; Estin-Laporte 2003, 124; Rosenberg 2006, 37-38.
39 Hesiodos, *Theogonia* 478-484; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.6.
40 Hesiodos, *Theogonia* 485-490; Pausanias, XI.2.7, 41.6, X.24.6; Apollodoros, *Bibliotheke* I.1.7.

Resim 3. Mermer kabartma üzerine işlenmiş mitolojik bir sahnede Rhea beze sarılı taşı, Zeus diye Kronos'a verirken gösterilmiş (Payment 2005, 18). MÖ 5.yy.a ait bir kabartmanın Roma Dönemi kopyası.

En küçük oğlu Zeus büyüyünce babası Kronos=Zaman'a isyan ediyor. Tıpkı Kronos=Zaman'ın babası Uranos=Gök Tanrı'ya başkaldırdığı gibi Zeus da babasına yani Kronos=Zaman'a başkaldırıyor.

3. Kuşak Tanrılar yani Zeus ve kardeşleri, 2. Kuşak Tanrılar olan Titanlar yani babası Kronos=Zaman'ın iktidarına, krallığına karşı amansız bir savaşa başlıyorlar[41] (**Resim 4**). Yunan mitolojisinde bu savaş "Titanomakhia=Titanlar Savaşı"[42] olarak anılmakta olup, evrenin düzenleyici unsurları Titanlar yani Kronos ve kardeşleri ile evrenin yönetici tanrıları yani Zeus ve kardeşleri arasında geçer ve sonunda 3. Kuşak Tanrılar, Zeus ve kardeşleri galip gelir, artık evrenin yani kozmosun baş tanrısı Zeus'tur[43]. Böylece, kozmosu yani düzeni yönetecek tanrılar, Yunan mitolojisinde "Olympos'lu Tanrılar"[44] olarak anılan Zeus ve kardeşleri iktidarı ele geçirmiştir. Zeus=Ζεύς, "Gök, Gün, Gün

41 Pausanias, V.7.10; Apollodoros, *Bibliotheke* I.2.1; Can 1970, 8-9; Bonnefoy 1992, 76; Graf 1996, 82; Agizza 2001, 21-23; Estin-Laporte 2003, 124-125; Rosenberg 2006, 39-41; Graves 2012, 45.

42 Grimal 1997, 806; Erhat 2004, 87-88.

43 Estin-Laporte 2003, 125. Homeros İlyada'da Zeus'un Kronos'u toprağın ve denizin altına hapsettiğini anlatır. Bkz. Homeros, *Ilias* XIV.203-204.

44 Can 1970, 20-23; Agizza 2001, 28-18.

Işığı, Şimşek, Gök Gürültüsü, Yıldırım" gibi kavramları temsil eden, gökyüzünün ve havanın tanrısıdır[45]. Dolayısıyla, artık evrenin yöneticisi gündüz, gün ışığı tanrısı olmuştur.

Resim 4. MÖ 625-600 arasına tarihlenen Korfu Artemis Tapınağı alınlığında Zeus, Babası Kronos'u yenerken tasvir edilmiştir (Bonnefoy 1992, 76).

Güç kullanarak, birbirini zorla deviren tanrılar silsilesini[46] incelediğimiz zaman (**Tablo 1**), öncelikle "Evrenin İlk-Ana Unsurları" olan 1. Kuşak Tanrılar devrinde evrenin hakimi Uranos=Gök Tanrı'dır. Daha sonra "Evrenin Düzenleyici Unsurları" olarak görülen 2. Kuşak Tanrılar yani Titanlar döneminde evrenin yönetici kralı Kronos=Zaman olmuştur. Son olarak ise, "Evreni Yönetecek Unsurları" temsil eden 3. Kuşak Tanrılar döneminde (ki bu dönem aynı zamanda insanların yaşayacağı dönemdir) evrenin yöneticisi, tanrıların kralı Zeus=Gün-Gün Işığı'dır. Yunan mitolojisindeki bu silsileye baktığımızda, sırayla, önce "Gök", sonra "Zaman" ve en sonunda da "Gündüz-Gün Işığı"nın evreni yöneten en büyük kavramlar yani tanrılar olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

45 Grimal 1997, 821-825; Estin-Laporte 2003, 98, 102; Erhat 2004, 293.

46 Graf 1996, 17, 83; Rosenberg 2006, 32-33; Bongiovanni 2014, 28.

1. Kuşak	**Evrenin İlk-Ana Unsurları** ***Gaia ve Uranos***	*Evrenin Hakimi* URANOS = GÖK
2. Kuşak	**Evreni Düzenleyen Unsurlar** ***Titanlar***	*Evrenin Hakimi* KRONOS = ZAMAN
3. Kuşak	**Evrenin Yöneten Unsurlar**	*Evrenin Hakimi* ZEUS = GÜN, GÜNIŞIĞI

Tablo 1. Yunan Mitolojisine Göre Tanrıların İktidar Silsilesi. Gök – Zaman – Gün, Gün Işığı Sıralaması.

Mitlerin Doğu Kökeni

Mezopotamya'da inanç dünyasında da benzer şekilde kozmogonik mitler[47], evrenin ilk tanrıları arasında iktidar mücadelesi vardır. Sümer[48], Asur ve Babil[49] mitleri incelendiğinde Yunan mitolojisinden tanıdığımız Uranos, Kronos ve Zeus gibi iktidar mücadelesi veren tanrıların benzerleri görülmektedir. Mezopotamya dinlerindeki Anu[50], Apsu[51], Ashur[52], Enlil[53], Enki[54], Marduk[55] ve Baal[56] gibi önemli tanrılar, Yunan *pantheonu*ndaki Uranos=Gök Tanrı, Kronos=Zaman ve Zeus=Gün-Gün Işığı'nın paralelleri olarak Mezopotamya mitlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mitoloji alanında Yunan, Anadolu ve Mezopotamya mitleri üzerine karşılaştırmalı-çalışmalar yapan modern araştırmacılar[57], bu yoğun ilişki üzerinde sıklıkla durmuş, hatta kozmogonik Yunan mitlerinin Mezopotamya kökenli olduğunu ortaya koymuşlardır[58].

Yunan mitolojisindeki ilk tanrılar arasındaki taht kavgaları ve iktidar mücadelelerinin oldukça benzeri Hurri kökenli Hitit mitlerinde de görülmektedir. İktidarı ele geçirme biçimleri bile Yunan mitleriyle paralellik taşır, tanrıların gücü ele geçirmek için birbirlerinin hayalarını kestiği anlatılmaktadır. Hitit inanç dünyasındaki en önemli mitlerden birisi olan Kumarbi Miti'nde[59]

47 Penglase 1997, 2-12; Bonnefoy 2000, 582-588.
48 Kramer 1972, 26-103.
49 Spence 2010, 70-202.
50 Dongen 2011, 183, 187, 195-196.
51 Graf 1996, 90; Spence 2010, 74-76; Dongen 2011, 186-187; Park 2014, 264.
52 Leeming 2005, 34-35.
53 Kramer 1972, 43-46; Burkert 1982, 80; Littleton 2005, 480-482.
54 Lopez-Ruiz 2010, 234.
55 Graf 1996, 90; Dongen 2011, 186, 188; Park 2014, 264.
56 Leeming 2005, 43; Spence 2010, 386; Dongen 2011, 185.
57 Woodard 2007, 98-102; Bongiovanni 2014, 27-29.
58 Burkert 1982, 80-82; Penglase 1997, 2-12; Estin-Laporte 2003, 70-71; Dongen 2011, 180–201; Bongiovanni 2014, 27-29.
59 Güterbock 1946, 1 vd.; Güterbock 1948, 124-130; Lopez-Ruiz 2010, 91-94; Dongen 2011, 194-195.

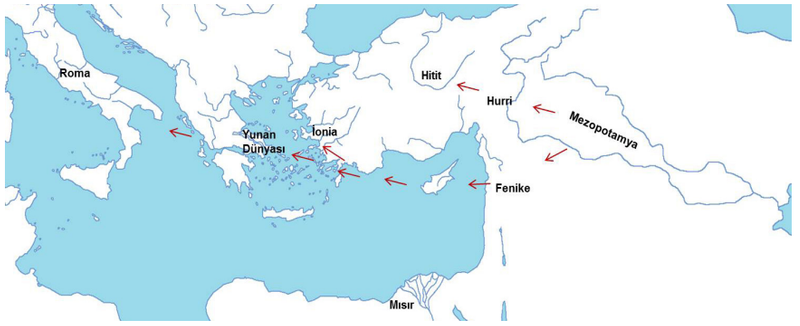
bu olay anlatılır. Hattuşa'da ele geçen bir tablet üzerinde bu mitin detayları yazmaktadır. Kısaca Kumarbi Miti'ni özetlemek gerekirse; Alalu=Gök Tanrı-Evrenin İlk Kralı'dır, Anu ise Gök Tanrı'nın özel hizmetçisidir. Anu, Alalu'ya dokuz yıl hizmet edip, Alalu'ya sakilik yapmış, sonra, Anu, Alalu'ya savaş açmış, yenmiş, tahtı zorla ele geçirmiştir. Böylece evrenin ve göklerin tanrısı artık Anu olmuştur. Aynı şekilde Kumarbi de Anu'ya dokuz yıl hizmet etmiş, sakilik yapmış, sonra, Kumarbi de, Anu'ya savaş açmış, Anu kaçmış, Kumarbi, Anu'yu yakalayıp, erkeklik organını koparmış, gücü-tahtı ele geçirmiştir. Böylece evrenin yeni hakimi Kumarbi olmuştur. Kumarbi'den sonraki tanrılar kuşağı ise başka mitlerde[60] anlatılmaktadır, en sonunda Teşup=Göklerin Fırtına Tanrısı, Hurri-Hitit pantheonunun baş tanrısı olmuş[61], insanların yaşadığı evrenin baş tanrısı olarak düzeni yönetmiştir. Bu Hitit *pantheonu*nda görülen evrenin hakimi tanrılar silsilesi Yunan mitlerindeki sıralama ile paralellik taşımaktadır[62] (**Tablo 2**).

Hurri-Hitit Miti		**Yunan Miti**
Alalu	=	
Anu	=	**Uranos = *Gök***
Kumarbi	=	**Kronos = *Zaman***
Teşup	=	**Zeus = *Gün-Gün Işığı***

Tablo 2. Hurri-Hitti Miti ve Yunan Miti.

Tanrıların benzer yöntemler kullanarak tahtı ele geçirmesi gibi konuların anlatıldığı bu mitlerde görülen paralel özellikler, bu mitlerin hiç şüphesiz ki birbirleri ile etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmacıların da sıklıkla vurguladığı gibi bu benzerliklerin Mezopotamya kökenli olduğu, Hurriler aracılığıyla Hitit dinine girdiği[63], muhtemelen Fenikeliler ve diğer Doğu Akdeniz toplumları aracılığıyla da batı dünyasına Yunan ve Roma mitlerine yansıdığı[64] düşünülmektedir (**Resim 5**).

60 Güterbock 1951, 135-161.
61 Güterbock 1948, 130; Graf 1996, 88-89.
62 Güterbock 1946, 115; Güterbock 1948, 130; Burkert 1982, 18-22; Graf 1996, 88-89; Woodard 2007, 95-98; Lopez-Ruiz 2010, 92; Dongen 2011, 180–201; Graves 2012, 42-43; Versnel 2014, 122-123.
63 Güterbock 1948, 132; Penglase 1997, 1-12; Lopez-Ruiz 2010, 91.
64 Woodard 2007, 102-104; Lopez-Ruiz 2010, 23-47; Dongen 2011, 183–187.

Resim 5. Akdeniz Dünyası'nda Doğu Kökenli Mitsel Unsurların Yayılımını Gösteren Harita.

Evrenin Yaradılış Mitinden Modern Bilime

Bugünkü batı dünyasında Yunan kültürünün ve mitlerinin yansımalarını her alanda olduğu gibi, astronomi alanında da görmekteyiz[65]. Uzay ve gök cisimlerine Yunan ve Roma mitolojilerinden bildiğimiz tanrıların isimleri verilmekte, bu makalenin odak noktasını oluşturan tanrılar Uranos (Roma mitolojisinde Uranus), Kronos (Roma mitolojisinde Saturnus=Saturn) ve Zeus (Roma mitolojisinde Iuppiter=Jupiter) Güneş sistemindeki bazı gezegenlerin isim babası olmuştur. Eski Yunanlıların yaşadıkları evreni, "Kosmos=Düzen" olarak adlandırmalarından hareketle, günümüzde evreni konu alan "Kozmoloji" bilim dalının ismi[66] Yunanca "evren" anlamına gelen "Kosmos=κόσμος" ve "bilgi", "söz", "söylev" anlamına gelen "logos=λογος" kelimelerinden türemiştir[67]. Dolayısıyla, eski çağlarda geleneksel mitlerle anlamlandırılmaya, açıklanmaya çalışılan evrenin sırları, artık günümüzde modern bilimin süzgecinden geçerek yorumlanıyor, ancak, analitik bakış açımızın içinde bile, ismen de olsa, hala mitlerin izlerini görmek mümkündür.

65 Falkner 2011, 9-226.

66 Kozmoloji terimi ilk kez Christian Wolff'un 1730 yılında yayınlanan Cosmologia Generalis isimli eserinde geçmektedir, Wolff 1730.

67 Brande 1847, 290; Coles 1999, 150; Preus 2015, 105-106.

SONUÇ

Antik dönem insanları gökyüzüne, toprağa, doğaya, güneşe, aya, yıldızlara yani çevrelerine bakmışlar ve gördükleri şeyleri yorumlayarak açıklamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla sonucunu gördükleri olguların sebeplerine ya da oluşum aşamalarına dair cevaplar aradıklarında, bilimsel bakış açısına sahip olmadıkları için ve pozitif bilimler de yeterince gelişmediği için, bu şekilde mitolojik söylencelerle olguları anlamlandırmaya çalışmışlardır. Şuan bizlerin yaşadığı coğrafyada binlerce yıl önce uygarlık kuran eski toplumlar, evrenin oluşumunu mitsel bir anlayışla ele alıp, yaradılış süreci olarak yorumlamışlardır. Sürecin aşamalarını ise tanrıların doğması, birbirleriyle evlenmesi, hüküm sürmeleri ve iktidar mücadeleleri olarak düşünmüşlerdir. Yunan mitolojisinde evren hakimiyeti ve iktidar mücadelesi anlatılırken, gücü ele geçirmek amacıyla erkek tanrı kralın hayasını kesmek, zorla tahttan indirmek için baba tanrı kralı savaşarak tahtından düşürmek gibi kavramlarla somut biçimde konular anlatılmıştır. Çünkü tanrıların da tıpkı insanlar gibi bu şekilde savaştığı düşünülmüştür.

Tanrılar savaşı, evren hakimiyeti gibi süreçlerin işlendiği bu mitlerin Mezopotamya kökenli olduğu, insanlığın ilk yazıyı kullanmaya başladığı andan itibaren bu mitsel anlatıları tabletlere yazıldığı anlaşılmıştır. En eski yazılı belgelere sahip olan Sümerlerden başlayarak, Asur, Babil, Hitit gibi büyük uygarlıkların mitlerinde de aynı süreçlerin ve olayların ele alındığı, anlatıların benzer olduğu, hepsinin ortak kökenden beslendiği pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Dolayısıyla Akdeniz havzasındaki eski toplumların benzer bir anlayışla evreni ve doğayı yorumladığı söylenebilir. Aynı coğrafyada var olan ve birbirinden mitsel miraslar devralarak gelişen bu toplumların, yönetim, güç kullanma, iktidar olma ya da tahtı zorla ele geçirme gibi üst düzey erkleri aynı zihniyet ve bakış açısıyla ele aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu makalede Yunan mitleri üzerinden incelenerek, ele alınan yönetme, iktidar olma, mutlak güç, tahtı ele geçirme ve yönetimin zorla el değiştirmesi gibi kavramlar, mitlerde de görülse bile, aslında, insan düşüncesinin ürünüdür. Nitekim bu mitlerin kendisi de, Uranos=Gök Tanrı, Kronos=Zaman, Zeus=-Gün-Gün Işığı gibi tanrılar bile, insan zihninin ürünleridir. Konuyu özetlemek gerekirse, Antik toplumlar bildiğini, düşündüğünü, yaşadığını, başından geçeni mitlere yansıtmıştır. İnsanlar kendi aralarında yaptıkları iktidar mücadelelerinde, tahtı zorla ele geçirme çabalarında, yani eski yönetimi devirip, kendi istek ve düşüncelerine göre yeni yönetim kurma aşamalarında yaşadıkları süreçleri, tanrıların da yaptıklarını düşünmüşlerdir. Bu konuda herkes tarafından çok iyi bilinen tipik bir örnek vermek gerekirse; Romalı senatörler tarafından hançerlenerek öldürülen Caesar=Sezar'ın iktidardan düşürülmesi[68] dikkate değer bir vakadır. Caesar=Sezar'ı hançerleyenler arasında belki de en kötü

68 Plutarkhos, *Caesar* 66.1-7; Suetonius, *De Vita Caesarum/Divus Julius* 80-82.

şöhretin mirasını taşıyan Brutus ve diğer arkadaşları da ve Caesar=Sezar'ın kendisi de bu makalede ele alınan Yunan ve Roma tanrılarına inanıyorlardı. Caesar=Sezar'ın çağdaşı insanlar, Zeus'un ya da Roma pantheonundaki adıyla Iuppiter'in[69] de babasını, yani Kronos'u Roma pantheonundaki adıyla Saturnus'u[70] zorla tahttan indirip, yerine geçerek, baş tanrı olduğunu düşünüyorlardı.

Yönetme, iktidar olma, mutlak güç, iktidarı veya tahtı ele geçirme, yönetimin zorla el değiştirmesi gibi kavramlar, antik kültürlere, en eski yazılı belgelere, hatta babayı iğdiş etme, erkeklikten yoksun bırakma gibi anlatılarla mitlere kadar uzanan köklü bir geleneğe sahiptir. İnsan egosu ve bencilliğinin doğal bir sonucu[71] olan bu olgular, insanlığın en eski dönemlerinden beri günümüze kadar pek değişmeden gelmiştir. Bu konuda dile getirilmesi gereken, belki de en önemli ve en vahim sonuç ise, eski çağlardan beri insanların, kendi zihinlerinde oluşturdukları mitsel, dinsel olgulara ve kavramlara dayanarak, toplumu, insanlığı yönetmeyi kendilerinde hak görmüş olmasıdır. Çağlar boyunca insanlar, tanrısal veya dinsel bir hakka sahip olduğunu düşünmüş, gerektiğinde zor kullanarak bu güce ulaşmaya çabalamıştır.

Bazen de, atalarından gelen söylencelerle ya da rivayetlerle son şeklini alan dini argümanlar kimi insanlar tarafından manevi huzura ermedeki en önemli referanslar olarak gösterilip, taraftarların artması sağlanmıştır. Ama iktidar olma, gücü zorla da olsa ele geçirme uğraşlarında ya da elde tutma gayretlerinde ise bu dini argümanlar amaç değil, araç olarak kullanılmış, taraftarlar da manevi huzura eren zümreler değil, güce tapan kitlelere dönüşmüştür.

Son olarak ise, toplumlar tarafından kabul gören mitsel olguların, toplumları yönetme ve idare altına almak için, temel araçlardan birisi olarak kullanıldığı söylenebilir. Erk gücünü elde tutma, gücün tanrısal kabul edilmesi ve güce tapınma anlayışı da bu durumun yansımasıdır. Tarihte yaşamış en önemli şahsiyetlerden birisi olan Büyük İskender'in "Tanrının Oğlu" olarak anılması[72] ve saygı görmesi bu duruma tipik bir örnektir. Roma imparatorlarının tanrısallaştırılıp, soylarını tanrılara bağlamaları yoluyla, toplum üzerinde dini hak elde etmeleri ve "Augustus"[73] unvanıyla dünyayı yönetmeleri, mitlerle şekillenen inançların erk uğruna kullanıldığını göstermesi adına kayda değer bir başka örnektir.

69 Grimal 1997, 825; Estin-Laporte 2003, 215; Leeming 2005, 35, 202, 417.
70 Grimal 1997, 408; Estin-Laporte 2003, 215; Rose 2004, 35, 264; Leeming 2005, 35, 347.
71 Mitsel anlatılar hakkındaki değerlendirmeler ve psikanaliz yorumlar için bkz. Caldwell 1990, 350-351, 362-363; Mondi 1990, 155-156, 170, 175, 192-194.
72 Plutarkhos, *Aleksandros* 27.3-6.
73 Latincede dindar, kutsal anlamına gelen "Augustus" sıfatı Roma imparatorları tarafından unvan olarak kullanılmıştır. Bkz. Beard–Beard 1979, 36.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Apollodoros, *Bibliotheke*

Hesiodos, *Theogonia*

Cicero, *De Natura Deorum*

Diogenes Laertios, *Bion kai Gnomon ton en Philosophiai Eudokimesanton ton eis Deka to Ekton*

Hesiodos, *Erga Kai Hemerai*

Homeros, *Ilias*

Homeros, *Odysseia*

Pausanias, *Hellados Periegesis*

Pindaros, *Olympionikai*

Plinius, *Naturalis Historia*

Plutarkhos, *Aleksandros*

Plutarkhos, *Caesar*

Suetonius, *De Vita Caesarum/Divus Julius*

Vitruvius, *De Architectura Libri Decem*

Modern Kaynaklar

Agizza 2001. Agizza, R., *Antik Yunan'da Mitoloji, Masallar ve Söylenceler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Z. Z. İlkgelen, 2001.

Batuk 2009. Batuk, C., "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2009, 27-53.

Beard–Beard 1979. Beard, J.R.–Beard, C., *Cassell's Latin Dictionary: Latin-English and English-Latin*, J. Cassell, 1979.

Bongiovanni 2014. Bongiovanni, R. P., *The Interchange of Plain Velar and Aspirate in Kronos/Chronos: A Case for Etymological Equivalence*, Master Thesis, The City University of New York, 2014.

Bonnefoy 1992. Bonnefoy, Y., *Greek and Egyptian Mythologies*, University of Chicago Press, 1992.

Bonnefoy 2000 Bonnefoy, Y., *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, 1. Cilt, Dost Kitabevi Yayınları, Çev. L. Yılmaz, 2000.

Brande 1847. Brande, W. T., *A Dictionary of Science, Literature & Art; Comprising the History, Description, and Scientific Principles of Every Branch of Human Knowledge; with the Derivation and Definition of all the Terms in General Use*, Harper & Brothers, 1847.

Burkert 1982. Burkert, W., *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press, 1982.

Caldwell 1990. Caldwell, R., "The Psychoanalytic Interpretation of Greek Myth", *Approaches to Greek Myth*, Edt. Edmunds, L., Johns Hopkins University Press, 1990, 344-389.

Can 1970. Can, Ş., *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, 1970.

Carpenter 2002. Carpenter, T. H., *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, Homer Kitabevi, Çev. B. B. M. Ünlüoğlu, 2002.

Cartwright–Gonzalez 2016. Cartwright, J. H. E.– Gonzalez, D. L., "Möbius Strips Before Möbius: Topological Hints in Ancient Representations", *Mathematical Intelligencer*, Vol. 38, Iss. 2, 2016, 69–76.

Coles 1999. Coles, P., The *Routledge Critical Dictionary of the New Cosmology*, Routledge -Psychology Press, 1999.

Dongen 2011. Dongen, E., "The 'Kingship in Heaven'-Theme of the Hesiodic Theogony: Origin, Function, Composition", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 51, 2011, 180-201.

Erhat 2007. Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2007.

Estin-Laporte 2003. Estin, C–Laporte, H., *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çev. M. Eran, 2003.

Falkner 2011. Falkner, D. E., *The Mythology of the Night Sky: An Amateur Astronomer's Guide to the Ancient Greek and Roman Legends*, Springer Science & Business Media, 2011.

Graf 1996. Graf, F., *Greek Mythology: An Introduction*, Johns Hopkins University Press, 1996.

Graves 2012. Graves, R., *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Say Yayınları, Çev. U. Akpur, 2012.

Grimal 1997. Grimal, P., *Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, Çev. S. Tamgüç, 1997.

Güterbock 1946. Güterbock, H. G., *Kumarbi: Mythen vom churritischen Kronos aus den hethitischen Fragmenten zusammengestellt*, Europaverlag, 1946.

Güterbock 1948. Güterbock, H. G., "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod", *American Journal of Archaeology*, Vol. 52, No. 1, 1948, 123-134.

Güterbock 1951. Güterbock, H. G., "The Song of Ullikummi Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 5, No. 4, 1951, 135-161.

Kramer 1972. Kramer, S. N., *Sumerian Mythology*, University of Pennsylvania Press, 1972.

Leeming 2005. Leeming, D., *The Oxford Companion to World Mythology*, Oxford University Press, 2005.

Liddell-Scott 1846 Liddell, H. G.–Scott, R., *A Greek-English Lexicon: Based on the German Work of Francis Passow*, Harper & Brothers, 1846.

Littleton 2005. Littleton, C. S., *Gods, Goddesses, and Mythology*, Vol. 4, Marshall Cavendish, 2005.

Lopez-Ruiz 2010. Lopez-Ruiz, C., *When the Gods Were Born: Greek Cosmogonies and the Near East*, Harvard University Press, 2010.

Mondi 1990. Mondi, R., "Greek Mythic Thought in the Light of the Near East", *Approaches to Greek Myth*, Edt. Edmunds, L., Johns Hopkins University Press, 1990, 141-198.

Park 2014. Park, A., "Parthenogenesis in Hesiod's Theogony", Preternature: *Critical and Historical Studies on the Preternatural*, Vol. 3, No. 2, 2014, 261-283.

Payment 2005. Payment, S., *Greek Mythology*, The Rosen Publishing Group, 2005.

Penglase 1997. Penglase, C., *Greek Myths and Mesopotamia: Parallels and Influence in the Homeric Hymns and Hesiod*, Routledge, 1997.

Preus 2015. Preus, A., *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Rowman & Littlefield, 2015.

Rose 2004. Rose, H. J., *A Handbook of Greek Mythology*, Routledge, 2004.

Rosenberg 2006. Rosenberg, D., *Dünya Mitolojisi; Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, İmge Kitabevi, Çev. K. Akten vd., 2006.

Spence 2010. Spence, L., *Myths and Legends of Babylonia and Assyria*, Cosimo Publications, 2010.

Sunar 1973. Sunar, C., *İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973.

Türk Dil Kurumu. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, 9. Basım, 2. Cilt, Türk Dil

Türkçe Sözlük Kurumu Yayınları, No: 549, 1998.

Versnel 2014. Versnel, H. S., "Greek Myth and Ritual: The Case of Kronos", *Interpretations of Greek Mythology*, Edt. Bremmer, J. N., Routledge, 2014, 121-152.

Wolff 1730. Wolff, C. F., *Cosmologia Generalis: Methodo Scientifica Pertractata, Qua ad Solidam, Inprimis Dei Atque Naturae Cognitionem Via Sternitur*, 1730.

Woodard 2007. Woodard, R. D., *The Cambridge Companion to Greek Mythology*, Cambridge University Press, 2007.

İSLAM TARİHİNDE İLK DARBE ve HZ.OSMAN'IN ŞEHİT EDİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN[1]

ÖZET

Dört halifenin üçüncüsü olan Hz. Osman'ın hilafeti H.24-35/M.644-656 yılları arasında gerçekleşmiştir. Hz. Osman'ın halifelik döneminin ilk altı yılında başarılı bir tablo sergilenmiş, fakat ikinci altı yılında başarısızlık ve iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu dönemde, önceki iki halife döneminde başlayan fetih hareketleri devam etmiş ve son yıllarda duraklama olmuştur. Buna karşılık Hz. Osman'ın hilafeti sosyal değişimin yaşanmaya başlandığı, iç ve dış faktörlerin olumsuz etkileri sonucu bir isyanın patlak verdiği ve halifelerin katledilmesine kadar uzanan olayların meydana geldiği bir zaman dilimini kapsamaktadır. Hz. Osman'ın katli hadisesini ilk defa müstakil olarak ele alan ve rivayetleri tasnif ederek yazan Ebu Mihnef Lut b. Yahya (ö. 157) olmuştur.

Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci altı yıllık döneminde meydana gelen olaylar ve halifenin öldürülüş sebepleri ve darbe harekâtının temel nedenleri bu dönemde baş göstermiştir. Ancak böyle bir darbe harekâtını anlatmak ve anlamak için dönemin içinde bulunduğu sosyal bozukluk ve adaletsiz paylaşımı da göz ardı edilmemelidir. Hz. Osman hakkında yapılan tenkitlerin başında, onun devletin en önemli idarî ve askerî mevkilere yakın akrabalarını ataması olduğu düşünülmektedir. Gerçekten halife, göreve başlamasının ilk

1 Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi

yıllarından itibaren ailesinin/kabilesinin de telkinleriyle önemli ve stratejik şehirlere Mısır, Kûfe ve Basra gibi eyalet valilerini azlederek yerlerine yetersiz ve başarısız Benî Ümeyyeli valileri tayin etmiştir. Eyalet valilerini sırasıyla değiştirip yerlerine Ümeyyeoğullarını atayan Hz. Osman'ın tasarrufta bulunmadığı tek önemli eyalet Şam'dır. Bunun sebebi ise Hz. Ömer döneminden itibaren burayı idare eden Muaviye b. Ebî Süfyan'ın Ümeyyeli olmasıdır. Halife, Şam valisini değiştirmek bir yana, daha önce Umeyr b. Sa'd'ın yönetiminde bulunan Hama, Humus, Kınnesrin ve Havran gibi şehirleri ve Abdurrahman b. Alkame'nin emrindeki bölgeleri de onun yönettiği topraklara dâhil etmiştir. İktidarın bütün kilit görevlerine yakın akrabalarını yerleştiren Hz. Osman, ayrıca önemli devlet yetkilerini elinde bulunduran Devlet Kâtipliği görevine de amcasının oğlu Mervan b. Hakem'i getirmiştir. Bu tayinlerle birlikte devletin bütün idarî kademeleri Ümeyyeoğulları'nın kontrolüne geçmiştir. İktidarın zamanla bir kabilenin hâkimiyetine girmesi ile resmen olmasa da, fiilen saltanat uygulaması başlamış ve Hz. Ömer döneminden devralınan yönetim tablosu tamamen değişmiştir. Hâlbuki Hz. Ömer bu konuda gerek Hz. Osman'ı gerekse Hz. Ali'yi uyarmıştı.

Hz. Osman'a karşı yapılan darbe konusunda çeşitli haberleri derleme ve toplamak suretiyle oluşturulan bu bildiride, Hz. Osman devrinde ortaya çıkan ve Müslümanların halifesinin ölümüne sebep olan karışıklıklar ve darbe, yakın zamanda yaşanan 15 Temmuz darbe girişimiyle karşılaştırılarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Halife Hz. Osman, Darbe, Muaviye, Mervan b. Hakem, Ümeyyeoğulları*

FIRST COUP AND IN THE HISTORY OF ISLAM HZ OSMAN'S MOVEMENT

ABSTRACT

The third of the four caliphates, Osman's caliphate period was between H.24-35 / M.644-656. He succeeded in the first six years of the Caliphate but failed in the second six years and caused internal disturbances. It is seen that the conquest movements that started in the period of the previous two caliphs continued and stopped in recent years. On the contrary, the negative effects of internal and external factors, which social change has begun to take place, include a time period in which eventually a rebellion erupts and until events of

the caliphs are massacred. Abu Mihnef Lut b. Yahya (ö.157) Who first handled Osman's folded the incident as an independent and wrote the narrations, it has been.

The events that took place during the second six-year period of Osman's Caliphate, and the reasons for the death of the Orthodox, and the fundamental reasons for the coup operations, began in this period. However, in order to explain and understand such an action, social disorder and unfair sharing in the period should not be ignored. At the beginning of his criticisms about Osman, it is thought that his state appoints relatives close to the most important administrative and military positions. Indeed, from the first years of the beginning of the relativism, the caliphate, by the suggestion of his family / tribe, decided to dismiss the provincial governors of Egypt, Kufa and Basra to the important and strategic cities and appointed Benî Ümeyyeli governors inadequate and unsuccessful. The only important state that Osman, who changed the provincial governors in order and threw Ümeyyeoğulları into their places, was not found in Şifa. The reason for this is that Muamiye b. Abu Sufyan is the Umayyeli. Aside from modifying the Caliphate of Damascus, the Umayr b. Hama, which is under the direction of Sa'd, cities such as Humus, Kinnethrin and Havran and Abdurrahman b. He also included the territories under the command of Alkame in the lands he ruled. Osman, who has placed relatives close to all key duties of the government, also has a duty to the State Secretary who holds the important state powers and the son of his uncle Mervan b. He brought the referee. With these appointments, all the administrative levels of the state have been controlled by Ümeyyeoğulları. As the ruling became dominated by a clan over time, the administrative system actually took over, although not officially, and the administration chart taken over from the Clan was completely changed. However, Omer needs to be in this point, and Osman and Hz. Ali also warned.

In this report we have compiled various reports on this subject and gathered it. We will try to explain the confusions and the coup that emerged during the Ottoman era, which caused the death of the Caliphate of the Muslims, to be compared with the attempt of coup deta on July 15th.

Keywords: *Caliph Hz. Osman, Coup, Muaviye, Mervan b. Hakem, Ümeyyeoğulları*

GİRİŞ

Üçüncü halife olan Hz. Osman'ın, on iki senelik devlet başkanlığı döneminde ilk altı yılında, bütün sahabeyi memnun eden bir yönetim sergilediği görülmektedir. Öyle ki, onun dönemini Hz. Ömer'in dönemine tercih edenler bile olduğu söylenmektedir.[2] Çünkü Hz. Ömer sert bir mizaca sahip olup, Hz. Osman ise yumuşak huylu ve hoş görülüydü. Fakat altıncı seneden sonra, birden bire Hz. Osman'ın, akrabalarına yönelip, onlara makamlar tahsis etmeye başladığını görüyoruz ki, büyük bir ihtimâlle onun bu tasarrufunun, Hakem b. Ebi'l-Ass ve oğlu Mervân'ı Medine'ye getirmesinden sonra gerçekleştiği düşünülmektedir.[3]

Bu atamalarla birlikte hilafetin ikinci altı yıllık döneminde meydana gelen olayları ve halifenin öldürülüş sebeplerini anlamak için, öncelikle haberleri rivayetlere göre tasnif etmek gerekir. Sonra da bu haberleri birbirileriyle mukayese ederek olaylara vakıf olmak lazımdır. Ancak böyle bir metot sayesinde olaylara yakinen nüfuz edilebilir. Yoksa rivayetler doğru mu veya yanlış mı aktarılmış bunları birbirinden ayırt etmek elbette zor olacaktır. Bu itibarla görevi başındaki devlet başkanına karşı yapılan bu cinayetin temel sebeplerine o günün şartlarıyla bakılması gerektiği önem arz etmektedir. Ancak ne var ki, ibret alınmazsa, tarih tekerrürden ibrettir. İbret alınırsa tarih tekerrür etmeyecektir. Biz bugün de aynı darbe teşebbüsüyle karşı karşıya kalmış isek elbette bunun bir alt yapısı bulunmaktadır. Nitekim her iki darbe teşebbüsünde de dinî yapıyla ilgili bir görünüm sergileyen söylemlerle karşılaşılmaktadır. Buna ilaveten işin içerisinde Abdullah İbni Sebe gibi Yahudi kökenli birinin olması bizi biraz daha düşünmeye sevk etse gerektir. Çünkü bugün devletimize ve milletimize yapılan bu darbe teşebbüsünün ardında yine yabancı mihrakların bulunduğu aşikârdır. Biz bunları değerlendirirken İslam Tarihinde ilk darbe teşebbüsü olarak ele almamızın temel esprisi, iki olayın birebir olmasa da, bazı benzerlikler arz etmesidir.[4]

Her dönemin en habis tipi, kalbinin kıblesi olmayan güce tapıcılardır. Bunların dostluklarına/arkadaşlıklarına samimiyetlerine asla güvenilmez. Buna bir örnek olarak ilk dönemde Şimr bin Zil Cevşeyn verilebilir. İlk önceleri Hz Ali'nin yanında ve onun ateşli bir taraftarı idi. Sıffın'da onunlaydı, ancak sonradan güç Muaviye'ye geçince, ondan yana el değiştirince safı da değişmiştir. Hz Ali ve ailesine karşı amansız bir düşman, Muaviye ve ailesinin en sadık taraftarı olmuştur. Kerbela vakasında çok önemli bir rol üstlenmiştir.

2 Adem Apak, "*Hz. Osman'*ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Usul, İslami Araştırmalar**, S. 4, Temmuz-Aralık 2005, s. 157-170.

3 İbn Sa'd, Tabakatü'l-Kübra, c. III, Beyrut, trs., s. 64-65;Mehmet Azimli, **Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman**, Ankara Okulu, Ankara 2013, s. 88-91.

4 Azimli, s. 47-53.

Müslim bin Akil'in şehadet ortamını o hazırlamıştır. Ömer bin Sa'd ordusunun sol kanat komutanlığını yapan bu adam Hz. Hüseyin'i şehit etmiş ve başını gövdesinden ayırmıştır.[5] İşte kalbinin kıblesi olmayan, en ateşli taraftarmış gibi rol yapan ve davanın en hasbi insanlarını bile tepelemekten çekinmeyen bu tür insanlara dün olduğu gibi bugün de dikkat edilmesi gerekmektedir. Bugün ise safını değiştiren ve gücün yanında yer alan bazı grupları, birtakım yerlerden emir alarak Müslüman Türk insanının canına kast eden sülükleri unutmamak lazımdır.[6]

Bu gibi grupların ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Çünkü bunlar zihinlerinden/midelerinden başka mekânlara bağlıdırlar. Başka mekânlara bağlı olan FETÖ/PDY örgütü ve bunun başında bulunan adamın söylemiş olduğu şu sözler hayret vericidir: " *Haçlılar sizin kadınınıza ve kızınıza ilişmemişler, haçlıları*n *ülkenizi işgal etmesi ise çok tehlikeli değildir*"[7] Böyle diyerek yıllarca Müslümanlara kan kusturan Haçlı zihniyetini suçsuz/sevimli göstermesi ne kadar düşündürücüdür. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim bunlarla beraber olanlara şu cevabı vermektedir. "*Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez."*[8] Bu ayette, Müslümanların, Yahudileri ve Hristiyanları, inançlarından dolayı kendilerine yakın görüp dost edinmeleri yasaklanmaktadır. Yine aynı şekilde ayetler, kimi insanların Allah'ı şahit tutarak gerçeği saptırdığına dikkat çekmektedir: "İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider ve kalbindekine rağmen Allah'ı şahit getirir; oysa o azılı bir düşmandır."[9] Münafıkların, inananları saptırmaya çalıştıklarını hatta bu çabalarında ileri giderek Hz. Peygamber'i dahi saptırmak için uğraştıklarını haber verir: "*Eğer Allah'*ın fazlı ve rahmeti senin üzerinde olmasaydı, onlardan bir grup, seni de saptırmak için tasarı kurmuştu. Oysa onlar, ancak kendi nefislerini saptırırlar ve sana hiçbir şeyle zarar veremezler…"[10] Görülüyor ki ayetler geçmiş dönemdeki münafıklardan, Yahudilerden ve Hristiyanlardan bahsederken, Hz. Peygamberin bunlara karşı tedbir alması gerektiğini bildirmektedir. Biz de bu tedbirleri vatan hainlerine karşı almış olsaydık muhtemelen bu duruma düşmeyecektik.

Biz bu çalışmayı yaparken siyaset biliminin önemli bir kavramı olan, meşruiyet/meşruluk temel alınmıştır. Bu temel ve görüş üzerine kurguladığı-

5 İbn Sa'd, c. VI, s. 46-48Geniş bilgi için bkn; İbrahim Sarı, **Emeviler,** Antalya 2016, s. 84-85

6 Geniş bilgi için Diyanet İşleri Başkanlığın sunmuş olduğu rapor; Kendi Dilinden FETÖ Örtülü Bir Din İstismarı, Ankara 2017. s. 1-114.

7 https://www.youtube.com/watch?v=N-FtEsdAS4c (19.05.17)

8 Maide, 5/51.

9 Bakara, 2/204.

10 Nisa, 4/113

mız Hz. Osman'ın öldürülmesiyle devlet yönetimine karşı yapılan darbeyi ve günümüzdeki başarısız darbe teşebbüslerini incelemeye çalışacağız. Bununla beraber gerek Hz. Osman'ı, yani meşru devlet başkanının öldürülmesi sürecinde yaşanan olaylarla, 15 Temmuz'da yapılan başarısız darbe girişimini ve terör örgütlerinin yapmış olduğu hainlikleri karşılaştırmaya gayret göstereceğiz.[11]

Bizi bu çalışmaya sevk eden sebeplerin temelinde, o dönemde ve günümüzde yaşanan bu darbelerin farklı zeminlerde tartışılması ve bir devlet başkanının öldürülmesi veya azledilmesi vardır. Sonuç ve değerlendirmelerde, tarihi rivayetler ışığında aktarmaya çalışacağız.[12] Çünkü her şey geçmişte olup bitmiştir. Ancak verilen bilgiler, olaylar, hatıralar, mektuplar ve benzeri deliller değişikliklere uğratılmış/çarpıtılmış olabilir. İncelediğimiz döneme ve günümüze ait ayrıntılar içerisinde kimi zaman birbiriyle çelişen bazen de içinden çıkılmaz halde olan bir yığın rivayetler bulunmaktadır.[13]

Hz. Osman dönemini ve günümüzde yaşanan olayları objektif ölçütlerle değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda Hz. Osman, meşruiyet bakımından şura ile seçilen ilk halifedir. Bu halifenin 12 yıllık iktidar döneminin tümü elbette kötü geçmemiştir. Ancak birtakım hatalar yapılmıştır. Ne var ki hata yapıldı diye meşru olan bir iktidarı darbe ile yıkmak demokrasiye vurulan en büyük ihanettir. Bu arada Hz. Osman dönemi coğrafyasına bakıldığında Endülüs'ten Horasan'a ve oradan İstanbul'a Kıbrıs'a kadar uzanan bir hâkimiyet bulunmaktadır. Elbette bu hâkimiyet, karşı ve düşman devletlerin tepkisini de çekmiş olacaktır. Buna bağlı olarak günümüzde büyüyen gelişen ve İslam coğrafyasına hâkim olan bir Türkiye Cumhuriyeti'ni istemeyen batılı/doğulu düşmanların olacağı da göz ardı edilmemelidir.[14]

Bugün gelinen noktada, tarih bilincini, özgüvenini büyük ölçüde kaybeden Müslümanlar, maalesef din konusunda bile Batı'nın biçimlendirmesine açık hale geldiklerinin farkında bile değildirler. Avrupalı devletler Avrupa ve Almanya merkezli bir Avrupa İslam'ı oluşturma peşindedir. Amerika, ise ılımlı İslam oluşturmak için uğraşmaktadır. Bazı Müslümanlar da, egemen güçlerin gönüllü sözcülüğüne soyunmaktadır. Oysa bir bütün halinde Batı'nın çabası kendi egemenliğini sürdürebilme gayretinden başka bir şey değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir "İstiklal Mücadelesi" sonrasında kurulduğu maalesef unutulmaktadır.[15] Bu girişten sonra Hz. Osman'ın hayatı hakkında kısaca bir bilgi vermeye çalışacağız.

11 Hainliğin cezası için bkn: Adnan Akalın, İslam Hukukunda Devlete İsyan Suçu, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
12 Hz. Osman dönemiyle ilgili rivayetlerin sıhhat derecesi için bkz. Sabri Hizmetli, "*Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi"*, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c: XXVII, Ankara, 1985.
13 İsmail Yiğit, "Osman", mad., İA., TDV., c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 439.
14 Azimli, s.131-140.

1- Hz. Osman'ın Hayatı ve Nesebi

Osman bin Affân bin Ebil-As bin Ümeyye bin Abdi'ş-Şems bin Abdi Menaf bin Kusay bin Kilab'dır.[16] Hz. Osman'ın soyu Abdi Menaf'ta Hz. Muhammed'in Soyuyla birleşmektedir. Hz. Osman'ın annesi, Erva binti Kureyza bin Rabia bin Habib bin Abdişems bin Abdimenaf bin Kusay'dır.[17] Hz. Osman'ın anneannesi, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın kız kardeşi olan Hakimü'l-beyza binti Abdulmuttalib'in annesidir. Hakimü'l-beyza binti ile Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın ikiz kardeş oldukları nakledilmektedir. Bu bilgiler Zübeyir bin Bekkâr tarafından günümüze kadar ulaştırılmaktadır.[18] Buna göre Hz. Osman, Hz. Muhammed'in halasının kızının oğludur. Hz. Peygamber de Hz. Osman'ın annesinin dayısının oğludur. Hz. Osman'ın annesi Müslüman olmuş ve oğlunun halifeliği döneminde vefat etmiştir. Babası ise Cahiliye döneminde yaşamış, Müslüman olmadan ölmüştür.[19]

Hz. Peygamber'den sonra gelen dört halifenin üçüncüsü olan Hz. Osman, Ümeyyeoğulları ailesine mensuptur. Rivayete göre Hz. Osman Fil olayından altı sene sonra Mekke'de veya Taif'te doğmuştur. Babasının adı Affân olup, kendisi Kureyş'in en zengin tüccarlarından Hz. Osman'ın, Hz. Peygamber'den altı yaş küçük olduğu bildirilmektedir.[20]

Künyesi, Ebû Abdullah olup, ona "Ebu Amr" ve "Ebu Leyla" da denilmektedir. Hz. Peygamber Risâlet ile görevlendirildiğinde Hz. Osman otuz dört yaşlarında bulunmaktadır. Gençliğinde babasının yanında ticaretle uğraşan Hz. Osman, İslâm öncesinde Mekke'nin önemli tüccarları arasına girmiştir. İslâmî davetin ilk safhasında Hz. Ebu Bekir'in telkinleriyle Resûlullah'ın yanına giderek Müslüman olmuştur. İslam'ı kabul etmesi ve Mekke eşrafından olması, Kureyş içinde önemli bir yankı bulmuştur. İlk on Müslüman arasın-

15 Hasan Onat, "*Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe*", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 7, s. 20, s. 19-30.
16 Ali Muhammed Sallabi, İslam Tarihi **Raşid Halifeler Dönemi III. Halife Hz. Osman (ra), Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi,** tercüme: Ayhan Ak, Ravza Yayınları, İstanbul 2016, s. 7; es-Süyûti, Celaleddin Abdurrahman, **Tarihu'l-Hulefa**, (ö. 911), Beyrut-Lübnan, 1424/2003, s. 120.
17 Ya'kûbî, Ahmed b. ebî Ya'kûb, **Târîhu'l-Ya'kûbî**, Dâru Sâder, c. II, Beyrût, trs., s.162.
18 Geniş bilgi için bkn: Zübeyr b. Bekkâr, **Cemheretü Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ,** nşr: Mahmûd M. Şâkir, c. I, Kahire 1381.
19 İbn Sa'd, **Tabakat**, c. III, s. 53.
20 Sallabi, s. 8.

da da yer almıştır.[21] Hz. Osman, Müslüman olduktan sonra hiç bir şekilde şüpheye düşmemiştir. Sabırla hareket eden, affedici, cömert ve iyiliksever bir insan olarak daima Hz. Peygamber'in yanında yer almıştır. Hz. Osman sürekli olarak Müslümanların dertleriyle dertlenmiş, ihtiyaç sahiplerine yardım etmiştir. Şehit edilişine kadar dinine bağlı tertemiz bir hayat yaşamıştır.[22]

Hz. Peygamber, Hz. Osman'a çok değer verdiğini ona iki tane kızını nikâhlamakla zinnureyn (iki nur sahibi) lakabını almasına sebep olmuştur. Hz. Osman, İslam'ın ilk yıllarında Müslüman olmuş, Mekke'de Hz. Peygamber'in kızı Rukiye ile evlenmiştir. Habeşistan'a eşiyle birlikte hicret etmiş ve daha sonra Habeşistan'dan Mekke'ye dönerek oradan Medine'ye hicret etmiştir. Rukiye, H.II/M.624 yılında Hz. Peygamber'in Bedir savaşından dönerken vefat etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Osman'la ikinci kızı olan Ümmü Külsüm'ü evlendirmiştir. Ümmü Külsüm de H.IX/M.630 yılında vefat etmiştir. Ümmü Külsüm'ün vefatından sonra Hz. Peygamber'in, "Şayet on kızım olsaydı hepsini Osman*'la evlendirirdim*." dediği nakledilmektedir. Yumuşak karakterli, nazik ve akrabalarına düşkün bir kişiliğe sahip olan Hz. Osman, Ümmü Külsûm'ün H. 9/630 yılında vefatından sonra altı evlilik daha yapmıştır. Hanımlarından üçü (Nâile bint Ferâfisa, Remle bint Şeybe, Ümmü'l-Benîn bint Uyeyne) şehit edildiği zaman bu üç kadın da hayatta bulunuyordu.[23] Hz. Osman'ın bu evliliklerinden dokuz oğlu, altı veya yedi kızı olduğu nakledilmektedir. Hz. Osman'ın en meşhur vasfı engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Resûl-i Ekrem onun hakkında, "*Kendisinden meleklerin hayâ ettiği bir kimseden ben hay*â etmeyeyim mi?"[24] "*Her peygamberin cennette bir refiki vardır. Benim cennetteki refikim de Osman'dır"*[25] buyurmuştur. Cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Hz. Osman, Tebük ordusunu donatmadaki öncülüğü ve Rûme Kuyusu dolayısıyla ayrıca cenneti hak etmiştir.[26] Hadis kaynaklarında Osman'ın büyük bir musibetle karşılaştıktan sonra şehit edileceğine ve bunu kendisinin de bildiğine dair rivayetler aktarılmıştır.[27]

21 İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye,** (ö. 218), c. I, Beyrut-Lübnan 1421-2000, s. 287-289

22 Sallabi, 19-25.

23 es-Suyuti, Ebu Fadl Celaleddin Abdurrahman, (ö.H.911),**Tarihu'l Hulafa**, Deraset ve Tahkik: Mustafa Abdıl Gavir Ata, Beyrut-Lübnan, 2012-1443, s.128-135.

24 Müslim, İmam Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureşi en-Nisaburi (261/874), **Sahih-i Müslim**, tahk: Muhahammed Fuad Abdulbaki, I-V, Beyrut 1972. "Fezâilü's-sahâbe", 26.

25 Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve (279/892) **Sünen,** I-V, İstanbul 1981. "Menâkıb", 19; İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini (273/887),**Sünen,** thk: Muhammed Fuad Abdulbaki, I-II, Kahire 1953, "Mukaddime", 11.

26 Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari (256/870), **Sahih-i Buhari,** I-VIII, İstanbul 1979. "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 7.

27 Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 5-7, "Edeb", 119; İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 19.

Hz. Osman geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçiren, nazik ve mahcup bir tabiata sahip olmanın yanı sıra, son derece cömertti. Medine'ye hicretten sonra içme suyu sıkıntısı yaşandığı bir sırada 35.000 dirheme satın aldığı Rûme Kuyusu'nu vakfetmesi, Tebük Seferi hazırlıklarında en büyük yardımı yapması, Hz. Ebû Bekir zamanındaki bir kıtlık sırasında 1000 deve yükü buğday, kuru üzüm ve zeytinyağı ile dönen kervan malının tamamını muhtaç durumdaki müslümanlara dağıtması, Talha b. Ubeydullah'ta olan 50.000 dirhem alacağını bağışlaması onun cömertlik ve hayır duygusunu açıkça göstermektedir. Civardaki yerleri satın alıp Mescid-i Harâm'ı genişleten ve Harem'in sınır taşlarını yenileten Hz. Osman, Mescid-i Nebevi'yi yeniden inşa ettirirken kendi malından 10.000 dirhem harcamıştı. Akrabalarına da kendi malından büyük miktarlarda yardım yaptığı bilinmektedir.[28]

Hz. Osman ilmî bakımdan da temayüz etmiştir, hatta hac konusunda en bilgili sahabe olduğu söylenmiştir.[29] Kur'an'ı ezberleyen ve Hz. Peygamber'in sağlığında fetva veren birkaç sahabe arasında yer almaktadır.[30] Kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için Hz. Ebu Bekir zamanında Mushaf halinde toplanan Kur'an-ı Kerîm'i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltıp Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn'e birer nüsha göndermiş, ancak asıl nüshayı (İmam Mushaf) da Medine'de bırakmıştır. Hadisleri tam olarak rivayet etmiş, bu hususta çok titiz davranmıştır. Onun hakkında bir kişi, "Ashap arasında hadisleri Hz. Osman'dan daha tam ve güzel şekilde rivayet eden birini görmedim, ancak o hadis rivayetinden çekinen bir zattı." demiştir.[31] Resûl-i Ekrem'den 146 hadis rivayet etmiştir.[32]

Hz. Osman, Hz. Ömer'in hilafetinden sonra şura ile seçilen ilk ve tek halife olmuştur. İlk halifelik dönemlerini çok sağlıklı bir şekilde geçiren halife, ikinci altı yılında iç karışıklıklarla yüz yüze kalmıştır.[33] Hz. Osman şehit edilmesine kadar geçen zamanda iç ve dış muhalefetin kadrine uğramıştır. İslam Tarihinde meşru olarak seçilen bir halife, yine kendi insanı tarafından darbe teşebbüsüyle ortadan kaldırılmış ve şehit edilmiştir.

28 İsmail Yiğit, "Osman", mad., İA., TDV., c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 439.

29 Süyûtî, **Târîhu'l-hulefâ,** s. 149.

30 el-Kettânî, Muhammed Abdülhay, **Hz. Peygamber'in Yönetimi, et-teratibu'l-idariyye**, çev: Ahmet Özel, c. I, İstanbul 2003, s. 184-185, 196

31 İbn Sa'd, III/57.

32 es-Süyûti, s. 122-149.

33 İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi**, çev. Mehmet Keskin, c. VII, İstanbul 1994, s.238-247.

2- Hz. Osman'ın Şehit Edilişi (İlk Darbe)

Hz. Osman'a karşı girişilen kanlı darbenin bir benzeri ise 15.Temmuz akşamı yapılan başarısız darbeyi hatırlatmaktadır. Hz. Ömer tarafından belirlenen altı kişilik şura üyelerinden biri olan Hz. Osman, şura üyelerinden Abdurrahman b. Avf'ın hakemliği sırasında kararını onun lehine açıklaması üzerine ümmetin biatini alarak halifeliğe getirilmiştir.[34] Hz. Osman'ın halife olmasıyla birlikte Beni Ümeyye tekrar iktidar olmuştur. Hz. Osman'ın hilafetini fırsat bilen Ebu Süfyan'ın, Ümeyyeoğullarına "Allah'a yemin olsun ki, hilafetin sizin olmasını umuyordum. Hilafet artık sizin çocuklarınıza miras kalacaktır." dediği rivayet edilmektedir. Bu ifadeler hem Beni Ümeyye'nin hilafete bakışını hem de Hz. Osman'ın yanında ne kadar muhteris insanların bulunduğunu göstermektedir.[35] Bütün bu zor şartlarda Hz. Osman'ın siyaset anlayışının kabilesinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir. Başka bir deyişle halifenin yönetim politikasının sadece şahsının siyaset anlayışıyla özdeş kabul edilmesi de doğru olmasa gerektir. Çünkü Hz. Osman'ın hilafet görevini üstlenmesinden hemen sonra Ümeyyeoğulları idareyi doğrudan yönlendirmeye başlamışlardır. Hz. Osman, bu yönlendirmenin de bir yansıması olarak halife olduktan (H. 24/M. 644-645) yaklaşık iki yıl sonra, Beytülmal görevlisi Abdullah b. Mes'ud ile arasındaki anlaşmazlık sebebiyle Kûfe valisi Sa'd b. Ebu Vakkas'ı azlederek yerine anne-bir kardeşi Velid b. Ukbe'yi göreve getirmiştir.[36] Valilerin görev değişimi esnasında aralarında geçen konuşma Emeviler'in devlet anlayışını ve iktidar-kabile ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Sa'd b. Ebu Vakkas, "Velid'e *bu göreve gelmek için senin zekân mı arttı, yoksa biz mi ahmaklaştık"* diye sormuş, bunun üzerine Velid b. Ukbe, "*Ey Eba İshak, bu bir mülktür, mülk bir gün birisi tarafından, ertesi gün birisi tarafından yenir*" cevabını duyunca, Sa'd b. Ebu Vakkas'da "*Sizler bu görevleri artık bir saltanat haline getirdiniz"* diyerek tepkisini göstermiştir. İbn Mesud ise "*Bilmiyorum, bizden sonra insanlar salaha mı, yoksa fesada mı uğrardı*" diye karşılık vermiştir. [37]

34 İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889) **el-İmame ve's-Siyase**, thk: Taha Muhammed Zeyni, c.I-II, Kahire 1967, s. 25-27;İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail**, el-Bidaye ve'n-Nihaye,** I-XIV, Beyrut-Riyad trs., s.238-246; İbn Sa'd, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845), **et-Tabakaitü'l-Kübra,** I-VIII, Beyrut ts. (Daru Sadır); İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebul-Hasan Ali b. Muhammed (6301232), **el-Kamil fi't-Tarih**, I-IX, Beyrut 1986, s. ; Ramazan, Hurç, "*Siyaset Bilincinin Oluşması Bağlamında Dört Halifenin Seçim Sistemi,*" **FÜSBD**., c. 13, S. 1, Elazığ 2003, s.389-418.

35 El-Mes'udi, Ebu'l Hasan Ali b. Huseyn b. Ali, (346/957),**Mürücü'z-Zeheb ve Meadinü'l Cevher**, tah: Muhammed Muhiddin Abdulhamid, c. II, Mısır 1948, s. 352-353; Bemard Lewis, **Tarihte Araplar,** trc: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979, s. 68.

36 Halife b. Hayyat, **Halife b. Hayyat Tarihi**, çev: Abdulhalik Bakır, Ankara 2001, s. 221-225; Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (310/922), **Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük**, tahk: Muhammed Ebu'l-Fazıl İbrahim, c., IV Beyrut trs., s. 251-252;İbn Esir, **el-Kamili Fit-Tarih**, c. III, s.87-89

37 İbnü'l-Esir, **el-Kamil,** III/88.

Hz. Osman, hilafete geldiğinde 70 yaşına ulaşmıştı. Hz. Osman'ın 12 yıl devam eden devlet başkanlığı döneminde kendisinden memnun olanlar olduğu gibi memnun olmayan bir kesim de bulunmaktaydı.[38] Hz. Osman'a muhalif olanların önemli bir kısmı valilerinin icraatlarından hoşnut olmadıklarından dolayı Halifeyi sorumlu tutuyorlardı.[39] Hatta bu tutumundan dolayı Hz. Osman bazı sahabilerle ilişkilerinde problemler bile yaşamıştı. Problem yaşadığı bu sahabiler; Ebû Zer, Abdullah b. Mesûd ve Ammâr b. Yâsir gibi ashabın ileri gelenlerindendi. Bunlar Hz. Osman'ın bazı icraatlarını eleştiriyorlar ve yaptıklarının yanlış olduğunu savunuyorlardı.[40] Hz. Osman'ı, gerek malî uygulamalarından dolayı gerekse atamış olduğu valilerden dolayı kendisini eleştirenler vardı. Bunları yaparken insanların bir algı operasyonu yaptığı da görülmekteydi. Ne var ki ortada ciddi bir yanıltma da söz konusuydu. Ona yönelik ithamlar, çoğunlukla halk arasında yayılan söylentilere dayanıyordu. Bugün olduğu gibi halk arasındaki konuşulan sözlerin, algı operasyonlarının veya bilgi kirliliğin ne kadar etkili olduğunu o gün de görmek mümkündü.[41]

Hz. Osman dönemiyle ilgili olarak ortaya çıkan hadiseleri tarihçiler çok farklı görüşler ileri sürerek değerlendirmişlerdir. Bunlar genel olarak halifenin icraatından, valilerin uygulamalarından kaynaklanan problemler ile toplumda siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî alanlardaki değişimlerden ve yenileşmelerden kaynaklanan problemlerdir.[42]

Hz. Osman hakkında yapılan tenkitlerin en başında gelen ve en yaygın olanı, devletin önemli idari ve askeri mevkilerine yakın akrabasını atamış/getirmiş olmasıdır. Gerçekten de halife göreve başlamasının ilk yıllarından itibaren çeşitli nedenlerle Mısır, Kûfe ve Basra gibi önemli eyalet valilerini azlederek, onların yerine kendi kabilesine mensup insanları tayin etmiştir.[43] Hz. Osman'ın tenkit edilmesine sebep olan uygulamalarından birisi de devlet imkânlarını ailesine tahsis etmesidir. İslam tarihi kaynaklarında Beytülmal'den halifenin amcası Hakem'e 100 bin dirhem, damadı Abdullah b. Halid'e 400 veya 600 bin dirhem tahsis edildiği, ayrıca Fedek arazisinin Mervan'a, Medine çarşısının gelirinin ise Mervan'ın kardeşi Haris'e verildiği şeklinde rivayetler vardır.[44]

38 G. Levi Della Vida, "*Osman*", İA, **MEB**., IX, Eskişehir 1997, s.427-431.

39 Geniş bilgi için bkn; Hasan Keskin, **Hz. Osman'ın Devlet Politikası ve Valileri (**yüksek lisans tezi, 2001), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

40 İsrafil Balcı, *"Bir Yalnız Sahâbi Ebû Zer el-Gıfârî"*, **OMÜİFD**, S. 10, Samsun 1998, s. 351-384.

41 Sallabi, s. 57.

42 Bekir Tatlı, "*Sünnete Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman",* ÇOÜİFD**.,** c. VIII, S.2, Adana 2008, s. 21-50.

43 M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi: Kûfe Örneği", GÜÇ İFD., c. II, S. 3, Çorum 2003, s. 63-86.

44 Ya'kubi, Tarih, II/168; İbn Şebbe, **Tarihul-Medinetil-Münevvere**, thk. Fehim Muhammed Şeltut, c. III? trs., s. 1090-1091; İbn Kuteybe, **Kitabul-Mearif**, s. 84; Taberi**, Tarih**,

Hz. Osman döneminde halifenin icraatı kadar onun bürokratlarının bazı faaliyetleri de şikâyet konusu olmuştur. Burada özellikle eyalet valileri ve onların uygulamaları ile bunların toplumda meydana getirdiği reaksiyonlar üzerinde durulacaktır. Eyaletlere tayin edilen valilerin icraatına karşı yapılan itirazlar, Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar gelişen olaylarda Ümeyyeli idarecilerin önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır.[45]

Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci beş yılı fitne dönemi olarak isimlendirilmiştir. Bu süre zarfında askerî faaliyetler tamamlanmış, devlet ulaşabileceği en uzak sınırlara dayanmış, doğuda İran'ın yüksek yaylaları, kuzeyde Anadolu, batıda ise Akdeniz devletin tabii sınırlarını oluşturmuştur.[46] Fetihlerin durmasıyla birlikte toplumun ilgisi içteki meselelere yönelmiş, insanlar hadiseleri düşünme ve değerlendirme fırsatı bulmuşlardır. Bunun sonucunda halkın bir kısmı memleket meseleleri hakkında farklı fikirlerde bulunmaya, ardından da gelişen olayların peşinden koşmaya başladılar. Geriye kalan insanlar da bilerek veya bilmeyerek kendilerini bu hadiselerin içinde bulmuşlardır.[47] Nitekim bugün de ülkemizdeki insanlara hizmet ederken devlet-millet meselesini bir kenara bırakarak şahısların istek ve arzularını kayıtsız şartsız yerine getirenler bulunmaktadır.

Tarih boyunca gelip geçen toplumların ortak özelliği hızlı olsun, yavaş olsun değişime uğramış olmalarıdır. Nitekim tarih, cemiyetlerin değişim tecrübelerinin toplamı olarak da tanımlanmaktadır. Dolayısıyla toplumsal hadiselerin tamamı anlamına gelen tarihin incelenmesi esnasında, sosyal hayatın bu temel özelliğinin göz ardı edilmeyip bütün yönleriyle ortaya konulması gerekmektedir.[48] Tıpkı Hz. Osman dönemindeki İbni Sebe ve buna benzer şahısların peşinden gitmeleri misali gibi Toplumlar da bazen bir şahsın veya bir cemaatin peşinden giderek veya fikirlerini benimseyerek onların istekleri doğrultusunda davranabilmektedirler.[49]

Bazı rivayetlerde, dönemin Müslümanlarını zan altında bırakmamak ve onları tartışma dışına çıkarmak için Halife'ye isyanın arkasında gizli bir örgütün olduğu ifade edilir. Bu örgütün başında ***Abdullah İbni Sebe***'nin olduğu zikredilir. Bu rivayetlere hem kaynakları sebebiyle hem de dikkati başka taraflara çektiği için itibar edilmemeli görüşünü savunanlar da bulunmaktadır.

IV, 348; Makdisi, **Kitabül-Bed**, V, 200-201.
45 Sallabi, s. 261-262.
46 Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979, s. 68-69.
47 Sabri Hizmetli, *"Hz. Osman'ın Öldürülmesi*", s. 174. Bu konuda geniş bilgi için bk. Sıddık Korkmaz, **Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi**, Ankara 2005;Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi (2) Hulefa-i Raşidin** Dönemi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.244.
48 Bahaüddin Varol, "*Raşid Halifeler Dönemi Toplumsal Değişme Üzerine Bazı Değerlendirmeler*", s. 195.
49 Sallabi, s. 413-416.

Aslında durum görüldüğü gibi çok karışık değildir. Ancak Hz. Osman, uzun süre devam eden halifeliği döneminde bazılarının çıkarına zarar veren, kimilerini de küstüren icraatlar ortaya koymuştur. Doğal olarak bu durumda olan kimselerin nefret oklarını da üzerine çekmiştir.[50]

Darbeyi geçekleştirecek olanlar, H. 35/M. 656 yılının hac döneminde Kûfe, Basra ve Mısır'dan hacca gitmek üzere yola çıkan yaklaşık 1000 kişilik gruptan müteşekkil olup, Mekke'ye gitmeden önce Medine'ye uğramışlardır.[51] Hz. Osman ile görüşerek bazı şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu şikâyetler sırasında Hz. Ali'nin, halifeyle darbeciler arasında arabuluculuk yaptığı gözlemlenmektedir.[52] Halife, şikâyetleri dinleyip, yanlış anlamaları giderici açıklamalar yapmış ve talepleri dikkate alarak Mısır Valisi Abdullah b. Sad b. Ebî Serh'i görevden aldığına dair bir mektubu Mısır'dan gelenlere vermiştir. Vermiş olduğu mektupta Valinin yerine atanan ismin Hz. Ebu Bekir'in oğlu Muhammed (ö. 38/658) olduğunu belirtmiştir. Muhammed b. Ebu Bekir ve Muhammed b. Ebu Huzeyfe (ö. 36/657), Hz. Osman'a muhalefet eden bu iki kişi Kureyş'in ileri gelenlerin çocuklarıdır. Bu iki sahabe çocuğu Mısırlı grubun organize edilmesinde ve Medine'ye gidişinde etkili olmuşlardır. Muhammed b. Ebî Huzeyfe, yalancı peygamber Müseylime'ye karşı girişilen savaşta babası şehit olmuş, bakımını akrabası olan Hz. Osman üstlenmiştir. Ne var ki onun himayesinde büyümesine rağmen Hz. Osman'a karşı en ateşli muhalefeti yürütenlerden biri olmuştur.[53]

Gelenler memleketlerine gitmek üzere yola çıktıktan birkaç gün sonra Medine'ye geri döndüler. Ellerinde Mısır'ın azledilen valisine hitaben yazılmış bir mektup vardı. Bu mektupta kendisine gönderilen diğer mektubu dikkate almaması ve grubun ileri gelenlerini cezalandırması emrediliyordu. Mektubun altında Hz. Osman'ın mührü vardı. Hz. Osman, mektubu kendisinin yazmadığına dair yemin etti. Bu sefer gözler kâtibi olan Mervan b. el-Hakem'e çevrildi.[54] Âsiler, Mervan'ın kendilerine teslim edilmesini istiyorlardı. Hz. Osman, bu teklifi kabul etmedi. Âsiler Hz. Osman'dan görevi bırakmasını istediler. Ancak o, ashaptan bazı kişilerle görüşerek bu talebi değerlendirdi ve Abdullah b. Ömer'in düşüncesini sordu:

*Bunlar beni hilafetten indirmek istiyor. Şayet hilafeti bırakırsam beni

50 Necdet Kaya, **Hz. Osman Dönemi Fitne Olayları ve Temel Sebepleri,** İstanbul 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
51 Ünal Kılıç, "*Kûfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri*", **CÜİFD.,** c. VI, S. 2, Sivas 2002, s. 239-259.
52 Fatih Topaloğlu, **Hz. Ali'nin Hz. Osman Devri Siyasi Olaylarına Yönelik Tutumu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül ÜSBE, İzmir 2001;Abdulhalik Bakır, **Hz. Ali ve Dönemi**, Ankara 2004, s. 85.
53 Sallabi, s. 386-388.
54 Geniş bilgi için bk; İsmail Hakkı Atçeken, "*Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervan b. Hakem'in Rolü*", **SÜİFD,** 1999, sy. 9, s. 315-348.

serbest bırakacaklarmış. Hilafeti bırakmasam beni öldüreceklermiş.

**Hilafetten vazgeçersen, dünyada ebedî olarak bırakılacağını mı sanıyorsun?

*Hayır!

**Onlar Cennet ve Cehenneme sahip midirler?

*Hayır!

**Şayet hilafetten vazgeçmezsen sana, seni öldürmekten daha fazla bir şey yapabilirler mi?

*Hayır!

*Böyle bir âdet başlatmanı uygun görmüyorum. Eğer dediklerini kabul edersen bundan böyle yöneticiye öfkelenen her grup onu tahttan indirmek için harekete geçer. Allah Resulü (s.a.s.) Osman'a dedi ki: "Allah bir gün sana bir gömlek giydirecek. Şayet münafıklar senden onu çıkarmanı isterlerse, bir zalim için onu çıkarma" buyurmuştur.[55]

Bu dönemde Medine'de devletin düzenli bir ordusu bulunmamaktaydı. Medine'de bulunan Müslümanlar, âsilerin baskılarına topluca müdahale etmediler. Belki de bir kısmı Hz. Osman'ın baskılara dayanamayıp istifa etmesini bekliyorlardı. Hz. Osman ise âsilerin, kanını akıtacaklarına ihtimal vermiyordu. Aslında iki taraf da direnerek karşı tarafın geri adım atmasını bekliyordu. Kûfe'den gelen âsilerin liderlerinden biri olan Eşter ile Hz. Osman arasında şöyle bir konuşma geçmiştir.

*Ey Eşter! İnsanlar benden ne istiyor?

**Mutlaka içlerinden birini yerine getirmen gereken üç şey!

*Nedir onlar?

I. Seni yönetim işini onlara bırakman, işte emir ve görev sizde!

II. Hilafet için dilediğinizi seçin demen ile kendine kısas uygulanmasına imkân vermen arasında tercihte bulunmak hususunda özgür bırakıyorlar.

III. Bu ikisinden kaçınırsan topluluk, üçüncü seçenek olarak seni öldüreceklerdir.

**Bu üçünden başka bir alternatif yok mu?

55 İbn Sa'd, c. III, s. 71.

*Hayır, bunların üçünden başka bir yol yok!

** "Hilafet işini onlara bırakmam hususuna gelince, Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği asla çıkarmam. Vallahi öne atılıp boynumun vurulmasını, Muhammed ümmetinin bir kısmının hakkını diğerlerine bırakmaya tercih ederim. Kendime kısas uygulanmasına imkân vermeme gelince, kısas cezasını gerektirecek herhangi bir suç işlemedim. Beni öldürmenize gelince, vallahi şayet beni öldürürseniz, benden sonra sonsuza kadar birbirinizi sevemezsiniz. Benden sonra sonsuza kadar topluca namaz kılamazsınız ve benden sonra sonsuza kadar topluca düşmanla savaşamazsınız." diyerek evine kapandı ve Kur'an okumaya başladı.[56] Günlerce evinde kuşatma altında tutulan Hz. Osman'a akrabaları ve bazı müttefikleri dışında yardım eden kimse olmamıştı. Bazı sahabilerin, çocuklarını evinin kapısında beklemek üzere göndermek istediklerine dair rivayetler sembolik bir yardıma işaret olarak değerlendirilebilir. Zaman uzadıkça sinirler daha çok gerilmeye ve ülke kargaşaya sürüklenmeye başladı. Nihayet âsiler, ikindi zamanı başka bir evin duvarından atlayarak Halife'nin evine girdiler.[57] Evde bulunanlar âsileri engellemeye çalıştılar, ancak güçleri yetmedi. İçeriye girenlerden biri de Muhammed b. Ebu Bekir'di. Hz. Osman o sırada Kur'an-ı Kerim okuyordu. Okumuş olduğu ayette dikkat çekmektedir; "Şayet onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuşlardır. Yok, eğer yüz çeviririlerse, onlar elbette bir (çelişki ve) ayrılık içindedirler. ***Onlara karşı Allah sana yeter.*** *O, Semi'dir (her* şeyi işitendir), Âlim*'dir (hakkıyla bilendir).*[58] Ayeti bugün de hala tazeliğini korumaktadır.

Muhammed b. Ebu Bekir Hz. Osman'ın sakalını tutarak şöyle dedi:

-Sana Muâviye'nin ve İbn Âmir'in faydası dokunmadı! Sana mektuplarının da faydası dokunmadı!

-Ey kardeşimin oğlu, bırak sakalımı! Senin tuttuğun şeyi baban asla tutmazdı!

-Senden istediğim şey, sakalını tutmamdan çok daha ağırdır!

-Sana karşı Allah'tan yardım dilerim!

Bu konuşmanın sonunda Muhammed b. Ebu Bekir Hz. Osman'ın sakalını bırakarak birkaç adım geri çekildi. Odada bulunan isyancılar o sırada 82 yaşında olan Halife'nin üzerine saldırarak onu şehit ettiler. Eşi Nâile, kılıç darbesini engellemek isterken elini uzatınca birkaç parmağı kesildi (18

56 Sallabi, s. 393-394
57 Sallabi, s. 394-395.
58 Bakara, 2/137

Zilhicce 35 / 17 Haziran 656).[59] Bu acı olaydan sonra fitnenin kapısı ardına kadar açıldı. Beş yıl boyunca iç savaşlar meydana geldi, kanlar akıtıldı. Bu hadisenin, Müslümanların zihin dünyasında yıkımlara, tereddütlere, fitnelere yol açtığını ve mezheplerin oluşumunu etkilediğini görmekteyiz.[60]

3-Hz. Osman'a Yapılan Darbenin Bir Benzeri Olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi

Tarih boyunca sorunlu din algısına sahip olan insanlar/gruplar/cemaatler ve tarikatlar, Hz. Peygamber'in hayatını, ashabı, önemli tarihî şahsiyetleri ve dinî nasları istismar etmekte bir beis görmemişlerdir. Bu çerçevede ayet ve hadislerin kişilere işaret ettiğinin ifade edilmesi, metinlerin bağlamından koparılması, grup liderinin Hz. Peygamber'le, bağlılarının ise ashapla kıyaslanması sıklıkla karşılaşılan bir durum halini almıştır. Darbecilik; şöhret ve yönetme hırsı, kişisel çıkar, ideolojik ya da dinî amaçlarla meşru olmayan yollardan yönetimi elde etme yöntemidir. Modern dünyadan darbelerin uluslararası bir boyuta sahip olması da kaçınılmazdır. Ülkemizde geçmişte meydana gelen darbeler, genellikle Atatürk kimliğinin arkasına saklanılarak yapılsa da din, engellenmesi gereken bir tehlike olarak istismar edilmiştir. Darbeciler, hakaret ettikleri, küçümseyerek ve ötekileştirerek muhatap dahi kabul etmedikleri dindarları engellemeyi meşruiyetlerinin temeli olarak sunmuşlardır.

On beş Temmuzu düşündüğümüzde, neredeyse ikinci bir Kerbela hadisesi yaşanacaktı. İslam âleminin bel bağladığı ağabey olarak gördüğü Türkiye Cumhuriyeti Devleti birilerinin eline geçecekti. Tüm İslam âlemi başsız ve desteksiz kalacaktı. Bu cemaatin amacının temelde ne olduğu F. Gülen'in Ermeni Patriğine ve Papaya yazdığı mektuplarda daha da açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Mektubun bazı bölümlerinden örnekler verecek olursak konu daha iyi anlaşılacaktır. Bu dikkat çekici mektuplardan ilki Gülen'in, 1965 yılında Ermeni Patriğine yazmış olduğu mektuptur. Bu mektupları ciddiye alarak incelenmiş olsaydı herhalde bugünkü içine düştüğümüz bu belayı/darbeyi keşfetmiş olurduk.

"Aziz ve Muhterem Patrik Şinork Kalustyan Esasen bütün milletler ve

59 İbn Sa'd, **et-Tabakat**, III/73-77; Halife b. Hayyat, **Tarih,** s. 129-132; İbn Kuteybe, **el-İmame**, I/44; Ya'kubi, **Tarih,** II/176; Taberi, **Tarih,** IV/391-394; Mes'udi, **Mürücü'z-Zeheb,** Il/354-355; Makdisi, **Kitabül-Bed,** V/206-207; İbnül-Cevzi, **el-Muntazam,** V/55; İbnül-Esir, **el-Kamil,** Ill/90; Zehebi, **Tarihul-İslam,** Il/456; İbn Kesir, **el-Bidaye,** Vll/184-185; İsmail Yiğit, "Osman", mad. İA.**,TDV**., c. XXXIII, İstanbul 2007, s.438-443.

60 Halis Demir, "*Meşruiyet Açısından Hz. Osman'ın Öldürülmesinin İncelenmesi*", **KSİ-İFD**, 2008, c. VI, S. 11, s. 77-119; Şaban Öz, "İktidar Aracı Olarak Kan Talebi Olgusunun Hz. Osman-Hz. Hüseyin Perspektifinde Karşılaştırmalı Bir Analizi, Çeşitli Yönleriyle Kerbela", 2010, c. I, s. 277-294.

insanlar kardeştirler. Çünkü hepimizin Büyük Anası Hz. Havva dedesi Hz. Âdem'dir. Bütün insanlar fanidir. Binaenaleyh mahdut ömürleri müddetince hoş ve kardeşçe geçinmek lazımdır. Bütün dinler, bilhassa semavi dinler insanlara daima iyilik hoşgörülük tavsiye etmektedir. *Musevilik, Hristiyanlık dinlerinin esasları birbirine çok benzemektedir.* Semavi dinleri bize tebliğ eden **Peygamber dediğimiz büyük insanların** müşterek dedeleri Hz. İbrahim Aleyhisselam'dır. *Binaenaleyh insanların din ve milliyet ayrılığından bahsederek birbirleri aleyhine düşmanca hareket etmeleri yersizdir. İnsanlara daima müsamaha ve iyilik emreden büyük insan büyük Peygamber* ***Hz. İsa Aleyhisselam bir mümessili sıfatıyla bu makamda bulunmanız bana ve Müslüman*** *â****lemine onur vermektedir****.* Çocukluk ve meslek hayatımda tanıdığım birçok Ermeni aile ve şahsiyet vardır. **1915 yılında Ermenilere yapılan büyük soykırımını lanetle yâd etmekten geçemeyeceğim**. Öldürülen katledilen insanların içerisinde ne kadar büyük insanların bulunduğunu derin bir hassasiyetle okuyor onları saygıyla anıyorum.

Büyük Peygamberiniz' in Hz. İsa Aleyhisselam'ın **çocuklarının Müslüman geçinen cahil insanlar tarafından katledilmesini esefle kınıyorum.** *Bu vesile ile zatı alinize sonsuz teşekkürlerimi sunar bu toprakların değerli çocukları olan Ermeni yurttaşlarımızı Rum vatandaşlarımızı aziz Türk kardeşleri ile daima huzur ve saadet içinde yaşamalarını ulu tanrıdan niyaz ederim.* Kırklareli vaizi Fethullah Gülen 6 Mayıs 1965[61]

İkinci mektup ise 1998 yılında Papa VI Paul'a yazılmıştır.[62] Bu mektupta da yine ihanetin ve hainliğin olduğunu görmekteyiz. *"Üç büyük dinin doğum yeri olarak bilinen toprakların dünyayı daha iyi yaşanabilir bir mekân kılma yolundaki kutsal misyonumuzu tam manasıyla bilen halkından size en içten selamları getirdik. Yoğun gündeminizde bize zaman ayırarak sizinle müşerref olmayı bahşettiğiniz için zatıâlilerinize en derin kalbi teşekkürlerimizi sunarız."* ***Papa 6. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz.*** *Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik.*

İslam yanlış anlaşılan bir din olmuştur ve bunda en çok suçlanacak olan Müslümanlardır. Uygun bir yerdeki vakitli bir gayret bu yanlış anlamanın büyük ***oranda azalmasına katkı sağlayabilir. Müslüman dünyası, İslam'***ın asırlarla ölçülen yanlış algılanmasını silip atacak bir diyalog imkânını bağrına

61 http://www.ermenihaber.am/tr/news/2015/04/10/Yeni-%C5%9Eafak-G%C3%BClen-1965-te-Ermeni-Patrik-e-g%C3%B6nderilen-mektupta-B%C3%BCy%C3%BCk-Soyk%C4%B1r%C4%B1m-diyor/55381 7.8.2017

62 http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/nurettin-veren/gulenin-papa-2-john-paula-ortaklik-mektubu-13914.html 7.8.2017.

basacaktır.

Beşeriyet, çelişen görüşler ortaya koydukları gerekçesiyle, zaman zaman bilim adına dini, din adına da bilimi inkâr etmiştir. Bilginin tamamı Allah'a aittir ve din Allah'tandır. O halde bu ikisi nasıl çelişebilir? İnsanlar arasında anlayışı ve hoşgörüyü artırmaya yönelik dinler arası diyaloğa yönelik ortak gayretlerimiz çok iş görebilir."

Bunlara cevap olarak Al-i İmran suresi 3/19. Ayete nasıl cevap verilecektir. ***"Doğrusu Allah katında din, İslam'dır. O kitap verilenlerin ayrılığa düşmesi ise sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastandır. Her kim de Allah'***ın ayetlerini inkâr ederse, şüphe yok ki Allah, hesabı çabuk görendir.**"*** Allah katında tek din İslam'dır konusunda ki ayet kimi zaman tartışmalara neden olmakta hatta bazı kesimler tarafından görmemezlikten gelinmektedir.

Yukarıda vermiş olduğumuz ayet açık olmasına rağmen günümüzde dünya ilişkilerinden dolayı diğer dinlere mensup insanlarla yapılan görüşmeler ve diğer dinlere mensup insanların sözleri etkili olduğundan bu ayet farklı yorumlanmaya çalışılmakta veya görmemezlikten gelinmektedir. Hâlbuki İslam dininde diğer bütün dinlere saygı olmasına rağmen bir zorlama da yoktur. Fakat bir Müslüman İslam dininden başka hiçbir dinide kabul ve geçerli görmemektedir. Bir Müslümanın bu inancı karşısındaki insanın inancına bir saygısızlığa asla neden olmayacaktır ve olmamaktadır.[63] Ancak Papaya yazılan mektubun devamında serdedilen ifadeler bu ayete muhaliftir. Yaklaşık olarak yirmi yıllık bir süreçte yapılan ve yapılacak olan faaliyetlerin temellerinin o günden atıldığını göstermesi bakımından önemlidir:

*"**Kendi memleketimizde şimdiye kadar çeşitli Hıristiyan mezheplerinin liderleriyle diyalog içinde olduk.** Bu naçiz gayretlerin boşa çıkmadığını âcizane ifade etmek isteriz. **Amacımız bu üç büyük dinin inananları arasında hoşgörü ve anlayış yoluyla bir kardeşlik tesis etmektir.** Bizler bir araya gelmek suretiyle sözde medeniyetler çatışmasının gerçekleşmesini görmek isteyen yolunu şaşırmış ve şüpheci kimselere karşı dalgakıranlar gibi, isterseniz bariyerler gibi deyin, karşı durabiliriz. Geçen yıl bazı ünlü uluslararası bilim adamlarının katıldığı medeniyetler arası barış ve diyalog konulu bir sempozyum* düzenledik. Bu gayretin başarısından aldığımız teşvikle bu tür etkinlikleri tekrarlamak istiyoruz. ***Hâlihazırda üç büyük dinin bağlıları arasındaki bağları güçlendirmeye yönelik olarak dinler arası diyalog konusunda Vatikan'***ın da temsil edileceğini ümit ettiğimiz bir konferans düzenleme sürecinde bulunuyoruz.

Yeni fikirlerimiz varmış iddiasında bulunmuyoruz. Yine müsamahanıza

63 http://www.islamalimi.com/allah-katinda-tek-din-islamdir-ayeti/ (14.05.17)

*sığınarak, bu misyonun hedeflerine yakından hizmet etmek için üstlenmek istediğimiz birkaç teklifte bulunmayı arzu ediyoruz. **Hristiyanlığın üçüncü bin yılına girişi münasebetiyle yapılacak kutlamalar vesilesiyle Ortadoğu'daki Antakya, Tarsus, Efes ve Kudüs gibi bazı kutsal yerlere müşterek ziyaretleri içeren birçok etkinlikler önermek istiyoruz. Bunu Sayın Cumhurbaşkanımız Demirel'in, cenaplarının ülkemizi ziyaretine ve mezkûr kutsal mekânları göstermeye davetini tekrarlamak için bir fırsat addediyoruz. Anadolu halkı size misafirperverliğini göstermeyi ve şevkle selamlamayı hararetle beklemektedir.** Filistinli liderlerle diyalog kurmak suretiyle Kudüs'*ü birlikte ziyaret *etmemize davetiye çıkarabiliriz. Bu ziyaret bu mübarek şehri Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanların, hiçbir kısıtlama, hatta vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebileceği uluslararası bir bölge olarak ilan etme gayretlerine yönelik dev bir adım teşkil edebilir.*

Üç büyük dinden liderlerin işbirliği ile ilki Washington **DC'de olmak üzere muhtelif dünya başkentlerinde bir konferanslar serisinin gerçekleştirilmesini teklif ediyoruz.** İkinci serinin zamanı için Hz. İsa*'nın doğumunun 2000. yıldönümü ideal olabilir.*

Bir öğrenci değişim programı da çok faydalı olacaktır. İnançlı genç insanların birlikte eğitim görmesi birbirlerine yakınlıklarını artıracaktır. Öğrenci değişim programı çerçevesinde üç büyük dinin babası olduğu ikrar edilen Hazreti İbrahim**'in doğum yeri olarak bilinen Urfa şehrindeki Harran'da bir ilahiyat okulu kurulabilir. Bu, ya Harran Üniversitesi'ndeki programların genişletilmesi suretiyle ya da üç dinin ihtiyaçlarını da temin edecek** şümullü **bir müfredata sahip bağımsız bir üniversite şeklinde gerçekleştirilebilir.**

Önerilen programlar aşırı büyük işler gibi algılanabilir; ama bunlar erişilmez değildir. Dünyada iki tip insan vardır. *Bazıları kendilerini topluma adapte etmeye çalışır.* **Diğer bazıları ise topluma uymaktansa toplumu kendi değerlerine adapte etmek ister.** *Toplum bütün ilerlemeleri bu ikinci tip insanlara borçludur.* Onları yarattığı için Rabb'e şükürler olsun." M. Fethullah Gülen / Rabb'in aciz kulu / 9 Şubat 1998.

Bu açıklamalarından sonra tüm dünyada özelliklede ülkemizde dinler arası diyalog diye bir saçma/suni gündem oluşturuldu. Bu gündeme birçok insanımız da taraftar ve yardımcı oldu. Hiçbirimiz bu zırva ve anlamsız görüşe dur diyemedi. Bu görüşe katılanlar baş tacı edilmiş karşı çıkanlarda ötelenmiş veya öldürülmüş/ölümle tehdit edilmişlerdir. Bunlar ve bunlara benzer birçok olay ve hadiseler bizim aklımızı başımıza getirmedi. Ancak 15 Temmuz 2016 yılına gelinceye kadar.

Tarihler 15 Temmuz 2016 akşamını gösterdiği bir anda ne olduğunu

anlamayan Türk insanı erken saatlerde yapılan bu kanlı darbeyi durdurmaya çalıştı. Bu kanlı darbeyi durdurmak isteyen insanların üzerine havadan ve karadan mermi yağmaya başladı. Ankara'nın sokaklarında F16 jetlerinin ses hızını aşarak büyük bir korku saldı. Bu korkunun sonucunda birçok insan yaralandı veya şehit düştü. Asıl hedef seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı'nı ve hükümeti devirmeye yönelik olmuştu. Bu darbeyi yapan aklın dışardan destek aldığı muhakkaktır. Hangi akıl kendi insanın üzerine mermi yağdırıp kendi kardeşini öldürebilir? Bu darbe girişimini yapan hainlerin kökeni, partisi, cemaati, sosyal konumu, yaşı, cinsiyeti farklı olabilir. Ama anlayamadıkları şey ise milyonlarca insanımızın canını ortaya koymak suretiyle darbecilere direnerek tarih yazmış olmasıdır. Kuşkusuz bunda Cumhurbaşkanı'mızın halkı direnişe çağırmasının büyük etkisi olmuştur. Bir başka etkili sebep ise Başbakan'ımızın da ondan önce büyük bir direnç göstererek darbecilerle mücadele edeceklerini açıklamasıdır. Bu kritik anların atlatılmasında elbette, yöneticilerimizin sağduyulu hareket etmesi, ardından milletin meydanlara çıkarak bu darbeye göğüs germesidir. Elbette bu ülkeyi yönetenlerin üstün liderlik vasıflarını da unutmamak gerekir. Yönetici olmakla lider olmanın arasındaki fark işte böyle zor günlerde ortaya çıkmaktadır. Yine mecliste bu olaya ve darbeye karşı direnen Milletvekilleri önemli bir adım atmışlardır. Şayet bu lider ve yöneticiler vurdumduymaz/nemelazım bir tutum, ya da atılan geri adımlar, fırsat kollayan birçok kişinin darbecilerle işbirliği yapmasına sebep olabilirdi. Daha yeni olan bu hadise tazeliğini koruduğu ve tamamen temizlenmediği için çok dikkat edilmesi gerekir. Bu vahim ve oldukça da tehlikeli bir durum alan gittikçe tüm insanları etkileyen darbe teşebbüsünü, hala idrak edemeyenlerin de olduğunu görmekteyiz. Atlatıldığını zannettiğimiz bu tehlike tam olarak idrak edilmeyebilir. Ancak gelecekte tarih, bu tehlikeli ve bir o kadarda küçümsenmeyecek olayı bize daha iyi tasvir edip yazacaktır.[64]

Ülkemizde kırk yılı aşkın içimizde yaşayan ve Müslüman Türk milletini aldatan, tüm dinî duygularını sömürerek himmet adı altında toplamış olduğu paralarla bu darbeyi gerçekleştirenlerin ikili oynaması, Hz. Osman'a karşı girişilen mücadelede münafıkça tutum sergileyenlerin durumuyla benzerlik arz etmektedir. Kendi halkına, özellikle de iktidarda bulunan hükümeti ortadan kaldırmak için yapmış olduğu bu hareket elbette karşılıksız kalmayacaktır. Gelecek yıllarda tarih halen sosyal, siyasi ve ekonomik etkileri kısmen devam eden 15 Temmuz 2016 başarısız darbe kalkışmasını etraflıca yazacaktır. Burada kısaca 15 Temmuz darbesinin tarihte meydana gelen diğer darbelerden önemli bazı farklarına işaret etmeye çalışacağız.

64 http://www.hur24.com/kanli-sonuclanan-ilk-darbe-girisimi-14012h.htm10.05. 2017

4-Günümüzde Yapılan Darbeler ve Sonuçları

Tarihte bildiğimiz kadarıyla ilk defa bir Cumhurbaşkanı ve Başbakan, ülkenin güvenliğini sağlamak üzere devletin kendisine emanet ettiği silahı kullanarak devleti koruma iddiasıyla ortaya çıkan teröristlere karşı harekete geçmeye davet etmiştir. Geçmişte yapılan darbelerde meydana gelen olayı siyasiler genellikle pasif bir rol üstlenmişlerdir. Süleyman Demirel'in "altı kere gittim, yedi kere geldim" sözü meşhurdur. Siyasiler genellikle aktif olarak kanunsuzluğa karşı koymak yerine sabırla tekrar siyasi hayata dönmeyi beklemeyi tercih etmişlerdir. Mücadele ruhunu taşıyan çok az siyasetçi olmuştur. Fakat halkı duruma müdahil olmaya davet eden bir siyasetçi ve yönetici de çıkmamıştır. Canlı yayında bir telefonun tüm insanlara naklen aktarılmasının bu kadar yankı bulacağını hiç kimse tahmin etmemiştir.

Son olarak ülkemizin karşı karşıya kaldığı 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde ise darbecilerin dinî aidiyetlerinin, motive edici baş etken olduğu ifade edilmektedir. Hukukî süreç tamamlandığında tablo daha da netleşecektir. Ancak son darbe girişimi, kişilerin dinî bağlılık ve aidiyetlerinin nasıl bir yapıya sahip olduğunun sorgulanmasına vesile olacak gibi görünmektedir. Nitekim bugün tartışılan söz konusu aidiyet, kişinin kendisini göreviyle değil, grup hiyerarşisi çerçevesinde şekillenen bir sistemin içinde konumlandırmasına sebep olmaktadır. Bu da kişiyi açıkça suç olan eylemleri gözünü kırpmadan yapabilecek duruma getirebilmektedir. Sorunlu olan bu din algısının Müslümanlar tarafından geciktirilmeden, ciddi bir şekilde tartışılması ve bir karara bağlanması elzemdir.

Mensuplarına cinayet işlettirebilecek kadar bağlılık tesis etmiş olan grupların din algılarının yüceltme, gizem, mutlak itaat, seçkinlik, gizlilik, takıyye, ortama göre tavır takınma, algı inşası, tarihî kişilikleri ve dinî nasları istismar ve sahip olunan imkânların gayrimeşru yollarla grubun çıkarına uygun olarak kullanılması dikkat çeken özelliklerdendir. Grup liderinin ve bağlılarının psikolojisi, ayrı bir bahis konusu olarak incelenmesi gerekir. Bundan sonra olacak böyle bir yapılanmanın ileri gelenlerin düşünceleri ve ilişkilerinin gözden geçirilmesi lazımdır. Zira bu tip gruplarda ciddi bir hiyerarşik bağlılık bulunmaktadır. Gruba mensup olanların hepsinin konumu ve rolleri ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu grup liderinin "metafizikle ilişki kurduğu" şeklinde ifade edilebilecek bir inanç, problemli din algısının temelini oluşturmaktadır. Yüce Allah'la ya da Hz. Peygamber'le teması olan mübarek/kutsal bir zatın her söylediği önemlidir. Bu sebeple söylediği her şeyde bir hikmet çıkarma ve teslimiyet, ona diğer insanlardan farklı bir otorite sağlamaktadır. Söylediği yanlış dahi olsa sorgulanamamakta, ancak muhatabı kendi anlayışını sorgulayabilmektedir.

Yüceltilen insanın her sözünde ve davranışında ilahî bir işaret arama, ona anlamlar yükleme sıradanlaşmaktadır. Öte yandan insanların bağlılığını arttırmak için Allah Rasûlü (s.a.s)'nün ziyaret hikâyeleri kurgulanmakta ve anlatılmakta, rüyalar yol göstermek için önemli bir bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu gibi düşünceler daha önceki dönemlerde Batınîlik ve batınî yorumlar, bu grupların temel özelliklerindendir. Batınîlik, asırlardır İslâm dünyası içinde faaliyet gösteren fırkaların/grupların ve cereyanların adı olmakla birlikte, İslâm düşünce dünyası içinde de olumsuz izler bırakmıştır. Aklı ve bilimi inkâr ederek yerine her şeyi te'vil eden masum imam teorisini ortaya koymakla imametin arkasına sığınılmış, tenasüh, ibaha, hulul ve mehdî/mesih gibi kavramları himayesine alarak dini, ideolojilerine ve siyasi çıkarlarına alet eden insanlardan ibaret bir yapı tesis edilmiştir.

Bunlara bağlı olarak Hz. Osman döneminde Abdullah İbni Sebe[65] adlı bir Yahudi'nin, Müslüman toplum içinde düşmanlar yaparak barış hedeflerini yerine getirmek için Halife Hz. Osman zamanında İslam'a girdiği rivayet edilmektedir. Bu Abdullah İbni Sebe aşağıdaki düşünceleri Müslümanlar arasında yaymıştır. Yaymış olduğu fikirler bugün bile bazı gruplar tarafından dillendirilmeye başlanmıştır. Bunların başında da Hz. Muhammed'in veya Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelişi ve dirilişi olarak kaynaklara geçmektedir. Bir başka husus ise bütün Peygamberlerin halefleri olmuştur.[66] Hz. Muhammed'in halefi, onun kuzeni ve damadı Ali'dir iddiasını ortaya atan Şia görüşüdür. Hz. Ali'nin bu ilahî görevinden mahrum bırakanın Halife Hz. Osman olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle Hz. Ali lehinde Hz. Osman aleyhinde ayaklanma yapılması gerekiyor tezini ortaya atmışlardır. Abdullah İbni Sebe, Halife'nin ortadan kaldırılması için kurmuş olduğu bu yöntemle devlet başkanına isyan ettirerek şehit edilmesine sebep olmuştur.[67]

Abdullah İbni Sebe, bu ihtilali başardıktan sonra hemen arkasından Basra yakınlarındaki Cemel savaşında barış görüşmelerinin beklendiği dönemde, düşmanı Hz. Ali ile Talha orduları arasında bozgunculuk yapmıştır. Her iki orduyu birbirine düşman yaparak Müslümanların parçalanmasına yol açmıştır. Abdullah İbni Sebe komutanlardan herhangi bir emir beklemeksizin sabah erken saatlerinde karşı tarafa ok atmak suretiyle iki Müslüman taraf arasında savaşı başlatmıştır. Dolayısıyla Müslümanlar arasındaki bütün bu fit-

65 Kaynaklarda İbnü's-Sevdâ, İbn Sebâ, İbn Vehb b. Sebâ, İbnü's-Sevdâ es-Sebeî, İbn Sebe el-Himyerî, İbn Sebe Vehb er-Râsibî el-Hemedânî adlarıyla da anılan Abdullah b. Sebe, Sebeiyye, Sebâiyye veya Sâibe adlı Şiî mezhebinin aşırı bir kolunun da kurucusu sayılır. Ethem Ruhi Fığlalı "Abdullah B. Sebe", mad. İA.,**TDV**., c. I, İstanbul 1988, s.133-134.

66 Seyf b. Ömer, Seyf b. Amr ed-Dabbi el-Esedi (202/805), el-Fitne ve Vak'atü Cemel, thk: Ahmet Ratib Armus, Beyrut, 1993, s. 48.

67 Fatih Topaloğlu, *"Hz. Ali'nin Hz. Osman Döneminde Halife İle İlişkileri*", **Hz. Ali Sempozyum Bildirimleri**, İzmir 2009, s. 305-314.

nelerin ve savaşların asıl müsebbibi bu Yahudi olup, Hz. Peygamber'in diriliş fikrini yayan ve Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in döneceğini söyleyen de yine kendisidir.[68] Bu insan hakkında söylenenler ne olursa olsun, İslâm tarihinde Hz. Ali hakkında aşırı fikirler ileri süren ve Sebeiyye adı ile anılan bir topluluğun veya bir fırkanın -müphem de olsa- var olduğu bir gerçektir. Sebeiyye'nin varlığı için "müphem" tabiri kullanılmıştır. Çünkü bu mezhebe mensup olarak Abdullah İbni Sebe, İbnü's-Sevdâ ki bu ikisi muhtemelen aynı şahıslardır. Ancak bu adam hakkında meçhul bir sahâbî olan Rüşeyd el-Hecerî dışında hiçbir ismin verilmemiş olması, doğrusu şüpheye yol açmaktadır. Bütün bu açıklamaların ışığı altında, çeşitli isimlerle anılan Abdullah b. Sebe ile Sebeiyye adının gerçek bir varlığının bulunduğu hususu oldukça şüpheli görünmektedir. Aslında söz konusu adların gerçek şahıstan gelmiş olması da zaruri değildir. Çünkü benzeri bir belirsizlik Keysâniyye adının ortaya çıkışında da göze çarpmaktadır. Sebeiyye, Sebe kabilesinden türemiş olabilir. Hatta takma bir isim olup perde arkasındaki hakiki isimleri unutturmuş da olabilir. Dahası kötü ve sevimsiz kılınması için Abdullah b. Sebe diye bir fert uydurulmuş ve bulunmuş da olabilir. Bu arada, mezhebin ve ilgili isimlerin altında birtakım hakikat unsurlarının yatması da mümkündür. İbni Sebe'nin Hz. Ali tarafından cezalandırılması hikâyesi, onun aşırı Şiî görüşlere karşı çıktığını göstermek üzere, daha sonraları uydurulmuş da olabilir. Esasen Şiilerin, Sakîfe olayında olduğu gibi, sonradan ortaya çıkan birtakım iddiaları başa götürmek gibi bazı alışkanlıkları da vardır.[69] Hâsılı İbn Sebe de gerek fitne çıkarıcı söylemleriyle gerekse insanlar üzerinde algı ortamı oluşturmak suretiyle önce Hz. Osman ve sonra da Hz. Ali'yi devre dışı bırakarak İslam dünyasında karışıklıklar çıkarmış bir şahıstır.

SONUÇ

Kanaatimiz odur ki, İslam Tarihine "Büyük fitne ve ilk Darbe " olarak geçen Hz. Osman'ın şehadetini, dolayısıyla darbe hadisesini, basit bir Yahudi oyunu olarak telâkki etmemek gerekir. Bu olaylarda, Yahudi ve diğer grupların parmağı olduğu kesin görünmektedir. Hatta olayın tertipçilerinin bunlarla beraber oldukları bir gerçektir. Ne var ki, hadiseleri bu şekilde basitçe değerlendirmek mümkün değildir. Yukardan beri anlatmaya çalıştığımız bu ihtilal/darbe sebeplerini belirtecek olursak: "*Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.* (Hucurat 49/6) ayeti bize her dönemde ne olursa olsun gelen haberin ne olduğunu araştırmamız gerektiğini

68 http://www.sonpeygamber.info/darbecilik-ve-din-istismari(10.05.2017)

69 Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah İbn Sebe Meselesi", (Çağımızda İtikadı ve İslam Mezhepleri), Ankara 1993.

emretmektedir. Bu olayları şu şekilde maddeler halinde izah etmek elbette faydalı olacaktır.

1. Abdullah İbn Sebe, bu fitnenin tertipçisi, ya da hiç olmazsa tertipçilerden bir tanesidir. Hz. Osman zamanında Müslüman olan bu Yahudi,[70] daha Müslümanlıkta hiç bir hizmet vermeden, hayatlarını İslam'a adayıp malıyla, canıyla, bu uğurda mücadele eden Hz. Osman'ı eleştiriyor. Sahabenin içinden birisi çıkıp demiyor ki, "Sen bu dava uğruna hangi mücadeleyi verdin de kalkmış Hz. Osman'ı eleştiriyorsun? Sen hicret ettin de o etmedi mi? Sen malını verdin de o vermedi mi? Sen cihada gittin de o gitmedi mi? Söylesene, sen kimsin? İslam davasının tahakkukundaki payın nedir?" İşte burada diyoruz ki, bu konuda Müslümanların da ihmâli büyüktür. Müslümanlar böyle anarşistlere/teröristlere meydanı boş bırakırsa onun düşmanları elbette boş durmazlar. Abdullah İbni Sebe'yi dinleyip, oyununa geldiler. Hz. Osman'a karşı yapılmış olan bu hakaretlerin tenkitlerine karşı, bir Müslüman müdahale etmedi, edemedi.

Bugün ise FETÖ/PDY örgütünün İslam ve Hristiyan dünyasındaki Bâtınîyye Haşîşiyye (Nizârî İsmâilîlik), Kâdiyâniyye, Cizvit tarikatı, Opus Dei ve Moonculuk gibi dinî-siyasi yapılarla müşterek özellikleri ve benzerlikleri bulunmaktadır. Bu yapısal özellikleri itibariyle sosyal, siyasal, kültürel ve dinî unsurlardan oluşan bir koalisyon hüviyetinde olduğundan, adı geçen fırka, tarikat ve örgüt yapıları tümüyle birçok yönden müşterek özelliklere sahiptir. Bu özelliklere sahip olan örgütün içimizde yıllarca dinî söylemleriyle bizleri aldattığını görmemezlikten gelmedik mi? Bu vurdumduymaz, nemelazım fikirlerle Müslümanların yaşadıklarını görmekteyiz. Bir milletin yok olmasına göz yuman bu terör örgütü içimizden çıkmış ve bizleri yıllarca uyutmuştur. Daha da acısı ve gerçeği günümüzde Müslümanların hâli, çok daha perişan bir durumda öyle insanlar çıkıyor ki, yapmış olduğu projelerde Hz. Muhammed'i rüyasında görüyor, camiye Hz. Peygamberi ve sahabeyi getirtiyor soruların cevabını alıyor. Yapmış oldukları dizilerde Peygamber'in siluetini kamyonun kasasına indirebiliyor da bizden hiçbir ses çıkmıyor. Haksız yere insanları kandırarak askeri, polisi, öğretmeni, öğretim üyelerini velhasıl her kategoriden insanı ele geçirip sonunda bir gece ansızın milletinin üzerine ölüm yağdıracağını hiç mi düşünmedik? Düşündük ama bu kadar zalim olacaklarını düşünemedik, diyeceksiniz. Çünkü bunların Müslüman olduklarını düşündük te ondan. Bunların nesine Müslüman diyeceğiz, bilemiyoruz? Allah davası için hiç bir şey yapmazlar. Sadece kendi menfaat ve çıkarları için kullanırlar.

2. Mısır'dan geri dönen grup, Hz. Ali'ye, Hz. Osman'ın neden böyle bir mektup yazdığını sorunca, Hz. Ali, böyle bir mektuptan haberi olmadığını söyler. Yazılan bu mektuptan Hz. Osman'ın da haberi olmadığına göre bunun

70 İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, III/154.

bir komplo olduğunu, sadece Hz. Osman'ın adına değil, ortalığı fesada vermek için başkalarının adına da düzmece mektuplar gönderildiğini göstermektedir. Muhammed b. Ebu Bekir ve arkadaşlarının öldürülmelerini emreden ve Hz. Osman'ın yazdığı iddia edilen mektubun, bir başkası tarafından yazıldığı kesinlik kazanmaktadır.

Ermeni Patriğine ve Papaya oldukça saygılı ve övücü mektup yazan insanın ülkesini yöneten ve seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı'na olmadık beddualar yaparken neden sesimiz çıkmadı. Bu yalandır, haksızdır demedik. Kur'an-ı Kerim İfk hadisesinde bakın ne diyor bizlere; "***Siz ey müminler, bu dedikoduyu daha işitir işitmez, mümin erkekler ve mümin kadınlar olarak birbiriniz hakkında iyi zan besleyip: "Hâşa, bu besbelli bir iftiradan başka bir şey değildir!" demeniz gerekmez miydi***"[71] buyurmaktadır.

3. Mervan b. Hakem ve Muhammed b. Ebu Bekir'in tutumu da yadırganacak bir tutumdur. Zira Hz. Osman'ı hedef gösteren ve esas hedefleri İslam devletini yıkmak olan münafıkların isyanının bu boyutlara varmasında, şüphesiz Mervan b. Hakem'in menfi tutumunun da payı büyüktür. Her ne kadar bütün hareketin Yahudi dönmeleri olan Abdullah İbni Sebe gibileri tarafından yürütüldüğünü söylesek[72] de, hadiseleri yatıştırmaya çalışan Hz. Ali'nin yapıcı davranışlarına mukabil, Mervan'ın hakaretçi ve kışkırtıcı, tehdit edici tutumu, olayları menfi yönde etkilemiştir. Muhammed b. Ebu Bekir'in ise bu konudaki ihmâli ve basiretsizliği, ondan az değildir.[73]

4. Müslümanların genel durgunluğu ve hadisenin boyutlarının, Hz. Osman'ı şehit edecek dereceye kadar uzanma temayülü gösterdiğinin fark edilememesi. Oysaki isyancılar, Hz. Osman'ı ölümle tehdit edip duruyorlardı. Fakat Medine'deki sahabe neden tehditlere dur diyemedi. Onlar da bu durumdan sorumlu olsalar gerek. Çünkü Hz. Osman, ilk Müslümanlardan olup, Allah davası uğruna, her şeyini terk ederek ilk defa hicret edip Habeşistan'a giden, sonra Hz. Peygamber'in emriyle Medine'ye geçip mücadelesini orada sürdürmüş bir zattır. Hz. Osman, Müslümanların gözü önünde ve görünüşte Müslüman olan bir grubun darbeleriyle İslam Devlet Başkanı olarak, İslam Devlet Merkezi olan Medine'de şehit edilmiştir.[74]

Sonuç olarak, Abdullah b. Sebe ve Sebeiyye adını, o günün siyasi ve içtimaî şartları içinde değerlendirmek elbette iyi olacaktır. Ne var ki Müslümanların çoğunluğu bu hadise üzerinde net bir şey söylememişlerdir. Bizim

71 Nur, 24/12

72 jGeniş bilgi için bkn: Muhammed Hamidullah, **The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffın**.

73 İbn Teymiyye, Munhacu's-Sunne, Bulak, 1321, III/189.

74 İhsan Süreyya Sırma, İslam Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul 2004,s.171-174.

ülkemizdeki fitne ve darbeye teşebbüs edenlerin Abdullah İbni Sebeyi ve Hasan Sabbah (Haşhaşi) gibi insanları örnek aldıkları muhakkaktır. Hasan Sabbah talebelerinin ilimden uzak durmasını istiyordu. Talebelerine ilmi yasaklamıştı. Böylece onları cahil bırakıyor ve şunları anlatıyordu: "İlimin aracılığı ile Allah tanınamaz, Allah ancak bir rehber öncülüğünde tanınır." diyordu. Rehber de kendisiydi. Onun tanıttığı din ve İslam ne kadar doğru olduğu tartışılır.

Ne gariptir ki günümüzde de hoca/şeyh kılıklı insanlar sadece kendi kitaplarını, kendi vaazlarını, kendi istedikleri şeyleri okumalarını taraflarına telkin etmektedirler. Çünkü diğer ilim kitapları ve diğer ilim adamlarının yazdıkları okutulursa öğrencilerin kendilerine bağımlılık oranın azalacağını düşünmektedirler. Bu düşünce içerisinde FETÖ örgütü, "genç beyinleri ve körpe dimağları istismar etmiş, çarpık bir din algısını, paralel eğitim ortamlarında dinin hakikatlerini bilmeyen gençlere empoze ederek bu gençlerin hayallerini sömürmüştür. Birtakım rüya, menkıbe ve abartılı hikâyelerle sahte gözyaşları eşliğinde gençlerin kalplerine ve beyinlerine taarruz edilmiştir. Sahte bir karaktere bürünerek, takıyyeyi din, tedbiri bir yöntem, kibri tevazu olarak pazarlayan bir örgüt sözde vaaz ve nasihatlerle insanların inanç değerlerini emellerine alet etmiştir. Sinsi bir devşirme sistemi oluşturarak çocukları ailelerinden, beyinleri Türk milletinin geleceğinden çalmıştır. Örgüt, özellikle aile bağlarını zayıflatmak için öğrencilere Ramazan Bayramı dışında izin verilmemesi, Kurban Bayramı'nda izin istemenin davaya ihanet olarak görülmesi, sömestr ve yaz tatillerinde kurs ve kamp düzenleyerek öğrencilerin aileleriyle daha az vakit geçirmelerinin sağlanması gibi birçok yöntemi kullanmıştır."[75]

Aynı yöntemleri kullanan Hasan Sabbah da ilim aracılığı ile Allah tanınmaz diyor. Gençleri ilimden uzak tutuyordu. Böylece gençler kendinden ayrılamıyordu. Nitekim cahil kalan birçok kişi Hasan Sabbah'ın peşinden körü körüne gitmiştir. Bugün de bunları örnek alan gruplar aynı tuzağa düşmektedirler. Bunun biteceğini zannediyorsak aldanırız, çünkü hala devam eden birçok grubun olduğunu düşünmekteyiz. Bu olayların temelinde siyasi ve ilmî otoritenin benimsediği görüşlerin dışında, Hz. Ali ve Ehl-i beyt hakkında İsrâiliyat ile süslenmiş aşırı fikirler bulunmaktadır. Müslüman Türk milletinin birliğini bozmak ve fitne çıkarmak maksadıyla bozguncu faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fitne ve darbeye teşebbüs eden şahıslar veya zümreler için bir takma ad veya kötüleyici yafta ve hatta muhalifler için kullanılan aşağılayıcı bir slogan olarak da ortaya konmuş olabilir.

Bugün, 15 Temmuz'da darbeye teşebbüs eden insanın düne kadar ismi yüceltilmekte ve yapmış olduğu işlerden dolayı takdir edilmekteydi. Ne var

75 http://www.trthaber.com/haber/gundem/fetonun-darbe-girisimini-arastirma-komisyonu-raporu-aciklandi-316411.html (3.08.2017)

ki bu darbe harekâtından sonra terör örgütü kurmakla suçlanmaktadır. Bu iki şahıs ve olay birbirine çok benzemektedir. Bu gibi olaylara baktığımızda 15 Temmuz'da yapılan bu darbe girişiminin elbette bir alt yapısı bulunmaktadır. Bu alt yapıları yukarıda sunduğumuz mektuplarda aktarmaya çalıştık. Yine Hz. Osman'ın şehit edilmesinde Mısır'a gönderilen mektuptan kaynaklandığını da unutmamak gerekir.

Hz. Osman dönemiyle ilgili konularda yapılan çalışmalarda elbette taraf olanla tarafsız olanı ayırt etmek zordur. Bugünde aynı yargıya varmak mümkündür. Her iki olayda da bilgi kirliliği yerini almış gözükmektedir. Bunun nedeni Hz. Peygamber'in ashabının ileri gelenlerinin bu işte yer almasıdır. Hatta Medine'de valiler toplantısında Muaviye'nin söylemiş olduğu söz bunu daha da iyi açıklamaktadır. "***Ey sahabe topluluğu, bu ihtiyar hakkında size hayır tavsiye ederim. Eğer o sizin aranızda öldürülürse, Allah'a yemin olsun ki, burayı size karşı atlılarla doldururum. Şayet sizden ona bir zarar gelirse, sonuçta bu durum sizin için bir felaket olur. Ben Şam'da öyle adamlar bıraktım ki, onlar Ali'yi de onun peygambere olan yakınlığını da, Ammar'ı da, onun dindeki önceliğini de hiç tanımazlar***." diyerek oradakileri tehdit/uyarı mahiyetinde ifadelerde bulunmuş, işin sonunun çok ciddi boyutlara ulaşacağını ima etmiştir.

Bugün ise aynı milletten ve aynı dinden olan insanlar, silahsız insanlara acımadan kurşun sıkmışlardır. Kardeşin kardeşi öldürdüğü her iki olayda da faillerin, iktidar hırsıyla bu işleri mubah görüp yaptıklarını düşünmekteyiz. Amma ne var ki her ikisinin başında bulunan ve tezgâhı kuran insanların, dışarıdan olması da dikkat çekmektedir. Her iki hadise için çeşitli haberleri derleme ve toplamadan oluşan bu çalışmamızda, Hz. Osman devrinde ortaya çıkan bu fitne ve darbe harekâtının altında yatan sebep ve sonuçların iyi tahlil edilmesi gerektiği inancındayız. Bugünkü haberleri ise yaşadığımızdan ve açık bir şekilde TV ve gazetelerden almış olduğumuz haberlerle izah etmeye gayret göstermektir. 15 Temmuza gelene kadar yapılan darbe girişimleri iç isyanlar ve gezi olaylarının bunun alt yapısını hazırladığını düşünmekteyiz. Biz 15 Temmuzu Allah'ın yardım ve inayetiyle boşa çıkarttık. Hâsılı konuyu Kur'an'ın Al-i İmran, 3/54 ayetiyle sonlandırmak isterim. "*Bununla birlikte hileye başvurdular, Allah da onların hilelerini boşa çıkardı. Allah, hileyi boşa çıkaranların en hayırlısıdır." saygılarımla*

KAYNAKÇA

Apak, Adem, **Anahatlarıyla İslam Tarihi (2) Hulefa-i Raşidin** Dönemi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Atçeken, İsmail Hakkı, "*Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervan b. Hakem'in Rolü*", **SÜİFD,** 1999, say. 9, s. 315-348.

Azimli, Mehmet, **Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman**, Ankara Okulu, Ankara 2013.

Bakır, Abdulhalik, **Hz. Ali ve Dönemi**, Ankara 2004.

Balcı, İsrafil, *"Bir Yalnız Sahâbi Ebû Zer el-Gıfârî"*, **OMÜİFD**, S. 10, Samsun 1998, s. 351-384.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari (256/870), **Sahih-i Buhari,** I-VIII, İstanbul 1979.

Demir, Halis, " *Meşruiyet Açısından Hz. Osman'ın Öldürülmesinin İncelenmesi*", **KSİİFD**, 2008, c. VI, S. 11, s. 77-119;

Diyanet İşleri Başkanlığın sunmuş olduğu rapor; Kendi Dilinden FETÖ Örtülü Bir Din İstismarı, Ankara 2017.

el-Kettânî, Muhammed Abdülhay, **Hz. Peygamber'in Yönetimi, et-teratibu'l-idariyye**, çev: Ahmet Özel, c.I, İstanbul 2003.

el-Mes'udi, Ebu'l Hasan Ali b. Huseyn b. Ali, (346/957),**Mürücü'z-Zeheb ve Meadinü'l Cevher**, tah: Muhammed Muhiddin Abdulhamid, c.I_IV, Mısır 1964.

es-Süyûti, Celaleddin Abdurrahman, **Tarihu'l-Hulefa**, (ö. 911), Beyrut-Lübnan, 1424/2003.

ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374),**Tarihu'l-İslam,** I-IV, Kahire 1369.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah B. Sebe", mad. İA**.,TDV**., c. I, İstanbul 1988, s.133-134.

Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah İbn Sebe Meselesi", (Çağımızda İtikadı ve İslam Mezhepleri), Ankara 1993.

Halife b. Hayyat, **Halife b. Hayyat Tarihi**, çev: Abdulhalik Bakır, Ankara 2001.

Hizmetli, Sabri "*Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi"*, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c: XXVII, Ankara, 1985, s.149-176.

http://www.ermenihaber.am/tr/news/2015/04/10/Yeni-%C5%9Eafak-G%-

C3%BClen-1965-te-Ermeni-Patrik-e-g%C3%B6nderilen-mektupta-B%-C3%BCy%C3%BCk-Soyk%C4%B1r%C4%B1m-diyor/55381 7.8.2017

http://www.hur24.com/kanli-sonuclanan-ilk-darbe-girisimi-14012h. htm10.05. 2017

http://www.islamalimi.com/allah-katinda-tek-din-islamdir-ayeti/ (14.05.17) http://www.sonpeygamber.info/darbecilik-ve-din-istismari(10.05.2017http://www.trthaber.com/haber/gundem/fetonun-darbe-girisimini-arastirma-komisyonu-raporu-aciklandi-316411.html (3.08.2017)

http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/nurettin-veren/gulenin-papa-2-john-paula-ortaklik-mektubu-13914.html 7.8.2017.

https://www.youtube.com/watch?v=N-FtEsdAS4c (19.05.17)

Hurç, Ramazan, "*Siyaset Bilincinin Oluşması Bağlamında Dört Halifenin Seçim Sistemi,*" **FÜSBD**., c. 13, S. 1, Elazığ 2003, s. 389-418.

İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye,** (ö. 218), c. I, Beyrut-Lübnan 1421-2000.

İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail**, el-Bidaye ve'n-Nihaye,** I-XIV, Beyrut-Riyad trs.,

İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi**, çev. Mehmet Keskin, c. VII, İstanbul 1994.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889) **el-İmame ve's-Siyase**, thk: Taha Muhammed Zeyni, c.I-II, Kahire 1967.

İbn Kuteybe, **Kitabul-Mearif**, s. 84; Taberi**, Tarih**, IV, 348; Makdisi, **Kitabül-Bed**, V, 200-201.

İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini (273/887),Sünen, thk: Muhammed Fuad Abdulbaki, I-II, Kahire 1953.

İbn Sa'd, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845), **et-Tabakaitü'l-Kübra,** I-VIII, Beyrut trs. (Daru Sadır);

İbn Şebbe, **Tarihul-Medinetil-Münevvere**, thk. Fehim Muhammed Şeltut, c. III? trs.,

İbn Teymiyye, Munhacu's-Sunne, c. III, Bulak 1321.

İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed (630-1232), **el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülük,** tahk: Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, I-XVIII, Beyrut 1992.

İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebul-Hasan Ali b. Muhammed (6301232), **el-Kamil fi't-Tarih**, I-IX, Beyrut 1986.

Kaya, Necdet, **Hz. Osman Dönemi Fitne Olayları ve Temel Sebepleri,**

İstanbul 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Keskin, Hasan, **Hz. Osman'ın Devlet Politikası ve Valileri** (yüksek lisans tezi, 2001), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, Ünal, "*Kûfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri*", **CÜİFD.,** c. VI, S. 2, Sivas 2002, s. 239-259.

Korkmaz, Sıddık, **Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi**, Ankara 2005.

Lewis, Bemard, **Tarihte Araplar,** trc: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979.

Makdisi, Ebu Zeyd Ahmed b. Sehl (350/966), **Kitabül-Bed,** ve't-Tarih, I-VI, Paris 1916.

Muhammed Hamidullah, **The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffın**.

Müslim, İmam Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureşi en-Nisaburi (261/874), **Sahih-i Müslim**, tahk: Muhahammed Fuad Abdulbaki, I-V, Beyrut 1972.

Onat, Hasan, "*Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe*", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 7, s. 19-30.

Sallabi, Ali Muhammed, İslam Tarihi **Raşid Halifeler Dönemi III. Halife Hz. Osman (ra), Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi,** tercüme: Ayhan Ak, Ravza Yayınları, İstanbul 2016.

Sarı, İbrahim, **Emeviler,** Antalya 2016.

Seyf b. Ömer, Seyf b. Amr ed-Dabbi el-Esedi (202/805), **el-Fitne ve Vak'a-tü Cemel**, thk: Ahmet Ratib Armus, Beyrut, 1993.

Sırma, İhsan Süreyya, İslam Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

Söylemez, M. Mahfuz, "*Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi: Kûfe Örneği*", **GÜÇİFD**., c. II, S. 3, Çorum 2003, s. 63-86.

Şaban Öz, "İktidar Aracı Olarak Kan Talebi Olgusunun Hz. Osman-Hz. Hüseyin Perspektifinde Karşılaştırmalı Bir Analizi, Çeşitli Yönleriyle Kerbela", 2010, c. I, s. 277-294.

Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (310/922), **Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük**, tahk: Muhammed Ebu'l-Fazıl İbrahim, c., IV Beyrut trs.,.

Tatlı, Bekir, "*Sünnete Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman",* ÇOÜİFD**.,** c. VIII, S.2, Adana 2008, s. 21-50.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve (279/892) **Sünen,** I-V, İstanbul 1981.

Topaloğlu, Fatih, *"Hz. Ali'nin Hz. Osman Döneminde Halife İle İlişkileri*", **Hz. Ali Sempozyum Bildirimleri**, İzmir 2009, s. 305-314.

Topaloğlu, Fatih, **Hz. Ali'nin Hz. Osman Devri Siyasi Olaylarına Yönelik Tutumu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül ÜSBE, İzmir 2001.

Varol, Bahaüddin, "*Raşid Halifeler Dönemi Toplumsal Değişme Üzerine Bazı Değerlendirmeler*", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2005, cilt: III, sayı: 6, s. 195-214.

Vida, G. Levi Della, "*Osman*", İA, **MEB**., IX, Eskişehir 1997, s.427-431.

Ya'kûbî, Ahmed b. ebî Ya'kûb, **Târîhu'l-Ya'kûbî**, Dâru Sâder, c. II, Beyrût, trs.,

Yiğit, İsmail, "Osman", mad. İA**.,TDV**., c. XXXIII, İstanbul 2007, s.438-443.

BİR VAİZİN DARBE PLANI VE UYGULANIŞI: PATRONA HALİL İSYANINA FARKLI BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Tanju DEMİR
Halit CABBAR

ÖZET

Darbe, devrim ve ihtilal kavramları tüm dünya ülkelerinin siyasal ve sosyal hayatının bir parçası niteliği taşısa da Türk toplumu için bu olgu tarihsel sürecin birçok evresinde karşı karşıya kaldığı bir durum olmuştur. Bakıldığında Asya'dan Anadolu'ya, Fatih'ten Kanuni'ye, Genç Osman'dan Abdülhamid'e, 1960'dan 1980'e ve hatta 21. yüzyıl içerisinde bile çeşitli örnekleri sıralamakta mümkündür. Türk ve Osmanlı tarihi içerisinde literatüre "Patrona Halil İsyanı" olarak giren 1730 tarihli hadise ise benzerlerinde görülen mevcut otoriteye karşı bir ayaklanmadan daha fazlasını içermektedir. Devrin dış politikasında meydana gelen gelişmeler ile birlikte ülke içinde yaşanan siyasi, sosyal ve iktisadi hadiselerin iç içe geçmesi, bu isyan hareketinin başrollerinin sadece rütbe sahibi olan devlet ricali ve askeri taife arasından değil toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerinde katılmasına ve etki alanının genişlemesine ortam hazırlamıştır. Bu hareketi darbe olarak adlandırmanın temel nedeni; Osmanlı Devleti'nin meşru hükümetinin başındaki Damat İbrahim Paşa'nın yönetimine kin duyan bazı kesimlerin ve dini sohbet kisvesi adı altında Şeyhülislam'ı dahi etkisiz kılmaya cesaret eden Ayasofya Camii

Vaizi İspirzade'nin çıkar birlikteliği sonucu ortaya çıkan örgütlenmedir. Halkın ve medrese öğrencilerinin bazıları bu faaliyetlere katılmışsa da İstanbul ahalisinin çoğunluğunun bu girişime destek vermemesi ve padişahın yanında saf tutması darbenin etkilerinin kısa zamanda silinmesine ve otoritenin kurulmasına yardım etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, İhtilal, Lale Devri, İspirizade, Darbe.*

A PREACHER'S COUP PLAN AND ITS IMPLEMENTATION: A DIFFERENT VIEW ON THE PATRONA HALİL REVOLT

ABSTRACT

Though, notions of coup, reformation and revolution were parts of the political and social life of countries all over the World, for Turkish society this phenomenon was a fact which was encountered in the several phases of the historical process. It is possible to list various cases from Central Asia to Anatolia, from Mehmet the Conqueror to Suleiman the Law-giver, from Osman II to Abdulhamid II, from 1960 to 1980 and even to 21th century. The incidence of 1730, which was recorded in literature as "the Patrona Halil Revolt" in the Turkish and Ottoman history was more than an uprising against the ruling authority. Intertwinment of events of foreign policy of the period and internal political, social and economical affairs paved the way of a mass participation to revolt comprising not only ranked statesmen and military staff but also various segments of society and this led to a wider impact area. Main reason of defining this movement as a coup is its organizational network which appeared as a result of the collusion between those who resented to the administration of Damat Ibrahim Pasha, head of legitimite government and İspirzade, Preacher of the Hagia Sophia Mosque, who dared to neutralize Sheikh al-Islam under the guise of religious conversation. Although some of the residents of the people and madrasah students participated to this activities, majority of the residents of İstanbul did not support to this attempt and standed with the Sultan which in effect helped the recovering of the impacts of the coup and re-establishment of the order.

Keywords: *Ottoman, Revolution, Tulip Era, İspirizade, Coup.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti hâkimiyet kurduğu topraklardaki düzenin temeline hukuk, din, adalet, kültür ve eğitim gibi unsurların yer aldığı kendine has bir idarî sistem vücuda getirmişti. O yüzden ki Osmanlı Devleti insan haklarına ve toplumun refahına riayet edecek ve devletin devamlılığını sağlıyacak bu düzeni koymuş olduğu yasalarla da sağlamlaştırmıştı. Nitekim bu manzara XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyıl Osmanlısında her manada tersine dönmüştü.

1699 tarihi her ne kadar on altı yıl sürmüş bir harbin sona erdiği bir gelişme olsa da sonrasında yaşanacak olan maddî ve manevî buhranın hareket noktasıdır. Karlofça ile beraber devlet artık üç temel gerçek ile yüzleşmek zorundadır; *"Harben ve siyaseten mağlub olunmuştur, Fetih ve hâkimiyet idaresi zarar görmüştür, Memâlik-i mahrusede idarî, iktisadî, adlî ve asayiş yönünden karmaşı içerisinde kalınmıştır".*

Karlofça'nın ardından yaşan güç dengelerindeki farklılıklar, devleti ihya etmenin köklü değişikliklerden geçtiğini ve Avrupa karşısında yenileşmenin mutlak bir zorunluluk olduğunu ortaya çıkarmıştı[1]. Devletin ileri gelenleri bu süreçte yavaş yavaş içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlamış ve Avrupa'nın kendisinden neden üstün olduğu sorularına cevap aramaya başlamıştı[2]. Bu nokta da II. Mustafa'nın (1695-1703) tahta geçmesi, ilk yenileşme hareketlerinin baş figürleri olarak karşımıza Amcazade Hüseyin Paşa'nın çıkması devlet ricalinde ve toplumun üst tabakasında kalkınma ve ilerleme ümidleri yeşermesine ortam hazırlamıştı[3]. Nitekim sultan her şeyin bilincinde olsa da tahta otururken yakaladığı bu hissiyatı ve görev bilincini daha ileriye taşıyamadığı gibi idâri işlerini de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye devretmişti. Bu durum idârî manada bir kırılma noktasıydı. Çünkü ilmiye sınıfının patronu olan ve fetvâ yetkisini elinde bulunduran şeyhülislâmlık makâmı Feyzullah Efendi ile beraber artık rüşvetin ve iltimasın temini olan bir kisveye bürünmüştü. Bu vaziyet çerçevesinde devletin üst tabakasında meydana gelen siyasî entrikalar ve güç elde etme arzuları hiç bir zaman dönem içerisinde zihinlerden eksik olmamıştı. Hiç kuşku yok ki bu zihniyetin varlığı siyasî ve sosyal dengeleri tamamen bozmuş, isyanları tetiklemiş ve hatta Edirne Vakasında olduğu gibi sultanın ve vezir-i azamın makamından olmalarına bile sebebiyet vermişti[4]. Bu noktadan sonra yenileşme hareketi Damad İbrahim Pa-

1 Halil İnalcık, *Devlet-i ´Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar (Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet)*, Cilt 4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayayınları, İstanbul 2016, s. 3.

2 Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 1, E Yayınları, İstanbul 2008, s. 277.

3 İnalcık, *a.g.e.*, s. 5, Shaw, *a.g.e.*, s. 277.

4 Abdülkadir Özcan, ''Edirne Vak'ası'', *TDVİA*, Cilt 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 445; Mehmet Serhan Tayşi, ''Feyzullah Efendi, Seyyid'', *TDVİA*, Cilt 12,

şa'nın sadrazamlık makamına gelişine kadar taasup devri olarak sürmüştür[5].

Devletin üst kadroları bu durumdayken kapıya dayanan harplerin başarısızlıkları ve akabinde yaşanan diplomatik hüsranlar manen ve kuvveten yeni sıkıntıları ortaya çıkarmıştı. Osmanlı Devleti, mevcut şartların yetersiz kalmasından dolayı artan savaş yükünü kaldırabilmek için yeni bir dizi önlemler alma yoluna gitmişti. Bu önlemlerin başında vergiler üzerindeki meblâğların arttırılması ve yeni vergilerin toplanması gelmekteydi. Ancak devletin çözüm olarak gördüğü bu yaklaşım reâya ve esnâf üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, ağır vergilerden bıkan halkın ise kendince kurtuluş ve güvenli olarak gördüğü yerlere göç etmesine, ticarete yönelmesine ve özellikle iş imkanlarının geniş olduğuna inandığı şehirlere akın etmesine yol açmıştı. Bu vaziyet, toprakların boş kalmasına ve devletin mahsulattan tahsil ettiği vergileri toplayamaz duruma gelmesine sebep olduğu gibi, şehirleri dolduran insanların işsiz kalmalarına ve beraberinde asayişsiz bir ortamın oluşmasına neden olmuştu[6]. Netice itibariyle hazine yavaş yavaş tam takır kuru bakır olmaya başlarken devlet sadece cephede değil iktisadî manada da bir savaş içine girişmişti. En nihayetinde savaş demek güçlü, düzenli ve iyi iâşe edilmiş orduları hazır hale getirmek demekti. Her galibiyet ganimet ve gelir demek olduğu gibi her mağlubiyette hazinenin boşalması anlamına gelmekteydi. XVIII. yüzyılda Osmanlı hazinesi sadece harp giderleri ile değil sık sık değişen padişahların ödedikleri cülus bahşişleri ile de boşalmıştır.

XVIII. yüzyıl içerisinde idarenin alt kadrolarında da çözülmelerin yavaş yavaş başladığı görülür. Adeta devletin beyin hücresi diyebileceğimiz saltanatın çekirdek kadrolarındaki iktidar kavgaları Osmanlı memleketlerindeki taşra idaresinin yerel idarecilerine de adeta bir salgın gibi tesir etmeye başlamıştır. Osmanlı memleketlerinde ortaya çıkan aile hanedanlıkları ve bunların sözü dinlenir kişiler olmaları merkezin taşraya bakışını değiştirmiş ve yeni idarî tarzlarını hayata geçirmesine ortam hazırlamıştır. Değişen bu ortamda bölgenin güçlü aileleri yetkiyi elinde bulundurmak uğruna çetin mücadelelere girişmişler ve bulundıkları bölgeyi kendi arzuları uğrunda karmaşa ve karagaşa içerisine sokmuşlardır.

II. Mustafa'nın tahtan inişiyle beraber tahta III. Ahmet geçmiş ve bu dönemde selefinin salatanat devri gibi askerî, siyasi, adlî ve malî bakımdan hareketli gelişmelere ve hadiselere sahne olmuştur. Vezir-i azam Damad İbrahim Paşa ile beraber devlet idaresinde köklü bir zihniyet farklılığına geçiş

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 527; Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 98-10.

5 İnalcık, *a.g.e.*, s. 6.

6 Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XIII. ve XIX. Asırda)*, TTK, Ankara 1988, s. 4; Songül Çolak, ''Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri'', *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 525.

bu dönemde olmuştur. Bu geçişin getirdiği sancılar döneme damgasın vuran ve çalışmamızın ana konusunu oluşturan Patrona Halil hadisesini meydana getirmiş, devletin içerisindeki taşları yerinden oynatmıştır.

III. Ahmed'in tahta cülus edişinden 1730 Patrona Halil İsyanı'na kadar geçen dönemi konu alan bu çalışmada devrin beraberinde getirdiği yenilikleri ve dönüşümleri, ortaya çıkan yeni sembol ve figürlerin önemini, yapılan mevcut çalışmalar ışığında ele almaya çalışacağız. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yaşadağı mevcut ayaklanmaların dışında Patrona Halil İsyanı'nın ne gibi farklı yönleri barındırdığını, neden darbe mahiyetinde olduğunu ve isyanın baş kahramanlarının rollerini ifade etmeye çalışacağız.

Osmanlı Devleti'nin Değişim Yılları "Lale Devri"

Osmanlı Devleti için mevcut bunalım ve değişimler en güçlü olduğu dönemin XVI. yüzyılın sonlarına doğru kendini göstermeye başlamıştı. Ancak XVIII. yüzyıla kadar devlet sahip olduğu gücün ve sistemli bir teşkilatlanmanın gölgesinde arızalı yönlerini sorgulama eğiliminde olmaya çalışmıştı. Böyle bir ortamda sayısız lahiyalar kaleme alınarak onların ışığında sorunları bir çözüm getirme arzusundaydı. Ancak idarenin önde gelen isimleri iyi niyetlerine rağmen ya fikirlerini hayata geçirememiş ya da gereken alakayı tam hakkıyla gösterememişti.

XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin yeni siyasî rakipleri olan Avusturya-Hasburg İmparatorluğu ve Romonov Rusya'sının yükselişine şahit olmaktaydı[7]. Yeni aktörlerin gün yüzüne çıkması ve yaşanacak olan askerî gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nu hem içeride hem de dışarıda birçok sorunla karşı karşıya getirecekti. Bu noktada devlet hem çürümeyi durdurma yollarını arayacak hem de yükselen güçler karşısında denge kurabilmenin fırsatlarını kollayacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu devrin etkili bir güç unsuru olmasının arkasında ''sistemli bir askerî yapılanma'' ya sahip olması vardı ki bu Avrupalılarca dünyanın en iyi ve en etkili askerî teşkilâtı olarak kabul ediliyordu. Nitekim Avrupa ordularının özellikle de Hasburglar'ın gerçekleştirdikleri askerî, bürokratik ve malî devrimler artık Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında durabilecek her yönüyle daha iyi modernize edilmiş bir güce eriştirecekti[8]. 1718 tarihine kadar Osmanlı İmparatorluğu Avusturya, Rusya ve Venedik karşısın-

7 Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 169.

8 Ágoston, *a.g.e.*, s. 170, 172.

da önemli sınavlar verecek Pasarofça Anlaşmasından sonra da farklı bir sürece girecekti. Özellikle devlet adamları derin bir zihniyet değişimi geçirecek, Batı karşısında geri kalmışlığın nedenlerini anlamaya çalışacak, Avrupa'nın üstünlük vasıtalarını öğrenmek amacıyla savaş teknolojilerini ve taktiklerini taklit etmeye başlayacaktı[9]. Bu doğrultuda Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Paris'e (1720-1721), Maliye Müsteşarı İbrahim Paşa Viyana'ya (1719), Nişli Mehmet Ağa Moskova'ya (1722-1723), Mustafa Efendi Viyana'ya (1730) ve Mehmed Efendi Lehistan'a (1730) gönderilecek ve izlenimler raporlar halinde İstanbul'a sadaret makamına bir bir aktarılacaktı[10]. Batı dünyasını yakından tanımak ve bilgi edinmek oldukça mühimdi ve devamlılığı esasdı. Bu amaçla vazifelendirilen bu kişiler bunu aksamadan devam ettirebilmek için diplomatik ilişkileri de tesis etme yolunda kayda değer adımlar atıyorlardı[11]. Devrin en önemli bilimsel gelişmelerden biri hiç kuku yok ki matbaanın Mehmed Said Efendi ve İbrahim Müteferrika'nın girişimleriyle pay-i tahtta kurulmasıydı. Bu matbada birçok Türkçe, Arapça, Farsça eserler ile tarih, coğrafya ve bilim konularında Fransız ve İngiliz eserlerin çevirileri yayınlanmış, Müteferrika'nın ölümüne kadar 20 cilt eser basılmıştı. Ancak matbanın kurulması Osmanlı toplumunda özellikle tasavvuf olan kesimde tepki ile karşılanmış dinî ve dünyevî hisler böyle bir yeniliğin karşısında saf tutmalarına sebebiyet vermişti[12]. Dönem içerisinde ayrıca tersane ıslahına girişilerek ilk defa üç ambarlı gemilerin inşasına başlanmış, şehrin çeşitli yerlerine çeşmeler yapılmış ve çiniciliği geliştirmek için imalathane tesis edilmişti[13]. Lale ise devrin en kıymetli çiçeklerinden biri haline gelmiş ve hakkında çeşitli kitaplar yazılmıştı. Bunun yanıra şüküfecilik adıyla bir çiçekçilik mesleği ortaya çıkmış ve yapılan mimari eserler içinde önemli bir figür halini almıştı[14].

Sultan III. Ahmed, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve Nedim'i öne çıkaran ve literatüre tarihçi Ahmet Refik tarafından ''Lale Devri'' olarak geçirilen 1718-1730 dönemi beraberinde sadece bilimsel ve teknik yenilikleri değil yaşam tarzındaki yenilikleri de getirmişti[15]. Damad İbrahim Paşa'nın sadareti süresince İstanbul adeta bir eğlence ve sefahat merkezi haline

9 İnalcık, *a.g.e.*, s. 6.
10 Shaw, *a.g.e.*, s. 286.
11 H. Mustafa Eravcı-İlker Kiremit, ''Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler'', *Tarih Okulu*, Sayı 8, Eylül-Aralık 2010, s. 81.
12 Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, Çev. Server Tanilli, Cilt 1, İstanbul 1992, s. 334.
13 Özcan, ''Lale Devri'', *TDVİA*, Cilt 27, Türkie Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 81,82.
14 Münir Aktepe, ''Ahmed III'', *TDVİA*, Cilt 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 37.
15 Selim Karahasanoğlu, ''Osmanlı Tarih Yazımında ''Lale Devri'' Eleştirel Bir Değerlendirme'', *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 7, 2008, s. 129; İnalcık, *a.g.e.*, s. 6, 7; Özcan, ''Lale Devri'', s. 82.

gelmişti. Devletin en üst makamından en alt makama kadar maddi imkanları olanlar yaz geceleri lale eğlencelerine kış geceleri ise helva sohbetleri ile vakitlerini doldurur haldeydi. Bu eğlenceler için özel yerler tesis ediliyordu ve bunların içerisinde Sadabad en dikkati çekeniydi[16]. Ancak dönem yavaş yavaş Batı dünyasını yakından tanımak ve gelişime ayak uydurmaktan ziyade bir taklide bürünüyordu. Savaş meydanlarında düşmanlarına karşı güçlü ve iyi modernize edilmiş, taktik ve teknik bilgisi yüksek olan bir ordu tesis etme ve hazineyi ise ihya etme arzuları ile yola çıkan devletin önde gelen idarecileri bir süre sonra bu değişim arzusunu farklı yönlere çekmişti. Pay-i tahtın kalburüstü kesimi bu yaşam tarzından her ne kadar memnun olsa da yaşanan bu gelişmeler toplumun tamamına hitap etmiyor ve vaziyetlerini mevcut hallerinden daha iyi bir duruma çekmiyordu. Bunun yanı sıra başta da ifade ettiğimiz gibi devrin içini saran iktidar mücadelesi böyle zamanların ilk kıvılcımıydı ve bu sefahat devrinin sonunu da bu entrika ve güç elde etme arzusu getirecekti.

Bir Devrin Sonu "Patrona Halil İsyanı"

Osmanlı tarihine kayda değer bir hadise olarak geçen Patrona Halil İsyanı üzerinde gerek devrin tarihçilerinin kaleme aldığı eserler gerek daha sonraları bunlar üzerinde yapılmış muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Bunların ışığında bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve sürecin iyi kavranabilmesi adına altı aşamada meseleyi ele almaya uygun gördük. Bunlar;

- İsyanın (darbenin) "ad meselesi"
- Darbeyi hazırlayan koşullar
- Darbenin baş aktörleri
- Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi'nin kimliği ve darbe içerisindeki rolü
- Hadisenin neticeleri ve idarenin yeniden tesisi meselesi

A. İsyanın (Darbenin) "Ad Meselesi"

1730 tarihinde İstanbul'da meydana gelen hadise ismini Osmanlı donanmasında hizmet veren, eski giysi ticareti yapan ve isyanın baş karakterle-

16 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Cilt 4, Kısım I, TTK, Ankara 2007, s. 163.

rinden biri olan Patrona Halil'den alır[17]. Nitekim litarütüre hadisenin bu isimle dahil olması konusunda bazı eleştiriler söz konsudur. Selim Karahasanoğlu, Çağdaş Osmanlı kaynaklarında konunun "1143 senesinde vuku bulan ihtilal", "vak'a", "fitne" şeklinde bahsedildiğini ve bu sebeple de en doğru adlandırmanın "1730 İsyanı" şeklinde olması gerektiğini söyler. Ona göre bunların dışındaki "Patrona İsyanı" şeklindeki bir adlandırma tarih kurmacasıdır[18]. Karahasonoğlu'nun bu hakklı iddialarına katılmakla beraber biz çalışmanın ana başlığında olduğu ve çalışmanın geri kalanında olacağı gibi literatürde sıkca kabul edilen "Patrona Halil İsyanı" ismini bütünlüğü bozmamak adına yer vermeye devam edeceğiz.

B. İsyanı Hazırlayan Koşullar

Patona İsyanı'nı meydana getiren koşullar, üzerinde düşünülmesi gereken bir çok sebep-sonuç ilişkisi barındırır. O sebeple Osmanlı siyasî tarihi içerisinde bu denli etkili olmuş bir olayın sadece temel birkaç nokta ile ifade edilemeyeceğini de belirtmek gerekir. Önceleri temelde küçük bir sorun gibi görünen ve daha sonra önü alınamayan bu hadisenin arkasında "devletin içinde bulunduğu siyasî şartlar, devlet kademelerinde yer alan kişilerin dünya görüşü ve sosyal yaşantıları, Osmanlı tebasının yaşam koşulları ve fikrî dünyası, devlet kurumlarının işleyişindeki aksaklıklar, iktisadî unsurlar" gibi çoğaltılabiliecek birçok temel nokta vardır.

Ahmet Refik'e göre isyanın meydan gelmesinde en önemli noktanın 1703 tarihine kadar gelen süreçte devlet ve halk arasında fikrî bir kopukluğun olduğudur. Onun gözünde Damad İbrahim Paşa her manada devleti çağı yakalayabilecek ve arızalarını gidererek ayakta tutabilecek bir noktaya getirirken ve bunun yanında mevcut padişahı da idare edebilme kabileyetini gösterebilirken yaşanan değişim ve dönüşümün önemi halka doğru bir şekilde aktarılamamıştır. Sosyal hayatta bir ilerleme görülemeyeşi ve bunun yanında da açılan medreselerde sadece din temelli bir eğitim alan öğrencilerin toplumda sergilediği tutucu tavırlar devlet ile halk arasındaki kalbî ve fikrî birlikteliği daha da ayrılıkçı bir hale getirmiştir. Ayasofya vaizi İspirizade Ahmed Efendi'nin ve devletin diğer üst kadrolarında yer alan kişilerin çıkarları sarsılınca otoritye karşı sergiledikleri tutumlar ise toplumda yaşanan huzursuzluğun artık meşru bir hareket alanı bulmasını sağlamıştır[19].

İsyanın ortaya çıkışında iktisadî unsurlar da oldukça mühimdir. Öyle ki yukarıda bahsettiğimiz sosyal karmaşanın temelinde yer alan gerekçelerden biri lüks içinde yaşayan saray ve buradan beslenen yeni zenginler ile halk arasında gözle görülür büyük bir iktisadî dengesizlik olmasıdır. Damad İbrahim Paşa'nın pay-i tahtı mimarî açıdan ihya etmek ve padişahın memnuniyetini kazanabilmek için yaptırdığı köşkler, kasrlar ve bahçelere büyük paralar harcamasının yanında sünnet eğlenceleri, helva sohbetleri, elçi davetleri gibi ihtişamın asla göz ardı edilmediği bir ortamda esnafın ve halkın ağır vergilere maruz kalması da büyük huzursuzluğa sebep olmuştur[20]. Böyle bir ortamda dolaşımdaki paranın değeri üzerindeki farklı uygulamalar da esnaf ve halkın mevut iktisadî durumunu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur[21]. Halk bir yandan kendi hayatını devam etirebilmek için gerekli şartları oluşturmayı çalışrken öte taraftan devletin malî finasmanlığını üstlenmesi ve en sonunda doğuda İran üzerine gerçekleştirilecek olan sefer için yeni vergilerin konulması reayanın devlete olan öfkesini daha tehlikeli bir boyuta taşımıştır[22]. Sultanın bütün hazırlıklara rağmen sefer zamanı hususunda kararsızlığı ise harekete hazır bekleyen, ocaklarından istemeyerek ayrılan ve savaş hazırlıkları için masraflar yapan asker ile birlikte halk kitlelerini daha da öfkelendirmiş 1730 hadisesine giden süreçte bir kıvılcım etkisi yaratmıştı[23].

Osmanlı Devleti siyasi tarihinde özellikle de askerî temelli birçok isyan hareketiyle karşılaşmıştır. Ancak 1730 Patrona Halil İsyanı diğerlerinden farklı bir özellik taşır. Bu hareketi farklı kılan ise sadece askerî bir grubun değil tabandan üst kademelere kadar uzanan sistemli ve bilinçli bir hareket olmasıdır. Tarihsel temelde isyanın sebepleri arasında iktisadî ve siyasî birçok unsur yer alsa da bu hareketin sosyal temelde de bir karşılığı olduğunun asla göz ardı edilemeyeceğidir. Bunun en iyi kanıtı ise isyanın hazırlık aşamasından patlak verdiği güne kadar ön saflarda yer alan isimlerin toplum nezdinde gördüğü karşılıktır.

Bu ortam beraberinde halkın, askerin ve medrese talebelerinin içlerinde biriken sıkıntıları isyana yönelterek kendi amaçları doğrultusunda kullanmak isteyen bazı kimselerin harekete geçmesine sebep olmuştur. Bu kişiler isyan için güç birliği oluşturmaya başlamışlardır. Asker, esnaf, işsiz – güçsüz takımı, asker eskileri, medrese öğremcileri bu birliğe dahil edilerek darbe planı

17 Johann Willhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: 1699-1774*, Çev. Nilüfer Epçeli, Cilt 5, Yeditepe Yay. İstanbul 2011, s. 438, 439; Özcan, "Patrona Halil İsyanı", *TDVİA*, Cilt 64, Ankara 2007, s. 189.

18 Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt 24, s. 100.

19 Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 111, 113, 116.

20 M.Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, s. 7, 8.

21 Çolak, *a.g.m.*, s. 525.

22 Aktepe, *a.g.e.*, s. 8; Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 438.

23 Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 438.

uygulama aşamasına geçirilmiştir. Ayasofya gibi çok önemli bir mabedin vaizi olan İspirîzâde'nin bu güç birliği içerisindeki rolü oldukça önemlidir. Dinî hassasiyetleri isteği amaca ulaşmak için kullanan, fetva makamı gibi hareket eden, başlangıçta hükümet yanlısı görünerek kendini çok iyi gizleyen İspirîzâde, ulema içersinden bazı kimseleri de yanına çekmeyi başarmıştır.

C. İsyanın Baş Aktörleri ve İsyanın Patlak Vermesi

Malum hadisenin meydana gelmesinde Patrona Halil'in baş rol oynadığını ve bu tarih hadiseye ismini verdiğini söylemiştik. Patrona Halil aslen Arnavut olup ve iyi bir karaktere sahip kişi değildi. Çünkü 1730 hadisesine kadar yaşamı boyunca farklı düzensizlikler içerisinde adının geçtiği görülür. Patrona olarak vazife yaptığı gemide ayaklanma tertip ettiği, Niş'den Vidin'e kadar uzanan padişahı makamından etme gayesinde olan bir ayaklanmanında içerisinde yer aldığı ve ayrıca arkadaşını öldürerek hapse girdiği ifade edilir[24].

Patrona Halil devlet vazifelerinden ayrıldıktan sonra İstanbul'da çeşitli işlerde çalışarak hayatına devam ettirmiş ve toplumca da iyi tanınan biriydi. Bu konumda olan bir kişinin yapacak olduğu herhangi bir girişimde taraftar toplaması zor olmasa gerekti. Ayrıca kendisi devletin önemli makamlarında bulunan kişiler ile iyi ilişkiler kurmuş birisiydi. Özellikle içine düştüğü durumlardan kurtulması konusunda Kaptan-ı derya Mustafa Paşa'nın ve Kapdan Abdi Paşa'nın sergilediği gayretler dikkate değerdi[25]. Netice itibariyle 28 Eylül 1730 Perşembe günü meydana gelen hadisenin gerçekleşmesinde kendisine birçok taraftar toplamayı başarabildi. Bunların arasında Muslu Beşe, İzmir'de bir halk ayaklanmasında baş rol oynayan Emir Ali, Kara Yılan, Ali Usta, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Canvaz Emir Musa, Hafız Ahmed Paşa Kethüdası Salih Ağa, Turşucu İsmail, Serdengeçti ağası Karagöz İbrahim, Gazi Beşe, Bayram, Çelo, Veli, Mustafa, Dereköylü Ali, Cebeciler kethüdası Recep gibi birçok kişi yer alıyordu[26]. Bunların dışında isyanda ulema kesiminin etkiside göz ardı edilemeyecek kadar mühimdi. Özellikle de Sultanın ve diğer devlet idaresinde sorumlu olan paşaların hal olmasında büyük bir payı olacak olan Ayasofya Cami Vaizi İsipirîzâde Ahmed Efendi'de vardı[27].

İsyan hareketinin tam olarak 28 Eylül 1730 Perşembe gününe getiril-

24 Aktepe, *a.g.e.*, s. 131, 132.
25 Aktepe, *a.g.e.*, s. 133.
26 Aktepe, *a.g.e.*, s. 134; Faik Reşit Unat, *1730 Patrona Halil İsyanı Hakkında Bir Eser Abdî Tarihi*, TTK, Ankara 1943, s. 29; Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 438.
27 İnalcık, *a.g.e.*, s. 128.

mesi bir tesadüfi durum değildi. O tarihte pay-i tahtın idari manada savunmasız olduğu zamana getirilmiş tatil günü üç koldan çarşıya inerek ahalinin desteğiyle beraber *"Allah Allah* şer'i Muhammedi *üzere ümmet-i Muhammed dâvamız vardır"* sesleriyle bir zorbalık içerisinde başlamıştı. Kalabalık birçok zorba kesimide yanına alarak hızlıca et meydanına ulaşmış ve buradan bir kısım yeniçerinin desteğini de alarak kendilerini daha güçlü hale getirmişlerdi[28]. Atmeydanın'da iki bin kişilik bir grubun meydana getirdiği bu hareket başlangıçta doğrudan padişaha karşı yapılmış bir hareket niteliği taşımamaktaydı. Tam aksine asilerin amacı Damad İbrahim Paşa başta olmak üzere kötü niyetli gördükleri vezirlere karşı yapılmış bir hareketti. Bu doğrultuda gayeleri Şeyhülislam Abdullah Efendi, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Kaymakam Mustafa Paşa ve Kethüda Mehmed Paşa'nın kendilerine canlı olarak teslim edilmesiydi[29].

Böyle bir hareketin meydana gelmesi karşısında idarenin şaşkınlık içerisinde kalarak durumun ciddeyitini kavrayamaması ve Sultan Ahmed'in bu asiler ile pazarlık masasına oturması hareketin farklı bir boyuta ulaşmasına sebebiyet vermişti. Tam bu durumda At meydanı ve Saray arasında adeta bir elçi gibi vazife görmeye başlayan İspirizade Ahmed Efendi'nin faaliyetleri de bu hareketin sadece dışarıdan değil içeriden bir destek elinin oduğunun kanıtıydı[30].

D. Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi Kimliği ve Darbe İçerisindeki Rolü

Sultan Ahmed Camii Vaizliği vazifesinden sonra Ayasofya Camii Vaizliğine getirilen İspirîzâde Ahmed Efendi bu vazifeyi silsile gereği babası İspirli Ali Efendiden sonra getirilmiştir. Aynı zamanda saray vaizi olan İsipirîzâde Ahmed Efendi, ailesel gücün yanında Osmanlı memleketlerindeki mabedlerin içerisinde en önemlilerinden biri olan Ayasofya'da Cuma vaizliği[31] yapması, yönetime ve halka daha fazla yakın olmasını sağlarken bireyler

28 Unat, *a.g.e.*, s. 29.
29 Zinkeisen, *a.g.e.*, s.
30 Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi", s. 107.
31 Osmanlı memleketlerinde yer alan büyük camiilerde her gün için vaiz bulunurken Cuma günleri ise büyük ve salatin camilerde daha fazla cemaat geldiğinden burada vaız görevine getirilen kişi bizzat devlet tarafından getirilmekteydi. Cuma vaizliği bir silsile teşkil ediyordu. Cuma vaizliğinde ulaşılabilecek en üst nokta da Ayosfya kürsü şehliydi. Bu vazifeli kişilere kürsü şeyhi denmesinin manası kendilerinin birer tekke şeyhi olmalarından kaynaklanıyordu. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB, İstanbul 1983.

üzerindeki ikna gücünü elinde tutmasını sağlamıştır[32].

İsyanın ilerleyen aşamalarında İspirizade'nin devlet idaresinin karşısında yer almasının bazı temel sebepleri vardı.1725-26 senesinde hırka-ı şerif ziyaretine daveti hususunda ihmal gösterilmesi kendisini gücendirmişti. Ayrıca Damad İbrahim Paşa ile yaşamış olduğu harf-i dad meselesi de sadrazama farklı bir gözle bakmasına sebep olmuştu[33].

Patrona Hail ve bereberinde yer alan asi takımı hareketlerinin ilk amacını İspirîzâde'nin de katkılarıyla Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Kaymakam Mustafa Paşa ve Kethüda Mehmed Paşa'nın canlarını bizzat Sultan'a aldırarak gerçekleştirdi[34]. Ancak III. Ahmed'in asilere karşı sergilediği müzakereci tutum onların daha da iştahlarını kabartmış ve bu sefer de Sultan'ın bizzat canını alma gayesine girişmişlerdi. Tam bu nokta da İspirizade divan toplantılarında bizzat III. Ahmed'in ruhiyetini bozması ve korkutması yerini I. Mahmud'a bırakmasıyla neticelendi[35]. Bu meselenin bu noktaya gelmesinde İspirîzâde'nin tutumu asla göz ardı edelemiyecek bir meseledir. Çünkü kendisi bizzat isyanın karşısında yer alıp bu hareketi daha büyük bir hal almadan bastırma girişiminde olabilecekken harketin üstün aklı gibi hareket etmesi ve asilerin emellerini hayata geçirmesi onu tam bir darbe aktörü yapmıştır.

E. Hadisenin Neticeleri ve İdarenin Yeniden Tesisi Meselesi

Patrona Halil'in ve beraberindekilerin mevcut düzene karşı olan bu baş kaldırışları kanlı bir şekilde Sultan III. Ahmed'in ve yakınında yer alan başta Damad İbrahim Paşa olmak üzere paşaların katli ile neticelenmişti[36]. III. Ahmed'in ölümü ile beraber de idare I. Mahmud'a geçmişti. Ancak her ne kadar saltanat makamında yeni padişah bulunuyor olsa da Patrona Halil kendisini devletin aslı kurtarıcısı olarak görüyor ve Atmeydanı'ndaki karargahından devlet işleri ve Padişah üzerindeki baskısını her daim hissettiriyordu. Patrona Halil kendini devletin kurtarıcısı olarak görürken eskiye dair tüm kötü uygulamaları kaldıracağını, adil bir düzen kurulacağını ifade ediyordu. Bunu söyleyen bir kişinin devleti ihya edecek tutum ve davranışlar içerisinde

32 Karahasanoğlu, ''Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi'', s. 101, 102.
33 Karahasanoğlu, ''Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi'', s. 103, 105.
34 Karahasanoğlu, ''Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi'', s. 107.
35 Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 440.
36 Refik, *Lâle Devri (1718-1730)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 101.

olması beklenirdi. Ancak, Patrona Halil isyanın durdurmak, düzeni tesis etmek bir yana dursun zorbalıklar, yağmalar, cinayetler ve daha sıralanabilecek bir çok aşırılığın önünü açmıştı[37]. Ayrıca Patrona Halil devlet kademesinde hiçbir vasfı olmamasına rağmen Divân-ı Hümâyûn'a katılıyor ve orada alınacak kanunlar üzerinde söz söyleme hakkını kendinde görüyordu. Devlet kadrolarındaki tayinler ise Patrona Halil ve beraberindekilerin istedikleri şekilde gerçekleştiriliyordu[38].

Patrona Halil ve isyancıların sonunu getiren hadiseler yine kendi içlerinden çıkmıştı. İsyan hareketinde bulunan kişilerin arasında doğan güvensizlik ortamı ve bölünmelerin artması devletin daha kararlı adımlar atmasına ortam hazırlamıştı. Cesaretini toplayan ve gereken desteği de bulan I. Mahmud 25 Kasım 1730 tarihinde divanda savaş meselesi üzerine gerçekleştirilen bir toplantı esnasında hareketin ileri gelenlerinden Patrona Halil ve yandaşları öldürüldü. İsyanın ele başlarının öldürülmesi isyanın destekçilerinin yeni bir isyan hareketine kalkışmasına sebep oldu. Ancak idarenin bu sefer daha hızlı bir şekilde tedbir alma yoluna gitmesi ve önceki isyandan büyük zararlar görmüş olan halkın da devletin yanında yer alması ile birlikte isyanın ikinci dalgasıda başarılı bir şekilde sonlandırılmıştır[39].

İsyan İstanbul'un mimari düzeni içinde bir tehdit niteliğindeydi. Her ne kadar yapılan köşkler, saraylar, kasrlar, çeşmeler, bahçeler gösteriş ve ihtişamın simgesi olarak halk nazarında tepkilerin odağı olsa da pay-i tahtın sanatsal çerçevesini değiştirdiği bir gerçekti. İsyancıların köşkleri ve sarayları yakmaları, bahçeleri talan etmeleri ve yaptıkları işleri gasp ve yağmaya dönüştürmesi, I. Mahmud'un bunu istemeyerek göz yumması kıymetli bir çok eserin yok olmasına sebep olmuştu[40].

SONUÇ

Lale Devri adıyla anılan ve Osmanlı tarihinde kültür-sanat-edebiyat, mimarî alanlarında yakaladığı ilerlemede olduğu kadar modernleşme ve güçlenme konusunda bir fırsat dönemi olan 1718-1730 arasındaki yıllar taassubun ve çıkar çevrelerinin etkisiyle bir isyana dönüşerek yıkıcı bir etki ortaya çıkarmıştır. Çünkü her isyan ve her darbede olduğu gibi bu darbe de o ana kadar devlet için kaydedilen tüm gelişmeleri geriye itmiş, devletin tüm kurumları zarar görmüştür. Ayrıca İstanbul'un ve hatta ülkenin en önemli devlet adamları, düşünürleri, şairleri, mimarları ve ortaya koydukları eserler tarih-

37 Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 441.
38 Refik, *Lâle Devri (1718-1730)*, s. 108, 109.
39 Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 444; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 214, 215, 217; Özcan, *a.g.m.*, s. 192.
40 Refik, *Lâle Devri (1718-1730)*, s. 107; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 212, 213.

ten silinmeye çalışılmıştır. Darbenin önü alınamaz hale gelmesinin en büyük sebebi ulemanın bir kısmının bu darbeye destek vermesidir. Devletin kadrolarında yer bulamayan, kadılık alamayan, geleceğini sadece bazı sözde dini düşüncelere endeksleyen genç medreseliler de halkın galeyana gelmesinde pay sahibidirler.

İsyan kolay bastırılamamıştır. İki dalga halinde gelen darbe ilk dalgada devlet adamlarını ve padişahın katline sebep olmuştur.buna rağmen güçlü devlet geleneğiyle Osmanlı Devleti kendi iç mekanizmalarını harekete geçirek ilk darbeyi yapan büyük kuvveti dağıtsa da isyancıların kalan kısmı üst akıldan yoksun halde darbenin ikinci kısmını başlatmışlardır. Tamamen hesapsızca ve küstahça hareket eden bu grup İspirîzâde gibilerden oluşan beyin takımını kaybedince ve halktan gerekli desteği göremeyince devlet duruma hakim olmuştur. Düzeni yeniden sağlamak, devlet nizamını yeniden teşkil etmek çok vakit ve insan kaybına sebep olmuştur. Tahribat oldukça büyük olmuş, Lale Devrinde bin bir emekle oluşturulan kıymetli eserler ve fikrî birikim kayba uğramıştır. Askerî, siyasî ve iktisadî alanlarda yükselişe geçileceği sırada yaşanan bu menfur hadise Avrupa'da bile hayranlık uyandıran Osmanlı kudretini zaaf içerinde göstermiştir.

KAYNAKÇA

ÁGOSTON, Gábor, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XIII. ve XIX. Asırda)*, TTK, Ankara 1988.

AKTEPE, Münir, "Ahmed III", *TDVİA*, Cilt 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 34-38.

----------, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958.

ALTINAY, Ahmet Refik, *Lâle Devri*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

----------, *Lâle Devri (1718-1730)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 101.

ALTINSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.

ÇOLAK, Songül, "Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s.525-530.

ERAVCI, H. Mustafa - KİREMİT, İlker, "Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Tarih Okulu*, Sayı 8, Eylül-Aralık 2010, s. 79-83.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i ´Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar (Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet)*, Cilt 4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

KARAHASANOĞLU, Selim, "Osmanlı Tarih Yazımında "Lale Devri" Eleştirel Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 7, 2008, s. 129-144.

----------, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt 24, s. 97-128.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, Çev. Server Tanilli, Cilt 1, İstanbul 1992.

UNAT, Faik Reşit, *1730 Patrona Halil İsyanı Hakkında Bir Eser Abdî Tarihi*, TTK, Ankara 1943.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Cilt 4, Kısım I, TTK, Ankara 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Edirne Vak'ası", *TDVİA*, Cilt 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 445-446.

----------, "Lale Devri", *TDVİA*, Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 81-84.

----------, "Patrona Halil İsyanı", TDVİA, Cilt 64, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 189-192.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB, İstanbul 1983.

SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 1, E Yayınları, İstanbul 2008.

TAYŞİ, Mehmet Serhan, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *TDVİA*, Cilt 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 527-528.

ZİNKEİSEN, Johann Willhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: 1699-1774, Çev. Nilüfer Epçeli, Cilt 5, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Van Mour'un Çizimiyle Meraasim Kıyafeti İçerisinde
III. Ahmed
(*Lale Devri Ressamı Van Mour'un Çizimleriyle Osmanlılar Kıyafet Albümü*, Ed. Sinan Ceco, İstanbul 2013, s. 27.)

Patrona Halil ve Destekçilerinden Muslu
(Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri 1718-1730*, İstanbul 2010, s. 92.)

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

TALAT AYDEMİR KALKIŞMALARININ TÜRK BASININA YANSIMALARI VE KAMUOYU OLUŞUMU

Dr. Tekin ÖNAL

ÖZET

27 Mayıs 1960 İhtilali'nin komutanı Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesine rağmen, ordu içerisinde rahatsızlık son bulmamıştır. Bu durum Albay Talat Aydemir önderliğindeki bir grubun yeniden bir askeri darbeye kalkışmasına neden olmuştur. Ancak Hava Kuvvetleri grubu Aydemir'i son anda yalnız bırakmış ve girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başbakan İsmet İnönü, çareyi isyancı subayların görev yerlerini değiştirmekte bulmuştur. Ancak bu da rahatsızlığa engel olmamış, aksine daha da artmasına sebep olmuştur. Böylece 21 Mayıs 1963 tarihinde Aydemir'in yönettiği ikinci isyan hareketi başlamıştır. 21 Mayıs teşebbüsüne Hava Kuvvetleri karşı çıkmıştır. Radyo bir ara Aydemir'e bağlı kuvvetlerin eline geçse de darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Askeri Yargıtay, 21 Mayıs sanıklarından idama mahkûm olan 7 kişiden dördünün cezasını tasdik ederken, diğer üçünün idam cezasını bozmuştur. Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idam cezalarının tasdikine ittifakla, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezalarının tasdiklerine ise, ekseriyetle karar verilmiştir. İdama mahkûm edilen Ahmet Güçal, İlhan Baş ve Cevdet Kırca'nın idam cezaları bozulmuştur. Bu karar da ittifakla alınmıştır. TBMM Aydemir ve Gürcan hakkındaki idam kararlarını 9 Ocak 1964'te onaylamış ve 27 Haziran'da Gürcan, 5 Temmuz'da ise Aydemir idam edilmiş-

lerdir. Diğer idam kararları ise uygulanmamıştır. 21 Mayısçılara verilen cezalar, birkaç yıl sonra çıkartılan af yasasıyla, kısmen veya tamamen kaldırılarak, birçok hükümlü serbest bırakılmıştır. Bir yıl ara ile iki darbe teşebbüsünün de sonuçsuz kalması ve ordunun bir bütün olarak hareket edememesi, ülkenin sorunlarını darbe yolu ile çözme tasarısını ertelemiş ve örgüt kurma çabalarında başarısızlığa yol açmıştır. Bu nedenle 1971 öncesine kadar, ordu hareketlerinden ziyade, ordu müdahalesinin önkoşullarını yaratma çabalarının ağırlıklı olduğu görülmüştür. İşte bu çalışmayla Aydemir'in "karşı devrim" hareketleri, neden ve sonuçlarıyla birlikte, ağırlıklı olarak Türk basınına yansıdığı şekilde ele alınacaktır. Bu yapılırken karşılaştırmalı analiz metodu kullanılacak ve konu hakkında kamuoyunun oluşumu süreci derinlemesine incelenecektir. Türk basın tarihinde sıkça rastlandığı biçimde, bu olayda da basının değişken tavrı, farklı objektif kaynaklardan faydalanılarak objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konu hakkında özellikle dönemin tanıklarının kaleme aldıkları hatıratlar ve devletin resmi yayınlarından da faydalanılacaktır. Kuşkusuz her tarihi çalışmada önemli bir yere sahip olan arşiv belgelerine bu çalışmada da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Cunta, Darbe, Talat Aydemir, İsmet İnönü, Basın*

RELATIONS TO THE TURKISH PRESS OF TALAT AYDEMİR'S COUP ATTEMPT AND THE PUBLIC OPINION

ABSTRACT

Although Cemal Gürsel, the commander of the Revolution May 27, 1960, was brought to the presidency, the discomfort within the army could not be ended. This situation led a group under the leadership of Colonel Talat Aydemir to attempt a military coup again. However, the Air Force group left Aydemir alone in the last minute and the venture failed. Prime Minister Ismet Inonu resolved the issue by changing the positions of the rebel officers. However, this did not prevent the inconvenience, on the contrary, it caused the inconvenience to increase. Thus, on May 21, 1963, Aydemir's second riot movement began. The Air Force opposed the 21 May attempt. Although the radio was captured by the forces connected to Aydemir, the coup attempt was unsuccessful. While The Military Court of Cassation approved the punishment of four of the seven suspects who were sentenced to death from May 21 defendants, it did not approve the death penalty for the other three people. The court decided unanimously the death penalty of Talat Aydemir and Fethi Gurcan. Beside Osman Deniz and Erol Dinçer's penalties were decided by majority of votes. Penalties of Ahmet Güçal, İlhan Baş and Cevdet Kırca who were sentenced to death were removed by the court. And this decision was taken with alliance. On January 9, 1964, the Turkish Grand National Assembly approved the death sentences regarding Aydemir and Gurcan. On June 27 Gurcan and on July 5 Aydemir were executed. In addition other death sentences were not enforced. With the amnesty law removed several years later, Punisments that were given people of 21 May were removed Partially or completely. And many convicts were released. The failure of two coup attempts and the inability of the army to act as a whole has delayed the design of solving the problems of the country by coup and led to failure in the efforts to establish an organization. Therefore, until 1971, it was seen that the efforts of the military to create precondition of military intervention were predominant. With this study, Aydemir's "counterrevolution" movements, together with their reasons and consequences, will be handled as reflected mainly on the Turkish press. When this is done, the comparative analysis method will be used and the process of public formation will be examined in depth. As is often seen in the Turkish press history, the changeable attitude of the press will be tried to be evaluated objectively by using different objective sources. Studies that was written by witnesses of the period and official publications of the state will be used. Undoubtedly, archival documents which have an important place in every historical study will be included in this study.

Keywords: *Junta, Coup, Talat Aydemir, Ismet Inönü, Press*

GİRİŞ

1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçim sonuçlarını karşı devrim olarak niteleyen ve bu karşı devrime karşı da kendi aralarında bir protokol imzalayan Albaylar Cuntası'nın lideri Talat Aydemir, 21 Ekim Muhtırası'ndan sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık seçimlerinin ne kadar demokratik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Süngülerin gölgesi altında Büyük Millet Meclisine Reisicumhur seçtiren kumandanların demokrasi anlayışı bu mudur? Reisicumhur adayı olarak çıkmak isteyen, diğer bir partiye mensup Prof. Ali Fuat Başgil, Sıtkı Ulay Paşa, Fahri Özdilek Paşa ve Haydar Tunçkanat silah tehditleri altında istifa ettirilmiş midir? Demokrasi bu mudur? Ne yazık ki Reisicumhur seçiminin bu şekilde yapılmasına Büyük Millet Meclisi üyeleri seyirci kalmışlardır. Anayasa dışı bu teklifi kolaylıkla kabul etmişlerdir. Çünkü o zaman söylenen sözler ve yapılan tehditler şudur: eğer Reisicumhur olarak Cemal Gürsel'i seçmezseniz; ordu idareye el koyacak. Acaba öyle miydi? Yoksa CHP'ye ve İnönü'ye bel bağlayan birkaç generalin arzusu muydu? Bunu takdir edemeyen milletvekilleri, meclisin ilk açılış gününde, kendi kendilerini bu karakterleriyle mahkûm ettiler."[1]

1. 22 Şubat Kalkışması

Dönemin Milli Savunma Bakanı Özel Kalem Müdürü Talat Turhan, Aydemir hadisesini, İstanbul'un isyandan vazgeçmesiyle Aydemir'in hareketin başına geçmek zorunda kaldığı, ordu içerisinde birçok kişinin bu hareketi istediği ve başlarına geçen kimse olmazsa birçok kişinin tek tek hareketlere kalkıp, Türkiye'yi daha zor şartlara sürükleyebileceği ve binlerce insanın bu olaylar sonucunda öleceği şeklinde yorumlamıştır.[2]

Cumhuriyet Tarihi'nin üçünün başarıya ulaştığı, ikisinin ise önlendiği beş ihtilal hareketinden başarıya ulaşamayan ya da önlenen iki girişimin altında da aynı ismin, Kurmay Albay Talat Aydemir'in imzası vardır. 22 Şubat, direniş gören ilk ihtilal girişimi olmasının yanında en tehlikeli olanıdır. Çünkü ordunun hiç istemediği bir şey gerçekleşmiş ve ordu kuvvetleri arasında sürtüşme çıkmıştır. 27 Mayıs İhtilali'nin komutanı Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesine rağmen, rahatsızlık son bulmamıştır. İşte bu şartlar altında Talat Aydemir önderliğindeki bir grup, yeniden ihtilal yapma peşine

1 Erol Maraşlı, *Balans Ayarları (Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar),* Metropol Yayınları, İstanbul 2008, s. 181.
2 Mehmet Ali Birand vd., *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 60.

düşmüşlerdir. Ancak Hava Kuvvetleri, Aydemir'i son anda yalnız bırakınca, Aydemir umduğunu bulamamış ve girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başbakan İsmet İnönü, duruma çareyi isyancı subayların liderlerini görevden alarak, onları doğuya tayin etmekte görmüştür. Ancak İnönü'nün bu kararının isyancılara bildirileceği gün kıyamet kopmuş ve 22 Şubat isyan hareketi başlamıştır.[3]

Ayaklanma, 22 Şubat sabahı Harp Okulu ve Zırhlı Birlikler komutanlıklarında başlamış ve isyancılar hükümete karşı bazı talepler öne sürerek, harekete geçmişlerdir. Başta Talat Aydemir olmak üzere, birtakım tayinlerin durdurulması, Meclis'in feshi, harekâta katılanlara bir şey yapılmaması gibi şartlar ileri süren birliklerle, hükümet yetkilileri arasındaki müzakerelere Dikmen yolunun sahne olduğunun altını çizen Milliyet Gazetesi'nde, buradaki müzakerelerin 40 dakika kadar sürdüğü ve Harp Okulu öğrencilerin Hükümete bağlı birliklere iltihak ettikleri yazılmıştır.[4]

Hükümet çok geçmeden duruma hâkim olmuş ve ayaklanma yayılmadan bastırılmıştır. Duruma hâkim olduğunu fark eden Başbakan İnönü, isyancı önderlere emekli edilmek suretiyle af edileceklerini söylemiştir. Uzun kadar süren pazarlıklar neticesinde, Talat Aydemir ve arkadaşları direnmenin olanaksız olduğunu anlayarak, İnönü'nün teklifini kabul etmek zorunda kalmışlardır.[5] Zaten isyan sonrasında Aydemir'in devlet başkanlığını düşünmediği, fakat etrafının onu Çankaya'ya iteleyebileceği yorumu da yapılmıştır.[6]

Asilerin başında Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in olduğunu belirten Hürriyet Gazetesi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in *"Türk ordusu senin eserin olan bugünkü rejimi sana yıktırmak istiyorlar"* demeci ile Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "*Cumhuriyeti ve demokrasiyi her çeşit iç ve dış tahrike karşı koruyacağız"* şeklindeki beyanatını manşetine taşırken,[7] Sunay'ın Başkumandan imzası ile yayınladığı tebliğ Akşam Gazetesi'nde şu şekilde verilmiştir:

1. 22 Şubat 1962 tarihinde, Ankara Garnizonundaki bazı birlik kumandanlarının görülen lüzum üzerine tayinlerinin yapılması sebebiyle Harp Okulu, Jandarma Subay Okulu, Zırhlı Birlikler Okulunun Tank Taburu, Zırhlı Muhabere Eğitim merkezlerinin bazı kısımları, garnizonlarında alarm dışı fevkalâde tedbirlere tevessül etmişlerdir.

3 A.g.e., s. 66.
4 Milliyet, 23 Şubat 1962, s. 1.
5 Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze,* 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 121.
6 Mahmut Boğuşlu, 1960-1978 Olayları Anılar Yorumlar, Kastaş Yayınları, İstanbul 1995, s. 38.
7 Hürriyet, 23 Şubat 1962, s. 1.

2. Alınan mukabil tedbirler üzerine herhangi müessif bir olay olmamıştır.

3. Ankara dışındaki bütün birlik ve kurumlar demokratik rejime ve Genelkurmay Başkanlığı'na bağlılıklarını bildirmişlerdir.

4. Hükümet, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Kumandanlıkları bu yoldaki her türlü menfi teşebbüsü önlemeye kesin olarak kararlıdır.[8]

Gazetenin aynı sayısında "27 Mayıs'ı hedef tutan ve aşırı sol gidişe karşıyız" ifadelerini kullanan parti liderleri, imzaladıkları ortak bildiride de varlığımızı imhaya fırsat bekleyen aşırı sol cereyana karşı zemin hazırlandığı belirtilmiştir. Öte yandan basında genel olarak bu tür bir ayaklanmanın beklendiği, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın yerinde müdahaleleri ile daha önce meydana gelebilecek hadiselerin önlendiği de vurgulanmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi'nde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Başbakan'ın desteklenmesini istedikleri vurgulanırken,[9] Hürriyet Gazetesi, Gürsel'in ülkede sükûnete ihtiyaç duyulduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'nün birkaç gün önce verdiği bir demeci ile böyle bir rehberlik vazifesi gördüğü görüşüne yer vermiştir. Gürsel, büyük asker ve mümtaz bir devlet adamı olarak nitelediği Başbakan İsmet İnönü'nün bütün vatandaşlara ışıklı yolu gösterdiğini belirterek, bu yolun Anayasa ve normal demokratik rejime saygı yolu olduğunu da eklemiştir. Gürsel devamla, Türk milletinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen Anayasanın, bütün milletin malı olduğunu, bu Anayasanın 27 Mayıs Devrimi'nin eseri olduğunu, bu itibarla da herkesten önce, 27 Mayıs'ı başaran şerefli Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Anayasanın yılmaz bekçisi olduğunu vurgulamıştır.[10]

TBMM'de konu üzerine bir konuşma yapan Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, *"Büyük Meclise arz etmek isteriz ki; milletten ve Anayasadan kuvvet alan Hükümetimiz bu milletin ayrılmaz parçası ve Anayasanın yılmaz koruyucusu Türk Ordusu ile el ele, her zamankinden daha kuvvetli olarak vazife başındadır"*[11] şeklinde konuşurken, Başbakan İsmet İnönü, olayların yatışmasından sonra, *"Dün bu saatlerde dostun ve düşmanın küçümseyerek baktığı bir Türkiye vardı. Bugün dost ve düşmana karşı, engin bir gururla, göğsü kabarmış dev bir Türkiye vardır. İşte iki cümle ile durumun izahı"* açıklamasını yapmıştır. İnönü'yü alkışlarla karşılayan Meclis,[12] Türk Milletini tarihi bir facianın eşiğinden döndürdükleri ve kurtardıkları için başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Hükümet Başkanı İsmet İnönü ve diğer Hükümet üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kahraman komutan ve subaylarına derin şükran ve güven duygularını sunmuştur.[13]

8 Akşam, 23 Şubat 1962, s. 1.
9 Cumhuriyet, 23 Şubat 1962, s. 1.
10 Hürriyet, 23 Şubat 1962, s. 1.
11 Akşam, 24 Şubat 1962, s. 1. ; Feyzioğlu'nun konuşması için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 23.2.1962, s. 243.
12 Milliyet, 24 Şubat 1962, s. 1.

Olaydan hemen sonra kriz geçiren Talat Aydemir hastaneye kaldırılmış, Kara Kuvvetleri Komutanı istifa etmiş, birçok kuvvet komutanı ve üst düzey asker emniyet tarafından gözaltına alınmıştır.[14] Akşam Gazetesi, ordunun demokrasiyi koruduğunu vurgulamış ve İnönü'nün, "Beni öldürürler, ama üç ay sonra millet onları ayak altına alıp ezer"[15] ifadesine yer vermiş, ayrıca "Gençliğin Bildirisi" başlığıyla Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun *"Türkiye'de demokratik rejimin kurulması için ulusça yaptığımız 27 Mayıs'ın ruhuna ve onun kazandırdığı Anayasaya bağlıyız. Başbakan İsmet İnönü'yü demokrasinin ve Atatürk ilkelerinin teminatı olarak kabul ediyoruz. Bu uğurda onu ölene kadar destekleyeceğimize söz veriyoruz. Daima Türkiye'deki ileri hareketlerin öncülüğünü yapan Türk ordusu ile beraberiz"*[16] şeklindeki bildirisini sayfalarına taşımıştır. Burada dikkat çeken nokta, 27 Mayıs'ın ulusa mal edilmesi ve Başbakanlığına en fazla karşı çıkılanlardan birisi olan İnönü'nün ölene kadar destekleneceği ifadesidir.

Hürriyet Gazetesi ise aynı gün İnönü'nün "Bugün dünyaya karşı, milleti ile ordusu ile dev kuvvetinde bir Türkiye vardır"[17] sözleriyle, birlik ve beraberliğin önemi üzerinde durmuştur.

Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada hareketin haber alınması üzerine gerekli tertibatın alındığı, Harp Okulu öğrencilerine bir hafta erken izin verildiği ve okulun tatil edildiği, olaylarla ilgisi bulunanların yerlerinin değiştirildiği, tutuklanan kimsenin bulunmadığı, Talat Aydemir'in yerine Semih Sancar'ın atandığı[18] ve Aydemir'in emekli edilen 20 subay arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kurmay Albaylar Talat Aydemir, Emin Arat, Dündar Seyhan ve Turgut Alpagut'un muhafaza altında tutulduğu vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ayaklanmaya kalkışanlar için bir Divan-ı Harp kurulmayacağını belirtmiş, Savunma Bakanlığı ise emekli edilenlerin dışında 14 subayın da başka görevlere tayin edildiklerini açıklamıştır.[19] Emekliye sevk edilenlerin yerine derhal yenileri atanırken, AP yayınladığı bir tebliğ ile Atatürk ilkeleri ve demokrasiye bağlılığını bildir-

13 Milliyet, 24 Şubat 1962, s. 1.; Cumhuriyet, 24 Şubat 1962, s. 1.; Ortak önerge için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 23.2.1962, s. 290-291.
14 Tercüman, 24 Şubat 1962.; Hürriyet, 24 Şubat 1962, s. 5.
15 Akşam, 24 Şubat 1962, s. 1.
16 Akşam, 24 Şubat 1962, s. 3.
17 Hürriyet, 24 Şubat 1962, s. 1.
18 Akşam, 24 Şubat 1962, s. 3.
19 Hürriyet, 25 Şubat 1962, s. 1.

miş,[20] CKMP Grubunda ise Osman Bölükbaşı, orduyu siyasete çeken sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.[21]

Başbakan İsmet İnönü, olaylar karşısında alınacak tedbirleri görüşmek üzere tüm parti liderleriyle bir araya gelmiş[22] ve katılanların, ilan edilecek olan tebliğ dışında herhangi bir beyanatta bulunmayacaklarına dair söz verdikleri toplantı sonunda, şu tebliğ hazırlanarak basına verilmiştir:

1. Meşru nizama karşı girişilen son teşebbüs, demokratik rejimin koruyucusu kuvvetlerin ve müesseselerin müşterek anlayış ve gayretleriyle önlenmiştir. Bu netice, Türk milletinin demokratik rejime bağlı ve layık olduğunun iftihara değer yeni bir delili olmuştur.

2. Kahraman ordumuzun gerçekleştirdiği 27 Mayıs İhtilalinin meşruiyeti aleyhine girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzlerin ve Anayasa nizamını bertaraf etmeye matuf hareket ve davranışların kesin olarak önlenmesi lazımdır.

3. Bu maksatla partiler üstü bir anlayış içinde gerekli esasları hazırlamak üzere, hükümet ve partiler temsilcilerinden müteşekkil bir komisyon kurulmuştur.

4. Mutabık kalınacak esaslardan kanunlaşması gerekenler, partilerin yetkili organları tarafından kabul edildikten sonra TBMM'ye sunulacaktır.[23]

İki gün Genelkurmay Başkanlığı'nda tutulan dört kurmay albay, Aydemir, Seyhan, Arat ve Arpagut 26 Şubat'ta serbest bırakılırken,[24] Başbakan İsmet İnönü'nün "Güven içinde çalışma devrine girdik"[25] açıklamasının ardından alınacak tedbirler de olgunlaşmaya başlamış ve aynı gece parti liderlerinin anlaşmaya vardığı tasarı, gruplarda görüşülmek üzere partilere gönderilmiştir.[26] Kanun, 3 Mart 1962 tarihinde TBMM'de çok uzun tartışmaların ardından,[27] 5 Mart 1962'de TBMM ve Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edilmiş,[28] 7 Mart 1962 tarihinde de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe

20 AP bildirisi için bkz. Hürriyet, 25 Şubat 1962, s. 7.
21 Akşam, 25 Şubat 1962, s. 1.; Hürriyet, 25 Şubat 1962, s. 1.
22 Hürriyet, 26 Şubat 1962, s. 1.
23 Hürriyet, 26 Şubat 1962, s. 5.
24 Cumhuriyet, 27 Şubat 1962, s. 1.
25 Akşam, 27 Şubat 1962, s. 1-5.
26 Akşam, 28 Şubat 1962, s. 1-5.
27 Tedbirler Kanunu tartışmaları için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 3.3.1962, s. 16:22, 23:32, 32:39, 39:87.
28 Kanunun kabulü ile ilgili bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 5.3.1962.; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 5.3.1962.

girmiştir.[29] Rejimin yıkılma tehdidine karşı geniş çaplı Tedbirler Kanunu'na Senato'da Abdülhamit jurnalciliğini geri getireceği şeklinde eleştiriler yapılmıştır.[30] Ancak yapılan oylama sonucunda 21 red oyuna karşılık 100 kabul oyunun çıkması kanunu savunanların eleştirenlerden çok daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bu arada CHP Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, kabul edilen kanunu, Anayasa ve 27 Mayıs'ın ruhuna aykırı bularak hem partisinden hem de milletvekilliğinden istifa etmiştir.[31] Karaosmanoğlu gibi önemli bir ismin istifası ise iktidarın büyük ortağı CHP için ciddi bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

9 Maddelik Tedbirler Kanunu'na göre, siyasi mahkûmların beyanlarını yayınlamak, Yüksek Adalet Divanı'nda kesinleşen kararları küçültecek söz, yazı ya da haber neşri yapmak, Demokrat Parti iktidarı ve şahıslarını herhangi bir şekilde övmek yasaklanmıştır.[32]

2. 21 Mayıs Kalkışması

Tedbirler, ülkede sosyo-politik hayatı olumsuz yönde etkilerken, Talat Aydemir 27 Mayıs'ın toplumsal bir devrim hareketi olduğunu, ancak asıl hedefinden saptırıldığını düşünürken, parlamenter sisteme karşı devrim fikrini öne çıkarmıştır. Aydemir, devrimin tek yolunu ise bir şekilde yönetime el koymak olarak görmüştür.

21 Mayıs 1963 gecesi Talat Aydemir'in yönettiği ikinci isyan hareketi, Silahlı Kuvvetlere bağlı jetlerin yoğun ateşi neticesinde kısa sürede bastırılmıştır. Ankara sokaklarında Aydemir'in yönlendirdiği Harp Okulu öğrencileri ile Silahlı Kuvvetler arasındaki çarpışmalar gece saat 24.00'dan sabah 06.30'a kadar devam etmiştir.[33] Radyo bir ara Aydemir'e bağlı kuvvetlerin eline geçse de darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[34] İstanbul Radyosu önünde de havaya ateş açılmış, ancak Hükümet kuvvetlerinin Radyoevini kuşatması sonucunda içeriden çıkan 3 subay kaçmak mecburiyetinde kalmıştır. Radyoya gelen Birinci Ordu Komutanı, "Olay birkaç çapulcunun eseridir" diyerek, kalkışmanın desteksiz olduğuna vurgu yapmıştır.[35] Bu girişim ve bu girişimi bastırma harekâtı sırasında yaşanan silahlı çatışmalarda 6 kişi yaşamını yi-

29 T.C. Resmî Gazete, 7 Mart 1962, S. 11053.
30 Akşam, 6 Mart 1962, s. 1.
31 Cumhuriyet, 3 Mart 1962, s. 1.
32 Tercüman, 3 Mart 1962, s. 1.
33 Akşam, 21 Mayıs 1963, s. 1.; Tercüman, 21 Mayıs 1963, s. 1.
34 Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 117.
35 Akşam, 21 Mayıs 1963, s. 1.

tirirken,[36] 30 kişi de yaralanmıştır. Ölenler arasında bir albay, bir de binbaşı vardır.[37]

Kendilerine "Halâskâr Fedaileri" diyen Aydemir kuvvetleri radyoyu ele geçirerek, ihtilal bildirilerini üst üste okumaya başlamışlar, bildiriyi duyan halk ise telaş içerisinde beklemeye koyulmuştur. Bildiride, Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetlerinin, mevcut Anayasa ve kanunları hiçe sayarak, partizan bir tutum takınmaları sonucunda, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik hayatının felce uğradığı gibi tabirler yer almaktaydı. Hareketin nedenini bu şekilde ortaya koyan isyancılar, içinde bulunulan bu vahim durumdan çıkış yöntemini de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyması şeklinde açıklamışlardır.[38]

Radyoda ihtilal bildirisi okunurken, bir yandan da marşlar çalıyor ve Silahlı Kuvvetlerin iktidara el koyduğu söyleniyordu. Aslında bütün ihtilal kuvveti, birkaç 22 Şubat emeklisi subay, bir grup Harp Okulu öğrencisi ve radyoevi önündeki üç tanktan ibaretti. Radyo susmasa tüm ülke, Aydemir'in iktidara el koyduğunu düşünecekti. Ne pahasına olursa olsun radyo susturulmalıydı. Bu işi başaran ise 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi oldu. Elverdi yanında iki erle radyoevini basarak, anonsları yapan ihtilalci üsteğmeni tutukladı. Ardından spiker koltuğuna oturan Elverdi, bundan önce yapılan bütün beyanların ve duyuruların yalan ve yanlış olduğunu, olayları Aydemir'in "üç buçuk adamı"nın gerçekleştirdiğini duyurmuştur. Silahlı Kuvvetlerin alarm verdiğini, tüm isyancıları toplayacağını söyleyen Elverdi, birliklere hitaben de hemen kışlalarına dönmelerini ve ikinci bir emri beklemelerini söylemiştir.[39]

Silahlı Kuvvetler duruma hâkim olduktan sonra ise ayaklanmanın elebaşı Talat Aydemir ve Alparslan Türkeş tutuklanmıştır.[40]

20-21 Mayıs 1961 gecesi, önceden yapılmış tertipler neticesinde, Anayasayı ihlal amacını güden silahlı bir ayaklanma teşebbüsü vuku bulduğundan, Anayasa'nın 124. Maddesi gereğince bir ay süre ile Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde, Bakanlar Kurulu'nca, 21 Mayıs 1963 tarihinde sıkıyönetim ilanı kararlaştırılmıştır.[41] Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Cemal Tural imzalı 17 numaralı[42] tebliği ile isyana kalkışanların cezasız kalmayacağı vurgulamıştır.

Toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin duruma hâkim olduğunu belirttikten sonra, 22 Şubat hareketinin de sorumlusu olan Albay Talat Aydemir'in saklandığı evde yakalandığı, kalkışmaya iştirak edenlerin de nezaret altında bulunduğu, isyan hareketinin bir avuç asinin Ankara Radyosu'nu bir baskınla ele geçirmeleri üzerine başladığını ifade eden bir bildiri yayınlamıştır.[43] Bu bildiri de diğer bildiri ve açıklamalar gibi, kamuoyunun hükümet lehine oluşması ve bu tarz kalkışmaların devletin silahlı gücüyle başa çıkamayacağını anlatması bakımından dikkate değerdir.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 21 Numaralı tebliği ile isyancıların duruşmalarına bir hafta içerisinde başlanacağı duyurulmuş,[44] bu isyancılar için özel mahkemelerin kurulduğu, bu mahkemelerin kimlerin ne şekilde takip edeceğini ise Örfi İdare'nin belirleyeceği, Tercüman Gazetesi'nin 3 Haziran 1963 tarihli basımında ifade edilmiştir.[45] Sanıkların duruşmasına 7 Haziran 1963 tarihinde başlanmış ve sanıklardan 36'sının idamı istenmiştir.[46] Karar 6 Eylül 1963 tarihinde açıklanmış ve 7 idamla 29 müebbet hapis cezası hükmü verilmiştir. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırca, O. Deniz ve A. Güçal idama mahkûm olurken, Alparslan Türkeş ve 45 kişi beraat etmiştir.[47]

Askeri Yargıtay, idama mahkûm olan 7 kişiden dördünün cezasını tasdik ederken, diğer üçünün idam cezasını bozmuştur. Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idam cezalarının tasdikine ittifakla, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in tasdiklerine ise, ekseriyetle karar verilmiştir. İdama mahkûm edilen Ahmet Güçal, İlhan Baş ve Cevdet Kırca'nın idam cezaları bozulmuştur. Bu karar da ittifakla alınmıştır.[48]

TBMM Talat Aydemir ve Fethi Gürcan hakkındaki idam kararlarını 9 Ocak 1964'te onaylamıştır. 23 Haziran'da çıkarılan, idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun ise 26 Haziran'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır.[49] Buna göre 27 Haziran'da Gürcan'ın idam cezası yerine getirilirken, Aydemir, idamına itiraz etmiş ve cezası ertelenmiştir.[50]

36 Olaylar sırasında ölenlerin sayısı bazı gazetelerde 7 olarak verilmiştir. Yine yaralı sayısı da 26 olarak ifade edilmiştir. Bkz. Akşam, 22 Mayıs 1963, s. 1.
37 İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), Cilt 2, 3. Baskı, yay. haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 879.
38 Akşam, 21 Mayıs 1963, s. 1.; Şeref Bakşık, CHP İle Bir Ömür, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 201.
39 Birand vd., a.g.e., s. 107-108.; Akşam, 21 Mayıs 1963, s. 7.
40 Hürriyet, 22 Mayıs 1963, s. 1.
41 Hürriyet, 22 Mayıs 1963, s. 1.; Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963, s. 1.; Tercüman, 22 Mayıs 1963, s. 1.
42 Akşam, 26 Mayıs 1962, s. 1.
43 Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963, s. 1.
44 Cumhuriyet, 30 Mayıs 1963, s. 1.
45 Tercüman, 3 Haziran 1963, s. 1.
46 Hürriyet, 8 Haziran 1963, s. 1.
47 Hürriyet, 6 Eylül 1963, s. 1.
48 Hürriyet, 1 Kasım 1963, s. 1.
49 T.C. Resmi Gazete, 26 Haziran 1964, S. 11738.
50 Milliyet, 27 Haziran 1964, s. 1.; Cumhuriyet, 28 Haziran 1964, s. 1.; Hürriyet, 28 Haziran 1964, s. 1.; Tercüman, 28 Temmuz 1964, s. 1.

Talat Aydemir'in avukatı, siyasi mahkûmların idam edilmemesine dair Meclis'te görüşülen bir kanun teklifine dayanarak idam cezasının durdurulmasını istemiştir. Müracaatı Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi incelemiş ve reddetmiştir. Bunun üzerine bir üst mercii olan Askeri Yargıtay'a itiraz edileceği açıklanmıştır.[51] Askeri Yargıtay'a yapılan itiraz ise 4 Temmuz günü reddedilmiş ve Aydemir'in infazı kesinleşmiştir.[52] 5 Temmuz sabahı Ankara Merkez Cezaevi'nin bahçesinde idam edilen Aydemir,[53] bunun kendisi için hayırlı olduğunu söylemiştir.[54] Diğer idam kararları ise uygulanmamıştır. 21 Mayısçılara verilen cezalar, birkaç yıl sonra çıkartılan af yasasıyla, kısmen veya tamamen kaldırılarak, birçok hükümlü serbest bırakılmıştır.[55]

SONUÇ

Bir yıl ara ile iki darbe teşebbüsünün de sonuçsuz kalması ve ordunun bir bütün olarak hareket edememesi, askerler arasında ülkenin sorunlarını darbe yolu ile çözme tasarısını ertelemiş ve örgüt kurma çabalarında başarısızlığa yol açmıştır. Bu nedenle 1971 öncesine kadar, ordu hareketlerinden ziyade, ordu müdahalesinin ön koşullarını yaratma çabalarının ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Talat Aydemir'in hatıralarında belirtiği üzere, darbe komitesi aslında 1940'lı yılların sonuna doğru kurulmuş, ancak ordu içinde birçok komitenin var olduğunun anlaşılmasıyla planlanan darbe ertelenmiştir. İşin başında Aydemir olmasına rağmen, darbe O'nun yurtdışında görevli bulunduğu bir zamanda gerçekleştirilmiş ve Aydemir, komite içinde ikinci plana itilmiştir. Kendisine ancak Komite Genel Sekreterliği görevi verilen Aydemir, 27 Mayıs darbesinin amacına ulaşmadığını ve ülkenin çıkış yolunun köklü reformlardan geçtiğini düşünerek, yeni bir darbe teşebbüsüne girişmiştir. Ancak Aydemir, umduğu desteği bulamamış ve kısa sürede yakalanarak, tutuklanmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün verdiği söz üzerine sadece emekliye sevk edilen Aydemir, ordunun bazı unsurları üzerinde etkin kişi olmaya devam etmiştir. 21 Mayıs 1963 darbe girişimi ise Aydemir ve arkadaşlarının sonunu hazırlamış ve olaylar 4 kişinin idamı, yüzlerce kişinin ordudan ihraç edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Talat Aydemir'in darbe girişimleri Türk basınında geniş bir şekilde değerlendirilirken, kamuoyunun tamamına yakınının bu girişimlere cephe aldığı da rahatça görülebilmektedir. Hiçbir gazetede Aydemir'i övücü ifadeler yer almamış ve başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, ordunun büyük çoğunluğu girişimler sırasında üzerine düşeni yapmıştır. Siyasi irade hiçbir şekilde geri adım atmazken, muhalefet partileri de durum karşısında hükümetin yanında tavır almıştır. Hatta Başbakan İsmet İnönü, konuşma yapmak üzere Meclis kürsüsüne geldiği sırada bir kahraman edasıyla tüm Meclis tarafından alkışlanmıştır. Bununla da kalmamış, tüm siyasi parti grupları, Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Başbakan'a şükranlarını bildiren bir ortak metin hazırlamıştır. Böylece bu tarz eylemlerde siyasi birlik ve beraberliğin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Girişimler sırasında kamuoyunun oluşumu kuşkusuz basın eliyle gerçekleştirilmiştir. Halkın darbe girişimleri karşısında aldığı tavır, darbeye teşebbüs edenlerin ümitlerini de azaltmıştır. Siyasi birlik, halk arasında da olumlu karşılık bulmuş ve darbe girişimleri ordu içindeki küçük birer çatışma haberi olmaktan öteye geçememiştir.

51 Hürriyet, 28 Haziran 1964, s. 1.; Milliyet, 28 Haziran 1964, s. 1-7.
52 Hürriyet, 5 Temmuz 1964, s. 1.
53 Akşam, 5 Temmuz 1964, s. 1.; Milliyet, 5 Temmuz 1964, s. 1.; Tercüman, 5 Temmuz 1964, s. 1.
54 Hürriyet, 6 Temmuz 1964, s. 1.
55 İnönü, a.g.e., s. 880.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 5.3.1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 23.2.1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 3.3.1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 5.3.1962.

T.C. Resmî Gazete, 7 Mart 1962, S. 11053.

T.C. Resmi Gazete, 26 Haziran 1964, S. 11738.

Gazeteler[56]

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

Telif-Tetkik Eserler

Bakşık, Şeref, *CHP İle Bir Ömür,* Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2009.

Birand, Mehmet Ali vd., *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

Boğuşlu, Mahmut, *1960-1978 Olayları Anılar Yorumlar,* Kastaş Yayınları, İstanbul 1995.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze,* 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

İnönü, İsmet, *Defterler (1919-1973),* Cilt 2, 3. Baskı, yay. haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart,* 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Maraşlı, Erol, *Balans Ayarları (Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar),* Metropol Yayınları, İstanbul 2008.

56 Haber niteliğindeki yazıların tarihleri metin içerisinde verilmiştir.

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE KIBRIS TÜRK MÜCADELESİNE YANSIMALARI

Prof. Dr. Ulvi KESER
Yrd. Doç. Dr. Münevver KATA

ÖZET

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de ortaya çıkan askeri darbe şüphesiz Adnan Menderes başbakanlığında Demokrat Parti tarafından kurulan ve ülkeyi 1950-1960 sürecinde 10yıl boyunca yöneten hükümetin devrilmesinin ötesinde farklı anlamlar da taşır. Bu askeri darbenin pek bilinmeyen, bugüne kadar konuyla ilgili çevreler dışında pek tartışılmayan son derece önemli olumsuz etkisi ise maalesef Kıbrıs adasında yaşanmıştır.1 Nisan 1955 tarihinden itibaren Kıbrıs adasını kan gölüne çeviren ve Yunanistan destekli olarak Atina'da kurulan EOKA terör örgütünün önce İngiliz yönetimine, ardından kendine yardım ve yataklık etmeyen Rumlara ve son olarak da adayı Enosis çerçevesinde Yunanistan'a bağlamak için Kıbrıslı Türklere yönelmesi Kıbrıslı Türklerin can, mal ve namus güvenliklerinin ortadan kalkmasına neden olur. 15 Kasım 1957'ye kadar bir takım yerel ve amatör organizasyonlar olmasına rağmen anılan tarihte kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı 1 Ağustos 1958 tarihinden itibaren Türkiye'nin desteğini alır ve komuta kademesi, askeri altyapı, lojistik destek ve eğitim bağlamında TMT de EOKA karşısında Kıbrıslı Türklerin haklarını savunmaya başlar. Türkiye'de yaşanan darbenin ardından Menderes'in özel ordusu olarak nitelendirilecek olan TMT'ye her türlü destek kesilir, askeri malzeme gelmez ve durum anlaşılıncaya kadar her türlü faaliyet

durma noktasına gelir. Bunun sonucunda 21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planı bağlamında bütün Kıbrıslı Türkleri ortadan kaldırmaya yönelik Rum saldırıları başlar. Bu çalışma bu süreçte neler yaşandığını ve darbeden Kıbrıslı Türklerin nasıl etkilendiğini ortaya koymak üzere hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler; *Menderes, TMT, Gestapo, Kıbrıs, EOKA, 27 Mayıs*

27 MAY 1960 COUP AND ITS REFLECTIONS ON THE STRUGGLE OF TURKS IN CYPRUS

ABSTRACT

The military coup happened in Turkey on May 27, 1960 has naturally different meanings apart from the collapse of Democrat Party government led by the President Adnan Menderes for ten years. The unknown and discussed negative aspects, only known by a small group, of the above-mentioned coup has got experienced unfortunately in Cyprus. The fact that the EOKA terrorist organization founded in Athens, and backed by Greece made assaults against the British authority, then the Greek Cypriots who haven't helped the EOKA, and finally against the Turkish Cypriots so as to make the island Hellenize in the light of Enosis utopia reasons the Turkish Cypriots to lose the security of the property, life, and the decency. Despite the fact that Turkish Cypriots have established some local and amateur organizations against the EOKA before November 15, 1957, the professional and effective on all the island to be, Turkish Resistance Organization (TMT) gets established, and backed by Turkey in the light of logistics, command staff, infrastructure, and military training so as to defend Turkish Cypriots' rights against the EOKA. Subsequent to the coup in Turkey, TMT is named to be Menderes' Private Army, and all the military assistance for TMT stops, and finally all the military activities comes to the end till everything is all clear. As a result, Greek Cypriot attacks start on December 21, 1963 in the frame of Akritas Plan to kill all the Turkish Cypriots living on the island. This scientific study will focus on how Turkish Cypriots get affected negatively after 1960 due to the coup occurred in Turkey.

Keywords; *Menderes, TMT, Gestapo, Cyprus, EOKA, 27 May*

GİRİŞ

14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle başlayan ve 10 yıl 13 gün devam eden DP iktidarı şüphesiz uluslararası sorunlar yanında ülke sorunlarıyla da bunalmış durumdadır. Bu dönemde atılan bazı yanlış adımlar ve iktidar sahiplerinin zamanında uzlaşma ve hoşgörü mekanizmalarını işletememesi ülkeyi yeni bir kargaşa ortamına sürükler ve 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koyar. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de yeni bir dönemin başlaması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koymasının ardından Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) için de sıkıntılı bir süreç başlar. 1 Ağustos 1958 tarihinden itibaren Türkiye tarafından resmen desteklenmeye başlanan, yeniden organize edilen, komuta kademesi Kora Herbi'nde yeraltı harbi/gerilla harbi konusunda tecrübeli askeri personel tarafından desteklenen[1] ve Yunanistan destekli olarak 1953 yılında Atina'da kurdurulup 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren adayı kan gölüne çeviren EOKA karşısında Kıbrıs Türklerinin haklarını savunan TMT faaliyetleri konusunda bilgisi olmayan bu yeni dönemin yetkilileri TMT organizasyonunu ilk etapta 'Menderes'in Kıbrıs adasındaki silahlı gücü' olarak değerlendirir. Hemen ardından TMT faaliyetleri konusunda bilgi toplanmaya başlandıktan sonra da TMT son derece haksız bir suçlamayla karşılaşır ve 'Gestapo' olarak nitelendirilir.

Bu durum TMT faaliyetlerinin bir anda zan altına alınması, tereddütle yaklaşılması, zamanla faaliyetlerinin durdurulması gibi sonuçları da ortaya çıkartır. Ne olacağı konusunda Ankara merkezde hiç kimse bir şey bilmezken Kıbrıs'taki TMT Bayraktarlığı da endişeli bir bekleme sürecine girmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de yeni bir dönemin başlaması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koymasının ardından TMT için de sıkıntılı bir süreç başlar. TMT faaliyetleri konusunda bilgisi olmayan bu yeni dönemin yetkilileri TMT organizasyonunu ilk etapta "Menderes'in Kıbrıs adasındaki silahlı gücü olarak değerlendirir. TMT faaliyetleri konusunda bilgi toplanmaya başlandıktan sonra TMT son derece haksız bir suçlamayla karşılaşır ve 'Gestapo' olarak nitelendirilir. Dönemin ilk günlerinin olağan karşılanabilecek toz dumanı içerisinde yapılan bu yakışıksız nitelemeler ve suçlamalar sonrasında Seferberlik Tetkik Kurulu (STK) Başkanlığı görevini yaklaşık 7 yıldan bu yana yapmakta olan Daniş Karabelen de bu görevinden alınır.[2] Böylece TMT, 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de ortaya çıkan yeni durumdan en çok etkilenen kuruluşların başında gelir; (Rauf R. Denktaş, kişisel görüşme, 8 Temmuz 2003).

1 Kemal Yamak, Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2006, s.243.

2 STK Başkanı Daniş Karabelen'in kızı Özcan Karabelen Atamert'le 15 Kasım 2014 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

"...27 Mayıs olduğu gece Rıza Vuruşkan bana telefon etti. Bana 'Türkiye'de ihtilal olmuştur. Dr. Küçük, Menderes'i çok sever. Aksi bir şey söylemesin. Bu artık askerin el attığı bir olaydır. Gel birlikte Dr. Küçük'e gidelim.' dedi. Dr. Küçük'e gidip uyandırdık. Kendisine durumu anlattık. Tabii çok üzüldü. Ben de çok üzüldüm. Kıbrıs'a muazzam yardım eden Menderes-Zorlu ikilisi ortadan kaldırılıyordu. Bilahare sağda solda Kıbrıs'a gönderilmek üzere depolanmış silahlar bulunmaya başladı. Bunlar halkı silahlandırmak üzere toplanan silahlardır diye kullanılmak istendi mahkemede aleyhlerine. Biz Dr. Küçükle beraber bunların Kıbrıs'a gönderilmek üzere hazırlanan silahlar olduğunu duyurduk ama TMT derhal kaka oldu. Menderes'in silahşorları anlamına gelen bir şey üzerine ve buraya gelen ihtilal büyükelçisi Dırvana, TMT'nin adını bile duymak istemez durumdaydı. Bir gün bize gelip dedi ki 'Yorgacis, Yunanistan ve Türkiye'den polis getirip silahları toplamak istiyor. Ne dersiniz?' Ben de 'Efendim, Yorgacis EOKA'nın silahlarının nerede olduğunu bilen adam. Ben de TMT'nin silahlarının nerede olduğunu bilen adamım. Eğer böyle bir şey yapacaksanız ben bu silahları size Atatürk Meydanı'nda yığarım ve teslim ederim. Türkiye'nin silahlarıdır bunlar, mukavemet silahlarıdır. Tedhiş silahı değildir.' dedim ve onu da öyle gönderdik..."

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasıyla beraber bundan istifade etmenin yollarını arayanlardan birisi de Makarios olur. Makarios hemen ardından daha önce yapılmış olan anlaşmaları tanımayacağı şeklinde açıklamalarda bulunur; (Erim, 1975: 172).

"...Derhal (Cemal) Gürsel Paşa'ya Dr. Küçük'le müştereken bir telgraf çekerek 'Kıbrıs meselesinde kati bir şey söylemesini rica ettik.' Makarios'un bu durumdan istifadeye kalkmak üzere olduğuna dikkati çektik. Birkaç gün sonra yapılan hükümet açıklamasında, ihtilal hükümeti 'anlaşmaları tanıdığını ve bunların tatbikinde ısrar edeceğini' açıkladı. Bir an için Kıbrıs üzerinde toplanmaya başlayan bulutlar dağılıverdi..."

Türkiye'den taşların yerinden oynaması Kıbrıs adasında neredeyse depreme yol açar ve TMT faaliyetleri durma noktasına gelirken TMT konusunda Türkiye'de yaşanılan belirsizlik ve bilgisizlik Şemsi Kazım'ın da ifade ettiği üzere ikilemlere de neden olur; (Tümerkan, 2013)

"…O dönemde hiç kimsenin bilmediği hadiseler de var. Hepimizi Büyükelçiliğe toplayıp duvara da bir fotoğraf yapıştırdılar. O fotoğrafta Adnan Menderes yargı önünde görünüyordu. Bize 'İşte sizin sonunuz da böyle olacak.' dediler. Denktaş Bey o dönemde Dışişleri Bakanı'na bir yazı yazmıştı. Buna da çok kızdılar. Denktaş Bey yazısında 'Her şey 1960 Anayasası'na göre yapıldı ve devam ediyor. Ama Makarios her ikide bir 'Bu bizim sıçrama tahtamızdır.' diyor. Acaba bizim devletimizin bir politikası var mı?' diye

sordu. Lider bir insanın bunu sormaya hakkı yok mu? Hakkı var. Bunu yazdı ve sordu. '1963 Cumhuriyetine devam edelim mi?' diye soruyor. Bunu da gazete satan Hazım Remzi'ye verdi. Ondan sonra bir gün Denktaş Bey'e sordular 'Bu fikirde olan hangi milletvekilleri var?' diye. 'Dr. Şemsi Kazım, Halit Kazım, Hazım Remzi, Burhan Nalbantoğlu, Orhan Müderrisoğlu falan.' deyince bizi çağırdılar ve duvardaki o fotoğrafın önünde bize mesaj verdiler…"

İdam sehpasına giderken 'Bu memleket için hiçbir şey yapmadımsa Kıbrıs için yaptım.' diyen ve hakikaten Kıbrıs davası konusunda Kıbrıs Türklerine ve TMT'ye inanılmaz bir destek veren, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da, dönemin Başbakanı Adnan Menderes de altına imza attıkları Londra ve Zürih anlaşmaları sonrasında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ve adaya çıkan Türk askerlerini görme şansı bulamazlar. Gerek Rauf R. Denktaş tarafından gerekse Dr. Fazıl Küçük tarafından Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmemeleri konusunda Cemal Gürsel'e dört ayrı ve gizli mesaj iletilmesine rağmen idamlar durdurulamaz. Türkiye'de Milli Birlik Komitesi tarafından idareye el konulması sonrasında Kıbrıs konusunda kafalarda tereddütler oluşmaya başlamıştır. Oysa 1955 sonrasında Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs'la ilgilenmesi EOKA'nın da tepkisini çeker ve adı Nikos Sampson tarafından öldürülecekler listesinin en üstüne yazılır;[3]

"...Sonra ne oldu? Türkler ihtilal yaptı ve Başbakan ile Dışişleri Bakanı'nı vatana ihanet suçuyla astılar. O zaman biz Kıbrıs'ta şampanya patlattık. Hiç zahmet etmeyip bize verselerdi EOKA olarak ne güzel asardık. Hele o Dışişleri Bakanı'nda hevesim kaldı..."

Adada 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Londra ve Zürih anlaşmaları sonrasında Türkiye'nin garantör devlet olarak 650 kişilik bir askeri gücünün bulunmasının yeterli olacağı ve böylece TMT gibi bir organizasyona ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle TMT'nin misyonunun çok farklı ve özel olması nedeniyle görevine devam etmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkar. Bunun sonucunda TMT'ye yönelik eğitimler askıya alınır. Kıbrıs ve Türkiye'de görev yapan beyin takımı geri plana ve kızak görevlere çekilir.[4] Kıbrıs'ta toprağa gömülü halde bekletilen silah ve cephane kontrol ve bakımları yapılamadığından çürümeye ve paslanmaya başlamıştır.[5] Türkiye'de Ankara Zir Vadisi ve Antalya Kemer yakınlarındaki Sıçan Adası[6] civarındaki eğitim kampları da 27 Mayıs 1960'ın ardından faaliyetlerine uzun

3 Yaşar Aksoy'dan aktaran "Nikos Sampson'un Anıları", Star, 13 Şubat 2003.

4 TMT Mağusa Sancağı mensubu Mert kod isimli Petek Beyi Necmi Gençay ile 27 Temmuz 2005 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

5 TMT Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

6 TMT Lefkoşa kadrosundan Erdoğan Balcılar ile 15Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

süre ara vermek ve kapanmak zorunda kalacaktır.[7] Bu konudaki tek istisnai durum 19 Mayıs 1960 tarihinde Antalya'daki kampa eğitime gelen 30 kişilik Kıbrıslı Türk grubun yaklaşık 40 gün eğitim sonrasında adaya dönmeleridir.[8] Lojistik ve ikmal faaliyetlerinin dondurulması ve TMT'ye tereddütlü yaklaşılması sonrasında adada TMT gerilemeye başlarken tansiyon yükselir, gerilim artar ve huzursuzluklar baş gösterir. Örneğin 16 Ağustos 1958 tarihinden başlayarak 1 Ocak 1959 tarihine kadar Erenköylü Bereketçiler vasıtasıyla düzenlenen toplam 9 silah sevkiyatında[9] Vehbi Mahmutoğlu 6 sefer, Asaf Elmaz 4 sefer, Lütfü Celil 2 sefer, Himmet Rıdvan 2 sefer, Cevdet Remzi 5 sefer, Nevzat Nasır, Feridun Hamza, Bahaettin Sabri, Hüseyin Hikmet ve Ahmet Cemal 1'er defa bulunmuşlardır (Mengüç, 2005: 56-57). Fadıl Elmasoğlu ise Erenköylü Bereketçilerin 20 Temmuz 1958-27 Mayıs 1960 sürecinde Türkiye'den toplam 28 sefer silah getirdiklerini, bunlardan 20 seferin Erenköy ve 8 seferin de Yeşilırmak bölgesine yapıldığını belirtmektedir; (Elmasoğlu, 2014: 65) ancak 27 Mayıs 1960 sonrasında bu silah sevkiyatı bıçakla kesilir gibi kesilmiş ve adaya lojistik malzeme gönderilmemiştir. Kıbrıs'taki kamplarda sürdürülen eğitimlerin sonlanması, Türkiye'ye eğitime gidilememesi, adadaki TMT üst yönetiminin birer birer kızağa alınması, emekliye sevk edilmesi veya pasif görevlere atanması Kıbrıslı Türkleri moral ve motivasyon anlamında da ciddi anlamda darbeleyecektir.

O güne kadar yaklaşık 5.000 Kıbrıslı Türk'ü mukavemet konusunda bilgilendiren ve eğiten TMT, Türkiye'de oluşan yeni dönemle beraber birçok asılsız iddia sonrasında çalışmalarını sağlıklı olarak devam ettiremez ve faaliyetler ister istemez sekteye uğrar; (İsmail Tansu, kişisel görüşme, 23 Kasım 2002)

"Türkiye'de askeri darbenin yapıldığı 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde bizim kadromuz hükümetimizin verdiği TMT ile ilgili gizli görevi planladığımız gibi yürütmekteydi. Büyük bir mesafe almıştık. TMT örgütü kurulmuş, 5000 kadar mücahit eğitimden geçirilmiş, örgüte yeteri kadar silah gönderilmişti. Söz verdiğimiz gibi, TMT'nin mevcudiyetinden İngiliz yönetiminin, Rumların, Yunanistan'ın, Türk ve dünya kamuoyu ve basınının haberi olmamıştı. Böyle olmakla beraber bizim Ankara'da TMT Genel Karargâhı'ndaki görevimiz bitmemişti. Bütün hız ve heyecanımızla TMT'yi çok daha

7 TMT üyesi avukat Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

8 TMT Mağusa kadrosundan Mehmet Türker ile 15 Mart 2017 tarihinde Sazlıköy/Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

9 Arslan Mengüç, Anılarda Erenköy, Temmuz 2005, İstanbul, s. 56–57. Rauf Özhun, "Yeşilırmak ve Yöre Halkının Kıbrıs Türk Millî Mücadelesindeki Yeri", Kıbrıs Mektubu Dergisi, Kasım 1998, Cilt 11, Sayı 5, Ankara, s. 29. Rauf Özhun, "Ulusal Mücadelemiz-8 Erenköy Sancağı", Kıbrıs Mektubu Dergisi, Temmuz-Ağustos 2004, Cilt 17, Sayı 4, Ankara, s. 32

kuvvetli hale getirmek için çabalarımızı sürdürecektik. Hedefimiz daha önce de belirtildiği üzere adada 15.000 kişilik hazır bir kuvvet oluşturmaktı.

Darbecilerin istihbaratına göre başta Daniş Karabelen Paşa olmak üzere hepimize Demokrat Parti hükümetinin adamları, Adnan Menderes'in Gestaposu adını yakıştırmışlardı. İlk etapta ne olup bittiğini anlamaya çalışırken Kıbrıs'ta böyle bir teşkilatın mevcudiyeti ve adaya silah gönderilmiş olması darbeyi gerçekleştirenleri ürkütmüştü. Dairemizdeki subayların tümünü tutuklamayı planlamışlardı. Menderes'in Gestaposu propagandası yapıyorlardı. Hatta bu dairenin bütün subaylarını tevkif edeceğiz demişler. Bu aptalca ve adi dedikodudan, darbenin ilk gününde haberdar olur olmaz hemen koşmuş, ihtilal komitesi içinde bulunan 4 arkadaşımla temas kurmaya çalışmış, bunlardan Kur. Alb. Osman Köksal (Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı), Kur. Alb. Alparslan Türkeş (Başbakanlık Müsteşarı) ile görüşerek dairemizin asli görevi ile Kıbrıs'la ilgili gizli faaliyetlerimizi açıklayarak gerekli izahatlarda bulunmuştum. Osman Köksal, Kore'den arkadaşımdı. Alparslan Türkeş ise KHO'da bizden 1 sınıf öndeydi. Bu izahatımdan sonra hayretler içinde boynuma sarılıp 'Sağ ol. Bizi büyük bir hata ile skandaldan kurtardın.' demişlerdi. Hatta Türkeş, 'Kıbrıs faaliyetlerimiz için ne istekleriniz varsa bildir, derhal yerine getireceğiz.' demişti. Ben de isteklerimizi sunmuştum. Millî Birlik Komitesi içerisinde hukuk tahsili yapmış Yzb. Muzaffer Özdağ gibi subaylar da bulunmaktaydı.[10] Daha sonra 14'ler hareketi falan başladı ve ortalık iyice karmakarışık oldu. Türkeş listedeki isteklerimiz için gerekli emirleri vermeye hemen başlamıştı. Fakat bu girişimimde dairemizin gerçekten değerli başkanı Daniş Karabelen Paşa'nın görevden alınmasını önleyememiştim. Çünkü kendisi Demokrat Parti milletvekilli Danyel Akbel'in kardeşiydi."

Bayraktar Ali Rıza Vuruşkan'ın Adadan Ayrılması

Bnb. İsmail Tansu'nun kendisine gerekli açıklamalarda bulunması sonrasında Alb. Alparslan Türkeş de "Emret. Ne istiyorsun benden."[11] cevabını verir. Yeni dönemle beraber ortaya çıkan durumun TMT'yi fazla etkilememesi için gerek Türkiye'de ve gerekse Kıbrıs'ta TMT ileri gelenleri yoğun bir faaliyetin içine girerler;[12]

"...Ben o devirde TMT Ankara'da TMT'nin koordinatörüydüm. Beni

10 Emekli Alb. İsmail Tansu da Ankara'da görevli olduğu dönemde Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırır ve en büyük desteği de Daire Başkanı Tümg. Daniş Karabelen'den görür. Ancak Kıbrıs İstirdat Planı'nın uygulamaya geçirilmesi sonrasında yoğun mesai içerisinde okula devam etmesi imkânsız hale gelir.

11 Emekli Albay İsmail Tansu ile Ankara'da yapılan görüşme. 23 Kasım 2002.

12 Aydın Samioğlu'dan aktaran "TMT Tarihinde Bir Yolculuk", Ortam, 12 Şubat 1996.

tanıyan üst kademe yöneticileri (beni) birkaç defa TMT'nin bağlı olduğu dairenin Millî Birlik Komitesi üyeleriyle görüştürdü. İddialarının gerçek olmadığını, buraya gönderilen ikmal malzemelerinin düşmana karşı ileride kullanılmak üzere gönderildiğini, personel eğitiminin bu maksat için yapıldığını, muhaliflere zarar vermek için bir hareket olmadığını usulüne göre izah ettim. Bu görüşmelerimizin birçoğunda Dr. Burhan Nalbantoğlu, Ankara'da bulunmaktaydı. Ben görüştükten sonra kaldığım otel olan Ulus'taki Çelik Palas'ta ben, Burhan ve görevden alınan Rıza Vuruşkan buluşur ve kendisine konuları etraflıca anlatırdık. Pek tabii onlar kendilerine göre bir takım temaslarda bulunuyorlardı. 19 Ağustos 1960 tarihinden sonra Ankara'daki görevim sona ererek Kıbrıs'a geldim. Beni bir süre sonra Bayraktarlık koordinatörü olarak atadılar. Bu görev 63 olaylarına kadar devam etti fakat TMT'nin duraklama devriydi. İşte bu duraklama devri sonrasında Sayın Denktaş tüm masrafları kendine ait olmak üzere Türkiye'deki ilgililere ulaştırılmak üzere hazırladığı raporla beni iki defa Türkiye'ye gönderdi. Raporlar ilgililere o dönemde devlette etkin bir görevi olan KTKD Başkanı Mehmet Ertuğruloğlu kanalıyla ulaştırıldı. Bu girişimler sayesinde TMT aktif olarak faaliyete geçti..."

Bu arada Genelkurmay Başkanlığı içerisinde sadece STK Başkanlığı ve "Bilmesi gereken kadar" prensibine uygun olarak devletin en üst düzey bürokratları tarafından bilinen TMT ile ilgili faaliyetlerde yardım ve desteği görülen Bakanlıklar ve Genelkurmay Başkanlığı ile ilişkilerin aynı şekilde devam ettirilmesi talebi Lefkoşa/Kıbrıs doğumlu olan Kur. Alb. Alparslan Türkeş tarafından kabul edilir ve istenilenler yerine getirilir;[13]

"Türkiye'de 1960 ihtilal yönetimi, Kıbrıs'ta henüz ne olup bittiğinden habersizdi. Nitekim Kıbrıs'taki mevcut liderliğe ve özellikle Denktaş Bey'e karşı olumsuz bir tavır içine girmişlerdi. İhtilalden sonra Ankara'ya gittik. Orada bize Alparslan Türkeş açıkça muhalefetini beyan etti ve Türkeş, özel olarak Rauf Bey'i odasına çağırarak ona 'Yahu Denktaş bey, siz Kıbrıs'ta neler yapıyormuşsunuz da bizim haberimiz yok.' diye hesap sormuş. Aslında ihtilal sonrası yönetim TMT'nin oluşumuyla ilgili durumdan da habersizdi. Çünkü TMT çok gizli ve Özel Harp Dairesi bünyesinde kurulmuştu. Buna bağlı olarak da TMT için Kıbrıs'a yapılan silah sevkıyatı ve diğer işlemler dosyalarda incelendiği zaman başka kanallara gönderildiği görülüyor. Silahların Kıbrıs'a ve TMT'ye gönderildiği yolunda dosyalarda kayıt bulunmuyordu. Tabii ihtilal sonrası yönetimde Alparslan Türkeş de Başbakanlık müsteşarı olduğu için bu konuları tepkiyle karşılıyor."

Görevden alınan STK Başkanı Daniş Karabelen'in yerine bu göreve atanan Emekli Kur. Alb. Faruk Ateşdağlı, Lübnan'da yurtdışı göreve başlayıncaya kadar fazla müdahaleci bir tavır takınmadan bu görevi üstlenir. Daniş

13 Osman Örek'ten aktaran "27 Mayıs Darbesi ve Kıbrıs", Kıbrıs Postası, 30 Kasım 1986.

Karabelen'in en büyük yardımcısı Bnb. İsmail Tansu da 2 Eylül 1960 tarihinde emekliliğini isteyerek görevden ayrılır ve yerine 1937 devresi Kara Harp Okulu mezunu Kur. Bnb. Şaban Başsoy getirilir (İsmail Tansu, kişisel görüşme, 23 Kasım 2002). Kıbrıs'ta TMT'nin ilk Bayraktarı olarak görev yapan Alb. Rıza Vuruşkan da bundan birkaç ay sonra başka bir göreve tayin edilerek Kıbrıs'tan geri çağrılır (Rauf R. Denktaş, kişisel görüşme, 8 Temmuz 2003). TMT'nin Kıbrıs'taki ilk komutanı olarak 27 Mayıs 1960 dönemine kadar bu görevini büyük bir başarı ve özveri içerisinde yapan Alb. Ali Rıza Vuruşkan'ın Türkiye'ye dönüşü ise tam bir hayal kırıklığı içerisinde olur. Yaptığı göreve uygun yeni bir görev beklerken bir kenara atıldığı ve unutulduğu yönündeki düşüncelerle kendisine haksızlık ve vefasızlık yapıldığı şeklinde bir hissiyat içerisindedir.[14] Bu arada iki ayrı subayın anılarında Faruk Ateşdağlı şu sözlerle aktarılır;[15]

"…1931 yılı Harp Okulu mezunu olup Kur. Alb. iken nasıl bir tartışmaya düşmüşse yaşadığı tartışma sonrasında emekliliğini isteyerek generallik sırasındayken hizmetten ayrılmış… Ateşdağlı ordu subayları arasında sevilen, sayılan bir kimseydi. Atatürk ve cumhuriyet tutkunuydu. Ordu subaylarından ondan genç olanlar, hatta bazı sivil kişiler kendisine Faruk Ağabey diye hitap ederlerdi. Kurtuluş Savaşı gazilerinden Yarbay Atıf (Ateşdağlı)'ın oğluydu. .. 27 Mayıs harekâtından sonra Faruk Ağabey bir hafta kadar kayboldu. Sonra bakanlığa döndü. Beni de ziyarete geldi. STK denilen, sonradan adı Özel Harp Dairesi'ne çevrilen bir gizli örgütün başına getirilmiş…"

TMT faaliyetlerinin 27 Mayıs 1960 sonrasında sekteye uğramasına neden olan bu kişiyle ilgili olarak bir başka bakış açısı ise şu şekildedir;[16]

"…DP iktidarının muhalefetle kavgası daha da sertleşti. Bununla beraber bizim grubun da faaliyetleri arttı. Benim (Adnan Çelikoğlu) kaldığım Cebeci Milli Savunma Bakanlığı öğrenci yurdunda toplantı yaptık. Ayrıca Sezai Okan'ın taburunda toplandık. Bu toplantılarda harekat planının yapılması ve önemli hedeflerin saptanması için arkadaşlara görev verildi. Bu sırada Kur.Alb. Faruk Ateşdağlı, Kur.Bnb. Talat Aydemir'le Elazığ'da kıta stajında bulunuyorlardı. Aydemir bana bir mektup yazarak Faruk Ateşdağlı'nın oradaki tümen komutanıyla anlaşamadığı için istifa ettiğini, kendisinin buna engel olamadığını, eğer başka bir kıtaya gönderilirse istifadan vazgeçebileceğini yazdı..."

Ateşdağlı çok sevdiğimiz bir ağabeyimizdi ve aramızdan ayrılmasını istemiyorduk. Onu Elazığ treninden karşıladım ve bakanlığa getirerek Şemi

14 Emekli Alb. İsmail Tansu ile 23 Kasım 2002 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.
15 İsmail Hakkı Oğuz, Ağla Yüreğim, İstanbul, Mart 2007, s.365.
16 Adnan Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları; 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası, Yapı Kredi Yay., İstanbul, Mayıs 2010, s. 127.

Bey'le tanıştırdım. Bakan Ateşdağlı ile uzun uzun konuştu. İstifasını geri alan albayın Mamak Muharebe Okulu Alayı Komutanlığına tayini çıktı. Ateşdağlı'nın Milli Emniyet'le ilgisi ve orada arkadaşları vardı. Son toplantı 1957'nin son günlerinde gene benim odamda yapıldı. Ankara'da bulunan arkadaşlarla, Polatlı Topçu Okulu'nda bulunan Faruk Güventürk toplantıya katıldılar. Bu toplantının önemi uzun zamandan beri devam ettirdiğimiz ihtilal hazırlıklarına ara verilmesi kararının alınmasıdır. 1959'da yeniden bir araya gelen arkadaşlarımız bazı yeni arkadaşları da aralarına alarak 27 Mayıs 1960 ihtilalini gerçekleştirmişlerdir…Toplantıda birinci konumuz Elazığ'da tabur stajını yapan Alparslan Türkeş'in üyeliği için Talat Aydemir'in teklifi idi. Arkadan Alb. Ateşdağlı söz aldı ve 'Milli Emniyet'teki arkadaşlarından ordu içinde ihtilal yapmak için subayların komiteler kurdukları ve bakanlık emir subayının da bunların içinde bulunduğu yolunda bilgi aldığını' söyledi. Durumun konuşularak bir karara bağlanması gerekiyordu. Getirilen öneriler, dağılmak, devam etmek veya bir süre uykuya yatmak şeklindeydi… Faaliyetlerimize devam edemeyeceğimiz, ancak bağlantıları kesmeden bir süre sessiz yaşamanın doğru olacağı, tayin işlerinde ve diğer konularda yardımlaşmanın devam etmesi gerektiği konusunda bir konuşma yaptım. Ahmet Yıldız ve Ateşdağlı beni destekledi ve karar bu yönde oldu…"

Böylece TMT'nin Ankara ayağında beyin rolü oynayan ve 1 numaralı isim olarak nitelendirilebilecek Daniş Karabelen'in görevden alınması, ardından STK Lojistik Şube Müdürü olan ve TMT organizasyonunda 2 numaralı rolü üstlenen Bnb. İsmail Tansu'nun emekliye ayrılması ve son olarak da Alb. Rıza Vuruşkan'ın Kıbrıs'tan geri çekilmesi TMT faaliyetlerine moral-motivasyon, faaliyetlerin devamlılığı ve Kıbrıs'taki çalışmalar açısından ard arda üç darbe birden vurur. Alb. Rıza Vuruşkan'dan boşalan TMT'nin Bayraktarlık görevine ise doğaldır ki hiç de yabancı olamayan birisi geçecek ve 26 Eylül 1960 tarihinden itibaren Mustafa Kaya Dağlı kod adıyla görev yapan Şefik Karakurt adada Bayraktar olarak göreve başlayacaktır.[17] Mağusa Sancağı'nda görevli Bnb. Şefik Karakurt'un kendi kurallarını uygular bir hal çizmesi esasında Bayraktarlığı da, Bayraktar Rıza Vuruşkan'ı da son derece rahatsız etmektedir ve bu konuyla ilgili şikâyetlerini Bayraktar Vuruşkan en azından sözlü olarak Bnb. İsmail Tansu'ya da bildirmiştir; ancak kendi seçip götürdüğü bir personelin geriye çekilmesi yolunda bir teklifte bulunmayı askeri anlayışına ters kabul ettiğinden onun geri çekilmesine de sebep olmaz. İlginçtir ki 27 Mayıs 1960'ın hemen ardından söz konusu binbaşı ise Milli Birlik Komitesi içerisindeki yakın dostları vasıtasıyla Bayraktar Vuruşkan'ın görevden alınmasını ve önce Ankara'ya, oradan da Eğirdir Dağ ve Komando Okulu'na

17 KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme. Ayrıca Emekli Alb. İsmail Tansu ile 23 Kasım 2002 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

çekilmesine sebep olur.[18] Ancak bu geçiş dönemi gerek TMT askeri kanadında gerekse Ankara yönetiminde epeyi sıkıntılı geçecektir, (Rauf R. Denktaş, kişisel görüşme, 8 Temmuz 2003)

"Rıza Vuruşkan gitti ve yerine bu ikinci adam geldi. Nihayet şu kadar ay sonra o gitti ve 6 ay kadar bir boşluk var ortada ve Melih Bey lakabı altında bir Bnb. (geldi). İşte rutin işleri yürütüyor. Bir şey yaptığı yok ve hareketsiz bir dönem, tamamen hareketsiz bir dönem. Nihayet bana bir gün Genelkurmay'dan bir Albay geldi ve 'Denktaş Bey biz mecburduk ve kendi adamımızın raporlarına inanmak mecburiyetindeydik. Şimdi gelişmelere baktıkça, bakıyoruz siz tamamen haklıydınız. Rumların bir harekete geçeceğini biz de görüyoruz… Size çok yeni bir lider gönderiyoruz. Lütfen onunla da işbirliği yapın ve bir şey yapmadığımız için özür dileriz. 'Özür dileyecek bir şey yok. İnşallah zaman kazanmış oluruz. Kenan Coygun 6 ay sonra geldi.[19] O gelir gelmez teşkilatın adamlarını alıp gözden geçirdi. Bazılarını ekarte etti, bazılarını karargâha aldı ve bu iş (Aralık 1963 olayları) patlak verdiğinde yeni gelmiş ve henüz her şeye hâkim olmayan bir lider olarak devralmış oldu ama zaman içinde her şeye hâkim oldu. Zaman geçtikçe de o askeri hâkimiyet sivil liderlikle ve büyükelçilikle TMT arasında ihtilaflara neden oldu. TMT'nin reaksiyon gösterelim dediği yerde büyükelçilik aman, sakın ha diye şeyler oluyor..."

Şefik Karakurt ilk etapta Kıbrıs'a Yb. Rıza Vuruşkan, Bnb. Necmettin Erce, Yzb. Mehmet Özden ve Yzb. Rahmi Ergün'den oluşan heyetle göreve giden beşinci kişidir. Görev kendisine verildikten sonra hazırlıklara başlayan Alb. Rıza Vuruşkan'a görevlendirilen personel için kendi tercih ettiği ve tanıdığı 2 kişiyi seçme yetkisi verilmiştir. Alb. Rıza Vuruşkan'ın tercih ettiği isimlerden birisi Kore'de de beraber çalıştığı ve orada kendi taburunda görev yapan Yzb. İbrahim Akıner'dir. Seçilen ikinci kimse Bnb. Şefik Karakurt'tur ve Alb. Rıza Vuruşkan bu askeri personeli şahsen tanımamakla beraber bir başka arkadaşının tavsiyesi üzerine bu göreve dâhil etmiştir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin yaklaştığı dönemde böyle bir teşkilatlanmada mutlak uyulması gereken bazı kurallar Bnb. Karakurt tarafından göz ardı edilir ve söz konusu kişi kendi insiyatifini kullanarak kararlar vermeye başlar; (İsmail Tansu, kişisel görüşme, 23 Kasım 2002)

"Benim ikinci Kıbrıs seferim de işte bu sıralarda gerçekleşir. 8 Mayıs 1960 tarihinde nişanlandıktan hemen 2 gün sonra 10 Mayıs 1960 tarihinde bir iş için İsrail'e gittim. Vapurla İsrail'e geçtim, hatta oradan eşime kart bile gön-

18 TMT lideri Alb. Rıza Vuruşkan'ın kızları Yasemin Vuruşkan Mesci ve Ferizet Vuruşkan ile 24 Kasım 2002 tarihinde yapılan görüşme.

19 Kenan Çoygun'un Rıza Vuruşkan sonrasında TMT'nin ikinci Bayraktarı olarak adaya gelişi 27 Mayıs 1960'ın ardından 2 yıl, 4 ay, 6 gün sonra Kemal Coşkun ismiyle 3 Ekim 1962 tarihinde gerçekleşir.

derdim ancak asıl gizli vazifem Kıbrıs'taydı ve ben gemiyle İsrail'den Kıbrıs'ın Larnaka şehrine geçtim. Tabii oraya sivil olarak ve turist gibi gitmiştim. İngilizleri şüphelendirmek istemiyorduk. Oraya vardığımda İngiliz polis teşkilatında görev yapan TMT mensubu polisler hemen beni aldılar. O dönemde orada bölge sorumlusu Necdet Hüseyin idi. Kıbrıs'a gidiş sebebim ise Mağusa Sancağı ile ilgili huzursuzluktu. Bayraktara daha önce de herhangi bir problem olduğu takdirde aksayan personeli hiç incitmeden ve kırmadan 24 saat içinde geri çekebileceğimizi belirtmiştim. Örneğin o dönemde Sümerbank'ta görev yapan bildiğim, tanıdığım, güvendiğim bir arkadaşımız vardı. Kendisine Kıbrıs'ta görev vermiştik ancak daha sonra Teşkilata uyum sağlayamayan bu arkadaşımızı kendisini hiç kırmadan ve 'İngilizler seni deşifre etmişler. Burada bulunman artık tehlikeli.' diyerek hemen Türkiye'ye çekmiştik. Oysa asıl sebep başkaydı ve bu arkadaşımız ölümüne kadar adadan alınışını İngilizlerin kendisini tanımasına bağlamıştı. Ancak Vuruşkan Albay söz konusu kişiyi kendisi seçtiğinden yanlış adam seçtiği gibi bir düşünceyle böyle bir hareketin içerisine girmek istemiyordu. Konuyu kendi içerisinde çözmeye çalışıyordu; ancak Mağusa Sancaktarı (Bnb. Şefik Karakurt)'nın davranışları teşkilata zarar verir boyuta gelmişti. Örneğin kesin emrimiz olmasına rağmen gönderilen 300 tüfeklik bir malzemeyi ada sathına yaymak yerine hepsini aynı yerde tutmayı tercih etmişti."

Bu arada görev değişikliği sebebiyle Türkiye'ye dönen TMT'nin ilk Bayraktarı Alb. Rıza Vuruşkan, 4 Ekim 1960 tarihinde Denktaş'a bir veda mektubu sunar; (Akkurt, 1998: 138).

" Sayın Rauf Denktaş

Türk Cemaat Meclisi ve Federasyon başkanı

Tespit edildiği KİP Başkanlığı'ndan bildirilen Kıbrıs'ta kalma süremi ikmal ettiğim için görevimi Mustafa Kaya Dağlı'ya devretmiş bulunuyorum... Tanrıkurt Baş Lideri olarak iki yıldan fazla bir süredir çalıştığım Kıbrıs'ta sevinçlerimin, acılarımın ve problemlerimin baş ortağı oldunuz. Daha doğrusu bunlar ikimizin malı idi. Hiçbir siyasi lider cemaatinin gizli teşkilatını sizin kadar anlayışla, inançla ve aşkla destekleyemezdi. Bu bakımdan size karşı sevginin ve takdirin çok ötesinde yer alan hislerle, minnetlerle doluyum. Şimdiye kadarki siyasi gelişmelere ve Cumhuriyetin doğuşuna rağmen Türk cemaatinin- eksilmek şöyle dursun bilakis artan- büyük bir tehlike karşısında bulunduğuna inanmanız, bence Türk cemaatinin hayat ve istikbalinin en kuvvetli teminatıdır. Esasen teşkilatımızı bu müspet düşünce ile desteklemeniz siyasetinize yüksek hakiki değerini kazandırmaktadır. Adaya gelişimden önce gizli teşkilatın idaresini elinizde tutmuş bulunmanız dolayısıyla, çoğunluk, zamanıma ait bir kısım harekâtın da tertipçisi gibi göründünüz ve riske girdiniz. Bu unutulmaz fedakârlığınız üzerinde halefimin ve KİP Başkanlığı'nın dikkatlerini çekmiş bulunuyorum. Aynı durum dolayısıyla Türk cemaatinin baş ümidi olan sizi yeni düşmanlıklara maruz bırakmamak için hayati olmayan bazı planlarımın tatbikini tehir ettiğimi de söylemek yerinde olur. Özel maksatlarımız için alınan deniz motoru yüzünden adi ithamlara maruz kalmakta olduğunuzu kaydetmeden geçemeyeceğim. Tanrının yardımıyla Türk cemaati elbette her şeyin açıklanabileceği aydınlık günlere kavuşacaktır. Bu vesile ile zamanıma ait olarak canınızı sıkacak ve size karşı silah olarak kullanılabilecek bu gibi konularda gerekli açıklamaları yapmaya hazır olduğumu temin etmek isterim.

Aziz Denktaş, Türk cemaati hizmetinde üçüncü yılına basan hizmetim vesilesiyle sizi tanımak ve dostluğunuzu kazanmak hayatımın sayılı mazhariyetlerinden birini teşkil etmiştir. 1958 yılının sonbaharında Ankara Caddesi'nde ve 3 numarayı taşıyan evimde ilk ve mütevazı ikmalimizin ulaştığı haberini aldığımız geceyi ve gözlerinizi yaşartan coşkun sevincinizi elbette hatırlarsınız. İşte ben Denktaşlar için, aziz Türk cemaati için hep böyle sevinçler diliyor ve bizlere bu sevinçleri armağan etmek uğrunda Akdeniz'in derinliklerine gömülen Asaf Elmaz ve Hikmet Rıdvan'ın hatıralarını ve geride bıraktıklarını sizin vefakâr şahsiyetinizde Türk cemaatine emanet ediyorum. Sağ ol, yiğit silah arkadaşım. Rıza Vuruşkan "

Alb. Vuruşkan'ın görevden alınması sonrasında yerine Bayraktarlık görevine atanan Mustafa Kaya Dağlı, gerek TMT içerisindeki faaliyetler ve gerekse Türkiye ile ilişkiler ve problemlerin halledilmesi konusunda arzu edilen başarıyı sağlayamaz; (Denktaş, 1994: 19).

"İhtilal nedeniyle TMT'nin kıymetli lideri Rıza Vuruşkan, yalan yanlış ihbar üzerine Menderesçi olarak bir günde Ankara'ya alınmış, onun yerine ihtilal hükümetindeki ilişkilerini Vuruşkan'ı Kıbrıs'tan aldırtmak için kullanan yeteneksiz bir yardımcısı görevlendirilmişti. TMT'nin bu yeni lideri Dırvana ile tam bir mutabakat halinde Türkiye'ye verdiği raporlarla Kıbrıs'ı süt liman göstermekte ve biz bozguncuları cezalandırmak için merkezden yetki istemekteydi. Alay Komutanı Turgut Sunalp olmasaydı halimiz cidden perişan olacaktı. Neticede bu lider merkeze alındı ve yerine az sonra başlayacak olan 1963 Rum saldırıları karşısında yıllarca mukavemetimizi ve müdafaamızı yönlendiren Alb. Kenan Coygun gönderildi. Ankara kaybedilen zaman ve yanlış değerlendirmeler için benden özür diliyordu; 'Biz kendi adamımızın raporlarına göre hareket etmek zorundaydık. Gerçek durumu şimdi anladık. Size kıymetli bir arkadaşımızı gönderdik. İşbirliğinizi esirgemeyiniz.' diyordu."

Türkiye'de ortaya çıkan askeri idare döneminde kaçınılmaz olarak

meydana gelen yönetim değişikliği sonrasında bundan her ne kadar TMT mensubu olanlar ne olup bittiğini tam manasıyla görüp kavrayamasalar ve her şeyin yolunda gittiğini düşünseler de (Ali Gülhan, kişisel görüşme, 27 Temmuz 2005) TMT'nin etkilenmemesi söz konusu değildir ve sonuç olarak TMT üst yönetimi görev değişikliği yapmak zorunda kalır; (Yılmaz Bora, kişisel görüşme, 13 Temmuz 2003).

"...1963 öncesi silahlarımız yeterli değildi. 27 Mayıs devriminden sonra maalesef bir bocalama dönemi geçirdik. Bu doğrudur. Hatta teşkilatın lağvedilmesi durumuyla karşı karşıya kaldık. Yani öyle bir tavır kondu. 'Gereği yoktur.' dendi. Tabii buradaki teşkilat başkanı, Bayraktar, soğukkanlı, sabırlı ve o dönemi çok az bir zararla, zayiatla geçirdik. Ondan sonra gelen hükümetler bu işi benimsedi tabi."

TMT'nin askıya alınması, lojistik destek konusunda yardım yapılmaması, TMT kadrolarının kızak görevlere alınması sonrasında TMT bekleme devresine girerken Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması da bu duruma tuz biber eker; (Tümerkan, 2012)

"…Faaliyetler beklemeye alınmıştı. İstihbarat toplama, Rumların EOKA örgütünün faaliyetlerini izleme ve herhangi bir saldırıya karşı hazırlıklı olma durumu vardı. Basit silah eğitimleri de yapılırdı. Bu arada gruplar halinde Türkiye'ye eğitime gönderilen kişiler de vardı. Ben de o grupların birisine dahil olup gidip Türkiye'de eğitim gördüm. Bizim başkanımız Yılmaz Bora idi. Bana Türkiye biletimi o verdi. Benim gittiğim grup 25-30 kişiydi. Rastgele o grubun içinde olanlardan biri benim çocukluk arkadaşım çıkmıştı. Onunla havaalanında karşılaştık. Tabii ki o zaman gizlilik vardı. 'N'apan Vural?' dedi. 'İyiyim, sen n'apan İsmail?' dedim ben de o kadar. Bu konuşmadan sonra bindik uçağa ve gittik. Sonra onunla yeniden buluşma noktasında karşılaştık. Baktım İsmail karşımda duruyor. Ankara'da Ulus'ta Vakıfbank'ın önünde buluşmuştuk. Grup olarak otele geçtik. Sonra da Zir Kampı'na gittik…"

27 Mayıs 1960 Sonrasında TMT

27 Mart 1961 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Kıbrıs Türk Halk Partisi Genel Sekreteri Ayhan Hikmet'in 22 Mart 1961 günü İstanbul'da yaptığı basın toplantısı ve bu toplantıda adada yaşanan iktisadi kriz, göç ve tedhiş olaylarından bahsettiği yazar. Ayrıca Dr. Fazıl Küçük'ün Rauf Denktaş'la aralarında herhangi bir sürtüşme olmadığı ve köylerde Menderes lehinde bir propaganda yapmadıkları şeklindeki açıklamaları da yer alır. Büyükelçi Emin Dırvana ise yaşanan tartışmaları 'Demokrasilerde böyle tartışmalar olması son derece normaldir.' şeklinde yorumlar. Bu arada Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Asbaşkanı Dr. Necdet Ünel'in azalıktan istifası Cumhuriyet gazetesi tarafından 'Bu olay müfritlerin akıbetini gösterir mahiyettedir.' başlığıyla verilirken Dr. İhsan Ali'nin Türkiye'ye girebilmesi konusundaki sınırlandırmaların kalkması da 'adamızdaki bazı müfterilerin jurnalleri neticesi düşük Menderes hükümeti' tarafından alınan kararın demokrasi, insan hak ve hürriyetlerinin koruyucusu Devrim Hükümeti tarafından iptali olarak ve 'büyük bir sevinçle' duyurulur.[20] (Cumhuriyet, 1961). Öte yandan Nacak gazetesi ise 6 Ekim 1961 tarihli sayısında T. Bayraktaroğlu imzasıyla "Bu Hafta" köşesinde "Türk'ün Şaşmayan Vicdanı" başlıklı bir yorum yayımlar; (Bayraktaroğlu, 1961).

"Birkaç gözü dönmüş, birkaç vicdanı hırsla kararmış 3–5 gece evvel bir iki sokağa bazı paçavralar bırakmıştır. Menderes rejimini öven, Cemal Gürsel'i yeren bu paçavraların dağıtılmasındaki iğrenç maksat malum: Bugünkü liderlerimizi ihtilalin düşmanı göstermek, Kıbrıs Türk'ü ile Türkiye devlet ve hükümetinin münasebetlerini sabote etmek, cemiyet düzeninde huzursuzluk, şüphe ve anarşi yaratmak. Başta Türk liderleri olmak üzere Kıbrıs Türk cemaatinin vatanseverliğinden, inkılâpçılığından kimsenin şüphe edemeyeceği gerçeği bir güneş gibi ortada dururken bu satılmışların gayretkeşliğine, zavallılığına-kendi hesaplarına-üzüldük, acınaklı hallerine acıdık doğrusu. Kıbrıs Türk liderleri ve Kıbrıs Türk cemaati geçmişte olduğu gibi bugün de, yarın da Atatürk inkılâplarının, Türk demokrasisinin kurtarıcı ve koruyucularının ışıklı ve nurlu yolunda yürümeye azimlidir, kararlıdır. Rum emellerine hizmet eden, birkaç Rum gazeteciyi sevince boğan bu olay amme vicdanında nefret ve lanet toplamıştır, o kadar. Bunun aksini iddia edenler Kıbrıs Türk'ünün son çeyrek asırlık mücadelesini tetkik etsinler kâfidir. Kıbrıs Türk'ünün sağduyusu daima müspet yolu, daima nurlu yolu, daima Atatürk'e giden yolu seçmek kiyasetini göstermiştir. Bu yolu seçerken hürriyet ve inkılâp aşığı olduğunu her vesile ile ispat etmiş, bu uğurda yaptığı mücadelelerden kalp huzuru, alın akı ile çıkmasını daima bilmiştir. Türk'ün şaşmayan vicdanı bu iğrenç taktiğe başvuracak kadar alçalabilecekleri pekiyi bilmekte ve tanımaktadır."

Bu dönemde Nacak ve Cumhuriyet gazetelerinde karşılıklı sert eleştiriler iyiden iyiye dozunu arttırmaya başlar ve sözler 'kendilerine dalkavukluk etmeye tenezzül etmeyen aydınlar, inhisarcılar, hainlik, alçaklık' gibi hakarete varan noktalara gelir. Türkiye'de ortaya çıkan askeri idare döneminde kaçınılmaz olarak meydana gelen yönetim değişikliği sonrasında bundan her ne kadar TMT mensubu olanlar ne olup bittiğini tam manasıyla görüp kavrayamasalar ve her şeyin yolunda gittiğini düşünseler de (Ali Gülhan, kişisel görüşme 27 Temmuz 2005) TMT'nin etkilenmemesi söz konusu değildir ve sonuç olarak TMT üst yönetimi görev değişikliği yapmak zorunda kalır (Yılmaz Bora, kişisel görüşme, 13 Temmuz 2003).

20 "Dr. İhsan Ali Artık Serbest", Cumhuriyet, 28 Ağustos 1961.

Daha sonraki süreçte bütün yapıcı yaklaşımlara rağmen 27 Mayıs 1960 sonrasında Ankara'nın TMT'ye ve Kıbrıs'taki faaliyetlerine bakış açısı hep tereddütlü, şüpheci ve mesafeli olacaktır. TMT'nin Kıbrıs adasındaki kadrosunu derhal geri çağıran ve başta Alb. Ali Rıza Vuruşkan olmak üzere bütün kilit personeli istifaya ve emekli olmaya zorlayan ya da çalışma ve uzmanlık alanıyla hiç ilgisi olmayan kızak görevlere gönderen Milli Birlik Komitesi böylece Kıbrıs davasına ağır bir darbe vurmuş olur.

Alb. Ali Rıza Vuruşkan'ın 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden yaklaşık 8 ay sonra görevinden alınması Eğirdir Dağ ve Komando Okulu Komutanlığı'nda ilgisiz bir şube müdürlüğüne atanması ve 1964 yılında Rumların Grivas komutasında Erenköy bölgesine saldırmaya başlamalarına kadar hiç hatırlanmaması ve tecrübelerinden istifade edilmemesi yanında TMT'nin beyin kadrosundan olan Menderes'le Zorlu'nun adamı olarak nitelendirilerek suçlanan Bnb. İsmail Tansu ve kardeşi Danyal Akbel DP milletvekili olan (Atamert Karabelen, 2006: 126). Tümg. Daniş Karabelen'in de "kahramanlıklarla dolu 43 yıllık askeri mazisinin 27 Mayıs sabahı bir darbeyle hüzün enkazına dönüştürülmesi" (Atamert Karabelen, 2006: 127). ve emekliye ayrılması TMT için büyük darbe olur.

Bu arada başsız kalan, moral-motivasyon bağlamında darbelenen ve önünü göremeyen TMT Bayraktarlığı Kıbrıs'ta bir de kişisel çıkarlarını ve şahsi kin hesaplarını her şeyin önüne koyan bir anlayış tarafından da ele geçirilince 21 Aralık 1963 gününe kadar geçecek süreç tam anlamıyla kayıp bir dönem olur. Şüphesiz bütün bunların yanında 27 Mayıs 1960 sonrasında Kıbrıs'ta olup bitenler hakkında kendisine bilgi verilen Milli Birlik Komitesi üyesi Kur. Alb. Alpaslan Türkeş'in daha sonra 14 arkadaşıyla birlikte tasfiye edilmesi ve 13 Kasım 1960 tarihinde Hindistan'a sürgüne gönderilmesi ise TMT faaliyetlerini tam anlamıyla çökertmiştir. Bu kadro değişikliğinden öte takip edilen yanlış Kıbrıs siyaseti ise Kıbrıs Türklerini 21 Aralık 1963 Rum saldırılarına götüren kapıyı ardına kadar açmıştır. Bu dönemde özellikle 16 Ağustos 1960 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesinde adaya gönderilen 650 kişilik Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alay Komutanlığının Türkiye'yi temsil edecek resmi bir askeri güç olarak meşruiyetini göstereceği ve bu sebeple adada TMT gibi yeraltında gizli faaliyette bulunan silahlı bir örgüte ihtiyaç kalmadığı düşüncesi kafalarda oluşmaya başlamış ve bunun sonucunda TMT adeta üvey evlat konumuna düşürülmüştür.

Buna ayrıca Türkiye'nin ilk ve son Kıbrıs Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak eski bir asker olan Emin Dırvana'yı göndermesi de eklenince TMT artık istenmeyen adam haline gelmiştir. Büyükelçi Emin Dırvana'nın görevde bulunduğu dönemde yaptıkları kadar yapmadıkları da eleştiri konusu olmuş,

TMT Bayraktarlığı, Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alay Komutanlığı ve Kıbrıs Türk toplumu liderleri ile Türkiye arasına çeşitli sebeplerle husumet ve gerginlikler girmiş, TMT faaliyetleri sekteye uğramış ve oluşan gergin ortam faaliyetleri zayıflatmıştır.

TMT'nin ortaya çıkması, Türkiye tarafından desteklenerek profesyonel ve EOKA karşısında mücadele edebilecek profesyonel bir yapıya bürünmesi bağlanmasında ortaya çıkmasında en büyük paya sahip Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da Yassıada'da mahkeme karşısına çıkartılmaları ve uzun mahkeme sürecinin ardından idam edilmeleri ise Kıbrıs davası açısından tam bir bozgun olur. Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun pek çok farklı konuda suçlandıkları bu ağır mahkeme sürecinde Kıbrıs konusunda 6/7 Eylül 1955 olayları haricinde suçlanmamaları ne kadar dikkat çekiciyse Kıbrıs Türklerinin bekası için altına imza atılan ve çok yakından takip edilen TMT faaliyetleri konusunda mahkemede tek bir kelime bile etmemeleri ise son derece takdire şayan bir harekettir.

Türkiye Büyükelçisi Emin Dırvana ve Kıbrıs

Bu dönemde TMT'nin çalışmalarını yavaşlatan ve faaliyetlerin aksayarak TMT üst yönetiminde görev yapan insanlar arasına neredeyse nifak tohumları saçan bir diğer mesele de 15 Ağustos 1960 tarihinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin üçlü garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne 17 Ağustos 1960–12 Eylül 1962 sürecinde Emin Dırvana'nın Türkiye'nin ilk ve son Kıbrıs Büyükelçisi olarak atanmasıyla ortaya çıkar. Şüphesiz TMT faaliyetlerini yavaşlatan bir başka gelişme ise garantör devlet olarak Türkiye'nin adaya gönderdiği 650 kişilik KTKA Komutanlığı'nın mevcudiyeti olur. Adada Türkiye'yi temsilen bir askeri gücün bulunması nedeniyle TMT faaliyetlerinin artık durdurulması ve TMT'nin faaliyetlerinin sona erdirilmesi düşüncesi bu dönemde daha sesli olarak dile getirilir. Bu düşünceyi savunanlar arasında Türkiye'nin Kıbrıs'taki ilk ve son büyükelçisi Emin Dırvana da bulunmaktadır. 1959 yılında Elmas teknesinin İngiliz askeri gücü tarafından Balalan açıklarında tespit edilmesi ve teknenin mürettebat tarafından batırılmasının ardından silah sevkıyatının durması, eğitimlerin aksamaya başlaması ve iç huzursuzlukların gerginliklere neden olması da bu dönemde ortaya çıkan sorunlardır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında da Kıbrıs Türk toplumu liderlerinin "Rumlar, Türklere karşı saldırı hazırlığı içerisindedir. Gerekli önlemleri almalıyız." yolundaki raporları Kıbrıs'ta Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak bulunan Emin Dırvana tarafından ciddiye alınmaz. Esasında 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye'de başlayan yeni süreçte STK Başkanı Tümg.

Daniş Karabelen'in görevden alınması, ardından Bnb. İsmail Tansu'nun emekliye ayrılması ve TMT Bayraktarı Alb. Rıza Vuruşkan'ın Türkiye'ye geri çağrılması sürecinde adada Londra ve Zürih Anlaşmaları sonrasında 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmuş olması TMT faaliyetlerine asıl sekteyi vuran oluşum olarak ortaya çıkar. Türkiye'de idareyi ele alan yönetimin Kıbrıs'ta sorun istemez bir görüntü çizmesi ve adaya ilk Türkiye Büyükelçisi olarak gönderilen Emin Dırvana'ya bu yönde talimatlar verilmesi 1960–1963 sürecinde Büyükelçi Dırvana ile TMT ve Kıbrıs Türk toplumu arasında pek çok çatışmaların yaşanmasına da neden olur.

Özellikle Büyükelçi Dırvana'nın Kıbrıs Türk toplumu lideri Rauf R. Denktaş'ı Adnan Menderes hükümetiyle işbirliği içerisinde çalışan birisi olarak kabul etmesi ve TMT'nin geçici Bayraktarı ile kendisini Ankara'ya bağlı, Rauf R. Denktaş ve Dr. Fazıl Küçük'ü ise 'ötekiler' olarak değerlendirmesi sıkıntının giderek büyümesine neden olur. Bu karmaşanın içerisinde görev yapan bir üçüncü şahıs ise 16 Ağustos 1960 sonrasında adaya çıkan 650 kişilik KTKA'nın ilk komutanı Alb. Turgut Sunalp olur. İlginçtir ki Alb. Turgut Sunalp de tıpkı Tümg. Daniş Karabelen, Bnb. İsmail Tansu ve Alb. Rıza Vuruşkan gibi yeraltı faaliyetleri ve gerilla mücadelesi konusunda eğitimden geçmiş, ayrıca Kore'de de görev yapmış deneyimli bir subaydır. Öte yandan askeri dönemin yarattığı ortam, hemen ardından başta Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan olmak üzere dönemin idarecilerinin Yassıada'da yargılanmaları ve söz konusu üç devlet adamının idam edilmeleri ülkeyi yeterince meşgul ettiğinden Kıbrıs'ta bir sorun yaşanması da arzu edilmez ve ada bir dönem göz ardı edilir. Kıbrıs'taki Türkiye Büyükelçisi Emin Dırvana hakkında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Ziraat ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yapan Fazıl Plümer'in de söyleyecekleri vardır; (Plümer, 2001: 87-88).

"…1960 Kıbrıs Cumhuriyeti tahmin edildiği gibi mesut bir netice vermedi… Rumların saldırıya hazırlandıkları elde edilen emarelerden anlaşılmaktaydı. Buna rağmen Kıbrıs'taki Türkiye Büyükelçisi Emin Dırvana Rumların niyetlerini anlayamamış, uyarılara inanmamış, gözü kapalı, Rumlar tarafından kandırılmıştı. Makarios'un iki yüzlü, aldatıcı sözlerine kanmış, kendisiyle arkadaşlık eden, eğlenceler tertip eden bazı ahbaplarının yanıltıcı sözlerine inanmış görünüyordu. Kendisine işlerin iyi gitmediğini söyleyen Türk yetkililerine 'Kabahat sizdedir. Fazla kafa tutuyorsunuz. Cumhuriyeti yürütmek istemiyorsunuz.' diye cevap verir, Türkleri suçlar ve azarlardı…"

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş bu dönemle ilgili olarak ayrıca "Şimdi büyükelçiyi suçluyoruz ama adam ihtilal hükümetinin büyükelçisidir. Kıbrıs asıllıymış. Hiç Kıbrıs'la alakası yok. Taa Baf'ta çiftlikleri olan o zamanın paşalarının torunu. İhtilal hükümetinden aldığı talimat şu;

'Kıbrıs meselesinde olay istemeyiz. Bu Denktaş ve arkadaşları taksimcidirler. Taksime inanmıştırlar. Onlara fırsat verme. Rumlarla iyi geçin, iyi geçinmelerini sağla. Yani bu talimatla gelen bir adam ve Menderes zamanında CHP'li olan bir ailenin çocuğu, yani muhalefete baskı yapan, baskı nedir bilen bilmem ne. Biz o gözle göre geldik ve hiçbir zaman bizim itirazlarımızı, raporlarımızı ciddiyetle kaale almadı.'Bunlar işi bozmak isterler.' dedi. 'Rum bozacak. Rum'un hazırlığı var, istihbarat budur.' diye bildiriyoruz, o ise 'Önemli değildir.' diyerek bir kenara atıyor. Dolayısıyla o iki sene zarfında burada aklı başında, hakikaten diplomasiden anlayan ve gerçekleri takip eden, gören bir büyükelçi olsaydı belki de Kıbrıs meselesi patlak vermezdi." (Rauf R. Denktaş, kişisel görüşme, 8 Temmuz 2003) açıklamasında bulunur.

Aynı konuyla ilgili olarak İsmail Tansu da "…27 Mayıs TMT için hayırlı olmamıştır. Milli Birlik Kurulu'nun Lefkoşa'ya büyükelçi olarak gönderdiği Emin Dırvana davaya inanmış uygun bir büyükelçi değildi. Eğer TMT ile samimi bir işbirliği halinde davamızın ilerideki muhtemel gelişmelerini göz önünde bulundurarak o şerefli ve çok önemli görevini milliyetçi ve idealist bir Türk subayı gibi yapmış olsaydı ve Türk hükümetini zamanında uyarsaydı Rumların saldırısı karşısında daha az Türk kanı dökülürdü." (Demirer, 2006: 60) der. TMT yönetiminde Türkiye'de meydana gelen yönetim değişikliğine paralel olarak ortaya çıkan bu istenmedik ve beklenmedik gelişmelerin ardından huzursuzluklar iyiden iyiye su yüzüne çıkmaya başlar. TMT'nin siyasi lideri pozisyonunda bulunan Rauf R. Denktaş tarafından hazırlanan ve TMT'nin Şubat 1962 tarihine kadar geçici olarak Bayraktarlığını yapan Mustafa Kaya Dağlı kod isimli Şefik Karakurt'a verilen raporların aynısı ayrıca KTKA Komutanı Alb. Turgut Sunalp ve Büyükelçi Emin Dırvana'ya da verilmektedir. TMT üst yönetimi tarafından önemsenmeyen, Büyükelçi tarafından kuşkuyla yaklaşılan bu raporlar uzun bir dönem Ankara'daki yetkililer tarafından da görmezden gelinir.

Bu arada Şefik Karakurt makamına çağırdığı Rauf R. Denktaş'a TMT ve Kıbrıs'la ilgili kaleme aldığı raporların birer suretini de KTKA Komutanı Alb. Sunalp'e de verdiği için tepki gösterir ve 'Sen TMT için yemin ettin. Bu raporları sadece bana vereceksin.' diyerek onu üstü kapalı tehdit de eder. Karargâha davet ettiği Rauf R. Denktaş'ı pijamalarla karşılayan ve bağdaş kurmuş bir vaziyette oturan Bnb. Şefik Karakurt ondan Alb. Vuruşkan dönemiyle ilgili açıklamalarda bulunduğunu belirterek bunların hesabını soracağını belirtir. Ardından kendisine bütün muhasebe kayıtları ve makbuzlar verildiğinde de "Bu makbuzları ne hakla sakladınız?' (Gürkan, 2011: 135) diye tepki gösterir. Rauf R. Denktaş'ın ettiği yemine sadık kaldığı ve hazırladığı raporları Türkiye'nin Kıbrıs'taki en üst yetkili üç makamı olan TMT Bayraktarlığı, Büyükelçilik ve KTKA Komutanlığı'na vermeye devam edeceğini açıklamasının ardından Karakurt ses tonunu iyice yükseltir ve bunun bir emir

olduğunu belirtir. Rauf R. Denktaş'ın bu konudaki emrin kendisine yazılı olarak verilmesini talep etmesi üzerine ortam yatışır gibi olsa da yönetimdeki bu çatlak 21 Aralık 1963 sürecine kadar faaliyetlerin nispeten sağlıksız koşullarda yapılmasına neden olacaktır; (Gürkan, 2011: 135)

"…(Mustafa Kaya Dağlı) Müfettiş Aydın Sami'yi benim ve Dr. Küçük'ün aleyhine konuşturmak için tuvalete kapatırdı. Nalbantoğlu'nu öldürtmek için de karar çıkarttı. Nalbantoğlu'nu acele Ankara'ya gönderdik yakayı kurtarsın diye. Yani öyle tuhaf bir adamdı…"

Dr. Burhan Nalbantoğlu'nun şapkasız gezmediği, peruk taktığı ve kel olduğu için bazı TMT mensupları tarafından Kapello olarak adlandırılan Kaya Bey tarafından öldürülmesi talimatı verilmesi ve sonrasında gelişen olaylar hakkında dönemi yaşayan Fuat Veziroğlu'nun da söyleyecekleri vardır; (Gürkan, 2011: 135)

"…Kaya Bey göreve geldikten bir süre sonra Burhan Nalbantoğlu dahil, ben dahil TMT'nin temsilcileri dahil, ki onların başında Mağusalı merhum Vefa Besim isminde bir arkadaşımız vardı, Kaya Bey bunları yavaş yavaş TMT'den soğutmaya, iki de bir haşlamaya, gönül kırmaya, hakarete varan sözler sarf etmeye, Rıza Vuruşkan'a yakın olduğunu hissettiği kişileri ekarte edip yerine başkalarını getirmeye çalıştı. Böyle bir politika güttü Rıza Vuruşkan'a karşı duyduğu hırs ve kıskançlık yüzünden. Yani Rıza Vuruşkan'dan kıskanıyordu. Bu adamda büyüklük kompleksi vardı. Oysa yetenekleri o kompleksle bağdaşır halde değildi. Büyüklük kompleksi vardı ama bana göre aşağılık kompleksi içinde kıvranıyor gibi geliyordu. Bu faaliyet içerisinde biliyorsunuz Burhan Nalbantoğlu ilke sahibi, katı, kolay kolay boyun eğmeyen ve Rıza Bey'e çok yakın bir kişiydi. Burhan Bey'i önce soğuttu. TMT lisanında soğutma demek TMT ile ilişkilerini ya askıya almak ya da pasifize etmek, mesafe koymak demekti...

Ben o sırada Ankara Hukuk'tayım. Koç Yurdu'nda kalıyorum. 27 Mayıs'ta ihtilal olduktan sonra meydana gelen yönetim, Genelkurmay'daki Kıbrıs'la ilgili çalışmaları 'Menderes orduya karşı gizli bir milis oluşturuyor.' söylentilerinin etkisinde kaldılar ve Rıza Vuruşkan'ı buradan aldıktan mada orada da İsmail Tansu ve ekibini de bu işten ayırdılar. Emekli ettiler. Bu emekli subaylardan iki tanesi bir gün bana Koç Yurdu'na geldi ve korkunç bir şey olduğunu söylediler, kendilerinin bunu içerdeki arkadaşlarından öğrendiklerini anlattılar ve bana 'Burhan için 'vur' kararı çıkarılması için Kaya Bey'in Genelkurmay Başkanlığı'na yazı yazıp teklifte bulunduğunu' aktardılar. Bana gelip bilgi verenlerden bir tanesi de Necmi Bey idi. Hani Lefkoşa'da Doğan Harman'ın annesinin evinde kiracı olarak kalan, Rıza Bey'in yardımcılığını yapan subay. Bunun üzerine ben Burhan'a derhal şifreli bir telgraf çektim.

Zaten biz Burhan'la devamlı beraberdik ve bir birimizin lisanını çok iyi anlardık. Şiirler, edebiyat şu bu, siyasi konular, TMT konuları falan filan. Şifreli bir telgraf çektim. Derhal uçağa binip Ankara'ya geldi. Hatta Koç Yurdu'na geldi. Bir gece yarasına kadar Koç Yurdu'nda ne yapacağımızı konuştuk. O kadar dalmışız ki saat gece yarısı olmuş, yurdun kapıları da kapanmıştı. Burhan Reis'i o gece Koç Yurdu'nda gizlice bir arkadaşın yatağında yatırmak zorunda kaldık.

Ertesi günü Burhan Reis, ben ve bu iki emekli subay buluştuk ve ne yapılacağını tartıştık. Hatta bakanlıklardan Kızılay'a doğru indiğinizde Kızılay'ın sağ arka tarafında Washington Lokantası vardı, oraya gidip yemek de yedik. Macar Gulaş yemiştik ve orada şöyle bir sonuca varıldı. Burhan hakkında vur emrinin uygulanması ancak Genelkurmay Başkanı'nın 'Evet' demesi ile mümkündü. Çünkü Burhan sokakta hain biri değildi. Bilmiyorum TMT'nin buradaki yetkilileri kendi takdirlerine göre sıradan bir vatandaşı da hain diye vurdurabilirler miydi yoksa onun için de onay mı alırlardı, onu bilmiyorum ama herhalde Burhan için böyle bir şey yapılamazdı ki onay istendi. Yaptığımız o toplantıda şöyle bir neticeye varıldı. Genelkurmay Başkanı o dönemde Cevdet Sunay'dı. Cevdet Sunay'ın özel kalem müdürü de hepimizin tanıdığı Kurmay Albay Celil Gürkan'dı. Celil Gürkan da Kıbrıs anlaşmaları imzalandıktan sonra üçlü karargahta Türkiye'yi temsil etmek üzere gelmiş subayların başkanıydı.

Benim de, Burhan Nalbantoğlu'nun da dostuydu ve biz en iyi o günlerde özel kalem müdürü olan Celil Gürkan'ı gidip görmeye ve ondan Cevdet Sunay ile görüşebilmek için randevu talep etmeye karar verdik. Böylece Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile görüşüp durumu Burhan izah edebilecekti. Öyle yapıldı. Burhan Bey tek başına Celil Gürkan ile görüşmeye gitti. 'Burhan Bey geldi.' dedikleri anda hemen Celil Gürkan onu yanına aldı. Burhan Reis Celil Gürkan'a durumu izah etti. Celil Gürkan sonraki yıllarda general iken solcu bir darbe yapacağı iddiasıyla emekli edilen subaylardan biriydi. Celil Gürkan Nalbantoğlu'na 'Sen hiç merak etme ben Cevdet Sunay Paşa'dan derhal randevu alırım.' demiş. Bir ya da iki gün sonra bir randevu alındı. Burhan tek başına tekrar çıktı gitti ve sonradan bize anlattığına göre 'İçeri girdim. Cevdet Sunay Paşa ayağa kalktı ve beni görür görmez 'Vay evladım, vuracağımız adam sen miydin?' demiş. Yani Cevdet Paşa Burhan'ı TMT'ci olarak tanıyor, çünkü Burhan orada eğitime gitti.Eğitime gittiğinde de Cevdet Sunay Genelkurmay İkinci Başkanı'ydı ve Kıbrıs işlerine de baktığı için tanışırlardı. Ama bir Genelkurmay Başkanı veya ikinci başkan bütün tanıdığı, bir ya da iki defa gördüğü insanların ismini hatırlamaz. Burhan'ın yüzünü tanıyor ama ismini bilmiyor. Yani Burhan ismi önüne gittiğinde bu adam kim bilmiyordu. Gördüğü zaman hatırladı, 'Vay sen misin o?' dedi. Burhan 'Evet o benim paşam.' demiş. Cevdet Paşa 'Merak etme sen rahatına bak.'

demiş ve bir süre aradan geçtikten sonra bu da bir vesile oldu ve Kaya Bey'i görevden alıp Türkiye'ye getirdiler ve bu iş böyle noktalandı…"

Öte yandan Kıbrıs'taki Türk Büyükelçiliği'ne Emin Dırvana'nın atanması sonrasında gerek Kıbrıs Türk halkı için ve gerekse TMT için başka problemler de ortaya çıkar; (Rauf R. Denktaş, kişisel görüşme, 8 Temmuz 2003).

"...TMT'yi pasifize etti tamamen. O Rıza Vuruşkan'ın yerine kalan adamı avucunun içine aldı ve ikisi dediğim gibi bu raporları sindiren, beni ve benim etrafımda addettikleri ateşli gençleri diyelim mütemadiyen baskı altında tutan bir siyaset izledi ve epeyi sıkıntılı günler geçirdik. (Dr. Burhan) Nalbantoğlu'nu öldürtmeye kadar vardı işler. Nalbantoğlu mecbur oldu Türkiye'ye gitti. Genelkurmay'a sığındı. Çok acı günlerdi onlar, acı günlerdi.

Alt kademelere de yansıdı bu ve hissedildi. Bir kısmı soğudu, kendi kendini soğuttu. Yani bu iş artık yürümez kabilinden bir kenara çekildi. Bir kısmı işte bizim gibi tedirgin ama inşallah şu olur, bu olur, işte aman şunu da yapalım, bunu da yapalım. Ben mesela Ömer Sami Coşar'ı getirdim Türkiye'den sırf oraya (Türkiye'ye) bilgi aktarsın diye çünkü bunlar bilgiyi kesiyor, bilgi gitmiyor. Böyle kendi içimizde aldığımız kısa, yarı buçuk tedbirlerle ayakta durmaya çalıştık fakat TMT olarak faaliyet dondurulmuştu. Sırf varlığını hissettirmek için neydi görevi? Bastırmak, bizi kontrolde tutmak, birimizi diğerimize düşürmek. Bunları da yaptı TMT'nin ikinci başkanı. Beni doktorla (Dr. Küçük) kavga ettirmek için ne gerekiyorsa yapıldı. Birbirimize içimizde bana başka, ona başka haber vermek suretiyle böyle Bizans oyunlarına tevessül edildi. Hâsılı dediğim gibi eğer Turgut Sunalp burada olmasaydı, bizi tanıyan, seven birisi burada olmasaydı başımız büyük derde girecekti..."

Büyükelçi Emin Dırvana'nın içinde bulunduğu bir başka sıkıntılı süreç ise KTKA ile Yunan Alayı'nın adaya gelişlerinin ardından yaşanır. Rum Alithia gazetesinin eşcinsel kimliğiyle tanınan sahibi Farmakidis adaya gelen KTKA mensubu Türk askerlerini beğenmediğini, askerlerin kılık kıyafetinin ve askeri disiplininin bozuk olduğunu belirten aşağılayıcı bir yazı yazar. Bunun üzerine Kıbrıs Türk gazetecisi Hikmet Afif Mapolar da ona cevap olarak Devrim gazetesinde "O beğenmediğin Türk askerlerinin yanına bir gidebilsen, biraz daha yakından görebilsen onları çok beğeneceksin" şeklinde bir yazı yazar. Büyükelçi Emin Dırvana bu yazıya çok sinirlenir ve büyükelçiliğe toplantıya çağırdığı Kıbrıs Türk gazetecilerinin huzurunda Mapolar'a yazıyı kimin yazdığını sorar. Yazının beğenildiğini ve takdir edileceğini zanneden Mapolar da 'Evet' cevabı verir; ancak büyükelçinin tepkili bir ses tonuyla konuşmaya devam etmesi üzerine Mapolar da o Rum gazetecinin eşcinsel olduğunu belirtir. Bunun üzerine Büyükelçi Emin Dırvana daha da sinirlenip

"Farmakidis eşcinsel olabilir. Sen benim askerlerimi böyle bir adamı memnun edecek kişiler durumuna nasıl düşürürsün? Nasıl yazarsın? Türk askeri Kıbrıs'a sizi korumaya geldi, gulumparalık yapmaya değil." diyerek Hikmet Afif Mapolar'a tokat atar. Bu olaya şahit olanlar arasında Halkın Sesi'nden Hasan Faiz, Bozkurt'tan Sadi Togan, Büyükelçilik Basın Bürosu'ndan Mehmet Ali Pamir ve Selahattin Sonat da bulunmaktadır.[21] Aynı konuyla ilgili olarak Şinasi Başaran'ın da anlatacakları vardır;[22]

"…Türkiye'de 27 Mayıs 1960 ihtilali yaşandı. 16 Ağustos 1960 tarihinde Gazi Mağusa'dan Türk askeri Kıbrıs'a çıktı ve Kıbrıs kökenli emekli Albay Emin Dirvana da Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'ne atandı. Basın Müşavirliği'ne de yine Kıbrıs kökenli Mehmet Ali Pamir atanmıştı. Rahmetli Pamir bir gün sabah beni arayarak 'Şinasi'ciğim, Sayın Büyükelçi seni, Hikmet Afif Mapolar'ı ve Yazı İşleri Müdürünüz Hasan Faiz'i saat 11.00' de acele görmek istiyor.' dedi ve ekledi 'Acaba sen bana hemen gelebilir misin?' O zaman araba nerde? Bisiklete atladığım gibi Ledra Palace ışıklarının orda Mısırlızadelerin o taştan binasındaydı elçilik. Gazeteden hemen Mehmet Ali Pamir Bey'e gittim. Ne de olsa serde gençlik vardı o zamanlar! Telaşlıydı. 'Aman Şinasi'ciğim ne olur elçi sizin gazetenin Makarios ve Rumlar aleyhindeki yayınlarından rahatsız. Zannederim sizi biraz azarlayacak. Aman ne olur cevap vermeyin. Her ne derse desin peki deyin.' dedi. Beni iyi tanıdığı için sevgili Pamir ikaz etme gereği duymuştu. 'Aman arkadaşlara da söyle ki aksi bir şey söylemesinler, hele sen aman ha.' diye de eklemeyi unutmadı… Saat 11.00'de Hikmet Afif Mapolar, Hasan Faiz ve ben elçilikten içeri girdik.

Rahmetli Pamir o her zamanki nazik bir beyefendi edası ile bizi karşıladı ve küçük bir odaya aldı. Orada üç sandalye ve karşısında da bir makam masası vardı. 'Siz oturun, Sayın Büyükelçi şimdi gelecek.' demeye varmadı Büyükelçi Emin Dırvana kapıdan uzun boyu ve ihtişamı ile içeri girdi. Pamir Bey'e döndü 'Bunlar mı?' dedi. Pamir kısık bir sesle 'Evet efendim.' demeye varmadan 'Hanginiz Halkın Sesi gazetesinin Yazı İşleri Müdürü, hanginiz Mapolar, hanginiz Şinasi Başaran?' sert, tok ve emir verir gibi bir sesle sordu. Herkes kendini takdim eder etmez 'Yetti artık Makarios ve Rumlar aleyhine yazı yazmanız. Bu cumhuriyet yürüyecek. Ben böyle istiyorum. Var mı şikâyeti olan?' dedi. Kimseden çıt çıkmayınca ben araya girip 'Sayın Büyükelçim Makarios Türklere karşı düşmanca hareket ediyor. Bazı belediye...' Laf ağzımdan daha bitmedi. Önündeki masanın çekmecesini açtı ve bir tabanca çıkarıp üzerimize doğrultarak 'Üçünüzü de kuş gibi vururum, kim vurduya gidersiniz.' dedi. Daha sonra da 'Hadi bakalım görüşme bitmiştir dışarı.' dedi. Palaspandres arkamıza bakmadan çıktık. Doğru Dr. Fazıl Küçük'ün Cumhur-

21 Özker Yaşın, Nevzat ve Ben, Cilt III, Yeşilada Yay., İstanbul, 1997s. 248.
22 Şinasi Başaran'dan aktaran "Büyükelçi Drvana Tokatladı.", http://www.basaranpress.com/popup/haber-yazdir.asp?haber=4507

başkanı Muavinliği olan şimdiki Cumhurbaşkanlığı Saray'ına gittik. Dr. Fazıl Küçük üçümüzü de şeytan görmüş gibi karşısında titreyerek görünce kahkahalarla gülmeye başladı. 'Noldu yahu size?' dedi. Mapolar bana dönerek 'Sen anlat.' dedi. Doktor'a başımıza geleni anlattım. Sakin sakin dinledi ve Mapolar'a döndü 'Yarın papazı tam benzet öyleyse. Sen de be Şinasi ağır bir yazı yaz Makarios ve Rumlarla ilgili.' dedi.

Bu arada bize 'Dışarıda biraz bekleyin.' dedi. Dışarı çıkar çıkmaz hepimiz korku sidiği atmaya koştuk. Yarım saat sonra ilk beni çağırdı. 'Şimdi seni Alay Komutanı Alb. Turgut Sunalp aratacak. Git durumu ona da anlat.' dedi. Aradan çok geçmeden içinde bir yüzbaşı olan bir cip geldi. Ben zaten tanıyordum. Komutanın emir subayıydı. Cipe binip Kıbrıs Türk Alayı'na gittik. O zaman Rum tarafındaydı alay. Yüzbaşı haber verdi, içeri girdim. Kurmay Alb. Turgut Sunalp kahkahalar atarak 'Anlat bakalım Şinasi neler olmuş bugün?' dedi. Ben heyecanla olayı birkaç defa anlattım. Bu arada Alb. Turgut Sunalp puro meraklısıdır, bana da bir puro uzattı 'Almayım.' dedim ısrar etti 'Al al bunun üzerine içilir.' dedi. Arkasından çay geldi. 'Yahu.' dedi emir erine 'Bu Kıbrıslılar kahve içer. Getirme o çayı, git kahve getir. Rahmetli Sunalp 'Eee anlat bakalım ne var ne yok başka?' Anlatacak bir şey mi kaldı? Dut yemiş bülbüle dönmüştüm. Korkmadım dersem yalan söylemiş olurum. Biraz sonra 'Hadi üzülme, yakında yolcudur Abbas.' Dedi ve çok sürmedi, bir süre sonra Büyükelçi Emin Dırvana ülkeden ayrıldı..."

Kıbrıs Türk toplumu liderlerini "öteki" olarak kabul eden ve adadaki yönetimde çatlaklar oluşmasına neden bu girişimler yanında ayrıca kendi güvenlikleri için av tüfeği almak isteyen Kıbrıslı Türk köylülere "mercimek kafalılar" (Denktaş, 1998: 67). diye hakaret eden Büyükelçi onları Büyükelçilikten de kovar; (Nevzat Uzunoğlu, kişisel görüşme, 13 Temmuz 2003)

"O zaman (1960 sonrası) harp falan yok. Rum'la bir anlaşma oldu ve Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Herkes Kıbrıs'ı sütliman zannediyor ve Rum'un niyetini bilmiyorlar. Türkiye bile bu işe kandı. O zaman hariciye mariciye Rum'la çok iyi geçinmemizi tavsiye ediyordu. Hatta burada Emin Dırvana isimli Kıbrıs kökenli bir büyükelçi vardı. Bayraktar Camii'ne bomba konuldu. Onu protesto mahiyetinde biz sokaklara döküldük. Dendi ki 'Büyükelçi Dırvana, Dr. Küçük'ün ikametgâhında bir konuşma yapacak.' Oraya şöyle böyle 1.000 kişi kadar kalabalık toplandı. Sayın Emin Dırvana yüksek bir yere çıktı çünkü orada bir konuşma yapacak. 'Arkadaşlar bugün çok elim bir hadise oldu.' dedi. Onu söyler söylemez 'Kahrolsunlar.' diye halktan bir infial yükseldi. Dırvana 'Susun lan. Kim kahrolsun? Ne biliyorsunuz?' dedi. Orada bir fırça çekti, kalayladı bizi falan. Sus pus etti bizi ve biz üzgün bir şekilde ayrıldık ki o (Emin Dırvana) bombayı Türklerin koyduğunu ima etmek istedi bize. Kendisi Girne'de kalıyordu. Rum gençleriyle sandallar, motorlarla

sık sık gezmeler, yemeler, içmeler. Zamanının büyük bir bölümünü Türk'ten ziyade Rumlarla geçiriyordu. Demek istediğim o zamanki büyükelçi hiçbir zaman bize, Türklere yardımcı olmadı. Onun dışında ben birçok elçiden çok yardımlar gördüm. Bayraktarlar var ve bayraktarların hepsi de çok iyiydi. Sancakların başında sancaktarlar var. Hadiseler başladığında bizim ilk sancaktarımız Remzi Güven'di…"[23]

Bayraktar Kenan Çoygun'un Göreve Başlaması

Alb. Rıza Vuruşkan'ın 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyması sonrasında TMT konusunda bilgisi olmayan ve tereddütler yaşayan idare tarafından geri göreve çağrılmasının ardından TC Lefkoşa Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Kemal Coşkun olarak göreve başlayan TMT'nin ikinci komutanı ve Bayraktarı Kemal Coşkun kod isimli Alb. Kenan Çoygun da 3 Ekim 1962 günü başladığı görevini 24 Şubat 1967 tarihinde tamamlar ve Türkiye'ye döner. Bu dönem son derece sıkıntılı bir dönemdir ve özellikle 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında Türkiye'de askeri yönetimin TMT konusundaki tereddütlerinin kolayca giderilememesi ve TMT faaliyetlerinin neredeyse tamamen durma noktasına gelmesi yaklaşmakta olan 21 Aralık 1963 Rum saldırıları öncesinde kolayca halledilebilecek sorunlar gibi görünmemektedir. Özellikle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve adaya Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nın da gelmesiyle birlikte adadaki en kıdemli Türk subayı olarak bu birliğin komutanı görünmektedir. Daha önceki Bayraktar Alb. Ali Rıza Vuruşkan adaya her ne kadar Ali Conan kod adıyla ve İş Bankası Müfettişi olarak gelmişse de artık sistem değişmiştir ve bu durum huzursuzluğa neden olmuştur;[24]

"…TMT'nin ana hedefini belirleyen bütün gizli evraklar alaydaydı. Alayla Kenan Çoygun arasında çok yakın bir ilişki vardı; ancak TMT ayrı bir kurumdu. 21 Aralık 1963 olaylarında Kenan Çoygun TMT'cilerin başkanı olarak Rum makamları tarafından aranıyordu.21 Aralık 1963 olaylarıyla başlayan ve Kıbrıs Ordusu'nun ikiye ayrılmasıyla sonuçlanan olaylar sırasında ordu komutanı Türk General Hüsamettin Tanyar'dı. Hüsamettin Tanyar Paşa[25] ile Bayraktarlık arasında bir anlaşmazlık yaşanır. Hüsamettin Tanyar

23 Yarbay Remzi Güven, Kıbrıs'ta 20 Şubat 1963 tarihinde başladığı görevini 14 Eylül 1965 tarihinde tamamlar. Lefkoşa Havaalanı'nda yapılan pasaport kontrolünde kendisini Kıbrıs'ta Evkaf Dairesi'ne yardımcı olmak üzere gelmiş bir yardım görevlisi olarak tanıtan Yarbay Remzi Güven görev bitiminde yerini Yarbay Derviş Sertaç Savim'e bırakarak 14 Eylül 1965 günü Mağusa'da Türk değiştirme birliği ile beraber adadan ayrılır.

24 Aydın Sami'den aktaran Filiz Besim, "21 Aralık 1963'de Neler Oldu?", Yenidüzen, 19 Aralık 2011.

25 Tuğgeneral Hüsamettin Tanyar Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ait Kıbrıs Ordusu Komutan Muavini olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde Üçlü Karargah komuta katlarında görev yapan

Paşa 'Ben generalim. TMT liderliğini benim almam gerekir.' iddiasındadır. Bu görüş ayrılığı kısa sürede giderilerek Hüsamettin Tanyar Paşa pasifize edilir. 1963 olaylarına kadar adaya öğretmen, din görevlisi ya da farklı statülerle gelen sancaktarlar 1963 olaylarından sonra Türk Alayı'nın değiştirme birliklerinin ferdi olarak adaya ayak basmaya başlarlar... Bayraktarlar adaya elçilik personeli olarak geliyorlardı…"

Esasında Alb. Kenan Çoygun'un görevi resmi olarak bu tarihte başlamış olmakla beraber onun Kıbrıs görevine gitmeden önce Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı karargâhında İstihbarat Şube Müdürü olarak görev yapması ve uzağı gören ve inisiyatif kullanmaktan çekinmeyen bir kişiliğe sahip olması nedeniyle Kıbrıs görevi için seçildiğinde bu görevi kabul etmekle beraber Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs Masası'nda uzun süre çalışmak istemesi ve Kıbrıs konusunda her türlü bilgi ve belgeyi inceleyip konuyla ilgili altyapıyı oluşturmasının ardından gizlice ve aşağı yukarı altı aylık bir süre Kıbrıs'a gidip gelmesi de söz konusudur. Resmi görevi öncesinde yaşanan bu süreçte Alb. Kenan Çoygun'un zaman zaman motosiklet kullanmak suretiyle adanın dört bir tarafına gittiği, incelemelerde bulunduğu ve hatta Rum köylerinde Rum düğünlerine davet edilecek kadar onlara yaklaştığı da bilinmektedir. 12 Ekim 2005'de vefat eden Kenan Çoygun, Ankara'da toprağa verilir. Hürriyet gazetesi Kenan Çoygun'un ölüm haberini manşetten "Bir Çılgın Türk'ün Vedası" başlığıyla duyurmuştur. Haberin alt başlığında ise "Barış Harekâtı öncesi Kıbrıs'ta 5 yıl gizli TMT'yi yöneten Bozkurt kod adlı Kenan Çoygun, Ankara'da sessiz, sedasız toprağa verildi." (Hürriyet, 2005) denilmektedir; [26]

"…Kıbrıs Türk halkı eğer bugünlere gelebilmişse, bağımsız-egemen bir devlet ve güçlü bir ordu kurabilmişse bunda Kenan Coygun Paşa'nın, TMT'nin Bozkurt kod adlı bu eşsiz Bayraktar'ının katkısını kim inkar edebilir? Bu özelliği nedeniyle o sadece Türk Ordusunun bir generali, Özel Harp Dairesi'nin üstün bir komutanı, TMT gibi bir yeraltı direniş örgütünün görev sırasını dolduran bir Bayraktar'ı değil, bağımsız-egemen devletimizi yaratan milli kurtuluş savaşımızın en önemli liderlerinden biridir... Bu duygu ve düşüncelerle son yolculuğunda ona şöyle seslenmek istiyorum; Sevgili Paşam, bağımsızlık, özgürlük ve varoluş mücadelemize yaptığın eşsiz liderlikle milli mücadele tarihimizdeki ölümsüz yerini aldın, sana minnettarız, şükran ve sevgi doluyuz...Kıbrıs Türk halkı ve gelecek kuşaklar seni asla unutmayacaktır... Sana Tanrıdan rahmet diliyorum, yattığın yer nur, toprağın bol olsun...."

Türk subaylar ise General Niyazi Bengisu komutan olarak, Alb. Celil Gurkan Komutan Muavini, Alb. Hasan Sağlam Kurmay Başkanlığı ve daha sonraki süreçte Genelkurmay Başkanı olarak da Türkiye'de görev yapacak olan Yarbay Necdet Üruğ da Teskilat ve Eğitim Şube Müdürü olarak görev yapmışlardır.

26 TMT karargahında ve Kenan Coygun'la çalışan 1923 Nergisli (Yenağra) doğumlu emekli öğretmen Kemal Yücel de o günlerle ilgili olarak "…Bugün çoğu TMT'yi kötü olarak anar ama oralarda neler yaşandığını, ne zorluklar aşılarak toplumun bugünlere geldiğini ancak o günleri yaşayan bilir…" der. Kemal Yücel'den aktaran Nezire Gürkan, Hayata İzler; Söyleşiler, Işık Kitabevi Yay., Ağustos 2010, Lefkoşa, s.285.

21 Aralık 1963 Sonrasında Kıbrıs ve TMT

Kanlı Noel haftasında Kıbrıs adasında TMT üst düzey komuta kademesi ise Bayraktar Kenan Çoygun (Kemal Coşkun), Evkaf'ta müfettiş olarak görev yapan Lefkoşa Sancaktarı Remzi Güven (Remzi Bey), Lefkoşa Serdarı Kemal Şemiler, Mağusa Sancaktarı Turgut Sökmen (Avni Bey), Mağusa Serdarı Hasan Güvener, Larnaka Sancaktarı Turgut Giraybulak (Turgut Bey), Larnaka Serdarı Hüseyin Necdet, Limasol Sancaktarı Eftal Akça (Eftal Bey), Limasol Serdarı Ziya Rızkı, Baf Sancaktarı Kemal Karakullukçu (Kemal Bey) ve Baf Serdarı Aziz Altay'dan oluşmaktadır.[27] Bununla birlikte Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında hiç beklenmedik ve istenmedik şekilde bundan etkilenen, zan altında kalan, bazı gruplar tarafından "Acaba Menderes'in özel silahlı gücü mü?" denilerek kuşkuyla karşılanan ve teşkilatın asıl fonksiyonu ve görevi anlaşılıncaya kadar geçen bekleme evresinde duraklama yaşayan TMT'nin bundan sonraki çabaları da hep aynı şekilde olumsuzluklarla mücadele ederek geçecektir. Teşkilatın Türkiye ve Kıbrıs'taki beyin kadrosunun dağıtılmasının ardından adaya silah nakli de uzun süre askıya alınır. Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında duruma el koyan askeri güçlerin ne olduğunu anlamaya çalıştığı bir süreçte duraklamaya geçen ve sarsıntı geçiren, kadroları siyasi mücadelelere malzeme yapılan ve beyin kadrosu dağıtılan TMT bir süre Ankara'daki yönetim tarafından "Menderes'in Ordusu" ve hatta "Menderes'in Gestapoları" gibi son derece ağır ithamlarla da karşılaşır. Böylece TMT faaliyetleri durma noktasına gelir, Kıbrıs'ta görevli kurmay kadrosu geri çağrılarak pasif görevlere atanır. Ankara'da da aynı şekilde STK içinde yeni düzenlemelere gidilir ve Kıbrıs adası 21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planı çerçevesinde Rumların bütün ada sathında Türklere yönelik katliam girişimlerine başlayacağı günlere hızla yaklaşırken İsmail Tansu'nun da belirttiği üzere TMT başsız, sahipsiz, organizasyondan ve moral-motivasyondan uzak bir haldedir;[28]

"…Buna ihtilal sebep oldu. Başıboşluk Ankara'dan başladı. Türkiye'de ihtilal olmuştu. İhtilalden sonra ben (İsmail Tansu) kendim emekliliğimi isteyerek ayrıldım. Öyle gerekti. Çünkü ihtilalcilerden Türkeş beni desteklemiş olmasına rağmen Karabelen Paşa'yı görevden aldılar. Paşa'nın kardeşi Demokrat Parti milletvekili idi. Paşa'yı da onun için görevden aldılar. Daire-

27 TMT Lefkoşa Sancağı Kovanbeyi merhum Nevzat Uzunoğlu ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

28 Emekli Albay İsmail Tansu ile Ankara'da yapılan görüşme. 23 Kasım 2002.

ye bir şey yapamadılar ama benim yerime de göz dikenlerin olduğunun ben farkına varınca, "Ben bu durumda bundan sonra iş yapamam" dedim. Çünkü Türkeş de gidiyordu. Emekliliğimi isteyip ayrıldım..."

Geçici dönemin ardından Alb. Kemal Çoygun'un adaya gelmesi sonrasında ise olaylar patlak verecektir. Bu dönemde özellikle Bayraktarlık, Büyükelçilik ve KTKA arasındaki ilişkiler iyiden iyiye bozulmaya başlamıştır ve sürecin kaçınılmaz sonucu olarak toplum liderleri kendilerini Bayraktarlık, Büyükelçilik, Ankara ve KTKA arasında birilerine yakın bulurken doğaldır ki diğerlerine mesafeli bir tavır almaya başlarlar. Bu durum devamında yeni sürtüşmeler, ihtilaflar ve çatışmalar da getirir. TMT kısmen de olsa deşifre olmuş, faaliyetleri dönemin şartlarına bağlı olarak gizlilik içerisinde yapılmaya devam etse de mevcudiyeti herkes tarafından resmen görülmüş ve anlaşılmıştır. 21 Aralık 1963 sonrasında Kıbrıs Türk toplumu her bakımdan darmadağınık vaziyettedir ve fiili olarak çökmüş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ardından toplum ayakta ve hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Bu çerçevede toplumun en disiplinli ve organize organizasyonu olarak TMT öne çıkmaktadır ve bu şartların doğal gereği olarak TMT toplumsal hayatın içine daha önce olmadığı kadar fazla girecektir. Bütün yetki ve sorumlulukların tek elde toplanması ve TMT karargahının neredeyse her konuda tek söz sahibi olması ise zamanla yeni sorunlara neden olacaktır. Bayraktar'ın toplum liderlerini (Türk Cemaat Meclisi Başkanı ve Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muavini) Ankara'ya göndermek ve İsmet İnönü'den adaya askeri müdahalede bulunmasını talep etmek yönündeki isteği ise tartışmalara neden olacak ve bu teklif Dr. Küçük tarafından reddedilecektir. Bütün bunlar yeni sorunlara da gebedir. Örneğin TMT tarafından uygulanan bazı emirlerin kendisine en azından haber verme nezaketi bağlamında söylenmemesi, uygulanan bazı sertlik yanlısı davranışlar Dr. Fazıl Küçük ve Büyükelçilik tarafından tepki çekmeye başlar. 1963 sonrasında adada Kıbrıs Cumhuriyeti fiili olarak ortadan kalkarken bir ölçüde gizini deşifre eden ve bazı güçlerini yeraltından yerüstüne çıkaran TMT içinde de, Kıbrıs Türk toplumunda da farklı sorunlar, ihtilaflar, çatışmalar ve huzursuzluklar iyiden iyiye kendini göstermeye başlar (Gürkan, 2011: 125).

TMT Lefkoşa Sancağı mensuplarından Nevzat Uzunoğlu'nun bu noktada ifade ettiği bir durum ise TMT içerisinde yaşanmaya başlayan bir takım huzursuzluklardır; (Nevzat Uzunoğlu, kişisel görüşme, 13 Temmuz 2003).

"…Remzi Güven'den önce, hadiseler başlamadan önce Ahmet Göçmez diye bir sancaktarımız vardı. Bu, 1960 ihtilalinden sonra Kıbrıs'a ihtilal kuvvetlerinin gönderdiği subaylardandı. Buradaki ne kadar subay, komutan varsa Türkiyeli ve yerli hepsini değiştirmek istedi. Hepsini karalamaya başladılar. Bizi birbirimize düşürmeye başladılar. Biz biraz böyle soğukkanlı olmasak, birbirimizi iyi tanımasak birbirimize girecektik. İşte Denktaş şudur, Doktor budur. Kemal Şemi budur. Komutanlarımız hakkında, yerli komutanlarımız hakkında aslı esası olmayan şeyler söylediler. Onları küçümsemeye kalktılar. Ee Türkiye'nin siyaseti, politikası bu olamaz dedik. Buysa bilmemiz lazım. O zaman ben 33. Bölük Komutanı'yım. Fikret Kürşat ve Bayraktarlığa bağlı Türkiye'yle muhabereyi temin eden telsizci arkadaş Vefa Besim biz kendi aramızda anlaştık. Onlar sağdırlar.

Vefa Besim'in pek konuşacağını zannetmem ama Fikret Kürşat teyit edecektir bu durumu. Türkiye'ye bağlı bulunduğumuz makama şifreli bir telsiz çekildi 'Buradaki Sancaktar bizi birbirimize düşürme gayreti içerisinde. Huzurumuz kaçtı, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Oradan birileri gelsin her şeyi konuşalım ve halledelim. Bu dava heba olmasın, yazıktır.' diye. Türkiye'den tabii buna bir cevap geldi. Bayraktarlık işitti, Sancaktarlık işitti. Bizi sorguya çektiler. Ee dedik efendim durum böyle böyledir. Hakikat budur. Sizler bu durumu önleyemediniz. Bizler bu işin içinde yerlisi olarak bunu önlemeye karar aldık ve bu teşebbüste bulunduk. Türkiye'den de gelen cevap 'Lütfen içinizden birini temsilci olarak yarın Ankara'ya gönderin.' Adres verdiler, telefon numarası verdiler. Arkadaşlar da en kıdemli ve en yaşlı olarak beni tercih ettiler. Gece Limasol Sancaktarıyla Lefkoşa Serdarı Kemal Şemi evime geldiler ve biraz nasihatlerde bulundular. Dedim 'Nasihate falan ihtiyaç yoktur ve ben ne oldu, ne bitti hakikatleri söyleyeceğim.'

Ertesi sabah Ankara'ya uçtum. Gece yarısına doğru telefon ettim ki öyle anlaşmıştık. Bir mavi Ford statiton vagon geldi kaldığım yere. Ablam orada kalıyordu Maltepe'de. Araba geldi oraya ve bir asker çıktı. İsmimi sordu falan. Anlaştık ve eve girdik. Şaban Bey diye bir Albay komutanlıkta ve bir Bnb. karşıladı beni orada. 'Nevzat Bey komutan görecek seni biraz sonra. Lütfen öyle fazla heyecanlanma. Biraz da öyle fazla atar tutar gibi konuşma. Çünkü orada şikâyet edeceğin komutanın arkadaşıdır. Onu 'Orada, Kıbrıs'ta o görevlendirdi.' dedi. 'Valla efendim biz buraya hatır gönül işi için gelmedik. Bir torpil de aramıyoruz. Ne ise hadise olduğu gibi anlatacağız.' dedim.

Nihayet Bnb. geldi, beni aldı 'Komutan bekliyor seni.' dedi. Kapıyı çaldı, girdik içeriye, loş bir ışık ve bir yazıhane. Komutan oturur, başı dosyaların arasına sokulu. Başını kaldırıp yüzüme bakmadı. Ağır bir hava (var). Ben ayakta beklerim orada. Bnb. çıktı. 3-5 dakika sonra (Komutan) 'Eee Nevzat Uzunoğlu' dedi. 'Evet efendim, benim.' dedim. 'Sen kendini ne zannediyorsun?' dedi.'Efendim ben kendimi bir şey zannetmiyorum. Ben TMT mensubu, falan falan görevleri deruhte eden bir TMT'ciyim.' dedim. Çıkardı tabancasını ve masanın üzerine koydu. 'Doğru söyleyeceğine dair silahın üzerine yemin edebilir misin?' dedi. 'Hiç lüzum yok efendim. Çünkü biz TMT'ye alınırken bayrağın, silahın ve Kur'an'ın üzerine yemin ettik. Fakat ne isterseniz edeyim.' dedim. 'Yok, yok lüzum yok o halde.' dedi. Aldı tabancasını koydu.

Konuşmaya başladık. Bana sert sert sorular soruyor. Ben konuştukça yumuşadı, yumuşadı, yumuşadı. Peki evladım demeye başladı. Peki, canım demeye başladı. 'Sen derhal yarın git Lefkoşa'ya, arkadaşlarının yanına.' dedi. 'Komutanım büyük bir hadise olmaz, olamaz. Bunu zaten bilen 3-4 kişi. Son saate kadar Sancaktarlık öğrendi. Bunu bilen biri yok. TMT'ye uygun bir şekilde, gizlilik içinde yaptık.' dedim.

'Ne olur, ne olmaz sen git oraya yetiştir (ulaştır) arkadaşlarını ve birkaç gün sonra ben oraya geleceğim.' dedi. Geldik Lefkoşa'ya. Serdar karşıladı bizi. Ona anlattım durumu falan. Birkaç gün sonra Şaban Bey Kıbrıs'a gelecek. Haberini aldık. Gecesi bir evde toplanacağız. Serdarımız Kemal Şemi'nin kardeşi vardı rahmetlik Şahap Şemi şehit oldu, kayboldu. Rumlar kaybetti onu. Onun evinde birçok bölük komutanları, sancak ileri gelenleri bir 10-15 kişi kadar orada toplandık. Şaban Bey, Alb. Şaban Bey gelecek ve orada konuşacak. Oraya geldi ve (biz) şikâyetlerimizi anlattık. Olanları anlattık. 'Peki, haklısınız. Bu Sancaktar için ne yapmamı istersiniz? ' dedi. 'Efendim, bir şey yapmanızı istemiyoruz. Yalnız başımızdan alın. Kıbrıs'ta başka bir sancağa verecekseniz verin. Türkiye'ye geri göndereceksenız gönderin. Biz de o arkadaşın askeri geleceğiyle oynamak istemiyoruz. Yalnız başımızdan alın çünkü bu hadise girdi araya. Anlaşamayız artık.' dedik. Öyle oldu ve Baf'a verdiler kendisini. Bize başka bir Sancaktar geldi. Bu dediğim hadiseler patlak vermeden önceydi…"

1958 yılında gizli ve sahte mesleklerle TMT saflarında görev yapmak üzere Kıbrıs'a askeri personel gönderilmiştir. Halk eğitimi öğretmeni olarak adaya gelen ve TMT saflarında görev yapanlardan birisi de Yakup Şen olacaktır;[29]

"...Türkiye'nin çeşitli yörelerinden 10 yedeksubay olarak Genelkurmay tarafından eğitilerek Kıbrıs'a gitmiştik. Bunların bir kısmı 6 ay içinde geri döndü. Zaten Türkiye'de bize gitmeden önce 'Teşkilatı kurduktan kısa bir süre sonra geri döneceksiniz.' demişlerdi. 10 kişinin dördü 6 ay içerisinde geri döndü. Bir kısmı cumhuriyet ilan edildikten sonra muvazzaf subaylarla birlikte döndü. Adada bir tek ben kaldım… Bunlar Genelkurmay'ın planlaması, görüşü ve raporu doğrultusunda tahakkuk etmiştir. Çünkü oradaki teşkilat halen çalışıyordu ama cumhuriyet kurulduktan sonra ilk çekirdek kadro dediğimiz kişiler geri çekilince ihtilal döneminde bir duraklama oldu. O dönemde ne dışarıdan ikmal yapıldı ne de doğru dürüst bir eğitim sistemi oldu. Bu arkadaşları, Türkiye'deki cuntanın görüşleri doğrultusunda geri çektiler. Anlaşmalara göre 650 Türk askerinin adaya gitmesi dolayısıyla yedeksubay

29 Erdem Karaca, "Yakup Şen ile TMT Görevi Üzerine Mülakat", Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri II. Uluslararası Sempozyumu, Kıbrıs TMT Mücahitler Derneği, 31 Ekim-5 Kasım 2011, s. 377-386.

arkadaşlara da pek ihtiyaç kalmadı. Hatta 1960 İhtilali'nin öncülerinden ve aslen Kıbrıslı olan Alparslan Türkeş bir ara İsmail Tansu ile temas kuruyor. Genelkurmay'da olan İsmail Tansu çok akıllı ve zeki bir subaydı. Duraklama döneminde onları da dışlamaya çalıştılar. Emekliye sevk ettiler çoğunu. İsmail Tansu da emekliye sevk edilenlerden birisi ama emekli olmadan evvel Alparslan Türkeş ile irtibat kuruyor. TMT'nin asıl amacını anlatıyor. Alparslan Türkeş de 'Ne lazımsa yapılacak.' diyor. Bundan sonra da adaya ne istersek gelmeye başladı. İlk planda silah ve cephane geldi. Çünkü bütün ada Rumların kontrolündeydi…

Anayasada yazılı olan hakların uygulanmaması nedeniyle hoşnutsuzluklar oldu. Bunun yanında tabi Türkiye'deki ihtilal kargaşası ve faaliyetleri arasında adada duraklamalar oldu. Yani teşkilat içerisinde de bir duraklama söz konusu oldu… Dırvana diye bir büyükelçi tayin etmişler. Bildiğim kadarıyla Kıbrıs kökenli emekli bir subaymış. O Rumlarla iyi geçinme cihetini uygulamaya, savunmaya çalıştı. Adadaki Türkler, teşkilata alınmış vatanını seven, milliyetçi Türkler bu duraklamadan huzursuzluk duymaya başladılar. Ben bu durumda 1963 Ağustos'una kadar orada bulunmak zorunda kaldım. Çünkü liderin biri gidiyor, biri geliyor, değişiyor. Ben de teşkilatın kilit noktalarından birine ait görev ifa ediyordum. Gelen bana 'Sen lazımsın.' diye çeşitli görevler yüklüyordu. Son hazırlıkları ben de yaptım. Çünkü Rumlar benim de ne yaptığımı irdelemeye başlamışlardı ve çeşitli mazeretlerle evime gelmişlerdir. 'Öğretmense yaz tatilinde neden duruyor burada? Okul kapanıyor ve ben kalıyorum orada. İki sene deniyor, bu 4-4.5 senedir burada. Bu adam ne yapıyor?' (diyorlardı.) Ben de artık yalnız durumda kaldığım için huzursuzlanmaya başladım. Görev süremin bittiğini düşünmeye başladım. Elçilikte çalışan bir kurmay albay 'Bir 6 ay daha beraber çalışalım. Biraz daha idare et. Tüm adanın silah ve cephane durumunu tespit et. Belgelere bağla ve elçiliğe getir.' demişti. Bunlar TMT'nin silahlarıydı çünkü ben teşkilatın kayıt sorumlusuydum..."

Bu dönemin ardından gelişen olaylar da 21 Aralık 1963 sürecinde TMT kadrolarının pek de rahat olmadığını, Türkiye'de yaşanan ihtilal döneminin sıkıntılarının ve değişik sorunların TMT'yi ciddi şekilde etkilediğini göstermektedir; (Nevzat Uzunoğlu, kişisel görüşme, 13 Temmuz 2003)

"…Bunun dışında Türkiye'yle teşkilatımız arasında hiçbir olay olmadı. Her şey tıkırında gitti. Hadiseler başladığında Sancaktarımız Remzi Güven isimli bir albaydı. Torpilli gelenlerden birisiydi. Kemal Paşa diye bir hısımı varmış, torpili varmış. Onun torpiliyle geldi. Kendisi söylerdi tabii, ondan öğrendik (bunları). Hadiseler patlak verdi. İkameti Şemsi Kazım Apartmanındaydı. Hiç dışarıya çıkmadı. Ne yapacağımıza dair hiçbir şey söylemedi. Biz oraya buraya mevzilendik. Hisar'a mevzilendik. Birçok apartmana mevzilen-

dik. Bilgimizle, kendi bilgimizle, tabii bir askeri bilgimiz yok esasında bizim. Biz Sancaktar bekledik. Gelsin başımıza göstersin, tarif etsin diye. O zaman Lefke Sancaktarı olan rahmetli Osman Nalbant vardı Lefkoşa'da tesadüfen o gün ve eğitimde benim komutanımdı. Gayet iyi tanışıyor ve sevişiyorduk. Geldi 'Nevzat ne yapıyorsunuz?' dedi. 'İşte efendim durum böyle böyle. Baş başa kaldık bildiğimizle kendi halimize. ' dedim. O benimle beraber bütün mevzileri gezdi. Bütün arkadaşları gördü. Mevzi genişliği nasıl yapılır, ne yükseklikte olur? Nasıl nişan alınır, düşmanın sızmasını önlemek için boş yer nasıl bırakılmaz? Nasıl gözetlenir? Onlardan, o arkadaştan, o komutandan öğrendik bunları o akşam.

Bunun dışında çok iyi komutanlarımız oldu. Alay komutanları çok yardımcıydı bize. 1963 hadiselerinden önce Hüsamettin Sevengül isimli bir Alay Komutanı vardı. Bizim Bayraktarlıkla çok iyi münasebetleri vardı. (Alay Komutanlığına) Turgut Sunalp'ten sonra Remzi Tırpan geldi. Bu 4. ya da 5. (Alay Komutanı). Mücahidin bütün palaska ihtiyacı, tozluk ihtiyacı, miğfer ihtiyacı askerin fazlasından verdi bunları bize ve biz kullanıyorduk.

O gittikten sonra yerine Süreyya Kıvılcım diye bir Albay geldi, Alay Komutanı (olarak) ve bizim TMT ileri gelenleriyle arası iyi değil, tabiri caizse sidik yarışması içinde. İkisi de Türkiye'nin askeri albay. Biri sivil kısmı TMT'yi yönetirken biri de Türk Alay Komutanlığını yöneten iki kıymetli albay. Anlaşamadılar ve bir önceki albayın mücahide vermiş olduğu bütün malzemeleri geri istedi. Boru-bando takımı kurmuştuk biz. Onun bazı trampetlerini, palaskalarımızı, kasaturalarımızı şudur budur hepsini topladık ve geri verdik. Mücahidi sevmeyen bir adam, öyle görünür. Bir gün şey yapılıyor. Milli bir gündü (ve) Atatürk Anıtı önünde merasim yapılıyor. Oraya toplandık. Askeri geçit falan yapıldı. Biz bölük komutanları olarak aynı safta duruyoruz.

Ben de Kovan Beyi olarak bölük komutanlarının başında duruyorum. 77. Bölük Komutanı olan lise müdürü Erol Özçelik diye bir arkadaş oradaki merasimi, takdim sırasını, ne yapılacağını takdim etmek üzere mikrofonu eline aldı ki Sancaktar tarafından görevlendirildi bu asker. Şimdi 'Komutanım' falan diyerek takdime başladı. Sırasıyla Türkiye Büyükelçiliği, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Cemaat Meclisi Başkanı, Alay Komutanı falan sırasıyla çelenk koyacaklar ve şeref defterini imzalayacaklar. O zaman da Rauf Denktaş Cemaat Meclisi Başkanı ve Kıbrıs'ta değil, Türkiye'de. Onu temsilen Şemsi Kazım Bey var muavini. O temsil ediyor Cemaat Meclisi'ni. Tabii vekili (de) onun kadar yetkilidir merasimde. Cumhurbaşkanı Yardımcısı (şeref defterini) imzaladı. Büyükelçi imzaladı. Ondan sonra Cemaat Meclisi Başkanı'nın gitmesi lazım oraya. Şemsi Kazım yürüdü. Bu yandan sırası olmadığı halde Alay Komutanı (da) yürüdü ve omuz omuza, itişe itişe Şemsi Kazım'ı bir kenara itti ve aldı kalemi (şeref defterini) imzalasın. O arkadaş

(Erol Özçelik) da bana şikâyet etmişti 'N'apacayık abi? O Alay Komutanı hakaret etti bağa. 'Eşşoğlu eşek.' dedi. 'Herkes burada ne yapacağını bilir. Senin kâğıt okuyup ukalalık yapmana gerek yok.' dedi. Epeyi hakaret etti bana.' dedi geldi bağa (bana) da. Ben bunu da duydum tabii (ve) sinirlendim, asabileştim. Hiç yapmamam gereken bir şey yaptım tabii asker kökenli olmamamızın da verdiği asabiyetle. Gittim ve Alay Komutanı defteri imzalarken elimi defterin üzerine koydum (ve) 'Komutanım bu sıra sizin değil. Cemaat meclisi Başkanı'nındır ve siz az önce bir mücahit komutanına hakaret ettiniz. Köpoğlu köpek dediniz. Eşşoğlueşek dediniz. Hakaret ettiniz.' dedim. 'sen kim oluyorsun be it?' dedi bana ve itti beni bu yana. Ben çekildim kenara tabii. Bazı arkadaşlar, Fikret Kürşat falan geldiler yardıma. Bileğini falan tuttular. Elçilik müsteşarları karıştı, Bnb.lar falan karıştı.

Ayrıldık, tabii benim niyetim dövüşmek falan değil. O asabiyetle doğru olmayan şeylerin yapıldığını söyledim orada. Bunları anlatmaktan maksadım da bazı Alay Komutanlarıyla pek iyi olmadığımızı söyledim biraz evvel. Hadise bitti orada ve dağıldık. Bayraktar çağırdı beni. 'Nevzat ben seni seviyorum, sayıyorum. Böyle böyle bir hadise olmuş.' dedi. Anlattım bütün geçmişiyle kendisine. 'Peki, Nevzat git oğlum.' dedi. 'İyi yaptın, kötü yaptın.' demedi bana. Ne 'Aferin' dedi bana ne de tenkit etti. Ayrıldık oradan. Öğleden sonra da elçilikte tebrik kabulü var. Bir milli gündü. Aynı günün öğleden sonrası biz mutat veçhile oraya gideriz. Kapıda Sayın Büyükelçi dururdu. Yanında Alay Komutanı dururdu. Biz en büyüklerimiz başta olmak üzere sırayla tebrik ederdik ve geçerdik çikolatamızı falan alırdık. Biz Bölük Komutanları, ben falan önceden (bu kabul töreni öncesi) toplandık.

Dedik ki 'Biz oraya gideceyik. Elçiye saygımız sonsuz ve elini sıkacağız fakat bize hakaret eden Alay Komutanının elini sıkmayacağız.' Olur mu olur. Bütün Bölük Komutanları sözleştik. Girdik içeriye. Önde Kovan Beyi olarak benim. Tabii bizden önce daha büyükler vardı ve onlar girdi. Gerekeni yaptılar. Büyükelçinin elini sıktım. Alay Komutanı elini uzattı, sıkmadım ve maslahatgüzara geçtim. Maslahatgüzar vardı, iyiyiydi aramız. Tuttu elimi zorla toka ettirecek. Çektim elimi. Benden sonra gelen 12-13 komutan da hiçbiri elini sıkmadan geçti (Alay Komutanı'nın), doğru teğet geçtik. Doğru mu, eğrimi onun münakaşasını yapacak değilim şimdi. O zamanın verdiği düşünmeden yapılan hareketler (di bunlar). Daha da gençtik malum. Ondan sonra bizi yine Bayraktarlık çağırdı. Böyle böyle yapmışsınız falan filan. Dedik 'Yaptık efendim. Biz hakaret kaldırmayız. O görevi alan arkadaş (Erol Özçelik) Sancaktar'dan ne emir almışsa onu yaptı. Hata varsaydı iki komutan bir araya gelir tartışılırdı. O çocuğun suçu yok orda.' Neyse bu iş de kapandı.

Öte yandan TMT Bayraktarı'nın elinde toplanmış olan bütün güç ve yetki seçilmiş siyasiler tarafından da kullanılmak istenmektedir ve bu konuda

Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Küçük de ön plandadır. Bir ara formül olarak Kıbrıs Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nda görev yapan üç Kıbrıslı Türk üye (Bakan), Türk Cemaat Meclisi icra heyeti üyeleriyle bazı kamu görevlilerinin de iştirakıyla yasama gücünü elinde bulunduracak olan Genel Komite oluşturulur. Şüphesiz ki yürütme gücü TMT'de ve Bayraktar'da olacaktır. Aynı konuyla ilgili olarak Nejat Konuk da "…Bir tarafta TMT ve Denktaş'ın yerine görev yapan Dr. Şemsi Kazım, diğer taraftan Dr. Küçük, Alay Komutanı Süreyya Kıvılcım ve TC Büyükelçisi yetki ve sorumluluk çatışması içine giriyorlar. Kenan Çoygun yetkileri elinde topladı ya ona karşı bir hareket başlıyor… Olaylar oluyor. Mücahitler ayaklanıyor ve Türkiye'ye karşı mücahitler sert bir muhtıra hazırlıyorlar. 1965 yılının sonuna doğru oluyor bunlar. Arkadaşlar beni de çağırıyorlar ve böyle bir muhtıra hazırladıklarını söylüyorlar. Baktım olacak şey değildi. Büyükelçiliği çok ağır bir şekilde hedef alan bir muhtıraydı. Ben bunun böyle olamayacağını söyledim ve o muhtırayı daha diplomatik bir dille tekrar kaleme aldım. Maslahatgüzar olan Adnan Buluğ'a verdik. Büyükelçi daha gelmemişti…"[30] açıklamasında bulunur.

Yetki karmaşasının yaşandığı dönemde yaşanılan ufak bir mesele ise Akın gazetesini çıkartan gazeteci Kemal Akıncı'nın hapse atılmasıdır. 1963 yılında BBC'den alıntı bir haber yayımlayan Akın gazetesinde bu haber Rum ve Türk taraflarının anlaştığı ve her iki taraf arasına İngiliz askerlerinin gireceği şeklindedir; (Gürkan, 2011: 279)

"…Bu haberde ne var diyeceksiniz ama bu haber üzerine tutuklandım. Gerekçe de Türk köylüsü haberi okuyacak, yollara düşerek Lefkoşa'ya gelecek ve Rumların eline düşecek. Tam yılbaşı gecesi beni hücreye attılar. 24 saat hücrede kaldım, soğuk, buz gibi. Hastalandım. Ailem, karım nerede olduğumu bilmiyor. Sonra 'Hata oldu.' dediler ve çıkardılar. Teşkilat da kardeşim Mustafa Tangül aracılığıyla özür diledi tutuklama için…

SONUÇ

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de meydan gelen askeri darbe bilinenin aksine Kıbrıs adası ve burada EOKA terörüne karşı namus mücadelesine girmiş Kıbrıs Türklerini de derinden ve son derece olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yönetimi ele geçiren askeri yapının adada faaliyette bulunan TMT konusunda neredeyse hiç bilgisinin olmaması, adayla ilgili olarak görevlendirilen "ihtilalin kuvvetli albayı" Alparslan Türkeş'in de ilk dönemde bütün iyi niyetine ve yardım çabalarına rağmen Genelkurmay Başkanlığı STK'de neler yaşandığını kavrayamaması sonucunda TMT'ye yönelik bütün faaliyetler bıçakla kesilir gibi kesilecek ve gerek adada ve gerekse Türkiye'de yürütülen askeri eğitimler sonlandırılacak, adada toprağa gömülü askeri malzeme ilgisizlik ve moral bozukluğu nedeniyle bakımsızlıktan paslanmaya başlayacak ve TMT 1958-1960 döneminde yaşadığı coşku ve heyecanı kaybedecektir. TMT'nin Kıbrıs karargahında görevli üst düzey askeri personelin geri çekilmesi, hemen hepsinin emekliye ayrılması veya pasifleştirilmesi, Türkiye'deki askeri yönetimin Kıbrıs'a büyükelçi olarak gönderdiği eski bir asker olan Emin Dırvana'nın adada yaşananları yeterince kavrayamaması ve kendince farklı bir realizm peşinde koşması Kıbrıslı Türkleri hırpalayan etkenler arasındadır ve mücadeleye de büyük zarar vermiştir. Adada olup bitenler konusunda istihbarat kadar istihbarata karşı koyma mücadelesi de en üst düzeyde devam ettiğinden bundan istifade edenler de maalesef Rumlar olacak ve yaşanılan bu kaos ve bilinmezlik sürecini değerlendirerek Kıbrıs tarihine Kanlı Noel olarak geçecek 21 Aralık 1963 tarihli topyekûn saldırıyı başlatacaklardır. Bu dönemde Kıbrıslı Türklerin belki de tek şansı 3 Ekim 1962 tarihine kadar vekâletlerle ve öylesine idare edilen TMT'nin Bayraktarlık görevine Alb. Kenan Çoygun'un getirilmesidir. İyi bir istihbaratçı ve askeri taktik düşüncesi çok iyi bir subay olan Çoygun 21 Aralık 1963'e kadar geçecek dönemde boşluğu kapatabilmek için üst düzey çaba sarf eder ve Akritas Planı denilen Kıbrıs Türklerini topyekûn ortadan kaldırma planlarının uygulanmasını engeller.

30 Nejat Konuk'tan aktaran Mete Tümerkan, Haber Kıbrıs, 29 Nisan 2012.

KAYNAKÇA

Akkurt, A. (1998). Yakın Mücadele Tarihimizin Bilinmeyen Yönleri ve Yorgacis'in Casusları. Akdeniz Haber Ajansı Yayınları: İstanbul.

Atamert Karabelen, N.Ö. (2006). Minicik Bir Hayatı Yaşarken (Geçmişten Günümüze Kalan Gerçek Anılar) Avcıol Basın Yayın: İstanbul, 2006.

Bir Çılgın Türk'ün Vedası. (2005, 5 Ekim). Hürriyet.

Demirer, M. A. (2006). Nihat Erim'in Gözlüğü ve Kalemi ile Demokrat Parti ve Bir Soru; Johnson Mektubu Sipariş miydi? Kemalist-Demokrat Türkiye Yayınları:Ankara, Şubat 2006.

Denktaş, R. R. (1994). Kıbrıs Meselesinde Vizyon. Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları: Lefkoşa.

Denktaş, R. R. (1998). Rauf Denktaş'ın Hatıraları, Cilt 7, Boğaziçi Yayınları: İstanbul.

Elmasoğlu, F. (2014). Erenköy ve Hayat. Işık Kitabevi: Lefkoşa.

Erim, N. (1975). Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs. Ajan-Türk Matbaacılık: Ankara.

Gürkan, N. (2010). Hayata İzler; Söyleşiler, Işık Kitabevi Yayıncılık: Lefkoşa.

Mengüç, A. (2005). Anılarda Erenköy. Bir-Mat Matbaacılık: İstanbul.

Plümer, F. (2001).Anılar. Cyrep Yayınları: Lefkoşa.

Tümerkan, M. (2012,7 Mayıs). TMT Eğer Birilerini Vurmuşsa Bunları Üstlenmeliydi. http://haberkibris.com/tmt-eger-birilerini-vurmussa-bunlari-ustlenmeliydi-2012-05-07.html

Tümerkan, M. (2013, 1 Ocak). İşte Denktaş-Küçük Kavgasının Nedeni. http://haberkibris.com/denktas-kucuk-kavgasinin-nedeni...-2013-01-01.html

Bayraktaroğlu, T. (1961. 6 Ekim). Türk'ün Şaşmayan Vicdanı. Nacak,

Görüşme

TMT Mağusa Sancağı mensubu Ali Gülhan ile Mağusa'da yapılan görüşme. 27 Temmuz 2005.

TMT Lefkoşa Sancağı Kovanbeyi merhum Nevzat Uzunoğlu ile Girne'de yapılan görüşme. 13 Temmuz 2003.

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile Lefkoşa'da yapılan görüşme. 8 Temmuz 2003.

Emekli Albay İsmail Tansu ile Ankara'da yapılan görüşme. 23 Kasım 2002.

TMT Mücahitler Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile Girne'de yapılan görüşme. 13 Temmuz 2003.

TMT Lefkoşa Sancağı Kovanbeyi merhum Nevzat Uzunoğlu ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

STK Başkanı Daniş Karabelen'in kızı Özcan Karabelen Atamert'le 15 Kasım 2014 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

TMT Mağusa Sancağı mensubu Mert kod isimli Petek Beyi Necmi Gençay ile 27 Temmuz 2005 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

TMT lideri Alb. Rıza Vuruşkan'ın kızları Yasemin Vuruşkan Mesci ve Ferizet Vuruşkan ile 24 Kasım 2002 tarihinde yapılan görüşme.

TMT Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

TMT üyesi avukat Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

TMT Lefkoşa kadrosundan Erdoğan Balcılar ile 15Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

TMT Mağusa kadrosundan Mehmet Türker ile 15 Mart 2017 tarihinde Sazlıköy/Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

1980 DARBESİNİN YÜKSEKÖĞRETİM POLİTİKASINA YANSIMASI

Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT[1]

ÖZET

Çalışmanın amacı, 1980 darbesinin yükseköğretim politikasını nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektir. Kenan Evren'in özerkliği eleştirel bir tarzda yorumladığı 12 Eylül radyo konuşmasından 2547 sayılı yasanın çıkarıldığı Kasım 1981'e kadar üniversitelerle ilgili dile getirdiği görüşler tahlil edilecektir. Çünkü yapılan incelemede bu görüşlerin yasaya yansıdığı ve üniversitelerin önemli bir yönü olan devlet istikrarına yönelik işlevlerinin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren farklı siyasal kimliklerine rağmen her hükümet döneminde üniversitelerin ekonomik temeldeki işlevleriyle ilgili reformların yapılması gündeme getirilmiş ancak halen istenilen düzeyde bir sonuç alınamamıştır. Çalışma sadece mevzuata dayalı bir incelemeyle sınırlı değildir. Öncelikle 1980 öncesi müdahalelerin üniversite sistemine nasıl yansıdığı anlatılacaktır. İkinci olarak, darbeyi gerçekleştirenlerin üniversitelerden beklentileri üzerinde durulacaktır. Son olarak 1980 darbesinin uygulama üzerinde etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Darbe, yükseköğretim politikası, tasfiye, 2547 sayılı yasa, üniversite.*

1 Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, veyselerat@hotmail.com.

THE REFLECTION OF 1980 COUP TO POLICY OF THE HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

The aim of the study is to analyze how the 1980 coup transformed the higher education policy. The wievs about universities uttered by Kenan Evren will be analyzed from September 12 radio talk until the 2547 law issued in November 1981. After an examination carried ot, it is understood that these views was reflected in the law and the function of the universities are ignored towards the state stability, which is an important aspect. As a matter of fact, despite the different political identities, the reforms concerning the economic functions of the universities have been brought to the agenda in every government period since the year 1990, but still no result at a desired level has been obtained. The study is not limited to an examination based on legislation. Firstly, it will be explained how pre-1980 interventions are reflected in the university system. Secondly, it will focus on the expectations of universities who are engaged in military intervention. Finally, the impact of the 1980 coup on implementation will be examined.

Keywords: *Coup, higher education policy, discharging, Law 2547, university.*

GİRİŞ

Türkiye'de darbelerin tarihi ile yükseköğretim politikasının değişiminin tarihi birbiriyle örtüşmektedir. Diğer bir ifadeyle, her darbeden sonra üniversiteler müdahale edilen öncelikli kurumlar arasından olmuş ve üniversite sisteminde değişikliklere gidilmiştir. 1960 darbesinden hemen sonra Ekim 1960'ta 114 sayılı yasa ile bazı öğretim üyeleri tasfiye edilirken, 115 sayılı yasa ile 1946 tarihli 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda değişikliğe gidilerek, mevcut özerklik genişletilmiştir. 1961'de ilk kez Anayasa'ya üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğini vurgulayan maddeler konulmuştur. Ancak 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin 1968 öğrenci olaylarıyla ilişkilendirilmesi, Anayasa'nın ilgili maddesine yansımış ve özerklik büyük oranda sınırlandırılmıştır. Akabinde 1973'te çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Yasası da özerkliği sınırlayan bir şekilde tasarlanmış, fakat Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği hükümlerle üniversiteler tekrar özerkliğe kavuşmuştur. Ancak çok fazla bir süre geçmeden 12 Eylül 1980 darbesiyle üniversitelere tekrar müdahale edilmiştir.

Darbenin nedenleri arasında sayılan anarşi ve kaos ortamının başlıca sorumlusu "özerk" üniversiteler görülmüştür. Üniversitelerden birçok öğretim elemanı tasfiye edilirken, 6 Kasım 1981'de kabul edilen 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile üniversitelerin özerkliği sınırlandırılmış, Yükseköğretim Kurulu aracılığıyla merkezileştirilmiş ve bilim ve araştırma yerine eğitim-öğretim öne çıkmıştır. Üniversitelerle ilgili 1982 Anayasası'nın 130-131. maddeleri, 2547 sayılı yasanın bağlamı esas alınarak tasarlanmış ve 1982 Anayasası'nda yer edinmiştir. Anayasa'nın ilgili maddeleri yasa referans alınarak tasarlanmıştır. Böylece üniversitelerin sıkı bir şekilde denetlenme olanağı elde edilmiştir

1980 darbesinin yükseköğretim politikasına yansımasını ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmada öncelikle 1980 öncesi askeri müdahalelerin üniversiteleri nasıl etkilediği ortaya konulacaktır. Bu bağlamda 1960 ve 1971 darbelerinin üniversiteye etkileri incelenecektir. Daha sonra 1980 darbesinin yükseköğretim politikasına etkileri; askeri müdahaleleri gerçekleştirenlerin üniversite ile ilgili görüşleri, yükseköğretimi düzenleyen mevzuat ve üniversite gerçekleşen uygulamalar üzerinden analiz edilecektir.

1. 1960 Darbesinin Yükseköğretim Politikasına Yansıması

Üniversitelerle ilgili ilk kapsamlı düzenleme 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile yapılmıştır. Bugüne kadar yönetmelik ve tüzükle yönetilen üniversiteler, 79 maddeden oluşan yasayla yeniden düzenlenmiştir.

Yasanın önemli yönlerinden birisi yalnızca üniversitelerin değil fakültelerin de bilim ve yönetim özerkliğine birlikte vurgu yapmasıdır.[2] 1960 darbesiyle Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumların anayasaya girmesi ve yeni hukuki düzenlemeler ile gerçekleşen reformlardan üniversiteler de nasibini almış ve üniversite özerkliği ileri taşınmıştır. Ancak bu reformdan önce 114 sayılı "Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun" ile üniversitelerden 147 öğretim elemanının görevine son verilmiştir. "147'ler olayı" olarak adlandırılan tasfiyelerin nedeni açıklanmazken tasfiye edilen öğretim elemanları arasında ortak bir nokta da bulunmamaktadır. Milli Birlik Komitesi üyesi Yarbay Muzaffer Karan gazetede vermiş olduğu bir demeçte tasfiye edilenlerin ahlaki ve ilmi açıdan yüz kızartıcı noktalara sahip olduğunu ifade etmiş ve bu kişileri "komünist, mason, cinsi sapık, Kürt devleti kurmak isteyen, asistanlarını metres olarak kullanan, doçentin yazdığı kitaba imzasını koyan, yılda 3-5 kere fakülteye uğrayan" şeklinde ithamlarda bulunmuştur.[3] Ancak ortaya atılan bu suçlamaların hiçbiri ispat edilememiştir. Bu nedenle 147'ler olayı "Milli Birlik Komitesi rejiminin en büyük tepki uyandıran tasarrufu" olarak nitelendirilmiştir.[4] Başta Cemal Gürsel olmak üzere komitenin birçok üyesi yanlış yapıldığını kabul etmiştir.[5] Üniversite rektörlerinin de içinde olduğu önemli kesimler tarafından 147'ler olayının çözülmesi sürekli gündeme gelmiş[6] ve Nisan 1962'de çıkarılan yasayla öğretim elemanları geri dönüş hakkı elde etmişlerdir.

27 Mayıs'ın üniversiteler açısından önemli bir etkisi de yönetsel ve bilimsel özerkliğin ilk kez Anayasa'da yer almasıdır. Özerk Kuruluşlar başlığı ile düzenlenen üniversiteler ile ilgili 120. madde şu şekildedir:

"Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş Devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

2 M. Tahir Hatipoğlu, Türkiye'de Üniversite Yasalarında Tanım, Amaç ve İlkeler , (E. Akalın, H. Aydoğdu, & R. Saraçoğlu) *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 27.

3 Emre Dölen, *Özerk Üniversite Dönemi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 192-193.

4 Milliyet Gazetesi, Durum 114 ve 147, *Milliyet*, (1961a, 11 08), s. 1.

5 Dölen, s. 193.

6 Milliyet Gazetesi, TMTF 147'lerin Üniversiteye Dönmelerini İstiyor, *Milliyet*, (1961b, 01 05), s. 1; Milliyet Gazetesi, Narter "147'ler Meselesi İnkişaf Halinde" Dedi, *Milliyet*, (1960, 12 04); Milliyet Gazetesi, 147'ler İçin Yeni Müracaat Yapıldı, *Milliyet*, (1961c, 01 15), s. 1.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, Üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin Üniversite organlarınca denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla, düzenlenir.

Siyasi partilere üye olma yasağı, Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar."

Üniversitelerin özerkliği yalnızca Anayasa'da yer almamış ayrıca 115 sayılı yasa ile 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda değişikliğe gidilerek bu özerklik pekiştirilmiştir. 114 sayılı yasa ile aynı gün çıkarılan 115 sayılı yasa profesörler kuruluna katılacak doçent sayısını ikiden profesör sayısının yarısı kadar olacak şekilde değiştirmiş, öğrenci ve asistan temsilcilerinin yönetim kuruluna çağırılarak görüşlerinin alınması şeklinde katılımcı bir anlayışı getirmiştir. Bunun yanı sıra o güne kadar senatodan geçen yönetmelikleri onaylayan Milli Eğitim Bakanı'ndan bu yetki alınmış ve Üniversiteler arası Kurula başkanlık yapma yetkisi bu bakanlıktan alınarak başkanlığı sırasıyla rektörlerin yapması sağlanmıştır.[7] Bu ve benzeri düzenlemelerle üniversite özerkliği daha çok pekiştirilmiştir.

2. 12 Mart 1971 Darbesinin Yükseköğretim Politikasına Yansımaları

1960'larda yaşanan toplumsal dönüşümün en etkili hissedildiği mekanlardan birisi de üniversitelerdir. 1961 Anayasa'sının sağladığı özgürlükçü ortam bunu Türkiye'de daha fazla hissedilir kılmıştır. 1968'de başlayan öğrenci hareketleri 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin gerekçesi olarak kabul edilmiş ve buna dayanılarak hem Anayasa'nın ilgili maddesi değiştirilmiş hem de 1973'te 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu yürürlüğe girmiştir.[8]

1971 Anayasa değişikliğinde; üniversite özerkliğinin üniversite binalarında suçluların kovuşturulmasına engel olamayacağı, üniversitelerin devletin gözetimi ve denetimi altında olacağı, üniversitelerde öğrenim ve

7 M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi,* Selvi Yayınevi, Ankara, 2010, s. 221-223.

8 Bilge Bingöl, *Üniversite Özerkliği,* Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 83.

öğretim hürriyetinin tehlike altına girmesi durumunda Bakanlar Kurulu'nun üniversiteye bağlı kurum ve kuruluşlara el koyabileceği şeklinde özerkliği kısıtlayıcı düzenlemeler getirilmiştir. 1750 sayılı yasa da benzer bir yaklaşımla üniversitelerde ağırlığı öğretime vermiş ve üniversitelerin amaçları arasına "milli tarih şuuruna sahip, vatanına, örf ve adetlerine bağlı, milliyetçi ve sağlam düşünceli aydınlar…" yetiştirmek şeklinde ideolojik işlevler yüklemiştir. Ayrıca yasanın önemli özelliklerinden birisi bugün dahi özerklik tartışmalarının öbeğinde yer alan Yüksek Öğretim Kurulu ilk kez bu yasa ile kurulmuştur.

Ancak Ankara Üniversitesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'ne açtıkları iptal davası sonucu 1975'te Yüksek Öğretim Kurulu'nun yetkileri ve öğrencilerin "örf ve adetlerine bağlı" yetiştirilmesini ön gören hüküm iptal edilmiştir.[9] Antidemokratik hükümlerin iptal edilmesi ve 1968 öğrenci hareketinin etkisiyle asistan ve öğrenci temsilcilerinin fakülte kurulunda isterlerse dinlenilmeleri ve asistan temsilcilerinin oy hakkının olması gibi yasada benimsenen geniş katılımcı yaklaşım nedeniyle 1750 sayılı yasa Türkiye üniversite tarihinin en özerk yasası olarak kabul edilmektedir.[10]

3. 1980 Darbesinin Yükseköğretim Politikasına Yansıması

1980 darbesini gerçekleştirenler açısından üniversiteler müdahale edilmesi gereken öncelikli kurumlar arasında görülmüştür. Bu nedenle daha 1982 Anayasası yapılmadan önce darbeyi gerçekleştirenlerin istediği üniversite modelinin kurulacağı 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu 1981'de çıkarılmıştır. Bu yasanın müdahalenin lideri Kenan Evren'in görüşleriyle biçimlendiği görülmektedir.

3.1. Kenan Evren'in Üniversite Hakkındaki Düşünceleri

Darbenin lider Kenan Evren müdahaleden hemen sonra üniversitelerde özellikle özerkliğin bir "sorun" olduğunu ve buna ilişkin çözüm önerilerini çeşitli şekillerde dile getirmiştir. 12 Eylül'de yapılan radyo-televizyon konuşmasında Evren özerklikle ilgili olarak, *"bir kısım gerçeğe uymayan özerklik, dar görüşlü, sahibinden başkasının inanmadığı bilimsellik ve koşulları dikkate almayan salt hukuk savunucuları, yıkılacak devletin enkazı altında kalacaklarının, yok olup gideceklerinin idraki içinde olamadıkları görünümünü vermişlerdi…*" ifadesini kullanmıştır. 16 Eylül 1980'de yapılan basın toplantısında, "Kemalist öğretimin" yerini "sağ, sol ve irticai" fikirlerin aldığını "Atatürkçü ve vatansever öğretmen ve profesörlerin seslerinin duyulmaz" olduğunu vurgulamıştır. Buna karşı "özgürlük veya bağımsızlık adı altında anarşinin ne okullarda, ne üniversitelerde, ne de sendikalarda serpilip boy atmasına imkân verilmeyeceği…" belirtilmiştir. Yine 29 Ekim 1982'de yapılan bir konuşmada özerkliğin "…ülkede, Devlet diye bir üstün otoritenin varlığını reddetme şeklinde…" yorumlandığını belirtmiştir. 4 Kasım 1982'de yine özerklikle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Vaktiyle göz bebeğimiz üniversitelerimize el attılar. Oraları birer anarşi yuvası haline soktular. Silah deposu olan, silah eğitiminin yapıldığı üniversitelerimiz vardı. Oraya devletin güvenlik kuvvetleri giremezdi. Giremezdi, çünkü orası Türk toprakları değildi, başka bir ülkeydi. Biz ülkeyi muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarabilecek nitelikte ve bilgiye sahip gençler mi yetiştireceğiz, yoksa birer anarşist mi? İşte bunu dikkate alarak yeni Anayasamızda üniversitelerimize yalnız bilimsel özerklik tanıdık, idari özerkliği tanımadık. İki gün sonra Anayasa oylaması için sandık başına gideceksiniz. Benim için, bizim için oy vermeyiniz. Anayasayı düşünerek oyunuzu kullanınız.

Yine doğrudan üniversitenin özerkliği ile ilgili olarak 30 Ekim 1982'de Kayseri'de yaptığı bir konuşmada Evren üniversite özerkliğini şu cümlelerle eleştirmiştir:[11]

1961 Anayasası yapıldı ve tekrar normal, çok partili döneme dönüldü. 1967 senesine kadar bir şey olmadı. Olmadı ama, bu memleketi ve milleti parçalamak, bölmek isteyen dış ve iç güçler Anayasayı çok iyi incelemişler, onun açık kapılarını tespit etmişler ve bu açık kapılardan sızmaya başlamışlardı. En müsait yeri de üniversitelerimizde bulmuşlardı. Ufak ufak talebe hareketleri şeklinde başlayan, derslere girmeme, boykotlar, okul işgalleri, yollarda toplu yürüyüşler, gittikçe hızını artırarak sonunda bir sağ - sol çatışması haline dönüşmüştü.

Üniversitelerde bu olaylar olurken ve içeride yani üniversitenin içerisinde adam öldürülür, öğrenciler birbirleriyle kıyasıya dövüşürlerken, üniversitelerin idaresinden mesul kişiler üniversite içine devletin polis kuvvetini sokmuyorlardı. Çünkü Anayasada üniversitelerin özerk olduğu yazılıydı. Orası yani üniversite, Türkiye Cumhuriyeti*ne ait bir üniversite değil de sanki başka bir ülke toprakları içerisinde bir üniversiteydi.*

9 Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler,* İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 293; Sultan K. Arap, Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 1, 2010, s. 8-9.

10 Hatipoğlu, 2000, s. 272.

11 Kültürel Yapılanma Grubu, *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri*, farukarslan, http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2012/01/evren-80-12eylul.pdf (2015, 06 30).

Örnekleri daha da arttırılabilecek üniversitelerle ilgili görüşler 12 Eylül belgelerinde sıklıkla yer almaktadır. Yukarıda ileri sürülen sorunlara karşı darbenin başında bulunan Evren'in nasıl bir üniversite sistemi tahayyülünde olduğunu dönemin gazete arşivlerinde geçen şu cümleleriyle açıklayabiliriz:

Geleceğin daha güçlü Türkiye'sinin yönetim kadrolarını oluşturacak gençlerimizin, ülkemizin ve halkımızın gerçeklerinden kaynaklanan Atatürk devrim ve ilkelerine yürekten bağlı, vatan sevgisi ve milli hislerle dolu, uygarca tartışabilen, barışçı, hoşgörülü insanlar olarak yetiştirilmeleri ve eğitilmeleri en başta gelen görevlerimiz arasındadır (Ankara Üniversitesi'nin açılış törenine gönderilen mesaj)[12]

... Silahlı Kuvvetlerin istediği, özlemini çektiği, Atatürk ilkelerine bağlı, manevi değerleri yüksek, tıp mensupları daha rahatlıkla yetişecektir, bundan evvel de yetişiyordu ama askeri eğitimden eksik yetişiyordu, isteklerimize cevap vermiyordu (Askeri Tıp Fakültesi'nin açılış konuşmasında)[13]

...gençlerimizi geleceğe hazırlamak zorunluluğuna sahip öğretmen, idareci ve öğretim görevlilerine büyük Atatürk'ün büyük direktiflerini millet önünde hatırlatmak istiyorum... Atatürk Türkiye'sinde onun kurduğu cumhuriyetin nitelikleri ve koyduğu ilke ve ülküler dışında hiçbir ideolojiye yer yoktur, hiçbir zaman da olmayacaktır (19 Mayıs kutlamasında).[14]

Eğitim hürriyeti var diye anayasaya sadakati ortadan kaldırmayız. Biz Türk gençliğinin anayasaya sadakat borcu içinde, aziz Atatürk'ün çizdiği doğrultular içinde yetişsin istiyoruz. Bu 12 Eylül öncesi gibi başıboş yetişme olmayacaktır (Edirne'de yapılan bir konuşma).[15]

Üniversitelerimiz en değerli kurumlarımız ve en değerli varlıklarımızdır. Vaktiyle üniversitelerimizin geçirdiği kanlı dönemleri hatırlatmak isterim. Üniversitede çocuklarımız elinde bomba, belinde silah ile değil, elinde kalem, elinde kitap müspet bilim okumasından yanayız. Gençlerimiz dediğimiz gibi yetişirlerse muasır medeniyet seviyesine erişebiliriz. Üniversitelerimiz anarşist değil bilim adamı yetiştirmelidir… Ancak dünyada da görülüyor ki her şey seçimle hallolmuyor. Bir makama getirdiğimiz kişiye güvenemezsek güvensizliğin verdiği psikoz içinde her şey allak bullak olur (Görevlerine yeni

12 Milliyet Gazetesi, Evren: "Gençlerimizi Hoşgörülü İnsanlar Olarak Yetiştirmeliyiz", *Milliyet*, (1980, 11 04), s. 6.
13 Milliyet Gazetesi, Evren: 'Yenilikler Türkiye'ye Daima Asker Kanalıyla Girmiştir', *Milliyet*, (1981a, 01 07), s. 7.
14 Milliyet Gazetesi, Evren: "Gençlik Ata'nın Emanetine Gölge Düşürmedi, *Milliyet*, (1983, 05 20), s. 3.
15 Milliyet Gazetesi, Evren Ordu Kışlasına Dönmek İçin Hazırlıklarını Tamamladı, *Milliyet*, (1982, 11 04), s. 6.

atanan üniversite rektörlerine yapılan konuşmadan).[16]

...eğer özerklikle her şey halledilmiş olsaydı her müessesemizi özerk yapar çıkardık... Zaten üniversitelerin bilimsel özerkliğine bir şey demedik. Ama düşünün ki 7-8 bakanlığın bütçesi kadar imkân kullanan üniversiteye karışacak ona yön verecek olan devletin üniversitesi olmalıdır. Bu ülkeye istikbalde kaç tane doktor lazım…bunun hesabını devlet vermelidir. Bunun içindir ki idari bakımdan bazı kısıtlamalar getirildi. Bu yetkileri yine hem üniversitenin, *hem devlet başkanının hem de yönetimin seçtiği değerli üyelerden müteşekkil bir heyete verdik. Bir devlet başkanı düşünün ki bütün milletin reyi ile seçilmiş veya milletin vekilleri ile seçilmiş, ona itaat etmiyoruz…illa üniversite kendi seçsin diyoruz* (YÖK üyelerini kabul ederken yapılan konuşma).[17]

YÖK'e yöneltilen eleştirileri tabii karşılıyorum. Alışkanlıklardan sıyrılmak zordur... Yüksek öğretim kurumlarımız YÖK sayesinde daha verimli çalışacak ve memlekete büyük hizmetler yapacaklardı (YÖK Eğitim Sitesi'nin temel atma töreninde yapılan konuşma).[18]

Evren'in bakış açısının hem 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na hem de Anayasa'nın ilgili maddesine etki ettiğini kullandığı ifadelerden anlamak mümkündür.

3.2. Üniversitelerle İlgili Düzenlemeler

Her ne kadar 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu 1982 Anayasası'ndan önce yapılmışsa da Anayasa'nın ilgili maddelerini önce açıklamak yerindedir. Anayasa'nın yükseköğretimi düzenleyen 130. maddesinde 1961 Anayasası'nda geçen ve 1971 Anayasa değişikliğinde korunan özerklik vurgusu "bilimsel özerklik" vurgusu ile sınırlandırılmıştır. 1971 tarihli düzenlemede serbestçe bilimsel araştırma ve yayın yapılabileceği ifade edilirken 1982 Anayasası'nda bilimsel çalışmaların "devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhine" olmamak kaydı ile serbest olduğu belirtilmiştir. 131. madde ile de Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerini iptal ettiği Yükseköğretim Kurulu (YÖK) yeniden kurulmuştur.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu önceki yasalardan farklı yeni bir

16 Milliyet Gazetesi, Evren, YÖK Üyeleri ve Rektörlerle Görüştü, *Milliyet*, (1982a, 08 14), s.8.
17 Milliyet Gazetesi, Evren: 'Üniversite Yasasının Aksaklıkları Görülürse Düzeltiriz', (1981b, 12 24), s. 8.
18 Milliyet Gazetesi, Evren: 'YÖK'e Yöneltilen Eleştirileri Doğal Karşılıyorum', (1982b, 05 04), s. 9.

üniversite anlayışı öngörmüştür. Yasanın isminden de anlaşıldığı üzere o güne kadar üniversiteleri düzenleyen yasalar "Üniversiteler Kanunu" olarak geçmekte iken 2547 sayılı yasa da "Yükseköğretim Kanunu" ifadesi yer almıştır. Yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön verecek olan YÖK'ün yapısının nasıl olacağı ve görev ve yetkilerinin neler olduğu yasada yer almıştır.

Yükseköğretimin amacının düzenlendiği 4. maddede öğrencilerin; Atatürk ilke ve inkılapları ile milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin değerlerini taşıyan, devlete karşı görev ve sorumluluklarını bilen, insan haklarına saygılı, dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş, kişisel ve toplumsal refaha katkı sunan bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Yine yükseköğretimin plan, program ve düzenlenmesini içeren 5. maddesinde de Atatürk ilke ve inkılapları ile Atatürk milliyetçiliği vurgulanmış ve evrensel değerler yerine milli ifadeler ağırlığını korumuştur.

Yasa tasarı halindeyken "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar", "çağdaş demokrasi bilincinin kazandırılması" ve "dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin ülkesi ve fertleriyle bölünmez bir bütün olarak" ibareleri yer almasına rağmen Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu bu ifadeleri metinden çıkarmıştır. Taslağa son şeklini veren Milli Güvenlik Konseyi, "Türk milliyetçiliği" yerine "Atatürk milliyetçiliği" ifadesinin kullanılmasını istemiş ve "örf ve adetlerimize bağlılık" vurgusunu "Ana İlkeler" başlığında kullanmıştır.[19] Evrensel ilkelerin terk edilmesi ve güncel gelişmelere uygun amaçların içerisinde yer almaması nedeniyle ilgili yasa sıklıkla eleştirilmiştir. 1990'larla birlikte neredeyse her hükümet döneminde başarılı olunamasa da yeniden yapılanma girişimi yapılmıştır.[20]

3.3. Üniversitelerdeki Uygulamalar

2547 sayılı yasa çıktıktan 45 gün sonra ilk uygulama olarak YÖK başkanı ve kurul üyeleri seçilmiştir. Yasanın geçici birinci maddesine dayanılarak 31 Temmuz 1982'de görevleri sona eren rektörlerin yerine ve yeni kurulan üniversitelere rektörler atanmıştır. Ancak dönüşüm bununla sınırlı kalmamıştır, 25 Kasım 1982'ye kadar 17 yönetmelik çıkarılmış ve 50'ye yakın karar alınmıştır. Yeni yükseköğretim sisteminin sürdürülmesi için beklenen bu durumun dışında, 2547 sayılı yasada da bir yıl geçmeden değişikliğe gidilmiştir.

19 Nurkut İnan ve Haldun Özen, Üniversite Reformu: Kısa Bir Tarihçe ve Yeni Bir Yaklaşım, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: 16, Sayı:* 150, 1992, s. 12-14.

20 Onur Hamzaoğlu, Sermaye-İktidar-Üniversite Şemsiyesi Altında Bilimsel Bilgi Üretmek, (F. Ercan, & S. K. Kurt), *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite.* Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s. 76.

Değişikliklerin temelinde YÖK'ün yetkilerini ve ayrıcalıklarını arttırma anlayışı yatmaktadır.[21]

Yasada plan ve koordinasyon birimi olarak üniversiteleri merkezi yapının denetimine sokacak bir şekilde tasarlanan YÖK, süreç içinde kendini dokunulmaz kılmış ve üniversitelerde öğrenci ve hocaları disiplin altına almak için bir dizi girişimde bulunmuştur. Örneğin 3 Mart 1984 tarihli resmi gazetede yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Sicil Yönetmeliği'nde; Atatürk ilke ve inkılapları ile milliyetçiliğine olan inanç, mahiyetindekileri Atatürk ilkeleri etrafında birleştirme yeteneği, milli birliği koruma ve kuvvetlendirme ruhu, "aşırı akımlar" (komünizm, teokratik devlet) ve "bölücülük ile gericiliğe" karşı mücadele gücü sicil amirinin dikkat etmesi gereken "Ağırlıklı Nitelikler" başlığında sayılmıştır.

Öğretim üyeleri ve öğrencilerin ideolojik tutumlarını içeren "bilgi fişi"nin tutulması, kılık kıyafetin denelenmesi gibi bir dizi olumsuzluğun hakim olduğu üniversitelerin yeniden biçimlenmesinin bir diğer boyutunu göreve son vermeler oluşturmaktadır. Müdahaleyi yapanlara göre üniversitede sükunetin sağlanması için bazı hocaların tasfiye edilmesi gereklidir. 1402 sayılı sıkıyönetim Kanunu'na dayanılarak görevine son verilen 4891 kişiden 95'i öğretim elemanıdır. Ancak sözleşmeleri uzatılmayanlar, emeklilik isteyenler, yurt dışına çıkanlar ve istifa edenler eklenince üniversitelerin 1200-1300 civarında öğretim elemanı kaybına uğradığı tahmin edilmektedir (Tekeli, 2009: 87; Hatipoğlu, 2000: 460-461; (Demirer & Özbudun, 1999: 161).[22]

Genel olarak değerlendirildiğinde YÖK sonrası yükseköğretim ile ilgili öne çıkan olumsuz değerlendirmeler özetle şu şekildedir; disiplinin artması, özerkliğin zedelenmesi, yabancılaşmanın artması, iş güvencelerinin aşınması, öğretim kalitesinin düşmesi, öğretim elemanı yetiştirme geleneğinin tahrip olması ve yükseköğretime ilişkin kuralların sürekli değişmesidir. Buna karşın nicel bir değerlendirmeyle ileri sürülen olumlu görüşler; öğrenci sayısının artması, yeterli öğretim üyesinin sağlanması, bunların dağılımdaki eşitsizliğin azalması, öğrenci başarı oranının yükselmesi, araştırma performansının artması ve yükseköğretim finansmanında gelişmenin sağlanmasıdır.[23] Ancak bu olumlu yönler YÖK'ün statükocu ve ideolojik bir kurum olarak nitelendirilmesini engelleyememiştir (Özcan & Çakır, 2016: 35).[24]

21 İlhan Tekeli, Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007), (T. Çelik, & İ. Tekeli), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi*, TÜBA, Ankara, 2009, s. 75-85.

22 Tekeli, 2009, s. 87; Hatipoğlu, 2000, s. 460-461; Temel Demirer, ve Sibel Özbudun, , Egemen Eğitimin Üniversite(ler) Gerçeği, (T. D. Faruk Alpkaya), *Eğitim: Ne İçin? Üniversite: Nasıl? YÖK Nereye*, Ütopya Yayınları,Ankara, 1999, s. 161.

23 İlhan Tekeli, *Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi.* Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

24 Dicle Özcan ve Halil Çakır, Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri

SONUÇ

Türkiye üniversite tarihindeki önemli dönüm noktaları ile askeri müdahalelerin tarihi kesişmektedir. Her darbeden sonra üniversitelere müdahale edilmiş ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunun tek istisnası olumsuz sonucu olmakla birlikte 1960 darbesinden sonra üniversitelerin daha özerk bir yapıya kavuşmasıdır.

Çalışmanın inceleme konusu olan 1980 darbesini gerçekleştirenlerin üniversitelerde varolan özerkliği darbe koşullarının oluşmasının temel nedenleri arasında görmesi, üniversiteleri yeniden yapılandırılan ilk kurumlar arasına koymuştur. Daha anayasanın ilgili maddeleri değiştirilmeden 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu düzenlenmiştir. Yasada özellikle Kenan Evren'in hassasiyet gösterdiği konular üniversitelerin amaçları arasına girmiş, üniversitelerin özerkliği sınırlandırılmış ve YÖK'ün yaptığı düzenlemelerle üniversiteler denetim ve sıkı bir disiplin altına alınmıştır.

YÖK'ün uygulamaları özellikle bilim çevresi tarafından sıklıkla eleştirilirken 2547 sayılı yasanın değişen iktisadi anlayışa ayak uyduracak bir yapıda olmaması hükümetlerin de yasayı gözden geçirmelerini sağlamıştır. Çünkü yasa her ne kadar kalkınmaya, ülke ihtiyaçlarına destek olmak ve kalkınma planlarına uygun hareket etmek şeklinde üniversitelere rol biçmişse de bu durum günümüz ekonomilerini dinamize eden bilim kurumları açısından yetersiz bir yaklaşım olarak görülmüştür. Nitekim 2007 tarihli "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi",[25] 2011'de yayımlanan "Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırmasına Dair Açıklama" ve 2013'te Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulan "Yükseköğretim Yasa Tasarısı Taslağı"'nda[26] değişen iktisadi anlayışa üniversitelerin uyum sağlamasını gerçekleştirme girişimi söz konusudur. Mali özerklik, finansman kaynaklarının arttırılması, performansa dayalı bir yapının oluşturulması, üniversitelerin rekabet temelinde girişimci olması, üniversite-sanayi işbirliğinin artacağı koşulların oluşturulması gibi olgular istenen değişimi açıklayan anahtar kavramlardır. Yükseköğretimde reform konusu güncelliğini korumakla birlikte anılan yönde yavaş adımlarla değişimler yaşanmaktadır.

Bağlamında Üniversite Özerkliği, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2016, s. 35.

25 YÖK, *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi,* YÖK, Ankara, 2007, s. 147.

26 Yükseköğretim Kanunu Taslağı, https://www.hacettepe.edu.tr: https://www.hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/yokyasataslagi061112.pdf (2017, 08 09).

KAYNAKÇA

Arap, S. K. (2010). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 1, 1-29.

Bingöl, B. (2013). *Üniversite Özerkliği.* Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.

Demirer, T., & Özbudun, S. (1999). Egemen Eğitimin Üniversite(ler) Gerçeği. T. D. Faruk Alpkaya içinde, *Eğitim: Ne İçin? Üniversite: Nasıl? YÖK Nereye* (s. 122-225). Ankara: Ütopya Yayınları.

Dölen, E. (2010). *Özerk Üniversite Dönemi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hamzaoğlu, O. (2011). Sermaye-İktidar-Üniversite Şemsiyesi Altında Bilimsel Bilgi Üretmek. F. Ercan, & S. K. Kurt içinde, *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite.* İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Hatipoğlu, M. T. (1997). Türkiye'de Üniversite Yasalarında Tanım, Amaç ve İlkeler . E. Akalın, H. Aydoğdu, & R. Saraçoğlu içinde, *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler* (s. 25-30). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Hatipoğlu, M. T. (2000). *Türkiye Üniversite Tarihi.* Ankara: Selvi Yayınevi.

Kültürel Yapılanma Grubu. (2015, 06 30). *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri*. farukarslan: http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2012/01/evren-80-12eylul.pdf adresinden alındı

Milliyet Gazetesi. (1960, 12 04). Narter "147'ler Meselesi İnkişaf Halinde" Dedi. *Milliyet*.

Milliyet Gazetesi. (1961a, 11 08). Durum 114 ve 147. *Milliyet*.

Milliyet Gazetesi. (1961b, 01 05). TMTF 147'lerin Üniversiteye Dönmelerini İstiyor. *Milliyet*.

Milliyet Gazetesi. (1961c, 01 15). 147'ler İçin Yeni Müracaat Yapıldı. *Milliyet*.

Milliyet Gazetesi. (1980, 11 04). Evren: "Gençlerimizi Hoşgörülü İnsanlar Olarak Yetiştirmeliyiz". *Milliyet Haber Merkezi*.

Milliyet Gazetesi. (1981a, 01 07). "Evren: 'Yenilikler Türkiye'ye Daima Asker Kanalıyla Girmiştir'",. Akajans.

Milliyet Gazetesi. (1981b, 12 24). Evren: 'Üniversite Yasasının Aksaklıkları Görülürse Düzeltiriz. Milliyet.

Milliyet Gazetesi. (1982, 11 04). Ordu Kışlasına Dönmek İçin Hazırlıklarını Tamamladı. Milliyet.

Milliyet Gazetesi. (1982a, 08 14). Evren, YÖK Üyeleri ve Rektörlerle Görüştü. Milliyet.

Milliyet Gazetesi. (1982b, 05 04). Evren: 'YÖK'e Yöneltilen Eleştirileri Doğal Karşılıyorum' . Milliyet.

Milliyet Gazetesi. (1983, 05 20). Evren: "Gençlik Ata'nın Emanetine Gölge Düşürmedi. Milliyet.

Nurkut İnan ve Haldun Özen. (1992). Üniversite Reformu: Kısa Bir Tarihçe ve Yeni Bir Yaklaşım. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 16*(150), 7-17.

Özcan, D., & Çakır, H. (2016). Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri Bağlamında Üniversite Özerkliği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 31-40.

Tekeli, İ. (2009). Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007). T. Çelik, & İ. Tekeli içinde, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi* (s. 55-225). Ankara: TÜBA.

Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler.* Ankara: İmge Kitabevi.

YÖK. (2007). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi.* Ankara: YÖK.

Yükseköğretim Kanunu Taslağı. (2017, 08 09). https://www.hacettepe.edu.tr: https://www.hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/yokyasataslagi061112.pdf adresinden alındı.

1980 DARBESİ'NİN 1980 KUŞAĞI ŞİİRİNE ETKİSİ

Yasemin KOÇ

ÖZET

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından devlet yönetimine yönelik askeri bir müdahale olmuştur. Bu hareket ile demokrasiye büyük bir darbe yapılmıştır. Kitleler politikadan ve toplum ruhundan uzaklaştırılmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı kırılmalar Türk edebiyatının genel atmosferine de yansımıştır. Darbenin yarattığı kaos ortamı genelde edebiyatta özelde ise şiirde etkilerini hissettirmiştir. Pek çok şiir anlayışı ortaya çıkmıştır. Bir zenginlik gibi algılanabilir bu durum; ancak tam da bu noktada şiirde de bir kaos ruhu oluşturduğunun göstergesidir.1980'li yılların şairleri ortak çalışmalara imza atmış, dergiler çıkarmış ve yayınevleri kurmuş olmalarına rağmen sanatçıların ortak bir şiir politikaları olmamıştır. Darbe şairlere karanlık ve umutsuz bir ruh zerk etmiştir. Çünkü her yazar ve şair içinde yaşadığı coğrafyadan ve devrin ruhundan etkilenir ve nihayetinde bu durum eserlere sembolik ya da sarih bir şekilde yansır.1980 Askeri Darbesi ile şairler zamanı aşma ve devrin baskısına estetik bir başkaldırı isteğiyle şiir dünyalarını kurmuşlardır.1970 kuşağı şiiri politiktir. Şiirlerini Toplumcu gerçekçi bir şiir anlayışı doğrultusunda yazmışlardır. Ancak 1980 Kuşağı şairleri darbe etkisi ile geleneğe ve estetiğe sığınır. Bu sığınış imgeci şiir anla-

yışının doğmasını sağlamıştır.1980 Kuşağı şiiri bireyselleşmiş, parçalanmış, kendi kabuğuna çekilmiştir. Bu kuşağın şiir anlayışı genel olarak üç başlıkta incelenebilir: 1.Siyasal boyutun ya iyice görünmez kılındığı/dıştalandığı ya da alt katmana çekildiği modernist/entelektüalist ve içrekçi (ezoterik) eğilimlere de sahip imgeci şiir (Tuğrul Tanyol, Haydar Ergülen, Metin Celal, Mehmet Müfit, Akif Kurtuluş); 2.Tepkisel bir konuma yerleşen ve siyasal boyutu militanca vurgulayan toplumcu gerçekçi ve militan tavrı fazla öne sürmemesine rağmen öykülemeci olmayı tercih eden, yalın söyleyişi öne çıkaran, içrekçi öğelere uzak duran toplumsalcı şiir (Salih Bolat, Ali Cengizkan, Nevzat Çelik, Metin Cengiz); 3.Ezoterik ve politik içerimlere sahip olan, dünyevi olayları eleştirmesine rağmen son kertede maddesel yaşamı da tinsel/kültürel yaşamı da uhrevileştirmeyi öngören metafizik/İslamcı şiir (Ali Günvar, Arif Ay, İhsan Deniz, İlhami Çiçek, Mehmet Ocaktan, Arif Dülger, Osman Konuk) 1980 Kuşağı şairlerinde Ahmet Haşim, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Cemal Süreya imgeyi; Sezai Karakoç, Ebubekir Eroğlu mistik metafiziği, Yahya Kemal, Asaf Halet Çelebi, Behçet Necatigil geleneği beslemiştir.

Bu çalışmada 1980 Askeri Darbesi tarihsel süreç olarak alınacak sonrasında 1980 Darbesi'nin genel olarak edebiyat ortamında izleri sürülecek nihayetinde şiire olan etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *1980 Darbesi,1980 Kuşağı, şiir, imgeci, İslamcı*

INFLUENCE OF THE 1980 COUP D'ETAT ON THE POETRY OF 1980 GENERATİON

ABSTRACT

On September 12, 1980, the Turkish Armed Forces became a military intervention against the state administration. With this movement, democracy has been hit hard. The masses have been removed from politics and communityspirit. The breakscreated by the military coup of September 12, 1980 werealsoreflected in the general atmosphere of Turkish literature. The chaos environment created by the Darbenin generally felt in poetry especially in literature. Many poetryinsights have emerged. This can be perceived as a wealth; But at this point it is a sign that you have created a spirit of chaos in poetry. The poets of 1980s did not become a commonpoetrypolitician, even though they had signed collaborativeworks, publishedmagazines and establishedpublishing houses. The coup drew a dark and hopeless soul into the poets. Because everywriter and poet is influenced by the geography and the devoutspirit, and eventually this situation symbolically or manifestlyreflects the works. With the 1980 military coup, the poetsestablishedpoetryworlds with the desire of an aestheticrebellion over time and the devolution. The poetry of 1970 is political. They wrote theirpoetry in the direction of a socialistpoetry. However, the poet of the 1980 generation takesshelter in tradition and aesthetics with the impact of the coup. This shelteredinsight led to the emergence of an understanding of poetry. The poetry of 1980 generation has becomeindividualized, fragmented, drawn into itsownshell. The understanding of poetry in this genre can be viewed in three general ways:

1. Imaginarypoetry with modernist/intellectualist and esoterictendencies in which the political dimension is eitherinvisible or outsourced or drawn to the lowerlayer (Tuğrul Tanyol, Haydar Ergülen, Metin Celal, Mehmet, Müfit, Akif Kurtuluş);

2. Socialistpoetry (Salih Bolat, Ali Cengizkan, Nevzat Çelik, Metin Cengiz) who prefer to be a narrator but to emphasizesimplesayings, even though the socialist realist and militantattitudeemphasizing the political dimensionmilitantly.

3. Metaphysical/Islamic poetry, which has esoteric and political implications and criticizesworldly events, but foreshadowing the material life and spiritual/cultural life in the lastinhabited world (Ali Günvar, Arif Ay, İhsan Deniz, İlhami Çiçek, Mehmet Ocaktan, Arif Dülger, Osman Konuk) In 1980 Generation poets, Ahmet Haşim, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Cemal Süreya fed the image; Sezai Karakoç, Ebubekir Eroğlu mysticmetaphysics, Yahya Kemal, Asaf Halet Çelebi, Behçet Necatigil fed the tradition. In this study, the 1980 military coup will be taken as a historicalprocess, and the impact of the 1980 coup will be traced in the literary environment in general.

Keywords: *1980 Coup, 1980 Generation, poetry, imagination, Islamist*

1980 Darbesi'nin izlerini sürmek için tarihsel süreç olarak geriye gitmek gerekmektedir. 12 Mart 1971 Darbesi sonrasında ülkenin genel manzarası toplum ruhunun yeni oluşumlarla tanışması paralelinde alabildiğince genişler. Televizyonla tanışma, Yeşilçam'da pornografik içerikli film furyası, müziğe arabeskin girmesi, hippilik, mini etek ve apartman topuk modası,Almanya'ya işçi göçü, ekonomik darboğaz nedeniyle yaşanan geçim sıkıntısı zamana etkisini gösteren şeylerdir.

Ülkeyi adeta bir sis gibi sarmalayan karanlık ya da bir başka söylemle kaotik atmosfer elbette "1980 Kuşağı" şiirine de yansımıştır. Edebiyat eleştirmenlerinin dikkatinden kaçmayan bu durumu Ramazan Korkmaz "1980'e kadar şiiri ideolojik manada algılayan şair, ihtilalle birlikte bir iç hesaplaşmaya girer. Bu hesaplaşmanın sonunda ideolojik anlamındaki şiir anlayışında çözülme görülür." şeklinde değerlendirir. [1]

Ahmet Oktay ise meseleye daha eleştirel yaklaşır. "Bu düzende sadece emek değil en yüce değerler de insan da metaya dönüşmüştür. […] Ancak yabancılaşmanın medyalar aracılığıyla bireye içselleştirildiğini, bireyi egemenliği altına aldığını söyleyeceğim. Kültürel yaşam sadece televizyon aracılığıyla görselleşmiyor. Artık bireyin kendisi bir gösteri nesnesi durumunda. Kültürel ortam içinde var olabilmek için, dolaşımda kalabilmek için görünmek zorunda birey. Ya da şair. Şair meta olarak paketlenmeyi, etiketlenmeyi ve pazara sürülmeyi kabul etmeye kışkırtılıyor. [2]

Oktay, darbenin etkisini hastalık metaforu ile açıklar. Adeta bu etkiyi kanser benzetmesi üzerinden yakalayarak genişleyen bir halka gibi diğer alanlara da sıçradığını vurgular. "12 Mart 1971 darbesi gibi bu darbe de toplumu geriye götürmüş, telafisi güç sorunlar yaratmış, siyasal, etnik, etik, kültürel alanlarda metastaza yol açmıştır." [3]

Nurdan Gürbilek ise 80'leri bir paradoks dahilinde adeta susma ile konuşma ya da görünme merkezinde tanımlamıştır. "Türkiye'de 1980'lerin kültürel iklimini tanımlayacak ilk kavram sözün bastırılmasıysa ikinci kavram söz patlaması olmalı. Çünkü 80'lerin ortasında Türkiye'de neredeyse baskı döneminden çıkıldığı yanılsamasını doğuracak yaygınlıkta bir söz imge ve görüntü patlaması yaygınlaştı. [4]

Gürbilek bu dönemi "*vitrinde yaşamak*" olarak tanımlar. 80'ler reklam

1 Ramazan Korkmaz, Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s.327.

2 Ahmet Oktay, İmkansız Poetika, İthakiYayınları, İstanbul 2008, s.80.

3 Oktay,a.g.e.,s.79.

4 Nurdan Gürbilek, Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi, Metis Yayınları,İstanbul 2016,s.21.

sektörünün canlı olduğu yıllardır. Japon turistlerin giitikleri her yerden ne toplayabilirim telaşesiyle gördüklerini sergilemek için tıpkı her şeyi fotoğraf şovuna dönüştürmesi gibi ülkemizde de görselliğin ve imajın önem kazandığı görülmektedir. "Her baskı dönemi; sokağa, işyerine, siyasi örgüte uygulanan her baskı insanları ister istemez içe kapanmaya, eve, kişiselliğe, yalnızlığa çekilmeye zorlar. Ama 80'lerin farkı burada. Bu döneme damgasını vuran, bu tür bir içe kapanma, bu tür bir geri çekilme, mahremiyete ya da şahsi olana çekilme değildi. Tersine bir patlamaydı. Yakın zamana kadar mahrem kabul edilen birçok şeyin dışa açılmasıydı. Habere, enformasyona, görüntüye dönüşmesi, bir kamuoyu meselesi haline gelmesi, özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımın, iç ile dış arasındaki sınırın erimesi, öznelliğin dili ile kamunun dilinin iç içe geçmesi, aradaki farkın belirsizleşmesiydi."[5]

Çalışmamızın konusu olan "1980 Kuşağı" adlandırması dönem şairleri tarafından tartışmaya açılmıştır. Adlandırma noktasında şairler arasında bir birlikten bahsetmek söz konusu değildir. Metin Cengiz "*1980 Kuşağı*" adlandırmasına olumlu yaklaşırken Tuğrul Tanyol ise tam tersi bir yaklaşım içerisindedir. "1980 kuşağı adlandırılmasından hoşlanmadığımı birçok kez dile getirdim. Burada 70 Kuşağı şairlerinden sonra gelmek gibi bir durum söz konusu oluyor ki 70 kuşağı şairleri tanımlaması da 70'lerde şiir yazan şairlerin yalnızca bir bölümünü içeriyordu. 60'lar sonu ve 70'lere toplumcu şiir damgasını vurmuştur." [6]

Tanyol itirazına şöyle devam eder: "Eğer ortada egemen bir şiir anlayışı varsa herkesin o biçimde yazması beklenmiştir. 80'lerde olan da buydu. Dikkat edilirse 80 kuşağı dendiğinde 80'lerde yazan herkes değil belli bir şiir anlayışı ile yazanlar anlaşılıyor. Dönemi bilmeyenler sepetin içine tüm şairleri atabilirler kuşkusuz, ama asıl anlaşılan Üç Çiçek ve *Poetika* çevresidir. Şimdi 70 Kuşağı dendiğinde de toplumcu şiir anlaşılıyorsa Enis Batur'u ya da Mehmet Taner'i nereye koyacağız." [7]

Ahmet Oktay ise "Burada 1980 sonrası şiir derken, sadece asıl kitaplarını 1980 yılından sonra vermeye başlamış olan kişilikleri anlıyorum." diyerek adlandırma noktasında önceliğinin 80 sonrasında şiir yazan şairler olduğunu belirtir.[8]

Mehmet H.Doğan, "1980 sonrası kavramının tarihsel açıdan 12 Eylül askeri müdahalesiyle başlayan zamanı işaret etmesinin doğru olduğunu, bununla birlikte, dönem şiirinin, ağırlıklı olarak 12 Eylül askeri müdahalesinin

5 Gürbilek,a.g.e.,s.55.

6 Emel Koşar, Şiirin Soğuk Sarayında Tuğrul Tanyol Hakkında Yazılar, Mühür Kitaplığı, İstanbul 2014,s.209.

7 Koşar , a.g.e., s.209-210.

8 Oktay,a.g.e., s.74.

rengini taşıdığının ileri sürülemeyeceğini söyler."[9]

Tartışmaya açılan bir başka mesele ise "1980 Kuşağı" adlandırması içerisine giren şairlerin ortak bir bildirilerinin ve şiir anlayışlarının olmamasıdır. "1980'lerin genç şairleri her ne kadar ortak çalışmalara imza atmış, birlikte dergiler çıkarmış ve yayınevleri kurmuşlarsa da aralarında bir akım dayanışması yoktur." [10]

1970 Kuşağı şairleri politik bir perspektiften beslenerek şiirlerini yazıyorlardı.Ancak 1980 Kuşağı şairleri politik görüşlerini şiirlerinde bir slogana dökmemişlerdir. Sanatçıların bu yaklaşımları apolitik olarak fişlenmelerine yol açmıştır. "1980 Kuşağı şiirine yöneltilen eleştirilerde genellikle toplumdan uzaklık, uzlaşmacılık, yaşamdan ve ideolojik bakıştan kopukluk temel noktalardır. [11]

Şiirlerinin özünü estetik gaye oluşturur. "1980 sonrasının toplumcu gerçekçi ve toplumsalcı şairleri, 1970-1980 arasında yazılan şiirin siyasallaşma boyutundan,militanlaşmasından rahatsızlıklarını belli etmiş,bir dil sanatı olan şiirin sorunları,biçemi üzerinde düşünülmesi gerektiğini net biçimde vurgulamış ve baskı döneminin şiirlerini ürkekleştirdiği,bireycileştirdiği yolundaki iddiaları reddetmişlerdir. [12]

Tam da bu noktada üzerinde durulması gereken önemli meselerden biri de 80 Kuşağı'nın Türk edebiyatının önemli şairlerinden beslenmesine rağmen bir şairi merkeze alarak onun etrafında tavaf etme haletiruhiyesine sahip olmamasıdır.Bu meseleye kafa yoran ve isminin bu bağlamda zikredilmesi gerektiğine inandığımız şair Tuğrul Tanyol da bu duruma işaret eder. "1980'lerde yazılan şiirin temel özelliği merkezi bir şiir olmamasıdır. Merkezi olmamak, bir şairi merkeze alarak onun çevresinde toplanma eğiliminde olmamak demektir." [13]

80 Kuşağı şiirinin özünü estetik kaygılar oluşturur. Geleneğin izlerinin sürüldüğü bu yıllarda izlerin temsilcisi olan şairlerden beslenme önem kazanmıştır. "Özellikle 1980'lerden sonra paradigmalar çağının sona ermesiyle birlikte, belki de ilk kez, tek bir şiir anlayışının da kırıldığını gördük. Şiirin en özgür ve en zengin çağı bu dönemde yaşanmaya başladı. Estetik kaygılar ön plana çıktı, Batı şiiri karşısında duyulan kompleks sona erdi. Şairler geleneği sorgulamaya başladı." [14]

9 Bâki Asiltürk , Türk Şiirinde 1980 Kuşağı, YKY, İstanbul 2013,s.27.
10 Asiltürk,a.g.e.,s.19.
11 Asiltürk,a.g.e.,s.26.
12 Oktay,a.g.e.,s.65-66.
13 Asiltürk,a.g.e.,s.33.
14 Asiltürk,a.g.e.,s.35.

Kuşağın önemli isimleri olan Metin Celal, Tuğrul Tanyol ve İhsan Deniz de şiirlerinin çekirdeğinin estetik ve gelenek olduğunu vurgular.

"Tek renklilikten çok renkliliğe bir evrim yaşandı. […] Şiirin öncelikle şiir olması, buna bağlı olarak bir şiirin olup olmadığını tespit ederken kullanılan ölçütün estetik olması, şiir tarihinin yeniden sorgulanması, şairin kimliğine yeniden saygı gösterilmesi gibi birçok temel prensip tespitini yapar." [15]

1980 Kuşağı şiir anlayışları Ahmet Oktay ve Baki Asiltürk tarafından farklı adlandırmalarla sınıflandırılır.Ahmet Oktay dönem şiirini 1. Siyasal boyutun ya iyice görünmez kılındığı/dıştalandığı ya da alt katmana çekildiği modernist/entelektüalist ve içrekçi (ezoterik) eğilimlere de sahip *imgeci* şiir 2. Tepkisel bir konuma yerleşen ve siyasal boyutu *militanca* vurgulayan *toplumcu gerçekçi* ve militan tavrı fazla öne sürmemesine rağmen öykülemeci olmayı tercih eden, yalın söyleyişi öne çıkaran, içrekçi öğelere uzak duran toplumsalcı şiir 3. Ezoterik ve politik içerimlere sahip olan, dünyevi olayları eleştirmesine rağmen son kertede maddesel yaşamı da tinsel/kültürel yaşamı da uhrevileştirmeyi öngören *metafizik/İslamcı* şiir[16] (vurgu yazara ait) olarak çizerken; Baki Asiltürk ise 1. İmgeci şiir; (Tuğrul Tanyol, Haydar Ergülen, Metin Celal, Mehmet Müfit, Akif Kurtuluş, Seyhan Erözçelik, Enver Ercan, Oktay Taftalı, Ahmet Güntan, Sina Akyol, Sami Baydar, Turgay Kantürk, Engin Turgut, Nilgün Marmara) 2. Anlatımcı (Narrative) şiir; (Şavkar Altınel, Roni Margulies, Turgay Fişekçi) 3. Folklorik veya Mitoloik şiir; (Yaşar Miraç, Adnan Özer, Murathan Mungan, Müslim Çelik) 4. Mistik-Metafizikçi şiir; (Ebubekir Eroğlu,Cahit Koytak, Ali Günvar, İhsan Deniz, Arif Dülger, Osman Konuk, Cafer Turaç, Hüseyin Atlansoy, Necat Çavuş, Mehmet Ocaktan) 5. Gelenekselci şiir; (Osman Hakan A.,Vurak Bahadır Bayrıl, Sefa Kaplan) 6. Toplumcu Gerçekçi Şiir ve "Yeni bütün"; (Ahmet Erhan, Salih Bolat, Nevzat Çelik, Ali Cengizkan, Orhan Alkaya, Metin Cengiz,Kemal Gündüzalp) 7. Beatnik-Marjinalci şiir; (Küçük İskender) 8. Yeni Garipçi şiir; (Sunay Akın, Oğuzhan Akay, Akgün Akova, Metin Üstündağ)[17] ekseninde dönem şiirini görür.

Mistik-metafizik şiirin temsilcisi şair Mehmet Ocaktan, 1980 Kuşağı şiirinde geleneğin ve mistisizmin önemine dikkat çeker. "80 sonrası şairleri, gerisinde duran 70'li yılların olumsuzluklarına düşmeden, daha geniş bir alanda kendi sesini ve insanını aradı. Bu arayış, 80'li yıllar şairlerini,her biri farklı köklerden ve şiir yataklarından besleniyor olsalar bile, şiirsel potansiyellerini sürekli genişleterek daha içsel ve yer yer mistik bir şiirsel gövdeyle bütünleşmeye yöneltti. Aynı zamanda ontolojik bağlamda bir sorgu-

15 Asiltürk,a.g.e.,s.36.
16 Oktay, a.g.e.,s.64-65.
17 Asiltürk ,a.g.e.,s.48-144.

lamanın da başlangıcı olan 80 sonrası bu yeni yönelimin, daha kalıcı bir şiirsel zenginliğe ulaşabilmesi için genç şair kaynağını saf ve arı tutmak zorunda. Bu ise genç şairin, geleneksel bir şiir kültürünün, metafizik bir arka planla bütünleştiği çok boyutlu estetik bir alanda soluklanmasını gerekli kılmaktadır. [18]

1980 Kuşağı şiiri Türk şiir birikiminden elbette beslenmiştir. Sanatçılar imge söz konusu olunca Ahmet Haşim, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Cemal Süreya'nın; gelenek söz konusu olduğunda Yahya Kemal Beyatlı, Asaf Halet Çelebi, Behçet Necatigil ve Hilmi Yavuz'un mistik metafizik söz konusu olduğunda ise Sezai Karakoç ve Ebubekir Eroğlu'nun izini sürmüşlerdir.

Gelenek ve geçmiş adeta şairler için bir sığınak olmuştur.Bu sığınakta bir kaçış vardır sanki. "1980 darbesinden sonra, sağda ve solda tahrip derecesinde fark olmasına rağmen,enteligentsiyanın bir travma geçirdiği, müdahale sonunda doğan siyasal durgunluğu ve eylemsizliği olduğu kadar toplumsal ve düşünsel umutsuzluğu da aşmak çabasıyla geçmiş ilgisinde bir kök bulmaya çalıştığı bir önvarsayım olarak öne sürülebilir. Aydınlar ve şairler, yazarlar geçmişte unutturulmuş ya da unutulmuş olanı canlandırmaya, işlevsel kılmaya çalışırken sanki nostaljiyi doğrudan doğruya sıkıdüzenin karşısında bir kurtuluş alanı olarak kurgulama isteğindedirler.Ya da bir yadsıma alanı olarak." [19]

Ahmet Oktay 1980 sonrası şiirinin iki önemli noktayı içinde barındırdığını ifade eder. "Metinlerarasılık (intertextuality) ve Eski Sözlükçülük (archaism).Bu dönem şiiri kültürel/düşünsel öğeye olduğu kadar geleneksel şiirin izleklerine, mazmunlarına ve mitologyasına da göndermede bulunmakta, dize ve metin alıntılarına yer vermektedir." [20]

Oktay 80 şairlerinin Eski Sözlükçülük yapmasının ardında geleneğin ve kaçışın etkisi olduğunu söyler. "Eski Sözlükçülük eğilimi ise, bir yandan gelenekle ilişki kurma arayışının bir yandan da gündelik dilin büyük ölçüde ideolojikleşmiş ve bürokratikleşmiş yanından kurtulma isteğinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir." [21]

1980 Darbesi sonrasında imgeci ve mistik metafiziğin önemli temsilcileri olan Nilgün Marmara, Kaan İnce ve İlhami Çiçek'in intiharları oldukça trajiktir. Devrin kaotik manzarası ve elbette ki sanatçıların mizaçları bu sonu hazırlamıştır.Ahmet Oktay da bu intiharlara dikkat çeker ve intiharların ardında devrin kaotik etkisine işaret eder. "İntihar hem baskı döneminin zorladığı umutsuzluğun bir göstergesini oluşturmaktadır hem de ironik bir biçimde baskının reddedilmesine yönelik tavrı," [22]

18 Asiltürk,a.g.e.,s.44.
19 Oktay,a.g.e.,s.87.
20 Oktay,a.g.e.,s.68.
21 Oktay,a.g.e.,s.69.

Oktay, şair Kaan İnce'nin intiharında şeyleşmenin görünür olmaya zorlaması ve hatta metada aranması gerektiğine dikkat çeker. "Kaan İnce, "amatörlüğün budalalık sayıldığı, her şeyin ticari metaya dönüştüğü bir ortama karşı çıkarken ve böyle bir ortamda şiir yazmanın nerdeyse saçma bir eylem haline dönüştüğünü ima ederken sonuna kadar haklı görünmektedir. Kopmanın, kırılganlığın sınırıdır bu: O Kaan İnce ki, 22 yaşında kendini bir binanın en üst katından görkemli bir kuş gibi salıverecektir aşağıya.Aşağıya:Yadsımaya ve ölüme." [23]

Devrin karanlık ve distopik ruhunun bu ölümler üzerindeki etkisini gösterir. "Bürokratik/şeyleşmiş bir yaşamın olduğu kadar bireycileşmiş/yalnızlaşmış bir yaşamın da varlığı olumsuzlayıcı yanına karşı tepki gösterir ve ölümü seçerken Nilgün Marmara ile Kaan İnce'nin kadın ve erkek kimliklerinin kırılgan bir duyarlıkta eklemlendiğini söylemek gerekir. […] Marmara'nın ve İnce'nin intihara yönelişleri de sadece toplumsal/siyasal öğelerle açıklanamaz ve anlaşılamaz. Ama o şiirlerde düşman bir dünyanın, özneleri kuşatmış bulunan canavarsı varlıkların izlerini daha çok buluruz." [24]

Ahmet Oktay, müntehir şair İlhami Çiçek'i efsane semendere benzetir ve *Semender hala bize bakıyor* [25] diyerek sanatçıyı yad eder.

"Otuz yaşın saltanatını göremeyen bir şair de İlhami Çiçek'tir. O da yazık ki Nilgün Marmara gibi 29'unda, bunalıma girdikten sonra tedavi gördüğü hastanenin 5. katından atlayarak canına kıydı. İntihar fikri onu da yoklamıştı belli ki, "İntiharlar */ her akşam ıslak-yapışkan /saçlarıyla girip odama / panigimden pay toplarlar*" diye yazmıştı bir şiirinde." [26]

İlhami Çiçek'in *Satranç Dersleri* adlı şiirinden *O kentin / tarihsel bir kenttir / O çarşısındaki hasır iskemleli kahvede / Onu bir cenini çizerken ağlar gördüm / Bütün* öğeleri belliydi ama neden gözsüz */Ama neden bir kaleden artmış kapı tokmağı gibi / Issız ve dokunaklı / Diye sormadım /* Çünkü ben *ağlayanları severim ve güzeldir ağlamak* aldığımız bu dizeler İlhami Çiçek'in "çağımız korku çağıdır ve insan yalnızdır" [27] tespitini yansıtır niteliktedir.

Psikolojide mağara/deniz/mezar ana rahmini temsil eder. Ana rahminin insanın kendini en huzurlu ve güvende hisettiği yer oldugu söylenir.Şiir beni-

22 Oktay,a.g.e,s.65.
23 Oktay,a.g.e.,s.81.
24 Oktay,a.g.e.,s.72
25 Latif Çiçek, Göğekin İlhami Çiçek, 1991,s.79.
26 Çiçek,a.g.e.,s.20.
27 Çiçek,a.g.e.,s.93.

nin sahibi cenin çizerken ağlar gördüm der.Cenin çizmek bu huzuru yeniden arayışı ağlamak ise bu arayışın yarattığı huzursuzlugun bunalımını yansıtır.

1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı korku ve karanlık atmosfer 1980 Kuşağı şairlerinin şiirine sembolik ve sarih bir biçimde yansıyarak etkisini gösterir.Şairler estetik kaygılarla imgeye, geleneğe ve mistik-metafiziğe sığınırlar. Şiirlerinde arkaik sözcüklerin izini sürerek geçmişin gizemli ruhunu yeniden gün yüzüne çıkarırlar.

KAYNAKÇA

Asiltürk, Bâki, *Türk Şiirinde 1980 Kuşağı*, YKY, İstanbul 2013.

Çiçek, Latif, *Göğekin* İlhami Çiçek, 1991.

Gürbilek, Nurdan, *Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayınları,İstanbul 2016.

Korkmaz, Ramazan, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, Grafiker Yayınları,Ankara 2009.

Koşar, Emel, Şiirin *SoğukSarayında Tuğrul Tanyol Hakkında Yazılar*, Mühür Kitaplığı, İstanbul 2014.

Oktay, Ahmet, İmkansız *Poetika*, İthakiYayınları,İstanbul 2008.

DARBE SONRASI YENİ İNSAN TİPİNİN MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDEKİ İZDÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Yasemin MUMCU

ÖZET

1980 öncesinin kaos ortamında toplumcu gerçekçilik kabul görürken 80 sonrasında daha çok kendi içine kapanmış, apolitik, sorgulamaktan ve yargılamaktan uzak bir edebiyat ile karşılaşırız. Ancak bu durum, 1970'lerden itibaren kendisini edebiyat sahnesinde yazar olarak gördüğümüz ve 80'li yıllarda kendi hikâyesini bulmuş bir yazar olan Mustafa Kutlu için pek de geçerli değildir. Onunla birlikte edebiyatımızda "Şark hikâyeciliği"ni devam ettiren bir hikâye anlayışı doğar. Kutlu, eski kültürümüzden, edebiyatımızdan sadece şiirde değil hikâye de yararlanabileceğimizin en güzel örneklerini verir. Bunu yaparken de içinde yaşadığı toplumu yakından gözlemler, gördüklerini sorgular ve olması gerekeni gözler önüne serer. Onun okuyucusu edilgen değil etkendir; çünkü kendisi nasıl gözlem yapıp olayları ve olguları değerlendiriyorsa okurunun da düşünmesini, değerlendirme yapmasını bekler ve ister. Edebiyatı "kendimiz olmak meselesi"dir şeklinde değerlendiren Kutlu, özellikle 1979-1995 yılları arasında yazdığı hikâyelerinde kent-köylü çelişkisini, köyden büyük umutlarla kente göç edip orada var olmak mücadelesi içinde yok olan, öğütülen insanları verir. Hikâyelerinde temel izlek olarak gördüğümüz köy-kent çelişkisinin temelinde ise kapitalizm vardır. Modern dünyanın kendi şartları içinde yarattığı ve bu şartlara uymayanlara bir şekilde dayattığı

kapitalizm, beraberinde göç, sosyal yozlaşma, yabancılaşma ve Tanzimat'tan itibaren Türk toplumunu her daim etkilemiş olan Doğu-Batı çatışmasını da getirmiştir. Temeli paraya dayalı olan kapitalist sistemde herkes payını almak için gayret eder; kentlerde yaşayanlar daha zengin, köylerde yaşayanlar ise kente gelerek zengin olma hayali peşindedir. Kapitalist sistemin dayatmalarıyla köy ve kent insanı bir anlamda canavarlaşır; kentte yaşayanlar kentlerini mahvederken, köyden kente gelenler de hem yeni geldikleri kenti hem de geride bıraktıkları köyü yok ederler. Köyden ayrılış, bir anlamda bir parçası oldukları doğadan da ayrılığı zorunlu kılmıştır. Kent yaşamı içinde kaybedilen değerler arasında en önemlisi dindir. Din ve/veya dinî olgular çıkar için kullanılır, gerçek değerlerini yitirirler; eski devirlerde yol gösterici, aydınlatıcı işlev gören tekkeler insanların daha zengin olmak için kullandıkları aracı konumuna gelirler. Dinin algılanışındaki değişim beraberinde ölüm, bayram gibi toplumu bir arada ve ayakta tutan dinamiklerde de yozlaşmayı getirir. Mustafa Kutlu'ya göre vahşi kapitalizmin kurduğu sanayi bizim inanç ve geleneğimize uymamıştır.

Bu bildiride 1980 sonrası ülkede genel olarak görülen ve yaygınlaşan kapitalist sistemin özellikle köy-kent ikilemi içinde sebep olduğu sosyal ve dinî yozlaşma, doğu-batı çatışması, göçün toplum düzeninde meydana getirdiği çöküşler açıklanacak, yazarın düşünmesini istediği okura sunduğu çözümler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa Kutlu, hikâye, 1980 Darbesi, köy, kent, yozlaşma*

THE PROJECTİON OF THE NEW HUMAN TYPE IN THE STORİES OF MUSTAFA KUTLU OF THE COUP

ABSTRACT

While socialistrealism is accepted in the environment of chaosbefore 1980, we are mostlyconfronted with introverted and apolitical literature that is away from beinginterrogated and judgedafter 80's. But this does not apply to Mustafa Kutlu, a writer who appears as a writer on the literature scene since 1970s and found his ownstory in '80s. With him we have a sense of story that continues our "easternstorytelling" in our literature. Kutlu gives us the best examples of benefiting from our old culture and literature not only in poetry but also in stories. In doing so, he closelyobserves the society in whichthey live, and he questions what should be and reveals what should be seen. His reader is not passive but activebecause he expects and wants his reader to think and evaluate as he observes and evaluates the events and facts. Kutlu who evaluates the literature as "to be ourselves" givespeople who have been grinded in the struggle to exist in the struggle to existthere, especially in the stories he wrote between 1979 and 1995, migrating the city-peasantcontradiction. Capitalism is at the heart of the contradictionbetween the village and the city, which we see as fundamental in his stories. Capitalism, created by the modern world in itsownconditions and imposed on those who do not comply with theseconditions, has alsobroughtabout the East-West conflict, which has been influenced by the immigration, social corruption, alienation and Tanzimat. In the capitalist system, which is based on the hypothetical money, everybodystrives to getits share; the people living in the cities are richer and the people living in the villages are coming to the city and dream of beingrich. With the imposition of the capitalist system, the people of the village and the city become a monster in a sense; those who live in the city ruin theircities, while those who come from the villagesdestroy both the new towns and the villagesthey left behind. Leaving the city made compulsory to leave from the nature, from the nature that they are a part of it in a sense. One of the mostimportantvalues lost in urban life is religion. Religious and/or religiousfacts are used for profit; they lose theirrealvalue; guiding and illuminatingmonks in ancient times come to the position of the peopletheyuse to becomericher. The change in the perception of religionbrings with corruption in the same dying and feast, and degeneration in the dynamics that keep the society alive. According to Mustafa Kutlu, the industryestablished by savagecapitalism did not conform to our belief and tradition.

In this report, the social and religiouscorruption, the collapse of the east-west conflict, the collapse of the immigration system in the social order, which are common in the countryafter 1980 and caused by the widespread capitalist system especially in the village-city dichotomy, will be explained and the solutions that the author wants to thinkaboutwill be tried to be presented.

Keywords: *Mustafa Kutlu, story, 1980 Coup, village, city, corruption*

1980 sonrası Türk hikâyeciliği dendiğinde akla ilk gelen isimlerden biri hiç kuşkusuz Mustafa Kutlu'dur. Onu döneminin diğer yazarlarından ayıran en önemli özelliklerden biri kentten taşraya bakan Toplumcu Gerçekçilerin aksine öncelikle tüm safiyetiyle taşradan kente bakmasıdır. "Bu bakış, Toplumsal Gerçekçilerin taşrayı küçümseyen, ona acıyan ve ona yönelik yapay sevecenlikler taşıyan yaklaşımlarının aksine, tahkike, tespite dayalı eleştirel bir bakıştır. Bu mânâda Kutlu, yerli öykücülükteki hâkim kent merkezli bakış yerine, taşralı olan ama taşralı kalmayan aydın bakışını uygulayan ilk öykücüdür. Diğer bir söyleyişle, taşrada yetişip kente göç etmiş aydın ilk kez o zamana değin kendisini gözlemleyenlerin dünyasını (sanayileşme olgusuyla birlikte) gözlemlemeye ve öyküleştirmeye başlamıştır."[1] Her ne kadar kendi yaşam öyküsü, hikâyelerine bir yerden mutlaka dokunsa da başka başka bireyleri, insanları anlatır. "Kendini yazan biri değilim, bu bağlamda toplum ve onun meseleleri bir öncelik kazanıyor. Ancak ferdî olanla içtimaî olanı ayırt etmiyorum. Bunlar birbirini var eden şeyler."[2] derken bireyden yola çıkarak toplumu hedef aldığını ifade eder bir şekilde. Hikâyelerinden anlaşıldığı kadarıyla ona göre sorunların temelinde sistem değil, insan vardır ve bu, onun insana duyduğu ümidi besleyen önemli bir ayrıntıdır.

Yazarın hikâyeciliğinde genel olarak 2. Dönem olarak kabul edilen 1979-1995 yıllarında temel izlek olarak sosyal değişmenin alındığı görülür. Bu bildiride konumuzla ilgili olarak üzerinde durulacak *Yokuşa Akan Sular* (1979), *Yoksulluk İçimizde* (1981), *Ya Tahammül Ya Sefer* (1983), *Bu Böyledir* (1987) ve *Sır* (1990), bu döneme ait eserlerdendir. Bu eserlerin ortak noktalarından biri, eserlerin içindeki hikâyelerin müstakil, başlı başına bir hikâye olarak kabul edilebileceği gibi, kitabı bir bütün olarak da okumanın mümkün olmasıdır. Bu, bir anlamda Mustafa Kutlu'nun edebiyatımıza modern manada kazandırdığı "Şark hikâyeciliği" tarzıdır. Şark hikâyesinin aslı olan kesretten vahdete gitmeyi temel aldığını ifade eden yazar, "bu yaklaşımıyla Cumhuriyet dönemi Türk öykücülüğüne yeni bir soluk ve renk getirmiş, bu topraklara ait bir ruh iklimini, kültür ve duyarlığını öykülerinde yansıtmıştır. Daha ilk öykülerinden itibaren kuşağının ezici çoğunluğunun peşinde olduğu dönemin gözde akımlarına (varoluşçuluk/bunaltı/kafkaesk) uzak durmuş, bu akımları "yerlilik" bağlamında tasvip etmemiştir."[3] Tasavvuf düşüncesini her yerde, hayatın her alanında gördüğünü ifade eden Kutlu, buradan dayanağı olarak iki noktaya dikkat çeker: Hikmet ve âhenk. Bu iki unsur da ilahi kaynaktan neşet etmektedir[4]. Ve ne yazık ki hikmet azaldığı/yok olduğu için âhenk yok

1 Fahrettin Aydın, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Tersine Göç", *TÜBAR* XXXIX/2016-Bahar, s. 26.
2 Ömer Lekesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yay., c.4, İstanbul 2001, s. 114.
3 Necip Tosun, "1970'ten Günümüze Türk Öykücülüğü", tosunnecip.bolgcu.com
4 "Mustafa Kutlu ile Dünden Bugüne", (Konuşan: Feridun Andaç), *Adam Öykü*, nr.40, Mayıs- Haziran 2002, s. 74.

olmuştur, âhenk kalmadığı için hikmet ortaya çıkmamaktadır.

Ele aldığımız bu beş eser daha önce de ifade edildiği gibi birbirinden ayrı ayrı da okunabilecek kısa hikâyeleri ihtiva eder. Genel olarak kısa hikâyede okuyucu "bildiği konuları, bilip de hissetmediği konuları" bu hikâyelerde yeniden yaşar[5]. Mustafa Kutlu açısından kısa hikâyenin bu özelliğine baktığımızda onun yazdıkları, anlattıkları hiçbir şekilde yabancısı olmadığımız konulardır, olaylardır, kişilerdir. Ancak bildiğimiz halde hissetmediğimiz, hissedemediğimiz veya hissetmek istemediğimiz olaylar ve kişiler bu hikâyelerde gözlerimizin önüne serilir ve yazar bunu yaparken yani kısa hikâyenin temel taşlarından biri olan gerçekliği verirken hiçbir alıntı yapmadan, anlaşılır, berrak bir dil kullanır. Kısa hikâyede yalınlık ve dolaysız anlatım sayesinde kesinlik en üst düzeye çıkar, tıpkı Kutlu'nun hikâyelerinde olduğu gibi.[6]

Mustafa Kutlu'nun kısa hikâye yazarı olarak başarı kazanmasının bir sebebi de okuyucusunu edilgen değil etken kılmasıdır. Okuyucu hikâyeyi kendi dünyasında yaşar ve böylece hikâye, okuyucunun beyninden ve yüreğinden bir şeyleri yakalar. Onun hikâyelerinde yaşam yeniden biçimlenmez. Kutlu, yaşamı kendi bakış açısıyla, alt yapısıyla, geçmişiyle, kültürüyle okuyucusuna aktarır. Onun bu kadar okunmasında, sevilmesinde ve etkili olmasında hiç kuşkusuz sahihliği de önemli bir role sahip. Şöyle diyor yazar: "Kendimiz olmak çok mühim.. Sanat bize hakikati göstermez, hakikate giden yolda yardımcı olur, perdeler açar, kalbimizle görmeyi sağlar. Kendimiz olmak samimiyettir. Aldatmaca, şaşırtmaca, illüzyon, oyun, eğlence değildir. Sahicilik yoksa güven de yoktur. Güven insanın en çok ihtiyacı olan şey."[7]

Mustafa Kutlu ve kısa hikâyeye bu şekilde kısaca değindikten sonra bildirimizin üçüncü ayağı olan 1980 darbesi sonrası edebiyatımızdan da konumuzla bağlantısı açısından bahsetmek gerekiyor.

1980 sonrası, edebiyatımızda derin bir kırılma, kopuş ve yüzleşme dönemidir. "Ülke içinde edebiyat iktidarının (sol/sosyalist) dayandığı ideolojik zemine uygulanan ağır baskılar, toplumcu/sosyal gerçekçi edebiyatın ağır yara alması sonucunu doğurdu. Öte yandan gerek ülkede yaşanan toplumsal değişim/dönüşümler gerekse tüm dünyada gerçekleşen değişimler (soğuk savaşın bitişi, reel sosyalizmin geri çekilişi) ideolojilere olan inancın sarsılmasına ve beraberinde de kimlik bunalımı ve arayışlara neden oldu. (…) Yaşananlar ağır mutsuzluk ve karamsarlık duygusunu doğurdu. Ekonomik ve sosyal değişimler sonucu yeni anlayışlar, görüşler, biçimler edebiyat dünyasında revaç bulmaya başladı." Özellikle hikâyeciler özeleştiri, cinsellik, bunalım, yalnızlık,

5 Hilmi Uçan, "Kısa Öyküye Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi", İlmî Araştırmalar, nr.14, İstanbul 2002, s. 201.
6 Kısa hikâyede dil kullanımıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Uçan, a.g.m., s. 205.
7 "Mustafa Kutlu ile Dünden Bugüne", s. 78.

yüzleşme gibi konuları işlediler. 1980 öncesi politik, gözlemci, yol gösterici, buyurucu eserleri yerini eleştirel, tartışmacı, araştırmacı ve sorulu eserlere bıraktı[8].

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerine genel olarak baktığımızda 1970'lerde iyice hız kazanan köyden kente göçün öncelikli olarak işlendiğini görürüz. Babasının işi nedeniyle çocukluğunda sık sık yer değiştirmek zorunda kalan yazarın hikâyelerinin derin yapısında şehir-köy ikiliği kendini hissettirir. Nasıl 1950'lerde sanayileşme süreci içinde köyden kente göç oranında büyük bir artış yaşanmış ve kentleşemeyen ülke/ kentlileşemeyen köylüler kavramı gündeme gelmişse bu durumun benzeri 70 sonrasında da yaşanır. 1980 darbesi sonrasında ise iyice hız kazanır. "1980'li ve 90'lı yıllar ülkede toplumsal oluşumun, ekonominin 'serbest piyasa ekonomisi', 'özelleştirme' gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılması ile yeni bir döneme girmesine tanık oldu."[9] Köyden kente göç edenler için bir kurtuluş anlamına gelen bu durum gerçekte onların sahip oldukları değerlerin de yok olması anlamına gelmektedir. Çünkü "şehir, ağırlıklı olarak yabancılaşmayı ve buna bağlı olarak yalnızlığı, süreksizliği ve yitimi getirir. Köy ve/veya köy hayatı ise kişinin kendi olmasını, kendisiyle bütünlük taşımasını kolaylaştırır. Bir bakıma bu hikâyelerde tasavvufî söylemle şehir kesreti (çokluğu); köy ise vahdeti (birliği) temsil eder."[10] Şehirde kalabalık, hengâme, hırs, düzenbazlık ve kötülük hâkimken, köyde iyilik, doğruluk ve saflık hüküm sürer.

Sır adlı eserin "Mürit" hikâyesinde, rüyasında şehirdeki tekkeye bir anlamda zorla götürülen Efendi'sini gören mürit, ona Akpınar'ın suyundan getirmiştir. "Şehre indiğinde müridi tanımadığı bir kalabalık karşıladı. Yani esasen o kalabalık oralarda her gün, her saat vardı. Asık yüzlü, çatık kaşlı bir kalabalık. Belli ki insanların her birinin hem çok mühim bir işi hem çok acelesi vardı. Mürit önce buralarda yaramaz bir iş olduğunu sandı. Öyle ya, bu kadar adam bir araya geldiğine göre. Sonra böyle düşündüğüne utandı. İnsanoğlu hep bir yaramaz iş etrafında mı toplanır?"[11]

Efendi'sini bulmak için şehirde yürümeye devam eden mürit gördüklerini yorumlamaya, anlamlandırmaya çalışır; ancak sonuç hiç de iç açıcı değildir[12]:

8 Daha geniş bilgi için bkz. Necip Tosun, a.g.m.
9 Bahattin Akşit, "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İç Göç*, (Konferans, Bolu-Gerede 6-8 Haziran 1997) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 44.
10 Cafer Gariper, "Mustafa Kutlu'nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik", Üçüncü Taraf, 25 Eylül 2015.
11 "Mürit", *Sır*, Dergâh Yay., 11. Bas., İstanbul 2013, s. 73.
12 "Mürit", s. 74.

"Bu defa müridi birbirine yapışmış koca koca binalar karşıladı. Sel gibi akıp giden arabalar, şehrin üzerine asılmış kara bir duman karşıladı. Meyus oldu mürit. Başını kaldırıp güneşe baktı. Güneş dahi ondan meyus idi, kara dumanın ardında donup kalmış idi. (…) Yola düşmüştü mürit. Geçip giderken oracıkta büzülüp kalmış olan bir ağacın yaprağını okşadı. Eli toza bulandı. Yaprak nefes darlığı çekiyormuş gibi inledi. Ona çevre kirliliğinden falan bahsetmeye başladı. Sonra bir kedi ile karşılaştı. Kediye selam verdi mürit. Hayvan oralı değildi, burnunun dikine gidiyordu. Galiba ipin ucu kaçmıştı buralarda."

1980 sonrası Türk toplum hayatında bazı yozlaşmışlıklar dikkati çeker. Bunun en önemli sebepleri arasında gelir dağılımındaki uçurumun gittikçe büyümesi, haksız kazanç sayesinde piyasada gün geçtikçe artan köşeyi dönen türedi zenginler, ekonomide yapılan radikal değişiklikler gösterilebilir. Tüm bu olumsuzluklar, gerçekte, modern dünya olarak lanse edilen yeni düzenin yansımalarıdır.

"Artık toplumumuz maddi zenginlikleri öne alan ve bunların temini için didinip duran bir hale gelmiştir. Oysaki yoksulluk insanın dışını kapsayan bu maddi zenginliklerle izah edilebilecek bir durum değildir. Aslında inancımız, ahlâkımız, geleneğimiz, töremiz insanları öncelikle manen zengin kılmaya isnat eden bir anlayış önceler. Mesela günlük hayatta karşılığı olan ve asırlardır süregelen bir gönül zenginliği tabirimiz vardı. Bu da asalet ve ahlâk yüksekliğinden, kanaatkâr bir toplum oluşumuzdan kaynaklanıyordu. (...) İnsanlar artık, dış dünyalarını eşyalarla zenginleştirmeye başladı. Tabii böylelikle dış dünyamız zenginleşirken içimizin her geçen gün fakirleştiğini fark edemiyoruz. Merhamet, vefa, hürmet, şefkat, feragat, fedakârlık ve sevgi gibi inanç ve ahlâkımızdan kaynaklanan namütenahi insanî vasıflardır bizi zengin kılan. İşte asıl zenginlik bunlara sahip çıkmaktır."[13]

İnsanlarda dünya hevesi artmıştır, bu heves beraberinde kaygı ve telaşı getirir; kaygı ve telaş ise insanların daha fazla yanlış yapmasına sebep olur. Modern dünyada bir yer edinmeye çalışan, özellikle de hayatını kurtarmak adına yaşadığı yeri terk edip kente gelmiş olan insan çelişkiler, tutarsızlıklar ve menfaatler karşısında tereddütler yaşar. Bütün bu olumsuz durumlar onun daha fazla bocalamasına ve uyum sağlayamadığı takdirde yok olmasına sebep olur. Köylü- kentli arasındaki farkın ve köyden kente gelenlerin bir süre sonra göreceği durumun belki de en güzel özetlendiği ifade *Sır*'da geçer[14]: "Köyde eskinin insanlarına eski usul üzre hizmet etmek kolay, zor olan fitnenin fink attığı bu şehir yerlerinin yeni insanlarına mürşid olabilmektir."

13 Lekesiz, a.g.e., s. 127.
14 "Sır", s. 19.

"Türkiye'de yaşanan toplumsal değişme, şehirleşme olgusu ve göç, beni sürekli meşgul eden konuların başında gelmektedir."[15] diyen Kutlu, toplumsal değişimde gördüğü aksaklıkları dile getirmek derdindedir ve bunu başarır da… Köyden kente göçün sebebi paradır, zengin olmak arzusudur. Para sayesinde bütün sorunlarının biteceğine inanan bu insanlar zenginleşme amacındayken ellerindeki ve yüreklerindeki değerleri yitirmeye başladıklarının farkına varmazlar bile.. Yani zenginleştiklerine inanırken aslında fakirleşmektedirler. Kutlu'ya göre esas itibariyle insanı bozan en önemli unsurların başlıcası paradır ve paranın insan hayatına müdahale gücü arttıkça köyler boşalmakta, kentler kalabalıklaşmaktadır[16]. Oysa tabiat, insanın kendini bulma halidir ve insan ancak tabiatta fıtratına uygun bir hayat yaşayabilir[17].

1950 yılında Türkiye nüfusunun %75'i köylerde yaşarken 1980'de yaklaşık %50'ye düşmüş olması, köyden kente göçün gittikçe hızlanarak devam ettiğini göstermektedir. Daha iyi şartlarda bir yaşam hayaliyle kente göçen bu insanların büyük bir kısmı kentli olmayı başaramadıkları gibi köylü de kalamazlar[18]:

"Köylüler kentlileşiyor; yani kentli nüfusun bir parçası oluyorlar, olmaktalar; ama gerçek anlamda kentli sayılabilirler mi? Sayılamazlar deniyorsa, neden?.. Nedeni şu: Bir ortamla kaynaşmak, o ortamda geçerli ve gerekli tüm olanaklardan yararlanmaya bağlı. Söz konusu olanakların başlıcaları ise ekonomik olanları. Bir çevre içerisinde ekonomik açıdan gerekli ve yeterli bir düzeye yükselemeyenlerin çevreyle tam bir uyum kurmaları beklenmemeli."

Para, bir taraftan insanlara (göreceli) bir rahatlık, konfor yaratırken diğer taraftan onların inandıkları davalardan dönmelerini, davalarını yok saymalarını da beraberinde getirmektedir. Üniversite yıllarında davaya sıkı sıkıya bağlı, davayla ilgili en küçük bir eleştiriyi bile kabul etmeyen Veysel, mezun olduktan sonra gittiği kasabada evlenmiş, bir yazıhane açmış ve şişmanlamıştır. Avukatlık yazıhanesini bazen bir yapı kooperatifi, bazen bir kütüphane bazen de parti ilçe merkezi olarak kullanmaktadır. "O yerini bulmuş, unsurlarını sıralamış, suyunu oluğa bağlamış. Artık yaşayacak ve oluktan dökülen suyun sesini dinleyecek. Kendisini kasabanın sulanmış, süpürülmüş sokaklarından geçerken selamlıyorlar. Kasap etini, köylüler sebzesini, yumurtasını getiriyor. .. Veysel'in evinde aransa pekmez, pestil bile çıkabilir."[19] Veysel de düzene uymuş, onun için dava diye bir şey kalmamış; başka davalar peşinde artık.

15 Lekesiz, a.g.e., s. 117.
16 A.g.m., s. 378.
17 A.g.m., s. 371.
18 Öner Şenyapılı, *Kentleşemeyen Ülke Kentlileşen Köylüler*, ODTÜ Mimarlık Fak. Ara-Yay., Ankara 1981, s.15.
19 "Irmaktan Öteye", *Ya Tahammül Ya Sefer*, Dergâh Yay., 26. Bas., İstanbul 2017, s. 122.

Parayı elinde tutanın güçlü olduğu dünyada insanları çok fazla çeken renkler, zevkler vardır. Aslında hepsi aldatıcıdır; ancak gözümüz bunlarla boyanmıştır bir kere[20]: "Lunapark parlıyor. Kendinden gayrı her şeyi karartarak. Neonlarını, florasanlarını salgılıyor üzerimize. Onun rengine boyanıyoruz. Yeşil yeşil bakarken birden kıpkızıl ateşte yanıyoruz. Sonra yine mor, yine mor. Her yerden seçiliyor. Sesi her yere ulaşıyor. Ovalarda, dağ tepelerinde yankılanıyor. Nereye bakarsak, nereden bakarsak hep o. Ona dönsek de yüzümüzü, dönmesek de, yanımızda, çevremizde."

Yoksulluk İçimizde'nin "Sözün Nihâyeti ve Sevdanın Bidâyeti" hikâyesinde eski sevgilisi tarafından reddedilen ve onun bir cümlesiyle hayatı, hayata bakışı tamamen değişen Engin'in düşünceleri ise şöyle[21]: "Sorular yağmur gibi iniyordu. Bizler kimiz, neyiz, ne yapıyoruz? İnsanları aldatarak, onların saf ve temiz taraflarını kanatıp kirleterek ve katiyen ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaçmış gibi göstererek, yetmeyen paralarını ve mal varlıklarını, giderek haysiyet ve umutlarını çalarak biriktirdiğimiz bu kirli para. İnsanları birbirine yaklaştıran ve yardımlaşmalarını sağlayan bir alışveriş değil bizimkisi. Onları her geçen gün daha bir ezerek, daha bir küçülterek insanlıktan çıkarmak, eşyaya, mahiyeti meçhul eşyaya zebun kılmak. Başka bir seçenek kalmıyor; ya esir olacaksın, ya zorba…"

Tekkesi şehirde işlevini kaybeden ve artık bir tekkede değil de tekke binasında yaşadığına inanan Efendi'ye gelen müritlerin soruları hep bu dünya ve maddiyatla ilgilidir[22]: "Bir şu kadar param vardır, bu parayı hangi işe yatırsam daha hayırlı olur? –En fazla sorulan sual bu.- Müslüman'ın sağcısı, solcusu olur mu? Gelinimiz, damadımız fazla çocuk sahibi olmak istemezler; bunun dahi türlü türlü yolları icad olunmuştur, bütün bunlar tatbik edilse caiz midir? İmal ettiğimiz mallardan satılmayıp elde kalmış ve de eskimiş bir kısım vardır ki bunları zekât olarak versek doğru mudur? 'Öyle bir zaman gelecek ki, insanlar kazançlarının helal mi haram mı olduğuna bakmayacaklar artık' şeklinde bir hadis-i şerif vardır. Bu zaman gelmiş midir? Piyasada satılan birtakım yağlar vardır ki margarin derler, bunlar domuz yağı karışmıştır diye şaibe altındadır, bunları alıp yemek uygun mudur? Kadınlarımız, kızlarımız şöyle mi örtünsünler, böyle mi örtünsünler? Artık tababet ilerlemiş, bir insanın kalbi diğerine nakledilir olmuştur. Bu sırada iman nakli de vuku bulur mu?"

Bir şeyhe sorulması beklenen sorular genellikle dinle, manevî hayatla ilgisi olması gerekirken tamamen maddiyata dayalı bu sorular karşısında Efendi de şaşkınlığa uğrar. Maddiyatın hayatımızda edindiği yer konusunda acı bir gerçektir bu.

20 Bu Böyledir, "Bu Böyledir", s.9.
21 *Yoksulluk İçimizde*, Dergâh Yay., 16. Bas., İstanbul 2014, s.93.
22 *Sır*, "Sır", s. 23-24

Günümüz dünyasında paranın, Allah'la kul arasına hiçbir şeyin girmemesi gereken ibadetin bile önüne geçmesini Mustafa Kutlu, bir taraftan ikindi namazı kılarken diğer taraftan ticaretle ilgili sorunlarını halletmeye çalışan kahramanı vasıtasıyla bize anlatır[23]: ".. Niyyet ettim Allah rızası için ikindi namazının sünnetine… Allahuekber.. Antep hesabına bir çizgi çekmeli.. Gitmiyor bunların malı canım.. Millet tangolaştı.. Kayseri'nin kumaşını da satamadık.. İyice rengini attı.. Zekâta ayırmalı bunları.. Rabbenalalekelhamd.. Allahuekber.. Çerik çürük malı zekâta ayır, sonra da sevabını otur bekle.. Tövbe Yarabbi.. Namazın ortasında düşündüğümüz şeye bak... Olsun, her yıl bi tamam veriyorum ya.. Fukaranın işine yarıyor, tapon da olsa zekât zekâttır.. (…) Yahudi mahudi adamların hesabı sağlam… Bizim türediler daha beter valla.. Soyup soğana çevirdiler milleti.. Yine de yahudiden alışveriş etmemeli.. Etmesek iyi ya.. Efendi malın gözesi bunlarda, suyun başı.. Subhanerabbiyelâlâ…" Namazda bile işlerini düşünen Rafet Efendi, birkaç saat sonra manifatura dükkânında kalp krizi geçirerek hayatını kaybeder.

Köyden kente göçün sonuçlarından biri bu göçler sebebiyle kentlerin de köylerin de kişiliksiz kalmasıdır. Her fırsatta eskiyi özlemle anan yazar, eski dünyanın artık yıkıldığından ve yerine yeni bir dünya inşa edemediğimizden yakınır. Özellikle darbe sonrası Türk toplumunda iyice yaygınlaşan taklitçilik sonucu eskiye ait olan değerlerimizi de yitirdik. Şöyle bir soru sorar yazar: "Siz hiç geçmişte yapılan camilere kıyasen mimari açıdan bir değer taşıyan bir yeni cami gördünüz mü?"[24] Yazara göre eski şehirlerimizin hepsinin kendine mahsus rengi, kokusu, dokusu, hüviyeti, kişiliği vardı, köylerin, kasabaların bile.. Ama taklit sonrasında ne yazık ki kişiliği olmayan köyler ve kentlerle çevrelenmiş durumdayız.

Modernleşme derdine düşen toplumumuzda en önemli problemlerden biri de kendimiz olmayı yitirmiş olmamız. Kutlu'ya göre artık kimse ben kimim, neyim diye sormuyor. Oysa kendini bilmek her işin başı, bir varoluş problemi. Kişi olarak, toplum olarak, ülke olarak, sanat-edebiyat olarak. Ancak ne yazık ki kendimiz olmayı yitirdik, onun hikâyelerindeki kişiler gibi, toplumu oluşturan bizler gibi…

Yokuşa Akan Sular'ın "Kalıcı mıyız?" hikâyesinde çalışmak için köyden kente gelenlerin düştüğü durum şu cümlelerde hayat bulur[25]: "Hiçbir şeyin asıl rengi belli değildi. Kül renginden başlayıp kara kurum siyahına doğru yayılan bir gri örtü her şeyi kaplıyordu. İnsanların yüzlerini, çocukların saçlarını, evlerin, bacaların, yaprakların her şeyin, her şeyin üstünü örtüyordu. Şu önlerinde güneşli bir taş dibine serilmiş yatan sarhoş kediyi de. Bican 'Aslımızı yitirmezsek iyidir' dedi, içinden. 'İyidir ya, mümkün mü?'"

Aynı kitabın "Bekâret" hikâyesinde "Evinden apartmanına, dükkânından arabasına, insanından hayvanına bir oturmamışlığın, bir tedirginliğin, bir gözleri dört açılmışlığın, bir kıpır-kıpırlığın kol gezdiği bu büyük şehrin kenar semtinde, bir hafta tatili nasıl geçer? Köy komşuluğu, hemşerilik, hısım-akrabalıktan üreyen, asıl biçim ve manasıyla artık çok uzaklarda kalmış bir münasebeti; çok-çocuklu, tıkış tıkış, ter içinde gidilen ziyaretlerle, hasta görmeleriyle gitgide azalarak yürüyen, dedelerden babalara zorla, babalardan çocuklara artık hiç geçmeyen bir kısır, önü tıkalı alışkanlıkla geçer."[26] cümleleri, eskiyen ve ortadan kalkan değerleri ifade etmektedir.

Hem köyde hem şehirde yaşayanların kişiliğini kaybetmesinin en önemli sebeplerinden birisi maziyi unutmuş olmalarıdır. *Ya Tahammül ya Sefer*'in "Limandaki Yoğun Sis" hikâyesinde ne yaparsak yapalım maziden kurtuluşun söz konusu olmadığına işaret edilir[27]: "Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz."

Yine aynı kitabın "Kuşlar da Kederle Uçar" hikâyesinde maziyi unutmanın ne kadar acı verici olduğu vurgulanır: "Durduğumuz noktada inançlarımızın eskidiğini, yabancılaştığını hiç tecrübe etmediniz mi? En acı kayıp budur: Gerilemiş ruhların mütemadiyen tavizler vererek hayatla, zaruretle uyuşmaları.."[28]

Mustafa Kutlu'nun kent tanımlamasında insanın değersizleştirilmesi öne çıkar. Ona göre modern kent ve bu kentteki modern hayat, insanî değildir. İnsanın kendisiyle, tabiatla baş başa kalmasına mani olmaktadır. Kısaca sistemin yaşam alanı olarak sunduğu kent, toplumsal hayattaki yozlaşmanın en büyük sebeplerinden biridir. Köyden kente göç edip hayallerine ulaşamayan köylüler kentte yarattıkları değişiklik/kaos nedeniyle, durumun gerçek sebeplerini anlayamayan kentliler tarafından haksız bir şekilde suçlanıyorlar[29]:

".. kent toprakları da ekonominin pençesinde. Kentin biçimlendirilmesiyle uğraşanlar, -ne mimar, ne kent plancısı ya da başkaları kolay kolay bir şeyler yapamazlar bu durumda. Kent gelişiminin denetim altına alınabilmesi, olumlu yola girebilmesi, kent topraklarının özgürleştirilebilmesine, ekonominin pençesinden kurtarılabilmesine bağlı. Oysa kurtarmak çok zor. Çünkü ekonomi güçlü bir hayvan. Kentli nüfusu bunaltan ya da kentliyi kentine yabancılaştıran, kökende, bu olgu. Çalışarak, didinerek, türlü güçlükleri göğüsleyerek, emeğiyle yoğurup biçim verdiği, yarattığı kentsel doğanın kendi ya-

23 "Manifatura", *Bu Böyledir*, Dergâh Yay., 15. Bas., İstanbul 2016, s. 53-54.
24 *Adam Öykü*, s. 75.
25 *Yokuşa Akan Sular*, Dergâh Yay., 14.bas., İstanbul 2015, s. 23.
26 s. 32
27 s. 46
28 *Bu Böyledir*,., s.51.
29 Şenyapılı, a.g.e., s. 93.

rarına aykırı işleyen bir yerleşim yeri olarak karşısına dikilmesinin doğurduğu "anlamsızlık" ve "normsuzluk" duygusu bunaltıyor kent insanını."

Bu Böyledir'in "Red Cephesi" hikâyesinde "Sanıyorum toprak, bundan böyle toprak olmaktan çıkacak. Ağaca ağaç gibi bakmayan, toprağa toprak diyerek basmayan, adama da adam gibi muameleyi bırakacak."[30] cümleleri, neleri kaybettiğimizi çok güzel ifade etmektedir.

Yokuşa Akan Sular'ın "Mukaddime" hikâyesinde topraktan koparılmış yani doğallığından uzaklaştırılmış suyun macerası şöyle anlatılır: "Sen bir musluğa eğiliyorsun. Topraktan kopmuş suya. Clor kokuyor elin ayağın. O cânım fayanslardan döşüyorsun. Sonra pırıl pırıl "sıhhî tesisat armatürleri". Yollar, tarlalar, dağlar aşıyor içine insan sığan borular. Dozerler çalışıyor, türlü kanallar açılıyor. Sonra yeni buluşlar, filtreler. Lağım sularından, deniz suyundan yahut o içinde it leşleri yüzen, şişmiş yumuşamış, tüyleri dökülüp pelteleşmiş, karnı deşilip bağırsakları parlamış it leşleri yüzen, beton labirentlerin çöplüklerinden süzülüp gelen su birikintilerinin toplandığı gölcüklerden. Ağır, yağlı, üzerinde iri yeşil sineklerin uçuştuğu mülevves gölcüklerden pompalarla basılıp zorla itilen, bir türlü akmayı beceremeyen, "git ak musluklardan" diye kırbaçlanan o mayiyi"[31]

Modernliğin en büyük göstergelerinden biri olarak kabul edilen yolların açılmasını da tabiattan kopuşun en önemli göstergelerinden biri olarak kabul eder Mustafa Kutlu[32]: "Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman.. Motor gürültülerinin yavru kuşları yuvalarından ürküttüğü zaman.. Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman.. Bulutların kirlendiği zaman… O durgun göl kenarında, kamışlıkta, akşam, balıkların ve su kuşlarının, rüzgârın ve titreyen çimenlerin, kertenkelenin, sincabın ve tarla kuşunun birlikte söylediği ilahi ansızın kesildiği zaman.. Görüldü ki; ovayı bir baştan bir başa bıçak gibi kesen, geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol açılıvermiş.."

Ovadan başlayan yollar nihayet şehre gelir dayanır[33]:

"Yol bu defa şehre saldırdı. Evleri, dükkânları yıktı. Caddeleri genişletti. Topu topu yüklü bir devenin geçebileceği kadar açılmış sokaklar, kemerler yerle bir oldu. Faytoncu esnafı dara düştü. Atarabaları kötüledi. Motor sesi, sesleri yedi. (…) Yolun şehre açtığı kapı gittikçe genişliyor. Her şey genişliyor, şişiyor. Çokkatlı evler çoğalıyor, sağda solda kamyonlar çoğalıyor. Şehre gelen giden çoğalıyor, alışveriş arttı diyorlar. Su bile yetmez olmuş.

30 s.38-39
31 s. 7-8.
32 *Bu Böyledir*, "Red Cephesi", s. 36.
33 A.g.e., s. 43-44.

Allah Allah.. Nasıl yetmez, o kadar çeşme, bunca yıldır, sabah akşam akar ha akar. Yok işte, yetmez olmuş, acaip makinalar gelmiş ırmak kıyısına, sazlıklara boru salmış, oradan su çıkarıp şehre gelen suya katacakmış. Katarlar, katarlar.. Suya, havaya, kurda, kuşa her işe karışır bunlar. Kim bunlar? Kim olacak o yolun adamları. O yolun adamlarının adamı olan adamlar. Onlara kanıp katılan başka adamlar. Bu adamların başka yerlerdeki adamları. Onların ortakları."

Kutlu'nun hikâyelerinde insanı bozan en önemli unsurlardan biri paraysa diğeri de siyasettir. Özellikle *Sır* isimli eserinde ele aldığı konular siyasetin din işlerine kadar nasıl ulaştığını ve en önemli zenginliğimiz olan inancın nasıl kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Yazara göre "kentte ahlâk, din, ölüm, bayram gibi insanî hususlar da köydeki/kasabadaki anlamını yitirmiştir. Köyde/kasabada ahlâkla belirlenen saygı, kentte para ve paranın getirdiği güçle belirlenmektedir. Kent, dini de kendine benzetmektedir. Dini hassasiyeti var gibi davranan insanın "şehrin kitabından kendine uygun sahife bulması" kentin dini dahi kullandığının ifadesidir. (…) Din, köyde/kasabada hayatı idare eden temel değerken kentte hayatın çarkları arasında yozlaştırılan ve özüne yabancılaştırılan bir unsur haline gelir, gücünü kaybeder."[34]

Dinin siyasete alet edilmesi ve yozlaştırılması fikrinin en güzel işlendiği eserlerden biri olan *Sır*'da şehirli ihvanın baskılarıyla şehirde yaptırılan modern tekke binasına taşınan Efendi'nin buraya geldiğinde ilk izlenimleri şöyledir[35]: "Sanki ayağı çarıklı, yüzü yanık köylülerden biri değil de, samur kürklü bir şehzade imişiz gibi koltuklayıp Mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde inşa ettikleri tekkeye indirdiler. Ağa, şaşırmamak elde değil. Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yoldan kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine sıvadınız? Yerler silme halı.. Ayağın basacak olsan içine gömülecek. Duvarlar kaplama tahta. Abdest mahalleri mermerin en iyisinden. Zikire ayrılan odanın bir ucundan öteki ucu nerdeyse görünmüyor. Görmemişlik zor zanaat." Burası artık tekke değil, tekke binası. Tekke, hızlı bir şekilde işlevini yitirecek, bunun işaretleri veriliyor.

Sır'da iş döner dolaşır ve nihayet siyasete gelir[36]: "İhvanın ileri gelenleri yapılacak seçimlerde filan partiye destek vermek isterler imiş. Ve çokları da bu partinin liste başlarına çoktan yazılmışlar imiş. Denildi ki bu partinin başkanı da gelsin, hiç olmazsa Efendimizin bir kaşık çorbasını içip elini öpüversin; her neresinden bakılırsa bakılsın bu işte sayısız faideler vardır, hem tekkemizin itibarı artar hem ihvanın işleri daha bir yoluna girer."

34 Sezai Coşkun, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi", *Turkish Studies*, Volume 5/2, Spring 2010, s. 390-391.
35 *Sır*, "Sır", s. 17.
36 s.21.

Parti liderinin tekkeyi ziyarete geleceği gün Efendi etrafı dolaşır ve bir ara boy aynasında kendini görür. Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam. Ancak güneş görmediği için çehresi beyazlaşmış, yanakları pembeleşmiş, elleri tombul tombul olmuş. "Aynadan bakarken kendime, nasıl bir fütuhat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim."[37] Sonra cübbesini çıkarıp sarığını yere koyar ve sır olur. Onun ayrılmasından sonra kerametleri anlatılır, hatta bunlardan kitaplar yazılır ve bir tekkeden birkaç tekke daha doğar.

Emekli bir milletvekilinin tekkeyle bağlantısı ise "Politik-Vizyon" hikâyesinde şöyle anlatılır[38]: "Mazi hiçbir vakit bizi büsbütün terk etmiyor. En umulmadık yerde birden karşımıza çıkıveriyor. "Efendi hazretleri"nin nüfuzu kullanılmak istendiğinde. Tabii bu kadar basit değil bu, nüfuz meselesi falan.. Partide ilk akla gelen isim olmuştu… Bu mesele hep gizli tutulmuştu. Bütün çok gizli meseleler gibi kimsenin doğru dürüst bilmediği ve fakat herkesin bir şeyler bildiği hale dönüşecekti sonraları. .. Bu işlerde gazeteler de yer alıyor artık. Gazetelerin "Efendi hazretleri", "Efendi hazretleri"nin gazeteleri oluyor. Olmasın mı yani.. Her neyse.. Güç meselesi.."

"Mürit" hikâyesinde Efendisini ziyaret için geldiği büyük şehrin kalabalığına şaşıran, insanların gözüne baktığında yüreğini gören mürit tekkeye vardığında gördüğü manzara karşısında iyice şaşkınlaşır[39]:

"Parlak kumaştan elbiseleri ile, diz kırıp oturmayı beceremeyen siyaset adamları, bankacılar, sanayiciler, polisler, askerler, artistler, din adamları; onların altında tüccarlar, memurlar, müdürler, şefler, şef yardımcıları. Hatta işçiler. Mürit bir ara garip başını kaşıyıp işsiz güçsüzleri de gördü. Efendi ona kalkıp bir "Hoş geldin" diyemedi. Testi ile arasında duranları çiğneyip geçemedi. Müridin hasret ateşini dindiremedi. Yandı mürit. Testiyi bırakıp tekkeden çıktı mürit. Bundan geri Efendisi için de dua etti mürit."

Mustafa Kutlu "Bizim medeniyetimiz, hayat telakkimiz şu kısacık ömür içinde hayatın manevi kalitesini yükseltmek hedefine yönelmiştir" derken günümüz telakkisinin bunun tam tersi olduğunu da ifade etmektedir. Artık yükseltmek hedefinde olduğumuz manevî değil sadece dünyevî hayatımız… "Tekke mensuplarının önemli bir tarafıyla masivaya bağlanarak tasavvuf öğretisinden uzaklaştıkları, dünya nimetlerine yöneldikleri görülür. Bu da tekkenin asli işlevini kaybetmesine, kaynaktan kopmasına, mesajın anlam üretememesine, gelenek bağlamında süreksizliğe yol açar. Kesintiye uğrayan gelenek, insanları gereğince yönlendirme ve olgunlaştırma işlevini yerine getiremez."[40]

37 *Sır*, "Sır", s.22.
38 *Sır*, s. 43
39 *Sır,* s. 76
40 Gariper, a.g.m.

Tekkenin işlevini kaybetmesi aynı zamanda geleneğin sürekliliğini yitirmesine de sebep olmaktadır. Kutlu'ya göre gelenek, yeni nesiller tarafından yeniden üretilip yenilenebilirse canlılığını muhafaza eder, yaşar; yok eğer taklitle muhafaza edilmeye çabalanırsa çaptan düşer, kurur, yok olur. Hepimizin kabul edeceği gibi geleneğin yok olması ise toplumu ayakta tutan dinamiklerden birinin yok olması anlamına gelmektedir. Geleneğin yeniden üretilmesinin zor bir iş olduğunu belirten yazar, bu bildiride üzerinde durulan eserlerinde bu görüşünü ifade eder. Günümüz meselelerini ele alır bu eserler: Geçmişten getirdiklerimiz ile geleceğe dair umutlarımız.

Köylü kitlelerinin şehre akın etmesi, aslında bir anlamda suların yokuşa akıtılmaya çalışılmasıdır -*Yokuşa Akan Sular* kitabında olduğu gibi-. Yazara göre "Türkiye ciddi manada sanayileşme evresi yaşamamış bir ülkedir. Böylelikle ülkemiz iş ve işçi politikaları, bunların paralelinde sendikalaşma, grev ve lokavtlar, düşük standartlı çalışma şartları ve bunların yol açtığı toplumsal karmaşa tarafından meşgul edilegelmiştir. Ayrıca ülkemiz çarpık şehirleşmeden en çok nasibini alan ve bundan olumsuz yönde etkilenen ülkelerin başında gelmektedir."[41] Daha iyi bir yaşam için dayısı tarafından köyden şehre çağrılan ve bir fabrikada çok ağır şartlarda çalışan Cevher Bican katıldığı bir yürüyüş sırasında şakağından vurularak hayatını kaybeder, kim vurduya gitmiştir Cevher. Yazara göre "Aslında bu kim vurduya gitti tabiri, son otuz kırk yıl içerisinde vuku bulan çarpık şehirleşme, göçler, karmaşa, talan ekonomisi gibi Türkiye'nin sosyal ve iktisadî tarihini nitelemektedir. Bu çalkantılı dönemin içinde bir de köşeyi dönmek tabiri çıktı. Fakat gerçekten köşeyi dönenler olduğu gibi dönülmek istenilen köşelerde böyle kim vurduya giden insanlar da oldu."[42]

80 sonrası Türkiye'de yaşanan değişim/dönüşüm sonucu iç göç artmış, gelir dağılımındaki eşitsizlik had safhaya ulaşmış, dini siyasi çıkarları için alet olarak kullanan bir kesim meydana gelmiştir. Ancak bütün bunların temelinde yatan gerçek tek kelimeyle kapitalizmdir. Kapitalist sistemdeki fiiller[43]: "Çalış. Oyna. Eğlen. Boşver. Kazan. Yarış. Ye. Vur. Tut. Bastır. Ez. Yok et. Çalış. Oyna. Boşver." Bu sistem içinde sıkılıp kalmış insanların akşam iş çıkışı kafasını meşgul edenler[44]: "Kafalarında işleri. İşler. Alacak-verecek. Giyim-kuşam. Yeme-içme. Gezinti. Konut sorunu. İşsizlik. Fiyatlar. Can güvenliği. Önlemler paketi. Tüpgaz, margarin, sigara."

Parası olanın istediği her şey artık vitrinleri süslemektedir; paranın nasıl ve nereden elde edildiği sorusu sorulmaz, duyulmaz hale gelmiştir. Para

41 Lekesiz, a.g.e., s.126
42 Lekesiz, s.126.
43 *Yoksulluk İçimizde*, "Telâşın Manidâr", s. 83
44 A.g.e, "Yoksulluk İçimizde", s. 21

elde etmeyi bir şekilde başaranlar gücü de ellerine geçirmiş ve buna bağlı olarak daha da zenginleşmişlerdir. Bunun en güzel sembollerinden biri *Bu Böyledir*'in kahramanı Süleyman Koç'un kravatıdır. Kutlu'ya göre kravat "Batı kültürünün bütün dünyaya ister istemez kabul ettirdiği, kendisine güvenen kültürlere de empoze ettiği bir hayat tarzının sembolüdür. Mesela Çin, burjuva kültürüne ve kapitalizmin simgelerine karşı tavır almakla birlikte bu etkiden kurtulamamıştır. Banka ise aynı şekilde kapitalist sürecin mihenk taşıdır. Banka, bu sistemin odak noktasıdır. Burada banka çerçevesinde memuriyet, Batı dünyasının kapitalist sistem içerisinde vücut bulan bir simgesidir. Bu lunapark dediğimiz yalancı dünya, sözünü ettiğimiz sistemin empoze ettiği bir dünyadır. Yani bu sistem bir şekilde materyalist kanunlarla işleyen, öte dünya tasavvurunu dışlayan seküler bir dünyadır."[45]

Bu Böyledir'in "Son" hikâyesinde eşi Zinnure'nin ısrarıyla piyango çekilişine bilet alan Süleyman Koç'a bir fırın çıkar. "Süleyman'ı piyango işine bulaştıran karısı idi. Yoksa kendisi bırakın piyangoyu falan, bankada çalıştığına bile için için pişmanlık duymaktaydı. Ne de olsa bir faiz müessesesi diyordu, inançlarıma aykırı düşüyor. Lakin çoluk çocuğun nafakası işte.. Böyle diyordu.. İş nerde, iş aslanın ağzında.. Altı üstü bir lise mezunuydu. Bankaya girinceye kadar, anası olacak zavallı dul kadın çalmadık kapı bırakmamıştı."[46] Fırın bu dünyanın sunduğu kolaylıklardan biridir, bir anlamda nimettir. Süleyman Koç piyangodan çıkan bu davul gibi fırını taşırken zorlanır, fırın gittikçe ağırlaşmaktadır. Bir kulpu bile olmayan fırını taşımak iyice zorlaşır; ama onu bir tarafa bırakamaz da Süleyman. Bu dünyanın nimetleri insana bir süre sonra yük olmaktadır; aslında hiçbir değeri olmayan; ama değerli addedilen yalan dünyanın yalan nimetleri…

Kapitalizm aynı zamanda toplumumuzun en güzel özelliklerinden biri olan kanaat duygusunun yok olmasına da sebep olmuştur. Yazara göre "kanaatin en tükenmez bir hazine olduğunu söyleyen, ahlâkı ve toplumsal düzeni terk ederek ne kadar tüketirsen o kadar çok mutlu olursun anlayışıyla bir tüketim toplumu haline geldik. Böyle bir yerden geliyoruz, böyle bir yere gidiyoruz. Tabii bu büyük bir çelişki yaratıyor ve insanların ruh dünyasını parçalıyor. Bu Türkiye'de az çok maneviyatı kalmış insanların yaşadığı dramlardan biridir."[47]

Kapitalizm eşyalar vasıtasıyla dış dünyamızı zenginleştirmemizi sağlıyor belki; ama diğer yandan içimizi fakirleştiriyor. Çünkü "merhamet, vefa, hürmet, şefkat, feragat, fedakârlık ve sevgi gibi inanç ve ahlâkımızdan kaynaklanan namütenahi insanî vasıflar bizi zengin kılar. Asıl zenginlik de bunla-

45 Lekesiz, a.g.e., s. 125.
46 s.74
47 Lekesiz, a.g.e., s. 127.

ra sahip çıkmaktır."[48] Ancak toplumumuzda artık maddi zenginlik ön planda gelmektedir. Aslında inancımız, ahlâkımız, geleneğimiz, töremiz insanları öncelikle manen zengin kılmaya isnat eden bir anlayış önceler. Çünkü bunun temelinde asalet ve ahlâk yüksekliği, kanaat duygusu vardır.

İnsan ancak kendi mekânında yaşıyorsa/ yaşayabiliyorsa mutlu olma ihtimaline sahiptir. Kendi mekânının dışına çekilen insanlarda derin yaralar açılır. Çünkü ait oldukları dünyayla içine çekildikleri dünya arasında büyük bir tezat söz konusudur ve yaşadıkları gel-gitler onları mutsuz, huzursuz ve umutsuz kılar; tıpkı Süleyman Koç'ta olduğu gibi.. Çocukluğunda mahallenin hem yorgan ustası hem müezzini olan kişiden Kur'an-ı Kerim dersleri alan, hafız olmak isteyen Süleyman Koç, bankaya memur olarak girer. Renkli ama yalan dünyayı temsil eden Lunapark'la aslî dünya arasındaki duvarın üstünde oturmaktadır. Yani bir bakıma iki dünyanın ortasında sıkışıp kalmıştır[49]:

"Kambur Hafız akşam ezanını okuyor. Asıl işi yorgan dikip işlemek. "Yorgancı dükkânı camiye bitişikti. Cami, Atatürk Parkı'nın yanında idi. Avlusunda ulu çınarlar vardı –hep olur-. Gölgeler Lunapark'ı çalıştıranların çadırlarına düşerdi. Çadırlarla çınarların arasında bir duvar vardı. Üzerinde ben vardım. Bir yanda Hafız'ın sesi, öte yanda: Seniiii sevdim, pek çok sevdiiiiim Güzeeeelsin, şirinsin.. Duvardan inip camiye doğru yürüsem."

Süleyman'ın trajedisiyle ilgili olarak yazar şu değerlendirmeyi yapar[50]:

"Süleyman'ın içinde bulunduğu bu tezat, kendi mekânının dışına çekilen insanlarda çok derin yaralar açar. İşte felsefe dersinden sınıfta kalmış olan Süleyman, bu yalnızlığı ve birbirine zıt olan duyguları yaşayan bir insandır. Lunaparkın debdebesi kahramanımızın içine düştüğü tezadı arttıran unsurlardır. Çünkü o, bu zenginliğe ve renkli dünyaya ulaşmak istemekte, fakat bunu başaramamaktadır. Bu kurgu ve olay örgüsü hikâyenin ana çizgisini oluşturur. Çizginin bir yerinde Süleyman, bir duvarın üstünde oturur. Duvarın bir yanında lunapark, diğer tarafında ise cami bulunmaktadır. O, bir bakıma iki dünyanın ortasında beklemektedir. Neticede kahramanımız geleceğini tayin etme süreci içerisinde bir çatışma yaşamaya başlar."

SONUÇ

1980 sonrası, Batılılaşmanın ve buna bağlı olarak Türk toplum yapısının hızlı bir değişime/dönüşüme uğradığı bir dönemdir. 1950'li yıllarda başlayan Batı'ya bağlanma/bağımlı hale gelme, ülke halkını üretime değil tüketime yöneltme politikası ve bunun sonucunda inançta, kültürde yaşanan yozlaşmış-

48 A.g.e., s.127.
49 "Bu Böyledir", *Bu Böyledir*, s.13.
50 Lekesiz, a.g.e., s. 124.

lık 80 sonrası daha belirgin bir hal almıştır.

Özellikle hikâyeciliğinin 2. Dönemi olarak kabul edilen 1979-1995 yılları arasında yazmış olduğu eserlerden bu bildiriye kaynak teşkil eden *Yokuşa Akan Sular, Yoksulluk* İçimizde, Ya Tahammül Ya Sefer, Bu Böyledir ve *Sır*'da yer alan gerek müstakil birer hikâye gerekse bir bütün olarak okunabilecek hikâyeler, yazarın yitirdiğimiz değerleri gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Taşralı olan ama taşralı kalmayan Mustafa Kutlu, bu hikâyelerde özellikle Kentleşemeyen Ülke/ Kentlileşemeyen Köylüleri ve gerçekte nereye ait olduğunu artık fark edemeyen kentlileri anlatır. Zenginleşmek, köşeyi dönmek için kente gelen köylüler böylece asıl fıtratlarına uygun olan mekânı yani tabiatı da terk etmektedirler. Bu, onların, geldikleri kentte yabancılaşmaları sonucunu doğurur. Benzer durum kentliler için de söz konusudur. Elindekiyle yetinmeyen kentli, daha fazlasını elde edebilmek için dini bile kullanmaktan çekinmemekte ve tıpkı köylü/kasabalılar gibi fakirleşmektedir. Ancak işin kötüsü bunun farkında bile olmamalarıdır. İşte Mustafa Kutlu bu hikâyelerde görmediğimiz, görmek istemediğimiz gerçekleri bize sunarak kazanmak uğruna kaybettiklerimizi hatırlatmakta, onlara sahip çıkmamız gerektiğini işaret etmektedir.

Çalışmanın sonunda Mustafa Kutlu'nun bir anlamda felsefesi haline gelen cümlelere yer vermek istiyorum:

"Bir şey yap güzel olsun...

Huzura vesile olsun, rikkate yol açsın, şevk versin, hakikate işaret etsin. Bir şey yap, doğru olsun. İnsanları yalanın ve yanlışın bataklığına düşmekten korusun. Rüzgâra ve akıntıya kapılmasın; kırılsın lakin eğilip bükülmesin... Bir şey yap iyi olsun. Hizmetten, hürmetten, merhametten müteşekkil olsun. Kalpleri yumuşatsın; garibin, yolcunun, zayıfın derdine derman olsun." (*Hüzün ve Tesadüf*, s. 15)

KAYNAKÇA

-Akşit, Bahattin, "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İç Göç*, (Konferans, Bolu-Gerede 6-8 Haziran 1997) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998.

-Andaç, Feridun, "Mustafa Kutlu ile Dünden Bugüne", (Konuşan: Feridun Andaç), *Adam Öykü*, nr.40, Mayıs- Haziran 2002.

-Aydın, Fahrettin, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Tersine Göç", *TÜBAR* XXXIX/2016-Bahar.

-Coşkun, Sezai, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi", *Turkish Studies*, Volume 5/2, Spring 2010.

-Gariper, Cafer, "Mustafa Kutlu'nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik", Üçüncü Taraf, 25 Eylül 2015.

-Kutlu, Mustafa, *Yokuşa Akan Sular*, Dergâh Yay., 14. Bas., (İlk Bas. 1979), İstanbul 2015.

- ……, *Yoksulluk İçimizde*, Dergâh Yay., 16. Bas., (İlk Bas. 1981), İstanbul 2014.

- ……, *Ya Tahammül Ya Sefer*, Dergâh Yay., 26. Bas., (İlk Bas. 1983), İstanbul 2017.

- ……, *Bu Böyledir*, Dergâh Yay., 15. Bas., (İlk Bas. 1987), İstanbul 2016.

- …….., *Sır*, Dergâh Yay., 11. Bas., (İlk Bas. 1990), İstanbul 2013.

-Lekesiz, Ömer, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yay., c.4, İstanbul 2001.

-Şenyapılı, Öner, *Kentleşemeyen Ülke Kentlileşen Köylüler*, ODTÜ Mimarlık Fak. Ara-Yay., Ankara 1981.

-Tosun, Necip, "1970'ten Günümüze Türk Öykücülüğü", tosunnecip.bolgcu.com

-Uçan, Hilmi, , "Kısa Öyküye Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi", İlmî Araştırmalar, nr.14, İstanbul 2002.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

DARBE OLGUSUNUN TÜRK ROMANINDAKİ TEZAHÜRÜ: ÇIĞLIĞIN ARDI ÇIĞLIK

Okutman Yasemin ULUTÜRK[1]

ÖZET

Edebiyatın en önemli dallarından biri olan roman türü, 'Sokağa tutulan ayna' tanımı ile genel kabul görür. Roman yazarı ise, sosyolojik ve psikolojik verilerin daha yoğun olmasından dolayı, toplumsal değişim dönemlerini daha çok önemser ve ele alır. Böyle dönemlerden ve hatta en önemlilerinden biri, demokrasinin askıya alındığı, toplumun istek ve arzularının hiçe sayıldığı darbe girişimleri ve darbe olgularıdır. Kendisini, insandan ve insana tesir eden toplumsal vakalardan uzak tutamayan roman, darbelerden de etkilenmemiş olamaz. Geçmişten günümüze darbelerle mücadele içinde olan Türk toplumunda ise darbe öncesi, esnası ve sonrasını konu alan birçok roman kaleme alınmıştır. Türk romanındaki bu politik duruş, özellikle 12 Eylül 1980 darbesi ile kendisine bir misyon görevi yükleyerek gördüklerini, duyduklarını yahut dinlediklerini anlatmayı temel vazife olarak addetmiş, her türlü antidemokratik söylemleri eleştirerek toplumun ruhunu yansıtmayı uygun görmüştür. Bu bağlamda kimi romanlar sert söyleyişleri tercih ederken kimileri suya sabuna karışmamış, kimileri ise bireyselliği ön plana çıkarıp darbenin meydana getirdiği havanın bireydeki travmatik neticelerini ele almayı uygun bulmuştur. Ömer Lütfi Mete'nin Çığlığın Ardı Çığlık adlı romanı da 12 Eylül 1980 darbe senesi ve sonrasına dair bireysel ve zaman zaman toplumsal çözümlemeler

1 Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı, yasemin.uluturk@sbu.edu.tr

yaparak modern kurgu ile yazılmış bir tarihî roman görünümü ortaya koymaktadır. Roman, tarihî gerçekler üzerine yoğunlaşmaktan ve darbeye dair tarihî bilgiler vermekten ziyade, kişilerinin ruhsal portrelerini çizip dönemin onların üzerinde nasıl izler bıraktığını psikolojik tahliller aracılığıyla ortaya koymaya çalışmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinde işlemediği bir cinayet suçundan dolayı idam mahkûmu olan Bahri, vatan millet sevdalısı bir gençtir. Hapishanede çeşitli işkencelere maruz kalır. Nişanlısı Kevser ise onun tahliye olup kurtulacağına inanır ve ona olan sevgisinden hiç vazgeçmez. Fakat Kevser ile Bahri'nin arasında demir parmaklıklar ve buz gibi duvarlar vardır.

Bahri dik duruşunu hiçbir şekilde bozmayarak her türlü işkenceye katlanır. Nişanlısına da daha fazla üzülmemesi için kendisini unutmasıyla ilgili telkinlerde bulunur. Ve romanın sonunda Kevser, Bahri'ye kavuştuğuna dair hayaller görmeye başlar. Darbenin götürdükleri ile hem çok sevdiği nişanlısını hem de psikolojisini kaybetmiştir. Yazar, 12 Eylül 1980 darbe havasını solumuş biri olarak yaşadıklarını yahut müşahit olduklarını eserine yansıtmış, darbe olgusunun sadece siyasi, sosyal, dini, iktisadi gibi boyutlarının olmadığını sanatçıların, edebiyatçıların, yazarların da bu olgudan etkilenerek eserlerine konu almayı seçtiklerini göstermiştir. Biz de bu çalışmamızda, darbe olgusunun Çığlığın Ardı Çığlık romanında nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Darbe Olgusu, 12 Eylül 1980, Türk Romanı, Çığlığın Ardı Çığlık.*

MILITARY COUP PHENOMENON IN TURKISH NOVELS: ÇIĞLIĞIN ARDI ÇIĞLIK

ABSTRACT

The novel type, one of the most important branches of literature, is generally accepted with the definition of 'mirror held on the street'. Since the novel writer is more intense of sociological and psychological data, the social change periods are considered more important. One such period or even one of the most important ones is the coup attempts and coup facts in which the democracy is suspended and the wishes and desires of the society are taken for granted. The novel, which was unable to keep itself away from the human and social influences, was also influenced by the coup. In the Turkish society, which has been struggling with daily problems from the past, many novels were taken before, during and after the coup. This political posture in the Turkish novel regarded as a basic duty to describe what they saw, listened to or listened to, especially by imposing a mission on September 12, 1980 and criticized every kind of antidemocratic rhetoric and considered it appropriate to reflect the spirit of society. In this context, some novels have preferred hard speech, and others have found it appropriate to take individualistic traumatic consequences of coup. The novel Ömer Lütfi Mete's "Çığlığın Ardı Çığlık" also reveals a historical novel written in modern fiction by making individual and occasional social solutions for the coup on September 12, 1980. From the point of view of concentrating on historical facts and giving historical information about the coup, the novel tried to draw the psychological portraits of the people and show them how they traced the era through psychological analysis. Bahri, a prisoner of execution for the crime of murder committed on September 12, 1980, is a nationally-loving youth. He is exposed to various torture in prison. His fiancée Kevser believes that he will be released and she will never give up his love for him. But there are iron bars and walls between Kevser and Bahri. Bahri folds all kinds of torture without breaking the upright position in any way. He also has suggestions about his fiancée forgetting himself to be more upset. And at the end of the novel, Kevser begins to dream about having a Bahri. With military coup, he lost both his fiance and his psychology. The author has reflected on his work that they have lived or observed as a person who has been exposed to the blowing air of September 12, 1980 and has been exposed to many mischiefs and has shown that the artists do not only have dimensions such as political, social, religious and economical In this work, we will try to find out how the coup happens in "Çığlığın Ardı Çığlık" novel.

Keywords: *Military Coup Phenomenon, 12 September 1980, Turkish Novel, Çığlığın Ardı Çığlık*

GİRİŞ

Edebiyatın en önemli türlerinden biri olan roman, "sokağa tutulan ayna" tarifi ile genel kabul görür. "*Endüstri toplumunun en büyük edebi türü olan roman, insanı ailesiyle, politikayla, devletle ilişkili sosyal dünyasıyla yeniden yaratmaya kalkışan bir teşebbüs olarak kabul edilir. Hiçbir sanatçıyı devrinden tam olarak soyutlamak mümkün olamaz. Romancılar, kendi çağlarının olaylarını, yaratıcılık teknesinde yoğuran insanlardır.*"[2]

Forster'ın bu tarifi ile roman yazarı, çevresinde olup bitenden bîhaber yaşamayı reddeder ve yönünü topluma çevirmeyi tercih ederek ülkelerin yaşadığı sıcak gündemde insanlığın sesi olmayı seçer. Lakin, romancının bakış açısı her ne kadar bu bağlamda ağır bassa da romana ve romancıya farklı tanım ve görev atfedenler de yok değildir.

Toplumsal değişim dönemleri ise, psiko-sosyal verilerin yoğunluğundan dolayı, roman yazarının en çok önemsediği zaman dilimleridir. Bahsi geçen zaman dilimlerinden biri, belki de en önemlisi, demokrasinin askıya alındığı, toplumun istek ve arzularının hiçe sayıldığı darbe girişimleri ve darbe olgusudur. Kendisini, insandan ve insana tesir eden toplumsal vakalardan uzak tutamayan roman, darbelerden de etkilenmemiş olamaz. Geçmişten günümüze darbelerle mücadele içinde olan Türk toplumunda ise darbe öncesi, esnası ve sonrasını konu alan birçok roman kaleme alınmıştır. Bu tür romanlardaki politik duruş, özellikle 12 Eylül 1980 darbesi ile kendisine bir misyon görevi yükleyerek gördüklerini, duyduklarını yahut dinlediklerini anlatmayı temel vazife olarak addetmiş, her türlü antidemokratik söylemi eleştirerek toplumun ruhunu yansıtmayı uygun görmüştür. Bunu gerçekleştirirken de toplumdan ziyade bireyi ön plana almış ve "*sosyalleşmeyi değil, ferdîleşmeyi*"[3] gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda kimi romancılar sert söyleyişleri tercih ederken, kimileri suya sabuna dokunmamış, kimileri ise bireyselliği ön plana çıkarıp darbenin meydana getirdiği havanın bireydeki travmatik neticelerini ele almıştır.

12 Eylül 1980 Darbesi ve Roman

Arapça kökenli bir kelime olan 'darbe', *Türkçe Sözlük*'te "*Bir ülkede baskı kurarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi*" şeklinde tanımlanır.

Tarih boyunca darbeler ve benzeri teşebbüsler ile karşı karşıya kalan Türk toplumunun, darbe geçmişi hayli kabarıktır. Yakın tarihte meydana gelen 12 Eylül 1980 darbesi ise tüm toplum bireylerini etkilediği gibi edebiyatı da tesiri altına almıştır.

Yaşanan suikastlar, yasaklar, işkenceler, kurulan çeşitli kurumlar (YÖK gibi), tutuklamalar ve tasfiyeler gibi eylemlerin hepsi, edebiyat dünyasının seyrini hayli değiştirmiş, karmaşık/değişken bir ortamın vücut bulmasına sebep olmuştur. Yapılan tüm bu girişimlerin amacı ise Berna Moran'a göre sol görüşün elini ayağını bağlamak ve "*topluma yeni değerler içeren bir dünya görüşü aşılayarak sol ideolojiyi temelden çökertmekti[r].*"[4]

Nurdan Gürbilek *Vitrinde Yaşamak* adlı eserinde 12 Eylül sürecini şöyle tasvir eder: "*80'ler bir yandan çerçevesini baskının, yasağın devlet şiddetinin çizdiği bir dönemdi. Bir yandan da toplumun daha az tanışık olduğu bir başka iktidar biçiminin, ilk bakışta kendini bir kusursuzluk olarak sunan, yasaklayıcı değil oluşturucu, kışkırtıcı, içerici bir iktidarın etkili olduğu yıllardı. Bu iki özelliğe, 80'lerin bu iki ayrı yüzüne ilk bakışta bir öncelik-sonralık sorunu olarak bakılabilir; 80'lerin ilk yarısına darbenin, baskının,* şiddetin; ikinci yarısına görece özgürleşmenin, daha modern, daha sivil bir iktidarın damgasını vurduğu söylenebilir."[5]

A. Ömer Türkeş ise Nurdan Gürbilek'in söz konusu ettiği 80'lerin ikinci yarısındaki bu ‹özgürleşme' kavramı üzerinde durur ve bu süreçten sonra edebiyatta akıntının ne estetik kaygı ile ne de edebiyat tarihi ve sosyolojisi ile aynı yönde ilerlediğini şu ifadeler ile ortaya koyar:

"*'Özgürleşen', 'bireyselleşen' ortamda, siyasi alanda olduğu gibi teorinin, estetik tartışmanın, edebiyat tarihi ve sosyolojinin de önemi kalmadı, çok satarlık ve -biraz da postmodernliğin etkisiyle- haz duygusu egemen oldu edebiyat âlemlerine. İşte bundan sonradır ki, (...) akıntıya karşı direnmeye çalışan ve Marksist estetiğin yeni biçimleri üzerinde duran edebiyatçıların bütün çabalarına rağmen, artık metinlerde ideoloji ve politika okuması yapılmasının modası geçmiştir.*"[6]

Bu dönemin tesiri ile yazılan romanlara bakıldığında, daha çok sosyal ve siyasal muhtevaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bireyin siyasi yöne-

2 E. M. Forster, *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytur), Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s. 220-221.

3 Mustafa Ayyıldız, *Yakın Dönem Türk Romanı ve Roman İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 33.

4 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49.

5 Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13.

6 A. Ömer Türkeş, "Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı", *Birikim Dergisi*, Nisan 2000, S. 132.

limleri, yaşadığı eziyetler ve işkenceler, hapishane hayatı gibi döneme mahsus durumlar, romana girmiştir. Bu çalkantılı süreç, romana olumlu bakış açılarının girmesini büyük çapta engellemiş, darbenin karamsar atmosferinin romana oldukça fazla yansımasına sebep olmuştur. Bahusus, romanda bir 'kısırlık' gözlenmiş, estetik ve edebi değer göz ardı edildiğinden dolayı 'durgunluk' meydana gelmiştir. "*Bu durgun ortam, solun cinselliğe, bireyselliğe kaymasına, sağın ise tasavvufa yönelmesine sebep olmuştur. Her iki kesimin ortak paydası ise işkence mevzuu olmuştur.*"[7]

Hangi zihniyette olursa olsun, 12 Eylül sonrası, özellikle romancılar için bir iç hesaplaşma, kendine, kendi hakikatine yöneliş dönemidir denilebilir. Zira roman yazarları, 1980 darbesinden sonraki süreçte yapılan hataların farkına varmış ve itidali elden bırakmadan yaşanılanları tenkide kalkışmış, toplumculuktan ziyade ferdiliği, kalabalıktan ziyade yalnızlığı, estetikten ziyade tekniği öne çıkarmıştır.[8]

1980 darbesi sonrasında ideolojilerde de kutuplaşma söz konusu olur. "*Bazı romancılar ideolojilerle hesaplaşmaya; bazı romanlar, son darbelerin etkilerini anlatmaya, bazı romanlar da ideolojik sahneden çekilmeye başlarlar. İdeolojilerle hesaplaşma da iki şekilde görülür. Kimi romanlardaki kişiler, sadece içinde düşünüp yaşadıkları siyasal yapıyı çözümlemeye çalışırlar; kimi yazarlar ise bütün ideolojilerin aldatıcılığını, bu topraklardaki köksüzlüğünü anlatmaya çalışırlar.*"[9]

12 Eylül 1980 Darbesi ve Ömer Lütfi Mete

Çevresi tarafından 'derviş meşrepli' olarak tanınan Ömer Lütfi Mete, yakın tarihimizin çetrefilli sahnelerinde ismi oldukça sık zikredilen, insanî duyarlılığı yüksek olan, ülkesinde yaşayan insanların içinde bulundukları psikolojik savaşları gören, bilen ve dahi onlarla birlikte hemdem olan bir 'dava' adamıdır. Kendi ifadesi ile 'kayıtsız ve kaygısız' olmadığını eserleriyle, yaptıklarıyla ve duruşuyla gösteren Mete, hiçbir zaman 'milletine namlusunu çeviren tanklara' selam durmamış, ömrünü sadece ülke insanına değil, tüm insanlığa hizmet uğrunda harcamış yüce gönüllü bir insandır.

7 Temmuz 1950'de Rize/İyidere'de doğan Mete, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Kur'an eğitimi almış, bunun yanında liseye de devam etmiş ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine 1970 yılında başlamışsa da 1972'de oradan ayrılarak Atatürk Eğitim Enstitüsüne geçerek burada eğitimini tamamlamıştır. Yükseköğrenimi bittikten sonra memleketine dönerek çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Mete, 1978 yılında bu mesleği de bırakarak İstanbul'a dönmüş ve *Sabah, Yeni Şafak, Türkiye, Bugün, Orta Doğu, Yeni Binyıl* gibi çeşitli gazetelerde ve dergilerde yazı yazmayı, ülkesinin varlığının güçlü bir şekilde ilelebet sürmesi için kalemini kullanmayı tercih etmiştir.

Eğitim-öğretim hayatı boyunca sözünü esirgemeyen, vaktini etrafındaki sorunlarla ve insanlarla ilgilenerek geçiren, ülkesi ve ülküsü için 'dava'sından geri durmamış, popülerliği elinin tersi ile itmiş bir yazar olan Mete, *Gülce* şiirinde olduğu gibi "*Uçurumun kenarındayım Hızır*" diyerek uçurumun kenarında olan insanlığı "*civan hazır/divan hazır/ferman hazır/kurban hazır*" dizeleri ile uyarmıştır.

Kurtlar Vadisi, Deli Yürek, Ekmek Teknesi, Bizim Ev, Eşref Saati, Hayat Bağları gibi senaryoları başta olmak üzere, şiirleri ve romanları ile tanınan Ömer Lütfi Mete, 12 Eylül darbesini de birebir müşahede etmiş, eserlerine de bunu yansıtmıştır. Söz konusu eserlerinden ve bizim de bildiri konumuz olan eser, Çığlığın Ardı Çığlık adlı romandır.

Çığlığın Ardı Çığlık ve Darbe

1989 yılında yayımlanan ve bir dönem romanı olan eser, 12 Eylül 1980 darbesi öncesi ve sonrasında yaşanılanları bir aşk hikâyesi çerçevesinde ele almış, psikolojik tahliller ile darbenin bireydeki izdüşümünü gözler önüne sermiştir.

Modern kurgu ile kaleme alınmış olan bu roman, döneme ait tarihî bilgi vermekten ziyade, darbenin etkilerinden bahsederek çeşitli metaforlar ile romanı şekillendirmiş, hem sürece dair hem de neticeleri ile ilgili yorumları iç monolog tekniği ile kişilere söyletmiştir.

Romanın konusu şöyledir:

12 Eylül 1980 darbesinde işlemediği bir cinayet suçundan dolayı idam mahkûmu olan Bahri, vatan millet sevdalısı bir gençtir. Hapishanede çeşitli işkencelere maruz kalır. Nişanlısı Kevser ise onun tahliye olup kurtulacağına inanır ve ona olan sevgisinden hiç vazgeçmez. Fakat Kevser ile Bahri'nin arasında demir parmaklıklar ve buz gibi duvarlar vardır. Bahri dik duruşunu hiçbir şekilde bozmayarak her türlü işkenceye katlanır. Nişanlısına da daha fazla üzülmemesi için kendisini unutmasıyla ilgili telkinlerde bulunur. Ve romanın sonunda Kevser, Bahri'ye kavuştuğuna dair hayaller görmeye başlar.

7 Mustafa Ayyıldız, a.g.e., s. 37.
8 Fatih Andı, "Roman Okumak Erkek İçin Ayıp", *Yeni Şafak*, 7 Aralık 1995.
9 Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır?*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 231.

Roman, Kevser'in hem çok sevdiği nişanlısını hem de psikolojisini kaybetmesi ile sona erer.

Romanda yer alan darbe ile ilgili metaforların başında 'işkence' gelmektedir.

Darbe gerçekleştikten sonra hapishaneye atılan kişilerden biri olan Mustafa, darbecilerin kendisini konuşturarak bilgi almak için götürdüklerinde ne hissettiğini şöyle anlatır:

"*Götürülürken korkunç bir çelişki yaşıyorsun. Umutla dehşetin mengenesindesin. Yeni bir işkenceye başlayacaklar diyorsun... Madem buna gerek gördüler, daha büyük bir vahşeti planlayabilmişlerdir... Böyle düşünmen gerekiyor... Öyle ya, öncekinden daha şiddetli bir formül bulabildikleri zaman senin direncinin kırılabileceğini düşünebilirler... Demek ki, yeni numaraları var diyorsun..* Böyle diyorsun *işte... Oysa mantığın da isyan ediyor bir yandan. Önceki sefer yaşadıklarından daha korkuncu olamaz diyor sana... Mantığın diyor.. 'Bunlar yeni bir buluş yapmış olamazlar' diye kendi kendine telkinde bulunuyorsun. Böylece ümitlenir gibi oluyorsun. Çünkü sana göre hiçbir şey, gördüğün işkenceden daha dehşetli olamaz. İşkencecilerin kendi kendilerini aşamayacaklarını farz etmek istiyorsun. Ee, ne olacak, yani efendim; aynı işkenceleri de herhalde tekrar etmezler diyorsun. Oysa ne sürprizler bekleyebiliyor insanı?*"[10]

İşkence hiçbir şekilde, hiçbir durumda kullanılmaması gereken bir eylem iken, darbe sonrası kimi zaman sadece eziyet etmek adına, kimi zaman ise gerçekten bilgi almak adına kullanılmıştır. İşkenceye maruz kalanlardan bazıları niçin orada olduklarını anlayamazken, bazılarına ise herhangi bir gayrimeşru hareketi olmamasına rağmen, sistemin dışına atmak için kendisine çeşitli suçlar atfedilerek işkence yapılmıştır.

Romanın başkişilerinden olan Bahri de işlemediği bir suç için işkence görmektedir. İşkence anı romanda şöyle anlatılmaktadır:

"*Bahri'yi basık bir tavana baş aşağı asmışlardı. Dört bir yanı beyaz ve çırılçıplak odanın tam ortasında başını merkez alan bir yuvarlak sehpanın üzerinde, daktiloyla yazılı bir kâğıt ve kalem duruyordu. Kenarlarında ise iki kadeh, çeşitli çerez ve meze... Yanında manyeto cihazı ve kablolar...*

İki genç adam, sehpanın yanında sırt sırta vererek oturup ayaklarını *uzatmıştı.(...) Mavi gözlü olanı sigara yaktıktan sonra bir iki nefes çekip Bahri'ye uzatıyordu. Yanan ucunu dudaklarına yakın tutacaktı:*

10 Ömer Lütfi Mete, Çığlığın Ardı Çığlık, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara, 1989, s. 10-11.

'Ali Vural'ı da sen öldürdün.'

Kolları arkasından bağlıydı Bahri'nin. Kulağından tutan öteki görevli kendine doğru çekiyordu:

'İmzalayacak mısın?'

Bahri gözlerini yumup kalacaktı.

'Kime diyorum?'

Güçlükle başını iki yana sallayıp reddeden Bahri'ye bağırıyordu:

'Aç gözlerini.'

Bahri'nin yüzü gözü kan içindeydi:

'Aç dedim.'

Direneceğini bildiği için kulağını sertçe çekip bırakacaktı:

'Ben sana gösteririm."[11]

Romanın gizli kahramanlarından biri olan ve ismi verilmeyen gazeteci ise, işkenceyi yapan kişilerin kendi eylemlerine 'işkence neticesinde elde edilen gerçek' olarak baktıklarından dolayı, yaptıklarına dair bir pişmanlık yahut merhamet duymadıklarını şöyle tasvir eder:

"İşkencecinin inanmaya başladığı bu anlar, bana işkence olayının gerçek ama soyut faili gibi görünmüştü. Çünkü, ahlak-dışı bir yolla elde edilen gerçek, işkencecide suçluluk duygusunu bastıran bir tatmin uyandırıyordu. İtirafın delil değeri, yapıldığı şartlara göre hukuken değişkenlik arz edebilirdi. Ama burada, özellikle işkence altındaki insan ruhunun samimiyetle çözülüp acı bir coşkuyla gerçeği verdiği anlarda, itirafın kendisi, sadizmi aşan bir olguydu. Hatta onu ele geçirenin tesellisiydi bir bakıma. ‹Yaptığıma değdi bari' diye düşünüyordu sanki."[12]

Darbe sonrası halkın, anarşinin ortadan kalkarak toplumun sükunete ermesi için seçenek olarak sunulan işkenceye razı gelmesinden rahatsızlık duyan yazar, bu bakış açısını roman kişilerinden ismi belirtilmeyen gazeteciye iç monolog yöntemi ile söyletir. Bu söylemler ironi ile verilen eleştiriler şeklinde olmuştur. Zira bu gazeteci, roman boyunca adeta yazarın sözcülüğünü üstlenmiş gibidir:

11 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 74-75.
12 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 208.

"*Biz milyonlarca insan, işkenceye karşı suskun kalmanın onursuzluğunu bölüştüğümüz için birbirimizin yüzüne bakabiliyorduk. Kaldı ki, güneşin birden tutuluşu gibi anarşinin duruvermesini de işkenceye borçluyduk. İşkence sayesinde konuşturulanların verdikleri bilgilerle örgütler çökertildiği için can güvenliğine kavuşmuştuk. (...) Sanki o günlerde bir dev hoparlörden topluma sorulmuştu: 'Ya anarşi ya da bir kısım anarşiste işkence... İkisinden birini tercih et. İkincisini tercih ediyorsan susman kafidir...'(...) Toplum işkenceyi tercih etmişti. Öyleyse bu bir linç olayıydı. Cinayeti herkes işlemiş, ama kimse katil olmamıştı. Bizler, böyle bir beraatın hürriyete kavuşturduğu insanlardık.*"[13]

1980 darbesinin ardından kişi hangi suçu işlemiş yahut kendisine hangi suç atfedilmiş olursa olsun, yakalanıp hapishaneye götürülen her kişiye potansiyel 'terörist' olarak bakılmıştır. Ve bu süreçte söz hakkı olan hakiminden memuruna kadar herkes, teröristlerin işkenceyi hak ettiğine dair bir bakış açısına sahiptir. Bu durum, romanda Bahri'nin eleştirileri ile şöyle dile getirilir:

"*Sonra ne oluyor? Günlerce susuz kalmış bir çöl zavallısı gibi bulduğun testiye sarılıyorsun. Su değil, kül dökülüyor ağzına... Henüz yeterince soğumamış kül... Hâkim* gözünün içine baka baka alay ediyor seninle çünkü... Sen kim oluyorsun da insanlık suçu olan işkenceyi ağzına alıyorsun... Sen terörist değil misin? Sanki *hâkimin* gözlerinde bir ışıltı vardır: Sana der ki: *‹Eee, etme bulma dünyası'. Böyle der... Senin gibi bir teröristin işkence görmesinden normal ne var ki... Hak ettin bunu canım... Böyledir hâkimin bakışları çoğu zaman... Ve sen hayal kırıklığının zirvesinde donup kalırsın. İşkenceden beterdir bu...*"[14]

Darbe önce ve sonrasında içine düşülen bu çetin ve çetrefilli durum, tüm halkı karamsarlığa itmiştir. Yeni kurulacak olan hükümetten de umudunu kesen halk, 'iç savaş' çıkacağına dair bir öngörü içine girmiş ve bunu sesli ifade eder olmuştur. Halkın bu psikolojik travması, yazarı da tesiri altına almış ve roman kahramanlarından olan Kevser ile gazetecinin konuşmalarında somutlaşmıştır:

"*Kevser'le bir süre sıkı yönetimi tartıştık. İkimiz de iç savaşın neredeyse kaçınılmaz göründüğüne inanıyorduk.*"[15]

Söz konusu travma, halkın ruh paniğini tetiklemiş, devlete ve yönetime karşı umutsuzluk hat safhaya ulaşmıştır. Romandaki iç monologlar bu durumu şöyle ortaya koyar:

13 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 209.
14 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 59.
15 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 168-169.

"*Ateş hâlâ düştüğü yeri yakıyordu. Çarpışan iki kesime göre kendini ortada sayanlar için başlıca korku, devlete karşı duyulan umutsuzluktan besleniyordu. Herkes, her fırsatta anarşistlerin sadece bir avuç olduğunu söylüyordu ama gene de devlet bu bir avuç canavarı milyonluk silahlı güçle haklayamıyordu.*"[16]

Bir diğer önemli metafor ise 'aydın çelişkisi'dir. Dönem itibariyle aydın görünümlü kişilerin insanlığa doğru yolu göstermek yerine rahatı ve huzurlarını tercih ediyor olmaları, 12 Eylül'ün can ve vicdan özgürlüğüne yapılmış çok büyük bir darbe olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir. Darbe sonrasında aydın zümresinde meydana gelen çelişkili tutum ve davranışlar ise romanda bir iç monolog olarak karşımıza çıkmaktadır:

"İhtilalin birinci ayından sonra yakın geleceği görmeye başlamıştık. Toplum genel olarak rahat bir nefes alırken her kesimden aydınlar amansız bir çelişkinin ortasındaydı. Demokrasinin askıya alınmasıyla birlikte sihirli bir değnek dokunmuş gibi can güvenliğinin sağlanmasını açıklamak mantık bakımından zor değildi. Asıl önemli olan, yüreklerdeki çarpılmaydı.

İnsan hakları ve demokrasi idealleri uğruna her şeyi göze alabilecek olanlar bile can korkusunu atlatmanın benzersiz sevincini kendi vicdanlarından kovamıyorlardı. Yaşama hakkını bir darbeye borçlu olmanın, tanklara ve süngülere minnet yaratması adeta iç güdü gereğiydi. Bu duyguyu hiçbir ideal yenemiyordu. 'Önce can' gerçeğini gizlemek için, uzun vadede daha korkunç patlamalar olabileceği fikrine sarılanlar da inandırıcı olmaktan uzak görünmekteydi. Oysa fikir planında hangi aydın, ihtilallerden hayır umabilirdi? Kaldı ki, savaşan kutuplardan birine yakınlık duyan aydınlar, kendi ideolojilerinin mensupları adına kapkara bir geleceğin korkusunu almışlardı. (...)

Vicdanlar basit bir aritmetik işlemi yapmaktaydı. 12 Eylül'ün getirdikleri, götürdüklerinden çıkarıldığı zaman geriye bizzat hayat kalıyordu. Renksiz, hareketsiz, kişiliksiz, hürriyetsiz, hatta sürüce bir hayat..."[17]

Bir diğer önemli metafor ise, 'düşünce suçu'dur. Darbe öncesi ve sonrasında herhangi bir fiili hareket dışında düşünceleri dile getirmek, farklı bir fikre sahip olup onu savunmak da hak ihlali olarak görülmüş, demokratik bir ülke olmanın dışına çıkılarak suç sayılmış ve son derece vahşi eziyet ve işkenceler ile karşılık bulmuştur. Bu bağlamda romanda baş kahraman olan Bahri, 'düşünce suçu' işlemiş bir 'düşünce suçlu'sudur. Hapishaneye atılır ve işkencelere maruz kalır. Bu süreçte kendisine ithaf edilen suç ile kendisini bir 'kurban' olarak niteleyen Bahri, düşüncelerinden dolayı öldürülen insanları hatırlatarak yazarın hislerine adeta tercüman olmuştur. Ayrıca düşüncelerinden

16 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 154.
17 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 173-174.

dolayı öldürülen, işkence gören insanların varlığının bu döneme has olmadığı ve her dönem var olageldiğini de belirtmiştir:

"*Hayır, cinayet işlemedim demek istemiyorum. Yani buna inanmanızı beklemiyorum. Milyon defa sorulsa işlemedim derim. İnanılmayacağını bile bile. Benim durumumda olan herkes için böyle düşünüyorum. Kurban diyorum... (...) İlk bakışta basit bir trajedi bu. Çünkü benim gibi düşündüğü için öldürülen yüzlerce insan var. Sırf düşündüğü için... Bunlar arasında karınca ezmeyenler bile var... Kurban özelliği değişmiyor. Ben düşüncemin kurbanıyım. Bu da yeni bir şey değil.*"[18]

SONUÇ

Çığlığın Ardı Çığlık adlı roman, 12 Eylül 1980 darbesinin öncesi ve sonrasını ele alan bir eser olarak, dönemin siyasi, sosyal yahut iktisadi yönünden ziyade, bireylerdeki psikolojik izleri üzerinde durmuştur. Yazar Ömer Lütfi Mete, darbeye müşahit olan biri olarak eser kahramanlarında hem kendi hissiyatını hem de toplumda var olan ruhsal durumu çözümleyerek ele almıştır. Bunu yaparken, iç monolog, bilinç akışı, diyalog gibi teknikleri kullanmış ve metaforlar üzerinden dönemi tahlil etmeyi denemiştir.

Söz konusu yöntem ile kullanılan dil ve üslûp, 12 Eylül darbesiyle birlikte bireyselleşmeye bir adım daha atan, darbe tecrübesini defaatle yaşayan Türk toplumu için, bir ruhsal portre örneği olmuştur.

Roman yazarı da bu toplumsal değişim ve çöküş/yükseliş süreçlerini yansıtmakla kendisini vazifeli görmüş, darbenin romanı da etkilediğini ortaya koymuştur.

18 Ömer Lütfi Mete, a.g.e., s. 57.

KAYNAKÇA

ANDI, Fatih, "Roman Okumak Erkek İçin Ayıp", Yeni Şafak, 7 Aralık 1995.

AYYILDIZ, Mustafa, *Yakın Dönem Türk Romanı ve Roman İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

FORSTER, E. M., *Roman Sanatı*, (Çev.Ünal Aytur), Adam Yayınları, İstanbul, 1985.

GÜRBİLEK, Nurdan, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.

METE, Ömer Lütfi, Çığlığın Ardı Çığlık, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara, 1989.

MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

NARLI, Mehmet, *Roman Ne Anlatır?*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

TÜRKEŞ, A. Ömer, «Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı» *Birikim Dergisi*, Nisan 2000, S.132.

www.birikimdergisi.com, erişim tarihi: 29.05.2017

ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ

Dr. Yeşim DEMİR

ÖZET

Ordu, Osmanlı İmparatorluğu döneminin reform hareketlerinde, Çok Partili Dönem ve sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve etkisini sürdürmesinde büyük rol oynamıştır. 1950–1960 yılları süresince, Türkiye ekonomik, politik, sosyal krizlerle karşılaşmıştır ve DP bu durumla başa çıkmakta yetersiz kalınca, ordu 27 Mayıs devrimini gerçekleştirmiştir. 27 Mayıs 1960 devriminin bazı açılardan henüz tamamlanmamış olduğunun deklaresi üzerine, Albay Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 de iki çeşit yenileme girişimleri yapılmıştır ancak başarılı olunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ordu, Darbe, Hükümet, Siyaset.*

THE COUP ATTEMPTS OF COLONEL TALAT AYDEMIR

ABSTRACT

Being in the leading position of the reform is activities from the period of The Ottomon Empire, the Army played an important part in establishing the Turkish Republic and maintained affectiveness during and after the period with multi –parties. During 1950–1960, Turkey confronted economic, political, social crisis and when it was felt that DP was unable to coup with the situation, the 27 Mayıs 1960 Revolution was contucted, by the army. Declaring that the 27 Mayıs 1960 Revulation was not completed in some respect two attend for revolution was made in 22 February 1962 and 21 May1963 by Colonel Talat Aydemir and his friends, but they were unsuccessfull

Keywords: *Army, Stroke, Government, Politics.*

GİRİŞ

Türk Devlet geleneğinde, askerlik müessesinin önemli bir yeri vardır. Askerlik müessesesi, ya bürokrasiyi bizzat teşkil etmiştir, ya bürokrasinin hakim unsuru olmuştur, ya da sivil sevk ve idareye etki eden bir güç olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı yenilgisi sonucunda imparatorluk parçalanmış ve yer yer işgale uğramıştı. 1919 sonrası, devlet tam sivil bir şekilde yüksek bürokrasi esasına dayanmıştır.

Ordu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Albay Talat Aydemir'in darbe girişimlerine kadar üç defa yönetime müdahale ederek sivil rejime ara vermiştir. Bunlardan ilki olan 27 Mayıs 1960 ihtilali başarılı olmuştu ama sonrasından gelen 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Türkiye'de Ordu ve Siyaset İlişkisi

Ordu-Siyaset ilişkisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, Türk siyasal hayatında Silahlı Kuvvetlerin her zaman belirgin bir konumda olduğu görülür. Bu durumda birçok etkenin rolü vardır. Bir kısmı geçmişin yani Orta Asya Kültürü'nün izleri, bir kısmı teknolojik gelişmeler ve ekonomik faktörler olduğu gibi, bir kısmı da Türk toplumunun sahip olduğu değerler sisteminden kaynaklanmaktadır[1].

Siyaset Biliminin kurucusu Thomas Hobbes, siyaseti bir çeşit kâğıt oyununa benzetmektedir. Yalnız siyasetle arasında şu farkın olduğunu belirtmiştir: "*Eğer burada oyuncular başka bir kaz üzerinde anlaşmamışlarsa, sopalar yani ordu kaz haline gelir.*" Prof. Rustav, ordu müdahalesini de " *Anayasanın temel prensipleri üzerinde anlaşamama, tartışma yoluyla devleti idare etme hususunda tecrübesizlik, sivil idare mekanizmasındaki zaaf, siyasi teşekküllerin cansızlığı, menfaat gruplarının dağınık hali gibi sebepler yüzünden, şiddet yalnız son çare değil, siyasette sık kullanılan bir gerekçe olur*" şeklinde değerlendirmiştir[2].

1960-1970 yılları arasında dünyada görülen 93 darbe ve devrimin 92'si geri kalmış ülkelerde ortaya çıkmıştır. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, rejimi silahlı kuvvetlere verdiği önem ve onlara sağladığı koşulların yanında özellikle subay kesiminin toplumsal kökeni ordunun siyasal eğilimlerinin oluşumunda önem taşır[3].

1 Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s.174.
2 "Ortadoğu' da", *Yarın*, S. 10-24, (29 Mayıs – 7 Ağustos 1963), s. 14.
3 Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitapevi, 7.b., Ankara, 1999, S. 279-285.

İhtilâller hep bir umut ışığı olmuştur. Mutsuzluk ve umutsuzluğu gidermek isteyen hemen her aydının gözü zaman zaman silahlı kuvvetlerde olmuştur. Başı sıkışan, çaresiz kalan orduyu yardıma çağırmıştır. Bunu özellikle aydınlar yapmıştır. Oysaki ihtilâl kendi içinde önce bölünmeye sonra yozlaşmaya mahkûm olmuştur. Halkla bütünleşmediği, halka dayanmadığı için de uzun ömürlü olamamıştır[4].

İlk zamanlardan günümüze gelinceye kadar, silahlı kuvvetlerin temel görevi, siyasal otoritenin emrinde savaşa hazırlanmak, gerektiğinde savaşmak ve muhtemel saldırı ve tehlikelerden düşmanı caydırmaktır. Devletin sosyal düzeni giderek "*milli savunma*" yı sağlamak için maddi bir güce dayanmak zorunda oluşu, silahlı güçlerin gerekliliği sonucunu doğurmuştur[5]. Zaman içerisinde gelişmeyle beraber ordu hakkındaki anlayış da değişir ve kurumlar giderek sivilleşirken, ordunun, sivil bir iktidarın özellikle bireylerin özgürlükleri için tehlikeli olabileceği yönünde bir düşünce ortaya çıkar. Bu düşünceyi ortadan kaldırmak için orduyu, "*belli bir bölgede*" tutmak yoluna başvurulur[6].

Türk Ordusu diğer ordulara benzemez, milli orduların en güzel örneğini oluşturmaktadır. Tarih boyunca devletlerin gerilemeleri, ücretli askerler, devşirmeler ve yabancı askerler kullanmakla başlamıştır. Bu nedenle 200 yıldan beri milli ordular, istibdat dönemi de dahil gericiliğe alet oldukları halde Türk Ordusu'nun ileri adımlar attığını görmekteyiz.

Türk ordusu, I. II. Meşrutiyet' in kurulmasına yardım etmiş, Kurtuluş Savaşı'nı zaferle bitirmiş, meşruiyetini kaybeden bir hükümeti devirmiştir. I. Meşrutiyet hareketi, keyfi bir idarenin yıkılması için yapılmıştı. Bir avuç vatansever insanın ve subayın zorlaması ile ilan edilen II. Meşrutiyet' in dayanağı da ordu idi[7]. Milli bilince ulaşan insanların eseri olan Kurtuluş savaşı sonrası ordu zaferden daha önemli olan devrimlerin de bekçisi olmuştur. Milli ordu, politika içinde koruyucu değildir[8].

1919-1922 arasındaki Milli Mücadele yıllarından başlanarak Türkiye'de ordu, bir zabıta kuvveti olarak görülmüş ve kullanılmıştır[9]. 1908'de Meşrutiyet'e önderlik eden ordu, 1920-1922 dönemindeki Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında Cumhuriyet'in kurulmasına ve yeni rejim yerleştirilmesine destek vermiş, reformların iktidardaki tek parti (CHP) ile birlikte

4 Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul, 1991 s.124.
5 Şevki Özdemir, *Askeri Darbeler Üzerine Sosyolojik bir inceleme ve Türkiye Örneği,* (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Ankara, 1994, s. 1-2.
6 Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş*, Say. Yay., İstanbul, 1988, s. 485.
7 Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, İstanbul, 1971, s.8-9.
8 *A.g.e*., s. 11-12.
9 Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 19.

uygulayıcısı olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarına kadar ordu kendisine verilen rolün gereklerini yerine getirmekte hiçbir tereddüt göstermemiştir[10].

Yıkılan bir imparatorluğun üzerine yeni bir cumhuriyet kurma ve Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı role rağmen Atatürk dönemi, Türk Ordusu'nun devlet işlerinden ayrılması için en çok çaba harcadığı ve ayrıldığı dönemdir. İttihat ve Terakki içinde askerin siyasetle uğraşmasının büyük sakıncalarını gören Mustafa Kemal, ordunun siyasetin dışına çıkartılması için, başta kendisi olmak üzere siyasetle uğraşacak bütün subayların üniformalarını bırakıp Meclise girmelerini sağlamış hatta Osmanlılarda hem asker hem de sivil yüksek memurlar için kullanılan "*PAŞA*" deyimini yasaklatmıştır. Atatürk'ün başlattığı bu akım, İnönü tarafından da sürdürülmüş ve ordu tam anlamıyla siyasetin dışına çıkartılıp, sivil otoritenin emrine sokulmuştur[11].

Türkiye, II. Dünya Savaşına girmemesine rağmen TSK'nın eksikliklerinin çok belirgin olarak ortaya çıkması, genç subayların yüksek kumanda heyetine ve İnönü'nün şahsında somutlaşan devlet yönetimine karşı güvenlerini sarsmış, ordu içinde gizli örgütlerin kurulmasına neden olmuştur[12]. Çok partili siyasal yaşam ile birlikte ordunun yeni siyasal alandaki rolü de değişmeye başlamıştı. Bunun ilk göstergesi 1944'te Genelkurmay'ın Başbakan'a bağlanmasıyla başlamıştır[13]. 1944'ten başlayıp 1949'a kadar devam edecek bu model ordu Çankaya bütünleşmesini sağlayacak bir model olarak değerlendirilmiştir[14].

1944-1950'li yıllarda çok partili sisteme geçiş döneminde, ordu mensuplarının Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ortak olduğu iktidardan devre dışı bırakılması ile tek parti yönetimi en önemli güçlerden birisini kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda bu güç kendisine muhalif bir hal almıştır[15]. Ordu, tek partili dönemin kapanmasıyla birlikte partiler dışı kalarak politik alana müdahale etmeye başladı. Kuruluş dönemi kültürü silahlı kuvvetlerin müdahaleleri için uygun bir ortam oluşturuyordu[16]. Çok partili döneme geçildikten sonra subaylar, sivil aydınlar gibi politika ile ilgilenmeye başladılar. 1946 seçimlerinde yapılan yolsuzluk ve yolsuzlukların siyasal alanda oluşturduğu sert

10 *A.g.e*., s. 32.
11 Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım*, Milliyet yay., İstanbul, 1987, s. 424-425.
12 Rıfkı Salim Burçak, *Türkiye' de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara, 1979, s. 92;Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan yay., Ankara, 1991, s. 142.
13 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan Günümüze)*(Çev. Ahmet Fethi), Hil yay., İstanbul 1996, s. 262.
14 Suat Parlar, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi – Politiki*, Bibliotek yay., İstanbul, 1997, s. 35.
15 *A.g.e.*, s. 169.
16 Serdar Şen, *Cumhuriyet Kültürünün oluşum sürecinde bir İdeolojik Aygıt olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 58.

tartışmalar bu ilgiyi daha fazla artırmıştı. 1950 seçimleri yaklaşırken 1946 seçimlerinde yapılan oyunların tekrarlanıp tekrarlanmayacağı konusunda ordu içinde kuşkular vardı. Hatta iktidara karşı bazı kıpırdanmalardan da bahsedilmiştir[17].

Demokrat Parti (DP) dönemi, ordu-siyaset ilişkileri yönünden önemli bir dönemdir. DP'nin seçimle iktidara gelmesi ve kapıldığı heyecan Türk toplumunda henüz oturmamış dengeleri daha da alt üst etmiştir[18].

1950'ye kadar tartışmasız bir şekilde Türk siyasal hayatında önemli bir güç olan ordu bundan sonra daha önceki değişikliklerin savunuculuğunu değil yeni durumun ortaya çıkardığı işlevleri yüklenecektir[19]. T.S.K. iç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesinde silahlı kuvvetlerin vazifesi, "*Türk Yurdu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır*." denirken, 85. maddesinde ise, "vazifesi, Türk Yurdu ve Cumhuriyeti'ni içe ve dışa karşı, lüzumunda silahla korumak olan silahlı kuvvetlerde her asker kendine düşeni öğrenmeye ve icabında son kuvvetini sarf ederek yapmaya mecburdur" denilmektedir"[20]. Ordu da bu yasa maddelerinden aldığı güçle politik alanda sürekli var olmuştur. Silahlı kuvvetler kendini siyasal iktidarın denetiminde bir kurum olmaktan daha çok devletle olan ilişkisi içinde tanımlamıştır[21]. Siyasal partiler ve bunlar arasındaki ilişkiler, ordudaki bölünmeleri ve ordunun bir bütün olarak hareketlerini etkilerken, ordudaki eğilimlerde partilere ve hareket şekillerine önemli ölçüde yön vermiştir[22].

Talat Aydemir'in İlk Darbe Girişimi (22 Şubat 1962)

Çok partili döneme geçildikten sonra subaylar da, sivil aydınlar gibi politika ile ilgilenmeye başlamışlardı[23]. 1946'lı yıllarda, CHP ile DP yakınlaşması askerlerin parti eğilimlerini değiştirmiş ve 1946 yılındaki seçim hileleri askerleri iktidara karşı tepkiye yönelterek ihtilal amaçlayan teşkilatlar kurulmaya başlanmıştı[24]. Ordudaki ilk siyasi kıpırdanmalar 1946'dan sonra başlar. 1946 seçim sonuçları subaylar arasında da rahatsızlığa neden olmuş ve bir grup subay sonraki seçimler de aynı olumsuzlukların devam etmesi durumunda buna izin vermemek için duruma müdahale etme kararı almışlardı[25].

İlk örgütlenmeler 1954 sonu ile 1955 başlarında Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay'ın teşebbüsleri ile Kasım 1954'te, Tuzla Uçaksavar Okulu'nda kurulmuş, Ekim 1955'ten itibaren İstanbul'da Harp Akademisi, İhtilalci çalışmalar için uygun bir alan olarak seçilmiştir. Birbirinden haberli ve habersiz olarak kurulan darbeci gruplar birbiri ile temas ve irtibat kurarak hızlı bir şekilde birleşiyorlardı[26]. Amaç, yeni bir düzen, dürüst bir yönetim şekliydi. İlk örgütlenme içinde Dündar Seyhan, Talat Aydemir, Orhan Kabibay, Osman Köksal, Faruk Güventürk, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı ve Ahmet Yıldız vardı[27].

Bu dönemde daha sonraları da gözlemlenen bir olgu ortaya çıkmıştır. Komitelerde başkanlar en yüksek rütbeliler olmayıp, bu tür kişiler ancak kararlaştırılan ihtilale başkanlık etmek üzere aranmıştır[28]. Ülkenin giderek içinden çıkılmaz bir duruma gelmesi nedeniyle TSK tarafından 27 Mayıs 1960 yılında askeri darbe yapılmıştı[29].

Ordunun belkemiğini oluşturan orta rütbedeki subaylar tarafından gerçekleştirilen ihtilalden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) içinde, çoğunluğu oluşturan ve başından beri CHP'nin etkisi altında olan, "*işleri düzelttikten sonra*"iktidarı sivillere bırakmayı amaçlayan birinci grup ile askeri müdahaleyi kalıcı kılma, devleti ve toplumu buna göre yeniden düzenleme çabası içinde olan ikinci bir grup vardı[30]. MBK'nın 2'ye ayrılması sonucundaki gelişmeler, ordudaki bazı genç komutanları da endişelendirmişti. Bazı MBK üyelerinin politik amaçlarla Silahlı Kuvvetleri kullanma yolundaki hareketleri hoş karşılanmıyordu[31]. MBK üyeleri arasındaki güvensizlik ve birbirinden endişe etme durumunun devam etmesi sonucu, 13 Kasım 1960'ta ikinci grup adı verilen MBK'nın 14 üyesi yurtdışında başka görevlere atanmak suretiyle tasfiye edilmişlerdi[32]. 14'lerin tasfiyesinden sonra Silahlı Kuvvetler bünyesinde bölünmeler görülmeye başlamıştı. MBK üyeleri, orduyu etki altında tutmak için Ankara ve İstanbul'da bulunan komutanları faaliyete geçirerek kararlar aldırıyorlardı. Bu olay silahlı kuvvetler içinde oldukça yıkıcı bir etki yaratıyordu. MBK'nın 23 üyesi gruplar halinde ordu içinde taraftar toplamaya

17 Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul, 1966, s. 153-154.
18 Mehmet Ali Birand, *a.g.e.*, s. 431.
19 Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs – 12 Mart)*, İletişim yay., İstanbul, 1994, s. 55.
20 *TSK. İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği* (Resmi Gazete ile Neşir ve İlanı, 9 Ocak 1961, s. 10702), Deniz Basımevi, İstanbul, 1969, s. 16-22.
21 Serdar Şen Şen, *a.g.e.*, s. 51.
22 *A.g.e.*, s. 89.
23 Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966, s.153–154.
24 Kurtuluş Kayalı, *a.g.e.*, s.59-61.
25 Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye' de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987, s. 101-102.
26 *A.g.e.,* s. 103.
27 Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs Romanı*, Çağdaş yay., İstanbul, 1975, s. 88.
28 Kurtuluş Kayalı, *a.g.e.*, s.59-61.
29 Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, İstanbul, 1998, s.187.
30 *A.g.e.*,s.185-186.
31 Can Kaya İsen, *22 Şubat–21 Mayıs: Geliyorum Diyen İhtilal*, İstanbul, 1964, s.15.
32 Ekrem Serim, *Türkiye'de Anayasa Hukuku Yönünden 27 Mayıs Devriminden Bu yana Siyasal İktidar Ordu İlişkileri*, Ankara, 1974, s.42.

başlarken, bir yandan da 14'lerin mağdur olduğuna inanan taraftarları ordu içinde ayrı bir teşkilat kurabilmek için çalışıyordu. Artık ordu çeşitli gruplara ayrılmış ve siyaset içinde bocalamaya başlamıştı[33]. Talat Aydemir, ancak yeni MBK içinde anlaşmazlıklar çıkınca, bazı üyelerin kendilerine dışarıdan destek aramaya başladığında önem kazanmıştı. Harp Okulu'nun başında bulunması ona avantaj sağlıyordu. Bu durum da, liderliğini Albay Talat Aydemir'in yaptığı Albaylar Cuntası'nın kurulmasını sağlamıştır. Albaylar Cuntası, 15 Ekim seçimleri ve hükümetin kuruluşuna kadar geçen süre içinde giderek güçlenmişti. Artık Cunta'dan herkes bahsediyordu[34].

1961 yılının Mart ayında İstanbul'da, 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk ile Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler'in liderliğindeki generaller ve Ankara'da Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'in liderliğindeki Albaylar Cuntası tarafından ortaklaşa Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) kurulmuştur[35]. Silahlı egemen güç idaresini, komiteye doğrudan SKB gizli yemin belgesi ile kabul ettirmişti. Belgenin, "*MBK, TSK'nin bölünmez bir uzvu*" olduğuna dair hükmü, siyasal idare kademelenmesinde Silahlı Kuvvetlerin, Komite'nin üstünde yer aldığını açıkça göstermekteydi[36].

SKB varlığını ortaya koyduğu dönemden itibaren MBK, şeklen var ama fiilen hükmeden güç SKB idi. SKB, gücünü özellikle 6 Haziran 1961'de göstermişti[37]. 1961 seçimine hazırlıkların devam ettiği dönemde, bu seçim ile yönetimin kesin olarak sivillere devredileceği ileri sürülmüş olmasına rağmen, Talat Aydemir ve arkadaşları yapılacak seçimlerin istikrarı sağlamayacağını, reformları yapmaya yeterli olmayacağını savunmuşlardır.

15 Ekim 1961 seçimleri AP ve CHP'nin birbirlerine yakın oy almaları ve ikisinin de tek başına hükümeti kuramamaları sonucunu ortaya çıkarınca, ordu içinde 27 Mayıs ilkelerinin korunması gerekliliği yolunda bir inanç ve bunun doğal uzantısı olarak eylemde bulunma gereği düşüncesi doğmuştur. SKB'nin üyelerinden bazıları, "*Her ne kadar seçimler istenildiği ve düşünüldüğü gibi sonuçlanmamışsa da şimdilik askeri bir müdahale yapmaktansa, CHP'nin öncülüğünde yeni bir TBMM bir defa daha denenmelidir, eğer başarılı olamazlarsa, o zaman müdahale ederiz*" diyorlardı[38]. Talat Aydemir'e göre, seçimler sonunda ulusal irade tam olarak gerçekleşmemiş ve bu durum silahlı kuvvetler içinde fikir ayrılığına neden olmuştu[39]. Bu görüş, silahlı kuvvetlerin üst düzey komutanları tarafından da benimsenmiş ve seçimlerden 6 gün sonra 21 Ekim 1961'de İstanbul'da Harp Akademileri'nde 10 General, 27 Albay ve 1 Yarbay toplanarak "*21 Ekim Protokolü*" denilen belgeyi kabul ederek imzalamışlardı. Bu protokole göre;

1- T.S.K., 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan önce duruma fiilen müdahale edecektir.

2- İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

3- Bütün siyasi partiler faaliyetinden men edilecek, seçim sonuçları ile MBK feshedilecektir.

4-Bu kararın uygulanması 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne ertelenmeyecektir[40].

21 Ekim Protokolü'nde belirtilen şartlar siyasi partilere bildirildi ve 24 saat içerisinde cevap verilmesi istendi. Verilen süre 24 Ekim 1961 saat 09.15' te sona erecekti. Dört siyasi partinin liderleri, bu şartları görüşmek için 23 Ekim gecesi toplandı. 24 Ekim sabahı da Çankaya'da, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında yeni bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya 4 lider dışında Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet komutanlarının da katılmasıyla "*Çankaya Protokolü*" denilen belge imzalandı. Protokol 4 maddeden oluşuyordu;

1- Siyasi Partiler Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek ve Cemal Gürsel' e oy verilmesi için liderler, gruplarında ellerinden gelen çabayı göstereceklerdi.

2- Ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hak geri alınmayacağı gibi Eminsular' la[41] ilgili kanun da değiştirilmeyecekti.

3- Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir af kanunu çıkarılmayacaktı[42].

4- 147'ler[43] üniversitelere alınmayacaktı.

33 Talat Aydemir, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May matb., İstanbul, 1968, s.s.89-90.
34 *Akis*, XXIII/ 400, 26 Şubat 1962, s.7.
35 Yılmaz Öztuna -Ayvaz Gökdemir, *a.g.e.*, s.139.
36 Osman Doğru, "27 Mayıs, İktidar ve S.K.B.", *Tarih ve Toplum*, XII/71, (Kasım,1989), İletişim yay., İstanbul, 1989, s.54.
37 Yılmaz Öztuna -Ayvaz Gökdemir, *a.g.e.*, s.s.140-141.
38 *A.g.e.*,s.145.
39 Talat Aydemir, *a.g.e.*, s.104.
40 Sadi Koçaş, *Atatürk' ten 12 Mart' a (Anılar)*, III, Tomurcuk matb., İstanbul, 1977, s.1091.
41 *Eminsu(Emekli İnkılâp Subayları),27 Mayıs 1960'tan sonra MBK tarafından emekli edilen 7000 kadar subay adına, 20 kişi tarafından 6 Eylül 1960'ta kurulan bir dernek. Eminsu, 12 Eylül 1980'e kadar varlığını sürdürmüştür.*
42 Rıfkı Salim Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniv. Basın Yayın Yüksekokulu Matb., Ankara, 1987, s.s.41-42.
43 *27 Mayıs İhtilali'nden sonra 28 Ekim 1960'de aşırı solcu, partizan ve ahlaki zaafları olduğu gerekçesiyle 147 öğretim görevlisi üniversitelerden uzaklaştırılmıştı. MBK tarafından orduda yapılan tasfiyelere günün şartları çerçevesinde önemli bir tepki*

Yazılı olmayan bir madde de İsmet İnönü'nün Başbakan olmasıydı[44].

Bu protokolün imzalanmasıyla, Parlamento'nun açılmasına yönelik engel kalkmış oldu. Ertesi günü meclis toplandı ve 26 Ekim'de de Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na seçildi[45]. Bu gelişmeler, ordu içinde yeni karışıklıklara neden olmuştu. Talat Aydemir, bu anlaşmaların Albayların isteğine aykırı olduğunu, Cumhurbaşkanı ve Başbakan seçiminin askeri baskı ile gerçekleştiğini bu durumdan da eski MBK üyeleri ile Hava Kuvvetleri'ne mensup subayların "*Ordu böyle istiyor*" diyerek siyasal partiler üzerinde baskı kurmalarının büyük etkisi olduğunu ileri sürmüştü[46].

16 Kasım 1961'de CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin kurulması, siyasi çevreleri memnun etmiş, ticari çevrelere ise güven vermişti. Hükümetin kurulmasından hemen sonra bazı politikacıların teşebbüsleri, ortamı giderek karıştırmış, ne siyasi çevrede ne de ticari çevrede güven kalmamıştı. Hükümet güvenoyu aldıktan sonra bazı AP ve YTP'li milletvekilleri siyasi af kanunu çıkarmak için harekete geçmişlerdi[47]. Böylece bir süre ülkede ve mecliste sadece siyasi af konusu tartışılmış, isteyen ve istemeyen diye 2 kısma ayrılmışlardı. Bu durumun hem bir siyasi istikrarsızlığa neden olacağı hem de yönetimi sivillere teslim eden silahlı kuvvetleri ülkenin geleceği hakkında endişelendireceği açıkça görülmekteydi. Basının ve bazı dergilerin, önce kapalı olarak sonra açıkça DP Dönemi'ni överek 27 Mayıs'ı gölgelemek istemeleri de ordudaki huzursuzluğu arttırmıştı[48]. Bir süre sonra giderek artan askeri müdahale söylentilerini görüşmek ve özellikle İsmet İnönü Hükümeti'nin desteklenmesi amacıyla 19 Ocak 1962'de Genelkurmay Karargâhı'nda, "*Genişletilmiş Komuta Konseyi*" toplantısı yapılmıştır. Toplantıda bulunan Kuvvet, Ordu ve Kolordu Komutanları ile Generaller, Cevdet Sunay'ın hükümetin desteklenmesi ve askeri müdahale heveslerinden vazgeçilmesi önerisini destekliyordu. Toplantıya katılan Talat Aydemir ve onunla birlikte hareket eden Albaylar, öneriye katılmadıklarını ve bir askeri müdahalenin gerekliliğini belirtiyorlardı. Ancak emir-komuta zinciri içerisinde yapılması gereken müdahalede başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere Generaller yer almalıydı[49]. Sunay itiraz edince, "*Orduda alt kademenin tazyiki artmaktadır. Hangi Kuvvet Komutanı*

gösterilmezken, üniversitelerde yapılan tasfiyelere önemli tepkiler olmuş ve üniversite rektörleri Turhan Feyzioğlu, Sıdık Sami Onar, Fikret Narter ve Suat Kemal Yetkin istifa ederek durumu protesto etmişlerdi. 28 Mart 1962'de çıkarılan kanun ile 147'lere üniversitelere dönme imkânı sağlanmıştır.

44 Şaban İba, *a.g.e.*, s.188.

45 Rıfkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 42; Örsan Öymen, " Bir İhtilal Daha Var", *Milliyet*, 3 Eylül 1986, s.3.

46 Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 110-111.

47 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 200–201.

48 *Forum*, XIV/191, 15 Mart 1962, s.2.

49 Şaban İba, *a.g.e.*, s.193.

kıtasına hâkimse kalksın hesaplaşalım" diye meydan okumuşlardı[50].

1962 yılının ilk ayında, ihtilalci kuvvetleri tahrik edici gelişmelerden birisi de, Nuri Beşer[51] olayı idi. Bu olay, özellikle ordu içinde büyük tepki yaratmıştı. Her kışlada toplantılar yapılıyordu. Artık politikacılar işi orduya ve mensuplarının ailelerine dil uzatacak kadar ileriye götürmeye başlamıştı. Bu durumda ne yapılacaksa yapılmalıydı düşüncesi hâkimdi. İsmet İnönü, bu olayın doğuracağı sonuçları tahmin ediyordu. Yatıştırmak için son bir çareye başvurma kararı aldı. İstanbul ve Ankara'daki askeri birlikleri ziyaret etti. Önce İstanbul 66. Tümen Komutanlığı ile Harp Akademilerini ziyaret etti. Gittiği birliklerde subaylara soğukkanlı ve sabırlı olmalarını öğütlüyordu[52]. İnönü'nün, "*Hiçbir harekete izin vermeyeceğiz*" sözleri Albaylar Cuntası'nın ve etrafındakilerin hoşuna gitmedi. Çünkü bunlar bütün planlarını, yeni ihtilalin subay, komutanlar, hükümet ve İsmet Paşa tarafından da istendiği şeklinde yapmışlardı[53]. Ardından Başbakan, 5 Şubat 1962'de haberli olarak Harp Okulu'nu ziyarete gitmiş ve İnönü'yü komutanlar ile teftiş kıtasından başka karşılayan olmamıştı. İnönü'nün askeri birlikleri ziyareti de olumlu sonuçlar vermemiş ve hiçbir şeyi değiştirmemişti[54]. İsmet Paşa'nın asker arasına girmesi, Ankara'daki Albaylar Cuntası'nı ellerini çabuk tutmaya itmiştir. Hissettikleri başka bir durum da, üst düzey komutanların giderek ihtilal fikrinden vazgeçmeleriydi. İstanbul grubunda İsmet Paşa'nın ziyaretinden itibaren soğukluk başlamıştı. Hava Kuvvetleri ise, ihtilal durumu karşısındaki tutumunu koruyordu. Türk Silahlı Kuvvetler Birliği adına yapılacak bir hareket, Hava Kuvvetleri olmadan düşünülemiyordu[55].

9 Şubat'ta İstanbul Balmumcu'da, başkanlığını Korgeneral Refik Tulga'nın yaptığı ve 59 subayın katıldığı toplantıda, 28 Şubat'ı geçmeyecek şekilde, hiyerarşik düzen içinde askeri bir müdahale yapılması kararı alınmıştı[56]. Bu gelişmeler parti liderlerini ve kuvvet komutanlarını harekete geçirmişti. Hava Kuvvetleri'nin temsilcileri hemen tedbir alınmasını istiyordu. Cevdet

50 Yazgülü Aldoğan, "İhtilalci Bolluğu", *Hürriyet*, 24 Mayıs 1986, s.3.

51 *Adalet Partisi'nin kurucularından olan Nuri Beşer, 1961 seçimlerinde Zonguldak'tan milletvekili seçilerek meclise girmişti. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın ordu içindeki huzursuzlukları yatıştırmak ve ihtilal teşebbüslerini önlemek için büyük çaba gösterdikleri günlerde, 27 Ocak 1962'de Nuri Beşer, Ankara'daki Anadolu Kulübü'nde subay aileleri için ağır küfürler etmesi ile gerginlik daha da artmıştı. Adalet Partisi, bu zor durumdan kurtulmak amacıyla, 31 Ocak 1962'de Nuri Beşer'i partiden ihraç etmişti. Savcılığın olaya el koyması üzerine, dokunulmazlığı kaldırılan Nuri Beşer,5 Haziran 1962'de bir yıl ağır hapse ve dört ay Tatvan'da sürgüne mahkûm edilmişti.*

52 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.209.

53 *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1962; Metin Toker, *İsmet Paşayla 10 yıl (1961-1964)*, IV, Akis yay., Ankara, 1967, s.44.

54 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.210.

55 Metin Toker, *a.g.e.*,s.45.

56 Sadi Koçaş, *a.g.e.*, s.1095.

Sunay, İnönü ile görüşüp tedbir alınması gerektiğini belirtmişti. İnönü de, orduyu ihtilale sürükleyen subayların cezalandırılmasından yanaydı. Cevdet Sunay, Talat Aydemir ile birlikte hareket eden iki subayı Genelkurmay'a çağırarak sorguya çekmiş, üçü de inkâr etmişti. Yine aynı gece İstanbul'dan telefon eden ihtilal taraftarları da, harekete geçilmesine İstanbul'daki arkadaşların taraftar olmadıklarını haber vermişlerdi. Teşebbüsten vazgeçilmiş görünürken, Kara Kuvvetleri'ne mensup subaylar, Hava Kuvvetleri'nin alarma geçtiğini duymuşlar ve bazı tank birliklerine alarm vermişlerdi[57]. Bu durum karşısında bazı Albayların Ankara'dan uzaklaştırılmasını sağlayacak tayinlerin yapılmasına başlanmış[58], Genelkurmay Başkanı, 18 Şubat 1962'de 1.Ordu'ya bağlı Kolordu Komutanlarını, İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga'yı, Harp Akademileri Komutanı Tuğgeneral Faruk Güventürk'ü ve Harp Filosu Komutanı'nı Ankara'ya çağırmıştır. Generaller toplantıya gitmeden Ankara'daki arkadaşlarıyla yani İstanbul Valisi Refik Tulga, 5. Kolordu Komutanı General Faruk Gürler, Albay Talat Aydemir, Albay Selçuk Atakan, Albay Yıldıray Seyhan ve Albay Necati Ünsalan ile görüşmüşlerdi. Albaylar, Generallere, "*Bu iş de Ekim'deki gibi olmasın, cayılmasın. Öyle olursa evlatlarımızın bizlere ve sizlere karşı güvenleri azalır*" demiş, Generaller ise, "*Emeklilik, istifalarımız ve rütbelerimizi cebimize koyarak geldik*" demişlerdi[59].

19 Şubat 1962'de, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Albaylar Cuntası'ndan Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan'ı Genelkurmay'a çağırmıştır. Burada onları Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür ve Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk Paşa bekliyordu. Toplantıda ülkenin durumu ve alınması gereken tedbirler üzerinde duruldu. Albaylar, çıkar yolu olarak ihtilalden başka bir yol olmadığını belirtiyorlardı. Bu toplantı, albayları ihtilal fikrinden vazgeçirmemiştir. Cuntayı dağıtmak son çare olarak görünüyordu. Bu önceden olduğu gibi zor değildi, çünkü İstanbul grubu ihtilalden vazgeçme kararı almıştı[60]. Bu arada ilginç bir gelişme olmuştu.1962 Şubatında özellikle harekâtın arifesinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Talbott ile Talat Aydemir ve arkadaşları elçilik müsteşarının evinde tanıştırılmıştı. Amaç, harekâttan sonra gelecek yeni askeri rejimin ABD ile ilişkilerinin nasıl olacağının araştırılmasıydı[61].

Talat Aydemir'e göre 22 Şubat'ı doğuran gerçek sebepler şunlardı:

57 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922–1971)*, II, 2.basım, İstanbul, 1997, s.1718.
58 Nazlı Ilıcak, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Kervan yay., İstanbul, 1975, s.s.290-291.
59 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.215-216.
60 *A.g.e.*, s.s.217-218.
61 Cüneyt Akalın, *Askerler ve Dış Güçler "Amerikan Belgeleri İle 27 Mayıs Olayı"*, İstanbul, 2000, s. 271; Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler (1950-1988)*, Bilgi yay., 3.basım, Ankara, 1989, s.72.

1- 27 Mayıs ihtilalinin hedefine ulaşmamış olması,

2- 27 Mayıs 1960'tan önceki durumda olduğu gibi halkın 2 gruba ayrılmış olması ve "*Milli Birlik*" ruhunun yaratılamamış olması,

3- Parlamento içinde bir kısım siyasilerin maksatlı tutumları ile silahlı kuvvetlerin halk ile karşı karşıya getirilmiş olması,

4-Seçim sonrası, siyasi ortamda istikrarlı ve dinamik bir hükümet kurulmayışı yüzünden ülkenin asıl temel davası olan reformların ele alınmayışı[62]. Talat Aydemir ve arkadaşlarının 20-21 Şubat gecesi harekete geçecekleri söylentisi yayılmaya başlamıştı. Haber, Ankara'daki ordu çevrelerinde yayılmış, Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu Birinci Zırhlı Tümen Tank Taburu'nda bazı subaylar birliklerini alarma geçirmişlerdi. 229. Piyade alayı ve muhafız alayı süvari grubuna da havacıların alarmını bildiren tankçılar bunların da harekete geçmesini söylemişlerdi. Böylece, Türkiye'de yeni bir ihtilal hareketi başlamış bulunuyordu. Sabaha karşı Talat Aydemir'in olup bitenlerden habersiz olduğunu öğrenen Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, tank taburu ile temasa geçmiş "*Bir yanlışlık var*" diyerek alarmı kaldırmıştır. Sabahın erken saatlerinde makamına gelen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, gece olup bitenleri işitince hiddetlenmiş, Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan'ı acele olarak Genelkurmay'a çağırmıştı. Sunay, sert bir ifade ile gece cereyan eden olaylardan albayları sorumlu tutmuş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Birliklerinize alarm verdiğiniz için nakiller yapılacaktır. Bu şartlarda sizleri himaye ettiğimi bilmenizi isterim.*" Aydemir, olup bitenlerle hiçbir alakaları bulunmadığını söyleyerek suçu reddetmiş ve " *Yanlış haberler ve dedikodularla bir kuvvet diğer kuvvet karşısında kullanılmak isteniyor*" demiştir[63]. 21 Şubat gecesi Genelkurmay Başkanlığı'nda toplantı yapılmış ve ordu içinde huzursuzluk yaratan bazı subayların Doğudaki birliklere tayin emirleri verilmişti. Bunun üzerine Talat Aydemir, olayları bir rapor halinde Harp Akademileri Kurmay Başkanı Emin Aytekin'e bildirdikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'na 3 maddeden oluşan bir muhtıra göndermişti. Muhtıra şöyleydi:

1- Resmi elbiselerini giyerek harekâta geçen Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında kanuni işlem yapılması,

2- Subaylara silahlı olarak göreve gelme emri veren Genelkurmay 2. Başkanı Memduh Tağmaç'ın durumunun gözden geçirilmesi,

3- Tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulması. İstanbul'daki komutanların çoğunun bu hareketi benimsemeyeceklerini ve hükümete bağlı

62 *Vatan*, 22 Haziran 1962; *Son Havadis*, 17 Eylül 1964.
63 Talat Aydemir, *a.g.e.*, s.s.130-133; Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.224-226; Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.s.32-35.

kalacaklarını bildirmeleri üzerine Genelkurmay Başkanı muhtırayı reddetmiş ve tayinler gerçekleşmişti[64].

Aydemir tayin haberini alınca, subay taburuna çıkmış ve yeni mezun olmuş 600 Asteğmen'e hitaben konuşma yaparak saat 15.00'te Harb Okulu'nu alarma geçirmişti. Binanın alt katında bulunan cephane açılmış ve mermi dağıtımı başlamıştı. Zaten Hava Kuvvetleri'ne 19 Şubat'ta alarm verilmişti. Aydemir yanlısı 229. Piyade Alayı alarma katılmamış, yeni komutan duruma hâkim olmuştu. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na tayin edilen yeni komutan birliğe tam hâkim değildi ve alaydaki subaylar arasında birtakım kıpırdanmalar vardı. Ayrıca hükümet tarafından, Çubuk'tan 230. Piyade Alayı, Polatlı'dan Topçu Birlikleri getirilmişti ama bunların komutanları Harb Okulu'na giderek Talat Aydemir'in emrine girdiklerini bildirmişlerdi. Aydemir bu duruma güvenerek[65] Cumhurbaşkanı'ndan şu şartların gerçekleştirilmesini istemişti:

1- Kendisi ile birlikte emekliye sevk edilen arkadaşlarının yerlerine dönmesi,

2- 200 milletvekilinin milletvekilliği düşürülecek, eğer olamazsa Meclis'in feshi,

3-Anayasanın bazı maddelerinin düzeltilmesi, aksi takdirde alarmı durdurmayacaklardı[66].

Olayları izleyen Başbakan, Bakanlar, Parti liderleri, Genelkurmay Başkanı Çankaya'da toplantı halindeydi. Bu arada Fethi Gürcan, Talat Aydemir'i arayarak köşktekileri enterne etmeye hazır olduğunu söylemiş, Aydemir ise hepsinin serbest bırakılmasını emrederek, "*Bırak gitsinler*" demiştir. İnönü Köşk'ten çıkarken; "*İşte şimdi kaybettiler*" diye gülümsemiştir[67].

Aydemir ve diğer komutanlar görevlerine iade edilmeleri şartıyla harekâta son vereceklerini belirtmişlerdi[68]. Cumhurbaşkanı, Hükümet ve Genelkurmay Başkanı teklifi kabul etmemiştir. Bu gelişmeler üzerine İnönü, şunları söylemiştir: "*Bu milletin haysiyetine, ordunun şerefine tecavüz edilmiştir. Sonuna kadar mücadele edeceğiz. Silahlı çatışmaya yol açmazlarsa affedebiliriz. Aslında cezaları kurşuna dizilmektir. Kendilerini emekliye sevk edeceğim*." Harb Okulu karargâhından, Hükümete gelen son mesaj da, Genelkurmay'a "*Cezai müeyyideler tatbik edilmediği takdirde teslim olunacağı*"

64 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.s.37-38; Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.236-238; *Ulus*, 24 Şubat 1962.
65 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.238-240; Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.s.40-41.
66 *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1962.
67 Yazgülü Aldoğan, "22 Şubat Hareketi", *Hürriyet*, 25 Mayıs 1986, s.3.
68 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.47.

bildirilmişti[69]. Sabaha karşı okula dönme emri alan Harb Okulu öğrencilerine Genelkurmay'dan verilen emir üzerine, yarıyıl tatilinin de yaklaşması nedeniyle 20 günlük tatil verilmişti[70]. Yine aynı gün akşam saatlerinde Talat Aydemir, Harb Okulu Alay Komutanı Kurmay Albay Turgut Alpagut, Genelkurmay Harekât Dairesi'nden Kurmay Albay Dündar Seyhan ve Kurmay Albay Emin Arat gözaltına alınmıştı[71].

Başbakan İsmet İnönü'nün, Talat Aydemir'in serbest bırakıldığı 26 Şubat 1962 günü, 22 Şubat Olaylarını değerlendirdiği konuşmasında Harb Okulu öğrencilerinin aldatıldığını belirtmesi sonucunda yeni olaylar çıkmış ve bazı öğrenciler üzerinde "*Harbiyeli Aldanmaz*" sözleri yazılı bir çelengi Taksim'deki Atatürk Anıtı'na koymuşlardı. Bu sözler, daha sonra 21 Mayıs'ın parolası olarak kullanılmıştır. Bu gelişmeler sonucu Harbiyeli öğrenciler hakkında soruşturma açılmış ve mahkemeye verilmişlerdi[72]. Avrupa'daki 14'lerden Orhan Kabibay, 22 Şubat Olayı başarısızlığa uğrayınca şöyle demiştir: "*Biz olsaydık, bu ihtilali ısmarlama bir elbise gibi toplumun sırtına geçirirdik !..*" [73]

Albay Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi (21 Mayıs 1963)

22 Şubat sonrası, Meclis bütçe görüşmelerine devam edilmiş ve bu sırada verilen bir önerge kabul edilerek Meclis'in, orduya şükran ve takdir duyguları iletilmişti[74]. Dört partinin liderleri tarafından devrimlerin korunması amacıyla 9 maddeden oluşan "*Milli Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun*" çıkarılması kararlaştırılmıştı[75]. Ankara'da bulunan gençlik örgütleri de Türk Ordusu'na ve komutanlarına bağlılıklarını bildiren birer bildiri yayınlamışlardı[76]. 22 Şubat Olaylarından sonra, af tartışmaları başlamış AP, YTP ve CKMP 22 Şubat Olaylarına karışanların affına karşılık Kayseri'dekiler için de kısmi af istiyordu[77].

22 Şubat Olayının bastırılmasının ardından, bir yanda 22 Şubatçıların mevcut siyasi kadro ile demokrasi kurulamayacağı açıklamaları bir yanda da, AP Grubu'nun siyasi af konusunda aldığı kararı açık bulmayan İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümetin düşmesinin sorumlusu olarak Adalet Partisi'ni görmekteydi. Cumhurbaşka-

69 A.g.e., s.58-59.
70 *Son Havadis*, 24 Şubat 1962.
71 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.60-63; *Dünya*, 24 Şubat 1962.
72 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.271.
73 Müşerref Hekimoğlu, *a.g.e.*, Çağdaş yay., İstanbul, 1975, s.12.
74 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.s.60-63; *Dünya*, 24 Şubat 1962.
75 *Hürriyet*, 28 Şubat 1962.
76 *Son Havadis*, 24 Şubat 1962; *Ulus,* 24 Şubat 1962.
77 Metin Toker, *a.g.e.*, s.66.

nı, hükümet buhranını çözmek amacıyla yeni hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye verdi. 18 Haziran 1962'de İnönü'nün, hükümeti kurmaktan vazgeçmesiyle hükümet buhranı giderek artmış ve ordunun tekrar yönetime el koyacağı yönünde söylentiler yayılmaya başlamıştı[78]. Bu gelişmeler sonucu, 24 Haziran 1962'de CHP- CKMP -YTP Koalisyon Hükümeti kuruldu. Hükümet kurulduktan sonra, 1 Temmuz 1962'de 14'lerden Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal yurda dönmüştü. İnönü, 22 Şubatçıların hareketlerini izliyor, 14'lerle görüşmelerine dikkat ediyordu[79].

İnönü, kurduğu ikinci koalisyon hükümetinin güvenoyu alması ve Meclis'in tatile girmek üzere olması nedeniyle 27 Mayıs sonrasındaki olaylarla ilgili bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmaya cevap olarak Talat Aydemir'de bir demeç vermiş, demecin gazetelerde yayınlandığı gün Aydemir savcılığa çağrılarak, " *Kanunun suç saydığı bir cürmü övdüğü*" iddiasıyla 2. Sulh Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmiş ve orada tutuklanıp cezaevine yollanmış[80] ancak 18 Temmuz 1962'de kefaletle serbest bırakılmıştı[81].

21 Mayıs'a giden süreç içinde, 22 Şubatçılar kendilerini iki sorunla karşı karşıya bulmuştu: birincisi, politika alanında işlevleri ne olacaktı; ikincisi ise, kendilerine emeklilik hakkı tanınmadan ordudan atılan arkadaşlarına ne şekilde yardım yapacaklardı. 22 Şubatçılar arkadaşlarına yardım konusunu yoluna koyduktan sonra diğer sorunu gidermeye çalışmaktaydılar. Bu sırada, 14'lerden Orhan Kabibay Grubu'nun Atatürkçü Parti kurmak için İstanbul'da yapılacak toplantıya 22 Şubatçıların da bir temsilci göndermesi isteği, 22 Şubatçıların harekete geçmesinde etken olmuş[82] ve Albay Talat Aydemir, Albay Emin Arat, Albay Asım Mutludoğan, Albay Necati Ünsalan, Albay Turgut Alpagut, Emekli Binbaşı Fethi Gürcan, Binbaşı Bahtiyar Yalta, Binbaşı Kadir Çıtak, Emekli Yarbay Mustafa Ok ve 22 Şubat'tan önce ordudan ayrılmış olan Deniz Yüksek Mühendis Albay Galip Gültekin'in katıldığı bir toplantı ve görev dağılımı yapılmıştı[83].

22 Şubatçılar bütün amaçlarını gerçekleştirmek için "*çengel sistemi*" ile özellikle Ankara'daki birlikler arasında teşkilatlanmaya başlamıştı[84]. 22 Şubatçılar yapacakları harekâtı "*Kemalizm Doktrini*" üzerine oturtmak istiyorlardı. Kemalizm, kişisel hâkimiyetin yerine milli hâkimiyetin sağlanması idi. Aydemir'e göre, Türkiye'de şahıs ve şahıslar hâkimiyeti vardı. Atatürk'ün, Türkiye'nin kalkınması için şart koyduğu birlik ve beraberlik prensibinden

78 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.288-289.
79 *A.g.e.*, s. 291.
80 *A.g.e.*, s.s.299-300.
81 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.85.
82 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.304-306.
83 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.77.
84 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.316.

uzaklaşılmıştı. Ayrıca, halkın da intikamcı partiler aracılığı ile bir halk ihtilaline hazırlandığı düşüncesi harekete geçiş gerekçesi olarak kullanılmaktaydı. Kendilerini halkın dışında, halkın isteği doğrultusunda hareket ettiklerini belirtiyorlardı. Bunun için de geçici bir aydın demokrasisinden yana olduklarını söylemekteydiler[85].

Ülkedeki istikrarsızlık, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın hareketli olduğu ve 14'lerin lideri Alparslan Türkeş'in yurda dönerek, "*Türkiye Huzur ve Kalkınma Derneği*" kurmaya çalıştığı günlerde, ihtilal hazırlıkları son safhaya getirilmişti[86]. 22 Şubatçıların oluşturduğu SKB'nin fikir karargâhı, 1963 yılının Mart ayında düzenlediği toplantıda kuvvetleri gözden geçirmişti. Fethi Gürcan'ın bizzat yönlendirdiği Tank Okulu'ndaki Tank ve Süvari subaylarının kursu, Nisan'ın ilk haftalarında biteceği endişesi ile 20 Mart- 20 Nisan tarihleri arasında bir gün ihtilal yapılması uygun görülmüştü[87]. Bu ihtilal hareketi, 20 Mart günü Emniyet tarafından öğrenilince bir süre durdurulmuştur. İhtilal girişiminin durmasının diğer nedenleri ise,

— Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmesi ve bu olay bahane edilerek girişilen "*gençlik hareketi*" teşebbüsünün başarısızlığa uğraması,

— Ankara Belediyesi'nin, 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece şehir elektriklerinin kesileceğini ilan etmesi.

İhtilalciler, bu hava içerisinde bir askeri harekâta girişirlerse AP lehine yorumlanacağı endişesi nedeniyle bir süre ertelemişlerdir. Ayrıca hükümetin, ihtilal gününden haberdar olmasıyla Ankara'daki askeri birliklere alarm verilmişti[88]. Birçok kesim, Talat Aydemir'in bu şartlar altında bir harekete girişmeyeceğini sanıyordu. İlgililer de aynı fikirdeydi. Bu nedenle, ihtilal ihbarında olağanüstü tedbirler alınmasına ihtiyaç duyulmamıştı ama Genelkurmay, birliklere yolladığı gizli bir emirle dikkatli olmalarını istemişti[89]. İhtilalden vazgeçildi ancak bilgi verilmediği için İstanbul'da çengel atılan Deniz Harb Okulu Teğmenleri, 31 Mart-1 Nisan gecesi harekete geçmişler ve bu sırada tutuklanmışlardı. Bu olay 22 Şubatçıları olumsuz etkilemiş ve çalışmalarına devam etmekten alıkoymuştu[90]. Bundan sonra 22 Şubatçılar, kendilerine destek sağlamak için yan kuvvetlerle[91], Lale Apartmanı, I. ve II. Söğütözü, Dikmen

85 Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci* , Dünya yay., İstanbul, 1967, s.s.271- 276.
86 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.343.
87 *Dünya*, 27 Temmuz 1963.
88 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.355-357.
89 *Son Havadis*, 6 Ekim 1964.
90 *Dünya*, 27 Temmuz 1963; Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.357-361.
91 *Yan kuvvetler, 11'ler ve 14'lerden oluşmaktaydı. 11'ler, Milli Birlik Komitesi içinde oluşan gruplardan birisi ve 27 Mayıs İhtilali'nin hedefine ulaştığını, seçimlerin en kısa*

Zirve ve Piyer Loti Oteli toplantılarını yapmışlardı. Bu toplantılarda birleşme çabaları boşa çıkınca 22 Şubatçılar kendi çabalarıyla hazırlıklara başlamıştı[92].

İnönü, bu gelişmelerden iyice kuşkulanmıştı. Bu nedenle, Mayıs ayında İstanbul'a giderek askeri birlikleri teftiş etti. Bu sırada 22 Şubatçılar ihtilal gününü tespit etmişlerdi. İnönü'nün, partisinin Meclis Grubu'nda yaptığı konuşma, "*Vaziyet çok vahimdir… Üç gün içinde her şey olabilir. Dikkatli olunuz… Ankara dışına çıkmayınız…*" ülkede önemli ses getirmişti[93]. Ömer Gürcan, İnönü'nün üç gün içinde her şey olabilir sözünü şöyle açıklamakta: "*Herkes, İnönü'nün Talat Aydemir ve arkadaşlarının hareketlerinden haberdar olduğunu sanıyordu. Oysaki Paşalar bir harekât yaparak Aydemir ve arkadaşlarını içeri almak istiyordu*."[94]

22 Şubatçılar, hızla hazırlık yapıyorlardı. Artık son bir iş kalmıştı o da çengel atmış oldukları muvazzaf subayların isteği olan ordu içinden yüksek rütbeli bir subay idi. Fakat Aydemir liderliği elinden kaçırmak istemiyordu. Bu nedenle ordu içinden lider isteyenlere Üçüncü Ordu Komutanı olarak Korgeneral Refik Tulga gösterilmişti. Ayrıca harekât planında da Üçüncü Ordu, destekleyici kuvvet olarak yer almıştı. Aydemir, aslında ihtilal günü olarak 19 Mayıs 1963'ü düşünmüştü ama Atatürk'le yarışa çıkmış olacağı şeklinde yorumlanabilir diye 21 Mayıs'a karar vermişti[95]. Fethi Gürcan, Cevat Kırca ile Ankara'da ki harekâtın başladığını telefonla bildirmek üzere aralarında "*Hastanız İyidir, Merak Etmeyin*" parolasını belirlemişlerdi[96].

22 Şubatçıların ihtilal yapacağını 14'lerin lideri Alparslan Türkeş, emekli Binbaşı İzzet Köz'den öğrendikten sonra İsmet İnönü'ye haber vermişti[97]. İsmet İnönü'nün Türkeş'in ihbarına karşılık "*Olmaz öyle şey!*" demesinden üç buçuk saat sonra 23.30'da ihtilal fiilen başlamıştı[98]. 22 Şubatçılar Harb Okulu'na girerek alarm vermişlerdi. Turgut Alpagut, Alay Komutanlığı görevini aldıktan sonra okuldaki nöbetçi subay heyetini tutuklatıp başlarına öğrencilerden bir grup nöbetçi dikerek Harb Okulu'na hâkim olmuşlardı[99]. Radyo ihtilalciler tarafından ele geçirilip anonsa başlayınca hükümet durumun ciddiliğini anlamış ve tedbirler almaya başlamıştı[100]. Sabaha karşı Genelkurmay Başkanı'nın ültimatomu yayımlandı. Bu ültimatomdan sonra, ihtilalcilerin karargâhı olan Harb Okulu iyice karıştı. Öğrenciler şaşkınlık içindeydi.

zamanda yapılması gerektiği görüşüne sahipti.

92 *Son Havadis*, 18 Ekim 1964.
93 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.371.
94 *18.04.2003'te Ömer Gürcan İle Yapılan Görüşme.*
95 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.s.377-378.
96 *Dünya*, 27 Temmuz 1963- 28 Temmuz 1963.
97 *Son Havadis*, 29 Ekim 1964.
98 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*,s.390.
99 *A.g.e.*, s.397.
100 *A.g.e.*, s.442.

Hava Kuvvetleri binasına girmek isteyen öğrenciler geri çekilmiş, CMC'lere bindirerek okula götürülmüştü. Harb Okulu, hükümet kuvvetleri tarafından sarılmıştı[101]. İhtilalci kuvvetler içinde yer alan 229. Piyade Alayı'ndaki bölüklerin komutanları tutuklanınca bu bölükler, Hükümet kuvveti olarak görevlendirilmişlerdi. İhtilal girişiminin başarısız olacağı ihtimali güçlendikçe ihtilali destekleyen birliklerde çözülmeler de artıyordu[102]. Saat 05.30'da Mürted Üssü'nden kalkan iki jet uçağına, ihtilalcilerin mevzilerine ateş açma emri verilmiş ve jetler, Harb Okulu'nun yollarına ateş açmışlardı. Bu sırada Harb Okulu'na doğru ilerleyen Muhafız Alayı'nın ileri hattaki birlikleri jetlerin yaylım ateşi açması sonucu dağılmışlardı. Birliğin başında bulunan Binbaşı Cafer Atilla ile iki er şehit olmuşlardı. İhtilalciler de artık her şeyin bittiğine inanmışlardı. Olay sonunda Talat Aydemir, Mustafa Pakoba'nın Küçükesat'taki evine gitmiş, ihtilalin öncülerinden Fethi Gürcan da Batı Almanya Elçiliği'ne sığınmıştı. Gürcan ve Karazeybek elçilik mensuplarından "*Siyasi mülteci*" olarak kabul edilmelerini istemişlerdi. Fakat bu talepleri reddedilmişti. Talat Aydemir ve diğer sanıklar tutuklanarak Mamak Muharebe Okulu'na götürülmüş ve Mamak'taki taş binanın koğuşlarına yerleştirilmişlerdi.

Yargılama Süreci

21 Mayıs olaylarında 8 kişi ölmüş, 26 kişi yaralanmıştı. Birçok askeri araç hasara uğramış, depolardan alınan mermilerin bir kısmı kullanılmıştı. İhtilale katılanlardan toplanan silahlarda noksan çıkmıştı[103].

Harekâtın bastırılmasından sonra toplanan Milli Güvenlik Kurulu ile Bakanlar Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir' de bir ay süreli "*Sıkıyönetim*" ilan etmişti[104]. Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı, sanıklar için üç ayrı mahkeme kurmuş, 1 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi ihtilalin asıl sanıklarını, 2 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi Harb Okulu öğrencilerini, 3 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi ise, ihtilalden sonra ihtilalciler lehine teşebbüste bulunanları yargılamıştır[105]. İlk duruşma 7 Haziran 1963'te Mamak Muharebe Okulu'nun sinema salonunda başlamıştır.

Talat Aydemir de, Fethi Gürcan da idam edilebileceklerini düşünmüyordu. İdam cezası alan ihtilalcilerin avukatları, TBMM Dilekçe Karma Komisyonu'na başvurarak ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesi için özel

101 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.168-169.
102 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.457-458.
103 Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s.168-173.
104 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.2, Toplantı 2, Birleşim 6, 19/05/1963, s.104–105.
105 Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s.471.

af isteğinde bulunmuşlar ancak reddedilmişti[106]. Bu konu ile ilgili olarak Bahtiyar Yalta'nın cezaevindeyken Talat Aydemir'e "*Eğer af olur dışarı çıkarsak yeni bir ihtilale girişecek misiniz?*" sorusuna, Aydemir, "*Ben şerefli bir askerim. Beni kurtaran, hayatımı bağışlayan meclise el kaldıramam*" demiştir[107].

Karar verildikten sonra Mamak Askeri Cezaevinde, 26 Haziran 1964'te sabaha karşı 03.30'da Fethi Gürcan'ın idam hükmü infaz edilmiştir. Saat 03.00'da Talat Aydemir'in de infazının gerçekleştirilmesi kararı, Talat Aydemir'in avukatının son anda yaptığı müracaatla durdurulmuştu. Avukatın yaptığı itirazı, 1 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi reddetmişti[108]. 5 Temmuz 1964 saat 02.50'de idam hükmü infaz edilmiştir[109].

İhtilal sanıklarının yargılanmaya başladığı gün Prof. Perihan Çembel, 21 Mayısçıların kurtarılması için beyanname dağıttığı ve teşkilat kurmaya çalıştığı gerekçesi ile 3 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi tarafından üç yıl ağır hapse mahkûm edilmiştir[110]. 20-21 Mayıs olaylarından sanık olan 1459 Harb Okulu öğrencisinin yargılanmasına 13 Haziran 1963'te Harb Okulu sinema salonunda, Ankara 2 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi'nde başlanmıştı[111]. Harb Okulu öğrencisi 1459 sanıktan 75'i 4 yıl 2 ay, 91'i 3 aya mahkûm edilmişti[112]. On gün okulda tutuklu kaldıktan sonra, 11 Eylül 1963'te beraat eden 1293 öğrenciye aynı gün izin kâğıtları verilerek, askeri araçlarla grup grup şehre sevk edilmişlerdi. İstanbul, Ankara ve çevresindeki Harbiyeliler, eğitimlerine devam imkânı sağlayabilmek için bir yandan üniversite çevresinde yöneticilerle görüşmüş; bir yandan da, okula dönebilmek için Danıştay'a başvurmuşlardı[113].

106 *A.g.e*., s.522.
107 *11.04.2003'te Bahtiyar Yalta ile Yapılan Görüşme.*
108 *Vatan*, 2 Temmuz 1964.
109 Can Kaya İsen, *a.g.e*., s.202-203.
110 Erdoğan Örtülü, *a.g.e*., s.496.
111 *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1963; *Son Havadis*, 14 Haziran 1963.
112 *Vatan*, 12 Eylül 1963.
113 Can Kaya İsen, ''Aydemir İsyanı'nın İçyüzü'', *Son Havadis*, 2 Aralık 1964, s.3.

SONUÇ

22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği darbe girişimlerinde 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığı savunulmuş ve "*Kemalizm Doktrini*" çerçevesinde ülkenin mevcut siyasi partiler ve liberal ekonomi politikaları ile gelişmeyeceğini, kalkınmanın tek yolunun devletçi ekonomik sistemle sağlanabileceği iddia edilmiştir. Fakat bu girişimler ile ordu politize olmuş ve bölünmüş bir hal almıştı.

Talat Aydemir'in bu girişimleri başarılı olamamıştır. Çünkü ihtilal girişimi gerektirecek bir durum olmadığı gibi iddia ettikleri şekilde Atatürk ilkelerinden herhangi bir sapma da yoktu. Bu girişimler hiyerarşik düzen içinde olmamış sadece belirli bir grup ile sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.2, Toplantı 2, Birleşim 6, 19/05/1963, s.s.104–105.

Gazete ve Dergiler

Akis

Cumhuriyet

Dünya Forum

Forum

Hürriyet

Son Havadis

Ulus

Vatan

Yarın Dergisi

Kitaplar

11.04.2003'te Bahtiyar Yalta ile Yapılan Görüşme.

18.04.2003'te Ömer Gürcan İle Yapılan Görüşme.

Akalın, Cüneyt, *Askerler ve Dış Güçler "Amerikan Belgeleri İle 27 Mayıs Olayı"*, İstanbul, 2000.

Altuğ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul, 1991.

Arcayürek, Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler (1950-1988)*, Bilgi yay., 3.basım, Ankara, 1989.

Aydemir, Talat, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May matb., İstanbul, 1968.

Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul, 1966.

Belen, Fahri, *Ordu ve Politika*, İstanbul, 1971,

Birand, Mehmet Ali, *Emret Komutanım*, Milliyet yay., İstanbul, 1987.

Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara, 1979.

Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniv. Basın Yayın Yüksekokulu Matb., Ankara, 1987.

Faik, Bedii, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci* , Dünya yay., İstanbul, 1967.

Hale, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan Günümüze)*(Çev. Ahmet Fethi), Hil yay., İstanbul 1996.

Hekimoğlu, Müşerref, *27 Mayıs Romanı*, Çağdaş yay., İstanbul, 1975.

Ilıcak, Nazlı, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Kervan yay., İstanbul, 1975.

İba, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset*, İstanbul, 1998.

İsen, Can Kaya, *22 Şubat–21 Mayıs: Geliyorum Diyen İhtilal*, İstanbul, 1964.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs – 12 Mart)*, İletişim yay., İstanbul, 1994.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitapevi, 7.b., Ankara, 1999.

Koçaş, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a (Anılar)*, III, Tomurcuk matb., İstanbul, 1977.

Özdağ, Ümit, *Ordu-Siyaset (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan yay., Ankara, 1991.

Özdemir, Hikmet, *Rejim ve Asker*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.

Özdemir, Şevki, *Askeri Darbeler Üzerine Sosyolojik bir inceleme ve Türkiye Örneği,* (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Ankara, 1994.

Öztuna, Yılmaz - Gökdemir, Ayvaz, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987.

Öztürk, Metin, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yay., Ankara, 1993.

Parlar, Suat, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi – Politiki*, Bibliotek yay., İstanbul, 1997.

Serim, Ekrem, *Türkiye'de Anayasa Hukuku Yönünden 27 Mayıs Devriminden Bu yana Siyasal İktidar Ordu İlişkileri*, Ankara, 1974.

Şen, Serdar, *Cumhuriyet Kültürünün oluşum sürecinde bir İdeolojik Aygıt olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş*, Say. Yay., İstanbul, 1988.

Toker, Metin, *İsmet Paşayla 10 yıl (1961-1964)*, IV, Akis yay., Ankara, 1967.

TSK. İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği (Resmi Gazete ile Neşir ve İlanı, 9 Ocak 1961, s. 10702), Deniz Basımevi, İstanbul, 1969.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922–1971)*, II, 2.basım, İstanbul, 1997.

Makaleler

"Ortadoğu' da", *Yarın*, S. 10-24, (29 Mayıs – 7 Ağustos 1963).

Aldoğan, Yazgülü, "22 Şubat Hareketi", *Hürriyet*, 25 Mayıs 1986.

Aldoğan, Yazgülü, "İhtilalci Bolluğu", *Hürriyet*, 24 Mayıs 1986.

Doğru, Osman, ''27 Mayıs, İktidar ve S.K.B.'', *Tarih ve Toplum*, XII/71, (Kasım,1989), İletişim yay., İstanbul, 1989.

İsen, Can Kaya, ''Aydemir İsyanı'nın İçyüzü'', *Son Havadis*, 2 Aralık 1964.

Öymen, Örsan, " Bir İhtilal Daha Var", *Milliyet*, 3 Eylül 1986.

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ'Nİ ANLATAN BİR ROMAN: SEVİNÇ ÇOKUM'UN KARANLIĞA DİRENEN YILDIZ'I

Yusuf Can TIRAŞ[1]
Nami ERDOĞAN[2]

ÖZET

Darbe, genel anlamıyla, bir ülkenin sınırları içerisindeki seçilen yönetimin baskı, zor kullanma ya da demokratik yollar aracılığıyla, istifa ettirilmesi ya da devirilmesidir. Herkesin kabul ettiği üzere, darbe, ülkedeki insanların istemeyeceği, pek çok olumsuzluğu peşinde sürükleyeceği bir durumdur. Ülkemizde de 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980'de askeri darbe yaşanmış, bunun yanı sıra 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri(TSK), hükûmetin istifa etmesini istemiştir. Ayrıca 28 Şubat 1997'de post-modern darbe olarak adlandırılan süreç meydana gelmiştir. 15 Temmuz 2016'da ise FETÖ adlı terör örgütü darbe girişiminde bulunmuş, fakat Türk Milleti bu darbe girişimine fırsat vermemiş, ülkesini ve birliğini korumak için canla başla mücadele etmiştir. Yıllardan beri bu darbeler ülkemize hem maddi hem de manevi kayıplar verdirmiş, binlerce vatandaş bu darbeler sonucunda işkencelere uğramış hatta idam edilmiştir.

1 MEB Öğretmen- Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı ABD. DR Öğrencisi
2 Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı ABD. YL Öğrencisi

Ülkemizde yapılan ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti iktidarına karşı gerçekleştirilmiştir. 1945'te Türkiye'de çok partili hayata geçilmesiyle birlikte kurulan Demokrat Parti(DP), 1950 seçimlerinde, o zamana kadar ülke yönetimini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ni iktidar koltuğundan indirmiş ve oyların %52.7'sini alarak tek başına iktidar olmuştur. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye demokratikleşmede, dünyayla entegre olmada ve ekonominin gelişmesinde önemli atılımlar yapmıştır. Bu atılımlar, DP Genel Başkanı ve Başbakan olan Adnan Menderes'in ülkede tanınır ve beğenilir bir şahsiyet olarak ön plana çıkmasına yol açmıştır. Adnan Menderes, kazandığı seçimler neticesinde daha cesur olmaya başlamış, bu da hem CHP hem de TSK nezdinde hoş karşılanmamıştır. Bunun sonucu olarak 27 Mayıs 1960'da TSK, ülke yönetimine el koymuş, bunun sebebini de "demokrasiyi kurtarmak", "kardeş kavgasına son vermek" ve "seçimlerin adil olmasını sağlamak" olarak bildirmiş, NATO ve CENTO'ya bağlı olduklarını vurgulamışlardır. Darbe sonucunda ise, 1961'de Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Bu durum, Türk demokrasi tarihine kara bir leke olarak geçmiştir.

Ülkenin içerisinden geçtiği bu sancılı süreç, Türk Edebiyatı'nı da etkilemiştir. Bu dönemde yazılan eserlerde olduğu gibi, daha sonraki zamanlarda yazılan edebi eserlerde de 27 Mayıs 1960 darbesi işlenmiştir. Bunlardan biri olan bir roman da Sevinç Çokum'un kaleme almış olduğu "Karanlığa Direnen Yıldız" adlı eseridir. "Karanlığa Direnen Yıldız" romanı ailesi DP'li olan Feridun'un etrafında şekillenmektedir. Feridun, ailesinin tek çocuğudur. Yazar olmak için teşebbüslerde bulunur. Ailesinin DP'li olmasının haricinde çevresinde CHP'li olan aile dostları da bulunmaktadır. Romanda, hem Feridun'un bireysel yaşamı hem de toplumsal dönüşümün insanlar üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.

Bu bildiride, bu roman üzerinden ülkenin ve bireylerin nasıl dönüşümler yaşadığı, olaylara ne gibi tepkiler verildiği üzerinde durulacak, roman aracılığıyla bir dönemin izlenmesine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Askeri darbe, Demokrasi, Sevinç Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız*

A ROMAN THAT DESCRIBING 27 MAY 1960 MILITARY COUP: SEVİNÇ ÇOKUM'S KARANLIĞA DİRENEN YILDIZ

ABSTRACT

The coup is, in general, the resignation or termination of the elected administration within the borders of an country, through pressure, coercion or democratic means. As everyone agrees, the coup is a situation in which the people in the country will not want it, and will pursue many negativities. On 27 May 1960 and 12 September 1980, a military coup took place in our country. Besides, on March 12, 1971, the Turkish Armed Forces (TSK) demanded that the government resign. Also, on February 28, 1997, the process called post-modern coup came to fruition. On July 15, 2016, a terrorist organization called FETO attempted coup, but the Turkish Nation did not give an opportunity to this coup attempt and struggled to maintain its territory and unity. Since years, these coups have caused both my country and my country to lose both material and spiritual, and thousands of citizens have suffered torture and even death as the result of these crimes.

The first military coup in our country was carried out against the Democratic Party government on 27 May 1960. The Democratic Party (DP), which was established in 1945 with the passage of a multiparty morality in Turkey, reduced the Republican People's Party (CHP), the country's governing body, until the elections in 1950 and took power alone by taking 52.7% . With the DP's coming to power, Turkey has made important strides in democratization, integration with the world and the development of the economy. These developments have led to DP President and Prime Minister Adnan Menderes being recognized and likable in the country. Adnan Menderes has become more courageous in the wake of the elections he won, which has not been welcomed both by the CHP and the Turkish Armed Forces. As a result, on May 27, 1960, the TSK seized the cause of the country as "rescuing democracy", "ending the struggle for the brotherhood" and "ensuring that the elections are fair" and emphasizing that they are connected to NATO and CENTO. As a result of the coup, Prime Minister Adnan Menderes, Foreign Minister Fatin Rüştü Zorlu and Minister of Finance Hasan Polatkan were executed in 1961. This situation has been a black spot on the history of Turkish democracy.

This painful process, which has passed through the country, has also influenced Turkish Literature. As in the works written in this period, the literary works written later on were also imprinted on 27 May 1960. One of them is a novel called "The Resistance to Darkness", in which Sevinç Çokum received the remnant. The family of the novel "The Resistance to Darkness" is shaped around Feridun, who has DP. Feridun is the only child of his family.

There are attempts to be a writer. In addition to having a family member with DP, there are also family friends who have CHP in the vicinity. In novel, Feridun's individual life and the effects of social transformation on people are explained.

In this report, it will be studied how the country and the individuals experienced transformations and reactions to the events, and a period will be tried to be watched through novels.

Keywords: *Turkey, Military Coup, Democracy, Sevinc Cokum, Karanliga Direnen Yildiz*

GİRİŞ

Darbe, "Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi"[3] anlamına gelmektedir. Ülkemizde, Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşen ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960'da meydana gelmiştir.

İlk darbenin ardından 12 Mart 1971 muhtırası, ardından 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetimi ele alması gerçekleşmiştir. 28 Şubat 1992'de post-modern darbe adı verilen durum meydana gelmiştir. 15 Temmuz 2016'da ise FETÖ adlı terör örgütü ülkemizde darbe girişiminde bulunmuş, fakat Türk milletinin iradesi neticesinde bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türk milletinin darbeye karşı birlik olarak ülkeyi ve demokrasiyi savunması, Türk tarihinin en gurur verici olaylarından biri olmuştur.

Ülkemizde olan darbelerin, ülkemize her zaman olumsuz etkiler yaptığı gözle görülür bir durumdur. Kardeş kavgası, kutuplaşma,ekonomik istikrarsızlık, dış ülkelere karşı imajın kötüleşmesi gibi olumsuz sonuçlar doğuran darbeler, ülkemiz vatandaşları üzerinde de etkisini göstermektedir.

Darbeler, insan hayatını yakından ilgilendirdiği için, ülkemiz edebiyatını da etkilemiştir. Özellikle 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri, oluştuduğu sonuçlar bakımından şair ve yazarların eserlerine girmiştir. Bu çalışmamızda da, 27 Mayıs 1960 darbesini anlatan Sevinç Çokum'un kaleme aldığı "Karanlığa Direnen Yıldız" isimli romanında siyasi gelişmelerin romana yansıması ele almaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda, öncelikle Sevinç Çokum'un hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından "Karanlığa Direnen Yıldız" romanının kısa bir tanıtımından sonra, eserde yer alan gerçekliğin romanın kurgusuna ne şekilde yansıdığı gösterilecektir. [4]

Sevinç Çokum Hayatı ve Eserleri[5]

3 TDK Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

4 Çalışmamızda asıl konu siyasi olayların romanda yansıması olduğundan, Sevinç Çokum'un "Karanlığa Direnen Yıldız" adlı romanının ayrıntılı bir tahliline ve yazarın eserlerinin ayrıntılı incelemesine yer verilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir:
Dağ, Necla (2012). "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı YL Lisans Tezi (Basılmamış)
Ercilasun, B. (2009). "*Sevinç Çokum ve Dört Romanı*" (http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073012/5000067236 E.T 01/02/2017).

5 Bu bölümde Sevinç Çokum üzerine yapılan tezlerden istifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bu çalışmalara müracaat edilebilir:
Ay, İlnur (2014). *"Sevinç Çokum'un Roman Tekniği"*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal

Hayatı

25 Ağustos 1943'te İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelen yazarın babası Abdürrahim Efendi, aslen Siirt'in Aydınlar ilçesindendir. Ailesi, yaşadığı sıkıntılardan bir süre sonra İstanbul'a gelir[6].

Sevinç Çokum'un genç yaşlarda sanat ve edebiyata olan ilgisini ailesi de destekler ve onun tiyatro ve ya müzik eğitimi almasını kararlaştırırlar[7].

Ardından, aile Yıldız'da bir apartmana taşınır, bu sırada Sevinç Çokum da Büyük Esma Sultan Okulu'na kaydedilir. Okula başladıktan iki ay sonra tifoya yakalanan yazar, eğitimine ara vermek durumunda kalır. Bu sürede ise kendi çabasıyla okuma yazmayı öğrenir[8].

Çokum, ortaokulu ve liseyi Beşiktaş Kız Lisesi'nde tamamlamıştır. Kendi ifadesine göre, başarılı ve örnek gösterilen bir öğrenci olmuştur.[9]

Liseden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümüne devam eden Çokum, iki yıllık başarılı öğrenciliğinden sonra kendisini siyasi etkinliklere verir. Adalet Partisi Beşiktaş Gençlik Teşkilatı'nı kuran yazar, eşi ile bu şekilde tanışır ve nişanlanır.[10] 1970'de fakülteyi bitirmesinin ardından üç yıl süresince Acıbadem'de Özel Anadolu Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapar. Eserlerine daha fazla zaman ayırmak için de bu görevinden istifa eder.[11]

Sevinç Çokum'un ilk hikayesi olan "Bir Eski Sokak Sesi", Hisar dergisinde 1972'de yayımlanmasının ardından, "Eğik Ağaçlar" eserinde yazdığı hikayeleri toplar.[12] Ayrıca, "Türk Edebiyatı" dergisinin kurucularından biri de olur. İstanbul'un eski sokaklarında yaşayan insanları ele aldığı hikayeler Nursel Duruel, Tarık Buğra, Bahattin Karakoç, Behçet Necatigil, Ahmet Kabaklı

Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. DR Tezi (Basılmamış)
Dağ, Necla (2012). "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı YL Lisans Tezi (Basılmamış)

6 Dağ, Necla (2012). "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı YL Lisans Tezi (Basılmamış), s. 6

7 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s. 7

8 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s. 7

9 Lekesiz, Ömer (2001). "*Yeni Türk Edebiyatında Öykü*". Kaknüs Yayınları: İstanbul'dan aktaran Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.8

10 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.8

11 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.8

12 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.9; Ay, İlnur (2014). *"Sevinç Çokum'un Roman Tekniği"*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. DR Tezi (Basılmamış), s. 76

gibi önemli isimlerin beğenisini kazanır[13].

1976'da "Makina" isimli eseri basılır. Bu eser "Milli Kültür Vakfı Özel Jüri Ödülü"nü kazanır. Çokum'un ilk romanı "Zor"dur. Bu eserle de "Dündar Taşer Ödülü"nü kazanan yazar, "Bizim Diyar" adlı romanıyla daha yetkin bir eser kaleme alır.[14]

1981-1984 yıllarında eşiyle beraber Cönk Yayınları yöneticiliği yapan Çokum, "Derin Yara" adlı hikalerini ve "Hilâl Görününce" adlı romanını da aynı dönemde yayımlar.[15]

Çokum, daha sonra hikaye ve romanlarını yazmaya devam ederken, aynı zamanda senaryolar da kaleme alır. 2003-2006 yıllarında Tercüman Gazetesi'nde yazarlık yapmış, 2004-2011 arasında Burç FM'de programlar hazırlamıştır.[16] Günümüzde Türk edebiyatı'nın usta kalemlerinden olan Çokum, Türkiye Yazarlar Birliği, İLESAM, MESAM ve Edebiyatçılar Derneği üyesi olarak da görev yapmaktadır .[17]

Eserleri

Yazarın öykü dalında olan eserleri şu şekildedir:

Bir Eski Sokak Sesi

Eğik Ağaçlar I-II

Göz

Bir Kuşun Ölümü

Dönme Dolap

Bölüşmek

Makine

Onlardan Kalan

13 Ay, İlnur (2014). *"Sevinç Çokum'un Roman Tekniği"*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. DR Tezi (Basılmamış), s. 77

14 Dağ, Necla (2012). "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı YL Lisans Tezi (Basılmamış), s. 9

15 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.9

16 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.10

17 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.10

Rozalya Ana

Beyaz Bir Kıyı

Gece Kuşu Uzun Öter

Al Çiçeğin Moru .[18]

Çokum'un kaleme aldığı romanlar da şu şekildedir:

Zor (1976)

Bizim Diyar (1978)

Hilal Görününce (1984)

Ağustos Başağı (1989)

Çırpıntılar (1991)

Karanlığa Direnen Yıldız (1996)

Deli Zamanlar (2000)

Gülyüzlüm (1988)

Gece Rüzgarları (2004)

Tren Buradan Geçmiyor (2007)

Arada Kalmış Tebessüm (2010)

Lacivert Taşı (2015).[19]

Gözyaşı Çeşmesi & Kırım'da Son Düğün (2017)

Deneme türünde ise yazar, "Güzele Bakan Karınca"(1997) ve "Vaktini Bekleyen Tohum"(2000) eserlerini yayımlamıştır.[20] Anı türünde "Hevenk-Kayıp İstanbul" (2003) adlı eseri olan yazarın "*Atatürk'le Mülakatlar (Prof. Dr. İnci Enginün'le birlikte), TRT İstanbul Radyosunda yayımlanmıştır. Hilâl Görününce, Ağustos Başağı, İstanbul Radyosunda yayımlanmıştır. Tanzimat'tan Günümüze Türk Hikâyesi, Edebiyatımızdan Seçme Yazılar, Bir Roman, Burc*

18 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.11-12
19 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.13-14
20 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.14

FM Radyosunda yayımlanmıştır".[21] "Beyaz Sessiz Bir Zambak" ve "Yeniden Doğmak"ın senaryolarını da kaleme almıştır.[22]

Karanlığa Direnen Yıldız

"Karanlığa Direnen Yıldız" (KDY), romanı Sevinç Çokum'un romanın ana karakteri olan Feridun ve çevresinin etrafında şekillenen bir dönem romanıdır. Romanın sonunda verilen "1994-1996 İstanbul" (s.303) tarihi romanın iki yıllık bir zamanda kaleme alındığını göstermektedir. Romanda, Demokrat Parti(DP)'nin iktidar gelmesinden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen süreç anlatılmaktadır. Roman anlatımında tarihi olaylar roman kurgusu etrafında verilmektedir.

Roman, *"Kırmızı Cümle", "Kokinalı Haberci", "Çiçek Bozuğu Bir Baharı", "Yeni Yüzler – Resmî Konuklar", "Örselenmiş Şeylerin Kıyısında", "Nihansın Dideden", "Sular mı Yandı"* ve *"Yazılmamış Sayfa"* adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Romanın ana karakteri Feridun'dur. Feridun'un babası Doktor Enis Bey ve annesi Gülzade Hanım'dır. Feridun'un kendisi ve ailesi DP'yi desteklemekte iken, aynı apartmanda oturdukları amcası Sebati, eşi Sibel Hanım, Sibel Hanım'ın kardeşi İncenaz, İncenaz'ın kocası Binbaşı Kaya, Binbaşı Kaya'nın halaoğlu Asaf ve onun eşi Tülin CHP'yi desteklemektedir.

Roman, 1950-1961 yılları arasında gerçekleşen siyasi olayların bir apartmanda insani ilişkilere nasıl yansıdığını göstermektedir. Feridun'un çevresi apartmandakiler ve yazıhanedekiler olmak üzere iki kısımdır. Apartmanda ailesi haricindekiler CHP'li iken, Feridun'un çalıştığı yazıhanedekiler DP'yi desteklemektedir.

Feridun'un ailesi sık sık apartmandakilerle yemeklerde bir araya gelmektedir. Bu yemekte asıl konu her zaman siyasi gelişmeler olmaktadır. Feridun'un yazı yazmaya yeteneği vardır. Bu sebeple babası, onun bu yeteneğini geliştirmesi için Veysel adında biriyle tanıştırır. Veysel ağabey, tasavvufa eğilimli, gönül insanı bir kişidir. Feridun'a nasıl davranması gerektiği üzerine nasihatler verir. Feridun'un roman yazma isteği vardır. Bunun için de roman yazmaya girişir. Fakat, yazdığı roman yazıhanede çıkan bir yangında yanar. Bu sebeple artık romandan vazgeçip, deneme tarzında yazılar yazmaya başlar.

Feridun, abla diye gördüğü İncenaz'a gizli bir aşk beslemektedir. Fakat, İncenaz evlidir. O yüzden, bu aşkını söyleyemez. Bu arada, Ece adında bir armatörün kızıyla nişanlanır. Fakat, Ece'nin davranışları muhafazakar bir

21 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.15
22 Dağ, Necla (2012), a.g.e, s.15

yapıya sahip olan Feridun'a uymaz. Feridun'un da bu evliliğe hevesli olduğu görülmez. Nitekim, darbeden sonra Ece, nişanı bozar. Asıl sebep, Feridun ve ailesinin DP'yi desteklemesidir. Ece, bunu dile getirmez. Babası da darbeden önce DP'yi desteklerken daha sonra darbeyi gerçekleştirenlere yakın olmak isteyen biri olmuştur. Bir süre sonra Ece'nin yine Feridun'un amcaoğlu Cangür ile nişanlanmak istediği görülür.

Darbenin gerçekleşmesinin ardından, aileler birbiriyle iyice görüşmemeye başlar. Sonunda İncenaz'ın düzenlediği bir yemekte, aileler bir araya gelir. Bu tartışmanın asıl konusu, doğal olarak darbedir. Sofradakilerin hepsi darbe gerçekleştikten sonra artık idamların olması gerektiğini ifade eden cümleler kullanırlar. Enis Bey ise bu duruma karşı çıkar ve idamların hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini söyleyerek yemeği terk eder. Bir süre sonra da gizli bir ihbarla Enis Bey, bir sabah gözaltına alınır ve hapse atılır. Eşi Gülzade Hanım, araya tanıdık bir paşa koyarak Enis Bey'in hapisten çıkmasını sağlar. Romanın sonuna kadar Feridun, babasını ihbar edenin kim olduğunu öğrenemez. Roman sonunda vedalaşmak için gittiği Kaya Bey'den babasını ihbar edenin amcası Sebati Bey olduğunu öğrenir.

Darbeden sonra yapılan seçimde CHP'nin tek başına iktidar olması beklenirken, koalisyon ortaya çıkar. Bu durum apartmanda CHP'yi destekleyenler arasında derin bir hayal kırıklığına yol açar. Enis Bey ise, seçimden önce yeni kurulan Adalet Partisi(AP) için çalışmış, seçim sonucuna da umutla yaklaşmıştır. Enis Bey, artık bulundukları apartmanda fazla dayanamaz ve Heybeliada'dan bir ev kiralar. Artık bulundukları mahalleden ve apartmandaki yakınlarından ayrılacaktır. Çünkü, apartmandakiler Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarına sevinirken, Enis Bey üzülmüştür. Enis Bey, tekrar bir yemekte bu taşınma kararını açıklar ve kırdıklarından özür diler. Fakat, kardeşi Sebati Bey bu duruma bile tahammül edemez.

Roman, siyasi gelişmelerin aynı aile içindeki kardeşlerde bile ne şekilde zıt yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, karşıt grupların birbirlerini nasıl gördüğü, aydınlar, üniversite ve toplumun hangi vaziyette olduğu da romanın içeriğine kahramanların konuşmaları aracılığıyla verilmiştir.

Karanlığa Direnen Yıldız Romanında Siyasi Gelişmelerin Yansıması

Her sanatçı, yaşadığı çağın izlerini belli oranlarda yansıtmaya çalışmaktadır. Sevinç Çokum da "Karanlığa Direnen Yıldız" romanında, 1950-1961 yılları arasını gerçek olaylardan yola çıkarak kurgulamıştır. Dönemin olayları, aynı apartmanda yaşayan aileler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, romanda geçen DP'li yıllar ve darbeye uzanan süreçteki siyasi

olaylar belirtilerek, bunların romana nasıl yansıdığı belirlenecektir.[23]

Eserin başlangıcında[24], yazarın bir özdeğerlendirmesiyle karşılaşılmaktadır. Yazar, eserini olayların üzerinden zaman geçtikten sonra yazmanın kendi görüşlerinde de birtakım değişikliklere uğradığını ifade etmektedir. Ayrıca, "DP'nin coşkulu doğuşu, birçok kalkınma hamlesi, halkla sıcak kucaklaşması ne kadar gerçek görünüyorsa, iktidarda kalma tutkusuyla yadsınamaz sertşelşmesi de tarihler boyunca tekraralanmış bir gerçektir"[25] diyerek, olaylara tarafsız baktığını söylemektedir.

Roman, "Kırmızı Cümle" bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümde bahsedilen "Kırmızı Cümle", anlatıcının babasının Peyami Bey (Peyami Safa)'in 5 Eylül 1960 tarihinde kaleme aldığı yazıda altını çizdiği "Şeref katliamı cezasız mı kalacak"[26] cümlesidir. Bu bölümde İstanbul'un semtlerinde oluşan kentleşme, insanların küçük mesleklerle geçimlerini sağlamaları anlatılmaktadır. Eski mahalleler kaldırıp, yerine yolların şehre bağlanması[27] anlatılmaktadır.

Feridun'un babası Enis Bey, çocuğunun doktor olmasını istemekte, fakat onun yazmaya olan ilgisinden dolayı edebiyatı seçmesine de karşı çıkmamaktadır . Bu sebeple onu Veysel ağabeye götürür.[28] Burada Veysel ağabey, yayınevi kuran Özhan'ı tanıtırken 1940'lı yılların atmosferini "milliyetçiler" açısından şu şekilde ifade etmektedir:

"(...) Daha talebelik yıllarında Türk Gençlik Teşkilatı'nın üyesiydi. O sıralar komünizm hareketleri pamuğun içten yanması gibi giderek yayılıyordu. Bu çocuk dergi çıkartıyordu o zamanlar. Biz de yani yaşça daha büyük olanlar, Türk Kültür Ocağı'ndaydık. Milliyetçiler Derneği işte bu ocaklardan kıvılcımlanıp parladı.".[29]

Aynı zamanda Nurettin Topçu, İsmail Hami Danişmend, Ali Fuat Başgil, Nihat Sami Banarlı, Mehmet Kaplan, Mümtaz Turhan, Mahir İz, Peyami Safa, İbrahim Kafesoğlu, Necip Fazıl ve Osman Yüksel Serdengeçti gibi aydınların düzenlediği konferanslara katılmakta olan Veysel ağabey ve arkadaşları, Osman Yüksel'in *Serdengeçti* ve Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergilerini de takip etmektedirler.[30] *Serdengeçti* ve *Büyük Doğu* dergileri özellikle 1940'lı

23 Eserden yapılan alıntılar; Sevinç Çokum (2014), "Karanlığa Direnen Yıldız", Kapı Yayınları: İstanbul'dan alıntılanmıştır. Atıflar sayfa numarası belirtilerek yapılacaktır.
24 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.5-6
25 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.6
26 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.8
27 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.11
28 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.15
29 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.20
30 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.21-22

yıllarda milliyetçi ve muhafazakar gençlerin yakından bildikleri yayımlardır. *Serdengeçti* dergisi'nin ilk sayısı 1947'de yayımlanmış[31]; *Büyük Doğu* dergisi ise 17 Eylül 1943'te yayımlanmaya başlamıştır.[32] Dergi daha sonra DP ve Adnan Menderes'i desteklemeye başlamıştır.

Romanda, DP'nin kuruluşuna 12 Temmuz Beyannamesi'nin yol açtığı söylenmektedir.[33] II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren 1946'ya gelindiğinde demokrasinin gereği olarak Türkiye'de çeşitli partiler kurulmuştur. Kurulan partiler arasında Demokrat Parti, Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi gibi siyasi oluşumlar göze çarpmaktadır.[34] Bunların içerisinde en fazla parlayanı 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'dir. 12 Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, muhalefetin rahat olması gerektiğini, DP'nin meşru zeminler içinde kaldığı sürece herhangi bir sıkıntı olmayacağını ve DP'nin kapatılması için fırsat aranmadığını ifade etmiştir. 11 Temmuz 1947'de radyoda ilan edilen görüşmeler 12 Temmuz'da gazetelerde yayımlandığı için "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla bilinmektedir.[35]

1957 genel seçimleri sonucunda; Adnan Menderes'in Genel Başkanlığı'nı yaptığı Demokrat Parti %47.91 ile birinci parti; İsmet İnönü'nün Genel Başkanlığı'nı yaptığı Cumhuriyet Halk Partisi %41.12 ile ikinci parti; Osman Bölükbaşı'nın Genel Başkan olduğu Cumhuriyetçi Millet Partisi %7.08 ile üçüncü parti; Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun Genel Başkanlığı'nı yaptığı Hürriyet Partisi ise %3.84 ile dördüncü parti olarak meclise girmişlerdir[36]. Bu durum romanda, "Feridun, bu yaz sofralarında 57 seçimlerinden Demokrat Parti'nin yine kazançlı çıkmasından, fakat 1950-54 seçimlerinin 'nurlu ufuklarına' düşmüş bulut gölgeleriyle kazanılmasından sonraki tarihî gerginliği, iktidarın ve muhalefetin 'tansiyonlu' hallerini de bizzat görecektir. Bu ev toplantıları, siyasi ortamın bir aynası durumundaydı"[37] şeklinde yansımasını bulmaktadır.

1958'de "dokuz subay olayı" adı verilen bir hükumeti devirme planı ortaya çıkar. KDY'de bu durum şu şekilde anlatılır: "Dokuz Subay olayından, hele hele Paşanın Kurultay konuşmasına yayın yasağının konmasından sonra tartışmalar sofraları terk etmek, kadeh kırmak şeklini almaya

31 http://ulkunet.com/EserAyrinti.aspx?Sayfa=70&Tablo=Eserler E.T. 25/06/2017
32 http://vadetamam.com/2014/09/17-eylul-1943-buyuk-dogu-dergisi-ilk.html E.T 25/06/2017
33 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.22
34 Koçak, Cemil (2017). "*Demokrat Parti Karşısında CHP"*.Timaş Yayınları: İstanbul, s.19-29
35 Koçak, Cemil (2017), a.g.e, s.60
36 http://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1957 E.T 27/06/2017
37 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.24

başlamıştı"[38]. Dokuz subayın serbest bırakılmaları bile bu ortamın havasını sakinleştirememiştir.[39]

"1957 genel seçimleri öncesinde muhalefet, iktidarı, "Kıbrıs konusunda daha aktif bir politika izlememekle" suçlamıştır".[40] Romanda, Enis Bey, bu durumu dış olaylara bağlamakta, diğerleri ise iktidarın suçlu olduğunu ifade etmektedir.[41] Ayrıca, ordu ve üniversitelerin kaynamakta olduğunu da İncenaz'ın "İnsaf Enis ağabey! Ne durgun suyu? Ortalık kaynıyor, siz farkında değilsiniz. Ordu, üniversite kaynıyor…"[42] ifadeleri belirtmektedir. Profesör Sebati, iktidarın ordu, muhalefet ve gençliği yok saydığını söyler.[43]

Enis Bey, DP'nin yapmış olduğu atılımların görmezden gelinemeyeceğini, Anadolu'nun çehresinin değiştiğini, köylünün traktörle tanıştığını söyler.[44] Sebati ise, bu duruma "dış borçlar"ı konu edinerek alaylı bir şekilde karşı çıkar.[45] Gazeteci Asaf da, Paşa'nın, yani İsmet İnönü'nün DP'nin kurulmasını ve demokrasiye izin vermesini sağladığını ifade eder.[46] Yine aynı sofrada İncenaz, kendilerinin marazi bir taraftar olarak Paşa'yı savunduklarını ifade ederken, Kaya ile balayılarını geçirdikleri yazlık evde bile her odada Paşa'nın resimlerinin asılı olduğunu örnek verir.[47] İncenaz, Paşa'yı körükörüne desteklemeye karşı çıkarken, aynı zamanda Adnan Menderes'in radyoda mevlit okutmasına, Eyüp Sultan ziyaretleri yapmasına da kızmaktadır.[48]

Elindeki gazeteyle Feridun'un çalıştığı yazıhaneye gelen Ümit, "Önce 'Hakimiyet milletindir' ilkesini başımızda taşıdık. Sonra 'Yeter! Söz milletindir!' sloganı çıktı. Peki halk ne olacak? Bu, milletten farklı bir kavram…"[49] diyerek sloganların eleştirisini yapar. DP, 1950'de "Yeter! Söz milletindir" sloganını kullanarak seçimlere girmiştir.

Adnan Menderes'in Balıkesir ve İzmir'de yaptığı konuşmalar, Sebati Bey'de Başvekilin dirençli ve iyimser olduğu izlenmini uyandırır.[50] 1958'de gerçekleşen Adnan Menderes'in Balıkesir konuşmasında "Menderes, açıkça

38 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.26
39 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.26
40 Albayrak, Mustafa (2000) "Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.:XVI. S.:46 s.:249-275
41 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.29
42 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.29
43 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.30
44 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.30
45 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.30
46 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.31
47 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.32
48 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.34
49 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.35
50 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.37

CHP'yi işaret ederek, partiyi ihtilal havası yaratmakla suçluyordu".[51] İsmet İnönü de bu duruma karşı çıkan bir konuşma yapar.[52]

"Kokinalı Haberci" bölümünde yine siyasi gelişmelerin izleri görülmektedir. Ara ara Enis Beylere fal bakmaya gelen Hüsniye, baktığı falda "Ben desem beş gün, sen de beş hafta. Bu kimsenin yolu üzerinde bi kurban var"[53] (s. 41) diyerek olacak felaketi sezdirir. Nitekim bir süre sonra 1959'un Şubatı'nda Adnan Menderes'in içinde bulunduğu uçak Kıbrıs Anlaşması'nı imzalamak için Londra'ya giderken düşer. Bu kazadan Adnan Menderes kurtulur. "Uçakta bulunan pilot ve hostesler dahil 14 kişi hayatını kaybeder".[54] Bu durum siyasi arenada kısa bir süre barış rüzgarlarının esmesine yol açar.[55] Adnan Menderes, yurda döndüğünde sevinç gösterileri içinde karşılanır.[56] Fakat, Başvekilin kurtulmuş olmasına üzülenler de bulunmaktadır.[57] "Binbaşı Kaya Bey ve gazeteci Asaf ilerde geçeceği çetin ama çok çetin sınav dolayısıyla, onun ölümden kıl payı kurtulduğunu ileriye sürüyordu" .[58]

O zamanlarda iktidar, dış ilişkiler, NATO ile samimi olunması ve Ortadoğu'nun parçalanması bakımından eleştirilmekte[59], gazete ve dergiler, iktidarı Amerikan işbirlikçisi ve vatan haini sıfatıyla halkın zihnine yerleştirmekteydi.[60] Asaf Bey de bu durumu desteklerken, Enis Bey, bu düşüncelere karşı çıkar ve Rusya'nın Doğudaki emellerine karşılık yalnız olmamak, destek almak için bu durumun gerektiğini ifade eder.[61] Asaf Bey, itirazlarına devam ederek sözü "Uşak ve Topkapı Hadiseleri"ne getirir. Bu olaylarda suçluların başvekili destekleyenler olduğunu söyler.[62]

"(...) Uşak'ta tarihî yerleri ziyaret eden İnönü, lehinde ve aleyhinde çeşitli sloganların atıldığı gruplaşmaların meydana gelmesini ve şahsına karşı yapılan uyarıları dikkate almayarak kalabalıkların arasına daldı. Fakat yine de bazı olayların çıkmasına engel olunamadı. Millî Şef aleyhinde tezahürat yapan DP'lilerden atılan bir bardakla bir gazeteci yaralandı. Bazı CHP'li milletvekilleri taciz ve hakaretlere uğradılar.

51 Demir, Şerif (2011). *"DÜELLO MENDERES VE İNÖNÜ Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar".*Timaş Yayınları: İstanbul, s. 170
52 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.170
53 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.41
54 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.176
55 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.177
56 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.42-43;Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.177
57 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.43
58 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.43
59 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.44
60 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.44
61 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.45
62 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.46

1 Mayıs'ta İnönü ve beraberindeki heyet Uşak'tan ayrılmak için hareket etti. Kendisi istasyona geldiğinde CHP'lilerle DP'liler arasında arbede çıktı. Polis vatandaşa sert müdahalede bulunurken, meydana gelen kargaşa içerisinde atılan bir taş İnönü'nün kafasına isabet etti".[63]

Sebati Bey, ağabeyi Enis Bey'e iktidarın da yapmış olduğu gezilerin "göstermelik" olduğunu, bunların iktidarın son hamleleri olduğunu söyler.[64]

"Çiçek Bozuğu Bir Bahardı" bölümünde üniversitelerin durumu ve "Kayseri Olayları" ile darbenin artık yaklaştığı görülmektedir.

Anlatıcı, üniversitelerin durumunu şu şekilde belirtir: "Sonradan profesörlerin bir ikisi dışında her biri eğitim ordusunun dövüşken militanı kesilerek bu darbeyi omuzlayacaklardı… Hepsi partizan ve muhalefetin gözü kulağı, şaşmaz bir şakşakçısı haline gelerek. İlmin azaldığı merhale, ulaştığı nokta bu acılası tabloydu işte".[65]

"Kayseri Olayları"ndan sonra Sebati Bey iyice sivrilmeye başlamıştır.[66] "Paşanın eski generallerle, sonra da rektör Onar'la görüşmesi, Onar'ın çevresindekilerden biri olarak Profesör Sebati'nin de sivrilmeye başlamasını sağlamıştı".[67] "Kayseri Olayları" öncesinde 19 Mart'ta İnönü, Prof. Dr. S. S. Onar ile görüşür.[68] Ülke gündeminde "ihtilal"in konuşulması Kayseri'de siyasi kavgalara neden olur. Bu olayları yakından izleyen İsmet İnönü, meclis araştırması talep eder. Ardından mahkeme soruşturmaların düzenli yürütülmesi için haber yasağı getirir. Bu sefer, İnönü, Kayseri Yeşilhisar'ı ziyaret etmek ister. 2 Nisan 1960'da Kayseri'ye trenle ulaşmak isteyen İnönü ve 30 milletvekilinin şehre girişi yasaklanır. İnönü'nün çabaları sonucunda tren 3 saat gecikmeyle Kayseri'ye ulaşır.

DP meclis grubu, 13 Nisan 1960'da 15 kişilik bir tahkikat komisyonun kurulmasını kabul eder.[69] CHP, bu duruma karşı çıkar. İnönü, DP'nin, CHP'yi ihtilal yapmaya teşebbüs etmesi suçlamalarına itiraz eder.[70] Sonuçta, "Tahkikat Komisyonu" kurulur. Komisyonun kurulmasından sonra İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olayları başlar.[71] Çıkan olaylarda ölüm haberleri abartılı bir şekilde sunulur. Bu durum romanda *"Böylece ölü sayısı Babıâli'ye gelindiğinde gazetecilerin muhayyilesiyle birleşerek 250 rakamına ulaşmış. Oysa*

63 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.186-187
64 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.47
65 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.80
66 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.80-81
67 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.81
68 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.196
69 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.201
70 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.202
71 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.209

radyo haberlerinde bir öğrencinin seken bir kurşunla öldüğü, 16 öğrencinin ve 15 polisin yaralandığı bildiriliyordu"[72] şeklinde anlatılır. Olaylar daha sonra Ankara'ya da sıçrar.[73] Bu olaylarda romanın karakterlerinden olan Cangür, gösteriler sırasında düşmüş ve dizleri parçalanmıştır.[74] Sibel Hanım'a göre bu yaralar, kutsal bir mücadelenin armağanıdır.[75]

5 Mayıs 1960'ta Ankara Kızılay'da yapılan miting kimilerine ve Babıâli'ye göre ihtilalin habercisidir.[76] 555K olarak şifrelenen miting "5. Ayın 5. Günü saat 5'te Kızılay'da" gerçekleşmiştir. Sıkıyönetim sonucu toplantı yasağı olmasına rağmen kalabalıklar Menderes'i istifaya davet etden söylemlerde bulunmuşlardır.[77]

"*Yeni Yüzler – Resmi Konuklar"* bölümü ihtilalin iyice yaklaştığı ve gerçekleştiği bölümdür. İhtilali hazırlayan ortamda "bir taraf ihtilal arifesinin gerginliğini, telaşını yaşarken, bir taraf 1950'lerin pürüzsüz yumuşak zamanlarına karışmıştı".[78] İhtilal gerçekleşmiştir.[79] İncenazlarda ve Sebati Beylerde bayram sevinci yaşanmaktadır.[80] Halk, işi ordunun ele aldığı için ortada yanlış bir durumun olmadığını düşünür. Şef Paşa'nın sağlık durumunun iyi olduğu, milletçe bayram sevinci yaşandığı, Başvekilin Kütahya'da yakalandığı, meclisin feshedildiği, Milli Birlik Komitesi'nin başına Erzurumlu Paşa, yani Cemal Gürsel'in seçildiği bildirilir.[81] Başvekilin gülümsemeyen, zayıf ve çökmüş yüzünün görüntüsü gazetelerde verilir. Gazeteler de ihtilali desteklemektedir. Dış basın da olaylara ilgisiz kalmamıştır.[82] Bu ortamda "Feridun kendisini o değişimin içinde hiçbir yere koyamazken, babası Tolstoy veya Dostoyevski romanlarının sefalete düşmüş soylu kahramanlarını andırıyordu".[83]

Enis Bey, Feridun'a 27 Mayıs'ı destekleyen arkadaşlarının kendisini üzdüğünü ve güzel günleriyle eski dostlarını kaybettiğini söyler.[84] "Gerçekten bu yeni durum evleri insanları, mahalleleri birbirinden ayırmıştı. Bu yeni durum ülkenin bir kısım insanlarına fikirlerinden dolayı da olsa aşağılayıcı kuyruk sıfatını vermişti. Kuyruklar aşağı, kuyruklar yukarı.".[85]

72 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.91
73 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.92
74 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.93
75 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.93
76 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.94
77 Demir, Şerif (2011), a.g.e, s.219
78 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.111
79 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.115
80 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.115
81 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.115-116
82 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.116
83 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.117
84 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.118
85 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.118

Darbeden sonra, Feridun amcasıyla ya da Binbaşı Beylerle bir araya gelememiş, bu durum onda şaşkınlık yaratmıştır.[86] Sebati ve Kaya Beyler, darbenin keyfini çıkarmaktadırlar.[87] Bu esnada Veysel ağabey'in evi aranır ve gözaltına alınır. Bu, ihtilalin DP'li olmayanlara bile inebilecek bir tokatıdır.[88]

"Radyoda bir büyük iş adamının ihtilal hükümetine 26 kilo altın ve bir bina hibe ettiği"[89] açıklanır. Bu olayın ardından, vatandaşlardan alyans toplama dönemi başlar. Toplanan alyansların yerine vatandaşlara da 27 Mayısın sembolü olan bir yüzük verilmektedir.[90] Gazeteci Asaf da gazetesindeki yazılarında ihtilali destekler, DP'yi savunanlara da "(…) Soğan cücüğü gibi bir şeydir bunlar. Cücük ki ne cücük. Koparın gitsin"[91] der ve "İmdi toplumumuzu bu aşağılık hastalıktan, kuyrukluk hastalığından kurtarmamız gerekiyor. Nasıl mı, ya evinize birer sinek kağıdı asın yahut kapı eşiklerinize DDT serpin"[92] diyerek çözüm yolları önerir. Asaf'ın DP'yi destekleyenlere karşı "kuyruk" demesine Feridun kızar, yüzüne tükürmek ister.[93]

Artık, önceden yapılan yemek toplantıları kesilir. Bu yemeklerin devamını sağlamak için Gülzade Hanım teşebbüse geçer. Fakat, bu davete karşı kimse gelmez. "Evet gelmemişlerdi. Hatta Sebatiler bile… Aralarında gizli bir anlaşma yapmışçasına. Sessiz protesto… Bir bakıma Asaf'ın yazısında öğütlediği gibi soğanın cücükleri koparılıp atılmıştı".[94]

Yeniden bir yemekte bir araya geldiklerinde Hayrettin Paşa, mahkemelerin kurulduğunu, yargılamaların başlayacağını ifade ettiğinde, Asaf, bu yargılamaların yapılmasını saçma bulur. Çünkü, yargılananların "vatan haini" olduklarını söyler.[95] Feridun ise, bu mahkemelerin tarafsız olamayacağını düşünür.[96]

"Örselenmiş Şeylerin Kıyısında" bölümü, simitçinin, radyoda Adnan Menderes'in sesinin dirençsiz, zayıf ve harap olduğunu anlamasıyla başlar. Adnan Menderes'in ıssız bir adada, her şeyinin kontrol altında tutulduğunu düşünür.[97] Bu bölümde Yassıada yargılamalarının başladığı görülür. Hatta, yargılamalar "(…) tıpkı Beyoğlu sinemalarının heyecanıyla şehrin radyolu

86 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.120
87 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.120
88 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.120
89 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.124
90 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.125
91 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.126
92 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.126
93 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.128
94 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.129
95 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.134-135
96 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.135
97 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.143

bütün evlerinde bir çeşit tiryakiliğe dönüşerek ve hep sonuçları beklenerek"[98] dinlenir.

İnsanların ruh hâli romanda şu şekilde belirtilir: *"Burada siyasi bir deprem olmuştu, bir darbe… Ama bir kısım insan, refah zamanlarına mahsus bir sarhoşluk içindeydi. Tam bir hürriyet sarhoşu. Ne hürriyeti? O sadece ihtilalcilerin dilindeydi. Hürriyet geldi deniliyordu, ama üç kişi bir arada yürüyemiyordu".*[99]

Dr. Ayhan Bey, yaklaşmakta olan ihtilalin DP tarafından fark edilemediğini ifade eder.[100] Feridun, Milli Mücadele'ye katılmış olan DP'lilerin vatanı satma suçlamasıyla yargılanmasına anlam veremez.[101] Kaya Bey ise, yargılama sonucunda ceza verilse de verilmese de, artık bu tür partilerin ortaya çıkmasının engellenmesi gerektiğini düşünmektedir.[102] Bu sırada DP'yi iktidarda iken destekleyen Feridun'un nişanlısı Ece'nin babası, bir anda ihtilal yanlısı olur.[103] Dr. Ayhan Bey, insanların Yassıada'ya adeta bir panayıra gider gibi gittiklerini, adaletin mahkum olduğunu anlatır .[104]

Yargılamalar sürerken, bakanlar istifa eder ve yeni partiler ortaya çıkar. Bu partiler "Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Mutedil Liberal Parti"dir.[105] Enis Bey, Adalet Partisi'nin Demokrat Parti'nin bir devamı olduğunu düşünür. Enis Bey, partilerin kurulmasını demokrasiye dönüş olarak nitelendirirken, halk üzerinde de baskıların arttığını düşünmektedir.[106]

Kaya Bey, DP'nin bittiğini, AP'de yeniden yeşerdiğini ifade eder. CHP'nin ise aynı olduğunu, bir on yılının daha olduğunu söyler.[107] Artık yargılamaların uzadığı ve sıktığı Sebati Bey ve onun gibi düşünenlerce belirtilmektedir. Onlara göre, artık bir an önce cezalar verilmelidir.[108] Aileler İncenaz'ın davetiyle tekrar bir yemekte bir araya gelir. Bu yemekte yine gündem siyasi gelişmeler ve yargılamalardır. Bu son yemekte, Enis Bey sofrada sessiz kalmaya çalışsa da bunu başaramaz. Enis Bey, "Dinleyin beni öyleyse. Bu adamlara hiçbir şey yapamazlar! Yapamayacaklar… Evet Sebati! Görüyorsun değişemiyorum. Susamıyorum. Susmam mümkün değil.(…) Çünkü bu insanları hukuk yargılamıyor, siz, ezeli düşmanları sizler yargılıyorsunuz(…)"[109] diyerek düşüncelerini açıklar. Sebati Bey, bu sözlere karşılık DP'yi destekleyenlerin ulusla bir ilişkisi olmadığını[110], onların köylü olduğunu ve anayasadan, laiklikten, cumhuriyetten anlamadıklarını[111] söyler. Enis Bey de bu kitlelerin DP'yi desteklediği için böyle görüldüğünü, asıl suçluların köylü insanlarla ilgilenmeyen, "üniversitenin sağır duvarları arasından sokağa çıkmayan"ların olduğunu ifade eder.[112] Daha da genelleyerek "CHP'li yöneticiler ve yine CHP'li münevver takımı!"[113] suçluları belirler. Enis Bey, milletin hesap soracağını ve karşılarına dikileceğini[114] söyleyerek, yemekten ayrılır. Enis Bey, bir sabah apar topar gözaltına alınır.[115]

"Nihansın Dideden" bölümünde falcı Hüsniye tekrar gelir ve fal bakar. Falcı Hüsniye'nin her gelişinin ardından felaketler de gelmektedir. Falcı Hüsniye, baktığı falda umutsuz haberler verir. Üzüleceklerini söyler.[116] DP'yi destekleyen kitlenin neden desteklediği şu satırlarda anlatılır:

"(…) Çingene kalaycı insan yerine konmaktan mutluydu. İlk defa bir parti, yani DP, onu küçümsemeden bağrına bastığına göre elbette mutluydu. Ve daha birçoğu… Okuma yazma bilmeyen ümmiler, arifler, kara cahil kesimler… Şimdi, evet şimdi o un ufak halk yığınları, yani berberler, kunduracılar, marangozlar, terziler sırf Demokrat olduklarından müşteri bulamıyor, dükkânını kapamak, başka bir semte göç etmek zorunda kalıyordu. Bir çeşit afaroza uğramışlık, bir çeşit cezalandırmaydı bu" .[117]

Bu sıralarda Feridun hâlâ, babasını ihbar edenin kim olduğunu merak etmektedir. Asıl şüpheli olarak o gün o yemekte bulunanları düşünmektedir.[118] Bir süre sonra Ece, Feridun ile buluşarak, babasının DP'yi aslında desteklemediğini, sadece sempati duyduğunu ifade ederek, ayrılmak istediğini söyler. Feridun ve Ece ayrılırlar.[119] Ardından Enis Bey'in eşi Gülzade Hanım, bir yerlerden subay tanıdığı olanların hapiste olanları çıkardıklarını duyar. Bunun için de tanıdıkları olan Hayrettin Paşa'nın yardımını ister.[120] Enis Bey, ser-

98 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.145
99 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.149
100 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.152-153
101 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.153
102 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.159
103 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.161
104 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.162
105 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.164
106 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.165
107 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.173
108 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.174
109 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.178
110 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.179
111 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.180
112 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.180
113 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.180
114 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.181
115 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.182
116 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.185
117 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.190
118 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.191
119 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.196-197
120 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.199

best kalır.[121]

Asaf'ın gazeteci arkadaşı Çetin, "Ne güzel, bu adamları asacağız, ondan sonra da demokrasiye geçeceğiz…" diyerek, ihtilali destekleyenlerin genel beklentisini ifade eder.[122] Veysel ağabey ise, ihtilalin nedenini "Eğer anayasa DP zamanında değiştirilseydi, belki de ihtilal olmayacaktı" diye düşünür.[123] Feridun da Ali Fuat Başgil gibi düşünür: "Bu durumda eski iktidarı mahkûm eden, ne ordu, ne komite, ne de muhalefetti. Eski iktidarı anayasa mahkûm etmişti. Anayasa tıkamış, köşeye sıkıştırmıştı. Ve bu mahkûmiyet daha baştan belliydi".[124] Yani, ihtilali hazırlayan anayasadır.

"Sular mı Yandı" bölümü başlarında falcı Hüsniye'nin geldiği görülür.[125] Falcı Hüsniye bu sefer de iyi bir fal söylemez. Hane içinde gözyaşı göründüğünden, üç ya da beş civan kişinden ayrılık, duyulacak bir habere üzüntü gibi yorumlamalarda bulunur.[126] Bir müddet sonra da mahkeme kararları radyodan açıklanır. Cumhurreisi, Başvekil, Harciye Vekili ve Maliye Vekillerinin de aralarında bulunduğu 15 kişi hakkında mahkeme idam kararı vermiştir.[127] Yargılanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yaş haddinden dolayı ölüm cezası, müebbet ağır hapse çevrilir, yine aynı cezaya çarptırılan mahkumların cezaları da müebbet ağır hapse çevrilir.[128]

Kararların ilanından sonraki günlerde Feridunların apartmanında kahkahalar ve neşeler artmaya başlamıştır.[129] "İlk olarak Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir".[130] İki ölüm cezasının ardından herkes Adnan Menderes'in idamının ne zaman gerçekleşeceğini merak etmektedir. Feridun bu merak içinde Veysel ağabeye gider. Feridun, Adnan Menderes'in idam edilmeyeceğine dair bir umudu vardır. Veysel ağabey ise gazeteyi iyice okumasını Feridun'dan ister. "Başvekilin hastalığı geçmediği için hakkındaki ölüm cezası dün infaz olunamadı" yazan gazetedeki "dün" ifadesine dikkat çekerek, bu idamın gerçekleşeceğini anlatır.[131] Feridun, yazıhanede Özhan ile konuşur. O da idamı istememekle beraber, gerçekleşeceği için üzüntülüdür.[132] Eve dönen Feridun, helikopter sesleri duyar. Fakat, idam haberini duymamak

121 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.201
122 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.211
123 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.215
124 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.215
125 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.229
126 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.230-231
127 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.231
128 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.232
129 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.232
130 Maman, Kamil(haz.) (2013). *"Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne DEMOKRATLAR: DP'nin Kurucusu Anlatıyor REFİK KORALTAN"*. Timaş Yayınları: İstanbul, s. 222
131 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.234
132 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.236

için radyoyu açmaz.[133] O anki apartmanın genel durumu şu şekilde anlatılır: *"Apartman birden, merdivende beliren ayak sesleri, kapı açılığ kapanmalarıyla sabahki hareketliliğine kavuştu. Bağırtılar, müthiş bir müjdenin keyfi, kurumuş dudaklardan çıkan nidalar merdiven sahanlıklarında buluştu. Neydi bu? Beklenen haber gelmiş miydi?"*.[134]

Adnan Menderes'in idam edilmesinin haberi sonrasında Feridun, apartmandakilerin çiftetelli oynadığını, rakılı mezeli sofralar hazırladığını, kısacası herkesin bir cümbüşün içinde olduğunu görür.[135] Feridun, haberi Veysel ağabeyden öğrenir. İdamın öğle saatlerinde gerçekleştini söyler (s. 242).[136] İdamlar, Refik Koraltan tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

"İlk olarak Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişti. Sırada Adnan Menderes vardı. İmralı'ya götürülecekti. Sıkı tedbirler alınmıştı. Koğuşlardan çıt çıkmyordu. Kaygılı bir sessizlik hasıl olmuştu. Daha sonra bu sessizlik geçmiş ve sakinlik çökmüştü. İdam edilenler için İbrahim Kirazoğlu Kur'an okumuştu. Saat öğlen vakti ve güneşli olduğu bir zamanda Menderes'in sesi son bir defa kulaklarda duyulmuştu. O sırada İmralı'ya bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. İdam kararı güpegündüz gerçekleştirilmişti. Menderes'in hazin dramı işte böyle noktalanmıştı".[137]

Gazeteler idam haberi için, Adnan Menderes'in iki görevli arkasında yürüdüğü arkadan çekilen bir resmini ve asılıykenki fotoğrafını gazeteye basmışlardır.[138] Feridun'un bu resimlere bakarken hissettiği duygu, çirkin gerçekliğin acımasızlığıdır. "(…) Ve bu kağıtlar bakkallarda peynir kağıdı, leblebi külahı olarak kullanılacak, kimse fotoğraflardan fışkıran sehpa gıcırtısını, boğuk iniltilere işitmeyecekti"[139].

Yazıhanede Feridun ile Ferda, idamlarda İsmet Paşa'nın rolünü tartışırlar. Ferda, İsmet Paşa'nın ihtilal ve idamları istemeyeceğinden söz ederken, Feridun, İsmet Paşa'nın ihtilali davet eden sözlerini söyler, istese idam edilenleri kurtarabileceğini ifade eder.[140] Veysel ağabey, insanların patlamaya hazır bir yanardağ olduğunu, artık düşünmeye başladıklarını söyler.[141] Veysel ağabeye göre "Halkçılık halkı anlamak, halka dönmek, halka hizmet ve bilgi götürmekle olur"[142]. O anki toplum yapısı şu şekilde belirtilir:

133 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.239
134 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.240
135 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.240-241
136 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.242
137Maman, Kamil(haz.) (2013),a.g.e, s.222-223
138 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.243
139 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.243
140 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.245
141 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.247-248
142 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.248

"Toplum psikolojisinin idamlarla rayından oynadığının iki örneğiydi bu. Yolda, otobüste gördüğü insanlar gene öyle sessiz, fakat çarpıcı şekilde durgundu… Gülen kimse yoktu, bir iki lise öğrencisinden başka. İnsanlar bir değişimi kabullenmişlerdi ama, bir şey kaybetmiş gibiydiler. Bir yere çarpıp sersemlemiş, at yarışında kaybetmiş, cüzdanını düşürmüşçesine şaşkın ve sarsaktılar".[143]

Feridun, babası Enis Bey'e idamların evlerinde nasıl karşılandığını sorunca, evdekilerin cümbüş yaptığından söz etmek istemez ama üzüntülü bir hallerinin olmadığını söyler.[144] Evlerine vardıklarında geceki cümbüşün devam ettiğini anlarlar. Bu noktada, Enis Bey kendisini Hazreti Veysel Karani'ye benzetirken, karşısındakileri de Veysel Karani'nin üzüntüsüyle dalga geçenlerin yerine koyar.[145] Ece, Feridun ile ayrıldıktan sonra tekrar buluşarak, Cangür ile olan ilişkisinden bahseder.[146] Feridun, darbeden sonra artık insanlara olan güvenini kaybetmiştir. Bunu, Cangür ile Ece konusunda görüşmesinde açıklar.[147]

Seçimler yaklaşırken temel beklenti, "ihtilal perdesinin kapanması"dır.[148] Veysel ağabeye göre, "Türk demokrasisini yeniden kuracak veya kurtaracak olanlar memleketin katıksız aydınlarıydı. O aydınların mutlaka bizden olan bir besleyici ortamdan geçmeleri, Batıyı takip etmeleri, okuyan, okuduğunu yorumlayan ve uygulayan, Batıyı tefrik gözüyle incelemiş, inkılapçı, gelişmeci insanları olmaları gerekliydi".[149] Enis Bey de artık Adalet Partisi'ne girmiştir.[150] Adalet Partisi 11 Şubat 1961'de kurulmuştur.[151] Adalet Partisi'nin amlemi, açılmış bir kitap üzerinde doğan bir güneştir.[152] "Kimileri kitabı Kur'an-ı Kerim olarak, kimileri de adaletin simgesi olarak" algılamaktadır.[153] Artık halktan her kesim bu partiye katılmaktadır.[154] Herkesin bir umudu tekrar yeşermeye başlamıştır.[155]

Bu noktada, romanda CHP'nin seçimlere giden süreçteki hâli şu şekilde anlatılmaktadır:

143 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.248
144 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.251
145 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.253
146 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.259
147 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.262
148 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.263
149 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.263
150 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.264
151 Tarım, Osman (2013). *"27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye"*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. YL Tezi (Basılmamış), s.43
152 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.264
153 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.264
154 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.265
155 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.266

"CHP'ye gelince ihtilalden sonra yenilenmiş, tazelenmiş olarak seçime girme şansına sahipti. CHP ne bitmiş, ne tükenmişti. İhtilal en fazla omna yaramıştı; dinlenmiş ve bundan dolayı da palazlanmış olarak meydanlara dönmüştü… Siyasetin nasıl yapılacağını biliyordu, devlete sırtını dayamıştı, yazarı çizeri boldu, karnı tok" .[156]

Enis Bey, artık bir yenilenme için evlerini taşımaya karar verir.[157] Bunu açıklamak için son kez komşularıyla bir yemekte bir araya gelirler. Sofralarının konusu daha çok siyasi tartışmalardır. Bu tartışmada Sibel Hanım, CHP'nin iktidara gelip gelmeyeceğini merak ederken, Tülin, CHP'nin kazanacağından, zaten ihtilalin de onlar için yapıldığından söz eder. Sibel Hanım, bu ihtilalin bununla herhangi bir ilgisi olmadığını açıklamaya çalışır.[158] Binbaşı Kaya ise AP'nin yeni bir ihtilale kapı aralayacağını ifade eder.[159] Tartışmaların sonunda Enis Bey, artık taşınacaklarını söyleyerek, kalbini kırdıklarından özür diler.[160] Enis Bey'in duygusal konuşmasını kardeşi Sebati Bey, "Bu kadar nutuk yeter, haydi içelim!"[161] diyerek keser. Kardeşler arasındaki soğukluk devam etmektedir.

"Yazılmamış Sayfa" bölümü ihtilalden sonra gerçekleşecek olan seçimlerin beklentisi ve sonuçlarının etkisiyle geçer, aynı zamanda Feridun ve ailesinin bulundukları evden taşınmaları, romanın sonunda da Feridun'un Kaya Bey'den babasını ihbar edenin amcası Sebati olduğunu öğrenmesi de diğer olaylardır.[162] Feridunların oturdukları binada Feridun ve ailesi hariç herkes CHP'nin seçimlerden galip çıkmasını beklemektedir.[163] Hatta Asaf'a göre, "CHP mutlaka ve mutlaka tek başına kazanmalı"dır.[164]

AP'yi destekleyenler ise seçimde oyların bölünmemesi niyetindedir, bu sebepler YTP ve CKMP'ye oy vermek yerine AP'ye oy vermeleri için esnaflar aralarında konuşmaktadır.[165]

15 Ekim 1961'de yapılan darbe sonrasındaki ilk seçimde CHP, %36,7 ile birinci parti, AP, %34,58 ile ikinci parti, YTP, %13,7 ile üçüncü parti, CMKP %14 ile dördüncü parti olmuşlardır.[166] Bu sonuçlarla CHP'den 173 milletvekili, AP'den 158 milletvekili, YTP'den 65 milletvekili, CMKP'den

156 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.267
157 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.266
158 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.272
159 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.274
160 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.275
161 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.276
162 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.277-301
163 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.281
164 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.281
165 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.282
166 Tarım, Osman (2013), a.g.e, s.33

ise 54 milletvekili meclise girmiştir.[167] Bu sonuçlar itibariyle CHP birinci parti olsa dahi tek başına iktidar olamamış ve koalisyon hükumeti oluşturulmuştur.[168]

Seçimde AP'nin CHP'ye göre daha kazançlı olması ve CHP'nin açık ara seçilememesi, CHP'yi destekleyen roman karakterleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Enis Bey, sonuçlardan oldukça memnundur.[169] Asaf,ise sonuçlardan öfkelenmiştir.[170] Asaf, AP seçmenine *"Kim yav bunlar? Aptallar ve cahiller, imza atmasını bilmeyen ahmaklar! Onlar mı yönetecek ülkeyi? Onların oyları mı muteber sayılacak? Hayır hayır! Bunda bir yanlışlık var. Olmaz! Olmamalı..."*[171] diyerek, öfkesini dile getirmektedir. Apartman, derin bir hayal kırıklığı içindedir.[172]

Eni Bey, bu durumu demokrasinin bir zaferi olarak görürken, Feridun, bu durumun ordunun armağanı olduğunu ve istediği zaman alabileceğini söyleyerek hemen sevinilmemesini sezdirmek ister.[173] Asaf, gazetesinde öfkesini belirtmeye devam etmektedir. Bu sefer de AP seçmenine "cücükler" şeklinde hakaret etmektedir.[174] Seçimlerin sonucunda Cemal Gürsel cumhurbaşkanlığı makamını bırakmamıştır.[175] İsmet İnönü de başbakan olarak görev yapacaktır.[176]

Sebati Bey, koalisyona olumlu bakarken, Kaya Bey ise Şef Paşa'nın yaşlandığını ve partinin yeni bir lidere ihtiyacı olduğunu dile getirmektedir.[177] Enis Bey ise, koalisyona CHP ile eşit haklara sahip olma bakımından olumlu bakmaktadır.[178]

167 Tarım, Osman (2013), a.g.e, s. 33
168 Tarım, Osman (2013), a.g.e, 34-35
169 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.283
170 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.284
171 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.284
172 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.284
173 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.285
174 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.287
175 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.287
176 Tarım, Osman (2013), a.g.e, s.35
177 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.289
178 Çokum, Sevinç (2014), a.g.e, s.290

SONUÇ

Darbeler, bir ülkenin siyasi hayatının yanı sıra halkın yaşamını da derinden sarsacak etkiler yaşatır. Türkiye'de de çeşitli dönemlerde darbeler ve darbe girişimleri meydana gelmiştir. Bu darbeler, aynı zamanda edebiyatı da etkilemiştir. Ele aldığımız Sevinç Çokum'un "Karanlığa Direnen Yıldız" romanı da işte bu türden bir eserdir. Roman, bizlere DP ve CHP tarafını tutan vatandaşların genel düşüncesini göstermesi açısından önemlidir. Darbelerin, ülkede yaşayan insanlara mutluluk getirmeyeceği ve huzurunu bozacağı romanda karakterler aracılığıyla başarılı bir şekilde verilmiştir. Feridun ve ailesi bir yanda amcası Sebati Bey ve onun dostları bir yandadır. Aynı apartman, siyasi arenadaki gibi DP – CHP şeklinde ayrılmıştır. Fakat, insani ilişkiler siyasi gerginliklere rağmen iyi kötü devam etmektedir. Siyasi gelişmeler, DP'nin kurulması, seçimler, darbe ve sonrası Feridun ve çevresindekileri mutlaka etkilemektedir. Darbelerin hiçbir şekilde olumlu yönünün olmadığı bilinen bir gerçektir. Romanda da darbeden sonra her iki kesimin de istediğinin olmadığı görülmektedir. 1950-1961 yılları arasında ülkemizdeki insanların yaşamlarını göstermesi bakımından Sevinç Çokum'un "Karanlığa Direnen Yıldız"ı başarılı bir örnektir. İncelememizde, romandan hareketle tarihi olaylar açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy(İleri), Cahide(haz.) (2012). *"YASSIADA'DAN MEKTUP VAR Tevfik İleri'den Eşi Vasfiye'ye Mektuplar".*Timaş Yayınları: İstanbul

Albayrak, Mustafa (2000) "Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.:XVI. S.:46 s.:249-275

Ay, İlnur (2014). *"Sevinç Çokum'un Roman Tekniği".* On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. DR Tezi (Basılmamış)

Dağ, Necla (2012). "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı YL Lisans Tezi (Basılmamış)

Çokum, Sevinç (2014), "Karanlığa Direnen Yıldız", Kapı Yayınları: İstanbul

Demir, Şerif (2011). *"DÜELLO MENDERES VE İNÖNÜ Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar".*Timaş Yayınları: İstanbul

Ercilasun, B. (2009). "*Sevinç Çokum ve Dört Romanı*" (http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073012/5000067236 E.T 01/02/2017).

Koçak, Cemil (2017). "*Demokrat Parti Karşısında CHP".*Timaş Yayınları: İstanbul

Lekesiz, Ömer (2001). "*Yeni Türk Edebiyatında Öykü".* Kaknüs Yayınları: İstanbul

Maman, Kamil(haz.) (2013). *"Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne DEMOKRATLAR: DP'nin Kurucusu Anlatıyor REFİK KORALTAN".* Timaş Yayınları: İstanbul

Tarım, Osman (2013). *"27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye".* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. YL Tezi (Basılmamış)

Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.595bf8a0d561d4.99239158

http://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1957

http://ulkunet.com/EserAyrinti.aspx?Sayfa=70&Tablo=Eserler

http://vadetamam.com/2014/09/17-eylul-1943-buyuk-dogu-dergisi-ilk.html

27 MAYIS DARBESİNDEN 15 TEMMUZ KALKIŞMASINA KADAR SİLAHLI KUVVETLERİN KIŞLA DIŞINDAKİ ETKİNLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ÖZET

27 Mayıs 1960'da, TSK İç Hizmet Kanunu'nun kendilerine verdiği yetkiyle hareket ettiklerini iddia eden bir grup subayın yönetime el koyması ile Türkiye darbe süreciyle tanışmıştır. Bu süreç siyasal alanda önemli bir tasfiye sürecini başlatırken, devlet düzeni ve kuramsal yapı olarak da önemli bir değişimi getirmiştir. Bu değişimin temeli, egemenliğin çeşitli devlet kurumları arasında paylaştırılması esasına dayanmış, bu yeni yapının temel koruyucu ve kollayıcı gücü olarak ordu, devlet örgütü içerisinde özerk denilebilecek bir konuma kavuşturulmuştur. Ordu; bu yeni yapının içerisine kattığı Milli Güvenlik Kurulu, OYAK, Tabii Senatörlük ve askeri mahkemelerin yetki genişliği gibi yeni haklarla temel belirleyici ve tehdit olarak gördüğü gelişmeler karşısında doğrudan müdahil güç olmuştur. İlerleyen yıllarda Türkiye'nin yaşadığı sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşümün sancıları yaşanırken siyasetçiler 12 Mart Muhtırası ile askerler tarafından görevlerinden uzaklaştırılmış, 1973 cumhurbaşkanlığı seçiminde ordunun adayını desteklemeleri için siyasilere baskı yapılmıştır. 12 Eylül 1980 yılına gelindiğinde siyaset kurumunun tıkanıklığı iddia edilerek Türkiye tarihinin ikinci askeri darbesi yapılmış, 1983 Kasım ayına kadar devam edecek askeri yönetim, devlet örgütlenmesi ve siyaset arenasını yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemelerde de, 1961 sonrası

oluşturulan askeri vesayeti güçlendiren, askerlerin kışla dışındaki etkinliğinin daha da arttıran unsurlar belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Askeri Darbe, Muhtıra, Demokrasi Kültürü, Sivil Toplum, Hukukun Üstünlüğü.*

EFFECTIVENESS OF TURKISH ARMED FORCES OUTSIDE THE BARRACKS FROM 27 th MAY MILITARY COUP TO 15th JULY COUP ATTEMPT

ABSTRACT

On May 27, 1960, Turkey was introduced to the coup process when a group of officers seized the power claiming to be acting by the authority given to them by the TSK (Turkish Armed Forces) Internal Service Act. While this process initiated a significant liquidation process in the political arena, the state also made a significant change in terms of structure and theoretical structure. The foundation of this change is based on the principle that the sovereignty is divided among the various state institutions and the army has been given a position to be kind of autonomous within the state organization as the basic protective and enforcing power of this new structure. This new structure incorporated National Security Council, OYAK, the Senate, military courts and using new rights such as the broad authority of these factors they became a key determinant and direct intervening force against the events they consider a threat. In the following years, while Turkey was experiencing hard times because of the social, economic and political transformation, politicians were discharged by soldiers with the March 12th Memorandum and they were also urged upon to support the candidate of the soldiers in the 1973 presidential election. On 12th September 1980, congestion of the politics being alleged, the second military coup d'état of Turkish history was staged and the military government, which would continue until November 1983, reorganised the state organization and political arena. The factors that increased the effectiveness of the soldiers outside the barracks and strengthened the military tutelage constituted after 1961 were determinant in these arrangements, too.

Keywords: *Military Coup, Memorandum, Democracy Culture, Civil Society, The Rule of Law.*

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin son atmış yılı içerisinde, silahlı kuvvetlerin devlet organizasyonu içerisindeki yeri, evrensel demokratik değerlerle izah edilemez. 27 Mayıs 1960 tarihinde ilk darbenin gerçekleşmesi sonrasında askerler, sivil siyasetin benzer hatalar yapmasını engellemeye yönelik tedbirler almışlardır. Burada hata olarak görülen en temel unsur, rejimin çağdaşlaşma parolası ile başlattığı dönüşümün akamete uğratıldığı ve cumhuriyetin değerlerinin aşındırıldığı iddiasıdır. Dolayısıyla 27 Mayıs sonrasında bu değerleri koruyup kollayacak ve aşındırılmasını engelleyecek yeni kurallar ve kurumlar ihdas edilmiştir. Ancak burada Türk demokrasisi adına asıl vahim nokta, bu sistemin en üstüne de silahlı kuvvetlerin temel güç olarak konuşlandırılmış olmasıdır. Bu tarihten sonra ordu, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra; siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanına sahip olmuştur. Bu alanlardaki faaliyetleri, sivil siyasal iktidarın ve kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütmesi, Türkiye tarihinde son atmış yıllık askeri vesayeti olağanlaştıran bir anlayışa dönüşmüştür.

27 Mayıs sonrasında devlet teşkilatı ve kurumları üzerinde askerlerin ağırlığı ve kontrolü çok belirgindir. Devleti ve rejimi koruma ve kollama görevini, kışla dışında da sürdürmek amacında olan askerler; yasama, yürütme, yargı, bürokrasi, ekonomi, eğitim, kültür, sanat gibi alanlarda yerini alarak, bundan sonraki süreçte bu alanlardaki politikalarında temel belirleyici unsuru olmuşlardır. Askerlerin kışla dışındaki bu etkinliğine, bir kısım siyasetçi, aydın ve gazeteci de destek vermekten geri durmamıştır. Bu desteği ortaya çıkaran temel etken, halkın çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olmasından dolayı, evrensel demokratik prensiplerin Türkiye de uygulanamayacağı iddiasıdır. Bu görüşe göre eğitimsiz kitlelerin, politikacıların vaatlerine kanarak oy vermesi sonrasında ortaya çıkan kimi iktidarların popülist ve cumhuriyetin temel değerlerini aşındırıcı uygulamaları karşısında, ordu en önemli güvencedir. Bunun yanında normal seçim sistemiyle iktidara gelemeyecek kimi siyasilerin, askere dayanarak iktidara ulaşma amaçları da bu süreçte, kimi kesimlerce askerlere sağlanan hoşgörünün diğer önemli bir gerekçesinin oluşturmuştur.

Türkiye'de darbeler sonrasında askerlerin ortak uygulamalarından birisi, kendilerini korumak adına, iktidarları süresince almış oldukları kararlardan dolayı sorumlu olmalarını engelleyen bir dokunulmazlık zırhını yeni hazırlanan anayasalara ekletmeleridir. 1961 Anayasasının geçici 4. maddesi ile[1] 27

1 Geçici 4. Madde. "*27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren Kurucu Meclisin toplandığı 6 Ocak 1961 tarihine kadar yasama yetkisini ve yürütme görevini Türk Milleti adına kullanmış bulunan Milli Birlik Komitesinin ve Devrim Hükümetlerinin karar ve tasarruflarından ve bunların, idarece veya yetkili kılınan organ ve mercilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulıyanlar hakkında cezaî veya malî veya hukukî*

Mayıs darbe sürecinde, 1982 Anayasası'nda ise geçici 15. Madde[2] ile 12 Eylül sürecinde; karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında hiçbir şekilde geriye dönük hesap sorulamayacağı şeklinde bir güvence sağlanmıştır.

1.Yasama Alanında Askerlerin Etkinliği: Tabii Senatörlük

1961 Anayasası'nın hazırlık aşamasında en önemli tartışma konularından birisi, Milli Birlik Komitesi üyelerinin, kurulacak yeni devlet organizasyonu içerisindeki yerinin belirlenmesine yönelik olmuştur. Bu dönemde MBK için dört ayrı seçenek ileri sürülmüştür. Bunlar; MBK üyelerinin partilere dağılması teklifi, Anayasa Komisyonunun MBK üyelerinin iki ya da daha uzun dönem parlamentonun doğal üyeleri olmalarına ilişkin teklifi, CHP'nin MBK üyelerinin kurulacak olan Cumhuriyet Meclisinin ilk döneminde doğal üye olarak yer almalarına ilişkin tekliflerdir. MBK dışından gelen bu üç teklife karşı, komite içerisinden; emekli olma, orduya geri dönme, parti kurarak siyaset yapma ve kurulacak olan yeni parlamentonun üst katında senatör olarak görev yapma şeklinde teklifler gelmiştir. 6 Ocak 1961'de açılan Kurucu Meclis döneminde; İtalya'da anayasayı yapan Kurucu Meclisin seçimsiz bir biçimde Senatoyu oluşturması, Fransa'da bir süre var olan benzer bir tabii senatörlük kurumu ve Kanada Parlamentosu'nda seçilenlerin üyeliklerinin ömür boyu sürmesi gibi örneklerden de esinlenerek "tabii senatörlük" kurumunun oluşturulması uygun bulunmuştur[3]. Milli Birlik Komitesi üyeleri tabii senatör kabul edilmiş, statüleri seçilmiş üyelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Milli Birlik Komitesi üyelerinin yasama alanında elde ettiği ayrıcalıkları göstermesi bakımından Cumhuriyet Senatosu'nun yapısı ve oluşumu dikkate değerdir. Buna göre tabii üyelerin seçiminde Cumhuriyet Senatosu'nun diğer üyelerinde aranan seçilme şartı aranmamış ve üyeliğin yenilenmesi usullerine bağlı

sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz." (Bkz: 1961 Anayasası.)

2 Geçici 15. Madde "*12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır. Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez."* (Bkz: 1982 Anayasası)

3 Tuncay Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s.69.

kalmayarak, tabii senatörlüğü ömür boyu sürecek şekilde düzenlenmiştir. Bu statüden yararlananların herhangi bir politik partiye girmeleri halinde tabii senatörlüğün sona ereceği hükme bağlanmıştır. Cumhuriyet Senatosu'nun diğer üyeleri ile karşılaştırıldığında, tabii senatörler için öngörülen görevin ömür boyu sürdürme ayrıcalığı, anayasanın siviller karşısında askerlere tanıdığı ayrıcalıklardan biridir. Senatonun diğer üyeleri altı yıl gibi bir süre görev yapıp, üçte biri iki yılda bir yenilendiği halde, MBK'nın 14'lerin tasfiyesinden sonra kalan 23 üyesi, yasama organı üyeliğini bu sıfatla ömür boyu sürdürecektir. Diğer bir ayrıcalıkları, tabii senatör sıfatı kazanan MBK üyelerinin dokunulmazlıktan ömür boyu yararlanabilmeleridir. Tabii senatörlüğün oluşturduğu dokunulmazlık güvencesi askeri yöneticilere iktidardan çekilmeleri karşılığında sağlam bir güvence sağlamıştır[4].

1961 Anayasası'nın kabulüyle 23 MBK üyesinden 21'i tabii senatör adıyla Cumhuriyet Senatosuna girmiştir. (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu ise istifa etmiştir). Bu süreçte Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa etmiş, Fikret Kuytak ise ölmüş, dolayısıyla 1971'de bu sıfatla Senatoda kalanların sayısı 18'dir. Toplamda senatoda 26 tabii üye görev yapmıştır[5].

1961 Anayasası'nın yasama organı yönünden askerlere sağladığı ayrıcalıklardan diğer biri Cumhuriyet Senatosu'nun 15 üyesinin cumhurbaşkanı tarafından seçilmesidir. İlk anda bu uygulama, doğrudan doğruya askerler lehine ayrıcalık olarak gözükmese de, parlamento dışındaki asker kökenli kişilerin, önce kontenjan senatörü seçilerek cumhurbaşkanlığına aday olabilmelerinin önünü açması nedeniyle, uygulamada askeri otoritenin sivil yaşamda etkinlik kazanmasına sebebiyet vermiştir. Cevdet Sunay, önce kontenjan senatörü seçilerek cumhurbaşkanlığına aday olabilmiş, ardından da cumhurbaşkanı seçilebilmiştir. Aynı hüküm Sunay'ın görev süresini takiben 1973 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında, dönemin Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler için de uygulanmıştır. Genelkurmay başkanlığından ayrılan Orgeneral Faruk Gürler, 6 Mart'ta, Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen'in kontenjan senatörlüğünden istifası ile boşalan yere Cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü olarak atanmıştır. Böylece kontenjan senatörü seçilerek cumhurbaşkanlığına aday olabilme imkânına kavuşmuş, ancak parlamentoda yeterli oy desteğini elde edememesi sonrası Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı

4 1961 Anayasası, 70. Madde: "*13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabiî üyesidirler. Tabiî üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1inci ve 2 nci* fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabiî üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabiî üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer." (Bkz: 1961 Anayasası.)

5 Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, s.70.

seçilmiştir[6].

Tabii üyelik kurumu çoğu kez eleştirilerin odağında olmuştur. Cumhurbaşkanınca atanan üyelerden ziyade, Milli Birlik Komitesi'nden gelen üyelerin, bir partinin söylemleri doğrultusunda hareket etmesi, parti liderlerinin tabii üyeliğin kaldırılmasını sürekli gündemde tutmalarına sebep olmuştur. Ayrıca tabii senatörlük için zaman zaman, "müebbet üye", "temelli üye" gibi alay edici ifadeler kullanılmıştır. Sıtkı Ulay gibi bazı üyeler bu söylemlerden rahatsız olmuş ve normal senatörlüğe geçmek istemiştir[7].

2.Yürütme Alanında Askerlerin Etkinliği: Milli Güvenlik Kurulu

II. Dünya Savaşı esnasında sivil otorite ile askeri yetkililer arasında yaşanan karışıklıklar ve savaş yönetiminin politika ile silahlı kuvvetlerin ortak bir alanını oluşturmasından dolayı, savaş sonrasında milli savunma hizmetlerinin planlanması ve koordinasyonu için yeni kurullar oluşturulmuştur[8]. Bu amaca yönelik 1949'da 5399 sayılı Mili Savunma Yüksek Kurulu Kanunu ile bu yönde bir kurul oluşturulmuştur[9]. 1960 darbesine kadar 12 yıl faaliyetlerini yürüten Milli Savunma Yüksek Kurulu, 1961 Anayasası ile kuruluşu ve yetkisi açısından aralarında bir benzerlik olan Milli Güvenlik Kuruluna dönüştürülmüştür[10]. Milli Güvenlik Kurulu, siyasal iktidar ile TSK arasında irtibat, uyum ve işbirliğini sağlamayı amaçlayan, anayasal bir kurumdur[11]. Kurulun oluşturulmasında, 27 Mayıs öncesinde politik alanda yaşananların önemli etkisi olmuştur. Bu kurul ile silahlı kuvvetlerin sivil yönetimleri daha yakından gözetmesi ve aynı zamanda sivil hükümet ile silahlı kuvvetler arasındaki irtibatın arttırılması amaçlanmıştır[12].

Genelkurmay Başkanı ve Başkomutan sıfatını taşıyan Cumhurbaşkanının birbirine yakınlaştırılmasında, MGK önemli bir unsur haline gelmiştir. 27 Mayıs sonrasında cumhurbaşkanlarının seçimi, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından daha yakından izlenmeye başlanmış ve asker kökenlilerin tercih edilmesi geleneği başlatılmıştır. Bu neticenin ortaya çıkmasında, politikacılara karşı duyulan güvensizlik önemli paya sahiptir[13].

1961 Anayasası'nın 111. maddesiyle kurulan MGK sayesinde askerlerin sivil otorite karşısında etkinlik alanının genişlediği görülmektedir[14]. MGK ile TSK'nin ülke sorunları hakkındaki görüşlerini ve hassasiyetlerini en üst düzeyde politik iktidara aktarmasına ve bu yolla silahlı kuvvetlere, hükümet kararlarını sürekli olarak etkileme olanağını sunmuştur. Ayrıca bu yeni yapı ile kuvvet komutanları, açık tehdit ve bildiriye başvurmadan görüş ve isteklerini dile getirecekleri bir kurula sahip olmuşlardır[15]. Kurul; askerlerin en azından hukuksal bir zeminde taleplerinin siyasilerle paylaşmasının önünü açmışsa da, daha sonra yaşanan askeri müdahaleler, kurulun bu alanda beklenen faydayı sağlayamadığını da ortaya koymuştur.

MGK, devletin ulusal güvenlik politikasının belirlenmesi, uygulanması ve bunun için gerekli koordinasyonun sağlanmasında siyasal iktidara danışmanlık yapmakla görevli bir kurum olarak oluşturulmuştur. Ancak batı ülkelerindeki danışma ve istişare organlarından farklı olarak, siyasal iktidarı etkileyen ve yönlendiren bir karar organı, adeta hükümet üstü bir kabine görünümüne kavuşmuştur[16]. 1961 Anayasası sonrasında MGK'da alınan kararların hükümet politikaları üzerinde etkili olmasında, kurulun icrai bir özellik taşımasından ziyade, Silahlı Kuvvetler'in Türk siyasal hayatındaki etkin rolü belirleyici olmuştur[17]. Ayrıca kurul hukuksal açıdan değerlendirildiğinde; bakanlıkların hiyerarşisinde kaldığı ve danışma organı sayıldığı için tüzel kişiliğe sahip olmayan, hiçbir kurumun denetimine bağlı olmadığı için de özerk yapıya sahip bir yapıdır[18]. 1982 Anayasasında ise milli güvenlik kavramı genişletilmiş, savunma ve güvenlik konularını aşan bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca yetki ve görev bakımından 12 Eylül öncesinde "tavsiye" niteliğinde kararlar alan kurum, yeni anayasa ile "alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır" denilerek farklı bir

6 Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika,* Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s.83. Ayrıca Bkz: Murat Okçu ve Mehmet Aktel, " İrade Savaşı: Altıncı Cumhurbaşkanlığı Seçimi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Y.2001, C.6, S.2, ss.233-251.

7 Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri,* Türkiyat Mecmuası, Cilt:21, Sayı:2, s.301.

8 Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.141.

9 Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, Çivi Yazıları, Yayın No:37/11, İstanbul 1998, s.191.

10 *MADDE 111.- Millî Güvenlik Kurulu kanunun gösterdiği bakanlar ile Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder, bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.*
Bu madde 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:
MADDE 111.- *Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur. Millî* Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan *yapar. Millî* Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder. (Bkz: 1961 Anayasası)

11 Doğan Akyaz, *Askeri* **Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.348.

12 Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım,* Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s.445.

13 Birand, *Emret Komutanım*, s.446

14 Öztürk, *Ordu ve Politika,* s.142.

15 Akyaz, *Askeri* **Müdahalelerin Orduya Etkisi**, s.353.

16 Öztürk, *Ordu ve Politika,* s.144.

17 Serap Yazıcı, *Demokratikleşme* Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s.85.

18 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku,* (12.Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s.78.

konuma ulaştırılmıştır[19].

MGK, anayasal anlamda bürokratik bir danışma kurulu olarak yapılandırılmışken, 1961 yılından sonra müdahale alanlarını genişleterek, hukuksal denetiminden yoksun bir üst iç iktidar mekanizması oluşturmuştur. Bu süreçte yürütmeye doğrudan müdahaleye yetkili bir kurumsal yapı ile yetinilmemiş, birçok kurum MGK ve Milli Güvenlik Siyaset Belgeleriyle şekillenen siyasetinin dışına çıkamamıştır. Meclisin tamamen ve yürütmenin ise büyük ölçüde inisiyatifi dışında, askeri otoritenin tehdit algıları çerçevesinde hazırlanan ve hükümetlere siyasi iktidarlarının eylem sınırlarını hatırlatan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, sivil siyasetin etkinliğini zayıflatarak askeri bürokrasinin devlet içerisindeki etkinliğinin devamına imkân sağlamıştır. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin hazırlanmasında askerlerin ağırlığı, beraberinde önemli problemleri de getirmiştir. Bu durum belgenin tamamen askeri bakış açısıyla hazırlanmasına neden olmuş, güvenlik kavramı içinde özgürlük-güvenlik dengesi yeterince dikkate alınmamıştır. Devletin resmi görüşünden farklı görüşlere sahip kesimler, tehdit olarak algılanmıştır[20].

3.Yargı Alanında Askerlerin Etkinliği: Askeri Yargının Genişlemesi

1961 Anayasası, askerlerin yargı alanındaki hareket sahasını genişleten, bunun yanında askeri yargının müdahale alanını siviller karşısında çok daha etkin kılan bir mekanizma doğurmuştur. Öncelikle askeri yargı, anayasal bir organ olarak düzenlenmiş, adli yargıya paralel hale getirilmiştir[21]. Adli yargıda yer alan yüksek mahkemelerin paralel unsurları olarak, Askeri Yargıtay ve 1971 anayasa değişiklikleri sonrasında Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur. Asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetimi Danıştay'dan alınarak yeni oluşturulan Askerî Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmiştir. Askerî güç kendisine ceza yargılamasının yanında örneği bulunmayan bir Askerî Danıştay da yaratmıştır. Böylece idari yargıda gevşemeyle birlikte çift başlılık yaratılmıştır. Bu yüksek mahkeme hukuki bir mantığa ve ilkeye de dayanmamaktadır[22].

19 Bulut Gürpınar, "Milli Güvenlik. Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt 10, Sayı. 39 Güz 2013, s.81.

20 Atilla Sandıklı, *Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Neden Değişmeli?* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 20 Eylül 2010, http://www.bilgesam.org/incele/1232/-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-neden-degismeli-/#.WdFQhWi0PIU.

21 1961 Anayasasının 138. maddesinin birinci fıkrası: *"askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askeri olan suçlarıyla, bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler."* (Bkz: 1961 Anayasası)

22 Ümit Kardaş, "Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması", *Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri- Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* Derleyenler: Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2017, s.300.

1961 Anayasası sonrasında yargı alanında yaşanan en önemli problemlerden birisi, asker olmayan kişilerin, askeri mahkemelerde özel kanunda belirtilen askeri suçlardan dolayı yargılanabileceğine ilişkin düzenlemedir[23]. Bu düzenleme ile sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarına anayasal meşruiyet kazandırılmıştır. Bu ise hukukun en temel evrensel ilkelerinden birisi olan doğal hâkim güvencesi ile temelden çelişmiştir. Bu konuda en fazla tartışma Devlet Güvenlik Mahkemeleri üzerinde yaşanmıştır. Heyette askeri hâkim üyelerinin de bulunması daha sonraki dönemlerde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ihlal kararları vermesinde önemli rol oynamıştır. 1961 Anayasası'nda 1973'te yapılan değişiklikten sonra, ilk defa 1773 sayılı kanunla kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Anayasa Mahkemesinin, kanunu şekil yönünden iptal etmesi üzerine 11 Ekim 1976'da kaldırılmıştır. 1982 Anayasası'nda yeniden düzenlenen bu mahkemeler, 16 Haziran 1983 tarih ve 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş ve yargılama usulleri hakkındaki kanun ile yeniden kurulmuştur. Devlet Güvenlik Mahkemeleri; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne ve hür demokratik düzene karşı işlenen suçlarla, nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara ilişkin davalara bakmak için kurulmuştur[24].

Askeri yargıya ilişkin 1961 Anayasasıyla kurulan düzen, 1982 Anayasası ile büyük ölçüde koruma altına alınmıştır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin görev alanını daha da genişleten 1982 Anayasası, askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece bir yüksek mahkeme durumuna getirilmiştir. 1961 Anayasası ile başlayan süreç 1982 Anayasası'nda askerî gücün ceza ve idari yargısı ile kendisine ait, geniş ve etkili olduğu bir yargı alanı yaratması sonucuna ulaşmıştır[25].

Ordunun toplumsal ve siyasal alana müdahalelerini mümkün olduğunca yargı denetiminin dışında tutabilmesi, askeri yargının konu, kişi ve görev bakımından geniş bir sahaya etki eder hale gelmesi ile mümkün olabilmiştir.

23 1961 Anayasasının 138. maddesinin ikinci fıkrası: *"Askerî mahkemeler asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler."* (Bkz: 1961 Anayasası)

24 Tuğrul Katoğlu, "Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3 Cilt: 49, 2002, ss.257-259.

25 Kardaş, "Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması", s.299-300.

Yargı alanında yaşanan bu süreç; askeri yargı-adli yargı tartışmasını ve Türkiye'deki çift başlı yargı sorununu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir[26].

4.Bürokratik Alanda Askerlerin Etkinliği: Özerk Genel Kurmay Başkanlığı

27 Mayıs sonrasının devlet organizasyonuna getirdiği diğer önemli bir değişiklik ise, Genelkurmay Başkanı'nın yeni statüsüdür. Mareşal Fevzi Çakmak'ın görevden ayrılmasından sonra, 5 Haziran 1944 tarih ve 4580 sayılı yasa ile Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu kanundan 5 yıl sonra 30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398 sayılı kanunla, Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü tamamen değiştirilmiş, Milli Savunma Bakanlığına bağlanarak bu bakanlığın bir ünitesi haline getirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı ise; milli savunma konularından sorumlu bir bakanlık haline getirilerek, batı ülkelerindekine benzer bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu tarihe kadar özerk bir statüye sahip ordunun, bu şekilde doğrudan sivil siyasete bağımlı hale gelmesi, askerin tepkisine yol açmıştır. Ayrıca; bu kanun ile orduda ilk kez Kuvvet Komutanlıkları oluşturulmuştur. Zira bu tarihe kadar, kuvvet komutanlıklarının yerinde ordu müfettişlikleri yer almıştır. Yapılan tüm bu düzenlemelerde; Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın galip tarafı olan demokratik batı bloğuna dâhil olmasının da büyük etkisi bulunmaktadır. 1944 düzenlemesi ile İkinci Dünya Savaşı koşullarında Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliliği sonrası oluşan otorite boşluğu doldurulmak istenirken, 1949 düzenlemesinde, uluslararası toplu durum dikkate alınmış ve ordu-siyaset İlişkisinde hukuki altyapı, batı sistemi ile uyumlu hale getirilmiştir. Böylece; Türkiye'de ilk kez, askeri otorite sivil otoritenin denetimine girmiş ve siyasal iktidara bağlanmıştır[27]. 1944-1960 arası dönemde yapılan hukuki düzenlemeler, askeri bürokrasinin, siyasal sistem içindeki ağırlığının azaldığı yıllar olmuştur[28].

Ancak 1961 Anayasası ile Genelkurmay Başkanı'nın statüsü yepyeni bir yapıya dönüştürülmüştür. Anayasanın 110. maddesi ile[29] Genelkurmay

26 Fazıl Hüsnü Erdem - Vahap Coşkun, "Askeri Yargı ve Askeri Vesayet"*, Seta Analiz*, Sayı:9, Temmuz 2009, s.3.

27 Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.136-137.

28 Hüseyin Murat Işık, "1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, 2003, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067886

29 "*Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanlığı tarafından temsil olunur. Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı'nca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur."*(Bkz: 1961 Anayasası, Madde 110)

30 Birand, *Emret Komutanım*, s.442-443.

31 İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.191.

32 Ahmet İnsel, "Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri"- *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* Derleyenler: Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2017, s.76.

33 İnsel, "Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", s.69.

Başkanı'nın, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olan konumu değiştirilerek, Genelkurmay doğrudan Başbakanlığa bağlanmıştır. Yine; Genelkurmay Başkanı'nın silahlı kuvvetlerin komutanı olduğu vurgulanırken; barış veya savaş dönemlerine hiç değinilmemiş, savaş-barış ayrımı yapılmaksızın ordunun komutanı olduğu, hem de ayrı bir fıkra ile belirtilerek vurgulanmıştır. Oysa 1924 Anayasası, Genelkurmay'ı sadece barış döneminde orduyu savaşa hazırlayan makam olarak görmüştür. Böylece, eski yaklaşım temelinden değiştirilmiştir[30]. Bu noktada, 27 Mayıs Darbesi'ni yapan Milli Birlik Komitesi'nin eğilimine de belirtmek gerekir. MBK; ilk anayasa taslağında, Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlanmasını, hükümet ve meclis denetimi dışında tutulmasını istemiştir[31].

1961 sonrasında Milli Savunma Bakanlığı'nın yetkileri elinden alınarak, 1944 öncesi ihtiyaçları karşılamakla görevlendirilen makam konumuna geri döndürülmüştür. Bu yeni yapıda askerî otorite Millî Savunma Bakanlığı'ndan koparılarak başbakana bağlanmış, ona karşı sorumlu tutulmuştur[32]. 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi; 14.4.1966 tarih ve 19 sayılı kararıyla, 1949 tarih ve 5398 sayılı Milli Savunma Bakanlığı'nın kuruluşunu düzenleyen yasayı, anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Ayrıca 10.10.1968 tarih ve 41 sayılı kararıyla da, Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'nın bir dairesi olamayacağını tekrarlamış ve Milli Savunma Bakanlığı karargâhında görevlendirilecek askeri personelin atanmasında, bakanlığı yetkili kılan yasayı da iptal etmiştir. Anayasa mahkemesinin bu kararı Genelkurmay'ın statüsünü, tamamen bağımsız olduğu dönemlerden bile ileri götürerek mutlak özerk bir yapıya büründürmüştür. Bu yapı, askerlere devlet organizasyonu ve siyasî karar mekanizması içinde geniş ve korunaklı bir yer vermekle kalmamış, askerî otoritenin geniş eylem alanı içinde rahat hareket etmesi, bu alanı daha genişletmesi ve denetimden muaf olması yoluyla siyasî gücünü artırmasının da aracı olmuştur[33].

31.7.1970 tarih ve 1324 sayılı "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun" ve aynı tarih ve 1325 sayılı "Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun" ile Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın hukuki statüleri, tespit edilmiştir. Bu düzenlemelerde dikkati çeken husus, Genelkurmay Başkanlığı'nın görev ve yetkileri düzenlenirken; Milli Savunma Bakanlığı sadece görevleri ele alınmıştır. Kanunla

bakanlık, sadece ordunun gereksinimi olan maddi kaynakların temini ile yükümlü kılınmıştır. Bakanlık personelinin atanması ise, Genelkurmay Başkanlığı'nın yetkisinde tutulmuştur. Kanunun adından da anlaşılacağı üzere, bakanlığın adeta yetkisi yoktur ve neredeyse, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı bir kurum haline getirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ise, silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim ve lojistik hizmetlerine ilişkin ilke ve öncelikleri belirlemektedir. Ayrıca; diğer kurumlarla, Başbakanlığın onayını almaksızın yazışma ve görüşme yapabilme yetkisini, tekrar kazanmıştır. Bunların ek olarak Genelkurmay Başkanlığı, 12 Mart muhtırasının hemen ardından devlet protokolünde Başbakandan hemen sonra ve Milli Savunma Bakanının çok önünde, 4. sırada yer almaya başlamıştır. Bu yeni yapıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın hukuki statüsünde, 1924 düzenlemesindeki özerk konuma dönüş yapılmıştır[34]. Getirilen yeni uygulama ile Genelkurmay'ın statüsü daha kuvvetli bir şekilde vurgulanarak, başkanlığın devlet düzeni içerisindeki önemi daha da artırılmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın sivil otorite olan başbakana sorumlu olması askerlerin sivillere bağlılığı esasını devam ettirmektedir[35].Ancak sivillere bağlılık kavramı, sonraki yıllarda özellikle asker ve asker üzerinden siyaset yapanlarca farklı yorumlanmış, devlet içerisinde mutlak özerk bir yapıya dönüştürülmüştür. 1982 Anayasası ile de devam ettirilen bu uygulama sonucu Genelkurmay Başkanları devlet protokolünde dördüncü sıraya yükselmiştir. Ancak çağdaş demokrasilerde, genelkurmay başkanlarının savunma bakanlığına bağlı ve hesap verebilir bir konuma getirildiği de ayrı bir gerçektir.

5.Ekonomi Alanında Askerlerin Etkinliği: Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)

27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler, siyasal ve hukuki zeminde elde ettikleri bir takım ayrıcalıkların yanı sıra, ekonomik olarak da çeşitli imtiyaz arayışları içinde olmuşlar ve bu amaca hizmet etmek üzere, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nu (OYAK) kurmuşlardır. OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından Milli Birlik Komitesi'nin 3 Ocak 1961'de çıkardığı 205 sayılı Yasa ile kurulmuştur. Varlığı bir ara rejime bağlı olmasına karşın varoluş yasası günümüze değin varlığını koruyabilmiştir[36]. OYAK, TSK mensuplarının yardımlaşma ve emeklilik fonudur. Anayasanın öngördüğü sosyal güvenlik sistemi içinde, üyelerine ana sosyal güvenlik kurumundan (SGK) ayrı güvenceler sağlamaktadır. Yasayla öngörülen hizmetlerini; daimi üyelerine yapılan

34 İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.450-457.
35 Birand, *Emret Komutanım*, s.444.
36 ***İsmet Akça***, "Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak"-*Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*- (Ed. Nihal Boztekin) Sena Ofset, İstanbul 2010, s.17.

emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları, geçici üyelerine yapılan ölüm ve maluliyet yardımları, daimi üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla sunulan sosyal hizmetler oluşturmaktadır.

Milli Birlik Komitesi üyesi subaylardan birisi olan Alparslan Türkeş'in, 27 Mayıs öncesi döneme atıfla anlattığı şu anekdot, OYAK'ın hangi amaca yönelik ve hangi gerekçelere dayandırılarak kurulduğunu daha açık şekilde özetlemektedir:

"...orduya ve subaylara ve onlara önderlik eden generallere karşı yukarıdan bakan ve küçümseyici bir tavır benimsediler. Hayat pahalılığı ve geçim mücadelesi subayları utandırıyor ve bunaltıyordu. Subaylar her yerde ikinci sınıf insan muamelesi görüyorlardı. Ankara'da insanlar bodrum katlarına "Kurmay Subay katı" diyorlardı. Eğlence yerlerinde subaylara "limonatacı" adı takılmıştı; çünkü pahalı içecekler ısmarlamaya, karaborsacı ve vurgunculerla yarışmaya güçleri yetmiyordu. Bu fedakâr ulusun çocukları böyle isimlerle anılıyorlardı." [37].

Türkeş'in bu yakınmaları, kendilerinden önceki sürece nasıl baktıklarını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca OYAK'ın kuruluşunun, ordu mensuplarına yönelik iade-i itibar çabası hedefi taşıdığını da göstermektedir. OYAK'ın kuruluşu ile askerin iş ve sanayi alanına doğrudan girmesi, daha sonraki dönemlerde ülkenin ekonomik dinamikleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur[38].

Türkeş'in ortaya koyduğu bu gerekçeler, Türkiye'de ordu mensuplarının toplumsal statü konusundaki beklentilerini ve ayrıcalık arzularını da yansıtmaktadır. Bu yapı ile ordu hem kendi kurumsal gücünü derinleştirmiş, hem de daha geniş şekilde iktidar ilişkilerine dâhil olmuştur. Bir yandan her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi güvenlik sorunu olarak algılayan askeri yapı, toplumsal ve ekonomik planda demokratik hak taleplerinin önünü kesmiş, diğer yandan da toplumun genel refahından soyutlanarak, hâkim sosyal grupların ve sınıfların ekonomik güvenliği ile kendisini özdeşleştirmiştir. Türkiye'nin en büyük üç holdinginden birisi haline gelen OYAK'ın 2008 sonu itibariyle toplam aktifleri 10,588 milyon TL'ye ulaşmış ve 1,911 milyon TL'lik net dönem kârı elde etmiştir[39].

Türkiye'de ordu, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanına sahiptir. Bu alanlardaki faaliyetlerin sivil siyasal iktidarın ve

37 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.149.
38 SDE Batı Çalışma Grubu, "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", Ankara 2010, s.31-32, http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-RAPOR%2027%20MAY%C4%B1s-yeni-t.pdf.
39 Akça, "Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak", s.19-22.

kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi, askeri vesayeti günümüze değin taşımıştır. OYAK üzerinden ordunun doğrudan bir sermaye grubu olarak hareket etmesi ve üretim, hizmet, ticaret ve finans sektörlerinde doğrudan yatırımlara sahip olması, Türkiye'de vesayeti güçlendirmektedir. Ekonomide bu kadar büyük bir payı olan ordunun, tarafsız ve politika üstü olması artık mümkün olmadığı gibi OYAK'ın yabancı şirketlerle bağlantılarının onu sanayileşmenin doğal müttefiki haline getirmesi de kaçınılmaz olmuştur[40]. Bu süreç, ordunun modern demokratik bir yapıda görmesi gereken işlevlerin çok ötesinde faaliyetler içerisine girmesinde ve orduyu her düzeyde sınıfsal güç ilişkilerine daha göbekten bağlamada önemli bir etken olmuştur[41].

27 Mayıs'ın gerçekleşmesinde önemli bir yeri olan ordu mensuplarının maddi durumlarının kötüleşmesi, bu genç subayların egemen sermaye kesimleri ve generallerinden bağımsız davranabilmesinin önünü açan etkenlerden birisidir. Darbe öncesinde bu genç subayların önemlice bir kısmını etkileyen büyük sermaye karşıtı bir söylemin oluşmasında, ordunun egemen iktisadi aktörlerden bağımsız konumu önemli rol oynamıştır. Ancak darbe sonrasında İthal-ikameci sürecin önemli bir aktörü olan ordu, sanayi burjuvazisi açısından kurumsal olarak önemli bir destek noktası olmuştur[42].

Faaliyetleri açısından OYAK aynı anda hem üyelerden yapılan zorunlu kesintiler dolayısıyla bir zorunlu tasarruf kuruluşu; hem üyeleri için Emekli Sandığı'na ek olarak işleyen bir ek sosyal güvenlik kuruluşu; hem de üretim, ticaret, hizmet ve finans sektörlerindeki doğrudan yatırımları dolayısıyla bir holdingdir. 1970 verilerine göre, kurumun yatırımları 502 milyon lira iken, 1972'de bu rakam yaklaşık olarak 300 milyon dolara erişmiştir. Bu yönleriyle OYAK'ı, özel sektör ve devlet sektörünün yanında, "üçüncü sektör" olarak belirtmek mümkündür[43]. (1962'den 1970'e) OYAK'ın net değeri şaşılacak bir biçimde yüzde 2400 oranında artmış, (OYAK 1974) ve bu holding Türkiye'nin en büyük anonim şirketlerinden biri durumuna gelmiştir. OYAK' ın ekonomik etkinliklerini ulusal ekonominin gelişimine önemli katkılarda bulunan, yatırımlara belirgin bir öncelik veren girişimler olarak tanımlamak güçtür. Bu etkinlikler, gerçek anlamda, kâr amaçlıdır[44].

OYAK bu dönemde, ithal ikameci sanayileşmeye dayalı ekonomik süreçte, yüksek gümrükler, ithal yasakları ve vergi muafiyetleri gibi ayrıcalıklardan geniş ölçüde yararlanmıştır. Bu dönemde sanayicilerin önemli müttefik-

40 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.273.
41 Akça, "Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak", s.23.
42 Zafer Ülger, *27 Mayıs İhtilali'nde Kalkınma Tartışmaları*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.121.
43 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.271.
44 Parla, "Türkiye'de Merkantilist Militarizm 1960-1998", s.202-218.

lerden birini Silahlı Kuvvetler bürokrasisi oluşturmuştur. 27 Mayıs'ın hemen arkasından, ordunun OYAK biçimindeki örgütlenmesi, onu ulusal ekonomi içinde, ithal ikameci sanayicilerle ortak çıkarlarda buluşturan bir zemine çekmiştir[45].

OYAK bu yapısı ile üçüncü sektör nitelendirmesini hak edecek bir statüye sahiptir. Çünkü OYAK, hem özel hukukun hem de kamu hukukunun imkânlarından faydalanabilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sahip olduğu siyasal güç, OYAK'ın bu yapısına bağlı olarak artmıştır. TSK'nın siyasal sistem içindeki konumu ve gücünü destekleyen en önemli unsurlardan birisi OYAK'ın ekonomi alanında sahip olduğu bu güçtür[46].

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel kuruluş felsefesinde yer alan en önemli ilkelerden birisi halkçılık ilkesidir. Bu ilke; toplumu sınıfsız ve eşit bireylerden oluşturma hedefine yöneliktir. Burada kastedilen eşitlik, bireyin hak ve sorumluluk noktasında mutlak eşit olmasını ifade etmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde hâkim olan ümmet anlayışından, millet anlayışına geçebilmek için olmazsa olmaz en temel şartlardan birisi olarak halkçılık ilkesi görülmüştür. Cumhuriyet rejiminin ilk kırk yılındaki dönüşümünün temel taşlarından olan halkçılık ilkesi, askeri darbelerle önemli yaralar almıştır. Darbeler sonrasında, siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuksal alanda askerlerin etkinliği artmış, toplum içerisinde ayrıcalıklı bir sınıf haline gelmişlerdir.

Askerlerin yasama alanında etkinliğini arttıran ve diğer üyeler karşısında adaletsizliğe sebep olan en önemli uygulama, tabii senatörlük uygulaması olmuştur. 1961-1980 arasında Cumhuriyet Senatosunda yer alan eski Milli Birlik Komitesi üyeleri, sivil siyasete geçildikten sonra da askerlerin yasama üzerindeki etkilerini devam ettirmiştir. MBK üyeleri, ömür boyu senatörlük ve bu süreçte dokunulmazlık hakkına da sahip olmuşlardır. Cumhuriyet Senatosunda oluşturdukları grup ile Cumhuriyet Halk Partisine yakın söylemler ve politikalar geliştiren tabii senatörler, özellikle merkez sağ partilerin tepkilerine sebep olmuşlardır.

Yürütme alanında askerlerin etkinliğini arttıran en önemli kurum Milli Güvenlik Kurulu olmuştur. Askerlerle siyasileri yakınlaştırma, askerlerin rahatsızlıklarını ve taleplerini siyasilere aktarmada temel işlev görmesi hedeflenen kurul, ilerleyen dönemde, askerlerin yürütme organına müdahaleleri ve politika dikte etmelerinde temel yapı haline gelmiştir. 1961 Anayasası ile ku-

45 Akça, "Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak", s.21.
46 SDE Batı Çalışma Grubu, , "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", s.34.

rulan, 1971 Muhtırası sonrası etkinliği arttırılan, özellikle 1982 Anayasası ile devletin temel politika üreten birimi haline gelen kurul, askeri bakış açısının hâkim olduğu güvenlikçi politikaları ön plana çıkarmıştır.

1961 Anayasası, yargı alanında adli yargıya paralel askeri yargıyı konuşlandırmış, ilerleyen süreçte özellikle güvenlik riskinin artması sonrasında askeri yargı, adli yargının aleyhine büyüme ve etkinliğini arttırma temayülü göstermiştir. Bu alanda en çok tartışılan konu, sivillerin askeri mahkemede ya da sivil mahkemelerin içerisinde yer alan askeri hâkim ve savcıların yargılamasına tabii olmasıdır. 12 Mart Muhtırası sonrasında Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kurulması evrensel hukukun en temel değerlerinden olan tabii hâkim ilkesine önemli bir sekte vurmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin devlet içerisindeki etkinliğini gösteren en önemli uygulamalardan birisi 1961 Anayasası'nın Genelkurmay Başkanlığı'na tanıdığı yeni haklar ve statüdür. 1949 yılında yapılan düzenleme ile batı demokrasilerinde olduğu gibi Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmış olan Genelkurmay Başkanlığı, yeni anayasa ile başbakanlığa bağlanmış, silahlı kuvvetler Sayıştay denetiminden çıkarılarak hiyerarşi denetimine tabii tutulmuş ve protokolde Genel Kurmay Başkanlığı dördüncü sıraya yükseltilmiştir.

27 Mayıs öncesi ordu mensuplarının ekonomik manada yaşadıkları sıkıntıları ortadan kaldırabilmek amaçlı olarak 1961 yılında kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), askerlerin ekonomi içerisinde etkinliğini arttıran ve yeni bir ekonomik zümre olarak ortaya çıkmalarına vesile olan bir yapılanma haline gelmiştir. Askerlere ek bir sosyal güvence sağlayabilmek adına ortaya çıkmışsa da, aynı anda hem özel hem de kamu hukukunun haklarında yararlanıyor olması, OYAK'ı Türkiye'nin en önemli sermaye gruplarından birisi haline getirmiştir. Bu yapısıyla sosyal ve ekonomik gelişmelerde askerler taraf haline gelmiş, OYAK aracılığı ile sermaye grupları ile ittifaklar kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla 27 Mayıs sonrasında sosyal ve ekonomik gelişmeler karşısında askerlerin refleksinin ve müdahalesinin artmasında önemli bir etken olmuştur.

Devlet organizasyonunun en önemli ayaklarından birini teşkil eden silahlı kuvvetler, temel olarak dış güvenliği sağlamaya yöneliktir. Bu görev tanımıyla sivil siyasetin kontrol ve denetiminde yer alır. Görev alanı ve sınırları kanunlarla belirlenmiş olan bu güç, 27 Mayıs Darbesi sonrasında yasama, yürütme, yargı, ekonomi ve daha pek çok alanda kışla dışında etkinliğini arttırmış, bu etkinlik demokratik süreci sekteye uğrattığı gibi, bahsi geçen alanlarda da sağlıklı bir gelişimin önündeki en önemli engellerden birisi olmuştur. Bu problemlerin ortadan kalkabilmesi için, Türk Halkının gözbebeği olan ordunun yıpratılmasına müsaade etmeden, evrensel demokrasi ve devlet sınırlarının içerisinde bir ordu teşkilatlanması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

AKÇA, İsmet, "Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak", *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, Ed. Nihal Boztekin, Sena Ofset, İstanbul 2010.

AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

BİRAND, Mehmet Ali, *Emret Komutanım,* Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.

ERDEM, Fazıl Hüsnü-Vahap Coşkun, "Askeri Yargı ve Askeri Vesayet", *Seta Analiz*, Sayı:9, Temmuz 2009, http://file.setav.org/Files/Pdf/askeri-yargi-ve-askeri-vesayet.pdf, 10.03.2017.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref*, Anayasa Hukuku,* (12.Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara 2003.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Yönetim Hukuku,* Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

GÜRPINAR, Bulut, "Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı. 39 (Güz *2013*), *s*. 73-104.

IŞIK, Hüseyin Murat, "1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi***, Sayı:3, 2003,** http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067886**, 10.03.2017**

İBA, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset,* Çivi Yazıları, Yayın No:37/11, İstanbul 1998.

İNSEL, Ahmet, "Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* Derleyenler: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2017.

KARDAŞ, Ümit, "Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması" *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* Derleyenler: Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2017.

KATOĞLU, Tuğrul, "Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* **Sayı:** 3 **Cilt:** 49, 2002, ss.255-274.

OKÇU, Murat- Mehmet Aktel, "İrade Savaşı: Altıncı Cumhurbaşkanlığı Seçimi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,*

C.6, S.2, 2001 ss.233-251.

ÖZGİŞİ, Tuncay, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu,* TBMM Basımevi, Ankara 2012.

ÖZTÜRK**,** Osman Metin, *Ordu ve Politika,* Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

PARLA, Taha, "Türkiye'de Merkantilist Militarizm 1960-1998", *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* Derleyenler: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2017.

SANDIKLI, Atilla, *Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Neden Değişmeli?* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 20 Eylül 2010, http://www.bilgesam.org/incele/1232/-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-neden-degismeli-/, 10.03.2017

SDE BATI ÇALIŞMA GRUBU, "*50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak"*, Ankara 2010, http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-

RAPOR%2027%20MAY%C4%B1s-yeni-t.pdf*, 11.03.2017*

TUNCA Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt:21, Sayı:2, Güz 2011, ss.291-323.

ÜLGER, Zafer, *27 Mayıs İhtilali'nde Kalkınma Tartışmaları*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

YAVUZ, Bülent- Mahmut Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XVI, Y. 2012, ss.217-260

YAZICI, Serap, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ